

malcolm X

alex haley

edebiyat

insan

Malcolm X

ALEX HALEY

Çeviren
Yaşar Kaplan

insan yayınları : 2
edebiyat : 1

altıncı baskı istanbul 2003

isbn 975-574-295-6

orijinal ismi
the autobiography of malcolm x

malcolm x
alex haley

çeviren
yaşar kaplan

içdüzen
insan

kapak düzeni
erhan akçaoğlu

baskı-cilt
kurtiş matbaacılık
www.kurtismatbaa.com

insan yayınları
keresteciler sitesi, mehmet akif cad.
kestane sok. no: 1 merter–istanbul
tel. 0212. 642 74 84 fax. 0212. 554 62 07
www.insanyayinlari.com.tr
insan@insanyayinlari.com.tr

ALEX HALEY

1921'de profesör bir baba ile öğretmen bir annenin çocuğu olarak New York'ta dünyaya geldi. 1937-39 yılları arasında Elizabeth City Teachers College'de okudu. 1959'dan sonra serbest gazeteci ve yazar olarak çalıştı. 1962'lerde Playboy için seri röportajlar hazırladı; Readers Digest, New York Times Magazine ve Atlantic gibi süreli yayınlara yazı ve araştırmalarıyla katıldı, önceleri başarılı bir gazeteci olarak hayatını sürdüren Haley, önemli bir siyah yazar olarak ününü The Autobiography of Malcolm X adlı çalışmasıyla sağladı. Amerika'daki siyah müslümanlar hareketinin ekseninde duran Malcolm X adı, Haley'in anlatısına gerekli canlılığı kazandırmaya gerçekten yetmişti. 1965'de yayınlanan bu kitap aslında yazarla kahraman arasındaki ikili görüşmelerin bir ürünüdür. Malcolm X ile ilgili çalışmasında yalnızca bir "özgeçmiş"in, kahramanının ağzından nakledicisi konumunda olan Haley, daha sonraki yirmi yıl sürecek kişisel araştırmasıyla ününü pekiştirdi. Amerika ve Afrika'da yıllar süren araştırmalar sonunda ulaştığı şey, kendi ailesinin kökleriydi. Bu yüzden onun Kökler romanına eleştiri çevreleri aynı zamanda bir tarihsel metin gözüyle de bakmaktadır. Haley bu araştırmasının serüvenini de My Search for Roots başlıklı diğer bir anlatısında dile getirmiştir.

içindekiler

Önsöz ...7

1. Kâbus ...101
2. Maskot ...131
3. "Hemşerim" ...151
4. Laura ...173
5. Harlemli ...193
6. Detroit'li Kızıloğlan ...213
7. Dümenci ...245
8. Kıstırılış ...271
9. Yakalanış ...281
10. İblis ...305
11. Kurtuluş ...329
12. Kurtarıcı ...355
13. Vekil Malcolm X ...379
14. Siyah Müslümanlar ...409
15. İcarus ...449
16. İhraç ...479
17 Mekke ...519
18. El-Hacc Malik el-Şahbaz ...547
19. 1965 ...575

ÖNSÖZ

1955 dolaylarında, New York televizyonunda yayıma giren "Nefretin Doğurduğu Nefret" programının ardından kamuoyunun yavaş yavaş Müslümanların farkına varmaya başladığı sıralarda ben San Francisco'daydım ve Birleşik Devletler Sahil Muhafaza Teşkilatı'ndaki yirmi yıllık hizmetimden sonra emekli olmaya hazırlanıyordum. Memleketi Detroit'e yaptığı ziyaretten dönen bir bayan arkadaşım bana ürkütücü bir 'siyah adamlar' dininden, bir 'İslâm Cemaati'nden söz açtı. Onu asıl şaşırtan şeyse, kendi ailesinin de topluca bu dine girmiş olmasıydı. Asıl itibariyle siyah olan insanları 'çılgın bilgin Yakup'un genetik yoldan 'aşılamak' suretiyle nasıl beyazlaştırmış olduğunu, inanmaya inanmaya dinledim. Bu örgütün lideri 'Muhterem Elijah Muhammed' olarak anılıyordu ve 'Vekil Malcolm X' diye birisinin de kurmay takımının başı olduğu anlaşılıyordu.

New York City'de serbest bir yazar olarak işe koyulduktan sonra, Harlem dolaylarından bir hayli çarpıcı malzeme topladım ve bunun ardından Reader's Digest'a bu mezheple ilgili bir yazı yazma önerisi götürdüm. Harlem'deki Müslümanlar lokantasını ziyaretim sırasında, Vekil Malcolm X'i nasıl bulabileceğimi sormam üzerine, bana hemen arkamdaki telefon kabininde konuşan adamı gösterdiler. Az sonra adam ka-

binden çıktı. Dalyan boylu, cüsseli, kızıl-kahverengi tenli bir adamdı; o zamanlar otuzbeş yaşındaydı; ne amaçla geldiğimi anlatınca tepesi birden attı, kalın kemik çerçeveli gözlüklerinin ardından bana yiyecekmiş gibi bakıyordu. "Sen de beyaz adamın ajanlık için yolladığı maşalardan birisin!" diye şiddetle çıkıştı bana. Yazı yazmak için hukukî ruhsatımın bulunduğunu söyledim kendisine ve derginin benden Müslümanların kendileri hakkındaki düşüncelerine de, Müslümanların muarızlarının düşüncelerine de yer veren dengeleyici, tarafsız bir yazı yazmamı isteyen mektubunu gösterdim. Malcolm X, hiçbir beyazın sözlerinin, üzerine yazıldığı kağıt parçası kadar bile değer taşımadığını söyledi bana burnundan soluya soluya; bununla birlikte bana yardımcı olup olamayacağına karar verebilmesi için biraz zamana ihtiyacı olduğunu da ekledi. Bu arada bana, Harlem'de, Yedi Numaralı Mabet'te yapılan toplantıların bazılarına katılmamı salık verdi, çünkü bu mabet Müslüman olmayan Zencilere de açıktı (bu 'mabet'ler daha sonraları 'cami' olarak anılmaya başlanmıştır).

Müslümanlar lokantası çevresinde, hepsi de tertemiz giyinip kuşanmış, hepsi de insanı mahcup edecek derecede nazik, sonradan hidayete ermiş daha başka kimselerle de karşılaştım. Hepsinin tavır ve davranışlarında örgütlerinin kendilerinden istediği Sparta askeri disiplininin izlerini bulmak mümkündü ve hiç birisinin ağzından İslâm Cemaati'nin klişeleşmiş cümlelerinden başka birşey çıkmıyordu. Havanın güzel oluşunu bile, Allah'ın 'Muhterem Elijah Muhammed'in yüzü suyu hürmetine bahşettiği bir lütfu olarak görüyorlardı.

Sonunda, Vekil Malcolm X, kendisinin kişisel bir sorumluluk altına girmek istemediğini bildirdi bana. Böyle bir yazı için doğrudan doğruya Sayın Muhammed'le görüşmemin daha yerinde olacağını söyledi. Bunu memnuniyetle kabul ettiğimi belirttim, bir randevu ayarlandı ve derhal Chicago'ya gittim uçakla. Narin yapılı, mahcubiyeti yüzünden okunan ve yumuşak sesli bir adam olan Sayın Muhammed, oturduğu o mükellef evde ailesiyle birlikte bir akşam yemeği için davet etti beni. Aslında yemekte FBI'ın ve Gelirler İdaresi'nin, örgütünü çok yakından izlemekte olduğunu, hattâ ilerde bir meclis soruşturmasının açılacağı söylentilerinin ortalıkta dolaştığını anlatırken, bir yandan da çok dikkatli bir şekilde beni incelemekteydi; bunun farkındaydım. "Ama benim bunların hiçbirisinden de korktuğum yok; ben, bana gerekli olan herşeye sahibim: gerçeğe yani," dedi Sayın Muhammed. Benim yazmak is-

tediğim yazıdan her nedense hiç söz açılmadı, ama dönüşümde Malcolm X bana yardım etmeye çok daha istekli görünüyordu.

Benimle Müslümanlar lokantasında beyaz örtülü bir masaya oturdu ve New York basınından kendisine gelen telefonlara bakmak için kabine gidiş gelişleriyle sık sık bölünen konuşmamızda sormaya fırsat bulabildiğim sorularımın hemen hepsine de oldukça şevklendirici cevaplar verdi. Kendisine öteki kentlerdeki İslâmi faaliyetleri de görüp göremeyeceğimi sorduğumda, öteki vekillerle de görüşerek, Detroit, Washington ve Philadelphia'daki mabetlerin toplantılarına gidip gelmemi de ayarladı hemen.

"Sayın Muhammed Diyor ki" başlığını taşıyan yazım 1960'ın ilk aylarında yayınlandı ve bu Siyah Müslümanlar olayına bir derginin ilk dikkat çekişiydi. Hemen ardından, Sayın Muhammed'in yazımda tarafsız davranacağıma dair verdiğim sözü tuttuğumdan dolayı beni tebrik eden bir mektubu geldi, ve ayrıca bana telefon eden Malcolm X'ten de aşağı yukarı aynı övgüleri aldım. Yine o sıralarda, Dr. C. Eric Lincoln'un Amerika'daki Siyah Müslümanlar adındaki kitabı yayımlanmış ve Siyah Müslümanlar her geçen gün artıp giden bir ilginin konusu olmaya başlamıştı. 1961 ve 1962 boyunca *Saturday Evening Post* beni, Al Balk adındaki bir beyaz yazarla birlikte, hacimli bir makale hazırlamakta görevlendirdi: daha sonra da ben, soracağım sorulara verilecek cevapları harfi harfine yayınlayacağına dair söz veren Playboy dergisi için tek başıma Malcolm X'le bir söyleşi yaptım. —Birkaç gün süren bu söyleşi sırasında Malcolm X, Hristiyanlık aleyhinde ya da beyazlar aleyhinde sarf ettiği zehir zemberek sözlerinden sonra: "Sen de biliyorsun ki o iblisler bunları basmayacaktır!" diye tekrar ve tekrar kükremişti. Ne var ki, *Playboy*'un verdiği sözü tuttuğunu görünce kendisi de hayli şaşırdı.

Bütün bunlardan sonra Malcolm X bana bir parça ısınmaya başlamıştı. Ülkedeki süreli yayınların sahip oldukları gücün farkındaydı, ve bana da sırf bunun için, amaca yaklaştıran bir araç olarak görüldüğüm için, hâlâ biraz kuşkuyla bakmakla birlikte saygılı davranıyordu. Artık bana zaman zaman telefon açıp radyoya, televizyona vereceği demeçleri, yapacağı daha başka konuşmaları dinlemeini salık veriyor ya da Siyah Müslümanlar'ın düzenlediği panayırlara, öteki toplu çalışmalara katılmam için davet ediyordu.

İşte, 1963 başlarında iş danışmanım, *Playboy*'da yayımlanan söyleşimin kendisinde Malcolm X'in hayat hikâyesi düşüncesini doğuran, bir

yayıncıyla birlikte bana geldiğinde, kendisini genellikle "Amerika'nın en kızgın siyah adamı" olarak takdim eden Malcolm X'le ilişkilerim bu minval üzereydi. Şimdi memleketin her bir yanında tanınan o ateşpâre adamı, en ince ayrıntılarıyla bütün hayatını anlatması için ikna edebileceğimi aklımın kesip kesmediği soruluyordu bana. Buna hemen bir cevap veremeyeceğimi, ama konuyu kendisine ileteceğimi söyledim yayıncıya. Yayıncı, böyle bir kitabın en canalıcı noktalarını şöyle kısaca anlatmamın mümkün olup olmadığını sordu bana. Ve ben daha konuşmaya başlar başlamaz, yaptığım onca söyleşiye rağmen Malcolm X'in kişiliği hakkında ne kadar az şey bildiğimi kavradım. Bu soru sayesinde şunun farkına vardım: Malcolm X kendisini her zaman geri planda tutmaya ve lideri Elijah Muhammed'i daima ön plana çıkarmaya ne kadar da dikkat sarf etmekteydi. Bunu aynen söyledim yayıncıya.

Gerçekten de, Malcolm X hakkında bildiğim tek şey, Siyah Müslümanlar arasına katılmadan önceki hayatının cürümler ve hapisler içinde geçtiğini bir cümleyle geçiştirdiğini duymuş olmamdı. Bunu söyledim. Bana birçok defalar: "Geçmişimi anlatsam kulaklarınıza inanamazsınız," demişti; başkalarından da onun bir zamanlar esrar ve kadın sattığını, silahlı soygunlara karıştığını duymuştum.

Malcolm X'in zaman konusunda fanatikliğe varan bir yanılgısı olduğunu biliyordum. Bir defasında bana, "Benim hiç tahammül edemediğim kimseler, saat kullanmayan kimselerdir, çünkü bu tip insanlar zamanın farkında olmazlar," demişti. "Her işimizde, zamana verdiğimiz değer ve duyduğumuz saygıdır başarıyı ya da başarısızlığı belirleyen." Malcolm X nerede bir konuşma yapacak olsa oradaki Siyah Müslümanların sayısının arttığını söylediklerini duymuştum ve Malcolm X'in kendi mahkûmiyet devresinde olduğu gibi birçok hapishanedeki Zenci mahkûmların İslâm dinini keşfetmelerinden gurur duyduğunu biliyordum. Onun sadece bir Siyah Müslüman'ın (tercihen karısı Betty'nin) pişirdiği yemekleri yediğini, hergün kremayla hafifleştirdiği sayısız kahve içtiğini, içerken de iğneli bir şekilde, "Kahve, uzlaşmaktan hoşlandığım tek şeydir," dediğini biliyordum. Bütün bunları konuştuğumuz yemek masamızdan kalkarken, yayıncıya ve danışmanıma gayr-i Müslimlerin huzurunu Malcolm X'in nasıl kolayca kaçırabileceğini anlattım; örneğin bir keresinde beni arabasıyla metroya kadar götürmeyi teklif etmişti de, ben de arabada sigara yakmaya yeltenince soğuk bir gülümsemeyle beni süzerek: "Yakarsan arabamda sigara içen ilk ve son insan sen olacaksın," demişti.

Malcolm X'e, yayınlanmak üzere hayat hikâyesini bana anlatıp anlatmayacağını sorduğum zaman, tereddütlü bakışlarla beni bir süre süzdü. Bu an, kendisini tanıdığımdan bu yana kararsız olarak gördüğüm nadir anlardan biriydi. Sonunda, "Bir kitap için hayli düşünmem gerek," diyebildi. İki gün sonra, bana telefon ederek benimle Müslümanlar lokantasında buluşmak istediğini bildirdi. "Razı olacağım" dedi. "Sanıyorum ki hayat hikâyem, Sayın Muhammed'in siyahları nasıl kurtardığını insanların daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır. Ama benim bu girişimimin hiç kimse tarafından yanlış yorumlanmasını istemem; kitabın geliri son kuruşuna kadar İslâm Cemaatinin eline geçmelidir." Elbette böyle bir iş için Sayın Muhammed'in de onayını almak gerekiyordu ve Sayın Muhammed'le de ben bizzat görüşüp ricada bulunmak durumundaydım.

Bunun üzerine uçağa atlayıp bir kez daha görmeye gittim Sayın Muhammed'i, ama bu kez Phoenix'teydi (Arizona). Müzmin bronşitine iyi gelir düşüncesiyle İslâm Cemaati kendisini bu sıcak, kuru iklime getirip bir eve yerleştirmişti. Onunla bu sefer yalnız görüştük, üyelerinin çoğunluğu tahsil yapmamış Müslümanlar olduğu halde örgütünün ne kadar geliştiğinden, siyah ırk içindeki yetenekli kimselerin desteğinin sağlanabilmesi halinde bu örgütle siyahlar lehine dev adımlar atılabileceğinden sözetti bana. Ve sonra, "En çok ihtiyaç duyduğumuz şeylerden birisi de yazarlardır," dedi; ama beni bu söze bir karşılık vermeye de zorlamadı. Sonra aniden öksürmeye başladı. Bu öksürmesi o kadar uzadı ki oturduğum sandalyeden korku içinde kalkarak kendisine doğru yürüdüm ama o eliyle işaret ederek benden oturmamı istiyor ve merak edilecek birşeyi olmadığını anlatmaya çalışıyordu. Bu arada soluk soluğa, bana yazmak istediğim kitaba "Allah'ın rıza gösterdiğini" hissettiğini söyledi. "Malcolm benim en başta gelen vekillerimdendir" dedi. Şoförüne beni Phoenix Havaalanı'na götürmesini tembihledikten sonra Sayın Muhammed, aceleyle bana veda etti ve öksürükler arasında hızla odadan çıktı.

New York'a döndüğümde Malcolm X yayın sözleşmesini dikkatle okudu ve imzaladı, sonra cüzdanından üzerine kendi yavan elyazısıyla birşeyler yazılmış bir kağıt parçası çıkarıp bana uzattı. "Bu kitabın ithafı bu olacak" dedi. Okudum: "Bu kitabı, beni Amerika'da, yeryüzünün en çirkef uygarlık ve toplumunun bataklık ve pislikleri içinde bulan, beni oradan çekip çıkaran, beni arındıran, ayaklarım üzerinde durduran ve beni bugünkü halime getiren Muhterem Elijah Muhammed'e ithaf ediyorum."

Kitabın Malcolm X'e getireceği bütün gelirlerin "İki Numaralı Muhammed Camii" emrine ödeneceği yazılıydı sözleşmede, ama Malcolm X bunu yeterli bulmadı. Daktilo ettikten sonra imzalaması için getireyim diye bana şunları dikte etti: "Sözleşmede yer alan malî hükümler gereğince, hisseme düşen her türlü gelirin tamamı, yayınevi tarafından iki Numaralı Muhammed Camii emrine ödenecektir. Para havaleleri aşağıdaki adrese çıkartılacaktır: Raymond Sheriff. 4847 Woodlawn Avenue, Chicago 15, Illinois."

Buna karşılık, ben de Malcolm X'ten bana mahsus olmak üzere şöyle bir taahhüt imzalamasını rica ettim: Kendisi ne kadar meşgul olursa olsun, hayatını bütün ayrıntılarıyla anlatacak şekilde düşünülmüş olan tamı tamına 100.000 kelimelik 'şifahî' kitabın hazırlanmasında bana öncelikle zaman ayıracaktı. Aylar sonra, Malcolm X'le benim yazdıklarımı birlikte gözden geçirirken; kendisi hakkındaki düşüncelerimi ayrı bir bölüm halinde yazmama izin vermesini, ama herşeyiyle bana ait olacak olan bu bölüme hiçbir şekilde karışmamasını rica etmiştim ve o da bu ricamı kabul etmişti.

Bu anlaşmalarımızın ardından, Malcolm X beni hergün ziyaret etmeye ve bana iki —bazan da üç— saatini ayırmaya; Oldsmobile marka mavi arabası ile benim o zamanlar Greenwich Village'de bulunan stüdyomun önünde her gün durmaya başlamıştı. Malcolm X, elinde ona sanki çok sıkı çalışan bir avukat görüntüsü veren büyük deri çantasıyla her akşam saat dokuz-on sıralarında görünüyordu kapıda. Gayet tabiî, bütün gün aralıksız süren meşguliyetlerinden sonra epey yorgun oluyordu, hattâ bazı günler pek bitkin görünüyordu.

Birlikte çalışmamız çok kötü başlamıştı. Onun çok hoşuna giden bir kelime kullanarak anlatmak gerekirse, her ikimiz de pek 'tekin' değildik. İşte şurada, karşımda duran bu adam Malcolm X'ti. O ateşpâre Malcolm X, kendisini kızdıran Zencilere karşı da, tıpkı çoğu zaman beyazlara karşı olduğu gibi adeta bir asit kesilen Malcolm X. Televizyon konuşmalarında, basın toplantılarında ve Müslümanların düzenledikleri mitinglerde, öteki Zenci yazarlara 'Tom Amcalar', 'yanaşmalar', 'beyaz kılıklı siyah adamlar' kabilinden sözlerle çok sert saldırılarda bulunduğunu biliyordum. İşte ben böyle bir adamın, gerek kirli işlerle geçirdiği eski hayatında, gerekse İslâmî örgütlerdeki hiyerarşik düzen içerisinde adeta bir gizlilik fobisi geliştirmiş olan böyle bir adamın karşısına geçmiş ondan bir yıl boyunca en mahrem sırlarını deşmesini istiyordum.

Üstelik benim orduda yirmi sene hizmet vermiş olmam ve Hristiyanlığın da bir dezavantajdı; çünkü Malcolm X bu gibi şeyleri Zenciler için küçültücü buluyordu ve bunları açıktan açığa alaya alıyordu. Gerçi beni ülke çapında yayın yapan çeşitli dergilerde Müslümanlar lehine yazılar yazmaya dolaylı olarak teşvik ediyordu ama gene de zaman zaman, çeşitli vesilelerle, bana "Siz mesleki yetenekleri bulunan siyahlar, günün birinde uyanacaksınız ve kurtuluşunuz için Muhterem Elijah Muhammed'in liderliği altında birleşmekten başka çarenizin bulunmadığını anlayacaksınız," demekten de geri durmuyordu. Üstelik Malcolm X, FBI'ın benim stüdyomu 'böceklediğine' yani stüdyoya dinleme cihazı yerleştirdiğine inanıyordu; hattâ büyük bir ihtimalle bu konuda benim de onlara yardımcı olduğumu bile düşünüyordu. İlk birkaç hafta, çalışma odamıza girerken, "Ses kontrol, ses kontrol; bir, iki, üç..." demeksizin adım atmıyordu içeri.

Zaman zaman aksilikler de çıktı. Bir akşam Malcolm X stüdyoma beklediğim saatten erken çıkageldiğinde ben stüdyoda bir beyaz arkadaşla birlikteydim; arkadaşım çıkarken Malcolm X de içeri geliyordu ve koridorda karşılaşmışlardı. O akşamki çalışmamız boyunca Malcolm X'te sanki, en çok kuşkulandığı o şeyler olduğu gibi doğru çıkmışçasına garip bir hal vardı. Başka bir gün de Malcolm X, elinde tuttuğu pasaportunu sallaya sallaya bana İslâmi örgütün meziyetlerini anlatırken, birden, elindeki pasaportun üzerine delinmiş numarayı okumaya çalıştığımı farkedince öfkeden kıpkırmızı oldu ve pasaportunu ani bir hareketle burnuma dayayarak kükredi: "Numarayı doğru al, ama doğru alsan da bu beyaz şeytanın zaten bilmediği birşey değil. Pasaportu bana kendisi verdi."

Ben belki bir ay kadar, bu gidişle ortaya kitap falan çıkaramayacağız diye bayağı korktum. Malcolm X bana hâlâ oldukça resmi bir ağızla "Efendim!" diye hitabediyordu ve not defterimde de Siyah Müslüman felsefesinden, Sayın Muhammed'in göklere çıkarılmasından ve beyaz 'şeytanın' yaptığı 'şeytanlıklar'dan başka birşey yoktu. Üstelik onu, yazacağım kitabın kendi hayatını anlatan bir kitap olması gerektiğini hatırlatmaya kalksam buna çok kızacağı da ortadaydı. Nitekim bu konuda ilk ümitlerin belirmesinden önce, ben yayıncıya gidip açıkçası bu işin üstesinden gelemeyeceğimi bildirmeyi bile düşünüyordum. Dikkat ettim ki Malcolm X konuşurken elinin altında bulunan herhangi bir kağıda elindeki kırmızı tükenmez kalemiyle birşeyler karalayıp duruyor-

dı. Bu iş için bazan yanında getirdiği bir gazetenin kenarlarındaki boşluklardan, bazan da kırmızı kaplı randevu defterinin arkasında sakladığı fihrist kartlarından yararlanıyordu. Bunun üzerine, ben de, kendisine her kahve ikram edişimde yanma iki de kâğıt peçete bırakıyordum; Malcolm X zaman zaman peçeteler üzerine de birşeyler karaladığında benim bu numaram bayağı işe yarıyordu ve ben de o gider gitmez peçeteleri kapıyordum hemen. İşte bunlardan birkaç örnek:

"Burada bütün KD'leri öldüren BD'ler için savaşan bir SD tarafından öldürülmüş bir SrD yatmaktadır." (Malcolm X tanındıktan sonra, bunu deşifre etmek de zor değildir. KD, kızılderili; BD, beyazderili; SD, siyahderili ve SrD de sarıderili anlamına gelmektedir).

"Sebepsiz hiçbirşey olmaz. SD'nin bu hale düşmesinin sebebini BD bilmek istemez. BD işlediği cürümleri örtbas etmekten başka birşey düşünmez."

"Almanya'da hristiyanlık yaşıyor olsaydı, o altı milyon yahudi de yaşıyor olacaktı."

"BD ikide birde SD'ye 'Bak senin için neler neler yapmaktayım!' demeye pek meraklıdır. Hayır! Bizim için neler yaptığına değil, bize neler yaptığına bak sen!"

"SD gözlerimizi oymuş olan BD'ye toz kondurmuyor; gözlerimizi oymuşlar, şimdi de göremiyoruz diye bizi kınıyorlar!"

"Tarihi değiştirebilenler, ancak ve ancak insanın kendisi hakkındaki düşüncesini değiştirmeyi başarabilmiş olanlardır. İsa kadar Hitler de, Buda kadar Stalin de değiştirmiştir tarihi... Muh. Elijah Muhammed de..."

Ben işte bu karalamalardan ilham alarak bir ökse hazırladım ve Malcolm X de bu ökseye tutuldu. Kâğıt peçetelerden birinin üzerine: "Kadının ağlayıp durması, paçayı ancak ağlarsa kurtarabileceğine inanmasındandır," diye yazmıştı. Ben de birgün tuttum lafı kadın konusuna getirdim. Malcolm X, bir yandan kahvesini yudumlamaları, bir yandan da önündeki kâğıda birşeyler karalamaları arasında birden kadın konusundaki eleştirel tutumunu ve şüpheciliğini ağzından kaçırıverdi. "Hiçbir kadına yüzde yüz güvenemezsiniz," dedi. "Ben yüzde yetmişbeş güvenilebilecek bir tek kadın tanıdım onunla da evlendim. Bunu kendisine de söylemişimdir," dedi. "Aynen sana söylediğim gibi ona da söylemişimdir ki, ben, hanımları ya da dostları tarafından mahvedilen nice insanlar tanıdım."

"Hiç kimseye tam olarak güvenmem," diye devam etti, "kendime bile. Kendi kendilerini mahveden bir sürü insan tanımışımdır ben. Başkalarına olan güvenim sıfırdan başlar yükselir gider, tıpkı Muhterem Elijah Muhammed'e olduğu gibi." Malcolm X, bundan sonra bana dik dik baktı: "Size de yüzde yirmibeş civarında güveniyorum."

Malcolm X'i elimden geldiği kadar konuşturabilmek için bu kadın konusunu kurcalamaya devam ettim, çünkü gerçekten de değiyordu. Oldukça muzaffer bir eda ile haykırdı, "Benedict Arnold neden vatan haini oldu biliyor musunuz? Kadın yüzünden." Sonra şöyle dedi: "Kadının şöyle ya da böyle olması neyse ne de, kadının ne olduğuna aldırdığım yok benim, ama kadınlık kendini beğenmekle başlar. Bunu size kanıtlayabilirim, isterseniz kendi kendinize de kolayca kanıtlayabileceğiniz birşeydir bu. Bakınız ben neden konuştuğumu biliyorum, bizzat denemişim. Oldukça sert görünüşlü, oldukça huysuz ve sürekli somurtan bir kadın düşününüz, işte böyle bir kadına, hergün karşısına dikilerek gözlerinin ta içine baka baka 'sizi çok güzel buluyorum' deyiniz ve sonra bakınız neler oluyor. Kadın ilk gün sizi şiddetle azarlayabilir, ve ikinci gün de azarlayabilir; ama siz yılmayınız, devam ediniz, bir süre sonra bir de bakacaksınız ki birgün daha sizi görür görmez gülümsemeye başlayacaktır."

O gece gene, Malcolm X ayrıldıktan sonra ben hemen onun karaladığı peçetelere saldırdığımda gördüm ki Malcolm X belli bir konuda konuşurken aklından bambaşka şeyler geçirebilmekteydi; peçeteler bunu açıkça ortaya koyuyordu:

"Zenciler yerden göğe kadar haklılar. BD, 'Bu memlekete ben göz koyuyorum, nasıl etsem de burada yaşayan birkaç bin SD'yi sepetlesem' diyor."

"Beni anlayan, anlamıyorsa bile en azından anlıyor görünen bir karım var."

"SD'ler önce kendi birleşik cephelerini kurmadıkları sürece, SD davası dışardan hiçbir destek göremez."

"Hadi oturayım, kafalarına güvendiğim adamlarla konuşayım; hepimizin ihtiyaç duyduğu şey aynı, bir parça çılgınlık."

"MEM'le gizli gizli görüşen SD liderlerinin isimleri açıklanırsa yer yerinden oynar." (Buradaki MEM de, Muhterem Elijah Muhammed'in baş harflerine tekabül ediyordu.)

Sonra bir gece, Malcolm X stüdyoma geldiğinde adeta ayakta duracak hali kalmamıştı. Böyleyken, iki saat boyunca, odada kızgın kızgın

volta atarak, Elijah Muhammed'e ve kendisine saldıran öteki Zenci liderler aleyhinde uzun bir nutuk çekmekten de geri durmadı. O sırada nereden aklıma geldi bilemiyorum ama bir ara nefes almak için konuşmasını kısa bir an kestiğinde soruverdim: "Annenizden birazcık sözeder misiniz acaba diyecektim?"

Bir aşağı bir yukarı dolaşıp duran Malcolm X bu sorum üzerine olduğu yerde kalakaldı ve yüzüme öyle bir baktı ki bu bakışından rastgele sorduğum sorunun her nedense onu gerçekten sarstığını anladım. Şimdi o anı yeniden anımsıyorum da, diyorum ki kendi kendime, Malcolm X'i bedenen çok zayıf bir halde yakalamıştım adeta, öyle ki kendisini savunacak durumda bile değildi.

Az sonra Malcolm X yavaş yavaş konuşarak anlatmaya başladı. Bu kez de odanın içinde bir daire çizerek dolanıyordu. "Annem hep ocağın yanında olur, o gün yemek için ne bulabildiysek onu pişirip kotarmaya çalışırdı. Bazı zamanlar o derece aç kalırdık ki, açlıktan başımız dönmeye, gözlerimiz kararmaya başlardı. Annemin giydiği elbiselerin rengini de anımsıyorum: soluk gri entariler giyerdi hep..." Ve böylece şafak sökene kadar anlattı, anlattı; sonunda öylesine yorgun düşmüştü ki, o koca ayakları birbirine dolaşıyordu yürüdüğü yerde. Birdenbire boşanan bu hatıra selinden ben de bu kitabın başlangıç bölümleri olan 'Kâbus' ile 'Maskot'un iskeletini çıkardım. O geceden sonra Malcolm X tam iki yıl boyunca bana özel hayatının en özel ayrıntılarını bile anlatmakta asla tereddüt göstermedi. Annesinden söz etmesi, bir anlamda herşeyin başlangıcı oluyordu.

Çocukluk dönemini anlatırken de Malcolm X kâh sıkıntılı kâh acımasız bir hale giriyordu. Gözlerinin açılmasına yolaçan ilk hayat dersini nasıl aldığını üstüne bastıra bastıra anlatışını hiç unutmam: "Gıcırdamayan menteşeyi yağlamazlar." Anılarını anlatırken söz dönüp dolaşıp üvey ablası Ella'nın yanında kalmak üzere Boston'a gittiği günlere gelince, Malcolm X Zenci mahallesinin sokaklarında 'hesap temizleyerek' gününü gün edişlerine kahkahalarla gülmeye başladı. "Ya işte. o zamandır bu zamandır aklımın ucundan bile geçirmediğim şeyler bu size anlattıklarım," diyordu bir yandan da. Daha sonra Malcolm X'i asıl kendinden geçiren şey, Harlem günlerini anlatmaya başlaması olmuştu. Bir gece, birdenbire ve çılgınca bir hareketle oturduğu koltuktan fırladı ve inanır mısınız, o dehşet saçan siyah hatip, zıplayarak, parmaklarını şıkırdatarak "re-bop-de-bop-blap-blam" diyerek anlamsız şarkılar mırıl-

danmaya başladı ve sonra salondaki sütunlardan birisine (damının belini kavrar gibi) bir eliyle sarılarak, ceketinin eteklerini savura savura, uzun bacaklarıyla ve kocaman ayaklarıyla adeta uçarcasına, o Harlem günlerini yeniden yaşar gibi lindy-hop dansı yapmaya başladı. Sonra yine ani bir şekilde ciddileşiveren Malcolm X yerine oturdu ve o geceki çalışmamızın geriye kalan bölümünde kasıtlı olarak çok hırçın davrandı. Daha sonraki günlerde yine Harlem hayatını anlatmaya koyulmuşken Malcolm X yine sıkıntılı bir havaya girmişti. "O zamanlar hatalı bulduğum tek şey, bir hata yaparken yakalanmaktı. Bende bir vahşî orman kafası vardı, vahşî bir ormanda yaşıyordum, yaptığım herşeyi de hayatta kalabilmek için ve içgüdüsel olarak yapıyordum." Ama bu arada işlediği suçların hiçbirisi için pişmanlık duymadığını da vurguladı, 'çünkü bütün bunlar, beyaz adamın Hristiyan dünyasında yaşamakta olan binlerce ve binlerce siyah insana reva görülen şeylerin sonucu olarak yapılmıştı'.

Konu mahpusluk günlerine gelince Malcolm, X'in neşesi yeniden açılmaya başladı. "Bakın size o beyaz şeytan mahkûmlara, hatta gardiyanlara bile her istediğimi nasıl yaptırtıyordum onu anlatayım. 'Dediğimi yapmazsan ben de senin aslında açık tenli Zenci soyundan geldiğine ama sanki beyazmış gibi geçinip gittiğine dair bir dedikodu salarım ortalığa,' diye fısıldardım kulaklarına. İşte bu olgu, beyaz şeytanın siyah insanlar hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaya yeter. Beyaz şeytan, Zenci olmaktansa ölmeyi yeğ tutar!" Hapishanede fırsat bulup da okuduğu kitaplar hakkında konuşurken de şunları söylemişti bana: "Okurken ne yaptığımın tam olarak farkında değildim ama içten içe kitapları bir tür zihin vitamini olarak görüyordum ve ondan seviyordum." Ve başka bir zaman da şunları demişti: "Bugünün hızlı dünyasında tefekküre ya da derin düşünceye yer yok. Bir mahkûmun iyiye kullanabileceği bol vakti oluyor. Bir insanın düşünmeye ihtiyacı varsa, gidebileceği en iyi yer, bana sorulursa, üniversiteden sonra hapishanedir. İnsan teşvik edilirse hapishanede hayatını değiştirebilir."

Bir defasında da şu düşüncelerini açmıştı bana Malcolm X: "Bir insan bir kere hapse düştü mü, artık ne kendisini aynı gözle görebiliyor, ne de öteki insanları. İşleri tıkırında giden dışarıdaki o 'namusu-bütünler' içeri girip çıkmış birisine burun kıvırıp geçerler. Ama o 'namusu-bütünler' bir bataklığa saplansalar, içeri girip çıkmış birisi onlara daha onurlu davranır."

O gece peçetenin üzerine şunları karalamıştı (hem kendi tuttuğum notlarıma hem de kâğıt peçetelere tarih attığım için bunu söyleyebiliyorum): "Bu BD atom bombası yaptı ve beyaz olmayanların başında patlattı; BD şimdi de kalkmış bütün dikkatleri 'Kızıllar'a çekmeye çalışıyor ve huyunu suyunu bildiği öteki BD'nin aynı bombayı bizim başımızda patlatabileceği korkusuyla yaşıyor."

Yine aynı gece yazdıklarından: "Erdemi, herşeyi gören ama kendisine gelince kör kesilen göz ehlinden öğren. Fars şiiri."'

Malcolm X zaman zaman bana şu noktayı üzerine basa basa hatırlatırdı: "Bakınız, ben bu kitapta okuyucuya kendimi çok önemli birisi sandığım izlenimi verecek tek satırın bulunmasını istemiyorum ha." Ben de kesinlikle böyle bir izlenim vermemek için elimden geleni yapacağımı belirterek ona teminat verirdim ama istediği her an, yazdığım nottan sayfa sayfa inceleyebileceğini, hatta gerekli görürse ilk provaları bile gözden geçirebileceğini de eklerdim. Daha başka bir zaman da, beyaz adam için veryansın ettiği konuşmalarını not alışıma bakarak, yüzüme bağıra bağıra sözlerini şöyle tamamlamıştı: "O şeytan bunları basmaz! İnanmıyorum verdiği söze!" Ben de, yayıncının oldukça bağlayıcı bir anlaşmaya imza attığını, hatta yüklüce bir avans da ödediğini hatırlatmıştım kendisine. Bunun üzerine Malcolm X de demişti ki bana: "Siz beyazlara güveniyorsunuz, ama ben güvenmiyorum. Siz onların okullarında okudunuz; onlar sizden neler öğrenmenizi istediyse onları öğrendiniz. Ben sokaklarda okudum, hapishanelerde okudum; zaten gerçekler oralarda öğrenilir."

Gündüzleri karşılaştığı olaylar Malcolm X'in o akşamki söyleşide gireceği havayı çok yakından etkilerdi. Gündüz kendisini duygulandıran herhangi birşey olmuşsa, o akşam oldukça içli ve hassas bir konuşma yapardı. Bir keresinde, örneğin, Harlem'de Siyah Müslüman dahi olmayan bir Zenci çiftin yeni doğan çocuklarına kendi adından esinlenerek Malcolm adını verdiklerini söyledi. "Peki siz ne diyorsunuz buna?" diye de sordu bana heyecanla. Artık o aşamaları geçip daha başka konulara gelmiş olduğumuz halde, aynı gece gene çocukluğuna dönerek, Hector's Hill'de nasıl sırtüstü yatıp düşüncelere daldığını uzun uzun anlattı. Yine aynı gece söylemişti şunları da: "Sınıf mümessili seçildiğim günü hayatta unutamam. Audrey Slaugh diye bir kız vardı, babası bir otomobil tamirhanesinin sahibiydi, işte beni o kız aday göstermişti. İkinci aday olarak da James Cotton diye bir oğlan gösterilmişti. Sınıfta

seçim olurken öğretmen beni dışarıya çıkarmıştı. Sınıfa tekrar girdiğimde artık sınıf mümessiliydim. İnanasım gelmiyordu bir türlü."

Malcolm X, okuduğu herhangi bir ilginç kitap vesilesiyle içindeki kitap sevgisini açığa vuruverirdi hemen. "İnsanlar tek kitabın bile bir insanın hayatını değiştirmeye yetebileceğini bir türlü anlamıyorlar." Sık sık hapishanedeyken okumuş olduğu kitaplara getirirdi sözü. Birgün bana, "Dilin Dokusu'nu okudunuz mu?" diye sordu ve ben de okumadığımı söyledim. "Mutlaka okumalısınız. Filoloji, gerçekten esaslı bir ilim; nerede karşınıza çıkarsa çıksın bir sözcüğün nasıl tanınacağından sözediyor. Sözgelimi 'Caesar'ı ele alalım. Bu Lâtince bir sözcüktür, Lâtince'de 'Kaiser' şeklinde telaffuz edilmektedir, yani C'nin serti olan K ile okunuyor. Biz bu sözcüğü İngilizceleştirerek almışız ve yumuşak C ile okumuşuz. Ruslar da buna 'Czar' diyorlar ve aynı anlama geliyor. Bir başka Rus lehçesinde de 'Tzar' şeklinde okunuyor. Jacob Grimm en önemli filologlardan biridir; onun 'Grimm Kanunu'nu hapishanedeyken incelemiştim; sessiz üzerine bir araştırma. Filoloji, sözcüklerin kökenleriyle ilgilenen etimolojiyle doğrudan bağlantısı olan bir bilimdir. Ben ikisiyle de biraz uğraştım zamanında."

Not defterimin bu sayfasını çeviriyorum ve bir sonraki sayfada Malcolm X'in bana telefon ettiğini bildiren bir notla karşılaşıyorum; telefonda şunları söylemiş: "Birkaç günlüğüne bir yere gidiyorum." O zaman ben de onun yine bir yerlerde bir konferans vereceğini ya da başka bir İslâmî faaliyete katılacağını düşünmüş, dolayısıyla çalışmamıza bir fasıla girmiş olduğundan dolayı da biraz sevinmiştim. Böylece ben de o zamana kadar aldığım notları tasnif etmeye ve hangi başlıklar altında toplamak gerekiyorsa ona göre bölüm bölüm düzenlemeye vakit bulabilecektim. Ama Malcolm X döndüğünde, zaferden dönen bir komutan edasıyla şu haberi verdi bana: "Sizi şaşırtacak bir haberim var. Annem hakkında konuştuğumuz o ilk günden beri aklım fikrim hep ondaydı. Sonra şunu anladım ki, ben annemi çoktan kafamdan silip atmışım; onun yirmi şu kadar yıldır bir akıl hastanesinde yatmakta olduğunu düşünmek hiç de iç açıcı birşey değildi gerçekten." Sonra şöyle konuştu: "Ben bundan kendime bir pay çıkartmak niyetinde değilim asla. Aslında annemizi hastaneden çıkarmamızın pek âlâ mümkün olabileceğini düşünen kızkardeşim Yvonne oldu. Yvonne, meseleyi Wilfred'e, Wesley'e ve Philbert'e de açmış ve ben de varıp katıldım aralarına. Sonunda işi halleden de Philbert oldu".

"Bu olay benim kendimle ilgili bir gerçekle yüz yüze gelmeme neden oldu," dedi sonra Malcolm X. "Annemizi ben çoktan silip atmışım kafamdan. Meselenin çözülebileceğini hiç aklım kesmediği için, meseleyi örtbas edip unutmaktan başka çarem kalmamıştı. Bu hareketim için bilinçaltımda birtakım savunma mekanizmaları da geliştirmiştim. İşte beyaz adam da aynen böyle yapar. Yüzyüze gelmek istemediği meseleleri zihninden silip atar ve bunlar için de bilinçaltında birtakım savunma mekanizmaları geliştirir. Ben de, zihnimin bazı meselelere nasıl da kapanıvermiş olduğunu anladım ve zihnimi o meselelere derhal açtım. İşte benim beğenmediğim huylarımdan bir tanesi de budur. Çözemeyeceğimi anladığım bir meseleyle karşı karşıya gelirsem, o meseleyi görmezlikten gelip geçiyorum. Kendimi öyle bir mesele olmadığına inandırıyorum. Ama gene de o mesele ortadan kalkmıyor."

Bu sözlerden sonra duygulanma sırası şimdi de bana gelmişti. Aradan fazla bir zaman geçmeden Malcolm X yeniden birkaç günlüğüne bir başka yere gitti. Bu seferki dönüşünde de, ağabeyi Philbert'in evine gittiğini açıklamıştı ve demişti ki, "Nihayet yıllardan sonra ilk kez annemizle birlikte bir sofraya oturup hep birlikte yemek yedik!" Demişti ki, "Annem altmışaltı yaşında ama hafızası benimkinden bile iyi; çok iyi görünüyor ve sağlığı da yerinde. Ağzında kendisini tımarhaneye düşürenlerin ağzındakinden çok diş var daha."

Gündüz kendisini kızdıran bir olay olmuşsa Malcolm X o akşam bana, kırmızı yüzü öfkeden daha da kızarmış olarak gelirdi ve artık o gece şiddetli saldırılarla, sert eleştirilerle geçip giderdi. Bir seferinde Los Angeles polisi bazı Müslümanların üzerine ateş açmış, Müslümanlardan birisini de öldürmüştü ve Malcolm X'in hemen oraya gitmesi gerekmişti. Los Angeles'dan dönüşünde adeta bir yerine inme inmiş gibi kendisini bir hafta toparlayamadı. Zaten Malcolm X, hem beyazların hem de siyahların şiddetli tepkilerine yol açan o cümlesini bu ruh-hali içinde sarfetmiş olmalıydı. Malcolm X, Paris yakınlarındaki Orly Havaalanı'nda meydana gelen ve çoğu Atlanta'dan (Georgia) olan otuz küsur Amerikalının ölümüyle sonuçlanan bir uçak kazasını kastederek, Los Angeles'dayken, "Biraz önce sevinçli bir haber duydum!" demişti. (Bildiğim kadarıyla Malcolm X bu sözünü kamuoyu önünde hiçbir zaman geri almadı, ama çok sonraları bana şunu söyledi: "Hayatta bana 'keşke söylemeseydim' dedirten sözlerimden birisi de işte budur.")

Ne zaman bir yerde şimdiki Federal Hakim Thurgood Marshall'ın adı geçecek olsa Malcolm X adeta çıldıracak gibi olurdu. Çünkü bu Marshall yıllar önce NAACP'nin baş avukatıyken şöyle bir söz sarfetmişti: "Müslümanları hapishanelerden toplanan ve Araplar tarafından beslendiklerinden asla kuşku duymadığımız bir avuç eşkıya idare etmektedir." Malcolm X ise bu sözleri acı bir hatıra olarak hiç unutmamıştı. Malcolm X'in ağzından duyduğum küfür sayılabilecek tek söz, 'halt' olmuştu. Bir seferinde Dr. Martin Luther King, Malcolm X'in konuşmalarının 'Zencilere eza edilmesine' yol açtığı yolunda bir demeç vermişti de, Malcolm X bunun üzerin; bu sözlere cevap niteliğinde bana, "Ne halt etmeye söyleyebilir bunu? Suç hep Zencilere yıkılır zaten. Beyaz adama hiç laf yok!" demişti. Kendisine yöneltilen 'aşırı' ve 'demagog' suçlamalarına da çok kızardı Malcolm X. "Evet, ben aşırı bir adamım. İşte şu Kuzey Amerika'daki siyah ırk aşırı derecede kötü bir durumda. Siz bana aşırı olmayan bir tek siyah adam gösteriniz ben de size onun psikiyatrik tedavi altına alınması gerektiğini kanıtlayayım!"

Bir defasında da şunları söylemişti: "Aristo, insanları şoke etti. Charles Darwin, insanlara hakaret etti. Aldous Huxley, milyonları kepaze etti!" Ama hemen bu sözlerin ardından da şunları ekledi: "Ama bu söylediklerimi sakın basmayın, yoksa okuyanlar kendimi bu saydıklarımla bir tarttığım zehabına kapılırlar." Herhalde birşeylere çok kızmış olduğu bir başka gün de, "Bu Tom Amcaların bana ettiklerine bakıyorum da, İsa Peygamber'in de kendi memleketinde aynı şekilde kötü muamele görmüş olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum!" diye bir cümle çıkıvermişti ağzından. Ama bunu söyler söylemez derhal yerinden fırladı; son derece sakin bir şekilde benim elimdeki not defterimi aldı ve bu sözlerini kaydettiğim sayfayı yırtıp katlayarak cebine soktu. Artık o gece bu olaydan sonra oldukça sakin bir şekilde sürdürdü konuşmasını.

Bir keresinde konuşurken Malcolm X bana bir gazete kupürü göstermişti. İyi hatırlıyorum, bir Zenci bebeğin bir fare tarafından yendiğini bildiren bir haberdi bu. Malcolm X dedi ki: "Bir okuyun şunu, bir okuyun da düşünün bir dakika bunun üzerinde. Farzedin ki bu sizin çocuğunuzdu! Hem de bu sefalet yuvası nerdeymiş? uzakta değil, Niami sahillerinde bir yerde!" Artık o günkü söyleşimiz boyunca Malcolm X kükredi durdu. Çalışmamızın bitiminde, geç saatlerde Harlem'de bir konuşma yapmak üzere çıktığında ben kendisine refakat etmedim. İlginç bir olayın geçtiği bu konuşmayı, ertesi gün *New York Post*'ta Helen Dudar şöyle anlatıyordu:

"Malcolm X Harlem'de yaptığı bir konuşma sırasında konuşmaya alınmasına izin verilen birkaç beyaz muhabirden birisine dik dik bakmaya başladı ve şunları söyledi "Bakın şurada bir muhabir var ki yarım saattir tek kelimelik bir not bile almadı, ama ben Yahudiler hakkında konuşmaya başlayınca derhal kaleme sarıldı ve harıl harıl not almaya başladı; aklı sıra benim bir Yahudi aleyhtarı olduğumu kanıtlamış olacaktır bu yazdıklarıyla."

Bu esnada, muhabirin arkasından, "Gebertin piçi! Gebertin hepsini!" diye haykıran bir erkek sesi duyuldu. Bunun üzerine çok tedirgin olan genç muhabir bozuntuya vermemek için sinirli sinirli gülümsemeye çalıştı ve bunu gören Malcolm de alaycı bir edayla şunu söyledi: "Aslında güldüğü falan yok, sadece dişlerini gösteriyor!" Ortalıkta çok gergin bir hava dolaştı. Malcolm daha sonra şöyle devam etti konuşmaya: "Beyaz adam gülmesini beceremez. Sadece dişlerini gösterir o. Ama biz biliriz nasıl gülüneceğini. Katıla katıla gülmesini biliriz biz, ta içimizden." Bunun üzerine bütün dinleyiciler hep birden katıla katıla gülmeye başladılar ve büyük bir maharetle birden bire gerginleştirdiği o havayı Malcolm yine aynı şekilde, aynı maharetle yumuşatmasını da başardı bir ânda. Belki yersiz, ama ustaca bir gösteriydi doğrusu.

Ben sonradan Malcolm X'in bu muhabire telefon ederek kendisinden özür dilediğini ya bir yerden okudum, ya da bir yerden duydum. İşte bu, Malcolm X olayını çok yakından takip edenlerin hemen tümünün de durumu bütün ciddiyetiyle değerlendirdikten sonra, Malcolm X'in Amerika'da bir Zenci ayaklanması başlatabilecek ya da böyle bir ayaklanmayı durdurabilecek tek kişi olduğu görüşünde birleşmelerine yol açan olaylardan birisiydi. Bu yargıyı, kendisinden yorum bekleyen bir hava içinde ona ilettiğimde, beni terslercesine şunları söyledi: "Bir ayaklanma başlatabilir miyim bilmiyorum. Ama böyle bir ayaklanma başlarsa durdurmak ister miyim onu da bilmiyorum." Bu cevabı, tam onun bayıldığı türden bir cümle olmuştu.

Aradan aylar geçtikten sonra Malcolm X'in hanımıyla yavaş yavaş bir tür telefon ahbaplığı kurmaya başlamıştım ve kendisine, Müslümanlardan duyduğum gibi 'Betty Bacı' diye hitap ediyordum. Onun, hem o zamanlar sayıları üç olan küçük kızlarına bakmak ve hem de Malcolm X'e gelen bütün telefonlara cevap yetiştirmek durumunda olduğu bir evi tek başına çekip çevirmesine hayran kalıyordum. Aslında Malcolm X'e gelen telefonlar için özel bir sekreter tutulsa yeriydi. Bazan Malcolm

X benimle birlikteyken evini telefonla arar, bu arada kendisi için eve bırakılan notları defterine kaydetmek için epey zaman harcardı.

Betty Bacı, telefonda benimle gayet samimi konuşurdu, bazan da içten gelen bir serzenişle, "Adamın gözüne bir dirhem uyku girmiyor!" diye içini dökerdi bana. Gerçekten de Malcolm X'in günde onsekiz saatten az çalıştığı pek nadirdi. Çoğu zaman stüdyomdan sabaha doğru saat dörtte ayrılırdı ve Long İsland, East Elmhurst'teki evine de arabayla en az kırk dakikada giderdi ama buna rağmen kendisini sabah saat dokuzda telefonla evden aramamı söylerdi bana. Bunu da çoğunlukla bir yere birlikte gitmemize karar verdiği zamanlarda isterdi benden ve eve uğrayıp işlerini görür, telefon ettiğimde de nerede ve saat kaçta buluşacağımızı bildirirdi. (Bu yüzden benim de çoğu zaman feci şekilde uykusuzluk çektiğim olmuştur.) Malcolm X'in yanında mutlaka ya James 67X (yani Harlem'deki Yedi Numaralı Cami'nin cemaati arasına katılmış olan 'James' adındaki altmışyedinci adam) ya da Charles 37X gibi Müslüman arkadaşlarından biri bulunurdu, ya da ben bulunurdum. Ama yanında arkadaşları olduğu zaman Malcolm X benim kendisiyle gelmemi hiçbir zaman istemezdi. Yüksek okullarda ve üniversitelerde, birçok radyo ve televizyon programında, çeşitli yerlerde çeşitli nedenlerle düzenlenen birçok açık hava toplantısında yaptığı konuşmalarda onunla birlikte ben de hazır bulundum.

Arabayla bir yere birlikte giderken, yollardaki öbür arabalardan Malcolm X'e el sallarlardı; benim öteki 'şöhret'lerde de tanık olduğum gibi, Malcolm X'i gördüklerinde beyazların da Zencilerin de yüzlerinden bir heyecan dalgası gelip geçerdi. Artık hosteslerin çoğu onu tanıyordu, çünkü Malcolm X uçakla çok seyahat ediyordu; onu gördüklerinde hostesler tatlı tatlı gülümserlerdi, tabiî buna mukabil Malcolm X de centilmenliğinin gereğini en güzel şekilde yerine getirirdi. Derken onun uçakta olduğu ister istemez herkes tarafından öğrenilirdi ve onun oturduğu koltuğun yanından geçen aralıkta tuvalet trafiği acaip bir şekilde artardı. Gideceğimiz yere vardığımız zaman da, uçaktan iner inmez, "Aaa, Malcolm X'e bak!", "Hani nerde?", "Şu uzun boylu olanı!" gibi sözler duymaya alışmıştım artık iyice. Beyazlar da Zenciler de yanından geçerlerken Malcolm X'e dönüp dönüp bakarlardı. Her iki ırktan olanlar da, ama tabiî daha çok Zenciler, onu gördüklerinde selam verirler ve tebrik ederlerdi. Beyazların büyük bir çoğunluğu onun varlığından gözle görülür bir şekilde huzursuz olurlardı; hele hele bu be-

raberlik asansör falan gibi hayli dar yerlerde olursa, huzursuzluk daha da belli ederdi kendisini. "Kendilerine gerçeği söylediğini bildikleri bir siyah adamla ilk defa birlikte oluyorlar da ondan," diye bir açıklama yapmıştı bana bir defasında Malcolm X. "Böyle kaçacak delik aramaları kendi suçlarından dolayıdır, benden değil." Bir başka zaman da demişti ki: "Beyaz adam gerçekten korkuyor. Gerçek, beyaz adamın nefesini tıkıyor, takatini kesiyor; ona küçük bir gerçekten söz edecek olsanız bakın nasıl kızaracaktır yüzü."

Bu adamın bulunduğu bir yerde her şey bir başka olurdu. Orada başka kim olursa olsun havaya Malcolm X egemen olurdu. Sadece kapalı yerlerde değil açık havada da böyle olurdu: çok iyi anımsıyorum, Harlem'de bir zamanlar bir açık hava toplantısı yapılmıştı da, Malcolm X kürsüde Senatör Adam Clayton Powell ile Manhattan'ın eski kaymakamı Hulan Jack'in arasında oturuyordu ve toplantı sona erdiğinde kalabalığın hemen tümü Malcolm X'in etrafını sarıvermişti. Bir keresinde de onunla birlikte Netw York City'den Philadelphia'ya bir tren yolculuğu yapmıştık; orada Malcolm X Philadelphia Konferans Salonu'nda Ed Harvey'in WCAU radyosu için hazırladığı bir programa katıldı. Program yapımcısı, radyo dinleyicilerine Malcolm X'i takdim ederken, "Söylendiğine göre siz, 'Bütün Zenciler öfkelidir, ama ben hepsinden de öfkeliyim' diyormuşsunuz, doğru mu bu?" diye bir soru yöneltmişti Malcolm X'e. Malcolm X de gayet coşkun bir şekilde, "Bunu söyleyen doğru söylemiş!" diye karşılık verince, muhabir de Malcolm X'in etrafına toplanmış olan seyirciler de hayretler içinde ona bakarak adeta donup kalmışlardı.

Philadelphia'ya gelirken yerlerimizi yatar koltuklardan ayırtmıştık. "Ben bir kompartmana tıkılıp kalamam, kompartmanda başım belaya girer benim," demişti çünkü Malcolm X. Trende yatar koltukların bulunduğu vagona giderken bir vagon restorandan geçmiştik de Malcolm X başıyla işaret ederek, "İşte ben buralarda çalışırdım," demişti. Yolda giderken daldığımız sohbet sırasında da, Elijah Muhammed hakkında bilgi vermesi için FBI'ın kendisine nasıl rüşvet teklifinde bulunduğunu anlatmıştı. Aynı sohbetimizde o sıralarda yeni çıkmış bir kitabı, Charles Silberman'ın *Siyah-Beyaz Bunalımı* adındaki eserini mutlaka okumamı istemişti benden, "Tanıdığım beyazlar içinde gerçekleri söyleyebilme cesaretini kendisinde bulabilen birkaç yazardan bir tanesi," diye açıklayarak. Bu arada, *New York Post*'un köşe yazarı Helen Dudar'a bir telefon

ederek ona son yazı serisini çok beğendiğini lütfedip söylemem için bir not almamı istemişti benden; bu övgüyü kadına kendisi söylemek istemiyordu Malcolm X.

Ed Harvey'in hazırladığı radyo programı bittikten sonra, New York City'ye dönmek üzere gene trene bindik. İşlerini halledip memleketlerine dönmek üzere trendeki yerlerini almış ve koltuklarında rahat rahat gazetelerini okuyan işadamlarıyla tıklım tıklım dolu olan vagonda, Malcolm X'in içeriye girmesiyle birlikte hava birden gerginleşti. Beyaz ceketli bir Zenci hamalın bizi tanımaya çalışmak için yanımızdan birkaç kez bize baka baka geçmesi üzerine. Malcolm X benim kulağıma eğilerek. Zenci hamalın bize tekrar yaklaşmakta olduğu sırada, "Bu adam benimle çalışırdı, adını unuttum, işte bu trende birlikte çalışmıştık. Benim kim olduğumu tanıdı. Şimdi nasıl davranması gerektiğine karar verememenin şaşkınlığı içinde dolanıyor," dedi. Hamal yanımızdan gene geçip gitti; bu kez tam bir kararsızlık içindeydi. Ama adam yeniden bize yaklaşırken Malcolm X birden koltuğundan doğrulup hamala gülümsedi. "Bak şu işe yahu! Ben seni tanıyorum!" diye sevinçle, avaz avaz bağırdı hamal. "Bu trende bulaşıkçılık yapardın ya! Ben de daha demin arkadaşlara senin benim vagonumda olduğunu söylüyordum. Hepimiz arkandayız senin!"

Vagondaki gergin hava çok geçmeden bıçakla kesilmiş gibi sönüverdi. Sonra, hamal, Malcolm X'in yanına yeniden gelerek etrafa duyura duyura konuşmaya başladı. "Yolcularımızdan birisi sizinle tanışmak istiyor." Bunun üzerine, temiz giyimli gençten bir adam yerinden kalkıp geldi, Malcolm X'e elini uzattı ve Malcolm X de tebessümle doğrularak kendisine uzatılan eli hararetle sıktı. Vagondaki yolcuların hepsi de ellerindeki gazeteleri göz hizasından biraz aşağı indirerek olup bitenleri izlemeye başlamışlardı. Genç beyaz adam söze doğrudan doğruya girerek, yüksek sesle, kendisinin bir süre Şark'ta bulunduğunu ve şimdi de Columbia Üniversitesi'nde okuduğunu açıkladı. "Sizin söylediğiniz herşeye katılmıyorum ama, üslûbunuza da hayran kalmamak elde değil doğrusu" dedi sonra Malcolm X'e.

Cevap verirken Malcolm X'in sesi bütün içtenliğini ortaya koyuyordu. "Efendim, Amerika'yı bir uçtan öbür uca dolaşsanız bile, her konuda aynı düşünceleri taşıyan iki kişi bulabileceğinizi hiç sanmıyorum." Az sonra yanına gelip elini sıkan yaşlı ve beyaz bir işadamına da dobra bir şekilde şunu söyledi: "Şu anda neler hissettiğinizi anlıyorum Efen-

dim. Pek çok konuda bana bu kadar hak verdikten sonra, tutup bana karşı konuşmanız gerçekten çok zor birşey doğrusu." Bu konuşmalardan sonra, artık gazetelerin ardına saklanma gereği duymayan bakışlar altında New York'a girdik.

Washington'da Malcolm X, hükümetin Zenci meselesi konusunda olumlu adımlar atmakta gösterdiği gevşekliği ve vurdumduymazlığı şiddetli bir şekilde eleştirdi. Kulağıma geldiğine göre, onun bu eleştirileri Beyaz Saray'ın bile dikkatini çekmiş. Ben birkaç günlüğüne Malcolm X'le olan söyleşime ara verip, Beyaz Saray'ın o zamanki Basın Sekreteri Pierre Salinger'la *Playboy* dergisi için bir söyleşi yapmak üzere Beyaz Saray'a gittiğimde, adama bir ara Malcolm X'in hayat hikâyesini yazmakta olduğumu da açmıştım; bunu duyunca adamın yüzü ekşimişti. Bir başka zaman da, yine Malcolm X'ten birkaç günlüğüne ayrılıp Birleşik Devletler Nazi Partisi Genel Başkanı George Lincoln Rockwell'le bir söyleşi yapmaya gitmiştim de o da Malcolm X'in cesaretine hayran olduğunu açık açık söylemişti bana ve ayrıca gene aynı samimi edasıyla Malcolm X'le ikisi birlikte bütün Birleşik Devletler'i dolaşsalar ve konuşmalar yapsalar bu ırk sorunu için gerçek bir çözüm bulabileceklerine, yani Zencilerin beyazlardan ayrılarak Afrika'ya geri dönmeleri hareketini başlatabileceklerine inandığını da belirtmişti. Dönüşümde bunu Malcolm X'e naklettiğimde Malcolm X kahkahalarla gülerek, "Rockwell galiba aptal sanıyor beni! Ne demek benim gidip de bir İblis'i karşıma alarak konuşmam!" Gene bir başka zaman, Atlanta'ya gitmiş ve *Playboy* için Martin Luther King'le bir söyleşi yapmıştım. Ona Malcolm X hakkında hemen hemen hiç kimsenin bilmediği birkaç birşey söyleyince bunlarla özel olarak ilgilendi bayağı; ötedenberi kamuoyu önünde Malcolm X hakkında fazlasıyla ketum davranan Dr. King, bu sefer Malcolm X'le bir fırsatını bulup da görüşebilirse bundan çok memnunluk duyacağını belirtti. Ben bunu Malcolm X'e anlattığımda verdiği cevap biraz alaycıydı: "Ne yani, kendisine bir telgraf çekip telefon numaramı mı bildireyim istiyorsun?" (Ama Malcolm X'in çeşitli zamanlarda bana söylediği şeylerden çıkardığım kadarıyla, aslında o, Dr. King'e karşı elinde olmadan bir hayranlık da duymaktaydı.)

Sonunda Malcolm X'le olan ilişkilerimiz öyle bir noktaya ulaştı ki, her ikimiz de karşılıklı olarak, hiçbir zaman kelimelere dökülmemiş olsa bile, sıcacık bir dostluğu paylaşır olduk. Hiç kuşku yok ki benim için Malcolm X hayatta tanıdığım en çekici kişiliklerden birisiydi. Ya onun

için ben? Anladığım kadarıyla ben de onun için bütün duygularını samimiyetle ve başkalarının kulağına falan gidebilir kabilinden hiçbir endişe duymaksızın söyleyebileceğine inandığı bir kimseydim. Sürekli bir gerilim içinde yaşamak durumunda olan herkes gibi Malcolm X de, kendisine huzur verecek birinin yanında olmaktan zevk duyuyordu. Artık ben ne zaman bir seyahate çıkacak olsam, Malcolm X, New York'a döneceğim zaman kendisine telefonla haber vermemi istiyordu benden. Çoğu zaman da kendi işlerini yoluna koyabilirse, gelip beni havaalanından karşılıyordu. O geniş adımlarıyla, o yayvan, pırıl pırıl gülümsemesiyle karşımda beliriveriyordu. Arabasıyla beni New York merkezine götürürken de, ben yokken olup biten ilginç şeyleri bir bir anlatırdı bana. Birgün havaalanında, Malcolm X'in aslında ırksal bakış açısını asla elden bırakmadığını ortaya koyan bir olay meydana geldi. Bagajlarımın uçaktan indirilmesini bekliyorduk, o sırada insanı gerçekten duygulandıran bir aile kavuşması sahnesi seyrettik. Hoplayıp zıplayan, yabancı bir dilde cıvıl cıvıl birşeyler söyleyen sevimli mi sevimli birkaç çocuk da bu sahnenin görüntüleriydi. Onlara bakarak, Malcolm X, "Yarına kalmaz öğrenirler ilk İngilizce kelimelerini; "pis zenci (nigger)," diye mırıldandı.

Malcolm X, San Francisco ya da Los Angeles gibi uzak yerlere gittiğinde ben onunla birlikte gidemezdim, ama o gittiği yerlerden sık sık ve çoğu zaman da gecenin geç saatlerinde beni telefonla arayıp "Kitap nasıl gidiyor?" diye sorar, döndüğünde ne zaman buluşacağımızı söylerdi. Bu konuşmalardan kolay kolay unutamayacağım bir tanesi, sabaha karşı saat dörtte beni uyandıran bir telefon konuşmasıydı ki, sanırım o saatte kendisi de Los Angeles'da yeni uyanmıştı. Telefondaki ses, "Alex Haley?" dedi. Ben de uykulu uykulu, "Evet? ah, hey, Malcolm!" dedim. Sonra, "Sana yüzde yetmiş güveniyorum" dedi ve telefonu kapattı. Ben bir süre Malcolm X'i düşündüm ve sonra sımsıcak duygular içinde bu konuşmanın sevinciyle tekrar yatağıma döndüm. Şimdi bile bu konuşmayı anımsadıkça bana birşeyler oluyor. Ama o günden sonra her ikimiz de bu konuşma hakkında birbirimize hiçbirşey söylemedik.

Malcolm X, beyazlar hakkında söylediği şeylere karşı bir kişi olarak kapalı kalmış ve bu konularda yeterli bilgisi olmayan ya da kendisiyle bir insan olarak uğraşan bazı beyazlara karşı giderek artan bir saygıyla ilgi göstermekteydi. Dahası, Malcolm X, bir insanla konuşmak suretiyle o insan hakkında hayli fikir edinilebileceğine inanıyordu. "Dinlemesini bilmek de bir sanattır," demişti bana. "Birisi konuşurken onun se-

sinin akışını can kulağıyla dinlerim. Samimiyetini anlıyabiliyorum böylece." Hemen hemen tüm gazeteciler içinden zaman içinde onun takdirini kazanabilmiş tek gazeteci, *New York Times*'ta M.S. Handler olmuştu. (Bu kitabın Amerika baskısı için Handler'ın bir 'Takdim' yazısı hazırladığını öğrenince çok sevindim; eminim ki Malcolm X de çok sevinecekti buna.) Malcolm X, onunla yeni tanıştığı zamanlarda bana Handler'dan ilk defa sözederken konuşmasına, "Bu şeytanla konuşurken..." diye başlamış, ama derhal susarak farkedilebilir bir mahcubiyet içinde, "*Times*'tan Handler adındaki bir muhabirle konuşurken..." diye düzelterek sürdürmüştü konuşmasını. Malcolm X'in Handler'a karşı duyduğu saygı günden güne artıp gitti, ve tabiî Handler da kendi çapında Malcolm X'i içten içe etkilemekteydi. Aylar sonra Handler'dan söz ederken Malcolm X bana, "Şimdiye değin tanıdığım beyazlar içinde önyargılı davranmaktan en çok uzak kişi. Konuşmalarına hep kulak veriyorum, dikkatle," demişti.

Yüksekokullarda ve üniversitelerde büyük çoğunluğu beyazlardan oluşan öğrenci kitlelerine verdiği konferanslardan sonraki sohbetlerde Malcolm X'i birçok defa öylesine neşeli ve etrafına neşe saçan birisi olarak gördüm ki, insan böyle birisinin kalbinde zerre kadar beyaz düşmanlığı olmadığına inanırdı. "Amerika'nın tek umudu bu genç beyazlar ve tabiî genç siyahlardır," demişti bir defasında bana Malcolm X. "Onlardan başka hepimiz bir yalanın içinde yüzüp gidiyoruz işte." Tanıdığım Zencilerden anımsayabildiğim kadarıyla birkaçı Malcolm X'i hayli etkilemişlerdi. (Bu arada, Malcolm X'in hiç sevmeyip adeta kendilerinden iğrendiği başka Zenciler de geliyor aklıma ama onların adını burada anacak değilim.) Malcolm X'in gözünde pek yüksek bir yeri olduğunu bildiğim kimselerden biri, çoğu zaman *Hayat* dergisi için çalışan ünlü fotoğrafçı Gordon Parks'tı. Zaten Parks'ın, İslâm'ın Semeresi Siyah Müslüman teşkilatının çok gizli bir şekilde yürüttüğü o kendini savunma eğitim programına katılıp *Hayat* dergisinde yayınlanmak üzere resim çekmesine izin verilmesi, Malcolm X'in Elijah Muhammed'i bizzat etkilemesi sonucu gerçekleşmişti. Böylece, tabii ki Siyah Müslümanlara 'intisap etmiş' birisi gibi görünerek müslümanlar arasına sızmaya çalışan gizli polisleri ya da başka örgütlere mensup ajanları hariç tutacak olursak, Parks, bildiğim kadarıyla, müslüman olmadığı halde bu faaliyetlere katılabilen tek kişi sıfatına sahip oluyordu. Bir keresinde Malcolm X, "Onun beyaz adamlar arasında kazandığı başarı hiçbir zaman

siyah realitesine karşı kayıtsız kalmaya götürmedi onu," demişti Parks'tan söz ederken.

Aynı şekilde, Malcolm X'in hoşuna giden bir başka siyah da aktör Ossie Davis'ti. Birgün birlikte yaptığımız bu çalışmalardan birisinin tam orta yerinde, bambaşka bir konu üzerinde dururken Malcolm X bana birdenbire, "Ossie Davis'i tanıyor musun?" diye soruvermişti. Tanımadığımı söylemiştim ben de. "Seni birgün mutlaka tanıştırayım onunla," demişti sonra, "siyahların en tatlılarından birisidir." Malcolm X'in, Harlem'de çıkmakta olan haftalık gazete *Amsterdam News* çalışanlarıyla da pek çok işi olmuştu ve bu işleri dolayısıyla tanıdığı Yazı İşleri Müdürü James Hicks'i ve başyazar James Booker'ı çok takdir ederdi. Hicks için, 'uyanık ve beyazlardan hiç çekinmeyen bir adam şeklinde konuşuyordu. Booker'ın da çok becerikli bir röportajcı olduğunu söylüyordu. Tanıştıklarında Bayan Booker da Malcolm X'i bir hayli etkilemişti.

Beni bugünkü arkadaşlarımın ikisiyle tanıştıran Malcolm X'tir. Bu iki arkadaşımdan birisi, o zamanlar Amerika'da *Siyah Müslümanlar* adını taşıyan kitabı yeni yayınlanmış olan Dr. C. Eric Lincoln'du. Ötekisi de yine o zamanlar müslümanlar hakkında birçok makale yayınlamakta olan Louis Lomax'tı. Malcolm X, Dr. Lincoln'un araştırma yaparken gösterdiği titizlik ve dikkate son derece saygı duyuyordu. Lomax'ı da, kulağı delik birisi olduğu ve olayları sıcağı sıcağına hemen haber aldığı için takdir ediyordu. "Şu alçak Lomax'ın bir yere seğirttiğini görsem ben de derhal şapkamı kaptığım gibi takılırım peşine," demişti bir keresinde Malcolm X, "çünkü bilirim ki mutlaka bir iz üzerindedir!" Yazar James Baldwin'i de çok takdir ederdi Malcolm X. "Öylesine kafası çalışan birisi ki, kağıt üzerindeki kelimeleri bile beyaz adamın feleğini şaşırtıyor." Ve bir başka zaman da, "Muhterem Elijah Muhammed hariç, beyaz adamın rahatını en çok kaçıran birisidir o," demişti.

Malcolm X'in, Zenci hatipler hakkında olumlu konuştuğu çok nadirdi ve bunun en büyük nedeni de muhtemelen bu Zenci hatiplerin Siyah Müslümanlara karşı çıkarak saldırılarda bulunmalarıydı. Dr. Martin Luther King'e elinde olmaksızın duyduğu hayranlığı bir yana bırakacak olursak, bu konuda onun bir tek kişi hakkında olumlu şeyler söylediğini anımsıyorum ki o da Harlem'deki büyük Presbiteryen Kilisesi'nde görev yapan Rahip Eugene L. Callender'dı. "O gerçi bir papaz ama aynı zamanda siyah adam için mücadele eden bir savaşçı da," demişti Malcolm X onun için. Daha sonra sağlam bir kaynaktan öğrendiğime göre,

bu Rahip Callender, Malcolm X'le gizli bir görüşme yapmış ve onun Zenci din adamlarının tümünü birden hedef alan saldırılarını hoş karşılamadığını söylemiş kendisine. Malcolm X, Rahip Adam Clayton Powell'ı da Kongre'de oynadığı siyasal rolden dolayı çok beğenirdi: "Washington'da onun gibi on tane siyah adam olsaydı, ben kendi köşeme çekilir otururdum," derdi onun için de. Şimdilerde New York Eyalet Meclisi üyesi olan ve o sıralarda NAACP'nin avukatlığını yapan Percy Sutton için de buna benzer duygular beslerdi ve zaten Sutton sonradan Malcolm X'in özel avukatı olmuştur. Üniversitelerde ve yüksekokullarda verdiği konferanslar dolayısıyla tanıştığı bir sürü Zenci öğretim görevlisi için bir çift olsun olumlu bir söz ettiğini duymuşluğum yoktur diyeceğim ama bunun da bir müstesnası var: Dr. Kenneth B. Clark. Onun hakkındaki düşüncesini Malcolm X, eski günlerinin argolu konuşma biçimiyle ve kısaca, "Bir tane de olsa, tahtası eksik olmayan bir siyah var," diye açıklamıştı bana. Malcolm X'in, meslek sahibi Zenci aydınların tümünü de aynı kefeye koymak gibi bir saplantısı vardı aslında. Siyah Müslümanlar'a saldıranların çoğunluğu bu aydın kesimde yer almaktaydı. Onun içindir ki, Zencilerin devam ettiği yüksek öğrenim kurumlarında verdiği konferansları sırasında, 'güya mürekkep yalamış Tom Amcalar, Prof. Dr. Tom Amcalar' kabilinden en şiddetli saldırılarını bu kesimden insanlara yöneltiyordu.

Malcolm X, kendi ifadesiyle 'siyahların sahte liderleri'nin 'siyah kitlelerin istatistik merkezi' diye andıktan Harlem sokaklarında 'günlük küçük turlarım' dediği gezintilere çıkardı sık sık ve ben de kimileyin bu gezilerinde ona katılma fırsatı bulurdum. Malcolm X'in kendi ırkdaşlarımız arasında yaşadığı en mutlu ve en rahat haline işte bu gezintiler sırasında tanık olmuşumdur. Bu gezintilerinde Malcolm, Harlem'in anacaddesi sayılan 125'inci Cadde'de pek dolaşmak istemezdi; ama daha çok ara sokaklara, özellikle de kendi ifadesiyle 'benim çıktığım çirkefe siyahların en çok battığı yer' olarak andığı, her köşesinde rastlanan ayyaşlarıyla, uyuşturucu madde müptelâlarıyla sefaletin kol gezdiği yerlere sapardı. Malcolm X buralarda gerçek bir kahramandı. Kaldırımlarda dolaşırken rastladığı herkesi o çocuksu gülümsemesiyle adetâ yıkayıp paklıyordu ve herkesle oldukça sakin, oldukça samimi konuşmalar yapıyordu. "Bak kardeşim, zaten beyaz şeytanın istediği senin işte bu hallere düşmen değil mi," diyordu bir sarhoş görecek olsa, "beyaz şeytan senin böyle sarhoş gezmeni istiyor ki kafana kafana vurması için bir ba-

hane geçirsin eline." Bir defasında da Malcolm X'in gezintimiz sırasında karşılaştığımız birkaç yaşlı kadını durdurarak güleryüzlü selamladığını ve onlara, "Hemşireler, size birşey soracağım," dediğini, "size bir zarar vermeyen ya da sizden bir yarar sağlamayan bir tek beyaz tanıdınız mı hiç?" diye sorduğunu anımsıyorum. Bir anlık bocalamadan sonra, bu kadınlardan birisi, "Narasın!" diye haykırmıştı da bunun üzerine öteki kadınlar da kahkahalarla onaylamışlardı kadının söylediğini. Sonra biz de, Malcolm X'le, arkamızdan "Adam haklı!" diye bağrışan kadınlara geriden geriye el sallayıp yolumuza devam etmiştik.

Bir keresinde de, akşamın ilk saatlerinde bir köşeyi döner dönmez, bir yüzünde Amerikan bayrağı bulunan bir tahta sandığı ters çevirip üzerine çıkmış nutuk atan pejmürde kılıklı bir adamın etrafına halkalanmış küçük kalabalığın arasına bizim de karıştığımızı anımsıyorum. "Zerre kadar saygı duymuyorum, inanmıyorum ben bu Allah'ın belâsı bayrağa, ama ne yapalım ki ya onu buraya dikeceksin, ya da beyaz adamın seni içeriye tıkmasını sineye çekeceksin. Zaten ben de huzurunuza onu söylemeye çıktım; şu baldırı-çıplak beyazlar sizin ve de benim halkımın kanımızı emerek, iliğimizi sömürerek yükünü tutuyorlar!" diyordu adam. Bunun üzerine Malcolm X, "Bunda iş var!" demişti gülümseyerek bana dönüp.

O parlak, 'halledilmiş' saçlı Zencilerle karşı karşıya geldiğinde Malcolm X'in önce bu saç konusunda karşısındakine bir taş vurmadan konuşmaya geçmesi çok nadir birşeydi. Bu gibilerine oldukça sevecen bir ifadeyle: "Aaaah kardeşim, beyaz şeytan seni kendinden öylesine nefret eder hale getirmiş ki, bak sen de tutmuş sırf saçın onunkine birazcık benzesin diye kafana o yakıcı sodalı suyu dökmüşsün," derdi.

Gene birgün Malcolm X'le birlikteydik ve o konuşurken ben bir ara ondan ayrılarak birşey almak için karşı kaldırıma geçmiştim. Dükkanın önü kadınlarla doluydu. Ben dükkândan çıkarken kadınlardan biri öbürlerine, Malcolm X'in Harlem'deki Yedi Numaralı Mabet'te verdiği konferansı anlatıyordu. "Öööle bir bozdu şu beyazları, ööole bir giydirdi ki onları, eh artık... eh artık! Onun dediğine göre bizler hepimiz siyah kralların, kraliçelerin soyundan geliyormuşuz. Aman Rabbim, hiç duymadıydım ben bunu!" diyordu kadın. Bir başka kadın da, "Pekiy de şimdi sen buna inanıyorsun demek?" diye soruyordu ve ilk kadın hiddetle cevap veriyordu buna: "Evet, tabiî inanıyo'm!"

Ve gene hatırlıyorum ki, bir seferinde de pejmürde kıyafetli bir gitarist tek başına bir kaldırıma çömelmiş kendi kendine birşeyler çalıp söyleyerek vakit geçiriyordu. Başını şöyle bir kaldırıp baktığında kendisine sokulan adımların sahibini ânında tanıdı, "Vaay-yaa!" diye haykırdı gitarist, sonra hemen yerinden sıçrayıp doğrularak maskaraca hazırola geçerek bir selam çaktı: "Vaay, Adamım!"

Malcolm X bütün bu insanları seviyordu. Ve onlar da Malcolm X'i seviyorlardı. Hiç kuşku yoktu ki, ister bir sokak lambasının yanında o dalyan boyuyla dikilip ayyaşlarla sohbet ederken olsun, ister radyo ve televizyon konuşmalarında görmediği milyonlarca insana ateş püskürürken olsun, ister küçük gruplar içinde bulunduğu sıralarda beyazları, "Benim en hoşlandığım şey Zencileri tahrik etmektir ki siz bunlara Zenciler demek yerine 'zincirliler' gibi birşey gevelersiniz ağzınızda.." kabilinden sözlerle iğnelerken olsun, Malcolm X bir karizma, bir kudret sahibiydi. Bununla birlikte, nasıl olur da bir insan hem bu derece ürkütücü ve bu yanıyla uluslararası bir üne kavuşur, hem de bu başarılarını kendisine maletmez, gerek kamuoyu önündeki konuşmalarında gerekse özel konuşmalarında, kendi başarısının tamamını 'Muhterem Elijah Muhammed'e maleder diye şaşıp kalan yalnız ben değildim. Ben kendisiyle birlikteyken bu konudaki görüşlerinin tümünü de çoğu zaman not etme fırsatı bulabiliyordum. Hattâ değişik iki defter tutuyordum. Bir defasında Malcolm X benim not alırken bir defterden ötekine geçtiğimi görmüş ve bana sormuştu, "Niye böyle yapıyorsun?" diye. O anda ona aklıma geliveren birşeyler söyleyerek işi geçiştirmeye çalıştımsa da, aslında defterlerden birisine onun söylediklerini not etmekteydim, ötekisine de benim kendisi hakkındaki kişisel düşüncelerimi not etmekteydim; bunu söylemedim, söyleseydim herhalde pek alınacaktı buna. "Herhalde şimdiye kadar yazdıkların bir milyon kelimeyi bulmuştur," dedi Malcolm X bir ara. Ben de bunun üzerine, "Herhalde," diye cevap verdim. "Bu beyaz adam aklını oynatmış anlaşılan," diye söylendi kendi kendisine sonra. "Bunu kanıtlıyacağım sana. Tıpkı benim kendisine yaptığım gibi beni yerden yere çalan birisini popülerleştireceğimi mi sanıyorsun?"

"Bana bak, doğru söyle şimdi," demişti bana bir aksam Malcolm X, "sen çok seyahat ediyorsun. Gittiğin yerlerde birşeyler çalınıyor mu kulağına?"

Bunun üzerine ben de, gerçekten, sözü nereye getirmek istediğini bir türlü anlayamadığımı belirttim kendisine. Bu cevabımdan sonra da Malcolm X hiç üstelemedi ve başka bir konuya geçti.

Bundan önce de Malcolm X'in bizzat kendisinden duyduğum ya da kendisinde müşahade ettiğim birkaç tuhaf şey doğrusu hayli merakımı çekmiş ve bayağı düşündürmüştü, ne var ki bu tuhaflıkların ardı gelmeyince ben de üzerinde durmamış, unutup gitmiştim. Birgün onun arabasıyla bir yere giderken bir kavşakta kırmızı ışıkta beklediğimiz sırada geriden gelip yanımıza yanaşan bir başka arabanın direksiyonundaki beyaz adam Malcolm X'i farkeder etmez hemen atıldı ve "Seni tercih etmelerinden dolayı yandaşlarını kınamıyorum. Ben de bir Zenci olsaydım emin ol ki ben de senin arkandan giderdim. Mücadeleye devam!" diye seslendi Malcolm X'e. Malcolm X de adama büyük bir samimiyetle, "Keşke tanıdığım beyazların bir kısmı olsun sizin gibi olabilseydi," diye cevap vermişti. Sonra yeşil ışık yanıp da arabalarımız hareket ederken bana oldukça sert bir şekilde ve telaşla şunları söyledi: "Bunu yazmak şöyle dursun, başka bir yerde ağzına bile almıyacaksın. Elijah Muhammed'in nöbeti tutar sonra." Bu küçük olayın asıl önemli olan yanını ben çok sonraları anlayabilmiştim: Malcolm X, Elijah Muhammed'den sözederken ilk defa olarak hürmette kusur ediyordu.

Hemen hemen aynı günlerde Malcolm X'in bir kâğıt peçete üzerine çiziktirdiği şeyler de çok muammalıydı; tıpkı bir şifre çözer gibi söktürünceye kadar akla karayı seçtiğim cümle şöyleydi: "Benim hayatım zaten hep bir bozuk paraydı."

Başka bir zaman da, 1963 Eylül'ünün bir gecesinde buluşmaya morali son derece bozuk bir şekilde gelmişti ve o gece bütün çalışmamız boyunca da hep öyle kalmıştı. Sonradan *Amsterdam News*'ün o haftaki sayısını görüp okuduğumda, Malcolm X'in, Jimmy Booker'ın sütunundaki bir makaleye fena içerlemiş olduğunu tahmin ettim. Jimmy Booker, Malcolm X'le Elijah Muhammed'in aralarının şeker rengi olduğunu duymuş. (Booker'ın sonradan açıkladığına göre, yazısının yayınlanmasından hemen sonra kendisi bir yere tatile gitmiş; Malcolm X'in, yanında üç arkadaşıyla birlikte büyük bir hiddet içinde *Amsterdam News*'ün yönetim evinden içeri fırtına gibi dalışını, "Nerede o Jimmy Booker denilen adam! Yazdığı şeyler hiç hoşuma gitmedi. Elijah Muhammed'le benim aramda hiçbir çekişme yok. Ben Sayın Muhammed'e inanıyorum ve kendimi onun yolunda feda etmeye de her an hazırım!" deyişini de ancak tatil dönüşünden sonra öğrenebilmiş.)

Aynı şekilde, zaman zaman, Siyah Müslümanlar'ın öteki bazı önemli simalarıyla karşılaştığımda, özellikle de Malcolm X'le birlikteyken ama tabiî Malcolm X o anda bir an için aramızda bulunmuyorsa, onların, bu ünlü arkadaşları hakkında pek de ona hayran oldukları anlamına alınamıyacak sözler ettiklerini duyuyor, ters yorumlanabilecek hareketlerde bulunduklarını görüyordum, ama sonradan sonraya da kendi kendime ölçüp tartıyordum, bana öyle geliyor, ben yanlış anlıyorum galiba diye düşünüyordum. O günlerde, Dr. C. Eric Lincoln ile telefonla sık sık görüşüyorduk. Bu konuşmalarımızda Malcolm X'le Elijah Muhammed'in ilişkilerini gündeme getirmeden duramıyorduk; Malcolm X, Elijah Muhammed'i ön planda tutmaya ne kadar dikkat sarfediyor olursa olsun, bütün yayın organları ve dolayısıyla kamuoyu dikkatlerinin ve ilgilerinin büyük bir kısmını Malcolm X üzerinde toplamışlardı sonuç olarak. Ortadaki bu gerçeğin ilerde birtakım sorunlar çıkaracağı da kaçınılmaz gibiydi, ama ben gene de Malcolm X'in başına gelebilecekleri hayal bile edememiştim doğrusu. Elijah Muhammed'le aralarındaki anlaşmazlık örtbas edilemez bir şekilde ortaya çıkıncaya kadar Malcolm X bu konuda, hiç değilse bana, bir çift laf bile etmemiştir.

Malcolm X, sözünü ettiğim o gece benim yanımdan sabaha doğru saat iki dolaylarında ayrıldı ve benden kendisini sabah saat dokuzda telefonla aramamı istedi. East Elmhurst'teki evinde çalan telefon, her zamankinden hayli geç açıldı ve Betty Bacı telefona çıktığında çok sinirliydi, sesi boğazına tıkanıp kalacakmış gibi geliyordu. Sonradan telefona gelen Malcolm X'in sesi de her zamanki gibi değildi. "Radyo dinledin mi ya da gazetelere bir göz atabildin mi?" diye sordu bana. Ben, "Yoo!" diye cevap verince de, "öyleyse oku!" dedi ve beni daha sonra arayacağını söyledi.

Ben hemen gidip gazetelere sarıldım. Malcolm X'in Siyah Müslümanlar teşkilatından Elijah Muhammed tarafından geçici olarak ihraç edildiğini hayretler içinde okudum; buna gerekçe olarak da 'ferik olmadan horozluk taslamak' gibi birşeyler gösteriliyordu. Ne gariptir ki Malcolm X de bir süre önce Başkan Kennedy'nin öldürülmesiyle ilgili olarak buna benzer bir yorum yapmıştı.

Bir saat kadar sonra Malcolm X dediği gibi telefonla aradı beni; bunun üzerine, camilerinden ve lokantalarından Lenox Caddesine doğru birkaç blok ötedeki Siyah Müslümanların gazete yönetimevinde buluştum Malcolm X'le. Malcolm X, buradaki açık kahverengi metal masa-

sında oturuyordu, şapkası da önündeki yeşil sumenin üzerinde duruyordu. Yelekli ve koyu renk bir takım elbiseyle beyaz bir gömlek giymiş, ince kıravatını da o her zamanki sıçrayan yunus şeklindeki iğnesiyle tutturmuştu. Pırıl pırıl parlatılmış ayakkabılar içindeki kocaman ayaklarıyla oturmakta olduğu döner koltuğu tıpkı bir sarkaç gibi bir ileri bir geri sallaya sallaya, gelen telefonlara cevap yetiştirmeye çalışıyordu.

"Kendi payıma Sayın Muhammed'e yapılan en küçük bir saygısızlık beni her zaman yaralar... Evet Efendim... Muhterem Elijah Muhammed birşeye karar verecek de ben buna itiraz edeceğim, benim ne haddime. Onun erdemine ve dirayetine olan inancım tamdır." O daha ahizeyi yerine koyar koymaz telefon tekrar çalıyordu. "Sayın Peter Goldman! Çoktan beri sesinize hasret gittik! Şey, efendim, şu sıralar o işlek çenemi biraz tutmam gerekiyor da." Sonra da *New York Times*'a cevap yetiştiriyordu: "Efendim? Ha, evet... kendileri beni bir süre için kalabalık huzuruna çıkmaktan menettiler. Bu karara ben de yürekten katılıyorum elbette. Size de ötekilerine söylediğim şeyi söyleyeceğim: "Sayın Muhammed'in kararına sonuna kadar uyacağım, çünkü çok iyi biliyorum ki onun tüm kararları sağlam bir düşüncenin eseridir." Sonra da CBS'e şunları söylüyordu: "Öyle sanıyorum ki, başkalarına çeki düzen vermeye çalışan bir kimse, herkesten önce kendisine bir çeki düzen vermesini öğrenmelidir."

Malcolm X, işte bu 'pişman olan adam' imajını, büyük gayretler sarfederek birkaç hafta daha sürdürebildi. Ama onu her görüşümde hiddetinin her geçen gün daha da artıp gitmekte olduğunu farkediyordum. Kamuoyu önünde apaçık aşağılanmasına karşı duyduğu öfkeyi o sıralarda daha dile getirmiş değildi. Hem artık, söyleşilerimizi çok seyrek olarak yapabiliyorduk; o sıralarda haddinden fazla meşguldü, telefonlardan başını bir türlü alamıyordu ama gene de bu durum benim açımdan önemli bir sorun teşkil etmiyordu. Çünkü zaten yazacağım hayat hikâyesi için o güne kadar bir hayli malzeme toplamış bulunuyordum. Beni kısa bir süre için ziyaret fırsatı bulabildiği bir başka günse zihni başka şeylerle öylesine meşguldü ki, öfkenin ve hareketsizliğin, onun içinde bir irin gibi biriktiğini ta içimde duyuyordum adeta; ama Malcolm X bütün bunları gizleyebilmek için azami gayreti sarfediyordu.

Malcolm X, bir gece kâğıt peçete üzerinde şunları yazmıştı. "Diyelim ki bir insanı susturdunuz, ama onu düşüncelerinden asla döndüremezsiniz. John Viscount Morley." Gene aynı gece, neredeyse okunama-

yacak kadar berbat bir yazıyla şu satırları karalamıştı: "O beni elimden tutup kaldırıncaya kadar yokuş aşağı yuvarlanıyordum, ama düşündükçe anlıyorum ki biz birbirimizi ayağa kaldırdık."

Birkaç gün var ki onu görmemiştim, sonra bir mektup aldım: "Birkaç hafta için bütün toplantılarımı ve görüşmelerimi iptal etmiş bulunuyorum. Dolayısıyla, bu zaman zarfında kitabı bitirmemiz mümkün olabilir. Son zamanlarda olayların hızla gelişmesine bakılırsa, bugünden tezi yok yapılacak yapılmalı, söylenecek söylenmeli, yoksa yarın çok geç olabilir, hattâ bu akşam bile çok geç olabilir. Malcolm X."

Bunun üzerine ben de kendimi zorlayıp ilk bölüm olarak düşündüğüm 'Kâbusu onun gözden geçirebileceği bir hale getirdim. Bu bölümün okunabilecek bir karalamasını hazır edince de Malcolm X'e telefon ettim. Malcolm X de, mümkün olan en kısa zamanda arabasına atladığı gibi soluğu benim yanımda aldı. Bu gelişine bakarak, hiçbirşey yapmadan eve kapanıp kaimemin Malcolm X için ne çetin bir sınav olduğunu anlamakta güçlük çekmiyordum. Kendisi neyse ne ya, mizacını az çok bildiğim için ben asıl Betty Bacı'ya acıyordum.

Malcolm X, hazırladığım taslak bölümü ilk okuyuşunda sayfalar arasında kaybolup gitti adeta, sonra cebinden çıkardığı kırmızı tükenmez kalemiyle önündeki metnin orasını burasını adeta süngüleyerek bütün bölümü baştan sona bir kez daha okuyup bitirdi. Bir yerde gözüne takılan 'takdis' sözcüğünü 'hamd'e çevirirken, "Allah takdis edilmez!" diye de bir açıklama yaparak belirtti itirazının nedenini. Bir başka yerde de, kendisiyle erkek ve kız kardeşleri hakkında kullanılmış "biz körpeler" tabirini görünce üzerine çekti kırmızıyı. "Körpe diye oğlaklara derler!" diye bir de çıkıştı sertçe.

Bir süre sonra, Malcolm X ailesiyle birlikte bir uçağa atlayıp Miami'ye gitti. Cassius Clay, Malcolm X'e ve Betty Bacı'ya evliliklerinin altıncı yıldönümü hediyesi olarak bir davette bulunmuştu; onlar da böyle bir daveti haliyle büyük bir memnuniyetle kabul etmişlerdi. Bir Siyah Müslüman'ın hanımı olarak altı yıldır yoğun bir meşgale içinde geçen evlilik hayatında Betty Bacı'nın ilk tatili olacaktı bu; bu münasebetle, Malcolm X için de ortalıkta görünmemek ve bu arada birşeylerle uğraşmak için iyi bir fırsat doğmuş oluyordu.

Miami'ye gittikten kısa bir süre sonra Malcolm X bana bir telgraf çekerek kalmakta olduğu motelin telefon numarasını bildirdi. Kendisini telefonla aradığımda bana dedi ki, "Bak sana birşey söyleyeyim. Ben ar-

tık hiçbir şekilde bahse tutuşup kumar oynamıyorum. Ama sen oynuyorsan Cassius'a oyna, Liston'u dövecek ve göreceksin, kazanacaksın." Bu sözü üzerine güldüm ve önyargılı konuştuğunu söyledim Malcolm X'e. Dedi ki, "öyleyse bu dediklerimi maçtan sonra hatırlarsın." Daha sonraki günlerde Malcolm X'ten bir kart aldım. Kartta Miami'deki Maymunlar Ormanı'ndan bir şempanze resmi vardı ama resim çok canlıydı. Kartın arkasındaysa Malcolm X'in bana yazdıkları yer alıyordu: "İç Savaş'tan bu yana yüz yıl geçti aradan, ama gene de bu şempanzeler Amerika'da bizim halkımızdan daha makbul, daha saygıdeğer ve daha özgür. Kard. Malcolm X." Bir seferinde de bir zarf gelmişti ve içerisinde de Chicago'da yayımlanmakta olan *Sun-Times* yazarlarından Irv Kupcinet'in sütunundan kesilmiş kupür vardı. Malcolm X'in kırmızı tükenmez kalemi şu satırların bulunduğu bölümü daire içine almıştı: "İlgili çevreler Siyah Müslümanlar içinde büyük bir çatlağın meydana geleceğini tahmin etmektedirler. Teşkilatın ikinci adamı olarak ün salmış bulunan Malcolm X'in teşkilattan kopanlarla birlikte Elijah Muhammed'e karşı yeni bir grup kurması beklenmektedir." Bu satırların yanınaysa Malcolm X, "Düşünebiliyor musun bunu!" diye bir not düşmüştü.

Gerçekten de Clay, Liston'u resmen dövdü ve yer yerinden oynadı. Malcolm X hemen o gece telefonla aradı beni, telefonda kendi sesinden başka heyecanlı konuşmalar, çığlıklar, birbirine karışan kahkahalar da duyuluyordu geriden. Malcolm X'in dediğine göre, kalmakta olduğu motelde Clay'in zaferini kutluyorlarmış. Malcolm X telefonda bana olup bitenleri tek tek anlatıyordu, orada bulunanların bazılarından sözetti kısaca ve ağırsikletin yeni kralının o anda biraz kestirmekte olduğunu, 'yandaki odada, benim yatak odamda' diye haber verdi. Bana maç hakkındaki tahminini hatırlattıktan sonra, Clay'i bundan sonra yakından izlemem gerektiğini söyleyerek onun 'çok kısa zamanda dünya çapında önemli bir sima' haline geleceğine dikkatimi çekti ve dedi ki, "Bilmem ilk defa bir Müslüman şampiyon çıkmasının dünya çapındaki öneminin ne olduğunu tam anlıyabiliyor musun?"

Bu konuşmanın ertesi sabahı Cassius Clay bir basın toplantısı düzenleyerek kendisinin artık bundan sonra bir 'Siyah Müslüman' olduğunu açıklıyordu, ve bu haber bütün gazetelere manşet olarak geçiyor, ülkenin dört bir yanında yankılanıyordu. Bunu takip eden günlerdeyse, yeni ağırsıklet şampiyonunu Birleşmiş Milletler'in New York'taki genel merkez lobilerinde Afrikalı diplomatlarla tanıştıran Malcolm X'in boy

boy resimleri yer alıyordu gazetelerde. Malcolm X daha sona Clay'e tüm Harlem'i ve daha başka yerleri dolaştırdı; dediğine göre, bunu Clay'in 'dostu ve dinî danışmanı sıfatıyla bir görev olarak yapıyordu.

Fırsattan istifade bu arada ben de kitabı bitirmeye çalışıyordum. Malcolm X'le üç dört günde bir mutlaka bir telefon görüşmesi yapıyorduk. Malcolm X son zamanlara doğru, artık Siyah Müslümanlar teşkilatındaki görevine bir daha hiç dönmeyebileceğinden söz etmeye başlamıştı ya, şimdi de Elijah Muhammed'i açık açık eleştiren sözler sarfetmekten çekinmiyordu. *Playboy* benden yeni şampiyon Cassius Clay'le bir söyleşi yapmamı istemişti; bunun üzerine ben de Malcolm X'e durumu açtım ve beni Clay'le tanıştırmasını rica ettim. Malcolm X bu isteğimi öğrenince bir süre tereddüt geçirdi ve, "Bu işi bir başkası yapsa herhalde daha uygun olur," diye cevap verdi. Böyle bir cevap vermesi karşısında çok şaşırdımsa da hiçbirşey sormadım, çünkü Malcolm X'e yüklenerek onun ağzından birşey kapılamıyacağını çok iyi biliyordum. Derken bir süre sonra bir mektup aldım.

"Azizim Alex Haley: Çok acil bir konu. Kitabın bütün gelirlerinin Müslim Cami Birl., ya da benim ölümüm halinde doğrudan doğruya eşim Bayan Betty X Little emrine verilebilecek şekilde kontratı değiştirmemize imkân verecek bir tezkere hazırlayabilir misiniz? Tezkere ya da kontrat üzerinde bu değişiklik ne kadar çabuk yapılırsa benim içim de o kadar rahat olacak."

Malcolm X'in imzasının altındaysa şöyle bir not yer alıyordu: "Zaten bu kadar çabuk değişen bir dünyada bir insanın hayat hikâyesini yazmak nasıl mümkün olabilir ki?"

Çok geçmeden, çeşitli gazetelerde Malcolm X'in ölümle tehdit edildiğine dair dedikoduların dolaşmaya başladığını okudum. Sonra o ara *Amsterdam News*'te bir makale yer aldı: Manşet büyüklüğündeki başlığı, "Malcolm X ölümle Tehdit Edildiğini Söylüyor" şeklindeydi, ve Malcolm X'in konuyla ilgili olarak, daha önceden New York camiinden tanıştıkları bazı yakın arkadaşlarının kendisini 'kılları kıpırdamadan öldürecek bir fırsat kollamak' üzere, üzerine 'özel bir müfreze' gönderdiklerini söylediği anlatılıyordu makalede. "Allah'a şükürler olsun ki, onların bu tezgahlarını beni öldürmeleri için üzerime gönderilen kardeşlerden öğrenmiş bulunuyorum. Bu kardeşler, benim Sayın Muhammed'i temsil ve tasdik eden birisi olduğumu, hakkımda düzülen yalanlara hemen kanı vermeyecek ve kendilerini aydınlatmam için bana bazı sorular soracak kadar bilen kimselermiş."

Malcolm X'e hemen telefon edip geçmiş olsun dedim. Sesi çok bezgin geliyordu. Bana artık kendisini en çok ilgilendiren şeyin, daha önce yazıp gönderdiği mektubunda da belirttiği üzere, bu kitaptan dolayı eline geçecek herhangi bir meblağın yeni kurduğu teşkilatına ya da hanımına kalması olduğunu söyledi. Sonra şunları söyledi bana: "Artık bir de vasiyetname hazırlamam gerekmektedir, şimdiye kadar böyle birşeye gerek duymadımsa başkalarına vasiyet edecek hiçbirşeyim bulunmayışındandı. Ama şu durumda başıma herhangi birşey gelirse ve bir vasiyetname de hazırlatmadan gidersem, işler epeyce karışabilir." Kendisi adına kaygı duymaya başladığımı açıklamam üzerine, "Sen hiç merak etme, kendimi korumasını bilirim ben", dedi. Evinde dolu olarak hazırda beklettiği bir tüfeği olduğunu söyledi.

Malcolm X'in konuşmasında geçen Müslim Camii Birl., kendisinin yeni kurduğuna işaret ettiği bir teşkilatıı ve bu teşkilatın, Elijah Muhammed'in liderliğini tanımayıp ondan ayrılan kırk elli kadar müslüman üyesi bulunuyordu.

Malcolm X nihayet Cassius Clay'in yakın bir dostunu tavsiye etti bana, ben de tavsiye edilen bu kimse vasıtasıyla ağırsiklet şampiyonundan bir randevu koparark *Playboy*'un benden istediği söyleşiyi yapmak üzere uçakla New York City'ye hareket ettim. Telefonuma çıkan Betty Bacı'nın dediğine göre, Malcolm X "kısa bir süre için seyahate çıkmış bulunuyordu ve Betty Bacı sert bir ifadeyle konuşmuştu telefonda. Bu arada, benim önceden tanıdığım ve Malcolm X'e hayran bir bayan müslüman vardı, onunla konuştum. Bana kendisinin asıl çizgisini korumayı tercih ettiğini söyledi, sonra şunları ekledi: "Ama size cami çevresinde pek çok kimsenin dilinde dolasan birşeyi de söyleyeyim kardeşim. Hani biliyorsunuz ki bir insan eşinden boşansa bile gene de onunla arasıra görüşmeyi gönlü arzular ya, işte bu durum da onun gibi birşey." Harlem'deki Therasa Oteli'nin üç odalı dairesinde Cassius Clay'le yaptığım söyleşi sırasında söz ister istemez Clay'in müslüman oluşuna gelip dayandı. Fırsattan istifade, Malcolm X'le aralarındaki o eski samimiyetin sürüp sürmediğini sordum Clay'e. Clay ihtiyatlı bir şekilde şunları söyledi: "Sayın Muhammed'i öyle bir kenara itemezsiniz ve ona karşı gelemezsiniz. Artık onun hakkında bundan sonra herhangi birşey söylemek istemiyorum "

Clay'in çevresindeki müslümanlardan birisinin bana söylediğine göre, Chicago'daki karargahında Elijah Muhammed'in huzurunda ne

zaman Malcolm X'in zikri geçecek olsa, bunun Elijah Muhammed üzerinde 'duygusal bir etkisi' oluyormuş. Söylentilere göre, Elijah Muhammed şöyle diyesiymiş: "Malcolm Kardeş sonunda büyük bir adam oldu. Onu büyük yapan elbette ki benim. Hattâ onu muazzam bir adam yapmak üzereydim." Elijah Muhammed'e olan bağlılığını sürdüren müslümanlar, Yedi Numaralı Camii'den ayrılarak Malcolm X'e katılan müslümanların kısa bir zaman sonra ondan yüz çevirerek tekrar geri döneceklerini söylüyorlardı. Bu durumda olanlar için ayrıca, "Doğru yoldan saptıklarını nasıl olsa anlayacaklar," diyorlardı. Ötekilerse, "Riyakârlık yapanlar Allah tarafından büyük bir cezaya uğrayacaklardır" diyorlardı. Söylentilere göre, bir başka zaman da Sayın Muhammed şuna benze sözler sarfetmişti: "Malcolm kendi kendisini mahvediyor." Aynı zamanda, Elijah Muhammed'in, Malcolm X'in ölmesi gibi birşeyi asla görmek istemediğini, "yaşayıp da ihanetinden dolayı ızdırap çekmesini görmeyi arzu etmekte" olduğunu söylediği de ortalıkta dolaşan söylentiler arasındaydı.

Harlemli gayr-i müslim zencilerden kendileriyle konuşma fırsatı bulabildiğim kimseler arasında şöyle bir kanı yaygındı: Malcolm X her geçen gün çok etkili ve nüfuz sahibi bir hatip haline gelmekteydi, onun için de, cemaati iki düşman kampa ayırması pek beklenmedik birşey değildi. Yani en azından, nasıl olsa Elijah Muhammed'in New York City'deki kayıtsız şartsız hakimiyeti birgün şu ya da bu şekilde sona erecekti.

Malcolm X bir süre sonra döndü. Dediğine göre, Boston'a ve Philadelphia'ya gitmişti. Hotel Americana'nın 1936 numaralı odasında bol bol çalışma imkânımız oluyordu artık Malcolm X'le, ama bu sefer gündüzleri çalışıyorduk tabii. Malcolm X artık eskisi gibi rahat değildi. Arada bir kapıya gidiyor, ansızın açıyor kapıyı ve koridorda kimsenin olup olmadığına bakıyor, sonra da kapıyı ihtiyatla kapıyor, konuşmasına kaldığı yerden devam ediyordu. İşin garibi, bütün bunları da son derece normal şeylermiş gibi yapıyordu. Bir ara, "Bu kitap çıktığında ben hâlâ hayatta olursam, bu bir mucize olur," demişti, açıklama kabilinden. "Bunu acı çeken birisi olarak söylemiyorum..." Sonra eğildi ve yatağın üzerindeki devetüyü örtüyü yakalayarak dedi ki: "Nasıl bunun bir yatak örtüsü olduğunu söylüyorsam, onu da öylece söylüyorum."

Sonra ilk defa olarak, son zamanlarda olup biten şeyleri bütün ayrıntılarına varıncaya kadar anlattı bana. Siyah Müslümanlar'dan ihraç edilmesinin nedeninin, Başkan Kennedy'nin ölümü üzerine yaptığı

açıklama olmadığını belirtti. "Neden bu değildi kesinlikle. Daha önceleri daha şedit açıklamalarda bulunmuştum ve kimse de birşey dememişti bana." Sonra, gerçek nedenin, Chicago'nun kıskançlığı olduğunu söyledi, "ve ben ahlâkının herkesten yüksek olduğunu iddia eden birisinin ahlâksızlığına karşı çıktım çünkü" diye de ekledi.

Malcolm X, kendisi müslüman olduğu sıralarda yaklaşık olarak 400 civarında üyesi bulunan İslâm Cemaati'nin üye sayısını 40.000'e kadar yükselttiğini söyledi. "Ben bu teşkilata girdiğim zaman teşkilatın bütün ülke çapındaki sayısının 400'den fazla olduğunu hiç sanmıyorum, hiç ama hiç. Onların da çoğu ihtiyar kimselerdi ve hiçbirisi de Sayın Muhammed'in adını bile doğru dürüst söyleyecek durumda değillerdi, zaten kendisi de çoğu zaman geri planda kalıyordu."

Malcolm X belli etmemek için çok gayret sarfediyordu ama gerçekten morali çok bozuktu. Birgün kâğıt peçetenin üzerine şunları karalamıştı: "Eylem halindeki cehaletten daha korkunç birşey olamaz, Goethe" Birkaç sefer de Cassius Clay'e imalı bir şekilde dokunmuştu, ve ben Clay'le yaptığım söyleşiden söz açınca da dayanamadı ve Clay'in kendisi için neler söylemiş olduğunu sordu sonunda. Bunun üzerine, daha önceden daktilo edilerek hazırlanmış kendisiyle ilgili sorunun alt kısmına Clay'in kendi elyazısıyla yazdığı cevabın bulunduğu kartı çıkartıp uzattım. Malcolm X bana şöyle bir göz attıktan sonra bakışlarını pencereden dışarı çevirdi ve daha ayağa kalkarak odanın içinde dolaşmaya başladı. "Onu ben hep bir kankardeşi gibi görmüştüm," derken üzüntüsü sesinden belli oluyordu. Üzüntüsünün sesine bu derece yansımasına çok az şahit olmuştum. Bir süre sustu. "Gene de ona karşı değilim. Hoş bir delikanlı. Zeki. Ancak başkalarının kendisini kullanmasına, yanlış yola sürüklemesine ses çıkarmıyor."

Bir keresinde de Malcolm X, gene aynı otel odasında, neredeyse ağlamamak için kendisini zor tutmuştu. Onu ilk defa bu halde görüyordum ve aynı şekilde, kendi ırkı için o malum kelimeyi kullandığını da ilk defa o zaman işitmiştim. New York City'ye gidişinin ilk günlerinde Müslüman teşkilatını kurabilmek için nasıl canla başla çalışıp çırpındığını anlatıyordu ki birden boğuk bir sesle haykırmıştı: "Siyahların o güne kadar kurabildikleri en iyi teşkilatı kurmuştuk, ama şu Zenciler mahvettiler bu teşkilatı!"

Birkaç gün sonra Malcolm X, not defterlerinden birisine şunu yazacak ve her nasılsa benim de okumama izin verecekti: "Büyüklerin ço-

cuklardan alacağı bir ders vardır; başarısızlığa uğramaktan utanmamak, toparlanıp bir daha denemek. Ama büyükler olarak bizim çoğumuz öylesine korkak, öylesine çekingen, öylesine 'tedbirli' ve bu yüzden de öylesine içine kapanık ve öylesine yüreksiziz ki, birçok insanın başarısızlığa uğramasının nedeni de bundan başka birşey değildir. Ortayaşlıların pekçoğu kendilerini başarısızlıktan emekliye ayırmışlardır çoktan."

Benim kaldığım otel odasında Malcolm X'le çalıştığımız sıralarda zaman zaman kendisini telefonla arayanlar olurdu, ya da bazen kendisi çeşitli yerlere telefon ederdi. Ama bütün bu telefon görüşmelerinde Malcolm X gayet üstü kapalı bir şekilde konuşmaya dikkat ederdi. Açıkçası benim bu konuşmalar hakkında malûmat sahibi olmamı istemiyordu. Ben de böylesi zamanlarda daha rahat konuşsun diye banyoya girerdim ve mırıltılarının kesildiğinden emin olmadıkça da çıkmazdım oradan. Daha sonra, Malcolm X, bu konuştuğu kimselerin, halâ Elijah Muhammed'e bağlıymışlar gibi teşkilatta kalan kendi adamları olduğunu söyleyecekti bana. Birgün böyle bir konuşma yaptıktan sonra, "Ben mimlenmiş bir adamım," dedi. "Hemen her yerde, yapacağım herhangi bir hareketten önce beni ikaz edebilecek adamlarım var." Bu cümlenin ardından biraz düşündü. "Aileme herhangi bir şekilde zarar gelmediği sürece, ben kendi payıma zerre kadar korkmuyorum." Bana öyle geldi ki, Malcolm X, teşkilatın kendisini mahkemeye vererek, ailesiyle birlikte oturmakta olduğu evden çıkartılacağını ta o zamandan biliyordu.

Tabiî ben bu arada Malcolm X'in Siyah Müslümanlar'da geçirmiş olduğu yılları anlattığı bölümleri tekrar gözden geçirmek isteyip istemeyeceğini, bu bölümlerde bazı değişiklikler yapmak yoluna gidip gitmeyeceğini bayağı merak etmeye başlamıştım. Memlekete gitmek için New York City'den ayrılmamdan bir gün önce, bu konudaki endişemi Malcolm X'e açtım. "Bunu ben de düşünüp duruyorum bir süredir," dedi. "O zamandan beri kafamdan geçirdiğim, söylemeyi tasarladığım çok şey oldu, çok şey gördüm, çok şey duydum o zamandan bu yana. Ama bütün bunları aklımdan silip atmak istiyorum. Sana anlattıklarıma kesinlikle dokunmayacağım, herşey olduğu gibi kalsın. Kitabın ilk tasarladığımız gibi olmasını istiyorum."

Sonra -26 Mart 1964 tarihinde- Malcolm X'ten bir not geldi: "önemli Afrika ülkelerinden birkaçını görme, bu arada İslâm'ın Kutsal Kentleri Mekke ve Medine'ye hacc ziyaretinde bulunma imkânı sağlayabilecek bir seyahate çıkma ihtimalim var. 13 Nisan'dan sonra çıkabilirim. Kimseye birşey çıtlatmayın."

Malcolm X yurtdışındayken, çok yakından tanıdığı hemen herkese kartlar atıyor, mektuplar yazıyordu. Yazdığı mektupları artık "El-Hacc Malik El-Şahbaz" olarak imzalıyordu.

Sonra, Mayıs ortalarında Betty Bacı beni telefonla aradı, bir müjde vereceği zaten sesinden belli oluyordu; Malcolm X dönüyordu. Uçakla hemen New York City'ye gittim. Mayıs'ın 21'inde, kalmakta olduğum otelin telefonu çaldı ve Betty Bacı, "Bir dakika lütfen..." diyerek telefonu bir başkasına verdi, arkasından hafif boğuk bir ses, sordu: "Nasılsın?"

"Vaay! El-Hacc Malik El-Şahbaz! Ya sen nasılsın?"

"Birazcık yorgunum, o kadar," dedi. Pan-American Havayolları'na bağlı bir uçakla saat dört buçukta gelmiştim. Saat yedide de Hotel Theresa'da bir basın toplantısı yapacaktı. "Seni saat altı buçukta 135'inci Sokak'ta Lenox Caddesi'nin kesiştiği yukarı köşeden alacağım, tamam mı?" dedi.

Mavi Oldsmobile kararlaştırılan yerde kararlaştırılan zamanda durdu ve hemen atladım içeri. El-Hacc Malcolm'ün yüzünde tatlı bir tebessüm vardı, bukleli kumaştan yapılma bir elbise geçirmişti sırtına. Kızıl saçlarını bir parça uzatmış ve bir de sakal bırakmıştı. Hanımı Betty Bacı da arabadaydı. Haftada birkaç kez telefonla konuştuğum Betty Bacı'yı bir yılı askın bir zamandır ilk defa görüyordum. Birbirimize gülümsedik. Koyu renkli bir gözlük takmış, bol bir elbise giymişti; hamileydi, bu onun dördüncü çocuğu olacaktı.

Skyline Bale Salonu'nda ön taraflarda kendilerine iyi bir yer kapmaya çalışan elli civarında kameraman ve muhabir bulunuyordu. Salon, Malcolm X'in taraftarlarıyla, sempatizanlarıyla ve meraklılarla tıklım tıklım dolmuştu. Malcolm X salona adımını atar atmaz flaşlar ardı ardına yanıp sönmeye, projektörler kendisini adım adım izlemeye başlamıştı. Malcolm X, Betty Bacı'nın koluna nâzik bir şekilde tutunmuştu. Betty Bacı'nın yüzündeyse böylesine bir erkeğe sahip olmanın gururunu yansıtan yaygın bir tebessüm vardı. *Times* dergisinde çalışan M.S. Handler'ı hemen tanıdım ve kendimi tanıttım ona. Dostça el sıkıştık ve iki sandalyalı bir masaya birlikte oturduk. Muhabirler çok sıkışık bir halde ve bir yarım daire oluşturacak bir biçimde podyuma, Malcolm X'in hemen önüne oturdular ve onu soru yağmuruna tuttular. Doğrusu Malcolm X'in tam oniki yıllık hatipliği, onu bundan sonraki hayatında bırakacağı bu yeni imaj için gerçekten çok mükemmel bir şekilde hazırlamıştı. Malcolm X bunu kanıtladı o gün.

"Artık bütün beyazların şeytan olduğunu düşünmediğinizi açık kalplilikle öğrenebilir miyiz?"

"Doğrudur efendim! Mekke'ye yaptığım seyahat, gözlerimi açtı. Artık ırkçılığa iltifat etmiyorum. Bu konulardaki düşüncelerimi düzeltmiş bulunuyorum ve artık beyazların da insan olduklarına inanıyorum" -bu can alıcı noktada bir an duraksadı- "Zencilerle olan beşerî münasebetlerinde bu inancı yıkıcı davranışlarda bulunmadıkları sürece tabiî."

Daha önceden bıraktığı 'ırkçı' imajına değindiler. "Irkçı falan değilim ben. Beyazları, beyaz oldukları için suçlamıyorum, ama yaptıklarından dolayı suçluyorum. Beyazların hiçbir istisna gözetmeksizin topyekûn bizim halkımıza reva gördükleri davramşları hedef alıyorum."

Malcolm X o gün bütün salona sürekli olarak o sevgi dolu çocuksu gülümsemesinden bol bol dağıttı. Bir ara yeni bıraktığı kırmızı sakalını sıvazladı. Bunun üzerine sözü sakala getirerek sakalını kesip kesmeyeceğini sordular. Bu konuda henüz bir kararı olmadığını, sakalını kesmesinin ya da bırakmasının sakalına alışıp alışamıyacağına bağlı olduğunu söyledi. Şimdi acaba, daha önceleri şiddetli saldırılarla karşı çıktığı temel hak ve özgürlükler savunucusu liderlere katılacak mıydı? Bu soruya biraz dolaylı bir şekilde cevap verdi Malcolm X: "Ben konuyu şöylece açıklayacağım efendim. Farzediniz ki bazı insanlar bir arabaya binmişler ve akıllarına koydukları bir hedefe doğru basıp gidiyorlar, ve siz bu insanların yanlış yolda olduklarını biliyorsunuz. Fakat onlar kendilerinin doğru yolda olduklarından asla kuşku duymamaktadırlar, bu durumda siz de onlarla birlikte aynı arabaya binersiniz ve konuşa konuşa gidersiniz. Sonunda bu insanlar gittikleri yolun yanlış olduğunu, varmak istedikleri hedefe bu yoldan gidilemiyeceğini görüp anlarlar ve sonra siz de onlara hedefe varmak için hangi yolu izlemek gerektiğini anlatırsınız, sizi ancak o zaman dinlerler." Malcolm X, kendisine yöneltilen sorulara ölçülü cevap vermekte, nazik soruları ustaca savuşturmakta hiçbir zaman böylesine başarılı olmamıştı hemen hemen.

Yanımda oturmakta olan *Times* yazarı Handler, bir taraftan not alıyor, bir taraftan da, "inanılır gibi değil, inanılır gibi değil!" diye mırıldanıyordu kendi kendisine. Ben de aşağı yukarı aynı şeyleri düşünüyordum o sırada. Zaman zaman da, şu anda Malcolm X'in arkasında bulunan pencereden aşağıya bir taş atılsa, bu tas, bu konuşmaları yapan şu adamın yıllar önce sekiz kat aşağıda uyuşturucu madde satabilmek için volta attığı kaldırımlara düşecek, diye geçirdiğim oluyordu aklımdan.

Ben geri dönüp de tekrar kitabı yazmaya koyulduğumda, Malcolm X'ten periyodik mektuplar gelmeye başlamıştı. "İnşallah kitap hızla ilerliyordur, çünkü benim hayatımı ilgilendiren olaylar öylesine hızla gelişiyor ki, şimdiye kadar yazılmış olan bölümler aydan aya değerini yitirebilir rahatlıkla. Hayatta hiçbir şey ebedî değildir; hattâ hayatın kendisi bile (gülümse). O bakımdan, üzerine var gücünle eğilerek kitabı mümkün olduğu kadar erken bitirmeni tavsiye ediyorum sana." Özel ulak olarak yolladığı bir başka mektuptaysa bana çıkışan bir ton seziliyordu: yayınevinden, mukavelenin imzalanışından dolayı kendisine ödenen 2.500 dolarlık çekle ilgili olarak bir mektup almış. "Şimdi benim bundan dolayı şahsî gelir vergisi ödemem gerekiyormuş. Sen de biliyorsun ki, ben işin ta başından beri bütün işlemlerin Cami'yi muhatap alarak ve taraf kabul ederek yürütülmesi gerektiğini tekrar tekrar belirtmiştim. İşin doğrusu da şu ki bugüne kadar ben sözkonusu bu çeki de görmüş değilim."

Bu mesele Malcolm X'in istediği şekilde halledildi ve ben bu arada kendisine bazı bölümlerin müsveddelerini gönderdim, okuması için. Müsveddeler bana geri geldiğinde hayal kırıklığına uğramıştım, çünkü Malcolm X, Elijah Muhammed'le adeta bir baba-oğul ilişkisi içerisinde bulunduğunu anlattığı birçok yeri kırmızı tükenmeziyle karalayıp atmıştı. Malcolm X'e hemen telefon ederek, bu konuda daha önceden vermiş olduğu kararı hatırlattım, ve bu bölümlerde okuyucu için sonraki bölümlerle ilgili olarak ihbar sayılabilecek kimi şeylerin bulunması halinde tasarlanmış olan kurgunun boşlukta kalacağını ve kitabın gerilimini doğrudan doğruya yitireceğini üzerine bastıra bastıra anlatmaya çalıştım. Malcolm X, "Benim hayatımı anlatmıyor mu bu kitap?" diye ters ters söylenince ben de "Öyle tabii," dedim ve benim sadece kitabın yazarı sıfatıyla itirazda bulunduğumu belirttim. Malcolm X, bu konuda biraz düşünmesi gerektiğini söyledi. Bu arada ben onun bütün kitabı yeni baştan ele alarak Elijah Muhammed'e karşı bir polemik haline getirebileceği ihtimalini düşündükçe, doğrusu ödüm kopuyordu. Ama aynı gece geç saatlerde Malcolm X telefon etti: "Özür dilerim. Sen haklısın. Başka birşeyden dolayı asabım biraz bozuktu da. O benim değiştirdiğim yerlere aldırma, olduğu gibi kalsın herşey." Ondan sonra ben de hiçbir bölümü gözden geçirmesi için yanında benim bulunmayacağım zamanlarda kendisine vermedim. Birçok defa Malcolm X'in hazırlanan bölümleri okurken duyduğu tedirginliği ve kaşlarının çatılıp gidişini

kendisine sezdirmeden seyretmişimdir ama gene de ondan sonra, başta söylemiş olduğu şeylerden bir tanesini bile değiştirme isteğinde bulunmadı. Yalnız, hayatında keşke daha başka türlü yaşanabilseydi diyebileceği bir şeyin bulunduğuna bir tek yerde işaret etti, onda da "Laura" bölümünü okuyordu. Dedi ki: "Zeki bir kızdı, iyi bir kızdı. Beni adam etmek için elinden geleni yaptı, ama bak ben onu hangi yola düşürdüm: esrarkeşlik ve fahişelik yoluna. Sebebi ben oldum o kızın."

Malcolm X, artık çok meşgul birisiydi; otelde kaldığım odama öyle sık sık gelemiyordu, zaten geldiğinde de oda adeta Merkez Garı'na dönüyordu bir anda. Belli ki artık ya telefonlar Malcolm X için çalacaktı ya da kendisini aramadıkları anlardan istifade ederek, yanından hiç ayırmadığı o meşhur defterini çıkarıp kendisi çeşitli yerlere telefon üstüne telefon edecekti. Üstelik şimdi New York'ta bulunan bir sürü Orta Doğulu ve Afrikalı vardı ki onlarla falan görüşür olmuştu. Bunlardan bazıları da kendisini görmek üzere ta otel odasına çıkıp geliyorlardı. İlk zamanlar, onlar kapının hemen arkasında alçak sesle birşeyler konuşurlarken ben de pencere kıyısına çekilip birşeyler okumakla meşgul görünmeye çalışıyordum. Bu gibi durumlarda Malcolm X tekrar tekrar özür dilemek zorunda hissediyordu kendisini ve ben de aldırmadığımı, bunların önemli olmadığını söylüyordum kendisine; ama daha sonraları ben dışarı çıkıp koridorda dolaşmaya ya da denk düşerse asansöre atlayıp aşağıya, lobiye inerek gene aynı asansörden ziyaretçilerin çıkıp gidecekleri anı beklemeye başlamıştım. Birgün, çok iyi hatırlıyorum, ardı ardına gelen telefonlar hiç nefes aldırmamıştı; CBS, ABC, NBC, New York City'de çıkan hemen bütün gazeteler, hatta Londra'dan *Daily Express*, bütün bunlar yetmiyormuş gibi kişisel olarak arayan kimselerin de haddi hesabı yoktu. Malcolm X'le ikimiz o gün hiçbir iş yapma fırsatı bulamadık; derken ardından bir kamera ekibi sökün etti, odayı hmcahınç doldurdular. Kameralar, ABC yorumcusu Bill Beutel'ın televizyon için Malcolm X'le yapacağı bir röportajı filme almak için gelmişti Ama ekip kameralarını hazırlayıp da tam çekime geçmek üzereyken Dayton'dan (Ohio) bir radyoevi arıyordu ve Malcolm X'le bir telefon söyleşisi yapmak istiyorlardı. Malcolm X kendisini ertesi gün ablası Ella'nın Boston'daki evinden aramalarını söylememi rica etti benden. Hemen ardından, Gana Enformasyon Bakanı aradı. Ben, Bakan'ın notunu Mal-

colm X'e ilettiğim sırada, yorumcu Beutel de ona, "Sizin fazla vaktinizi almayacağım, belki de aptalca karşılanacak birkaç soru soracağım sadece," diyordu. Malcolm X de benim uzattığım nota göz atarken, Beutel'a, "Sadece sorulmamış sorular aptalcadır," dedi. Ondan sonra da bana dönerek, "Kendilerine daha sonra arayacağımı söyleyiverin, lütfen," dedi. Beutel ve Malcolm X'in konuşmaya başlamalarıyla birlikte kameralar da çalışmaya başlamıştı ki, tam bu sırada gene telefon çaldı, bu sefer de *Hayat* dergisinden muhabir Marc Crawford arıyordu. Kendisine odanın vaziyetini alçak bir sesle anlatmaya çalıştım. Crawford cüretkâr çıkarak, ahizenin röportajı kendisinin de dinleyebilmesine imkân verecek şekilde açık bırakılarak uygun bir yere yerleştirilmesini istedi, ben de isteğine uydum, röportajın başka türlü akamete uğramadan bitirilemiyeceğini düşünerek telefonu açık bıraktım ve rahatladım.

Malcolm X'in incelemesi için kendisine verdiğim metin artık daha iyi bir şekle sokulmuş bulunuyordu. Malcolm X, hemen her sayfayı kendisini tamamıyle kaptırarak ve satır satır okuyor, arada sırada da başını metinden kaldırarak birşeyler söylüyordu. "Biliyor musun," diye söze başladı birgün, "bu ülkede benim bayağı etkili birisi haline gelişimin nedeni, benim bu ülkenin zayıf taraflarını iyi biliyor olmamdır. Bir başka nedeni de şu ki, beyaz adam benim söylediklerime havladıkça, meselenin can damarına el attığımı daha iyi anlıyorum." Bir başka zaman da, incelemekte olduğu metni birden bire yatağın üzerine bırakıverdi ve oturduğu sandalyeden ayağa fırladı. Elini çenesine atarak odanın içinde bir aşağı bir yukarı gezinmeye başladı. Sonra bana döndü. "Bu bölümde bir yer var hani, biliyorsun, hırsız çetemi kurduğum zaman ilk toplantıyı yaparken toplu tabancamın namlusunu kafama dayayıp da tetiği çekivererek onlara nasıl gözdağı verdiğimi sana anlatmıştım ya, işte orası; şey..." diyerek bir an duraksadı, "bunu sana söylesem mi, söylemesem mi bilemiyorum, ama neyse, işin doğrusunu söyleyeyim hadi." Gözlerimin içine bakıyordu kurnaz kurnaz. "Kurşunu avucumun içinde saklamıştım." İkimiz de gülmeye başladık. Dedim ki, "Peki öyleyse, ver o sayfayı bana da düzelteyim orayı." Bunun üzerine Malcolm X kararlı bir şekilde atıldı, "Sakın ha, bırak olduğu gibi kalsın. Yoksa derhal bir sürü adam dökülür ortaya ve benim bugün de aynı şeyi yaptığımı, yani blöf yaptığımı söyleyiverir."

Gene bir seferinde de, yattığı hapishanenin kütüphanesini keşfedişini anlattığı bölümü okurken, Malcolm X kafasını birden kaldırdı. "Aman Yarabbi! O köhne aardvark'ı ömrüm oldukça unutamam!" Erte-

si akşam da, odama adımını atar atmaz, bu iş için kalkıp ta Tabiat Tarihi Müzesi'ne gittiğini ve bu 'aardvark' kelimesi hakkında biraz bilgi edindiğini anlatmaya başladı. "Meğer 'aardvark' kelimesi aslında 'earth hog' anlamına geliyormuş. İşte bu, kelimelerin kökenlerine dair güzel bir örnek, hani sana bir ara bahsetmiştim ya! İnsan filoloji bilimiyle uğraşınca, sessizlerin nasıl şekilden sekile girerek aslını yitirdiğini görüyor, ama gene de dilden dile dolaşmasına rağmen bir kelime asıl kimliğini her zaman koruyor." Bu olayın beni asıl şaşırtan yanı şuydu: o gün biliyordum ki Malcolm X'in programı çok yüklüydü, bir televizyon ve bir radyo konuşması yapacaktı ve bir de canlı yayın programına çıkacaktı. Ama o yine de bütün bu işleri arasında 'aardvark' hakkında bilgi elde etmek için gidip araştırma yapmaya vakit bulabilmişti.

Aradan çok geçmeden Malcolm X bir basın toplantısı düzenleyerek kamuoyuna şu açıklamayı yaptı: "Yeni kurmuş olduğum Afro-Amerikan Birliği Teşkilâtı dini bir teşkilat olmadığı gibi, mezhebi bir teşkilat da değildir; Afro-Amerikalıları insanî hakların elde edilmesine yönelik yapıcı bir program çerçevesinde birleştirmeyi amaçlayan bir teşkilattır." Bu yeni OAAU'nun rengi, biraz militanca bir siyah nasyonalizmine çalışıyordu. Malcolm X, kendisiyle yapılan çeşitli söyleşilerde muhabirlerin sordukları birçok soruyu cevaplandırırken, OAAU'nun Zencileri içine düştükleri pasiflikten kurtarmak suretiyle bütün Amerika'da hüküm süren beyaz üstünlüğü karşısında aktif hale geçmiş bir benlik müdafaasına yöneltmeye çalışacağını söylüyordu. İzleyecekleri politikaları konusunda konuşurken söyledikleriyse kelimenin tam anlamıyla bir muamma durumundaydı. "İster kurşun atıyor olunuz, ister oy atıyor olunuz, hedefinizi iyi seçmelisiniz; kuklayı vurmamalısınız, kuklacıyı vurmalısınız." Malcolm X kurduğu bu teşkilatla bellibaşlı bir çalışma alanı, bellibaşlı bir program gözetiyor muydu? "Zencilerin benden yardım talebinde bulunduğu her alanda her türlü mücadeleye atılmaya hazırım." Öteki Zenci teşkilatlarıyla birleşmek, ortaklaşa hareket etmek konusundaki düşünceleri? Bu konudaki sorulara karşı da, Zenci liderlerin ciddi ve seçkinleriyle biraraya gelerek bir tür birleşik cephe kurmayı düşünebileceğini söylüyordu. Sorulan sorular bu yönde ağırlık kazanmaya başlayınca, açıklamalarını genişleten Malcolm X, aslında NAACP teşkilatının "pek fena çalışmadığını" kabullendi. Kurmuş olduğu OAAU'ya herhangibir beyaz üye olarak katılabilecek miydi acaba? "John Brown hayatta olsaydı belki onu kabul edebilirdik." Kendisine yöneltilen eleştiri-

leriyse, Mississippi'ye 'silahlandırılmış gerillalar' gönderebileceği şeklindeki cümlelerle cevaplandırıyordu. "Bu konuda son derece ciddiyim. Bu silahlandırılmış gerillaları sadece Mississippi'ye değil, aynı zamanda, siyah halkın hayatının beyaz bağnazlarca tehdit altında tutulduğu her yere göndereceğiz. Yoksa Mississippi'nin Kanada sınırının güneyinde yer almasından başka bir özelliği bulunmamaktadır benim açımdan." Bir başka zaman da, *Pittsburgh Courier*'dan Evelyn Cunningham Malcolm X'e alaycı bir edayla, "Gazetedeki köşem için çarpıcı birşey söyleyin," demişti de Malcolm X'in cevabı şu olmuştu: "Benim yolumdan yürümek ve hareketime katılmak isteyenler, gerçek anlamda özgürlüğe kavuşmadan önce hapishaneye, hastahaneye ve kabristana gitmeyi göze almak zorundadır." Yazısında bu konuya değinen Evelyn Cunningham, şöyle bir açıklamada bulunmuştu: "Gerçi o bunları gülümseyerek söylüyordu, ama aslında son derece ciddiydi."

Bu arada Malcolm X'in dördüncü çocuğu, yani bir kız çocuğu daha dünyaya gelmişti. Betty Bacı'yla birlikte bebeğe Cemile Lumumbah ismini vermeyi kararlaştırdılar. Harlem'de Malcolm X'in, kendisiyle görüşmek isteyenlere çoğu zaman adres olarak verdiği Kulüp Yirmiiki adında bir yer vardı; işte orada garson olarak çalışan Helen Lanier adlı genç bir kız Malcolm X'in bu yeni doğan bebeği için bir takım çamaşır hediye etmişti. Bu jest Malcolm X'i çok etkiledi: "Şu işe bak, ben bu kızcağızı doğru dürüst tanımıyordum bile!"

New York Times'ın New York City Zencileri arasında yaptığı bir anket sonuçlarına göre, Zencilerin dörtte üçü, "Zenciler için en iyi çalışan adam" olarak Dr. Martin Luther King'i seçmişlerdi, ankete katılanların yaklaşık beşte biri de NAACP lideri Roy Wilkins'e oy vermişlerdi ve bu arada Malcolm X'e oy verenlerin sayısı da sadece yüzde altı civarındaydı ki bu sonuçların Malcolm X'i son derece kızdırdığı her halinden belli oluyordu. Anket sonuçlarıyla ilgili olarak, "Bak kardeşim," demişti bana, "tarihin en büyük liderlerinden bazılarının ölüp de toprak altına girmedikleri müddetçe kadri bilinememiştir, bunun farkındasındır değil mi?"

1964 yazının ortalarında birgün Malcolm X beni telefonla arayarak: "Önümüzdeki şu iki üç gün içinde" birbuçuk aylık bir yurtdışı gezisine çıkmayı tasarladığını haber verdi. Bu görüşmemizden sonra onunla ilk kez Kahire'den aradığında görüşebildim, ki o sıralarda nice zamandır beklenip duran "uzun, sıcak yaz" şaka götürmez bir şekilde başlıyordu artık ve Philedelphia'nın kenar mahallelerinde, Rochester'da, Bro-

oklyn'de, Harlem'de ve öteki şehirlerde birbiri ardına çıkan Zenci ayaklanmalarına, toplu direnişlere şahit olunuyordu. O sıralarda *New York Times*'ta çıkan bir habere göre, Zenci entelektüeller arasında yapılan bir toplantıdan sonra toplantıya katılanların hepsi de şu görüşte birleşmişlerdi ki, Dr. Martin Luther King orta ve üst tabakaya mensup Zencilerin devlete itaat etmelerini sağlayabilir belki ama, alt tabakaya mensup Zencilerin başkaldırmalarını önleyebilecek tek adam varsa o da Malcolm X'tir: "Zenciler Dr. King'i ve Malcolm X'i saymaktadırlar, çünkü bu iki liderin Zencileri asla satmayacağını bilmektedirler. Malcolm X'i ayartmak mümkün değildir. Zenciler bunun farkındadırlar ve zaten bu yüzden saygı duymaktadırlar ona. Zenciler gene bilmektedirler ki, Malcolm X, tıpkı kendileri gibi, tabandan gelme birisidir ve bundan dolayı da Malcolm X'e kendilerinden birisi olarak değer vermektedirler. Malcolm X'in korkunç roller oynayacağı günler pek yakındır, çünkü ırk mücadelesi artık bütünüyle Kuzey'in yerleşim bölgelerine kayıp gitmektedir... Dr. King on yıllık parlak bir liderlik geçmişini feda etmeye ikna edilebilirse, şimdiye kadarki yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmek zorunda bırakılacaktır. Bu durumda Dr. King'in yönelebileceği tek hedef vardır, o da Malcolm X'in hedefidir." Ben bu haberin bir kupürünü Kahire'de bulunan Malcolm X'e yolladım derhal.

Artık, en azından Washington D.C.'de ve New York City'de bulunan güç odakları, özel ve resmî tüm ajanslar, nüfuz sahibi kimseler Malcolm X'e kulak kabartmışlardı ve yurtdışında neler söylediğini, neler yaptığını çok yakından izlemeye, bunun yanı sıra Malcolm X'in Amerika'ya dönüşünde neler söyleyebileceği hattâ neler yapabileceği konusunda kendilerince birtakım tahminlerde bulunmaya başlamışlardı. O sıralarda ben taşrada bulunuyordum. New York'un merkezinde oturan yakın bir arkadaşımdan bir telefon geldi. Arkadaşım, Malcolm X'le ilgilenen çok yüksek mevkideki bir yetkilinin, kendisiyle görüşmem için kararlaştırılacak herhangi bir günde New York City'ye gelip gelemeyeceğimi öğrenmesi konusunda arkadaşımdan ricada bulunduğunu bildiriyordu. Ben de derhal bir uçağa atlayıp şehir merkezine geldim. Beni arkadaşım karşıladı ve birlikte medeni haklar konusundaki çalışmaları ve bağışlarıyla ün kazanmış bulunan oldukça teşkilatlı özel bir vakfın genel merkezine gittik. Vakfın başkanı ile tanıştım, o da beni alıp Adalet Dairesi Medeni Haklar Bölümü şefi Burke Marshall ile tanıştırmaya götürdü. Marshall daha çok Malcolm X'in parayı nasıl temin ettiğiyle, özellikle

de Siyah Müslümanlar'dan ihraç edildiğine göre bunca geniş çaplı seyahatlere nasıl çıkabildiğiyle ilgileniyordu. Bütün bildiklerimi ortaya koyarak anlatmaya çalıştım ki, Malcolm X'in başlıca geliri, bazı konuşmalarının karşılığı olarak aldığı cüzî miktarların yanı sıra yayıncının zaman zaman kendisine ödediği meblağlardan meydana gelmektedir. Ayrıca, yeni kurduğu teşkilatına da bazı bağışların yapılmakta olabileceğini unutmamak gerekiyordu. Ayrıca Malcolm X bana yapmakta olduğu şu son seyahati için ablası Ella'dan borç para aldığını söylemişti ve ayrıca *Saturday Evening Post* da hazırlamakta olduğumuz kitabın özetini yayınlama hakkını külliyetli bir miktar karşılığında satın almıştı, bu paranın da bu yakınlarda ödenmesi bekleniyordu. Marshall bütün bu anlattıklarımı sakin sakin ve dikkatli bir şekilde dinledikten sonra Malcolm X'in hayatının daha başka yönleriyle ilgili olarak da birkaç soru sordu, cevaplarımdan dolayı da bana teşekkür etti. Ben hemen o gece oturup Malcolm X'e bir mektup yazarak bu görüşmeden haberdar ettim kendisini. Malcolm X nedense bu konu üzerinde hiçbir zaman durmadı.

Saturday Evening Post, foto muhabiri John Launois'i, Malcolm X'i bulup renkli resimlerini çeksin diye Kahire'ye kadar yolladı. Derginin 12 Eylül tarihli sayısı çıkar çıkmaz bir tane alıp uçakla Malcolm X'e yolladım. Birkaç gün içinde, hayat hikâyesinin başına takdim yazısı olarak derginin koyduğu açıklamaya duyduğu kızgınlığı ifade eden iğneleyici bir mektup aldım. (Derginin takdim yazısı şöyle başlıyordu: Malcolm X bir Zenci olmasaydı, onun hayat hikâyesi de anormal bir psikolojinin günlüğünden, bir soyguncunun, bir esrar müptelasının, bir uyuşturucu tüccarının, bir hapishane kuşunun, -aileden gelme irsi bir delilikle- mesihvarî hülyalara dalan tersyüz edilmiş bir 'kardeşçe' düşmanlık dini kurmaya çırpman birisinin hikâyesinden pek de farklı olmayacaktı." Malcolm X'in bana yazdığı iğneli mektubuna karşılık ben de ona bir mektup yazarak, derginin hazırladığım metinden ayrı olarak koyduğu o takdim yazısından dolayı beni sorumlu tutmasının doğru birşey olmadığını bildirdim. Sonra o da özür dileyen bir mektup yazdı, "Ama bundan sonra azamî dikkatin sarfedilmesi gerekmektedir," şeklinde bir de uyarıda bulunuyordu mektubunda.

Malcolm X'in Afrika'dan dönüşü Hacc için gittiği Mekke'den dönüşünden daha da büyük bir olay oldu. Taraftarlarından ve sempatizanlarından oluşan büyük bir Zenci kalabalığı, Kennedy Havaalanı'nın Denizaşırı Yolcular Binasını tıklım tıklım doldurmuşlardı. Ben binaya girdi-

ğimde gördüm ki, ikinci katta mevzilenmiş bulunan bazı beyazların ellerinde fotoğraf makinaları vardı ve içeriye adımını atan herkesin fotoğrafını çekiyorlardı; ayrıca, sivil polis oldukları her hallerinden belli olan birçok Zenci de içerdeki salonda cirit atıyordu adeta. Malcolm X'i karşılamaya gelenler, üzerinde "Hoşgeldin Yurduna, Malcolm" yazılı bir pankartı B.D. Gümrük Muayene binasının karşısındaki vitrinlere boydan boya asmışlardı.

Biraz sonra, Gümrük Muayene kuyruklarından birinde Malcolm X göründü; karşı binanın üst katlarından gelen sevinçli çığlıkları duyan Malcolm X, yüzünde mutlu bir gülümsemeyle yukarıdakilere bakmaktaydı.

Malcolm X, bu son gezisinin kitapta yer almasını istediği izlenimlerini bana tüm ayrıntılarıyla anlatmak niyetiyle, benimle 'halvet olmak' istiyordu. Bana anlattıklarının sadece ve sadece not defterinin anabaşlıkları olduğunu, yoksa çok titiz bir şekilde tuttuğu günlüğün hepsini anlatmaya kalksa onun da ayrı bir kitap oluşturabileceğini sandığını söylüyordu. Benim otel odamda sık sık biraraya gelerek çalışmak için yeteri kadar zamanımız oldu; bu görüşmelerimizde o bana tuttuğu günlüğünden seçtiği bölümleri okuyordu ve ben de bunlardan kendime göre notlar çıkarıyordum. "Önemle vurgulamak istediğim şu ki, ben bizim sorunumuzu uluslararası bir düzleme aktarmaya çalışıyordum bu seyahatimde," dedi Malcolm X bana, "Afrikalıların, biz Afro-Amerikalılarla aramızdaki bu hısımlığı hissetmelerini sağlamaya. Bu konu üzerinde, yani onlarla bizim birer kankardeşi olduğumuzu ve bizim hepimizin de aynı cedlerin torunları olduğumuzu düşünmelerini sağlamaya çalıştım. İşte Afrikalıların beni sevmelerinin nedeni budur, dindar olduğum için Asyalılar da çok sevdiler beni."

Birkaç gün sonra Malcolm X gene benimle görüşmeye bile vakit bulamayacak kadar meşgul olmaya başlamıştı. Olsa olsa telefonla bir özür dileyebiliyordu görüşemediğimiz için; bir yığın problemin içinde boğulup kalmıştı adeta. Bu problemlerin bir kısmını kendisinden duyuyordum, büyük bir kısmını da daha başkalarından duyuyordum. Malcolm X'in başındaki en önemli dert, yeni kurmuş olduğu OAAU içindeki rahatsızlıklardı. Malcolm X'in yurtdışına çıkıp da döneceğini söylediği zamandan üç misli daha fazla kalması, teşkilat içindeki kilit adamların bile moralini bozmuştu; bundan ayrı olarak da Malcolm X'in ilgisinin ta-

raftarlarının kendisinden beklediklerine cevap veremeyeceği yolunda genel bir kanı hakim olmaktaydı havaya. Üyelerden birisinden duyduğuma göre, 'giderek büyüyen bir hayalkırıklığı' bütün teşkilat içinde rahatlıkla hissedilebiliyordu.

Artık Harlem'in hemen her yerinde, barlarda, lokantalarda, köşe başlarında, kapı önlerinde Malcolm X eleştirilmekteydi, hem de ömründe şimdiye kadar hiç rastlamadığı biçimde şiddetli ve alenî olarak eleştirilmekteydi. Eleştiriler çok değişik şekillerde ortaya konulmuş olsa da, asıl itibariyle iki madde etrafında toplanabilirdi. Şikayet konusu edilen şeylerden bir tanesi şuydu: Malcolm X sadece konuşuyordu, oysa öteki medenî-haklar mücadelesi veren teşkilatlar iş yapıyordu boyuna. "Onun yaptığı bir tek şey vardır, konuşmak; oysa CORE ve SNCC gibi teşkilatların Dr. King'in adamlarından bâzılarının yaptıklarına bir bakın. Onlar kellelerini bile ortaya koymaktan çekinmemektedirler." Malcolm X'in şikayet konusu edilen ikinci yanı da, uzun süre ardından gidilemeyecek kadar karmaşık ruhlu birisi olmasıydı. "Doğrusu neye inanacağını kestiremiyor. Şimdi birsey söylemiş, bir de bakmışsınız ki hemen düşüncesini değiştirmiş ve biraz sonra başka birsey söyleyivermiş." Başlıca iki noktada toplanan bu şikayetlerin her ikisi de o eski ateşpâre Malcolm X imajı için son derece zararlı oluyordu; üstelik yeni kurduğu küçük, genç OAAU'sunun ihtiyaç duyduğu toplumsal ilgiyi çekmeleri açısından da bu eleştiriler hiçbir işe yaramıyordu.

O sıralarda Malcolm X'in ailecek oturmakta oldukları Elmhurst'teki evi tahliye ederek hukuken yeni sahipleri kabul edilen kimselere, yani Elijah Muhammed'in İslâm Cemaati'ne teslim etmesi gerektiği yolunda kesinleşmiş bir mahkeme kararı da çıkmıştı. Malcolm X'in karşı karşıya bulunduğu bir sürü problem içerisinde, malî sıkıntılar da bulunuyordu artık. Öteki masraflara neyse ya, bir zevceyle dört kız çocuğun nafakasını temin etmesi gerekiyordu. Bunun yanı sıra da OAAU merkezinde tam mesai çalışan en azından bir tane görevli bulundurulması zorunluydu. Afrika'dan döndüğü sıralarda, kitabı yayınlayacak olan şirket Malcolm X adına yazılmış bayağı yüksek rakamlı bir çek vermişti bana; ama aradan fazla bir zaman geçmemişti ki Malcolm X bir karşılaşmamızda bana şöyle diyecekti gülümseyerek: "Bütün para uçup gitti. Nereye gitti bilmiyorum!"

Malcolm X yoğun bir faaliyet yükünün altına girmişti. Üniversite ve yüksekokullardan kendisine yapılan çeşitli konferans ve açıkoturum davetlerini kabul ettiğine dair oturup mektuplar yazmakla, telefonlar

etmekle meşguldü sürekli olarak. Böylece hem düşüncelerini anlatmış oluyordu, hem de yol masrafı çıktıktan sonra 150-300 dolar arasında değişen 'zahmet karşılıkları' kazanıyordu. New York City'de bulunduğu zamanlarda, hemen hemen bütün zamanını, Hotel Theresa'nın asma katında bulunan OAAU'nın daha tam olarak döşenememiş olan bürosunda teşkilatın kördüğüm haline gelmiş problemlerine çözümler aramakla geçirmekteydi. O günlerde teşkilatın kaç üyesi bulunduğunu merak eden bir muhabire "Cüssemizi rakamlarla ifade etmek istemem," şeklinde kaçamaklı bir cevap veriyordu. "Biliyorsunuz ki, bir ağacın en sağlam yeri köküdür, ama tutup da göstereceğim diye kökü söker çıkarırsanız ağaç kurur. Şu kadarını söyleyeyim ki bizim de böyle envai çeşit 'gizli' üyelerimiz vardır. Öteki liderlerin aksine, ben bu memlekette ki her çeşitten Zenci ile irtibat kurabilecek bir esnekliğe sahip bulunmaktayım öteden beri."

Yemek saatlerinde, o çok sevdiği Klüp Yirmiiki'de ya da Harlem'in daha başka bir yerinde bulunduğu o saatlerde bile, gerek kendi kişisel sorunlarıyla ilgili olarak gerekse uluslararası birtakım sorunlarla ilgili olarak görüşlerini öğrenmek, neler düşünmekte olduğunu anlamak amacıyla kendisiyle görüşmek isteyenlerden başını bir türlü alamıyor, yemeğini bile doğru dürüst yiyemiyordu. Zaten yapı itibariyle de, bu gibi isteklere "Hayır!" diyecek birisi değildi. Onun için de zamanlarını gönüllü olarak Malcolm X'e hasretmiş bulunan yardımcılara dahi, OAAU'nun çok çok önemli sorunlarını, hattâ ve hattâ Malcolm X'in kendi kişisel sorunlarını bile eğilerek kulağına sessizce arzedebilmek için uzun zaman beklemek zorunda kalabiliyorlardı ve adeti olmadığı halde Malcolm X bunları bile nerdeyse sabırsızlık içinde dinliyordu. Bu durum da haliyle, yardımcısı mevkiindeki arkadaşlarının sık sık bariz bir şekilde gücenmelerine yol açabiliyordu. Ayrıca, haftada en azından bir defa, genellikle de Pazar akşamları, New York City'nin meşhur Columbia Presbiteryen Tıp Merkezi'nin yanıbaşında bulunan, Broadway ve St. Nicholas Caddeleri arasındaki 166. Batı Sokak üzerinde yer alan Audubon Eğlence Salonunda, ağızdan yapılan duyurularla ya da teksir edilmiş el ilanlarıyla oraya toplanabilmiş bir Zenci kalabalığına hitaben bir konuşma yapması gerekiyordu.

Her nedense Malcolm X o sıralarda Elijah Muhammed'e karşı şiddetli bir saldırıya geçmişti ve artık o 'sahte dindarlık, 'ahlaksızlık kabilinden ağır suçlamalarında eskiden olduğundan çok daha ileri gidiyor-

du. Herhalde, eşi ve çocuklarıyla birlikte senelerden beridir oturmakta oldukları Elmhust'teki o rahat evin boşaltılması için kendisine mahkeme tarafından verilen mühletin sonunun yaklaşmış olması, Malcolm X'in öfkesinin böyle günden güne artmasına neden olmaktaydı. Ve Betty Bacı gene hamileydi. Mahkemenin evle ilgili olarak vermiş olduğu karardan sözederken bir seferinde, "Evliliğimizden bu yana Betty'ye verebildiğim tek şey bu evdi," demişti Malcolm X bana. "ve şimdi adamlar onu da elimden çekip alıyorlar. Yarabbim ben bu kadını bunca çalkantılar arasında oradan oraya sürükleyip duramam, zaten çektiği yeter benim yüzümden... Yarabbi ben bu kadını sevmem de ne yaparım!"

Artık polise, çeşitli gazetelere, OAAU'nun bürosuna, Malcolm X'lerin oturduğu Elmhurst'teki eve ardı ardına ölüm tehditleri yağdıran telefonlar edilmekteydi son zamanlarda. Bu sıralarda Malcolm X, evi boşaltmamak için son bir çırpınış olarak mahkemeye gittiğinde, yanında sekiz OAAU üyesinden, yirmi resmî ve oniki de sivil olmak üzere toplam otuziki polisten oluşan adeta küçük bir muhafızlar müfrezesi tarafından korunmaktaydı. Malcolm X'in bu girişimleri hiçbir sonuç vermeyecek ve mahkeme kararını geri almayacaktı. Malcolm X Long Island'daki evine döndükten sonra onun telefon numarasını çeviren bir taraftan, karşısında Malcolm X'i değil de telefon şirketinde çalışan bir santral memurunu buluyordu ve memurun dediğine göre OL 1-6320 numaralı telefon 'kesilmiş' durumdaydı. Bu haber üzerine apar topar Long Island'a giden bir araba dolusu Malcolm X taraftarı, Malcolm X'i ve ailesini sağ salim bulunca ferahladılar. Mesele telefon şirketinden sorulduğunda, 'Mrs Small' diye birisinin, 'tatile çıkacağı için' bu numaralı telefonunun kesilmesini istediği anlaşılmıştı. Sonra OAAU taraftarları Harlem'e döndüler. 116. Sokakla Lenox Caddesinin kesiştiği köşede yer alan Siyah Müslümanlar lokantasının önünde, Malcolm X taraftarlarıyla Elijah Muhammed taraftarları karşı karşıya geldiler, hava oldukça elektrikliydi. Bunun üzerine polis olaya anında müdahale ederek olayın büyümesini önledi ve OAAU taraftarlarının bulunduğu arabada yapılan arama sonucu iki silah ele geçirildi, altı OAAU üyesi de tutuklandı.

O günlerde Malcolm X, daha önceden kararlaştırılmış olduğu üzere Boston'da bir konferans verecekti. Ama çok meşgul olduğu için kendisi gidemedi ve yerine OAAU teşkilatında görevli bir yardımcısını gönderdi. Malcolm X'in temsilcisini, dönüşünde Boston Havaalanına getirmekte olan araba Doğu Boston Tüneli'ne girdiğinde bir başka araba ta-

rafından sıkıştırılmıştı. Dediklerine göre, Malcolm X'in temsilcisinin bulunduğu arabayı sıkıştıran öteki arabadan eli bıçaklı adamlar sökün etmeye başlamış, ama Malcolm X kuvvetlerinin de silahlarına davranması üzerine bıçaklı saldırganlar tabanları yağlamak zorunda kalmışlar.

Malcolm X, kendisine yöneltilen çeşitli saldırıların ve ardı arkası kesilmeyen tehditlerin kaynağı olarak Siyah Müslümanlar teşkilatını göstermekte, onları devamlı olarak itham etmekteydi. "Birleşik Devletleri karış karış tarasanız bu tehditleri Siyah Müslümanlar teşkilatından daha iyi becerecek bir başka teşkilat daha bulamazsınız," diyordu Malcolm X. "Bunu çok iyi biliyorum, çünkü bu işleri onlara bizzat ben öğrettim." Ortalığın biraz yatışmış gözüktüğü sıralarda, kendisine, neden Siyah Müslümanlar'a ve Elijah Muhammed'e karşı saldırıya geçtiğini soranlara, "Onlar beni rahat bıraksalardı, ben o suçlamaların hiçbirisini de yapacak değildim," şeklinde cevap vermişti. Yine o günlerde, elinde çift namlulu, çift tetikli ve tam otomatik bir karabina tüfekle, evinde resminin çekilmesine izin vermişti ve kendisine yönelik herhangi bir saldırıya, muhtemel bir suikast girişimine karşı kendisini her bakımdan savunmaya hazır bulunduğunu açıklıyordu Malcolm X. "Bu silahı kullanmasını karıma da öğrettim ve eve zorla girmeye kalkışacak herhangi birisi çıkarsa, ister beyaz, ister siyah, isterse sarı, kim olursa olsun gözünün yaşına bakmadan ateş açması için talimat verdim."

Ben, kitaba son olayları da dahil etmek için elimdeki müsveddelere yaptığım eklemeleri Malcolm X bir gözden geçirsin diye Aralık ayında kalkıp New York City'ye gittim. Bu gidişimde bana öyle geldi ki, Malcolm X o güne kadar şahit olduğum kendisine güvenen halinden çok daha fazla güvenmeye başlamıştı artık kendisine. Kendi hayatına yöneltilen tehditler konusunda söylediklerini basının ciddiye almadığından yakınıp duruyordu. "Bunları sanki laf olsun diye söylüyorum sanıyorlar," diyordu. Bir ara sözü yeniden *Saturday Evening Post* dergisinin kendi hayat hikâyesini yayınlamaya geçmeden önce baştarafa koymuş olduğu o takdim yazısına getirdi. "Yayın işleriyle uğraşan bu adamlara güven olmaz. Sana verdikleri sözlerin hiçbirisine de itibar etmiyorum ben," dedi. O sıralarda, kitabı basacak olan yayınevinin bir temsilcisi benim kalmakta olduğum otele, kitabın yabancı dillerdeki basım haklarıyla ilgili olarak bir sözleşme yollamıştı bana; bu sözleşmenin geçerlilik kazanabilmesi için hem benim, hem de Malcolm X'in imzası gerekiyordu. Ben imzamı hemen onun gözü önünde attım ve imzalasın diye kalemi Mal-

colm X'e uzattım. Sözleşmeyi eline aldı ve şöyle baştan aşağı kuşku dolu bakışlarla bir süzdükten sonra, "Bu zımbırtıyı avukatıma bir gösterip düşüncesini alsam iyi olacak," diyerek ikiye katlayıp ceketinin iç cebine yerleştirdi. Yaklaşık bir saat kadar sonra onun arabasıyla Harlem'e doğru yola koyulmuştuk ki, Malcolm X, 135. Sokak'taki YMCA binasının önünde aniden durdurdu arabayı. Cebinden sözleşmeyi çıkararak bastı imzayı ve bana uzattı. "Sana güvenim var," dedi ve yeniden gazladı.

Yaklaşan Noel'le birlikte, birgün içimden geldi tuttum Malcolm X'in iki büyük kızı için, suratları kahverengine boyanmış ve sol ellerinden tutulunca 'yürüyen' cinsten koca koca birer bebek aldım hediye olarak. Bebekleri alışımdan sonra, Malcolm X'in benim Hotel Wellington'daki odama ilk gelişinde, "Noel hediyesi olarak Attila'ya ve Kubilay'a vermen için bak sana ne aldım," diyerek bebekleri çıkarıp 'yürüttüm'. Malcolm X'in yüzünde önce bir şaşkınlık sonra da geniş bir tebessüm ifadesi belirdi. "Hay Allah, bunlar da neyin nesidir böyle!" Sonra yere çömelip bebekleri incelemeye koyuldu. Ne kadar duygulandığı yüzündeki ifadeden anlaşılıyordu. Bir süre sonra bana dönerek, "Biliyor musun," dedi, "gerçi söylerken göğsümü kabartacak birşey değil belki ama, çocuklarım için bir gün olsun bir hediye almışlığım yoktur. Oyuncak cinsinden ellerine ne geçmişse, ya Betty tarafından alınmıştır, ya da daha başkaları tarafından alınmıştır çocuklara, ama hiçbirisini de ben almış değilimdir o oyuncakların. Hoş birşey değil bu elbette, biliyorum. Ben her zaman, haddinden fazla meşgul birisi olmuşumdur."

Ocak ayının başlarında ben New York eyaletinin taşrasından Kennedy Havaalanı'na geldim ve gelir gelmez de Malcolm X'in evine telefon edip havaalanında olduğumu, Kansas City'den son seçimlerde senatör seçilen küçük kardeşim George'un yemin töreninde hazır bulunmak üzere Kansas City'ye kalkacak uçağı beklediğimi söyledim. "Kardeşine benim yerime şunu söyle ki, biz kenar mahallelileri aklından çıkarmasın," dedi Malcolm X. "Şunu da söyle ona, o ve onun gibi biryerlerde birşeyler olabilen bütün ılımlı Zenciler şunu akıllarından asla çıkarmamalıdırlar ki, onların bugün bulundukları yerlere gelmeleri bizim gibi aşırılar sayesinde mümkün olabilmektedir!" Daha sonra da benden, Kansas'tan ayrılmak için hazırlıklarımı tamamlayıp da New York'a dönmek üzere kesin karar verdiğimde durumu kendisine telefonla haber vermemi istedi. Müsait olursa o zaman buluşabilecektik. Dönüşümde ona telefon ettim ve Malcolm X, Kennedy Havaalanı'nda beni karşıladı.

Ancak, o anda çok az bir zamanı vardı; çok sıkışık olduğunu söyledi bana; daha önceden kararlaştırılmış bir konferans için bizzat kendisinin gitmesi gerekiyormuş ve öğleden sonra yola çıkacakmış. Onun için, New York City'den taşraya kalkacak olan ilk uçaktan kendime bir yer ayırttıktan sonra, hava terminalinden çıktık ve Malcolm X'in dışardaki park yerine bıraktığı arabasına gidip otururak bir süre sohbet ettik. Malcolm X, hangi yana baksa çeşitli baskılarla karşı karşıya olduğundan yakınıyor, kendisi hakkında hiç kimsenin "eski 'nefret' ve 'şiddet' imajım" dediği o şeyler dışında adeta hiçbir şey düşünmek istemeyişi karşısında uğradığı hayal kırıklıklarından söz ediyordu. Dediğine göre, o 'sözde ılımlı medeni haklar savunucusu teşkilatlar Malcolm X'ten 'fazla militanca' olduğu gerekçesiyle uzak durmaya çalışıyorlardı. Bunun yanısıra, 'sözde militanlar' da 'fazla ılımlı' olduğu gerekçesiyle ondan uzak duruyorlardı. "Köşeyi dönmeme izin vermeyecekler anlaşılan," diye yakınmıştı bir seferinde de; "kapana kısılmış gibiyim!"

Sevindirici haberler faslına geçtiğimizde de, eli kulağındaki yeni bebekten konuştuk bir süre. Seri halinde ardarda dizilip giden dört kızı anıp gülüştük. "Ama bu seferki oğlan olacak," dedi Malcolm X. Sonra gülümseyerek, "Bu seferki olmazsa, gelecek seferki olur," dedi. Malcolm X'e uçağımın kalkma saatinin yaklaşmış olduğunu söylediğimde, o da, kendisinin de zaten hemen kalkmak zorunda olduğunu söyledi. "Betty Bacı'ya çok selam söyle benden," dedim ve o da "Hayhay," dedi; el sıkıştık ve ben otomobilden indim. Malcolm X mavi Oldsmobile'i park yerinden çıkarırken bir kenarda dikilip onu seyrettim. Sonra, "Görüşmek üzere!" diye seslendim geriden ve o da gaza basarken bana el sallayıp veda ediyordu. Bunun Malcolm'ü dünya gözüyle son görüşüm olacağını nereden bilebilirdim ki.

Malcolm X, 19 Ocak'ta Kanada televizyonunda Pierre Berton'un sunduğu bir programa çıktı ve siyah-beyaz kaynaşması ile siyah-beyaz evlenmeleri konusunda kendisine yöneltilen bir soruyu cevaplandırırken şunları söyledi:

"Ben her insanın insan yerine konulması gerektiğine inanıyorum; yani, beyaz olarak, siyah olarak, kahverengi ya da kırmızı olarak değil, ancak ve ancak insan olarak görmek gerekir insanı. Zaten asıl itibariyle bütün insanlığı bir tek aile olarak kabul ettikten sonra, siyah-beyaz kaynaşması ya da siyah-beyaz evlenmeleri diye birtakım problemler de kalmayacaktır ortada. O zaman mesele, sadece bir insanın başka bir insan-

la evlenmesinden, bir insanın daha başka insanlarla birarada yaşamasından ibaret olacaktı. Bununla birlikte, şunu söyleyebilirim ki, bu meselenin siyahların sırtına yıkılabilecek bir mesele olduğu kanısında değilim ben; bu meseleyle ilgili herhangi bir durumu savunma sorumluluğu sadece siyahların sırtına yıkılamaz asla; çünkü herkesçe bilinmektedir ki, siyahlarla beyazların birlikte yaşamalarına karşı çıkan, siyahlarla beyazların birbirleriyle evlenmelerine karşı çıkan, birlik yolunda atılan bütün adımlara karşı çıkan siyahlar değildir, beyazlardır. Bundan dolayı, ben bir siyah olarak, hele hele Amerikalı bir siyah olarak bu konuda daha önceleri ortaya koyma fırsatı bulduğum düşüncelerimi sanmıyorum ki bundan sonra da hep savunmak zorunda kalayım, çünkü ne de olsa bütün bunlar topluma karşı geliştirilmiş bir tepkidir, elbette bu tepkiyi doğuran da toplumun kendisidir; demek oluyor ki karşı konulması gereken o şeyi ortaya çıkaran toplumun kendisidir; yoksa bu tepki, şu olumsuz toplumun kurbanı durumuna düşmüş olan insanlar arasında kendiliğinden gelişen bir tepki değildir."

Yukarıdaki sözlere bakarak şunu rahatlıkla söylemek mümkündür ki, ölümünden bir ay kadar önce Malcolm X, siyah-beyaz evliliği konusundaki görüşlerini yeniden gözden geçirmiş ve bu meseleyi sadece kişisel bir mesele olarak görecek duruma gelmişti.

TWA şirketinin 28 Ocak günü New York'tan havalanıp öğleden sonra üç sularında Los Angeles'a inen 9 Uçuş Numaralı uçağında Malcolm X de bulunuyordu. Bir özel istihbarat ekibi Malcolm X'in Los Angeles'da Edward Bradley ve Ailen Cemal adındaki iki yakın arkadaşı tarafından karşılandığını, Startler-Hilton Hotel'in 1129 numaralı odasına yerleştirildiğini rapor ediyorlardı. Daha sonraki soruşturmasında Bradley şöyle ifade verecekti: "Biz otelin lobisine girer girmez arkamızdan da altı kişi damladı otele. Altısını da teşhis ettim, hepsi de Siyah Müslümanlar'dandı." Malcolm X, odasından lobiye indiğinde, yine aynı ifadeye göre, "kendisini doğrudan doğruya bir sürü Siyah Müslüman içinde buluverdi. Siyah Müslümanlar şaşkınlık içindeydiler. Malcolm X'in yüzünü buz gibi bir ifade kaplamıştı, ama gene de bozuntuya vermeden yürüyüşüne devam etti. O zaman anladık ki bir tehlikeyle karşı karşıya bulunmaktaydık." Sonra Malcolm X'in arkadaşları kendisini bir arabaya bindirerek, "Elijah Muhammed aleyhine babalık davası açmış olan iki eski sekreteri" ile görüştürmeye götürdüler. Sonra oradan o sekreterleri de alıp hep birlikte, hayli renkli bir kişiliğe sahip olan Los Ange-

les başsavcısı Gladys Root'a gittiler. Bayan Root sonradan, o gün Malcolm X'in Elijah Muhammed'in eski sekreterleriyle olan münasebetleri konusunda birtakım ithamlarda bulunduğunu söyledi.

Akşam yemeğinden sonra arkadaşları Malcolm X'i yine otele bıraktılar. Bradley in verdiği ifade şöyleydi: "Etrafta Siyah Müslümanlar'dan geçilmiyordu. Bazıları arabalarının içinde oturup bekleşiyorlardı, bazıları da otelin çevresinde gezinip duruyorlardı. Oteli adeta kuşatma altına almışlardı. Malcolm X vaziyete şöyle bir baktı, biraz düşündü, sonra arabadan dışarı fırladı. Kendisini gözetlemem konusunda beni uyardıktan sonra koşa koşa otelin lobisine attı kendisini ve Los Angeles'da bulunduğu sürece de otel odasından dışarıya adım atmadı."

Bradley'in ifadesine göre, Malcolm X'i kaldığı otelden alıp havaalanına götüren araba da takip edilmişti. Olayla ilgili olarak daha sonra şunları anlatmıştı Bradley: "Şehir dışına daha yeni çıkmıştık ki, Siyah Müslümanlar'a mensup iki araba dolusu insanın bizi takip etmekte olduğunu gördük. Arabalar bize iyice sokulmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Malcolm X, elimdeki bastonumu aldı ve ucunu sanki bir silahmış gibi arka pencereden hafifçe çıkardı. O zaman arabaların ikisi de yavaşlayıp geride kaldılar. Biz de hızımızı artırıp havaalanına o hızla girdik ve terminal binasının önünde durabilmek için çok sert bir fren yapmak zorunda kaldık. Çevrede bekleşen polisler vardı ve Malcolm X'i altgeçitten geçirerek uçağa götürdüler. Sonra Malcolm'ü uçağa binerken gördüm."

Aynı akşam saat sekizde uçak Chicago'nun O'Hare Havaalanı'na indiğinde, polis zaten tedbirini almış bekliyordu. Malcolm X bir arabaya bindirilerek Bristol Oteli'ne götürülüp yerleştirildi ve odasına bitişik odalar da emniyet mensuplarına ayrılarak emniyet altına alındı. Chicago'da kaldığı üçgün boyunca sürekli koruma altında tutuldu. İslâm Cemaati'yle ilgili tahkikatı yürütmekte olan Illinois Eyaleti Başsavcılığına götürülen Malcolm X, orada bazı açıklamalarda bulundu. Başka bir gün de, Irv Kupcinet'ın hazırladığı bir televizyon programına çıktı ve bu programda kendisini öldürmek için yapılan girişimleri anlattı bir bir. O akşamki programda, masasının üzerinde bir mektup bulunduğunu ve o mektupta kendisini öldürmek isteyenlerin isimlerinin tek tek yazılı olduğunu da söylemişti. Programdan sonra Malcolm X, polis gözetiminde oteline döndüğünde, "en azından onbeş Zenci, ürkütücü suratlarıyla etrafta gezinip duruyorlardı." Malcolm X yanındaki Dedektif Komiser Ed-

ward McClellan'a şunları fısıldadı: "Bunların hepsi de Siyah Müslümanlar'dan. En azından şu ikisinin New York'lu olduğunu biliyorum. Öyle görünüyor ki Elijah benim yapacağım her hareketi çok iyi biliyor." Daha sonra, odasına çıktığında da aynı dedektife şunları söyleyecektir: "Bunların bana saldırmaları artık bir an meselesidir. Siyah Müslümanlar'ı fazlasıyla tanıyorum ben. Ama onların tehditleri beni düşündüklerimi yapmaktan alıkoymaya yetmeyecektir." O geceyi de otelde geçirdikten sonra Malcolm X, gene polis kordonu altında O'Hare Havaalanı'na gelerek New York City Kennedy Havaalanı'na giden bir uçağa bindi.

O sıralarda Elmhurst'teki evi tahliye etmesi için bir mahkeme kararı tebliğ edilmişti kendisine. Taşrada bulunduğum yere telefon ederek beni aradı. Hayli sinirli olduğu anlaşılıyordu sesinden. Kararı temyiz ettirmek için müracaatta bulunduğunu söyledi. Ertesi gün de, daha önceden kararlaştırılmış bazı konuşmalar yapmak, konferanslar vermek üzere önce Alabama'ya, sonra da İngiltere ve Fransa'ya gidecekti. Bu seyahatinden döner dönmez de, Şubat'ın ondokuzunda Jockson'a (Mississippi) gidip orada Demokratik Mississippi Hürriyet Partisi'ne bir konuşma yapacaktı. Bunları anlattıktan sonra, dedi ki: "Haley, sinirlerim çok bozuk, kafaca da hayli yoruldum." Bana ilk defa böyle bir itirafta bulunuyordu. Mississippi'den döndükten sonra benim bulunduğum kasabaya gelip iki üç günlüğüne kalmak ve kitabın müsveddelerini şöyle yeni baştan bir daha okumak istediğini söylüyordu. "Sen oranın sakin bir kasaba olduğunu söylüyorsun. Benim de zaten şu anda ihtiyaç duyduğum tek şey, hiç değilse birkaç günlük huzur ve sükûnet." Ben de ona, gelirse çok memnun olacağımı, ama bütün kitabı yeni baştan okumasına hiç hacet olmadığını belirttim. Zaten onun kısa bir süre önce kitabı baştan sona incelcyişinden bu yana sadece önemsiz birkaç değişiklik yapmıştım o kadar. "Ama ben gene de bütün kitabı bir kere daha okumak istiyorum," dedi, "çünkü kitap olarak basıldıktan sonra okuyabileceğimi hiç sanmıyorum." Bunun üzerine, Mississippi'den dönüşünden sonraki ilk hafta sonunu benim bulunduğum kasabada geçirmesi için Malcolm X'le sözleştik. Kararlaştırdığımız bu günler. 20-21 Şubat, Cumartesi ve Pazar günlerine rastlıyordu.

Malcolm X'in, Barışçı Öğrenciler Koordinasyon Komitesi'nin daveti üzerine Selma (Alasama) kasabasında yaptığı seyahatle ilgili haberler *Jet* dergisinde yayınlanmıştır. Dr. Martin Luther King de o sıralarda Selma hapishanesinde yatmaktaydı. Onun içindir ki, Malcolm X'in kasabaya

gelişi, Dr. King'in Güney Hristiyan Liderliği Konferansı yöneticilerini adeta 'pike inişine geçmek' zorunda bırakmıştır. Güney Hristiyan Liderliği Konferansı teşkilatının Asbaşkanı Rahip Andrew Young ve Rahip James Bevel ilk fırsatta Malcolm X'i ziyaret ederek herhangi bir kışkırtmada bulunup olay çıkmasına sebebiyet vermemesi yolunda Malcolm X'ten ricada bulundular ve kasabada bulunmasının birtakım şiddet hareketlerine yol açabileceğini işaret ederek kendisini uyardılar. Malcolm X'i kalabalık bir kitleye hitabedeceği o toplantı için bir Zenci kilisesine götüren SNCC teşkilatının sekreteri Miss Faye Bellamy, "Bütün bu söylediklerimizi gülümseyerek dinledi," diye anlatıyordu. Sonunda Malcolm X, Miss Bellamy'ye şunu söylemişti: "Şunu unutmayınız; kimse benim sözümü ağzıma tıkamaz." Miss Bellamy'ye anlattıklarına göre, Malcolm X, 'aşağı yukarı iki hafta kadar sonra' bir Güney gezisine çıkarak merkezi Harlem'de bulunan kendi OAAU teşkilatına üye kaydetmeyi tasarlamaktaydı. Dr. Martin Luther King'in karısının sonradan *Jet* dergisine anlattıklarına göre, konuşma yapacağı kilisede Malcolm X, platformda oturmakta olan Bayan King'in yanına oturmuş, hatta bir ara da kulağına eğilerek, 'yardım etmenin yollarını açacağını' fısıldamıştı. Bayan King daha sonraki konuşmalarını şu cümlelerle anlatıyordu: "Malcolm X, beyazlara bir seçenek daha sunmak niyetinde olduğunu söyledi ki bu durumda beyazlar kendisinin (Malcolm X'in) önerilerini dinledikten sonra, Martin'in düşüncelerini daha bir kolaylıkla benimseyeceklerdi. İlkin ne demek istediğini pek anlayamamıştım. Niyetinin güçlük çıkarmak ve işleri sarpa sardırmak olmadığını, bunun tersine, herşeyin kolaylaşmasını ve yoluna girmesini sağlamak olduğunu Martin'in anlamasını çok arzu ediyordu anlaşılan (...). Daha sonra, dışarda da aynı nokta üzerinde durdu. Oldukça samimi görünüyordu..."

Dergideki haberlere göre, kilisedeki toplantı sırasında Malcolm X, kalabalıklara şöyle seslenmişti: "Ben şiddet savunuculuğu yapmıyorum, ama adam durup dururken gelir benim ayağıma basarsa, ben de onun ayağına basarım." (...) Aslında beyazlar, siyahların Martin Luther King'in etrafında toplanmasından memnunluk duymalıdır, çünkü bu işi o başaramazsa, onun yerini almak üzere sırada bekleşen daha başka güçler girecektir devreye."

Malcolm X, New Yok City'ye döndükten kısa bir süre sonra uçakla Fransa'ya gitti. Program gereğince orada Afrikalı Öğrenciler Birliği'nin bir toplantısından önce bir konuşma yapacaktı. Ama Fransa'da konuş-

ma yapmasına izin verilemeyeceği konusunda resmen uyarıldı; bundan da öte, kendisini Fransa için resmen ömürboyu 'istenmeyen adam' ilân edilmiş sayabileceği de bildirildi kendisine. Fransa'yı terketmesi istendi, Malcolm X de kendisinden isteneni yaptı, ama büyük bir öfke içinde. Fransa'dan uçakla Londra'ya geçti ve burada Britanya Yayın Kurumu (BBC) muhabirleri onu alıp Smethwick'e götürerek, bir röportaj gezisi düzenlediler. Smethwick, Birmingham yakınlarında ve nüfusunun büyük bir kısmı da beyaz olmayan insanlardan meydana gelen bir kasabaydı. Bu röportaj gezisi üzerine, kasabada yaşayan birçok İngiliz, BBC'nin, gerginliğin zaten son haddine ulaştığı bir toplumda 'ırkçılığı körükleyen' bir parti gibi davrandığı yolunda bir eleştiri fırtınası kopardılar. Malcolm X, bu gezisi sırasında Londra İktisat Fakültesi'nde de bir konuşma yapmıştı.

Malcolm X, 13 Şubat Cumartesi günü New York City'ye döndü. Cumartesi'yi takibeden Pazar gecesi, bütün aile uykudayken, sabaha karşı üçe çeyrek kala dehşetli bir patlama oldu evinde. Betty Bacı'nın sonradan bana anlattığına göre, Malcolm X, avazının çıktığı kadar bağıra bağıra emirler yağdırarak, korkudan feryatları ayyuka çıkan çocukları kaptığı gibi bütün aileyi arka kapıdan bahçeye çıkarmış ve emniyete almıştı. Ön camdan içeri hem yangın çıkarıcı hem de sis yapıcı molotof kokteyller fırlatılmıştı eve. İtfaiyenin gelip de yangını söndürmesi bir saat almıştı. Evin yarısı yanmıştı. Malcolm X'in yangın sigortası falan da yoktu.

Olup bitenler karşısında şaşkına dönen hamile Betty Bacı ve dört küçük kız aile dostlarının evlerine yerleştirildiler. Malcolm X ise, sanki hiçbirşey olmamış gibi, daha önceden kararlaştırılmış bir konuşma için kendisini sabaha Detroit'e ulaştıracak bir uçağa ne edip edip yetişti. O gün ceketinin altına yakası açık bir gömlek giymişti. Orada işini bitirir bitirmez derhal bir uçağa atlayıp tekrar New York'a döndü. Pazartesi sabahı, Malcolm X, ailesini acil olarak yeni bir eve yerleştirebilmek için bir çözüm yolu aramakla meşgulken, kendisini çileden çıkaran bir haber duydu: Elijah Muhammed'in New York Yedi Numaralı Camii'de görevli vekili James X, Malcolm X'in evine yangın bombasını 'popüler olmak için kendisinin attığını' açıklamıştı basına.

Pazartesi akşamı Malcolm X, ayağının alışık olduğu o Audubon Eğlence Salonu'nda bir grup dinleyiciye hitaben bir konuşma yaptı. Gerçi Malcolm X çelik gibi sinirli birisiydi ama o güne kadar insan içine çıktığında bunu pek belli etmemeye çalışmıştı; oysa şimdi öyle konuşmu-

yordu: "Günah benden gitti artık!" diye bas bas bağırıyordu, beşyüz kadar dinleyicisinin karşısında. "Aileme bir zarar vermeyecek olsalar, kendim için zerre kadar endişe taşımıyorum!" Sonra şunu açıkça ifade etti: "Benim evim Siyah Müslümanlar tarafından bombalanmıştır." Sonra da bir bakıma bir intikam imasında bulundu. "Avcılar vardır, ama aynı zamanda avcı avlayan avcılar da vardır!"

Salı günüydü, Şubat'ın onaltısı, Malcolm X beni telefonla aradı. Konuşmasını oldukça kısa kesmeye çalışarak, evine bomba atılmasından sonra ortaya çıkan bazı meselelerin bütün planlarını altüst ettiğini, onun için de, hafta sonunda benim bulunduğum kasabaya geleceğine dair önceden verdiği sözü yerine getiremiyeceğini bildirdi. Aynı zamanda, Jackson'a (Mississippi) gitmek için verdiği karardan da vazgeçmek zorunda kaldığını, Jackson'a daha sonra gitmeyi düşündüğünü söyledi. Sonra, çok acele olarak bir randevuya yetişmek zorunda olduğunu belirterek telefonu kapattı. Daha sonradan bir yerlerde okuduğuma göre, aynı gün yakın arkadaşlarından birisine de şunları söylemişti Malcolm X: "Önümüzdeki beş gün içinde infaz edilmek üzere ölüm fermanım imzalandı. Beni öldürmek için seçilip görevlendirilen Siyah Müslümanlar'ın isimlerini dahi biliyorum. Bu isimleri toplantıda açıklıyacağım." Malcolm X başka bir arkadaşına da, Emniyet Müdürlüğüne müracaat ederek tabanca taşıma izni isteyeceğini söylemişti. "Ben sabıkalı birisi olduğum için, ruhsatlı tabanca taşımama izin verilir mi, verilmez mi bilmiyorum ki."

Perşembe günü Malcolm X, kendisiyle yapılan ama ancak ölümünden sonra yayınlanabilen bir röportajda, kendisiyle konuşan muhabire şunları söylüyor: "Şu andaki felsefemin ne olduğunu tam anlamıyla ortaya koyacak birşey söyleyemem size, ama şu kadarını söyleyeyim ki esnek bir düşünceye sahibim."

OAAU teşkilatının bürosundaki ilan tahtasında üyelerin ve ziyaretçilerin gözüne şöyle bir ilan çarptı: "Malcolm Kard. 18 Şubat Perş. saat 22.30'da WINS Merkezi'nde bir konuşma yapacaktır." O Perşembe erken saatlerde, ailesi için yeni bir ev ayarlayabilmek amacıyla Malcolm X bir emlak komisyoncusuyla görüştü. Cuma günü, *Hayat* dergisinin eskiden beri beğenip saydığı fotoğrafçı-yazarı Gordon Parks ile bir randevusu vardı Malcolm X'in. Parks daha sonra *Hayat* dergisinde, "Malcolm X o gün gayet sakin görünüyordu; çenesindeki sakalıyla ve başındaki astragan kalpağıyla oldukça yakışıklıydı da," şeklinde yazacaktır. "Mal-

colm'ün o eski nefret ve şiddet duygularından sanki hiçbir eser kalmamıştı, ama aynı keskinliğini ve kendine olan güvenini hâlâ olduğu gibi korumaktaydı." Malcolm X, Yedi Numaralı Camii'nde geçen günlerinden söz ederken, "Kötü bir devreydi o devre kardeşim. Neydi o günlerdeki hastalığım, çılgınlığım öyle... Allah'a şükür ki kurtuldum onların hepsinden de. Şimdi devir şehitlerin devridir. Bu şehitlerden birisi de ben olacaksam, kardeşlik yolunda gerçekleşecektir şehitliğim. Bu memleketi kurtaracak olan tek şey de zaten bu kardeşliktir. Bunu öğenmek bana çok pahalıya maloldu; ama olsun, sonunda öğrendim ya..."

Parks, Malcolm X'e kendisini öldürmek için takip ettiklerinin doğru olup olmadığını sormuştu. Malcolm X de, "İşte şu anda bizim burada birlikte bulunmamız ne kadar gerçek birşeyse, beni takip etmeleri de o kadar gerçektir," şeklinde cevap vermiş ve sözünü şöyle sürdürmüştü: "Geçen iki hafta içinde iki defa teşebbüs ettiler." Parks, polisin kendisini korumak için herhangi bir girişimde bulunup bulunmadığını sorduğunda da Malcolm X buna gülmüştü. "Bak kardeşim, insanı bir Müslüman'a karşı gene bir başka Müslüman ancak koruyabilir; ya da hiç değilse Müslümanlar tarafından eğitilmiş ve onların taktiklerini bilen birisi. Ben biliyorum bu taktikleri. Zaten bu taktiklerin çoğunu icad eden benim."

Bir zamanlar, üniversite öğrencisi olan bir genç kız Malcolm X'le konuşmak isteğiyle Siyah Müslümanlar lokantasına çıkıp gelmiş ve Malcolm X'e, "Ben sizin için ne yapabilirim acaba?" diye sormuştu; o da, "Hiçbir şey!" diye cevap vermişti kıza; kız da bunun üzerine gözyaşları içinde terk etmişti lokantayı. İşte Malcolm X bu olayı hatırlatarak Parks'a, "Bu olaydan dolayı sonraları çok pişmanlık duyduğum olmuştur," diye bir açıklamada bulunmuştur. "Afrika kıtasının birçok yerinde siyahlara yardım eden pekçok beyazla karşılaştım. Böyle birşey, birçok tartışmayı geçersiz hale getirmektedir. Zaten Müslüman olduktan sonra da Müslümanlık adına yaptığım birçok şeyden şimdilerde pişmanlık duymaktayım. O zamanlar aslında ben de, tıpkı bütün Siyah Müslümanlar gibi, robot gibi birisiydim sanki; büyülendikten sonra belli bir yöne çevrilmiş ve 'uygun adım ileri' komutuyla ortaya sürülmüş birisi gibiydim. Ne bileyim, bana öyle geliyor ki, bir insanın kendi başına birtakım budalalıklara kalkışması için, bunun bedelini ödemeye de hazırlıklı olması gerekmektedir. Ben bunun bedelini oniki senemi vererek ödemiş bulunuyorum."

Cumartesi sabahı, Malcolm X, hanımı Betty Bacı'yı alarak bir emlak

komisyoncusuna götürdü. O zaman emlakçının onlara gösterdiği ve Malcolm X'in de pek beğendiği ev, gene Lond Island'daydı ama bu sefer yahudilerin hayli bol olduğu bir kesimdeydi, ancak evi kiralayabilmeleri için peşin olarak 3.000 dolar verilmesini şart koşuyorlardı. Evi Betty Bacı'nın da beğenmesi üzerine, Malcolm X emlakçıya evi alacaklarını bildirdi. Sonra, Betty Bacı'yı, çocuklarıyla birlikte kalmakta oldukları arkadaşlarının evine geri getirirken yolda, evi almak için yapacakları masrafa 1.000 dolar kadar da taşınma masrafının ekleneceğini hesabettiler. Malcolm X o gün ikindi vaktine kadar o arkadaşının evinde Betty Bacı'yla birlikte kaldı, oturup dertleştiler. Malcolm X, karısına, onun ne büyük bir sıkıntı içinde olduğunu çok iyi anladığını ve bu duruma kendisinin de oldukça üzüldüğünü söyledi. İkindi yaklaşınca da, Manhattan'a gitmek üzere kalkıp şapkasını eline aldığında, holde ayaküstü şunları söylemişti Betty Bacı'ya: "Bundan sonra artık hep birlikte olacağız. Artık daima ailemin yanımda bulunmasını arzu etmekteyim. Aileler parçalanmamalı. Bundan sonra sen yanımda olmadan hiçbir uzun yolculuğa çıkmayacağım. Çocuklara bakacak birini buluruz. Artık bundan sonra seni hiç bu kadar yalnız bırakmayacağım."

"Bunları duydukça çocuklar gibi sevinmekten kendimi alamıyordum," diye anlatacaktır bütün bunları bana sonradan Betty Bacı.

Betty Bacı'ya, Malcolm X'in aynı gün saat 15.30 sularında bana telefon ettiğini söylediğimde, evden ayrıldıktan sonra bir ara bir fırsatını bulup umumî telefondan aramış olabileceğini söyledi."

Aşağı yukarı iki senelik bir aradan sonra o gün beni yeniden aradığında, telefonu açar açmaz karşımdaki sesin Malcolm X'e ait olduğunu bir anda anlayamadım. Çok şiddetli bir nezleye tutulmuş birisi gibi konuşmaktaydı. Malcolm X, bana, o gece yarısı birkaç arkadaşıyla birlikte, bir nakliyat şirketinde çalışan bazı adamların da yardımlarıyla -elinde tahliye emriyle bir şerifin çıkıp gelerek her birşeyi sokağa yığmasına mahal bırakmadan- yangından sonra evde kalan işe yarayabilecek eşyaları vesaireyi taşıdıklarını anlattı. "Betty ile ikimiz satın almak üzere yeni bir ev arıyoruz," -bu arada yutkunmaya çalışıyordu- "biliyorsun ki bugünlerde kimse evini kiraya vermiyor, yani bana!" Daha sonra da, "Elimde de sadece 150 dolar kadar param var", dedi ve evin ilk taksidi olarak 3.000 dolara, buna ilaveten taşınma masrafı olarak da 1.000 dolara ihtiyacı olduğunu belirtti; bu durumda, kitabının ilerde getirmesi beklenilen gelirlerine karşılık yayıncının kendisine avans olarak 4.000

dolar verip vermeyeceği konusunda benim düşüncemi sordu. Ben de Malcolm X'e, temsilcimizin bürosu Pazartesi sabahı açılır açılmaz temsilciyi telefonla arayacağımı ve meseleyi yayıncıya götürerek bunun mümkün olup olmayacağına dair bana bir bilgi ulaştırmasını sağlayacağımı, aldığım cevabı da Pazartesi akşamı kendisine telefonla bildireceğimi söyledim.

Malcolm X, daha sonra, gerçi evin parasını kendileri ödeyeceklerdi ama, ilerde başgösterebilecek hesapta olmayan birtakım pürüzleri gözönünde bulundurarak, alacakları evin senedeni küreğini Boston'da oturmakta olan ablası Ella'nın üzerine yaptırmak için Betty Bacı'yla görüş birliğine vardıklarını ve durumu Ella'ya da bildirerek kendisinin iznini alacaklarını anlattı bana. Bu arada Ella'ya zaten 1.500 dolar borçlu olduğunu, Afrika seyahatine çıkmadan kendisinden almış olduğu o borç parayı hâlâ ödemediğini söyledi. Evin tapusunu bir süre sonra Betty Bacı adına tanzim edilmek üzere değiştirmek gibi bir tasarıları olduğunu da söyledi; belki de'en büyük kızları Attila'nın adına tanzim ederlerdi tapuyu.

Sonra sözü karşı karşıya olduğu tehlikelere getirdi. "Fakat, biliyorsun ki, bak sana birşey söyleyeceğim kardeşim; bu mesele üzerinde daha fazla kafa yordukça, yani son zamanlarda olup biten şeyleri şöyle bir bir düşünüyorum da, bunların hepsini de Siyah Müslümanlar'ın yaptığını bir türlü kabul edemiyorum, buna ihtimal veremiyorum. Çünkü Siyah Müslümanlar'ın neleri becerebileceklerini, neleri beceremiyeceklerini çok iyi biliyorum ve onlar son zamanlarda meydana gelen tertiplerin birçoğunu beceremezler. Bak sana söylüyorum işte, Fransa'da başıma gelenleri inceden inceye düşündükçe, benimle uğraşanların Siyah Müslümanlar olduğunu söylemekten vazgeçmem gerektiğine inanıyorum artık."

Sonra bana son derece tuhaf ve zamansız görünen bir biçimde konuyu değiştiriverdi: "Biliyor musun, biz Afro-Amerikalılarla Afrika'daki soydaşlarımız arasında resmî bağlar kuran ilk kişi olmaktan dolayı büyük bir memnunluk duyuyorum." Sonra bana veda ederek telefonu kapattı.

Bu telefon konuşmasından sonra Malcolm X Manhattan'a geçti ve 53'üncü Sokak ile 54'üncü Sokak arasındaki Rockefeller Meydanı'nda bulunan New York Hilton Oteli'ne gitti. Mavi Oldsmobile'ini otelin garajına bıraktıktan sonra lobiye geçti, kendisine onikinci kattan bir oda verildi ve bir teşrifatçı çocuğun refakatında odasına çıktı.

Çok geçmeden, o dev otelin tıklım tıklım lobisine birkaç Zenci damladı. Bunlar, ortalıkta dolaşmakta olan otel hizmetçilerine Malcolm X'in

hangi odada kaldığını sormaya başladılar. Otel personeli, kuşkusuz ki, herhangi bir müşteriyle ilgili olarak sorulan bu tür sorulara kesinlikle cevap vermezdi, hele hele sürekli olarak ölüm tehditleriyle sıkıştırıldığını *New York City* gazetelerinden duyup öğrenmedik kimsenin kalmadığı Malcolm X sözkonusu olunca işler büsbütün değişiyordu; bu düşünceden hareketle otel personeli durumu derhal otelin güvenlik şefine bildirdi. O andan itibaren de, Malcolm X ertesi gün otelden ayrılıncaya kadar, onun kaldığı onikinci katta olağanüstü güvenlik tedbirleri alındı. Bu zaman zarfında Malcolm X odasından bir kere çıktı, o da otelin zemin katındaki loş "Bourbon'm Yeri'nde akşam yemeğini yemek için.

Long Island'daki Betty Bacı, Pazar sabahı saat dokuzda kocasının kendisini telefonla aramasına şaşırmıştı. Malcolm X, Betty Bacı'ya, dört çocuğunu da giydirip kuşandırarak o gün öğleden sonra saat ikide Audubon Eğlence Salonu'nda yapacağı konuşmaya getirmesinin kendisi için mümkün olup olmayacağını soruyordu telefonda. Betty Bacı da, "Tabii, niçin mümkün olmasın!" dedi. Halbuki Malcolm X hanımına daha Cumartesi günü kendisinin ve çocukların bu konuşmaya gelmelerinin mümkün olmadığını söylemişti. Malcolm X daha sonra hanımına şunları söyledi: "Bir saat önce ne oldu biliyor musun? Saat tam sekizde odamdaki telefonun çalmasıyla uyandım. Telefonda bir adam, 'Uyan kardeşim' dedikten sonra telefonu kapattı." Malcolm X bu sözlerden sonra hanımına veda ederek konuşmasını bitirdi.

Bu konuşmalardan dört saat kadar sonra Malcolm X odasından çıkarak bir asansöre binip aşağıya, lobiye indi ve hesabını kapatıp otelden ayrıldı. Arabasına binerek Audubon Eğlence Salonu'na gitmek üzere, 21 Şubat Pazar günü öğle sularında, açık ve ılık bir havada yola koyuldu.

Audubon Eğlence Salonu, 16'ncı Batı Sokak'ın güneyine, Broadway ve St. Nicholas caddeleri arasına düşen iki katlı bir binaydı ve genellikle dans partileri, çeşitli teşkilatların faaliyetleri ve benzeri işler için kiralanırdı. Aslında bir otelin resepsiyonunda görevli bulunan ama işinden artan zamanlarında OAAU teşkilatının işlerinde Malcolm X'e yardımcı olan esmer, ince uzun boylu ve cana yakın genç bir bayanın bana sonradan anlattıklarına göre, kendisi, Malcolm X'in konuşma yapacağı salonda yapılacak birtakım işleri olduğundan dolayı, salona biraz erkence, aşağı yukarı saat 13.30 dolaylarında gelmişti. Bu bayan, salona girince içerdeki 400 kadar sandalyenin düzenli bir şekilde ama tek blok halinde yerleştirilmiş olduğunu, sandalyelerle duvar arasında boşluklar

bırakılmasına karşın, sandalyelerin orta yerinde geçiş için hiçbir boşluğun bırakılmadığını gördü; (isminin açıklanmasını istemeyen) bu bayan daha sonra salonun ön kısmında birkaç kişinin erken erken gelip yerlerini almış olduklarını da farketti, ama genç bayan bu erkenci dinleyicilerin boş salonda oturup beklemeleri üzerinde durmadı bile, çünkü en ön sıralarda yer kapıp Malcolm X'in yaptığı o sanatkârâne konuşmayı zevkine vara vara dinleyebilmek için bazı kimseler onun konuşmalarını böyle erkenden gelip salonda beklemeye başlarlardı. Sahnede, konuşmacının bulunacağı platformda sekiz adet kahverengi sandalye tek sıra halinde dizilmişti; konuşmacı platformunun gerisindeyse sahnenin fonunu teşkil edecek şekilde yerleştirilmiş bir kır manzarası bulunmaktaydı duvarda. Genç hanım yardımcının o gün için yapması gereken işler arasında, Malcolm X'in sahneye çıkmasından önce bir konuşma yapması kararlaştırılan Rahip Milton Galamison'la telefon irtibatı kurup herhangi bir aksiliğe meydan vermeden işlerin yolunda gitmesini sağlamak da vardı. Sözügeçen bu Rahip Galamison, 1964 yılında 'ırksal dengesizlik' olgusunu protesto etmek amacıyla New York City'deki bütün okullarda birer günlüğüne iki defa Zenci boykotları yapılmasına önayak olmuş militan yapılı bir Brooklyn Presbiteryeniydi. Gene aynı şekilde, bu genç bayan yardımcı, dinleyicilerin Malcolm X'e ve kurmuş olduğu teşkilata yardımcı olmak üzere ellerinden gelen katkıyı esirgememelerini sağlayabileceğine ve Zenciler üzerinde etkili olabileceğine inanılan daha başka Zenci zevatla da görüşmeler yapıp randevular almıştı onlardan.

Eğlence salonuna girenlerin üzerleri aranmadı kapıda. Son haftalarda Malcolm X, bu tür aramalara sinirlenmiş ve "Dinleyicileri huzursuz ediyor bu aramalar," diyerek karşı çıkmış, bunun kendisine Elijah Muhammed'i hatırlattığını belirtmişti. Bir seferinde de gene aynı konu açılınca sinirli bir şekilde, "Ben kendi cinsimden olan insanlar arasında kendimi emniyette hissetmezsem, başka nerde hissedebilirim," diye söylenmişti. Ayrıca Malcolm X o gün için, siyah ya da beyaz oluşuna bakılmaksızın bütün basın mensuplarının bu toplantıya katılmalarını da yasaklamıştı. Basının son zamanlarda kendisine karşı takındığı ve Malcolm X'in 'alaylı' olarak nitelediği tavır karşısında almıştı bu kararı; Malcolm X'e göre, özellikle gazeteler, kendisinin hayatının tehlikede olduğu yolundaki açıklamalarını pek ciddiye almamaktaydılar. *United Press International* muhabiri Stanley Scott adındaki bir Zenci, nasıl etmişse

toplantıya sızabilmişti, bunu bana sonradan anlattı kendisi. Scott'un dediğine göre, Malcolm'un yardımcılarından birisi şöyle bir karar almıştı: "Siz Zencisiniz. İsterseniz bu toplantıya herhangi bir Zenci yurttaş gibi katılabilirsiniz, ama bunun için de önce şu basın kartınızı çıkarmanız gerekmektedir." WMCA muhabiri Hugh Simpson da aynı ölçüye vurularak içeri alınmıştı. Simpson da, Hugh da sahnenin hemen önündeki sıradan bir sandalye kapabilmek için erkenden damlamışlardı salona.

Yine Malcolm X'in yardımcısı genç bayandan sonradan öğrendiğime göre, Malcolm X o gün Audubon Eğlence Salonu'na ancak saat ikiye birkaç dakika kala gelebilmişti, ama bu sefer her zamanki o hızlı, o kıvrak adımlarıyla değil de adetâ bitkin bir vaziyette, adımlarını sürüyerek gelmişti. Malcolm X geldiğinde, yardımcılarından bazıları sahnenin arka kısmında yer alan bekleme odasına girip girip çıkıyorlardı. Malcolm X, bekleme odasındaki bir iskemleye yanlamasına oturmuş, uzun bacakları kıvrılıp iskemlenin altına girmiş, bir dirseğini de eğlence salonunda danslı toplantılar olduğu günlerde kızların makyaj tazelemek için kullandıkları ve sırlan dökülmeye yüztutmuş bir aynanın önündeki tezgâhımsı yere dayamış vaziyette beklemekteydi. Koyu renk bir elbisenin altına beyaz bir gömlek giymiş ve ince bir kıravat takmıştı. O sırada etrafını saran yardımcılarının oluşturduğu küçük bir gruba, o günkü konuşmasında kendi kişisel sorunlarından hiç söz etmeyeceğini söylüyor, "Hiç kimse buraya benim kişisel sorunlarımı dinlemeye gelmemeli," diyordu. Sonra ayağa kalkıp küçük odanın içinde volta atmaya başlamıştı. O günkü konuşmasında, evine atılan bomba olayıyla ilgili olarak Siyah Müslümanlar'ı suçlamakta biraz acele davrandığım açıklamak niyetinde olduğunu söylüyordu o sırada. "Bugüne kadar meydana gelen olaylar onların çapını aşmış bulunmaktadır. Onların ne yapabileceklerini ben biliyorum. Ama olaylar onların boyunu çoktan aştı."

Küçük bekleme odasındakiler, salonda sayıları giderek artan ve kendilerine bir yer bulmaya bakan dinleyicilerin uğultusunu duyabiliyorlardı. Bir ara Malcolm X, "İçimden bir ses diyor ki bugün kürsüye kesinlikle adım atmamalısın," dedi. "Ama siyahların birbirlerine düşmemesi gerektiğini söyleyip mevcut gerilimi azaltmam gerekiyor; çünkü bizi birbirimize düşürüp bizi birbirimize kırdırma taktiği, aslında tamamen beyaz adamın çevirdiği o büyük dalaverenin küçük bir parçası durumundadır. Ben kimseye karşı savaş açmış değilim, öyle bir niyet taşıdığımız için toplanmış değiliz buraya." Bu arada bir yandan da zaman zaman saatine bakıyor ve Rahip Galamison'ın gelmemesi karşısında sa-

bırsızlanıyordu. "Zaten insan bir rahiple randevulaşmışsa," dedi Malcolm X birden, genç bayan yardımcısına dönerek, "kararlaştırılan saatten iki üç saat önce çağırmalıdır onu, çünkü son anda sözlerinden cayıverir bu adamlar. Rahiplerin huyudur bu."

"Ben de bir tuhaf olmuştum, o an, sanki kabahat benimmiş gibi bir tuhaf olmuştum ben de," diye anlatmıştı bana o genç bayan bunları. "Toplantının başlama saati de gelip çatmıştı." Malcolm X'in Rahip Galamison için sarfettiği sözlerin ardından, genç bayan yardımcı, Malcolm X'in sadık yardımcılarından olan ve oldukça yetenekli bir hatip olarak ün salmış bulunan Bünyamin X'e dönerek, "Kardeş, siz konuşamaz mısınız?" diye sorduktan sonra, Malcolm X'e dönerek, "O konuşsa olmaz mı acaba? Herhalde sizi o da takdim edebilir," dedi. Bu sözleri duyan Malcolm X, "Böyle birşeyi benden onun yanında istememeniz gerektiğini biliyorsunuzdur herhalde!" diye çıkıştı bayan yardımcısına. Sonra hemen kendisini toparlayarak, "Peki," dedi. Bünyamin Kardeş, Malcolm X'e ne kadar konuşması gerektiğini sordu. Malcolm X de saatine bakarak, "Yarım saat kadar konuş Bünyamin" dedi. Bunun üzerine Bünyamin X, sahneye açılan kapıya doğru yöneldi. Az sonra da bekleme odasındakiler onun, bugün için "şu Birleşik Devletler denilen memlekette yaşayan siyahlar" için ihtiyaç duyulan şeyler üzerine yaptığı etkileyici konuşmayı işitmeye başlamışlardı.

Rahip Galamison ve öteki seçkin davetliler saat üçe kadar toplantı salonuna gelmiş değillerdi. "Malcolm Kardeş hayli hayal kırıklığına uğramıştı," diye anlatıyor bayan yardımcı. "Bana döndü ve 'Hiçbirinin geleceğini sanmıyorum,' dedi. O anda öylesine üzüldüm ki onun için. Görünen oydu ki hiç kimse ona ilgi göstermiyordu. Malcolm Kardeş'e, 'Merak etmeyiniz Efendim, gecikmişlerdir herhalde, birazdan burda olurlar,' dedim." (Ancak başka bir kaynak da, Rahip Galamison'ın toplantıya gelemeyeceğini telefonla önceden bildirdiğini ve bu durumun konuşma yapmak üzere kürsüye çıkmadan önce Malcolm X'e haber verildiğini kaydediyordu.)

Derken Bünyamin Kardeş'in yarım saati dolmuştu ve sahnenin arkasındaki bekleme odasında bulunan Malcolm X'le genç bayan onun konuşmasını bitirerek Malcolm X'i kürsüye çağırmak için sarfettiği şu cümleleri duyabiliyorlardı: "Ve şimdi, sözü daha fazla uzatmadan, size, sizler için kendini seve seve ipe kadar götürebilecek birisini, sizler için hayatını feda edebilecek birisini takdim ediyorum: ona kulak verin; dinleyin, anlayın onu. Siyahların hızırı işte huzurlarınızda!"

Salonu dolduran dinleyiciler arasında bir alkış tufanı koptu; bu sırada Malcolm X, bekleme odasının kapısında bir an duraksadıktan sonra bayan yardımcısına dönerek, "Demin sana bağırdığım için kusuruma bakmayacaksın; çok şaşkın bir haldeyim bugün," dedi.

Bayan yardımcı da, "üzüldüğünüze değmez vallahi Efendim!" dedi aceleyle; "Sizi anlıyorum."

Malcolm X'in sesi çok derinlerden geliyor gibiydi: "Gerçekten anlayan birisi var mı acaba, çok merak ediyorum doğrusu..." Bunları mırıldanarak, tekrar yükselen alkış tufanı arasında sahneye yürüdü; bir yandan da, bekleme odasına dönmeye hazırlanan Bünyamin Kardeş'e gülümsüyor, onu başıyla selamlıyordu.

Bünyamin X küçük bekleme odasına döndüğünde, bayan yardımcı odada toplaması gereken bazı kâğıtları toparlamakla meşguldü. Bünyamin X odaya girer girmez bayan yardımcı onun elini sıktı ve "Harikaydı!" diyerek kutladı onu. Bekleme odasının hafif aralık duran kapı aralığından alkış tufanının hafifleyerek dindiğini; bekleme odasındaki Bünyamin X ve bayan yardımcı duydular; ardından da o meşhur, o coşkulu hitap duyuldu: "Esselâmü Aleyküm kardeşlerim ve bacılarım!"

Dinleyicilerden bazıları bu selama, "Ve aleyküm Selâm!" diyerek karşılık verdiler.

Önden itibaren sekizinci sırada yer alan sandalyelerdeydi herhalde, beklenmedik bir karışıklık çıkıverdi. Birdenbire başlayıveren bu itiş kakış içinde öfkeli bir erkek sesinin yükseldiği duyuldu: "Çek şu elini cebimden!" Bu gürültünün kopmasıyla birlikte hemen herkes ne olduğunu anlamak için arkaya dönmüştü. Kürsüde bulunan Malcolm X ise, vaziyete hakim olmaya çalışarak, "Durun! Durun! Telaşlanmayın!" diyordu, "Sakin olun kardeşlerim!"

İşte tam o anda kendi dikkati de o noktaya çekildiği için Malcolm X kendisine ateş edenleri belki de hiç görmedi bile. En ön sıraya yakın bir yerde oturan bir bayan dinleyici olayı şöyle anlatıyordu sonradan: "Arka sıralarda çıkan kargaşalık üzerine ben de bir an için geriye dönmüş bulundum. Fakat çok geçmeden bakışlarımı yeniden Malcolm X'e çevirmiştim ki tam o an en ön sırada oturanlardan en az üç kişinin aynı anda ayağa kalkarak nişan alıp Malcolm X'e hep bir elden ateş etmeye başladıklarını gördüm. Tıpkı atış talimi yapan bir manga gibiydiler." Sonradan olayla ilgili olarak ifadelerine başvurulan dinleyicilerden hemen hepsinin de söylediklerine göre, ilk ateşlemelerden sonra biri tü-

fekli, öteki de iki elinde iki tabanca bulunan iki kişi sahneye doğru fırlamıştı. UPI muhabiri Stanley Scott'ın ifadesine göreyse, "Vızır vızır mermi yağıyordu. Kadın, erkek, çoluk çocuk herkes sığınacak biryerler arıyordu. Kimisi yerlere serilmişti, kimisi de dört büklüm olmuş sandalyelerin altına girmeye çalışıyordu." WMCA radyosu muhabirlerinden Hugh Simpson'sa olayı şöyle anlatıyordu: "Sonra birden susturucuyla boğulmuş bir silah sesi duydum ve hemen ardında, bir eli hâlâ havada duran Malcolm X'in isabet aldığını arkasında duran sandalyelerin üzerine doğru arkaüstü devrildiğini gördüm. O esnada herkes çığlık çığlığaydı. Bu arada hemen benim arkamda duran bir başka adamın daha ceketinin altındaki silahına davranıp ateşlemeye hazırlandığını görmemle kendimi can havliyle yere atmam bir oldu. Adam sanki kovboy filmlerindeki gibi bir taraftan ateş ediyor, bir taraftan da geri geri kaçıyordu."

Bütün bunlar olup biterken kendisi de arkadaki küçük bekleme odasında bulunan bayan yardımcıysa bana sonradan bu konuda şunları söyleyecektir: "Sanırdınız ki iki ordu birbirine girmişti. Neler olduğunu azbuçuk tahmin etmiştim. Onun için de çıkıp bakma ihtiyacı duymadım. Malcolm X'in bende o güne kadar tanıdığım imajıyla kalmasını istiyordum."

Kendisine isabet eden onaltı kurşundan ilkini yer yemez, Malcolm X'in, dinleyicileri sakinleştirmek için havaya kalkmış olan eli derhal göğsüne düştü. Sonra öteki eli havaya kalktı. Sol elinin orta parmağı, isabet eden bir kurşunla parçalanıp uçmuştu ve seyrek sakalının kılları arasından kanlar sızıp iniyordu. Malcolm X kanlı elleriyle göğsünü tutuyordu. Bu sırada, kocaman gövdesi gerideki iki sandalyeyi de devirerek yere göçtü ve başı sert bir şekilde sahnenin döşemesine çarptı.

Herkesin bağrışıp çağrıştığı, çığlıklar attığı, o yana bu yana koşuştuğu o hengâmede, dinleyicilerden bazıları da sahneye fırlıyordu. Kendini çığlık çığlığa ağlayan çocuklarının üstüne atmış bulunan Betty Bacı da, bulunduğu yerden fırlayıp sahneye koşuşanlar arasına katılmıştı ve bir yandan da, "Kocacığım! Öldürüyorlar kocamı!" diye acı acı feryat ediyordu. Bu sırada, kimliği belirlenemeyen bir foto muhabiri, sahnenin döşemesinde boylu boyunca yatmakta olan Malcolm X'in üzerine doğru eğilmiş onun kanlı gömleğinin düğmelerini çözmeye, kravatını gevşetmeye çalışan birçok kişinin resimlerini çekip kayboldu. Bu pozlar arasında, Malcolm X'e ağızdan sunî teneffüs yaptırmaya çabalayan bir kadınla bir erkek de bulunmaktaydı. Kendisini diplomalı bir

hemşire olarak tanıtan bu kadın, o anı şöyle anlatıyordu: "Sahneye nasıl atıldığımı bile hatırlıyamıyorum, fakat kendimi Malcolm sandığım birisinin üstüne atıvermişim ne yaptığımı bilmeden. Baktım ki Malcolm o değildi. O büyük insan ölmesin, onun yerine ben öleyim istiyordum. Kurşunlar ona değil de bana gelsin diyordum kendi kendime. Sonra Malcolm'ü seçmişti gözlerim ama ne çâre ki silahlar da çoktan susmuştu artık ve bari hiç değilse suni teneffüs yaptırayım ona diye davrandım." Sonra kalabalığın arasından sıyrılarak Betty Bacı yetişmişti Malcolm'ün başına; kendisini tanıyanlar geri çekilerek yol açıyorlardı ona. Aslında Betty Bacı da diplomalı bir hemşireydi; hemen dizüstü çökerek kocasının kurşunlarla delik deşik edilmiş çıplak göğsüne dikti gözlerini; bir yandan da, "öldürdüler onu!" diye ağlıyordu, hıçkırıklarla.

Dışarda devriye gezerken bir ara Audubon Eğlence Salonu'nun kapısında duran 22 yaşındaki polis memuru Thomas Hoy içeriye kulak kesilmişti. "İçerden önce silah sesleri duyulmaya başladı, sonra da sandım ki yer yerinden oynamaktadır." Hoy, bunları duyar duymaz hemen içeriye koşmuş ve Malcolm X'in sahnede boyluboyunca yatmakta olduğunu, bu arada bir adamın da kalabalık bir grup tarafından kovalanmakta olduğunu görmüştü. Polis memuru Hoy, sanığı yakaladı.

Harlem'de, Yedinci Cadde'yle 125'inci Sokak'ın kesiştiği köşede yer olan Millî Abide Kitabevi'nin sahibi Louis Michaux, konuyla ilgili olarak şunları söylüyordu: "Malcolm X'in beni özel olarak davet ettiği bu toplantıya ben biraz geç kalmıştım. Hızlı hızlı gelirken geriden, salondan soluk soluğa boşalıp kaçışan birçok kimse gördüm."

Komiser Alvin Aronoff'la polis memuru Louis Angelos da telsizli arabalarıyla civarda devriye gezerken silah seslerini tesadüfen duymuşlardı. Aronoff şöyle diyordu: "Biz olay yerine vardığımızda kalabalık, çığlık çığlığa koşuşuyor, kendilerini dışarıya atmaya çalışıyordu, kimileri de, 'Malcolm'ü vurdular!' diyordu, 'Yakalayın onu! Kaçırmayın!' diye haykırıyordu." Kaçmaya çalışırken kalabalık tarafından yakalanıp hırpalanan bir Zenciyi kollarından tutarak kalabalığın elinden kurtarıp alan işte bu iki emniyet görevlisiydi. Bu görevliler; hırpalanan Zenciyi kalabalığın elinden kurtardıktan sonra, öfkeden kükreyen kalabalığın daha fazla sokulmaması için havaya birkaç el ihtar ateşi açarak ellerindeki adamı polis arabasına attıkları gibi uzaklaştılar ve doğru karakola götürdüler.

Bu arada salonda bulunanlardan birisi hemen 167'nci Sokak'taki Columbia Presbiteryen Hastahanesi'nin Vanderbilt Kliniğine koşarak oradan bir sedye kapıp Audubon Eğlence Salonu'nun sahnesine yetiştirdi. Malcolm X'i sedyeye yatırdılar ve işte tam bu sırada, belirlenemeyen bir foto muhabiri tarafından belki de tam ölüm anını tespit etmiş olan bir resmi çekildi; hafif aralanan dudaklarının arasından dişleri parlıyordu resimde. Malcolm X'i hemen alıp söz konusu kliniğin acil servisine kaldırdılar. Bir hastahane yetkilisinin daha sonradan yaptığı açıklamaya göre, Malcolm X hastahanenin üçüncü katındaki ameliyathaneye alındığında saat aşağı yukarı üçü çeyrek geçiyordu. Bu yetkilinin dediğine göre, Malcolm X bu esnada 'ya ölmüştü, ya da ölüm belirtileri gösteriyordu'.

Bir grup operatör, kalbine masaj yapmak için Malcolm'ün göğsünü yardılarsa da, saat üçbuçukta çaresizlik içinde masaj yapmaktan vazgeçtiler.

Hastahanenin basın bürosuna doluşan muhabirler, hastahanenin basın sözcüsüne soru üstüne soru yöneltiyorlardı, ama basın sözcüsünden ters bir 'Bilmiyorum'dan başka da bir cevap alamıyorlardı. Basın sözcüsü az sonra asansöre binerek âcil servisin ameliyathanesine çıktı. Tekrar aşağıya indiğinde, aşağıda bekleşenler arasında Malcolm X'in yakın arkadaşlarıyla Betty Bacı da bulunuyordu. Basın sözcüsü kendisini şöyle bir toparladıktan sonra şu açıklamada bulundu: "İsminin Malcolm X olduğunu söylediğiniz bay vefat etmiştir. Vefatına sebep, almış olduğu kurşun yaralarıdır. Kendisi hastahanemize büyük bir ihtimalle ölü olarak getirilmiştir. Çenesinden bir, göğsünden de birçok isabet almış."

Bu açıklamanın ardından, kalabalık, hastahaneyi bir anda boşalttı. Zenci erkeklerin içlerinden geçen düşüncelerle çetin bir mücadeleye tutuştukları yüzlerinden okunuyordu; bir Zenci bir elini sımsıkı yumruk yapmış öbür elinin ayasına vurup duruyordu hırsından. Kadınlar arasındaysa pekçoğu yüksek sesle ağlamaktaydı.

Bu acı haber bütün Harlem'e (ve tabii bütün dünyaya) hızla yayılırken, Malcolm X'in OAAU teşkilatının genel merkezinin bulunduğu Hotel Theresa'nın önünde büyük bir kalabalık toplanmaya başlamıştı. Haberlerdeki son gelişmeleri ellerindeki pilli radyolardan sürekli olarak izleyen kalabalık, iki polisin olay yerinden yakalayıp götürdüğü sanık, ilk sorgulaması sırasında adının Thomas Hagan olduğunu söylemişti (daha sonradan da gerçek kimliğinin Talmadge Hayer olduğu açıklanacaktı sa-

nığın); polisler 22 yaşındaki sanığın pantolonunun sağ cebinde, içinde henüz kullanılmamış dört adet 45 kalibrelik mermi bulunan bir şarjör bulmuşlardı; daha sonra yaptıkları açıklamalarda Yahudi Andaç Hastahanesi doktorlarıysa Hayer'ın sol kalçasından bir kurşun yarası almış olduğunu, alnında bir bere ve bedeninin daha başka yerlerinde de çeşitli dayak izleri bulunduğunu bildiriyorlardı. Komiser Aronoff'sa, "Biz onu zamanında yetişerek kalabalığın elinden kurtarmış olmasaydık, yüzde-yüz linç ederlerdi," diyordu. Gene haber ajanslarının bildirdiğine göre, Hayer, Bellevue Hastahanesi Tutuklular Koğuşu'na nakledilmişti.

Saat onyediye doğru, Hotel Theresa'nın önünde birikmiş bulunan kalabalık, polis tarafından sakince, dikkatli bir şekilde dağıtıldı ve bunun ardından, Lenox Caddesi'yle 116'ncı Sokak'ın kesiştiği köşede yer alan Siyah Müslümanlar Yedi Numaralı Camii ile bu caminin bitişiğindeki lokanta, 28'inci Bölge Amiri Lloyd Sealy'nin emriyle geçici bir tedbir olarak kapatıldı. New York City'de bölge amirliğine kadar yükselebilmiş ilk Zenci'ydi Lloyd Sealy. Bu gelişmeleri takip eden saatlerde Siyah Müslüman lokantasına telefon eden muhabirler, telefona çıkan bir erkek sesinden şu cevabı alıyorlardı: "Şu anda hiç kimse hiçbir şey söyleyebilecek durumda değildir." OAAU teşkilatının Hotel Theresa'daki genel merkezine telefon edenlerse, uzun uzun çalan bir zil sesinden başka hiçbir cevap almıyorlardı. Az sonra, Bölge Amiri Sealy'nin 125'inci Sokak'ta elindeki bastonunu sallaya sallaya yalnız başına dolaştığı ve rastladığı kimselerle konuşarak onları teskine çalıştığı görülüyordu.

123'üncü Batı Sokak'taki 28'inci Bölge karakolunda görevli olup da saat onaltıda nöbetlerini teslim ederek evlerine gitmeye hazırlanan kırk polis memuruna karakoldan ayrılmayıp görev başında kalmaları emri verildi; ayrıca, iki otobüs dolusu gayet iyi eğitim görmüş Taktik Devriye Kuvveti polis de New York City Emniyet Amirliği'nin direktifiyle bölgeye sevkedildi. Yüksek dereceli birçok emniyet görevlisi zaman zaman basına açıklamalarda bulunuyorlardı. Harry Kaiser adlı bir Taktik Devriye Kuvveti Komiseri, asayişin korunduğunu ve bölgede o ana kadar olağanüstü hiçbir olay kaydedilmediğini, aynı zamanda herhangi bir nahoş olayın da beklenmemekte olduğunu açıklıyordu. Walter Arın adında bir başka Komiser Yardımcısı görevliyse 'yüzlerce' polisten oluşan bir takviye birliğinin Harlem'de görev başında olduğunu, bunlar arasında özel Operasyon Masası elemanlarının da bulunduğunu açıkladı. Başmüfettiş Yardımcısı Harry Taylor, katillerin kalabalığa karışıp eğ-

lence salonunun ön kapısından çıkarak kaçmadıklarının, fakat sahnenin arkasındaki kapıdan 165'inci Sokak'a çıkarak oradan kaçtıklarının sanıldığını söylüyordu. Akşamın ilk saatlerinde. Emniyet Müdürlüğü Başdedektifi Philip J. Walsh yıllık iznini geçirmekte olduğu tatilini yarıda keserek New York'a dönüyor ve katillerin yakalanması için girişilen operasyonu eline alıyor, bu arada basın mensuplarına da 'uzun ve gizli bir tahkikata' başlandığını bildiriyordu. Polis ve foto muhabirleri Malcolm X'in vurulduğu sahnenin poz poz resimlerini çekiyorlardı. Konuşmacının bulunduğu kürsüdeki beş kurşun deliği şimdi beyaz tebeşirle birer daire içine alınmıştı. Sahnenin gerisinde duvardan duvara gerilmiş olan perdede de delikler vardı. Bunlar herhalde Malcolm X'e isabet etmeyen ya da onun vücudunu delip geçen kurşunların izleriydi. Polis bir taraftan da, Audubon Eğlence Salonu'nda cinayet anında çekilmiş bir filmin bulunduğu yolunda Harlem'de yayılan bir söylentinin aslı olup olmadığını öğrenmek için soruşturmalara başlamıştı. Gene aynı hızla yayılan bir başka söylentiye göreyse Betty Bacı cinayetten sonra kocasının başına çömeldiği zaman kocasının ceketinin iç cebinden bir zarf çıkarıp almıştı ve bu zarfta da Malcolm X'in kendisini öldürmekle görevlendirildiklerini öğrendiği kimselerin isimlerinin yazılı bulunduğu bir mektup vardı.

Komiser Yardımcısı Walter Arın, emniyetin Malcolm X'i korumak için elinden gelen bütün çabayı göstermiş olduğu hususunu vurguluyordu. Komiser Yardımcısı Arm'ın açıklamalarına göre, emniyet teşkilatı Malcolm X'e ve yardımcılarından bazılarına en az yirmi kere kendilerinin polisçe korunmalarını teklif etmiş, ancak bu teklifler her seferinde de reddedilmişti. Ayrıca, OAAU teşkilatına Audubon Eğlence Salonu'nda yaptıkları haftalık toplantılarına, sonuncusu da 'son Pazar' olmak üzere, tam onyedi kez polis yollanması teklif edilmişti. Malcolm X'in çeşitli yerlerde, çeşitli vesilelerle ruhsatlı bir tabanca almak niyetinde olduğunu açıkladığı hatırlatıldıktan sonra bu konuda kendisine yöneltilen bir soruya da Komiser Yardımcısı Arın, bildiği kadarıyla, Malcolm X'in tabanca taşıma izni almak konusunda resmen herhangi bir başvuruda bulunmamış olduğu şeklinde cevap verdi.

Emniyet yetkililerinin buna benzer ifadeleri zihinlerde birçok tereddütlere yol açacaktır. Devriye gezen polis memuru Hoy'un toplantı salonundan kaçmaya çalışırken yakaladığı 'sanığı', bu konuda yayın organlarında çıkan yazılardan da açıkça anlaşıldığı üzere, kimsenin tanı-

dığı yoktu. Komiser Yardımcısı Arm'ın Malcolm X'in koruma tekliflerini reddettiği yolundaki açıklamalarıysa, Malcolm X'in çok yakın arkadaşlarının birçoğunun ifadeleriyle çelişiyordu. Yakın arkadaşlarının söylediğine göre Malcolm X, özellikle öldürülmesinden önceki hafta içerisinde, kendisinin polis tarafından korunma altına alınması yolundaki başvurularının polisçe ciddiye alınmamasından defalarca yakınmıştı. Hem sonra emniyet yetkilileri toplantıya on iki kişilik özel bir polis timinin yollandığını, ayrıca istihbarat şubesi ajanlarının da toplantıda hazır bulunduklarını söylüyorlardı gerçi ama, ne cinayet sırasında ne de cinayetten sonra ortada gözükmüşlerdi bu görevliler. Olay sırasında ortada emniyet görevlisi diye birşeye rastlanmamıştı, hattâ cinayetten hemen sonra kalabalığın arasından sıyrılıp kaçmaya çalışırken şüpheli bulunarak tutuklanan Talmadge Hayer bile salonda bulunduğu söylenen bu emniyet görevlileri tarafından değil de, dışarda arabayla devriye gezen iki polis tarafından bir rastlantı sonucu yakalanmıştı.

Şehirlerarası telefonlarla muhabirler Elijah Muhammed'in Chicago'daki merkez olarak kullandığı malikanesini aradılar. Telefonlara Elijah Muhammed çıkmadı gerçi ama, onun yerine bir sözcüsü, Muhammed'in 'bugün hiçbir yorum yapmayacak ama yarın muhtemelen bazı açıklamalarda bulunabilecek' olduğunu bildirdi. Malcolm X'in Detroit Siyah Müslümanlar Bir Numaralı Camii'nde imamlık yapan büyük ağabeyi Wilfred X'ten de o gün için herhangi bir görüş almak mümkün olmadı. Wilfred X'i evinden arayan muhabirlerin karşısına bir kadın çıkarak, kendisinin evde olmadığını, New York'a da gitmiş olamayacağını, hattâ gidebileceğine hiç ihtimal vermediğini söyledi. (İmam Wilfred X bir süre sonra evine döndüğünde, gelecek Pazar günü Chicago'da yapılacak olan Siyah Müslümanlar kongresine katılmak için o günü sabırsızlıkla beklediğini söyledi. Kardeşiyle ilgili olarak da şöyle dedi: "Kardeşim öldü artık ve onu geri getirebilmek için de yapabileceğimiz hiçbir şey bulunmamaktadır.")

O gün ortalık kararmaya yüz tutunca, kadınlı erkekli kalabalık bir Zenci grubu Louis Michaux'nün kitabevinin önünde toplanmaya başladı. Zaten Harlem'deki Siyah Milliyetçilik faaliyetlerinin büyük çoğunluğunda bu kitabevi üs olarak kullanılırdı. Malcolm X'in kurduğu OAAU teşkilatının üyelerinden bir kısmı da gidip Hotel Theresa'daki genel merkezlerini açtılar, orada oturdular, ama gazetecilerin hiçbir sorusunu da cevaplandırmadılar kesinlikle.

Derken New York'un akşam gazetesi *Daily News*, ilk sayfasını boydan boya dolduran "Malcolm X, öldürüldü" manşetiyle gazete sergilerinde göründü. Manşetin altında da Malcolm X'i sedyeyle hastahaneye götürürlerken çekilmiş bir fotoğraf yer alıyordu. Manşetten başka bir de, "Toplantıda Vurdular" seklinde bir alt-başlık geçmişlerdi. Malcolm X'in altı yaşındaki kızı Attila, babasının ölümünden hemen sonra götürüldüğü Long Island'dan özene bezene bir mektup yazmıştı babasına: "Sevgili Babacığım, seni öyle çok seviyorum ki. Ah sevgili, sevgili babacığım benim, ne olurdu sen ölmeseydin."

Malcolm X'in -resmen teşhis edilmediğinden kayıtlarda hâlâ 'kimliği meçhul maktûl' olarak geçen- cesedi Pazar günü geç saatlerde Birinci Cadde 520 numaradaki New York İli Adli Tabipliği'ne getirildi. Malcolm X'in, kalbine isabet eden kurşunlarla öldüğü Adlî Tıp tarafından hazırlanan otopsi raporuyla tespit edildi. Adlî Baştabip Dr. Milton Helpern'ın ifadesine göre, ölüm, kalpte ve göğüste onüç yara açan bir kursun yağmuru sonucu olmuştu. Kalçadaki ve bacaklardaki 38 ve 45 kalibrelik kurşun yaraları ise, Malcolm X'e yere düştükten sonra da ateş edilmiş olduğunu gösteriyordu.

Pazartesi sabahı, yanında avukat Percy Cutton, Malcolm X'in Boston'daki üvey-ablası Ella ve Harlem Birlik Cenaze Evinin Genel Müdürü Joseph E. Hall bulunduğu halde Adlî Tabipliğe gelen Betty Bacı tarafından ceset resmen teşhis edildi. Öğleye doğru Adlî Tıp'tan ayrılıp cenazeyle ilgili öteki işlemleri tamamlamak için giderlerken yolda Betty Bacı muhabirlere şunları söyledi: "Kimse inanmadı Malcolm'ün söylediklerine. Asla ciddiye almadılar onu, hattâ evimiz bombalandıktan sonra bile, kendi evini kendisinin bombaladığını söyleyip çıktılar!"

Sonra oradan Sekizinci Cadde'nin doğu yakasında, 126'ncı Sokak'la 127'nci Sokak arasında bulunan Birlik Cenaze Evi'ne vardıklarında, Betty Bacı, iki metre on santim boyunda, içi yumuşak kadife kaplı bronz bir tabut seçti. Arzusu üzerine cenaze töreni ertesi Cumartesi'ye kadar ertelenecekti, yani tam beş gün geciktirilecekti. Cenaze evinin müdürü Hell, basına, Malcolm X'in nâşının bir elbise giydirilerek tabuta konduktan sonra tabutun üzerine cam bir kapak kapatılacağını ve nâşının bu haliyle Salıdan Cuma'ya kadar ziyarete açık olacağını, cenaze töreninin ise Cumartesi günü Harlem'deki bir kilisede yapılacağını açıkladı.

Bu açıklamadan hemen sonra postalanmış bir mektup geldi cenaze evi müdürüne; mektup 'El-Hacc Malik el-Şahbaz' adına gönderilmişti.

Brooklyn'deki Amerikan İslâm Misyonu başkanı ehli sünnet Müslüman Şeyh El-Hacc Davud Ahmed Faysal'dan geliyordu bu mektup. Mektupta, cenaze törenini geciktirenin, bir Müslim kişinin nâşı üzerinden güneşin iki kez batmaması gerektiği yolundaki İslâmî geleneğe aykırı olduğu bildiriliyor, ayrıca, Kur'an'ın da cesedin mümkünse engeç yirmidört saat içinde defnedilmesini öngördüğü belirtiliyor ve Müslümanların, ceset soğuduktan sonra ruhun cesedi terkettiği ve mevta toprağa verilince mevtanın tekrar canlandığı yolundaki inançları da hatırlatılıyordu.

Öte yandan, polisin bütün otobüs terminallerinde, tren istasyonlarında, O'Hare Havaalanı'nda ve kentin bütün girişlerinde tedbirler aldığı Chicago'da Elijah Muhammed çok sıkı emniyet tedbirleri altında oturduğu üç katlı malikânesinden şunları söylüyordu: "Malcolm kendi yolunda öldü. İlahına güvenir gibi güveniyordu silahına. Zaten bu yüzdendir ki biz, böyle birisini hoş karşılayamazdık. Onun yolu savaş yoluydu. Bizim yolumuzsa barış yoludur. Ancak saldırıya uğrarsak savaşmamıza cevaz verilmiştir bizim; böyledir Kitap'ta hüküm, yani hem Kur'an'da hem de İncil'de. Fakat biz hiçbir zaman saldırgan olmayacağız. Hele benim korkmaya bile hakkım yok, çünkü ben Allah tarafından seçilmişim. Allah beni kötü ellere teslim ederse, tevekkül ederim. Benim hayatım Allah'ın elindedir." Elijah Muhammed bunları söylüyordu ya, mâlikânesinin dört bir yanında da hem Chicago polisinden hem de İslâm'ın Nimetleri teşkilatına bağlı gençlerden bir sürü muhafız nöbet tutuyordu. Gene aynı şekilde, bir o kadar muhafız da İslâm üniversitesi diye bilinen lisenin ve Muhammed Diyor ki gazetesinin önünden kuş uçurtmuyorlardı.

Macolm X'in avukatı Milletvekili Percy Cutton, Malcolm'ün kendisini öldürmekle görevlendirildiklerini söylediği kimselerin isimlerinin artık polisin elinde bulunduğunu açıkladı. Öte yandan bir sürü muhabir Harlem'de yaşayan Zencilerle konuşuyor, mikrofonlar sürekli önüne uzanacak bir ağız aranıp geziyordu sokaklarda. Civardaki karakollarda polisler ellerine kimi geçirirlerse sorguya çekiyorlar, ifadelerine başvurulanlar karakolların arka kapılarından dışarı çıkarılıyorlardı. Kuzey Manhattan bölgesi dedektiflerinin şefi olan Başmüfettiş yardımcısı Joseph Coyle, "Çok iyi planlanmış bir suikast ile karşı karşıyayız. Olay anında salonda bulunan dörtyüz kadar sanık arasından bir eleme yapmakla meşgulüz," diyordu. Coyle ayrıca, bu iş için elli dedektifin görevlendirildiğini ve öteki şehirler polisiyle bizzat kendisinin sürekli irtibat halinde olduğunu da açıklıyordu.

Lenox Caddesi 166'ncı Sokak'ta dört katlı bir binanın en üst katında bulunan Siyah Müslümanlar Yedi Numaralı Camii'nde meydana gelen bir patlama geceyi adeta yırttığında saat aşağı yukarı üçü çeyrek geçiyordu ve bütün Harlem uykudaydı. Aşağıda, binanın giriş kapılarında nöbet tutan dört polis durumdan itfaiyeyi hemen haberdar ettiler. Birkaç dakika içinde alevler bütün çatıyı sardığı gibi, çatıdan itibaren hemen hemen on metre kadar daha yükseliyor, göğe tırmanıyordu, itfaiyeciler geldikleri andan itibaren tam yedi saat su sıkmak zorunda kalacaklardı binaya. Yandaki binanın çatısında beş galonluk bir gaz tenekesiyle üzerinde gaz lekeleri olan kahverengi bir pazar çantası ve bir miktar da gazlı paçavra bulundu. IRT metrosunun güney bağlantısı ve üç de otobüs hattı bir süre için trafiğe kapatıldı. Binanın hemen hemen beş yangın zili yüksekliğindeki o devasa duvarlarından birisi çöktü; çöküntü altında kalan iki itfaiye arabası hurdahaş oldu; biri ağır olmak üzere beş itfaiye eri ile gazete almak üzere karşı kaldırıma geçmekte olan bir adam yaralandı. Şafak sökerken yangının 'kontrol altına alındığı açıklandığında, Siyah Müslümanlar Camii ile onun altındaki katta bulunan Gethsemane Rabb Mesih Kilisesi tamamen yanıp kül olmuştu; ayrıca, Siyah Müslümanlar lokantası da dahil olmak üzere, zemin katındaki yedi dükkân da 'tamamen tahrip olmuş'tu. Yetkililerin açıklamalarına göre itfaiye Amirliği'nin hasar gören araç-gereçlerini yenilemek için de '50.000 dolar civarında' bir masrafa girmesi gerekiyordu. Siyah Müslümanlar teşkilatından bir zamanlar Malcolm X'in sağkolu durumundaki Joseph X, bu camiileri yanmış olsa bile Elijah Muhammed taraftarlarının biri Brooklyn'de ve öteki de Long Island'ın Queens semtinde olmak üzere iki camiilerinin daha bulunduğunu bildiriyordu. Bu iki camii de sürekli olarak polis kontrolü altında tutulmaktaydı.

Memleketin öbür ucunda da Salı günü öğleden sonra iki polis memuru San Francisco Siyah Müslümanlar Camii'nin kundaklanmak istendiğini zamanında farkederek yangın daha tam başlamamışken hemen söndürmeyi başardılar. Bu yangın da kaldırımlara gazyağı dökülerek ahşap kapının ateşe verilmesiyle başlatılmıştı.

Malcolm X'in nâşının Salı günü öğleden sonra saat ondörtotuz'da ziyarete açılmasına karar verilmişti. Cenazeyi görmek isteyenler cenaze evine girebilmek için uzun kuyruklar meydana getirmeye başlamışlardı. Bu kuyruğun önünde de bir polis barikatı kurulmuştu. Nereye baksanız polis çarpıyordu gözünüze; çevrede de durmaksızın devriye gezen

polis arabaları vardı; hattâ Birlik Cenaze Evi'nin civarındaki binaların teras katları da keskin nişancılarla doldurulmuştu. Ancak, öğleden hemen sonra, cenaze evine bomba yerleştirilmiş olduğu yolunda bir tehdit savrulmuştu telefonla. Yapılan ihbarlar üzerine cenaze evi iki kez boşaltılarak emniyet müdürlüğü bomba uzmanlarınca didik didik arandıysa da içerde hiçbir şey bulunamadı. Hattâ telefonla New York Times'ı arayan adamın Malcolm X'le ilgili bir yazıyı ima ederek, "Gazeteniz saat dörtte havaya uçacaktır," şeklinde bir tehdit savurması üzerine New York Times gazetesinin 43'üncü Sokak'taki bütün büroları da didik didik aranıyordu.

Harlem Birlik Cenaze Evi'ne girenlerin elindeki bütün paketler polis tarafından tek tek açtırıldı, bütün çelenkler, bütün buketler tek tek kontrol edildi; hattâ bayan ziyaretçilerin yanlarında getirdikleri el çantaları bile titiz bir şekilde arandı. Betty Bacı, beraberinde yakın akraba ve arkadaşlarından dört kişi bulunduğu halde ve polislerin refakatıyla cenaze evine geldi; ardı arkası kesilmeyen flaş patlamalarının aydınlığında cenaze evine girdiklerinde saat onsekizi çeyrek geçiyordu. O enstantaneyi kastederek bir beyaz muhabir, "Betty X, Siyahların Jacqueline Kennedy'sidir," diye yazacaktı, "Zarafet sahibi birisi; neyi ne zaman yapacağını, kendisini güzelliğiyle farkettirmesini de biliyor "

Ailenin ve akrabaların ziyaretlerini bitirip de cenaze evini terkettiklerinde saat ondokuzu on geçiyordu. Bundan on dakika kadar sonra da, dışarda bekleşen kuyruğun en önündekiler içeriye alınmaya başlandı. Sonra içlerinde pekçok beyazın da bulunduğu o ikibin kişilik kalabalık, gece yarısına kadar Malcolm X'in tabutunun önünden defalarca geçti durdu; üzeri açık tutulan tabutta yatmakta olan Malcolm X'e koyu renk bir takım elbise ve beyaz bir gömlek giydirilmiş, koyu bir kıravat takılmıştı. Tabutun baş tarafındaysa bronzdan dikdörtgen seklinde küçük bir levha bulunuyordu: "El-Hacc Malik El-Şahbaz-19 Mayıs 1925-21 Şubat 1965."

Makolm X taraftarları günden güne kabarıp giden bir öfke içinde, Cumartesi günü Harlem'de Malcolm X'in cenaze törenini yapabilecekleri bir kilise arayıp duruyorlardı. Harlem'in en büyük kilisesi olan ve Milletvekili Rahip Adam Clayton Powell'ın da papaz olarak görev yaptığı Habeşistan Baptist Kilisesi'nin sözcüsü de dahil olmak üzere birçok kilise yetkilisi, cenaze töreni ile ilgili olarak kendilerine yapılan başvuruları reddetmişlerdi. *Amsterdam News* gazetesinin yazdıklarına bakılır-

sa, Malcolm X'in cenaze törenini yapmayı kabul etmeyen kiliseler arasında Williams C.M.E. Kilisesi ile Efendimiz hz Mesih Kilisesi Mülteci Mabedi de bulunuyordu. Sonunda, Amsterdam Caddesi 147'nci Sokak'ta bulunan ve Rabb Mesih Kilisesi bünyesinde çalışan inanç Mabedi'nde görevli Piskopos Alvin A. Childs cenaze törenini yönetmeyi kabul etti. Sözkonusu bu inanç Mabedi bir zamanlar sinema salonu olarak kullanılırken onbeş yıl kadar önce mabede çevrilmiş, bin koltuk kapasiteli bir salon olup ayrıca ayakta yediyüz kişiyi daha alabilecek genişlikteydi. 1964 yılında Harlem'in 'yerel belediye başkanı' seçilmiş olan Piskopos Childs, basına yaptığı açıklamada, cenaze töreninin kendi kilisesinde yapılmasına izin vermesini 'insani bir davranış' olarak nitelendiriyor ve Malcolm X için de şunları söylüyordu: "Bir militan ve sesini duyurabilmiş bir hatip. Düşüncelerinin hepsine katılmamışımdır ama bu onunla olan dostluğumuzu fazla etkilememiştir." Malcolm X'in cenaze törenini yapmayı kabullendiği duyulur duyulmaz Piskopos Childs'ın hem bizzat kendisine hem de karısına kendilerini bombayla haklayacaklarına dair peşpeşe telefonlar gelmeye, evlerindeki ve kilisedeki telefonlar bu tehditlerle çalmaya başlamıştı.

Basın-yayın organlarında Zencilerin ileri gelen simalarının Malcolm X konusundaki görüşlerine geniş geniş yer veriliyordu. Ünlü psikolog Dr. Kenneth B. Clark, *Jet* dergisine şu açıklamayı yapıyordu:

"O insana hep derin bir saygı duydum. Ben şuna inanıyorum ki, o, saygınlık kazanacağı ve her yönüyle anlaşılabileceği uygun bir zemin olmaya elverişli düzeyde bir yer arıyordu kendisine Medeni Haklar mücadelesinde. Onun yükselişinin işte böylesi bir çizgi üzerinde seyretmesini beklemişimdir hep. Geçmişinin şöyle ya da böyle olmasının hiç önemi yok bence. Fakat şurası çok acıdır ki, aradığı saygınlığa kavuşmasına ramak kalmışken Malcolm X'in yolu birdenbire kesilivermiştir."

Öte yandan *New York Times*'ın Londra'daki muhabirlerinden birisi, Malcolm X'in 'ölümü üzerine bir basın toplantısı düzenleyen romancı ve oyun yazarı James Baldwin'in Malcolm X'in ölümünü kastederek, "Bu olay Zenci hareketine indirilmiş önemli bir darbedir," dediğini bildiriyordu. Baldwin, Londra'da yaptığı bu basın toplantısında bir ara parmağını beyaz muhabirlerin üzerine çevirerek onları şöyle suçlamıştı: "Siz işlediniz bu cinayeti... herkim işlemişse artık, Batı dünyasının, Amerikan Cumhuriyeti'nin potasında erimiş birisidir nihayeti." Baldwin ayrıca, Avrupalıların Afrika'ya karşı giriştikleri 'saldırıların' da yeni

birtakım ırksal sorunlar otaya çıkardığını ve dolayısıyla bunun da Malcolm X için sonun başlangıcı olduğunu söylemişti.

Harlem'deki o meşhur büyük kitabevinin sahibi ve Zenci toplumunun ileri gelen şahsiyetlerinden olan Louis Michaux, *Amsterdam News*'e şu açıklamada bulunuyordu: "Malcolm X'in öldürülmesi bir bakıma bizleri birbirimize daha bir yaklaştırdı. Onun ölümü Kongo'da Patrice Lumumba'nın ölümü gibi oldu aynen... Gücümüzü hırlaşmak için değil, birleşmek için harcamalıyız."

1963'te Zencilerin gerçekleştirdiği o görkemli Washington Üzerine Yürüyüş hareketinin elebaşlarından olan Bayard Rustin ise Malcolm X için şöyle konuşuyordu: "Malcolm X birçok genç Zencinin kendilerine değişik bir gözle bakmalarını sağlamıştır." Öte yandan CORE teşkilatının Genel Müdürü James Farmer tarafından da Malcolm X'in öldürülmesiyle ilgili olarak 'üçüncü bir hizip' sorumlu tutuluyordu. Konuyla ilgili görüşlerini açıklarken Farmer, "Malcolm'ün öldürülmesinin şiddet olaylarını ve cinayetleri artıracağı, intikam için yeni cinayetlerin işlenilmesine yol açacağı düşünüldü ve Malcolm X bu hesaptan hareket edilerek öldürüldü," diyordu. Birkaç gün sonra da, Malcolm X'in öldürülmesi olayında 'Kızıl Çin' parmağı bulunabileceği yolunda dedikodular yayıldığını hatırlatarak bu konudaki görüşlerinin ne olduğunu soran gazetecilere Farmer, "Bunun da imkân dahilinde olmadığını söyleyemem," diyordu.

Amerika'daki Siyah Müslümanlar isimli kitabın yazarı Dr. C. Eric Lincoln, konuk profesör ve araştırmacı sıfatıyla bulunduğu Providence (Rhode Island) Brown Üniversitesi'nde gazetecilerin kendisine yöneltikleri soruları cevaplandırırken, "Amerika'daki Zenciler için, Malcolm X'in ölümü, 1920'lerde Marcus Garvey'in sınırdışı edilmesinden bu yana meydana gelen en meş'um olaydır," diyordu. "Böyle bir cinayetin 'uluslararası boyutları' olduğuna ihtimal vermiyorum. Bu muammanın çözümünü bu ülkede aramak gerek. Muammanın çözümünü, bugün Amerika'nın, potansiyel olarak en yüklü tabakası durumuna gelmiş olan siyah kitleler içinde cereyan eden bölgesel liderlik çekişmelerine bulaşmış taraflar arasında aramalı." Renkli Halklar Ulusal Dayanışma Derneği İdari Sekreteri Roy Wilkins ise Malcolm X için şunları söylüyordu: "Büyüleyici bir hitabet üstadı olmakla birlikte, Malcolm X'in ölümüyle gerçekleştirdiği hitap, hayattayken gerçekleştirdiği hitaptan çok daha yaygın ve etkili olmaktadır."

Olayla ilgili soruşturmayı yürüten New York İli emniyet müdürlüğü müfettişleri, yürütülmekte olan soruşturmaya yardımcı olmak konusunda Malcolm X taraftarlarının 'isteksizlik göstermeleri' karşısında üzüldüklerini dile getiriyorlardı. Emniyet müdürlüğünün talebi üzerine gazetelerde cinayetle ilgili olarak 'kimliği kesinlikle açıklanmamak şartıyla' bilgi vermek isteyenlerin başvuruları için bir telefon numarası yayınlandı: SW 5-8117. Bu arada Malcolm X'in 'fahrî fedaisi' olarak nam salmış olan Reuben Francis'i polis yakalayıp gözaltına almıştı: bir hafta önce Audubon Eğlence Salonu'nda Malcolm X'i öldürdüğü ileri sürülen Talmadge Hayer'ı yaralayanın da Francis olduğu sanılıyordu. O ise Hayer Bellevue Hastahanesi Tutuklular Koğuşu'nda ameliyat olmayı bekliyordu.

Bir yandan cenaze evine ve Cumartesi günü cenaze töreninin yapılacağı İnanç Mabedi'ne bomba konulacağı yolunda tehditler savuran telefonlar durmaksızın çalıyordu, bir yandan da binlerce kişi Malcolm X'in cesedini görmek için cenaze evine doluşuyordu. Bu arada Politik Bağımsızlar Hareketi Federasyonu (FIPA) adındaki yeni bir örgütten, 'Malcolm X anısına' Perşembe öğleden itibaren Pazar sabahına kadar kapanmayacak olan işyerlerinin kuşatılarak çalıştırılmayacağı yolunda tehditler gelmeye başlamıştı. FlPA'nın sözcüsü, meşhur kira-grevinin elebaşısı Jesse Grey idi. Derken Harlem sokaklarında, "Kapanmaya yanaşmayan dükkanlar olursa onları düşmanımız belleyeceğiz, onun için de biz kapatacağız, alışverişi keseceğiz onlarla. Dükkanların kapalı olması gereken o saatlerde 125'inci Sokakta alışveriş yapmaya kalkışanları da egemen güçlerin Malcolm Kardeş'i kendi elleriyle öldürmelerine göz yuman katil işbirlikçileri olarak ilan edeceğiz," gibi şeyler yazılı bildiriler tutuşturulmaya başlandı gelip geçenlerin ellerine. Louis Michaux'nun kitabevinin önünde FlPA'nın bir akşam geç saatlerde düzenlediğimeydan mitinginde konuşma yapan Jesse Gray, 1965 seçimlerinde bir Zencinin New York Belediye Başkanlığı için 'Malcolm X adına' adaylığını koymasının yerinde olacağını ve böyle bir adayın 100.000 oy toplayacağını söylüyordu. Bu akşam mitinginden hemen sonra New York Ticaret Odası'na bağlı işadamları da kendi aralarında bir toplantı yaparak alelacele bir karar aldılar. Bu kararda, Harlem'deki bütün işyerlerinin açık kalması ve 'müşterilerine hizmete devam etmesi' teşvik ediliyor, ancak Cumartesi günü Malcolm X'in cenaze törenine katılmak isteyen işçilere ücretli izin verilmesi önemle tavsiye ediliyordu. Bu kararın ardından, Harlem'in öteki liderleri de birbiri ardından, FlPA'nın çıkışını

oldukça 'sorumsuz' bir karar olarak eleştirmeye başladılar. Sonunda Harlem'in hemen hemen bütün işyerleri açık kaldı, ancak yirmi kadar FIPA mensubu bir ara Harlem'in en büyük mağazası olan Blumstein'ın önünde kalabalık ederek müşterileri engellenmeye çalıştılar. Bu grubun başında bulunan iki beyaz, ellerinde "Bütün Dükkanlar Kapanmalı. Malcolm X'e Saygı" yazılı pankartlar taşıyorlardı.

Havalar birdenbire soğumuştu. Siyahi Müslümanların Yedi Numaralı Camii'nin bulunduğu ve çıkarılan o yangından sonra bir harabe haline gelmiş olan binanın yıkık çatısından saçak saçak buzlar sarkmaya başlamıştı. Yönetimevi Malcolm X'in nâşının bulunduğu cenaze evinden bir sokak aşağıda, Sekizinci Cadde'de yer alan *Amsterdam News* gazetesinde, "Artık dur, ey Anafor!" başlıklı bir yorum çıktı. Bu yorumda, disiplinli ve vakarlı bir şekilde gerçekleştirilmiş bir cenaze töreninin Malcolm X açısından çok daha anlamlı olacağı, siyahların onun mirasına ihanet edecek bir davranış içine girmelerinden son derece memnun kalacak olan düşmanlarını utandıracağı vurgulanıyordu. Cenaze töreninin yapılacağı gün büyük çaplı bir kitlesel ayaklanmanın patlak verebileceği korkusu giderek artıyor ve havayı hayli gerginleştiriyordu; hattâ denilebilir ki havada belirsiz birtakım kıvılcımlar uçuşmaya başlamıştı bile. Harlem'in liderleri arasında yaygın olan kanıya göre, aslında Harlem sakin ve vakarlı bir toplumdu ama havanın son derece elektrikli hale getirilmesi, Harlem'i sansasyonel bir biçimde anlatmayı adet edinmiş olan beyaz basın yüzündendi. Hattâ bu görüşleri galip bir ittifakla kabul eden Harlem Hatiplerarası Inanç Birliği, beyaz basını açık bir dille kınadı da. Birlik'çe yayınlanan bir bildiride şu görüşlere yer veriliyordu: "Gazetelerimizin çoğunun adeta avaz avaz bağıran manşetleri Harlem'i sanki her an patlamaya hazır bir barut fıçısı gibi, silahlandırılmış bir kamp gibi göstermektedir. Aslına bakılırsa Harlem sakinlerinin büyük çoğunluğunun basının oldukça mübalağalı bir şekilde işlemeyi adet haline getirdiği o talihsiz şiddet hareketleri ile hiçbir ilgileri bulunmamaktadır. Haberlerin bu şekilde çarpıtılarak verilmesi olsa olsa, ipin ucunu kaçırmış ve fütursuz birtakım insanların yararlanacağı bir ortamın doğması sonucunu getirecektir."

"Malcolm X Meteliksiz Öldü" başlıklı bir manşet atmıştı *Amsterdam News*; gazetenin bu manşeti Harlemlilerin çoğunu son derece şaşırtan bir haber oldu. Malcolm X'in Siyah Müslüman hatiplerden olmaya karar verdiği o günlerde, görevini yaparken bir lokma bir hurkaya razı olaca-

ğına ve bundan başka hiçbir talepte bulunmayacağına dair kendi kendine yemin etmiş olduğunu, bunun sonucu olarak da tam oniki yıl boyunca maaş namına beş kuruş bile almaksızın bu görevini yerine getirmiş olduğunu pek az kişi hatırlayabiliyordu galiba. (Ben Malcolm X'in Siyah Müslümanlar'da çalışırken seyahat masrafları dışındaki giderleri ve ev geçimini temini için kendisine haftada 175 dolar kadar bir para verildiğini bir yerlerde okumuştum.) "Malcolm X hiçbir sigortası, hiçbir birikmiş parası, hiçbir gelir kaynağı olmayan dört kız çocuğu ile hamile bir zevce bırakarak gitti," deniliyordu *Amsterdam News*'teki yazıda. (Hattâ buraya Malcolm X'in hiçbir vasiyetname bırakmamış olduğu da eklenebilirdi, çünkü avukatıyla 26 Şubat tarihi için, yani ölümünden beş gün sonrası için bir randevusu vardı.) Hafta içinde Harlem'de iki ekip oluşturuldu ve bunlar Harlemlilerden Betty Bacı ve çocuklarının eğitimini sağlamak için yardım toplamaya girişiler. (Sonra da Harlem'de 125'inci Batı Sokak 275 numarada faaliyet gösteren Millî Hürriyet Bankası'nda Malcolm X'in Kızları Fonu adı altında bir de hesap açtırdılar.)

Öte yandan Boston'da, Malcolm X'in üvey ablası Mrs Ella Mac Collins bir basın toplantısı düzenleyerek OAAU teşkilatının Malcolm X'ten sonraki liderinin kim olacağına bizzat kendisinin karar vereceğini açıkladı. Mrs Collins asıl işi olarak Sarah A. Little Sanat Hazırlık Okulu'nda yöneticilik yapıyordu ve dediğine göre bu okulda çocuklara Arapça, Savahilice, Fransızca, İspanyolca da öğretiliyordu. Mrs Collins, Siyah Müslümanlar teşkilatına kardeşi Malcolm X tarafından sokulmuştu, ama 1956 yılından sonra kardeşi gibi o da Elijah Muhammed'den ayrılmıştı.

Harlem'in dışında, Malcolm X'in sağlığında ziyaret edip konuşmalar yaptığı yerlerin basını da bu cinayet olayıyla ilgili haberlere geniş yer veriyordu ve belki de sırf bu yüzden Birleşik Devletler Haber Ajansının müdürü Carl T. Rowan küplere biniyordu. Kendisi de bir Zenci olan Rowan cinayet haberini ilk duyduğunda neler hissettiğini, Washington'da Amerikan Dış İlişkiler Derneği'nde yaptığı bir konuşmada dile getirmişti. Rowan, bu cinayetin, Malcolm X'in niçin mücadele ettiğini bilmeyen bazı ülkelerde çok yanlış yorumlara yol açacağını tahmin ettiğini söylüyor, Birleşik Devletler Haber Ajansı olarak Afrika basınına Malcolm X'i ve mücadelesine esas olan düşüncelerini tam anlamıyla tanıtabilmek için hayli gayret sarfetmiş olduklarını, 'bununla birlikte gene de cinayetin Afrika'da yanlış bilgiler ve yanlış yorumlar nedeniyle muazzam bir tepki doğurduğunu' ekliyordu sözlerine.

Birleşik Devletler Haber Ajansı Müdürü Rowan, ayrıca şöyle diyordu: "Sizlere şunu hatırlatmak isterim ki, ırk ayrımı taraftarı ve beyazlardan nefret etme eğiliminde bir Zenciydi o ve gene bir Zenci tarafından, büyük bir ihtimalle de gene ırk ayrımı taraftarı ve beyazlardan nefret etme eğiliminde olan bir başka teşkilata mensup bir zenci tarafından öldürüldü, üstelik bu teşkilatların her ikisi de Amerika'da yaşamakta olan Zencilerin oldukça cüz'î bir azınlığından başka birşey de değildir." Rowan daha sonra birtakım yabancı gazeteleri elinde sallaya sallaya göstererek şöyle diyordu: "Bakınız bütün bu yazılanlar sonradan fanatik bir ırkçı kesilen eski bir mahkûm, eski bir esrarcı içindir. Ben şuna inanıyorum ki biz Amerikalılar başka ulusların aklından geçen şeylerden sandığımızdan da az haberdarız. Başka bir deyişle, dış basına bilgi verme ihtiyacı biz Birleşik Devletler Haber Ajansı'ndakilerin sandığından çok daha büyüktür."

Nijerya'nın Lagos kentinde yayınlanan *Daily Times* gazetesi, Malcolm X'le ilgili olarak şunları yazıyordu: "Bütün ölümlü varlıklar gibi Malcolm X de elbette kusursuz birisi değildir... Ama o kendi kardeşlerinin kölelikten kurtulması için verilen mücadelenin bu yola başkoymuş sadık bir eriydi, bundan hiç kimse şüphe edemez... Malcolm X, doğru olduğuna inandığı bir yolda savaştı ve öldü. Şehitler sarayında ona da bir yer ayrılacaktır." Gana'nın Akra kentinde yayınlanan *Ghanaian Times* gazetesi de, Malcolm X'i "siyah-beyaz kaynaşması tezine karşı çıkan Afro-Amerikân liderlerin en popüleri, en ünlüsü, militan bir lider" olarak nitelendiriyor ve onun adını John Brown'dan Patrice Lumumba'ya kadar uzanan "özgürlük yolunda şehit olmuş Afrikalı ve Amerikalılar zinciri"nde yer almış birisi sayıyordu. Yine Akra'da yayınlanan *Daily Graphic* gazetesi ise şu görüşlere yer veriyordu: "Malcolm X'in öldürülmesi, Medgar Evers ve John F. Kennedy'nin öldürülmesinden bu yana, Amerika'daki kaynaşma hareketine indirilmiş en büyük darbe olarak tarihe geçecektir."

Pakistan'da yayınlanmakta olan *Karachi Hürriyet* Malcolm X'i 'büyük bir Zenci lider' olarak nitelendirirken, *Pakistan Times* da, "Onun ölümü, kölelikten kurtulmak için yürütülen Zenci hareketi açısından telafisi mümkün olmayan bir duraksama olacaktır," diyordu. Pekin'de yayınlanan *Halkın Günlüğü* ise, "Malcolm X 23.000.000 Amerikalı Zencinin kölelikten kurtulması için verdiği mücadeleden dolayı öldürülmüştür," diye yazıyordu. Ajansların bildirdiğine göre, Cezayir basınında olay duyu-

lur duyulmaz atılan ilk manşetlerde Malcolm X'in "Ku Klux Klan"larca öldürüldüğü ileri sürülüyordu. Komünizm taraftarı *Cezayir Cumhuriyetçilerinin Sesi* gazetesinin konuyla ilgili yorumunda da cinayetten dolayı "Amerikan Faşizmi" suçlanıyordu. *Times*'ın Cezayir muhabirinin bildirdiğine göre, Cezayirliler Malcolm X'i şehitlik mertebesine yükseltme 'eğiliminde' görülüyorlardı. İngiliz Gine'sinde, Georgetown'daki Amerikan konsolosluğu önünde cinayetten "Amerikan Emperyalizmi"ni sorumlu tutan ve Amerika'yı suçlayan gösteriler yapılmıştı. Bir başka Pekin gazetesi olan *Jenmin Jiphao* ise, Malcolm X'in öldürülmesinin, "zalim emperyalistlere karşı mücadele verirken şiddete şiddetle mukabele etmek gerektiğini ortaya koymuş" olduğunu yazıyordu. Moskova'nın *Pravda*'sı da konuyla ilgili kısa haberlere yer vermekle birlikte hiçbir yorum yapmaya yanaşmıyodu. *New York Times*'ın Moskova muhabiri, olayın Rusya'da hemen hemen hiçbir tepki yaratmadığını, Polonya muhabiri ise "Malcolm X'i tanıyan ya da ırksal sorunlarla ilgilenen Polonyalı sayısının bir elin parmaklarını geçmeyeceğini" haber veriyordu. Yine bildirildiğine göre, olay, Kahire, Beyrut, Yeni Delhi ve Saygon'da sıradan bir haber olarak geçilmiş ve özel bir ilgi uyandırmamıştı. Paris'te ve Batı Avrupa'da ise "sadece bir günlük bir sansasyon" yaratmaya ancak yetmişti Malcolm X'in ölümü. Batı Alman basını ise olayı "sanki Chicago gangasterler geleneğinin uzantısı bir cinayetmiş gibi" ele alıyordu. *New York Times* bu konuda şunları yazıyordu: "Olayı en uzun süre ve en yoğun bir biçimde işleyen tek basın belki de İngiliz basını oldu, tabiî olayın hep polisiye yönü üzerinde durarak. Gerek *London Times* ve gerekse *London Daily Telegraph* gazetelerinde birçok yorum yayınlandı, ama bu gazetelerin her ikisi de Malcolm X'in büyük kişiliği üzerinden hemen hemen hiç durmadı." *New York Times*'ın Londra muhabiri, kendilerine Afrika Teşkilatları Konseyi adını veren bir grubun Londra'da cinayetten dolayı Birleşik Devletler'e şiddetli bir dille saldırdığını, bu grubun Londra'daki Afrikalı öğrencilerden ve resmî hiçbir sıfatı olmayan daha başka birtakım Afrikalılardan meydana geldiğini haber veriyordu. Bu grup tarafından yayınlanmış olan bir basın bildirisinde Malcolm X, "Amerikan emperyalizmine, zulme ve ırkçılığa karşı mücadele veren bir lider" olarak takdim ediliyordu. Gene aynı bildiride, "Patrice Lumumba'yı öldüren canilerle Malcolm X'i gaddarca öldürenler aynı canavarlardır," deniliyordu.

Cuma sabahı New York City gazetelerinin cinayetle ilgili olarak verdikleri haberlerin başlıklarından anlaşıldığına göre polis katil zanlısı olarak ikinci bir kişiyi tevkif etmişti. Yakalanan bu ikinci sanık, tıknaz, ablak yüzlü, yirmialtı yaşlarında bir karateci olan Norman 3X Butler adında biriydi ve iddia edildiğine göre Siyah Müslümanlar'dandı. Bu tevkifi, iki hafta sonra, yine Siyah Müslümanlar'dan olduğu ileri sürülen Thomas 15X Johnson adında birinin tevkifi izliyordu. Her iki sanık da daha önceleri, 1965'in Ocak ayında, bir zamanlar Siyah Müslümanlar teşkilatında çalışmış ama sonradan ayrılmış ve New York City İnfaz Dairesi'nde memurluk yapan Benjamin Brown'ı vurmakla suçlanmışlardı. 10 Mart tarihinde okunan iddianamede bu iki Zenci, Talmadge Hayer'la birlikte Malcolm X'i öldürmekle itham ediliyorlardı.

Butler'ın tevkif edildiği haberinin duyulmasıyla ve onun hiç değilse ilk ağızda Elijah Muhammed teşkilatının bir üyesi olarak takdim edilmesiyle birlikte, düşman gruplar arasındaki tansiyon yeniden yükseltildi. En az üç gün süreceği tahmin edilen Siyah Müslümanlar Büyük Kongresi'nin de o Cuma günü Chicago'da toplanması zaten daha önceden karara bağlanmış bulunuyordu. Cuma sabahı erken saatlerde New York Kennedy Havaalanı'nda düzinelerce polis, Başkent Havayolları'na ait bir uçağı tam kırk dakika uğraşarak didik didik aradılar. Başkent Havayolları daha önce de, 1964 yılında New York'tan Chicago'ya Yedi Numaralı Camii'nin üyelerini götürmek üzere özel bir sefer yapmayı kabul etmiş ve 175.54 dolar tutarındaki gidiş-dönüş ücretini de peşin olarak talep etmemişti; New York Yedi Numaralı Camii bu borçlarını daha sonradan taksit taksit ödeyerek kapatmıştı.

Cuma günü, çeşitli büyük kentlerdeki camiilerden gelen toplam üçbin civarındaki Siyah Müslüman, kendilerince tıpkı bir Noel yortusu gibi karşılanan o geleneksel "Kurtarıcı Günü" toplantısı için Chicago'da biraraya geliyorlardı. Çeşitli kentlerden ve camilerden gelmiş olan gruplar, Chicago'ya geliş sırasına göre, kentin iş merkezinin güneyinde kalan büyük bir stadyumun önünde sıraya sokuldular. Pırıl pırıl koyu renk elbiseler ve beyaz gömlekler giymiş her yaştan Siyah Müslüman erkeklerle uzun ipek elbiselere bürünmüş, başları örtülü Siyah Müslüman kadınlardan oluşan bu kalabalık daha sonra çok sıkı bir aramadan geçirilmek suretiyle teker teker içeri alınıyorlardı. Hem öylesine sıkı bir aramaydı ki bu, polis yetkililerinin söylediklerine göre, o güne kadar bir yabancı ülke devlet başkanının ziyareti sırasındaki aramalar hariç, böylesine bir aramaya tanık olmamıştı daha Chicago.

Toplantıya katılmak üzere gelen bazı gayri-Müslim Zencilerle, siyah ve beyaz basın mensupları ise daha da sıkı bir aramaya tabiî tutularak içeri alındılar. Siyah Müslümanlar'a mensup bir görevli, bir beyaz muhabire, "Çıkar şu şapkanı! Biraz saygılı ol!" diye çıkışmıştı bir ara. Kapıdaki aramadan geçip de 'temize çıkan' herkesin yanma İslâm'ın Nimetleri teşkilatından bir muhafız takılıyor ve 7500 kişilik stadyuma götürülerek kendisine ayrılmış olan yere oturtuluyordu. (Sonraki günlerde, o günkü toplantıda ancak yarısı doldurulabilmiş olan stadyum için konuşurken İslâmî yayın organları 'beyazların Zencileri bölmesi' yolunda suçlamalarda bulundular; ama 1964 yılındaki toplantıda aynı stadyumun tıklım tıklım dolmuş olduğunu hatırlatan bazı gözlemciler de birçok gayri-Müslim Zencinin stadyuma bomba konulabileceğinden korkarak 1965 toplantısına gelemediklerini ileri sürüyorlardı.) "Hoş Geldin Elijah Muhammed-Seni Aramızda Görmek Bizi Memnun Ediyor" ve "Bu Ülkenin Bir Kısmı Bizim Olmalı" yazılı iki devasa afişin önüne oturan dinleyiciler kendi aralarında alçak sesle sohbete dalmışlardı. (Bu ikinci afiş, Elijah Muhammed'in Amerika Birleşik Devletleri'ndeki "bir ya da birkaç eyaletin Zenciler denen 23 milyon Zenciye verilmesi" yolundaki talebini dile getiriyordu. Elijah Muhammed bu talebinin gerekçesini açıklarken, "şimdi sizlerin bizleri size eşit olarak görmek istemediğinizi ve böyle birşeye de hiç niyetli olmadığınızı bize açık açık söylediğiniz bu zengin ülkenin bu hale getirilmesine katkı olarak yüz küsur yıllık kölelik devrinde akıttığımız kanımızın ve terimizin karşılığının sadece bir parçası olarak bu talepte bulunuyoruz," diyordu.) Yüksek ve geniş kürsünün önüne, Elijah Muhammed'in nerdeyse bir adamboyu büyütülmüş iki fotoğrafı konulmuştu. Kürsüyle dinleyiciler arasında da İslâm'ın Nimetleri teşkilatının muhafızları adeta bir duvar gibi örülmüş olarak duruyorlardı. Aynı teşkilatın bir kısım adamları da sıralar arasında dikkatli dikkatli dolaşıyorlar ve zaman zaman dinleyicilerden bazılarına, "Siz hangi camiidensiniz kardeş?" diye oldukça otoriter bir ifadeyle kimlik soruyorlardı. Hattâ teşkilat mensuplarının bir kısmı da stadyumun dinleyicilere kapalı olan şeref tribününü, soyunma odalarını, çıkış türnellerini, çatı arasını ve çatıyı sürekli olarak denetim altında tutuyorlardı.

Malcolm X'in kendisi yoktu ama ruhu stadyumdaydı. Müslümanlara adeta muhteşem bir piyes gibi gelen bu programda, önce Elijah Muhammed'in bir zamanlar Malcolm X taraftarı olan oğlu Wallace Delaney

Muhammed çıktı dinleyicilerin huzuruna ve bir zamanlar düşmüş olduğu o sapıklık için bütün dinleyicilerden özür diledi. Sonra Malcolm X'in her ikisi de Siyah Müslümanlar'ın imamlarından olan ağabeyleri Wilfred X ve Philbert X birer konuşma yaparak Elijah Muhammed'in etrafında saf tutulmasını ve birliğin bozulmamasını istediler dinleyicilerden. Detroit Camii imamlığında bulunan Wilfred X, "Aksi takdirde gaflete düşüp yolumuzu şaşıracağız ve birbirimizle uğraşmaya, birbirimizle mücadele etmeye başlayıp gerçek düşmanın kim olduğunu unutup gideceğiz," gibi şeyler söyledi konuşmasının bir yerinde. Lansing Camii imamı Philbert X de şöyle diyordu: "Malcolm benim öz kardeşimdi, bir küçüğümdü benim. Olup bitenler şaşkına çevirdi beni. Hiç kimse hayatta kendi öz kardeşinin bir felakete doğru gittiğini görmek istemez. Onun çok tehlikeli bir yolda, çok pervasızca yürümekte olduğunu biliyordum. Onu bu yolundan döndürmek için az mı çaba sarfettim ben. Malcolm hayattayken, hayatının son bulmaması için çok çalıştım; ama artık o ölmüştür, yapabileceğim birşey de kalmamıştır." İmam Philbert X, yerinde oturmakta olan Elijah Muhammed'i göstererek, "O bana liderlik yaptığı müddetçe, ben onun izinde yürüyeceğim," diye bitirdi konuşmasını. Sonra da, konuşmasını yapmak üzere Siyah Müslümanlar'ın liderini kürsüye davet etti.

Etrafına adeta etten bir duvar gibi örülen ve aralarında Cassius Clay'in de bulunduğu İslâm'ın Nimetleri teşkilatına mensup muhafızlar Elijah Muhammed'in sadece başı görünüyordu, üzeri altın işlemeli hilallerle, aylarla, yıldızlarla ve güneşlerle süslenmiş olan bir fes vardı başında. Elijah Muhammed konuşmasında şu sözlere yer verdi:

"Şu anda benim konuşmakta olduğum bu kürsüden Malcolm de uzunca bir zaman hitap etti size. O günlerde emniyetteydi Malcolm, sevilmekteydi Malcolm. Bizzat Allah koruyordu Malcolm'ü... Bir yılı aşkın bir zamandır, Malcolm başıboş bırakılmıştı. Gitmedik yer bırakmadı; Asya'ya gitti, Avrupa'ya gitti, Afrika'ya gitti, hattâ Mekke'ye bile gitti, herkesi bana düşman etmek için her yere gitti. Sonra da döndü ve düşmanımızdan artık nefret etmememizi öğütlemeye başladı. (...) Nefretini kusmak ve çamur atmak için birkaç hafta önce döndü Amerika'ya; bütün işi gücü beni gözden düşürmeye çalışmaktı. (...) Biz Malcolm'ü öldürmeye niyet etmedik ve asla teşebbüs de etmedik. Bizden Malcolm'e kesinlikle kötülük gelmez, bunu dünya âlem bilir. Benim onu sevdiğimi herkes bilir. Kendi aptalca düşünceleri sürükledi onu bu akıbete."

(...)

Gerek bedenen gerekse ruhen yıpranmış olan Elijah Muhammed, konuşması sırasında zaman zaman bastıran öksürük nöbetleriyle tıkanıp kalıyordu. O zaman da dinleyiciler, "istirahat buyurun! Biraz nefes alın!" diye âdeta yalvarıyorlardı Elijah Muhammed'e. Daha sonra şunları söyledi Elijah Muhammed: "Onun beni inkar etme hakkı yoktu! Bir yıldızdı, işte kaydı gitti! (...) Benim Malcolm'e hiçbir kötülük etmediğimi herkes bilir, ama o bana karşı açıkça savaş açtı." Sonra da, "Malcolm X Siyahi Müslümanlar teşkilatında kalsaydı ve tabii bir ölümle ölmüş olsaydı onu 'cenaze törenlerinin en muhteşemi' ile uğurlayacaktık şimdi," dedi. "Oysa şimdi bir ikiyüzlünün mezarı başında duracağız! (...) Malcolm, kime liderlik ediyordu? Kime ne öğretiyordu? Gerçek nâmına birşey yoktu onda! Biz Malcolm'ü öldürmeye niyet etmedik asla! Onun akıbetini kendi aptalca düşünceleri hazırladı! Ama ben onun gibi çatlakların, Allah'ın sizlere ve bana bahşettiği güzel şeyleri tahrip etmelerine asla izin vermeyeceğim!"

Elijah Muhammed birbuçuk saate yakın konuşarak zaten çok az olan enerjisini bütün tüketti. Konuşması sırasında, kendisine karşı tertiplenebilecek muhtemel bir süikaste karşı da şöyle meydan okudu: "Elijah Muhammed'in hayatına kasteden kimse eceline susamış demektir! Kur'an-ı Kerim bize saldırgan olmamızı değil, kendimizi korumasını bilmemizi emrediyor. Bizim de mücadelemiz işte bu minval üzeredir!" Elijah Muhammed, kadın, erkek, çocuk üçbin kadar Siyahi Müslüman'ın "Evet Efendimiz! İsabet buyurdunuz!.. Muhammed'e hamdolsun!" çığlıkları arasında konuşmasını bitirerek yerine döndüğünde vakit ikindiydi.

Aynı saatlerde New York City'nin Harlem semtinde Birlik Cenaze Evi'nde Malcolm X'in nâşını görmek için gelenler; bir ara içeriye koyu renk elbise giyinmiş, beyaz sarıklı, beyaz sakalı göğsüne kadar uzanan ve elinde çatallı bir asa taşıyan yaşlı bir adam başkanlığında aşağı yukarı oniki kişilik bir heyetin dalması üzerine son derece şaşırmışlardı. Muhabirler hemen bu yeni ziyaretçilerin yanında bittiler ama içlerinden birisi, "Sessiz bir dil sahibini hiçbir zaman ele vermez," diye hafifçe gülümseyerek yanlarından uzaklaştırmayı başardı. O yaşlı adam Şeyh Ahmet Hasan adında Sudan'lı bir Sünni Müslümandı. Bu zat Mekke'de otuzbeş sene hocalık yapmış ve Malcolm X'le orada tanışmıştı. Şeyh Ahmet Hasan daha sonra Malcolm X'in dinî müşavirliğini yapmak, Müslim Camii Birliği'nde dersler vermek üzere Amerika'ya gelmiş bulunuyordu.

Şeyh Hasan bir süre sonra Malcolm X'in cesedini İslâmî usullere göre defne hazır hale getirdi. Önce, teşhir için açıkta tutulan cesede giydirilmiş olan Batılı kıyafetlerin hepsini de çıkardı sırtından. Sonra cesedi özel ve kutsal olduğu anlaşılan yağa benzer birşeyle yıkadı ve kefen dedikleri bir örtüye yedi kat halinde sarıp sarmaladı. Malcolm X'in sadece kırmızı bıyıklı ve çenesinde toplanmış çeyrek sakallı yüzü kaldı kefenin dışında. Şeyh Hasan ve beraberinde gelenler tabutun etrafına dizildiler. Sonra Şeyh Kur'an'dan bazı ayetler okudu ve okumasını bitirdikten sonra da cenaze evinin müdürüne dönerek, "Tamam," dedi, "ceset şimdi defne hazır hale gelmiş bulunmaktadır." Bu işlemlerden az sonra Şeyh ve beraberindekiler cenaze evinden ayrıldılar. Ceset bu sefer de kefenle teşhire açıldı. Ceset gömülmeden önce yapılan işlemleri duyanlar, daha önceden ziyarete gelmiş olsalar bile, Malcolm X'i bir defa da İslâmî defin kıyafetleri içinde görebilmek arzusuyla tekrar cenaze evine koşup yavaş yavaş ilerleyen uzun kuyruğa girdiler.

Cuma günü sessiz sedasız ilerleyen o kuyruğa girenler arasında ben de vardım. Aşağı yukarı iki yıldır sürekli beraber olduğumuz Malcolm'ü düşünüyordum boyuna. Dönüşümlü olarak sürekli nöbet tutan mavi üniformalı polisler, geriye boyanmış tahta parmaklıkların arasında yavaş yavaş ilerleyen kuyruğu gözlüyorlardı. Yolun tam karşısında üzerinde "Yalnız Yıldız Berber Salonu-Eddie Johns, Usta-William Ashe, İdr." yazılı olan camın ardına üşüşmüş bir sürü adam dışarıya, kuyruğa bakışıyorlardı. Polislerin arasında vakit geçirmek için birbirleriyle laflayan birkaç gazeteci vardı. Çok hafif bir ışıkla aydınlatılmış, derin bir sessizlik içindeki serin ve geniş salona girdik sonunda. Uzun ve şatafatlı bronz tabutun iki ucunda iri yarı, kapkara iki polis ayakta nöbet bekliyorlardı. Bunların bakışları genellikle ilerde, uzaktaki bir noktaya dalıp dalıp gidiyordu; ancak arada bir ziyaretçilerden herhangi birisi tabutun başında normalden biraz fazla oyalanacak olursa o zaman dudakları hafifçe kımıldıyordu. Birkaç dakika sonra ben de başındaydım tabutun. Cam kapağın altındaki göğsü tamamiyle kapatan ve başı kukuleta gibi saran ince, beyaz kefene şöyle bir göz attıktan sonra bakışlarımı daha yukarılara kaydırarak dikkatimi mümkün olduğu kadar o yüz üzerinde toplamaya çalıştım. O anda düşünebildiğim tek şey, önümde duran cesedin o olduğuydu; evet, Malcolm X'ti bu. "İlerleyin." Polis memurunun sesi oldukça yumuşaktı. Malcolm bana bakıyordu öyle; son derece öfkeli ama ölü olarak. Poli-

sin eli yine beli hizasına kalkıyor ve ilerleyin anlamında sallanıyordu. "Haydi, elveda," diye geçirdim içimden. Ve ilerledim.

Geceyarısı saat yirmiüç sıralarında kuyruğun sonu geldiğinde, en azından yirmiikibin kişi Malcolm'ün nâşını ziyaret etmişti. Gece yarısıyla güneşin doğuşu arasında da bir düzine polis arabası, yirmi küsur sokak ötedeki İnanç Mabedi'ne doğru sessiz sedasız ilerleyen cenaze arabasına eşlik etti. Bronz tabut içeri alındı, koyu kırmızı renkli kalın kadifeyle kaplanmış bir platformun üzerine özenle yerleştirildi ve kapağı yeniden açıldı. Boş cenaze arabası oradan ayrıldı. Polisler İnanç Mabedinin hem içinde, hem de dışında ekipler halinde nöbete kaldılar. Dışarda buz kesen bir ayaz vardı.

Amsterdam Caddesi'nin doğu kaldırımında halk daha sabahın altısından itibaren kuyruk oluşturmaya başlamıştı bile. Saat dokuz civarında, çevre sokaklara da taşmaya başlayan ve sayıları tahminen altıbini geçen insanların meydana getirmeye başladığı izdihamın yanı sıra, polislerin koyduğu seyyar parmaklıkların arasından ya da civardaki apartmanların pencerelerinden uzanmış başlar, yangın merdivenlerine tünemiş ve soğuktan tiril tiril titremelerine aldırmaksızın aşağıdaki kalabalığı seyre dalmış insanlar ilginç bir manzara oluşturmaktaydı. Polis 145 ve 149. sokakları trafiğe kapatmıştı; sadece polis arabalarının, basın arabalarının ve radyo-televizyon şirketlerinin canlı yayın arabalarının geçmesine izin veriliyordu. Bir kısmı da civardaki apartmanların çatılarında olmak üzere yüzlerce polis göze çarpıyordu ortalıkta. Muhabirler, ellerindeki not defterleri ve mikrofonlarıyla kalabalığın arasında oradan oraya dönüp duruyorlardı. Yirmi yaşlarında bir beyaz kız, *New York Times*'ın muhabirine, "büyüleyici, son derece büyüleyici birisiydi Malcolm X," diyordu; bir Zenci kadın da, "Ben bu yüzyılın en büyük siyah insanına saygılarımı sunmaya geldim buraya," diyordu; "O bir siyahtı. Renkli demeyiniz ona." Başka bir Zenci kadın da televizyonun canlı yayın arabasının içindeki metal başlıkları arabanın şoförüne göstererek gülümsüyor, "Yoksa önümüzdeki yaz için hazırlık mı yaptınız?" diyordu.

Saat 9.20'de İnanç Mabedinin kapıları açıldı ve bir grup OAAU mensubu içeriye girdi. Ondan sonraki onbeş dakika içinde bu adamlardan yirmisi, içerdeki altıyüz koltuğun sahiplerini yerlerine oturtmakla meşgul oldular. Elli civarında basın mensubu, foto muhabiri ve kameraman da kilisenin mihrabının arkasındaki dinî tasvirlerin altında toplandılar. Muhabirlerden bazıları salonu daha iyi görebilmek için sandal-

yelerin üstüne çıkmayı yeğliyorlardı. Bir Zenci mühendis, üniformalı sekiz erkek ve iki kadın polis tarafından beklenen tabutla mihrap arasında ses tertibatını yerleştirdi. İkinci sırada oturan ve yüzünü tamamiyle peçeyle kapatmış olan Betty Bacı'nın her iki yanında Zenci sivillerden birer polis vardı. Tabutun kaldırılan kapağı, Inanç Mabedi'nin pirinç aşar kutusu ve şamdanlarını kapatıp gizliyordu; Brooklyn'deki Amerikan İslâm Misyonu Başkanı Şeyh el-Hacc Davud Ahmed Faysal, merasim sırasında Hristiyanlık'tan eser taşıyan herhangi birşey olursa bunun merhumu kâfir yani inançsız yapabileceği yolunda bir uyarıda bulunmuştu daha önceden. (Şeyh zaten, "ölüm Allah ile kul arasında özel bir haldir," diyerek, mevtanın ziyaretçilere teşhir edilmesine de karşı çıkmıştı aynı zamanda.)

Tören başlamadan önce, OAAU mensupları içeriye, üzerine kırmızı karanfillerden İslâm'ın hilâl ve yıldızı yapılmış olan koca bir çelenk getirip bıraktılar.

Konuşmalara geçilmeden önce aktör Ossie Davis ve eşi aktrist Ruby Dee, gelen başsağlığı telgraflarını ve telefon mesajlarını okudular. Bu başsağlığı mesajları, bellibaşlı Medeni Haklar savunucusu örgütlerden gelmekteydi; hemen hemen bütün büyük teşkilatlardan mesaj gelmişti; Dr. Martin Luther King gibi tanınmış şahsiyetlerden, Londra Ekonomi Fakültesi Afrika-Pakistan ve Batı Hindistan Öğrenci Derneği, Güney Afrika Pan-Afrikan Kongresi gibi Amerika dışındaki örgütlerden; Nijerya'nın Lagos Büyükelçisi, ve Gana Devlet Başkanı gibi siyasi simalardan başsağlığı mesajları gelmişti. Gana Devlet Başkanı Dr. Kwame Nkrumah şöyle diyordu telgrafında: "Malcolm X'in ölümü beyhude bir ölüm olmayacaktır."

Bu başsağlığı mesajlarından sonra İsviçre ve Amerika İslâm Merkezi temsilcisi Ömer Osman kürsüye gelerek şu konuşmayı yaptı: "Biz Malcolm Kardeş'i özellikle geçen yıl Mekke'ye yaptığı hacc ziyaretinden sonra öz kardeşimiz olarak tanıyıp bilmişizdir. Bir Müslümanın erişebileceği en yüksek mertebe, yatağında değil de mücadele meydanında ölmektir..." Ömer Osman dinleyicilerden bazılarının alkışlarının dinmesi için bir süre bekledikten sonra şöyle sürdürdü konuşmasını: "Din yolunda mücadele ederken ölenler ölü değildirler, onlar diridirler!" Bu sözlerin ardından alkışlar daha da şiddetlendi ve dinleyiciler arasından, "Elbette, Elbette!" diye haykıranlar bile oldu. Ömer Osman daha sonra da, Birleşik Devletler Haber Ajansı Müdürü Carl Rowan'ın Washing-

ton'da, Malcolm X'in ölümünün dış basında uyandırdığı birtakım tepkilerle ilgili olarak sarfettiği sözleri eleştirdi. Bu arada dinleyiciler arasından Rowan'ı protesto eden sesler yükseldi.

Sonra yeniden aktör Ossie Davis geldi kürsüye: O genizden gelen sesi ile, kendisinin daha sonraları Harlem Zencileri arasında eskisinden de çok sevilip tutulmasına neden olan "Malcolm X'e övgü"sünü okudu:

"Bu son saatte, bu sakin yerde, en parlak ümitlerinden birine, ama artık sönmüş ve bizlerden ebediyyen uzaklaşıp gitmiş olan ümitlerinden birine elveda demeye geldi Harlem buraya...

"Birçok kişi, bu fırtınalı, bu tezatlı, bu gözüpek genç kaptanda Harlem'in öğünecek ne bulduğunu soracaktır bize, bizse bu soruya gülüp geçeceğiz. (...) Çok kişi onun nefret yanlısı olduğunu, fanatik bir ırkçı olduğunu, onun mücadelemize zarardan başka birşey getirmeyeceğini söyleyecektir!

"Ve biz onlara cevap olarak şöyle sesleneceğiz: Siz hiç oturup Malcolm Kardeş'le konuştunuz mu? Ona hiç dokundunuz mu, ya da size bakarak gülümsediği anı yaşadınız mı hiç? Siz hiç can kulağıyla dinlediniz mi onu? Hiç pespaye birşey yaptığını gördünüz mü onun? Herhangi bir şiddet olayıyla ya da toplumun huzurunu kaçırıcı herhangi bir olayla onun bir ilgisi görüldü mü hiç. İşte isteseydiniz onu tanırdınız. Ve onu tanısaydınız, bizim neden onunla iftihar ettiğimizi bilirdiniz: Malcolm bizim insaniyetimizdi; bizim yaşayan, siyah insaniyetimizdi! Halkı için işte onun anlamı buydu. Ve, bizler onu iftiharla anarken, içimizdeki en iyiyi iftiharla anmış oluyoruz. (...) Biz onu geçmişte nasıl idiyse ve şimdi nasılsa öyle bileceğiz hep; bir Prens olarak, bizim güneş misali sürekli parlayan kendi öz siyah Prensimiz olarak! Bize duyduğu sevgiden dolayı ölümden bile çekinmeyen birisi olarak!"

Sonra daha başka kimseler tarafından da kısa konuşmalar yapıldı. Bundan sonra da aile bireyleri, OAAU mensupları ve salondaki öteki Müslümanlar ayağa kalkarak mevtayı son bir defa görmek üzere tabutun önünde sıraya girdiler. İki sivil polis, kocasını son defa göstermek üzere Betty Bacı'yı tabutun önüne getirdiler. Betty Bacı tabutun üzerine eğilip de cam kapağı öptüğü sırada gözyaşları boşanıverdi birden. O ana kadar tören sırasında kimsenin ağladığı duyulmamıştı, ama Betty Bacı'nın hıçkırıklarının ardından daha başka kadınların hıçkırıkları da duyulmaya başladı.

Ölen her Müslüman için kılınan ve aşağı yukarı üç dakika kadar süren cenaze namazı, Elizabeth'li (New Jersey) El-Hacc Hişam Cabir tarafından Malcolm X için de kıldırıldı. "Allahu Ekber: Allah En Büyüktür" denirken salondaki bütün Müslümanlar ellerini açık bir şekilde yüzleri hizasına kaldırıp indiriyorlardı. Namazın bitmesiyle birlikte, bir saatten fazla süren cenaze töreni de bitmiş oldu.

Bir cenaze arabasından, aile bireylerinin bindiği üç arabadan, dost ve yakınların bindiği onsekiz arabadan ve oniki polis arabasıyla altı da basın arabasından, ayrıca, bunlardan başka elli kadar daha arabadan oluşan cenaze alayı yola koyuldu. Cenaze alayı, New York ekspres yolunu izleyerek Manhattan'dan onsekiz mil kadar uzaklaştı ve kentin Yedi Numaralı Çıkış kapısından geçip Ardley'deki Ferncliff Mezarlığı'na ulaştı. Yol boyunca cenazeyi gören bütün Zenciler ellerini ya da ellerindeki şapkalarını kalplerinin üzerine koyarak cenaze alayı savuşuncaya kadar saygı duruşunda bulunuyorlardı. Manhattan yolu üzerindeki her köprüde polis arabaları beklemekteydi. Westchester Bölgesi Emniyet Amirliği de mezarlığa kadar bütün yola belli aralıklarla polisler dikmişti.

Müslümanların tabut başında okudukları son duaları, Şeyh el-Hacc Hışam Cabir tarafından okundu. Sonra tabut mezara indirildi ve mevtanın başı İslâmî usûle göre doğuya gelecek şekilde yerleştirildi. Cenazeyi getirenler arasında bulunan Müslümanlar mezarın başında diz çöktüler ve alınlarını toprağa değdirerek Doğu usûlü dua ettiler. Aile bireyleri mezarlıktan ayrıldıktan sonra, Malcolm X'in arkadaşları mezarın biraz ötede bekleşmekte olan beyaz mezarcılar tarafından kapatılmasını istemediler. OAAU teşkilatı mensuplarından yedi kişi tabutun üzerine çıplak elleriyle toprak atmaya başladı-doldurdular ve üzerini de tümsekleştirdiler.

Sonra, bir zamanlar Malcolm X diye anılan, bir zamanlar Malcolm Little diye anılan, bir zamanlar "Koca Kızıl" ve "iblis" ve "Hemşerim" diye bilinen ve bunun gibi daha birçok isimle çağrılan El-Hacc Malik el-Şahbaz'ın geride bıraktığı tek şey olan o toprak birikintisine gece karanlığı çöktü. *New York Times* yazıyordu; "Kur'an'a göre:

Ölülerin cesetleri Ahiret Gününe, yani Hesap Günü'ne kadar mezarda kalır. Kıyamet Günü geldiğinde gökler yarılır, dağlar pamuk gibi atılır, mezarlar açılır ve Allah insanları hesaba çağırır.

Mağfiret edilenler, yani dünyadayken Allah'tan korkanlar, alçakgönüllülüğü elden bırakmayanlar; yardımseverlikten geri durmayanlar, Allah yolunda

eza görüp din yolunda cihada çıkanlar Cennet bahçelerine giderler.

Orada, Peygamber Muhammed'in bildirdiğine göre, akan ırmakların kıyılarında ipekli yastıklara yaslanarak kara-gözlü huriler ve pak zevceler arasında ebedi olarak zevk içinde yaşayıp giderler.

Lanete uğrayanlar, yani günahkârlar, tamahkârlık edip de Allah'tan başkasına kulluk edenler ise Ebedî Ateş'e atılırlar ve artık orada tek gıdaları kaynar sulardır, erimiş madenlerdir. 'Kaçmaya çalıştığınız ölüm gelip sizi bulacaktır' diyor Kuran. 'Sonra hepiniz açık-gizli herşeyi bilene döndürüleceksiniz ve O size işlediklerinizi bir bir anlatacaktır.'

Bu kitapla ilgili mukaveleyi imzaladıktan sonra Malcolm X yüzüme sert sert bakmış ve "Sadece bir yazar istiyorum ben, bir yorumcu değil," demişti bana. Ben de tarafsız bir tarih yazarı gibi hareket etmeye çalıştım. Ömrümde tanıdığım en gerilimli şahsiyetti Malcolm X ve onun ölmüş olmasına hâlâ alışabilmiş değilim. Hâlâ bana öyle geliyor ki, o ölmemiştir de sanki bu kitabın tarihçiler tarafından yazılacak bir başka bölümüne göçmüştür sadece.

Alex Haley

KÂBUS

Annemin sonradan anlattığına göre, bir gece kukuletalı bir sürü Ku Klux Klan atlısı Omaha'daki (Nebraska) evimizi hedef alarak dört nala geldiğinde, annem bana hamileymiş. Gelenler evi sarmışlar, ellerindeki tüfekleri ve çifteleri sallaya sallaya bağırıp çağırarak babamı dışarı çağırmışlar. Ama kapıyı gidip annem açmış, kendisinin hamile olduğunu görsünler diye de biraz dışarı çıkmış. Evde üç küçük çocuğuyla yalnız olduğunu, babamın evde bulunmadığını, Milwaukee'ye vaaz vermeye gittiğini söylemiş onlara. Klan örgütünün adamları da anneme bağırarak tehditler savurmuşlar, kasabadan çekip gitmemizin bizim için daha iyi olacağını, çünkü artık kasabadaki 'iyi Hristiyan beyaz halk' babamın vaazlarına, yani Marcus Garvey'in "gerisingeri Afrika'ya" dönme düşüncelerini işleyen ve Omaha'nın 'iyi' Zencileri arasında da hızla yayılmaya başlayıp 'başlarına dert' olan vaazlarına daha fazla tahammül edemeyeceklerini hatırlatmışlar.

Bir Baptist Vaizi olan babam Rahip Earl Little, Marcus Garvey'in kurduğu UNIA (Evrensel Zenci Dayanışma Derneği) örgütünün çalışmalarına katılarak bu örgüte adamıştı kendisini. Babam gibi inançlı takipçilerinin de destekleriyle Garvey, New York City'nin, Harlem semtinde kurduğu karargâhından siyah ırkın saflığı bayrağını açıyor ve Zenci-

leri atalarının anayurdu olan Afrika'ya dönmeye teşvik ediyordu. Garvey'i dünya çapında üne kavuşturan ve dünyanın hemen hemen en çok tartışılan Zencisi yapan da işte bu görüşüydü.

Annemi karşılarına alıp da savurdukları bir yığın tehditten sonra Klan'lar atlarını mahmuzlayıp naralar atarak evin etrafında dönmeye başlamışlar; bir yandan tehdit savurmaya devam ederlerken bir yandan da dipçik darbeleriyle evin bütün camlarını tuz-buz edip yere indirmişler. Sonra da, ellerinde alev alev yanan meşaleleriyle gecenin karanlığına dalmışlar ve geldikleri gibi bir anda sırra kadem basmışlar.

Babam eve döndüğünde onları öğrenip son derece hiddetlenmiş. Hiç değilse ben doğuncaya kadar orada kalmaya, ama ben doğar doğmaz ailecek oradan göç etmeye karar vermiş o anda Zaten doğumum da çok yakınmış. Babamın neden böyle bir karar vermiş olduğunu doğrusu bilemiyorum; çünkü korkak bir Zenci değildi benim babam; o zamanki Zencilerin pekçoğu ve bugünkü Zencilerin birçoğu gibi korkak bir Zenci değildi o. Birdoksan boyunda, iriyarı ve kapkara bir adamdı. Sadece bir gözü vardı. Öteki gözünü nasıl kaybettiğini hiçbir zaman öğrenemedim. Reynolds'luydu (Georgia). Memleketinde üçüncü sınıfa kadar mı, dördüncü sınıfa kadar mı ne okumuş, ondan sonra da okulu terkedip hayata atılmıştı. Marcus Garvey gibi o da Zencilerin şu Amerika'da hiçbir zaman özgürlüğe, bağımsızlığa ve itibara kavuşamayacağına inanmaktaydı. Bu yüzden de, Amerika'yı beyazlara bırakıp kendi Afrika'larına dönmeliydi Zenciler. Babamın bu felsefeyi benimsemesinin, benimsemekten de öte, her türlü tehlikeyi göze alarak hayatını bu düşünceyi kendi ırkdaşları arasında yaymaya adamasının elbette birçok nedeni vardı. Bu nedenlerden birisi de şuydu: altı erkek kardeşinden dördünün beyazların işkenceleri sonucu öldüğünü görmüştü onun gözleri. Öldürülen kardeşlerinden üçü vurularak öldürülmüş, ötekisi de beyazlar tarafından linç edilmişti. Tabii ki babam o zamanlar, kendi de dahil olmak üzere kalan üç kardeşten, sadece Jim Amca'nın yatağında eceliyle öleceğini nerden bilebilirdi. Hayatta kalan üç kardeşten Oscar Amcam da daha sonra Kuzey'in polisleri tarafından vurularak öldürüldü. Aynı şekilde, babam da en sonunda beyazların ellerinde can vermekten kurtaramadı kendisini.

Ben kendi ölümümün de böyle hunharca olacağı inancını içimde hep taşımışımdır. Kendimi böyle bir ölüme hazırlamak için de elimden geleni yaptım.

Ben babamın yedinci çocuğuyum. İlk evliliğinden üç çocuğu olmuş babamın: Ella, Earl ve Mary. Hepsi de şimdi Boston'da oturuyorlar. Babam annemle Philadelphia'da tanışıp evlenmiş. İlk çocukları, yani benim en büyük öz kardeşim olan Wilfred orada dünyaya gelmiş. Sonra Philadelphia'dan göçüp Omaha'ya yerleşmişler. Hilda ve Philbert da Omaha'da dünyaya gelmişler.

Sıralamada ondan sonra ben geliyorum. 19 Mayıs 1925'te, Omaha'nın bir hastahanesinde beni dünyaya getirdiğinde annem yirmisekiz yaşındaymış. Daha sonraları ailecek Milwaukee'ye göçmüşüz. Orada da Reginald doğmuş. Reginald doğuştan fıtıklıydı; bu da ömrü boyunca bedensel bir özür olarak kaldı onda.

Annem Louise Little, İngiliz Batı İndia'sında Grenada'da dünyaya gelmiş olduğundan, beyaz kadınlardan hiçbir farkı yoktu adeta. Zaten babası da bir beyazmış. Dümdüz siyah saçları vardı annemin ve şivesi bile Zenci şivesine benzemezdi hiç. Annemin beyaz babası hakkında, annemin ondan son derece utanç duyduğundan başka birşey bilmiyorum. Bir de annemin beyaz babasını kendisinin de hiçbir zaman görmemiş oluşuna her zaman sevindiğini söylediğini hatırlıyorum. Kuşkusuz benim tenimin ve saçlarımın da böyle kızıl kahverengi olmasının nedeni de o beyazdır. Ailemizde ten rengi en açık olan çocuk bendim. Daha sonraları dünyayı tanıyıp da gözlerim açılmaya başlayınca, New York ve Boston'da ben de açık ten rengini bir bakıma bir üstünlük alâmeti kabul edecek ve insanın doğuştan böyle olmasının gerçek bir talih sayılması gerektiğine inanacak kadar çılgınlaşan milyonlarca Zenci arasında bulunacaktım. Ama daha sonraları, kanımın o namussuz beyazdan gelen her damlasından nefret eder hale gelmiştim.

Milwaukee'de çok az oturduk. Babam, yiyeceğini kendi elleriyle yetiştirebileceği, hattâ devamlı bir iş tutabileceği bir yer arıyordu. Zaten Marcus Garvey'in felsefesi de beyazlara bağımlı kalmamak gerektiğini önemle vurguluyordu. Sonra bilmediğim bir nedenden dolayı Lansing'e (Michigan) göçtük. Babam orada bir ev aldı. Adeti olduğu üzere, orada da, bölgenin Baptist Zenci kiliselerini dolaşarak Hristiyanlığın temel ilkelerini işleyen vaazlar vermeye başladı. Marcus Garvey'in düşüncelerini Zenciler arasında yayabilmek için bütün hafta boyunca oradan oraya koşuşturup duruyordu.

Bu arada, bir de dükkan açmak için para biriktirmeye başlamıştı; zaten öteden beri ne zaman etrafındaki Tom Amca Zenciler bulundukları

yerin beyazları hakkındaki adeta aşırı sayılan devrimci inançlarından dolayı birtakım masallar uydurmaya kalkışsalar, her seferinde de babamın içindeki o dükkan açma isteği daha da körüklenirdi. Ama bu sefer uydurulan bu masalların yanı sıra, bölgedeki beyazların kurduğu bir düşmanlık şebekesi olan Kara Tugay mensuplarında da kasabadan bir an önce defolup gitmemiz yolunda tehditler gelmeye başlamıştı bile. Kara Tugaylar, beyaz yerine siyah kukuletalar ve siyah pelerinler giyiyorlardı. Artık bu Kara Tugaylar babamı nerde görseler ona dirlik vermiyorlar; dükkan açmak istiyor diye, Lansing'in Zenci mıntıkası dışında oturuyor diye, 'iyi Zenciler' arasına huzursuzluk ve nifak sokuyor gerekçesiyle ağız dolusu küfürler savurarak babama söylemediklerini bırakmıyorlardı.

Omaha'da olduğu gibi annem gene hamileydi ve bu sefer en küçük kız kardeşim doğacaktı. Yvonne'nin dünyaya gelmesinden çok kısa bir zaman sonra, 1929'da, hayatımın ilk canlı hatırası saydığım o unutulmaz kâbus gecesini yaşayacaktık. O gece can havliyle sıçrayarak uyanışımı, kendimi tabanca seslerinin, çığlıkların, duman ve alevlerin korkunç hengâmesi içinde buluşumu hiç unutamıyorum; herşey bugünkü gibi gözlerimin önündedir. Babam, çığlıklar atarak evimizi kundakladıktan sonra kaçmaya çalışan iki beyazın ardından ateş ediyordu. Alevler içinde yanan ev üstümüze çöktü çökecekti. Biz korkudan neye uğradığımızı bilmez bir halde birbirimizi çiğneyerek kendimizi dışarıya atmaya çabalıyorduk. Annem kucağındaki yeni doğmuş bebeğiyle kendisini dışarıya henüz atmıştı ki, ev, etrafa kıvılcımlar saçarak çöktü. Gecenin yarısında don-gömlek dışarda kalışımızı, feryatlar içinde döğünmelerimizi hiç unutamıyorum. Olay üzerine gelen beyaz polis ve itfaiyeciler de etrafımıza dizilip evimizin sonuna kadar yanıp kül olmasını bizimle birlikte seyretmişlerdi.

Babam bazı arkadaşlarını bize giyecek birşeyler vermeye ve geçici olarak bizi evlerinde barındırmaya razı etti. Sonra da Doğu Lansing'in kenar mahallelerinde bir yere taşındık. O günlerde Zencilerin karanlık bastıktan sonra Doğu Lansing'de dışarıya çıkmalarına izin verilmiyordu. Şimdi oraya Michigan Eyalet Üniversitesi kuruldu. Ocak 1963'te orada yapmış olduğum bir konuşmada, öğrencilerin oluşturduğu bir dinleyici kitlesine başımızdan geçen bütün bu olayları anlatmıştım (ve bu konuşma vesilesiyle, orada psikoloji dalında lisans-üstü çalışmalar yapan küçük kardeşim Robert'la da nice zaman sonra ilk defa biraraya gelmiştik). Bu konuşmamda oradaki dinleyicilere Doğu Lansing halkının bizi o zamanlar ne kadar bunalttığını, bu yüzden, bu sefer de kasa-

banın tam iki mil dışına, kırların ortasına çekip gitmek zorunda kaldığımızı anlatmıştım. Babam yeni taşındığımız bu kırların ortasında bize kendi elleriyle dört odalı bir ev yapıp çattı. Artık bundan sonrasını olduğu gibi hatırlıyorum; çünkü bu ev benim büyümeye başladığım evdi.

O yangın olayından sonra babamın çağrılarak, evi kundaklayan beyazların ardından ateş ettiği tabancanın ruhsatı olmadığı için hayli sıkıştırıldığı da çıkmamıştır aklımdan. Polislerin ikide birde evimize damladıklarını, 'şöyle bir bakmak için' ya da 'silah aramak' için öteyi beriyi karıştıra karıştıra evin altını üstüne getirdiklerini de hatırlıyorum. Polisler aradıkları o tabancayı hiçbir zaman bulamamışlardır ama. Zaten ruhsatsız olduğundan bir yastığın içinde sürekli saklı tutulurdu. Ama babamın 22 kalibrelik tüfeği ve çiftesi açıkta asılı duruyordu; bu gibi silahları o zamanlar kuş, tavşan falan avlamak ya da daha başka eğlenceler için kullanmak üzere herkes serbestçe bulundurabilirdi.

Bunlardan başka, hatıralarım arasında, annemle babamın bitmek bilmeyen çekişmeleri de vardı. Hemen hemen tartışmasız bir günlerinin geçtiği olmamıştır annemle babamın. Bazan da babam annemi döverdi. Belki de bu tartışmalar annemin oldukça iyi bir eğitim görmüş olmasından ileri geliyordu. Annemin nerede okuduğunu bilmiyorum. Ama sanmıyorum ki bayağı mürekkep yalamış bir kadın, mektep yüzü görmemiş bir erkeği bir parça hizaya getirme arzusuna pek karşı koyamaz. İşte annem bu yüzden babama zaman zaman söylenir, babam da bunun altında kalmak istemez annemin üstüne yürürdü.

Babam, benden başka öteki çocuklarıyla da atışır dururdu. Kızdığı şeylerden birisini yapacak olsalar, büyük kardeşlerimi adetâ gözleri dönmüş birisi gibi evire çevire döverdi. O kadar da çok şey tembih ederdi ki, gerçekten insanın bunların hepsini de aklında tutması çok zor olurdu. Benim yediğim dayakların hemen hepsi de annemdendi. Bunun nedenleri üzerinde çok kafa yormuşumdur. Doğrusu inancım şu ki, babam aslında beyazların düşmanı olduğu halde, onun bilinçaltı dünyası da beyazların o beyin yıkama yöntemlerinden, kendisi bunun farkına bile varmadan nasibini fazlasıyla almıştı. Bu yüzden de ten rengi açık olanlara biraz torpil geçiyordu ve ben onun ten rengi en açık olan çocuğuydum. Zaten o günlerde Zenciler pekçoğu, adeta bir içgüdü olarak, nispeten açık tenli olan çocuklarını daha siyah olanlarına oranla daha

çok seviyorlardı. Bu davranış doğrudan doğruya kölelik devrine ait bir inanıştan, anası ya da babası beyaz olan 'melez' Zencileri beyazlara daha yakın oldukları ten renklerinden gün gibi ortada olduğuna göre, birini diğerine göre 'daha iyi' sayan anlayıştan kaynaklanıyordu.

Babamın bende bıraktığı öteki iki imajın ikisi de ev dışındaki hallerine ait imajlardır. Bunlardan birisi onun bir Baptist rahibi oluşudur. Babam hiçbir zaman belli bir Baptist kilisesinde görev yapmadı, hep bir 'gezici vaiz' olarak geçirdi ömrünü. En hoşuma giden vaazını da hiç unutmam: "İşte o küçük kara katar geldi geliyo ...öyleyse her bir işimizi bitirip hazır olun!" Herhalde bu vaaz Zencilerin Afrika'ya dönüş hareketiyle, yani Marcus Garvey'in "Kara Katar Anayurda" sloganıyla da bir paralellik arzediyordu. Benim bir büyüğüm olan Philbert kiliseye çok düşkündü, ama kilise benim aklımı hep karıştırır, biraz da şaşırtırdı. Oturduğum yerden, haykırarak, coşarak vaazeden babama ve onu dinleyen cemaate; bedenleriyle ve ruhlarıyla okudukları dualara, ilahilere garkolmuş, vecde gelmiş o cemaate, onların iyice açılıp büyümüş gözlerine bakıp kalırdım. O küçücük yaşıma rağmen, Hristiyanlığın İlahî İsa düşüncesine pek inanasım gelmezdi. Yirmi yaşında bir delikanlı haline geldiğim o çağa kadar -ve tabii daha sonraları hapisteyken dehiçbir din adamının benim için hiçbir anlamı olmamıştır. Dinin temsilcisi olan bu adamların çoğuna pek saygı duyamamışımdır.

Rahip olması hasebiyle babamın Lansing'deki Zencilerle çok yakın ilişkileri oluyordu. Size bu Zencilerin ta o zamanlar da çok kötü bir durumda olduklarını söylersem sakın inanmazlık etmeyin. Durumları şimdi biraz daha farklı gibi görünse de, hâlâ da kötü durumdalar ya, neyse. Demek istediğim şu ki, oralarda hani şu hayatından memnun gözüken, uyutulmuş güya 'orta-sınıf' Zencilerin çoğunlukta olmadığı bir kasaba bilmiyorum ben; orta sınıf derken, renk üstünlüğüne inanmış ve onun için de kendisine beyazlar arasında bir yer bulmaya çırpınan tipler vardır ya, işte onları kastediyorum. Daha geçenlerde. Birleşmiş Milletler binasının lobisinde Afrikalı bir diplomatla ve eşiyle sohbet ediyordum, yanıma bir Zenci geldi ve "Beni tanıdınız mı?" diye sordu. Ben de adamın hatırlamam gereken birisi olduğunu sanarak biraz mahcup oldum doğrusu. Sonra anlaşıldı ki adam Lansing'deki o hayatından memnun ve kendini beğenmiş 'orta-sınıf' tiplerden biriymiş. Gözüm hiç tutmadı adamı. hiçbir zaman Afrika'yla bütünleşemeyecek bir tipti; en azından 'orta-sınıf' Zenciler arasında Afrikalılarla arkadaşlık etmek mo-

da haline gelmedikçe, Afrikalı arkadaşı olanlar toplumda daha üstün görülür hale gelmedikçe böyleleri Afrika'yı akıllarının ucundan bile geçiremezler!

Yeniden büyüme çağıma dönecek olursak, çocukluğumda Lansing'de 'başarı kazanmış' gözüyle bakılan Zenciler genellikle garsonluk, ayakkabı boyacılığı gibi işler yaparlardı. Hele hele bir Zenci, kasabada bir dükkânda ayak işlerine falan bakıyorsa, bu işi, ona saygı duyulması için yeter de artardı bile. Asıl 'elit' tabaka, yani 'büyük adam' sayılan ve 'ırkının medar-ı iftiharı' olan Zenciler Lansing Şehir Kulübü'nde garsonluk, hükümet binasında boyacılık gibi işleri yapanlardı. Paralı Zenciler-se ya haraç alanlardı ya da kumarhane falan işletenlerdi; ya da asıl büyük çoğunluğu oluşturan yoksul zencilerin sırtından şu ya da bu şekilde asalak geçinenlerdi. O zamanlar Lansing'de o koca Oldsmobile ve Reo fabrikalarında hiçbir Zenciye iş verilmezdi. (Reo'ları hatırlıyorsunuz değil mi? Bu arabalar Lansing'de imal edilirdi. Bu arabalara adını veren işadamı R.A. Olds da Lansing'liydi. Fabrikaya ancak savaş çıktıktan sonra biraz biraz Zenci işçi almaya başlamışlardı.) Zencilerin büyük çoğunluğu da ya Refah fonu mudur WPA mıdır nedir ondan geçinirler ya da yolsuzluk içinde kıvranıp giderlerdi.

Gerçi sonraları gün oldu bizim aile de öylesine bir yoksulluk içine sürüklendi ki, yiyecek bir tek lokma bile bulamaz olmuştuk. Ama gene o halimizle bile kasabadaki Zencilerin çoğundan iyiydi durumumuz. Nedenine gelince, kasabanın dışında kırlık bir yerde oturduğumuz için, yiyeceğimiz şeylerin birçoğunu orada kendimiz yetiştirebiliyorduk. Öbür dünya ve öbür dünyanın nimetleri için, yani beyazların daha bu dünyadayken peşin peşin sahip oldukları o nimetler için babamla birlikte avazlarının çıktığı kadar bağırarak coşkuyla dua eden kasabanın öteki Zencilerinin durumuna bakarak gerçekten çok iyiydi bizim durumumuz.

Geçimimizi daha çok, babamın vaazlarından sonra kendisi için cemaatten toplanan paralarla temin ediyorduk. Babamın arasıra başka işler yaptığı da oluyordu. Ama onun işleri arasında beni en çok gururlandıran işi, Marcus Garvey'in düşüncelerini bir Haçlı neferi, bir militan edasıyla hem de Garvey ağzıyla yaymaya çalışmasıydı; işte bu imajı hep korumuştur benim gözümde babam. O zamanlar hayli küçük olduğum halde, kulağıma gelen şeylerden babamın kendisini 'çetin' bir adam yapan birşeyler söylemekte olduğunun farkına varıyordum. Bir gün yaşlı

bir kadının babama gülümseyerek, "Şu beyazlar milletinin korkudan ödünü koparacaksın!" dediğini de hatırlıyorum şimdi.

Babamın beni öteki kardeşlerimden ayrı tuttuğunu düşünmemin nedenlerinden birisi de şu, çok iyi hatırlıyorum, babam Garvey'in UNIA toplantılarına çocukları içerisinde sadece beni alır götürürdü. Bu toplantılar çeşitli kimselerin evlerinde gizli gizli yapılırdı. Pek fazla adam olmazdı bu toplantılarda; bir toplantıya olsa olsa yirmi kişi getirilirdi. Ama bunların hepsi daracık bir oturma odasına sıkışa sıkışa oturunca, bu kadarı bile hayli kalabalık görünürdü insanın gözüne. Üyelerinin çoğunluğunu kilisede coşup vecdile ilahi okuyan o Zencilerin oluşturduğu bu toplantılarda, herkesin nasıl da birden değişiverdiği ve bambaşka bir insan kesiliverdiği hiç kaçmazdı gözlerimden. Zaman zaman kilisedeki davranışlarından pek farklı davranışları olan insanlar değilmiş gibi görünseler bile, genellikle bu toplantılarda gerek babam, gerekse ötekiler daha güçlü, daha zeki, daha bir gerçekçi oluyorlardı. Bu hava, benim de kendimi aynı şekilde değişmiş birisi olarak hissetmeme yol açıyordu.

"Adem cennetten kovulup Avrupa'nın mağaralarına sürüldü", "Afrika Afrikalılarındır", "Habeşîler, Uyanın!" gibi sesler hâlâ kulaklarımda çınlamaktadır. Babam da Afrika'nın sadece ve sadece Zenciler tarafından idare edileceği günlerin pek yakın olduğunu anlatırdı; ama Zenci yerine de 'siyah adam' tabirini kullanmayı yeğlerdi bu konuşmalarında. "Afrika'nın kurtuluş saatinin ne zaman çalacağını kimse bilemez. Esinti başlamıştır. Yaklaşıp gelmektedir. Birgün, tıpkı bir fırtına gibi, burada da kopacaktır kopması gereken," gibi şeyler hatırlıyorum babamın sözlerinden.

Bu toplantılarda Marcus Garvey'in elden ele dolaşan büyük, parlak resimlerini gördüğümü hatırlıyorum. Babamda bu resimlerden çok vardı, büyük bir zarf içinde saklardı onları ve o resimlerin tümünü de bu toplantıdan o toplantıya taşır dururdu. Ben bu resimlerde Marcus Garvey'i, ardından gelen milyonlarca Zenciyle, şöyle saltanatlı bir arabaya kurulmuş, üzerinde de altın zırhtan göz kamaştıran bir üniforma giyinmiş, başında uzun tüylü ve görkemli bir başlık bulunan dev gibi bir Zenci olarak görürdüm. Onun sadece Amerika'da değil, dünyanın her tarafındaki Zenciler arasında bağlıları olduğunun dilden dile dolaştığını da hatırlıyorum. Bu toplantılar hep, önce babamın söylediği sonra da diğerlerinin makamıyla okuduğu ve birçok kere tekrarlanan şu sözlerle sona ererdi: "Doğrul ey muhteşem ırk! Ereceksin muradına artık!"

Nedenini hiçbir zaman kesin olarak anlayamamışımdır ama, bu minval üzere sürüp giden o toplantılarda buna benzer birçok şey dinlemiş olmama rağmen, ben siyahların Afrika'ya dönmelerini hiçbir zaman düşünmemişimdir. O zamanlar Afrika denildiğinde benim aklıma, çıplak çıplak yerliler, yamyamlar, maymunlar, kaplanlar ve korku salan balta girmemiş ormanlar gelirdi.

Babam Lansing civarında yapılan hiçbir toplantıyı kaçırmamıştır; bazan beni de küçük siyah arabasına atarak o toplantılara götürürdü. Bir seferinde gündüz gözüyle (aslında toplantıların çoğu geceleri yapılırdı) Lansing'e kırk mil uzaklıkta bulunan ve Zenciler arasında 'Beyaz Kent' diye bilmen Owosso'da yapılan bir toplantıya gittiğimizi de hatırlıyorum. (Owosso'nun meşhur bir yer sayılması için elindeki en büyük kozu da Thomas E. Dewey'in oralı olmasıydı.) Aynen Doğu Lansing'de olduğu gibi Owosso'da da Zencilerin hava kararddıktan sonra dışarı çıkmaları yasaklanmış olduğundan, toplantı gündüz yapılabilmişti. O günlerde Michigan kasabalarının hiçbirisi aslında birbirinden farklı değildi. Gerçi her kasabada birkaç' 'yerli' Zenci bulmak mümkündü, ama bazan bu miktarın bir tek Zenci aileye kadar indiği bile olurdu. Örneğin komşu ilçe merkezi Mason'da Lyons'lar diye bilinen bir tek Zenci ailesi vardı. Mr. Lyons bir zamanlar kasaba lisesinin futbol takımında meşhur bir yıldız-futbolcuymuş. Bu yüzden Mason'da adeta el üstünde tutuluyor, dolayısıyla da kasabada birtakım süflî işlerde çalışmasına izin veriliyordu.

Hatırlayabildiğim kadarıyla, annem sürekli olarak çalışırdı. Yemek pişirmekti, çamaşır yıkamaktı, ütü yapmaktı, evi silip süpürmekti ve bunların yanı sıra bir de sekiz çocukla başetmekti derken başını kaşıyacak zamanı kalmazdı. Babamla çoğu zaman ya tartışırdı ya da hiç sesi çıkmazdı. Aralarında çıkan tartışmaların nedenlerinden bir tanesi de, annemin domuz ve tavşan eti gibi bazı şeyleri hem kendisinin yememesi, hem de bizlere yedirmemekte kesin kararlı olmasıydı. Aksilik bu ya, babam da bunlara çok düşkündü. Tam bir Georgia Zencisi'ydi babam ve onun için de bugün bizim Harlem'de 'güneyli yemeği' dediğimiz şeyler boğazından geçmeden gözüne uyku girmezdi.

Evde sadece annemden dayak yediğimden sözetmiştim bir ara; ama annem, artık komşuların benim feryadımı duyup da beni öldürmek üzere olduğunu sanmalarından çekinmediği zamanlar dövebilirdi beni. Çünkü ben daha annem elini bile kaldırmamışken avazım çıktığı kadar bağırıp ağlamaya başlayarak yeri göğü velveleye verirdim. Hele o sırada

etraftan geçen birisi olursa annem ya dayak atmaktan vazgeçer ya da birkaç tokatla yetinirdi.

Şimdi daha iyi anlıyorum ki, tenimin rengi öteki kardeşleriminkinden biraz daha açık diye babam bana iltimas geçiyordu ya, annem de gene aynı sebepten dolayı beni daha çok paylıyordı. Kendi teni açık renkli olduğu halde, annem de teni daha koyu renkli olanlara iltimas geçiyordu. Hele Wilfred annemin sanki gözbebeğiydi. Bana zaman zaman dışarı çıkmamı söylediğini, "Biraz güneş yüzü gör de rengin kararsın," dediğini aynen hatırlıyorum. Ten rengimin açık oluşundan dolayı benim üstünlük duygusuna kapılmamı önlemek için elinden geleni yapmıştır annem. Eminim ki bana böyle davranmasının asıl nedeni, kendi teninin renginin nasıl açık hale geldiğini kolay kolay unutamamış olmasıdır.

Birşeyi elde etmek için bağırıp çağırmak, karşı çıkmak gerektiğini ta küçük yaşlarda öğrenmiştim. Ağabeylerim ve ablalarım okula başladıkları sıralarda, bazen eve girerler ve annemden bir dilim ekmekle yağ falan isterlerdi, ama annem onlara bir güzel çıkışırdı, üstelik istediklerini de vermezdi. Bense istediğim bir şeyi elde edinceye kadar velvelelerle ağlamaya başlar, yaygara koparırdım. Annemin bana neden Wilfred gibi akıllı uslu bir çocuk olmadığımı sorup durduğunu iyi hatırlarım. Ama ben, Wilfred'in hep öyle uslu ve kendi halinde bir çocuk olduğu için sık sık aç kaldığını düşünüyordum! İşte böylesine bir ortamda geçen hayatımın ilk yıllarında öğrendim ki insan birşeyler elde etmeyi kafasına koyduğu zaman, bir parça şamata yapmaktan da geri durmamalıdır.

O zamanlar yalnız o koca bahçemizi ekip dikmekle kalmaz, aynı zamanda tavuk da beslerdik. Babam çarşıdan küçücük civcivler alır gelir ve annem de bu civcivleri beşsler, büyütürdü. Hepimiz severdik civcivleri; çünkü tavuk, babamla annemin üzerinde tartışmadıkları tek yemekti hemen hemen. Anneme minnettar kaldığımı hatırladığım başka bir nokta daha var. Birgün annemden bana bahçemizde ayrı bir yer vermesini istemiştim de, o da tutmuş istediğim gibi kullanayım diye bahçenin bir köşesini bana ayırmıştı. Minik bahçemi çok sevmişimdir, çok iyi bakmışımdır bahçeme. En çok da bezelye yetiştirmeyi severdim ve yetiştirdiğim bezelyeler yemek olup da soframıza gelince gerçekten sonsuz bir gurur duyardım. Bahçemde boyvermek isteyen ayrık otlarını daha ilk filizleri görünür görünmez ellerimle yolup yolup atardım. Fidelerin arasında dizlerimin ve ellerimin üzerinde gezine gezine solucan, böcek arar, bulduklarımı da hemen öldürüp gömerdim toprağa. Ektiğim şeylerin sağlıklı büyümesi için günlük bakımlarını eksiksiz olarak yaptıktan son-

ra fide sıralarının arasına sırtüstü uzanır gökyüzünü, bulutları seyre dalar, aklımdan türlü türlü şeyler geçirir, binbir çeşit hayal kurardım.

Beş yaşıma gelince ben de okula başladım. Sabahları Wilfred, Hilda, Philbert ve ben hep birlikte çıkardık evden. Devam ettiğim okulun adı Pleasant Grove School idi ve bir yıllık hazırlık sınıfından sonra sekiz yıl daha okunuyordu. Kasaba sınırlarının iki mil kadar dışında kalıyordu bu okul.

O çevrede bizden başka Zenci bulunmadığından dolayı, sanırım ki o zamanlar bizim o okula alınmamız hiçbir sorun çıkarmamıştır. O zamanlar Kuzeyli beyazlar genellikle birkaç Zenciyi aralarında görmekten pek rahatsız olmuyorlardı; çünkü sayımız az olduğundan bizi kendileri için ciddi bir tehdit olarak görmüyorlardı. Okuldaki beyaz çocuklar da bizimle öyle pek uğraşmazlardı. Ancak şu var ki, onların dilinde bizim adımız 'karaoğlan', 'arap', 'zenco' falandı. Bunları o kadar çok söylerlerdi ki bize karşı, biz bile artık bunlar sanki bizim asıl adımızmış gibi davranmaya başlamıştık. Üstelik beyaz çocuklar bize bu isimleri aşağılama kastıyla da takmazlardı; dilleri öyle alışmıştı bir kere.

1931 yılıydı; günlerden bir öğle sonrası Wilfred, Hilda, Philbert ve ben hep birlikte okuldan eve döndüğümüzde annemle babamı her zamanki tartışmalarından bir tanesine daha tutuşmuş bulduk. Son zamanlarda Kara Tugaylar'ın büsbütün artmış olan tehditleri yüzünden zaten evdeki gerginlik son kerteye ulaşmış bulunuyordu. Herneyse, o gün babam bahçemizde beslediğimiz tavşanlardan bir tanesini tutup getirmiş vs annemden pişirmesini istiyordu. Halbuki biz tavşanları aslında beyazlara satmak için beslerdik, ama babam bahçedeki tavşanlardan birisini alıp getirmişti işte. Üstelik tavşanın kafasını da çekip koparıvermişti. Babam öylesine kuvvetli birisiydi ki, piliçlerin, tavşanların kafalarını koparmak için bıçağa falan hiç ihtiyaç duymazdı. Kocaman kara ellerinin tek bir burkma hareketiyle hayvancağızın kafasını koparıp atar, boynundan kanlar akan başsız gövdeyi de annemin önüne fırlatıverirdi.

Annem bir taraftan bağırıp duruyor, bir taraftan da pişmeye hazır olsun diye tavşanı yüzmekle uğraşıyordu. Ancak, babam o kadar kızmıştı ki kapıyı çarpıp dışarı fırladı, o öfkesiyle kasabanın yolunu tuttu.

Bunun üzerine, olacak şeyler annemin gözünün önünde tek tek canlanmış o anda. Bu yönüyle annem son derece ilginç bir kadındı ve

olacak şeyleri önceden kuvvetli bir sezgiyle hep bilirdi. Öyle sanıyorum ki annemin çocuklarının hepsinde de aynı sezgi gücü vardır. Ben de birşeyler olacağı zaman içimde bir şeyler hissederim, birşeyler sezerdim. Hayatımda hiç beklemediğim, beni tamamen gafil avlamış bir olayın meydana geldiğini hiç hatırlamıyorum; ama bunun bir istisnası var. O da yıllar sonra, bir insan hakkında asla inanamayacağım bazı şeyler öğrenmiş olmam. Hem de öyle şeyler ki, bunları duymadan önce ben o adam için gerektiğinde canımı seve seve verirdim.

Babamın kapıyı çarpıp çıkmasından biraz sonra annem arkasından kapıya koşup vargücüyle bağırmaya başladığında babam evden hayli uzaklaşmıştır. "Early! Early!" diye avaz avaz seslendi annem babama. Sonra da bir eliyle uzun önlüğünü çemreyip toparlarken, bir yandan da koşa koşa sundurmadan aşağı seğirtiyordu. Nefes nefese bahçeyi geçip yola çıktı. Annemin çığlıklarını duyan babam bir an dönüp arkasına baktı. Annemi gördü. Kimbilir ne sebeple, herhalde biraz da evden ne kadar kızgın ayrılmış olduğunu göstermek için, anneme bir el işareti yaptı. Fakat yolundan dönmedi.

Bana sonradan kendisi anlatmıştı; annem babamın sonunun geldiğini anlamış ve babamın başına gelecekler annemin gözünün önünden bir film gibi bir bir geçmişti. Zaten o gün de akşama kadar pek kendinde değildi. Vara yoğa bağırdı durdu. Çok sinirli, çok tedirgin göründü. Tavşanı pişirdikten sonra soğumasın diye kuzinenin ılık bir köşesine yerleştirdi. Bizim yatma saatimiz gelmişti ama babam gelmemişti. Annem bizleri ikide bir kucaklayıp bağrına basıp duruyordu. Biz de bir tuhaf olmuştuk, ne yapacağımızı şaşırmıştık, çünkü annemiz o güne kadar hiç böyle davranmamıştı bize.

Annemin attığı bir çığlıkla uyandığımı hatırlıyorum. Yattığım yerden fırlayıp kalktığımda da odamızdaki polisleri gördüm; annemi sakinleştirmeye çalışıyorlardı. Annem polislerle birlikte gitmek için büyük bir aceleyle elbiselerini sırtına geçirdi, onlarla birlikte çıkıp gitti. Bu manzara karşısında şaşkına dönen biz çocuklar, hiç kimse neler olup bittiğine ilişkin tek kelime söylememiş olduğu halde, babamızın başına feci birşey geldiğini hemen anladık.

Polisler annemi alıp bir hastahaneye götürmüşler, sonra da orada bir odaya sokmuşlar; içerdeki yatakta babam yatıyormuş ve üzerinde de boylu boyunca bir çarşaf örtülüymüş, Çarşafı kaldırıp bakamamış annem, bakmaya cesaret edememiş. Bakmadığına da iyi etmiş herhalde. Babamın kafasının yarısı yokmuş, içeri göçmüş. Bunu bana sonradan

söylemişlerdi. Babamın ilkin bir saldırıya uğradığı, sonra da gelip geçen arabalar çiğnesin diye gözden ırak bir yola atılıverdiği, Lansing'in Zencileri arasında kulaktan kulağa fısıldanıp gelmiştir. Babamın gövdesinin de neredeyse yarısı ezilmiş.

Ama o haliyle bile ikibuçuk saat kadar yaşamış. O zamanın Zencileri şimdikilerden daha güçlü kuvvetliydi ne de olsa, hele hele Georgia'lı Zenciler. Georgia'da doğan bir Zenci, hayatta kalabilmek için güçlü olmak zorundaydı. Evde bekleşen biz çocuklar babamızın ölüm haberini aldığımızda sabah olmuştu. Ben altı yaşındaydım ve o zaman evdeki kargaşayı şöyle hayal meyal hatırlıyabiliyorum. Dövüne dövüne ağlayan insanlarla çakılakalmıştı evimiz... "Kara Tugaylar sonunda başını yedi onun," diye kederli kederli söyleniyordu bazıları da. Annem kriz üstüne kriz geçiriyordu. İçerde, yatak odasında komşu kadınlar, kendine gelsin diye ona keskin kokular koklatmaya çabalıyorlardı. Cenaze kalkarken bile kendinde değildi annem.

Cenaze törenini de öyle pek iyi hatırlayamıyorum. Belki biraz garip karşılanacaktır ama, asıl hatırımda kalan şey, cenaze töreninin kilisede yapılmamış olmasıdır. Bu durum gerçekten çok şaşırtmıştı beni, çünkü babam, bir din adamıydı ve kendisi kilisede birçok kimsenin cenaze töreninde dualar ederken ben de bizzat yanında dururdum. Ama kendi cenaze töreni kilise yerine özel bir cenaze evinde yapılıyordu.

Bir de şunu hiç unutamam; tören sırasında oldukça iri bir karasinek gelip babamın yüzüne kondu ve Wilfred oturmakta olduğu sandalyesinden ok gibi fırlayıp gelerek sineği eliyle kovduktan sonra sendeleye sendeleye gidip tekrar yerine oturdu (bizim için konulmuş küçük katlanır iskemleler vardı ve biz hepimiz o iskemlelerde oturuyorduk); bir yandan da sicim gibi yaşlar boşanıyordu Wilfred'in gözlerinden. Tabutun yanına sokulup içine baktığımızda da, iyi hatırlıyorum, babamın o kapkara ve sert çehresi sanki una bulanmış gibi görünmüştü bana. O anda, keşke bu kadar çok pudra sürmeselerdi gibi birşeyler geçmişti aklımdan.

Cenazenin kalkışından sonraki bir, hattâ birkaç hafta boyunca o dört odalı koca evimiz, bize başsağlığına gelen ziyaretçilerle dolup dolup boşaldı. Oniki mil ötedeki Mason kasabasından kalkıp gelen Lyons'lar gibi, sonra Walker'lar, McGuire'lar, Lisco'lar, Green'ler, Randalph'lar, Turner'lar gibi hep aile dostlarıydı bu gelenler. Sonra daha başka kimseler de gelmişti Lansing'den. Civardaki komşu kasabalardan da benim Garvey toplantılarından tanıdığım bir sürü adam gelmişti ziyaretimize.

Biz çocuklar babamızın ölümüne annemden kolay alıştık. Ama ilerde bekleyen zorlukları onun kadar göremiyorduk tabii. Ziyaretçilerden baş alır almaz, annem, babamın kayıtlı olduğu iki hayat sigortasından para alabilmek için uğraşmaya başladı; zaten zamanında babamın da tek övünç kaynağı hemen hemen bu sigortalarıydı. Bir ölüm halinde ailenin geride kalan bireylerinin geleceğinin garanti altına alınması gerektiğini de hep söyler dururdu. Bu sigorta şirketlerinden birisi parayı hiçbir güçlük çıkarmadan ödedi; miktarı daha az olan sigortaydı bu. Ne kadar olduğunu bilemiyorum. Ama öyle sanıyorum ki bin dolardan fazla değildi, belki de yarısı kadar birşeydi

Bu para elimize geçtiğinde de zaten çoğu cenaze töreninin borçlarına ve ona benzer borçlara gitmişti. O günlerde annem hemen hemen her gün kasabaya gidiyor, ama her seferinde de ümitsiz bir şekilde gittiği gibi geri dönüp geliyordu. Miktarı fazla olan sigortayı yapan şirketin para ödemeye hiç niyeti yoktu anlaşılan. Adamlar babamın intihar ettiğini ileri sürüyorlardı. Bu arada ziyaretçilerin arkası da büsbütün kesilmiş değildi, arada bir gene gelenler oluyordu ve konuşma arasında söz dönüp dolaşıp beyazlara geldiğinde ne kadar adi oldukları dile getirilmeden edilemiyordu: babam kendi kafasına o kadar kuvvetli bir darbeyi nasıl indirebilirdi, sonra geçen arabalar kendisini ezsin diye kendi ayağıyla gidip de yolun ortasına nasıl yatabilirdi?

İşte biz böylece ortada kalakaldık. Annem daha otuz-dört yaşındaydı ve ne bir kocası vardı artık, ne bir himayecisi vardı, ne de sekiz çocuğuyla kendisine bakacak bir kimsesi. Ama bizler daha bir süre bir çeşit aile hayatımıza devam ettik, ilk sigorta şirketinden elimize geçen para büsbütün suyunu çekinceye kadar da geçinip gittik.

Son derece dengeli birisi olan büyük ağabeyim Wilfred'in yaşından çok daha olgun hareket etmesi gerekiyordu artık. Öyle sanıyorum ki, bizim hiçbirimiz de geleceğimizi görmezken, ailemizi bekleyen yıkımları Wilfred seziyordu. Sessiz sedasız okulu bıraktı ve kasabada iş aramaya başladı. Artık kasabada bulabildiği her işte çalışıyor, ne iş olursa olsun yapıyor ve akşamları da eve yorgunluktan haşadı çıkmış bir halde dönüyor, ne kazanabilmişse hepsini de olduğu gibi anneme veriyordu.

Her zaman sessiz ve kendi halinde davranan ablam Hilda da kasabada evlerde bebek bakıcılığı yapmaya başladı. Philbert'le benim ise eve hiçbir katkıda bulunduğumuz yoktu. Bizim işimiz gücümüz hırgür çıkarıp kavga etmekti. Evde olduğumuz zamanlar birbirimizle kavga

ederdik, okulda olduğumuzda da sırt sırta verir beyaz veletlerle kapışırdık. Okuldaki kavgalarımızın bazan ırk kavgasına bindiği de olurdu tabiî. Ama çoğunlukla sıradan şeyler için kavga ederdik.

Kardeşim Reginald de yavaş yavaş benim kanatlarım altına girmiş gibiydi. Emekleme devresini geçirip de azbuçuk yürümeye başlaması bizi birbirimize bir hayli yaklaştırmıştı. Sanırım onun daha ufak oluşu, benden küçük oluşu, beni de bir büyük olarak görmesi hoşuma gidiyordu.

Annem bu arada veresiye alışveriş etmeye de başlamıştı. Babam sağlığında veresiye alışverişe şiddetle karşı çıkardı. "Veresiye alışveriş etmek, borçlanmaya, dolayısıyla da köleliğe doğru atılmış ilk adımdır," derdi hep bu konuda. Sonra annem kendisi de çalışmaya başladı. Lansing'e gidiyor ve kasabada önüne ne işi çıkarsa, ev işi gibi, dikiş gibi değişik işler yapıyordu. Beyazlar çoğu zaman onun Zenci oluşunun farkına bile varamıyorlardı. Oralardaki beyazların büyük bir kısmı Zencilerin kesinlikle evlerine ayak bastırmasını istemezlerdi. Annem, kim olduğu, kimin dul karısı olduğu herhangi bir şekilde ev sahiplerinin kulağına gelinceye kadar bir evde çalışırdı. Sonra da kim olduğu öğrenilince o evden kibarca kovulurdu. İşinden olunca eve nasıl ağlayarak döndüğünü hep hatırlarım; ama annem ağladığını hiçbir zaman belli etmemeye çalışırdı; nasıl ağlamasındı kadıncağız, çalışmak istiyordu, çalışmak zorundaydı ve işinden kovuyorlardı onu.

Birgün, hangimiz olduğunu şimdi hatırlayamıyorum ama, biz çocuklardan birimiz, bir şey için annemin çalışmakta olduğu eve gitmek zorunda kalmıştı. Ev sahipleri bizi görünce tabii annemin köken itibariyle bir Zenci olduğunu hemen anladılar ve derhal kovdular annemi. Annem gene ağlaya ağlaya, hem de bu sefer ağladığını gizlemeye bile gerek duymaksızın dönmüştü eve.

Sonra evimize Refah yardım kurumunun adamları dadandılar. Biz bazı günler okuldan döndüğümüz zaman bu adamları annemle konuşur, annemi soru yağmuruna tutar bulurduk. Bu adamların anneme ve bizlere bakışlarında, kendi evimizde bize karşı olan davranışlarında sanki bizim hiçbirimiz de insan değilmişiz gibi bir hava sezilirdi; en azından bana öyle geliyordu. Onların gözünde bizim hepimiz de birer eşya idik düpedüz.

Anneme iki yerden aylık bağlandı. Bunlardan biri Refah yardımı, biri de herhalde dulluk ödeneği idi. Bunların bize epey yararı dokundu tabii. Ama biz hayli kalabalık bir aile olduğumuz için, bu aylıklar da yet-

miyordu bize. Ayın birinde falan bu yardımlar elimize geçince, en azından birisini olduğu gibi bakkal borçlarına yatırıyorduk; tabii bakkal borcumuza yetişirse bir tanesi. Elimizde kalan öteki yardım ise fazla dayanmıyordu zaten.

Durumumuz hızla kötüleşmeye başlıyordu. Psikolojik çöküntümüz maddi çöküntümüz kadar hızlı gerçekleşmedi. Annem bir defa herşeyden önce oldukça gururlu bir kadındı ve bağlanan yardımlar yüzünden kendisini sanki dilenci durumuna düşmüş gibi görüyordu. Sonra onun bu gibi halleri bize de bulaşmaya başlamıştı.

Annem birgün bakkalda, borcumuzu fazla yazdığını ama kendisinin bunu anlamayacak kadar aptal birisi olmadığını yüzüne haykırarak bakkalla kavga etmişti. Tabii adam da suçunun yüzüne vurulmasına çok bozulmuştu. Sonra birgün de yardım kurumundan gelen görevlilere kendisinin kocaman bir kadın olduğunu ve kendi çocuklarına kendi başına pekâla bakabileceğini, kendilerinin ikide bir zırt zırt evimize çıkıp gelerek her işimize burunlarını sokmalarına hacet olmadığını söyleyerek adamları sert bir dille paylamıştı. Tabii adamlar annemin bu sözlerinden hiç hoşlanmadılar.

Ama bize yardım olarak verilen aylık paralar da adamların elindeydi işte. Onun için de, yardım çeklerini ellerinde göstere göstere evimize her gelişlerinde sanki biz onların malıymışız ve onlar da bizim sahibimizmiş gibi davranırlardı bize. Annem istediği kadar onlardan hoşlanmasın, onları evden kovabilecek durumda da değildi aslında. Bu durumda annemi en çok öfkelendiren şey de adamların biz büyük çocukları her seferinde ve teker teker kapının önüne çağırıp ya da bir köşeye çekip sorular sorarak ağzımızdan birbirimizin ya da annemizin aleyhinde bir lâf almaya çabalamaları oluyordu.

Biz çocuklarsa o yaşımızla, devlet bize paket paket et, kesekağıtlar dolusu patates ve meyve, her çeşitten kutu kutu konserve vermek istediği halde annemizin bunları almaktan neden apaçık nefret ettiğini bir türlü anlayamıyorduk. Gerçekten bir türlü anlayamıyorduk bu durumu. Ama ben aradan yıllar geçtikten sonra anlamaya başladım ki, annem o zamanlar kendi gururunu, tabii bu arada kendi çocuklarının gururunu da, ayaklar altına almamak ve sonuna kadar koruyabilmek için müthiş bir gayret sarfetmekteymiş meğer.

1934'e doğru zaten elimizde gururumuzdan başka koruyacak hiçbir şeyimiz kalmamıştı artık; çünkü o yıl sıkıntılarımızın doruk noktasına

ulaştığı bir yıldı. Tanıdıklarımız arasında da hiç kimsenin kendisini idare edecek kadar bile yiyeceği yoktu elinde. Eski aile dostlarımızdan bazıları zaman zaman bizi ziyarete geliyorlardı. İlk zamanlar bu ziyaretçiler gelirlerken beraberlerinde bazı yiyecekler de getirirlerdi. Bu yiyecekler de bir bakıma bir yardım sayılabilirdi gerçi, ama annem bunları kabul ederdi.

Wilfred geçimimize yardımcı olmak için çalışıyordu. Annem de herhangi bir iş bulabilirse, ne tür bir iş olduğunu bile bakmaksızın çalışıyordu. Lansing'de bir fırın vardı; biz çocuklardan birkaçımız oraya gidip beş sent'e bir, çuval dolusu bayat ekmek ve çörek alırdık. Sonra da çuvalı sırtımıza vurup iki mil yol teperek kasabanın dışındaki, kırların ortasındaki evimize gelirdik. Sanıyorum ki annemiz bu bayat ekmeklerle çok değişik yemekler yapabiliyordu. Domatesle ekmek karıştırılıp kaynatılınca bize bir yemek oluyordu örneğin. Yumurtamız varsa, pide balığı gibi birşeyler yapardı bize annem. Ekmek tatlısı yapardı sonra, içine kuru üzüm de koyardı bazan. Ekmeği etinden kat kat fazla olsa da, bazan hamburger yediğimiz bile olurdu. Zaten çoğu ekmekten yapılmış olan bu yemekleri bir solukta siler süpürürdük.

Ama beş kuruşumuzun dahi olmadığı zamanlarımız, açlıktan gözümüz kararıp başımız dönecek kadar yokluk içinde kaldığımız zamanlarımız da oldu. Böyle zamanlarda annem koca bir tencere dolusu kara hindiba yaprağı kaynatırdı ve biz de onu yerdik. Anlayışsız bir komşunun bunun farkına varıp orada burada anlattığını, bunu duyan çocukların da bizi 'pişmiş ot' yiyoruz diye kızdırdıklarını hatırlıyorum. Bazan da şansımız yaver giderse, günde üç öğün yulaf ya da mısır lapası yerdik; ya da sabahları lapa, akşamları da mısır ekmeği yerdik.

Philbert'la ben artık birbirimizle kavga etmeden geçinecek kadar büyümüştük. Boylarımız da babamızdan kalma o 22 kalibrelik tüfeğe uzanacak kadar büyümüştü. Artık tavşan vuruyor ve bu tavşanları yoldan gelip geçen beyaz komşularımıza satıyorduk. Komşuların bu tavşanları sırf bize yardım olsun diye aldıklarını şimdi anlıyorum; çünkü onlar da o havalideki herkes gibi, ihtiyaçları olan tavşanları kendileri vurabilirlerdi pekâlâ, vuruyorlardı da nitekim. Philbert'la benim, yanımıza bazan küçük Reginald'ı da aldığımız olurdu, hiç unutmuyorum. Gerçi Reginald güçlü kuvvetli bir çocuk değildi ama, bizimle birlikte bulunması ona öylesine bir gurur veriyordu ki. Hep birlikte gidip evimizin arkasındaki derede kapanla su sıçanı avlardık. Sessizce bir köşe-

ye sinip iri kurbağaların meydana çıkmasını bekler, çıktıklarında da yakalardık hemen. Sonra da bu kurbağaların butlarını koparıp çevredeki beyazlara çiftini beş sentten satardık. Göründüğü kadarıyla, beyazların perhiz listeleri o kadar kabarık değildi.

Derken, tahminime göre 1934'ün sonlarına doğruydu, bize birşeyler olmaya başladı. Bir çeşit psikolojik çürümeye müptela oldu ailemiz ve artık gururumuzun ayaklar altında kalmasına falan da aldıracak durumda değildik. Bu da belki adamakıllı yoksullaştığımızın kesin, elle tutulur bir kanıtıydı. Biz daha önceden yardım alan birtakım aileler olduğunu biliyorduk, hattâ onların bazılarını tanıyorduk da. Ama kendimiz yardım dağıtılan o yere kesinlikle gitmiyorduk. Ondan dolayı da, evde hiç kimse bunun sözünü etmese bile, kendimizi başkalarından daha bir gururlu görüyorduk; görüyorduk görmesine ama işte artık biz de onların arasına karışmış bulunuyorduk. Biz de birdenbire, okulda kendimizi 'yardım alıyor' diye parmakla gösterilenler arasında bulduk; hattâ bunu bazan yüzümüze karşı açıkça söylemekten de çekinmiyorlardı.

Artık evimize giren her yiyeceğin üzerinde "Parayla Satılmaz" damgası vardı. Yardım alan kimseler, yardım olarak aldıkları şeyleri götürüp bir başkasına satmasınlar diye Refah yardım kurumu, dağıttığı bütün maddelerin üzerine bu damgayı basıyordu. Nasıl olmuştu da bizler bu "Parayla Satılmaz" ibaresinin bir ticari marka olduğunu sanmamıştık; şaşılacak birşey doğrusu.

Bazı günler de okuldan çıktıktan sonra doğru eve gideceğim yerde, iki millik yol yürüyerek Lansing'e gidiyordum. Kasabada önünden geçmedik dükkan bırakmazdım; dışarda, dükkanların önünde duran, içinde elma vesaire olan kasaların, küfelerin sepetlerin etrafında döner dururdum ve bu arada birşeyler yürütüp kendime şöyle güzel bir ziyafet çekmek için fırsat kollardım boyuna. Peki, biliyor musunuz neydi benim için ziyafet sayılan şey? Ne olursa! Bir de, akşamları tam yemek saatinde, tanıdığımız ailelerin evlerine damlamayı huy edinmeye başlamıştım. Benim ne maksatla geldiğimi hepsi de bal gibi bilirdi tabii, bunun farkındaydım. Ama onların benim niçin geldiğimi bilmeleri beni zerre kadar utandırmıyordu. Akşam vakti ben çıkagelince onlar bana haliyle yemeğe kalmamı söylüyorlardı, ben de bu fırsatı kaçırmayıp karnımı tıka basa bir güzel doyuruyordum.

Özellikle de Gohanna'ların evine uğrayıp onları ziyaret etmek çok hoşuma giderdi. Yaşlı ve iyi kalpli insanlardı bunlar, üstelik kilise cema-

atinin en şaşmaz devamlılarındandılar. Babamın vaazları sırasında cemaat içerisinde herkesten önce vecde gelip coşanların onlar olduğunu görürdüm. Gohanna'ların evinde bir de herkesin 'Kocaoğlan' dediği yeğenleri vardı; onlar büyütüyorlardı yeğenlerini. Ben bu çocukla çok iyi anlaşıyordum. Gohanna'ların evinde kalan bir de, kiliseye hep onlarla birlikte gelip giden Mrs Adcock vardı. Herkese elinden gelen her türlü yardımı yapmaya çalışan, kimseden bir şey esirgemek istemeyen bir kadıncağızdı bu. Birisinin hasta olduğunu duysa hemen ziyaretine koşar, giderken de o hastaya mutlaka birşeyler götürürdü. Yıllar sonra bile hatırlayabildiğim, aklımdan kolay kolay çıkmayan şu sözü bana söyleyen de bu kadındı: "Malcolm, hoşuma giden bir tarafın var senin. İyi bir çocuk değilsin aslında sen, ama bunu gizlemeye de çalışmıyorsun. İkiyüzlülük yapmıyorsun."

Ben böyle evden uzak kala kala, konu komşunun eşiğini aşındıra aşındıra, dükkanlardan ufak tefek şeyler yürüte yürüte büyüdükçe, istediklerimi elde etmekte daha bir saldırgan, daha bir sabırsız oluyordum giderek.

Hızla büyüyüp gelişiyordum ama bu gelişme kafaca değil bedenceydi daha çok. Kasabada giderek daha iyi tanınır hale geliyordum artık. Bunun yanında, beyazların bana karşı son derece tuhaf bir tavır takındıklarının da farkına varmaya başlıyordum. Beyazların bana gösterdikleri tavrın babamla doğrudan bir ilgisi olduğunu anlıyordum. Okuldaki birçok beyaz çocuğun üstükapalı olarak, bazılarının da açıkça söyledikleri şeylerin büyüklere mahsus şekli sayılırdı bu tavır. Zaten çocuklar da bir yerde analarının babalarının kendilerine anlattığı şeyleri dile getiriyorlardı: ben, Kara Tugaylar'ca ya da Klan'larca öldürülmüş bir babanın oğluydum; ben, sigorta şirketinin sigorta parasından beş kuruş bile ödemeyi reddettiği, bir bakıma daha beter bir ölüme mahkûm ettiği bir annenin oğluydum.

Bu arada, ben dükkanların önünden birşeyler çalarken birkaç defa enselenince, eve gelip giden Refah kurumunun adamlarının dikkatleri de benim üzerimde toplanmaya başlamıştı. Bu adamların beni evden alıp götürmekten sözettiklerinin ilk olarak nasıl farkına vardığımı şimdi hiç hatırlayamıyorum. Bu konuda ilk hatırladığım şey, annemin, kendi çocuklarına kendisinin pekâlâ bakabileceğini söyleyerek kıyametler koparmasıdır. Annem, hırsızlığa dadandığım için beni kırbaçla döverdi, ben de konu komşudan birileri imdadıma yetişsin diye basardım yaygarayı.

Yalnız, göğsüm kabara kabara andığım ve bana her zaman gurur veren bir şey varsa o da şu ki, ben anneme hiçbir zaman el kaldırmamışımdır.

Yaz günleri, gece bastığında, biz oğlanlardan bazılarımız, yapıp durduğumuz bir sürü muzırlık yetmiyormuş gibi bir de tutar yol gözetmeden kasabaya kadar uzanıp bostanlardaki karpuzları, beyazların deyimiyle "tilkilerdik". Beyazlar, her zaman karpuzlarla Zenciler arasında çok yakın bir ilgi kurmuşlardır; Zencilere taktıkları bir sürü ismin yanı sıra bir de 'tilki' derler Zencilere, onun için de karpuz çalmak onların gözünde 'tilkilemek' olur çıkar. Bu mantıkla bakılınca, beyaz çocuklar karpuz çalacak olurlarsa onlar tilkilere benzemiş olmuyorlar da sadece Zencilere benzemiş oluyorlar. Zaten beyazlar işte hep böyle Zencilerle alay ederek, Zencileri kınayarak kendi suçlarını örtbaş etmesini, kendilerini daima haklı çıkarmasını bilmişlerdir.

Bir keresinde de, çok iyi hatırlıyorum, Hortlaklar Gecesi'ydi, bir grup çocuk o hortlak kıyafetlerimizle dışarda toplanmış ve kırlardaki harabe evlerin bahçelerinde bulunan derme çatma helaları yıkmaya karar vermiştik. İhtiyar bir çiftçi meğer, kendi çocukluğunda böyle epey helâ göçürmüş birisi olmalı ki, bize bir tuzak kurmuş. Hela olarak kullanılan bu kulübelere, daima, arka tarafından yavaşça yaklaşırsınız ve hep birlikte yüklenip iterek devirirsiniz. Ama bu ihtiyar meğer helasını lağım çukurunun tam önüne yerleştirmiş. Neyse, biz çocuklar zifiri karanlıkta tek sıra halinde birbirimizin peşinden bahçeye süzüldük, ama birkaç adım sonra, başı çeken iki beyaz çocuk lağım çukuruna düşüp gırtlaklarına kadar pisliğe gömülüverdiler. öyle de pis kokmaya başladılar ki biz öteki çocuklar onları çukurdan çıkarıncaya kadar burnumuzun direği kırıldı ve tabiî o Hortlaklar Gecesi de orada bitmiş oldu böylece. Az kalsın ben de düşüyordum o çukura. Beyazlar her yerde önde gitmeye, her işte başı çekmeye öylesine alışmışlardı ki, gelgelelim bu sefer bu huyları yüzünden lâğımın ta göbeğine düşüp pisliğe garkolmuşlardı.

Böyle böyle, birçok şeye girip çıkarak birçok şey öğrendim. Çilek toplardım, gerçi sepet başına ne kadar aldığımı şimdi hatırlamıyorum ama, şöyle bütün gün sıkı çalışırsam elime bir dolar kadar geçtiğini iyi hatırlıyorum; o zamanlar için bir dolar demek büyük para demekti. İşte gene böyle bir dolar kazandığım günlerden birinde, öylesine acıkmıştım ki aklım başımda değildi adetâ. Kafamda şöyle iyi birşeyler alıp yeme düşüncesinden başka birşey yoktu o anda ve yemek istediğim şeyleri gözlerimin önünden geçire geçire kasabaya doğru yol alıyordum; iş-

te tam o sırada, benden biraz büyükçe bir beyaz çocuk olan Richard Dixon'la karşılaştım yolda. Tanıyordum bu çocuğu. Yazı tura oynayıp oynamayacağımı sordu bana. Bende bir dolar vardı ya, onda da bir sürü bozuk para vardı. Ama yarım saat kadar sonra, kendi bozukluklarıyla birlikte benim bir dolar da onun elindeydi. Artık bana da, kasabaya gidip yiyecek birşeyler almak yerine, meteliksiz bir şekilde eve dönmek düşüyordu. Buna müthiş bozulmuştum tabii. Ama daha sonradan o oğlanın hile yaptığını anladığımda duyduğum öfke yanında, ilk kızgınlığım hiç kalacaktı. Sonradan öğrendim ki, yazı tura oynarken parayı havada yazı istiyorsa yazı, tura istiyorsan tura gelecek şekilde yakalamanın ve tutmanın bir yolu vardı. İşte bu olay, benim kumar konusunda aldığım ilk ders oldu; kumarda sürekli olarak kazanan birisini görürseniz, bilmelisiniz ki o adam oyun oynamıyor, hile yapıyordur. Ben de işte bu olaydan sonra bütün hayatım boyunca, kumar değilse de kumardan pek farkı olmayan herhangi bir işte sürekli olarak kaybediyorsam gözlerimi dört açmışımdır. Amerika'da beyazlar karşısında devamlı olarak kaybeden Zencilerin durumu da bundan hiç farklı değil. Beyaz adam profesyonel bir kumarcıdır; bütün kozlar onun elindedir ve bütün mangırları da o toplar önüne; bizim halkımızla oynarken kağıtları istediği gibi kurar ve hep destenin altından çeker.

O sıralarda, bazı Yedinci Gün Adventist misyonerler de sık sık annemin ziyaretine gelmeye başlamışlardı. Bu Adventist misyonerler bizim evin az ötesinde bir eve taşınmışlardı. Bunlar geldiklerinde annemle saatlerce sohbet ediyorlar ve anneme okuması için birtakım risaleler, broşürler, dergiler veriyorlardı. Annem bunları okurdu. Biz yardım almaya başladıktan sonra okula yeniden başlayan Wilfred de çok düşkündü bunları okumaya. Zaten Wilfred'in aklı fikri hep kitaptaydı.

Çok geçmeden, annem vaktinin çoğunu o Adventistlerle geçirmeye başlamıştı. Benim inancım şu ki, bu misyonerlerin yeme-içme konusunda getirdikleri kısıtlamaların ve koydukları sınırlamaların annemin bizlere hep öğretmeye çalıştığı ve uyguladığı yasaklardan bile fazla olması, bu Adventistlerin annemi en çok çeken yanıydı. Bizim gibi onlar da domuz ve tavşan eti yemiyorlardı kesin olarak. Tevrat'ın yemek konusundaki hükümlerine uyuyorlardı. Çift tırnaklı olmayan ya da geviş getirmeyen hayvanların etini yemiyorlardı. Bu arada bizler de annemin yanına takılarak, daha uzakça yerlerde yapılan Adventist toplantılarına katılmaya başlamıştık. Eminim ki biz çocuklar için bu toplantıların en

cazip yanı, ikram edilen nefis yiyeceklerdi. Ama tabii konuşulanları da dinlerdik. Bu toplantılarda civardaki küçük kasabalardan gelen üç beş Zenci olurdu, fakat hemen hemen yüzde doksandokuzu beyazdı bu toplantılara katılanların. Adventistler, artık âhir zamanda yaşamakta olduğumuza, kıyametin kopmasının da çok yakın olduğuna inanırlardı. Ama benim hayatımda tanıdığım en samimi, en hasbî beyazlardı bu Adventistler. Gene de biz çocukların dikkatinden kaçmayan ve eve döndüğümüzde kendi aramızda sözkonusu etmekten geri durmadığımız birtakım farklı yanları vardı bu beyazların; sözgelimi, yemeklerinde fazla baharat bulunmazdı ve kokuları da bizim kokularımıza benzemezdi.

Bu arada Refah kurumunun adamları da annemin peşini bırakmıyorlardı. Gerçi o güne kadar annem, kendilerinden nefret ettiğini ve evimize gelmelerini de istemediğini bu adamlardan asla saklamış değildi, ama onlar evimize gelip gitme haklarından asla feragat etmediler ve hep kullandılar bu haklarını. Ben birçok defa bu adamların biz çocuklarla konuşurken kafalarımıza nasıl nifak tohumları ekmeye ve aramızda nasıl fitne çıkarmaya çalıştıklarını apaçık görüp anladım. Bize hangimizin daha zeki olduğu gibi şeyler sorarlardı. Bir de bana neden kardeşlerimden 'bu kadar farklı' olduğumu sorarlardı.

Öyle sanıyorum ki, bu adamlar çocukları evlerinden koparıp başka evlere evlâtlık olarak yerleştirmenin kendi işlerinin kanuni bir uzantısı olduğunu düşünüyorlardı. Bunu en kolay şekilde nasıl gerçekleştireceklerini de pek iyi biliyorlardı doğrusu.

Annem bu adamlarla kavgaya tutuştuktan sonra bu konuyu anneme ilk önce beni sözkonusu ederek açtılar. İlk hedef bendim yani. Ben hırsızlık yapıyordum; işte bu da güya annemin benimle yeterince ilgilenmediğini gösteriyordu.

Biz çocuklar zaman zaman hepimiz yaramazlık ederdik gerçi ama ben ötekilerden daha da yaramazdım; bir kere Philbert'la benim aramda hiç bitmeyen bir didişme sürüp giderdi. İşte bu da annemin üstündeki baskı unsurlarından sadece birisiydi.

Refah kurumunun adamları annemin aklını yitirmeye başladığı düşüncesini ilk olarak ne zaman ve nasıl ortaya atmışlardı, bunu kesinlikle bilemiyorum şimdi.

Ama bu adamlar, komşularımızdan bizim evin biraz aşağısında, yolun kıyısında oturan bir Zenci çiftçinin bize biraz domuz eti, hattâ bütün bir domuz, hattâ belki de iki domuz vermek istediğini, ama an-

nemin bunu kabul etmediğini öğrendikleri zaman anneme 'deli' demişlerdi; bunu çok iyi hatırlıyorum. Böyle mis gibi bir eti kabul etmediği için annemin yüzüne karşı 'deli' dediklerini biz hepimiz duymuştuk. Annem her ne kadar bizim şimdiye kadar hiç domuz eti yemediğimizi, kendisi de zaten bir Adventist olduğu için domuz eti yemenin inançlarına aykırı düşeceğini uzun uzadıya dil dökerek anlatmaya çalıştıysa da, annemin söyledikleri adamın bir kulağından giriyor öbür kulağından çıkıyordu.

Adamların niyeti bir defa baştan bozuktu, peşin hükümlüydüler çünkü. Anneme karşı hiçbir güzel duygu, anlayış, merhamet, saygı diye birşey besledikleri yoktu kesin olarak. Adamlar bizlere, "Anneniz delinin teki, baksanıza yiyecek vermişler de almamış," dediler. İşte ondan sonra da evimizde ne dirlik kaldı ne düzenlik. Derken çözülme aldı başını gitti. Çok zor günler geçiriyorduk ve benim kimseye zerre kadar bir yararımın dokunduğu yoktu. Ama herşeyi yoluna koyabilirdik ve ailenin dağılmasını önleyebilirdik. Yaramaz bir çocuk olmasına yaramazdım gerçi, annem için başlıbaşına bir dert ve endişe kaynağıydım da üstelik, ama annemi seviyordum.

Sonra anladık ki adamlar gidip Gohanna ailesiyle görüşmüşler, Gohanna'lar da beni evlerine evlatlık olarak alabileceklerini söylemişler adamlara. Annemin bu konudan haberi olunca, konuyu inceden inceye düşündüyse de bir karara varamadı; bundan sonra evdeki yaramazlıklar da bir süre fazla göze batmaz oldu.

İşte Lansing'li o iriyarı, esmer adamın evimize gelip gitmeye başlaması da o zamanlara rastlıyordu. Annemle bu adamın nerede ve nasıl tanıştıklarını pek hatırlamıyorum. Her ikisinin de daha önceden tanıdıkları bir arkadaşları vasıtasıyla tanışmış olabilirler. Adamın ne iş yaptığını da hatırlamıyorum. Zaten 1935'te, Lansing'de 'iş' sayılabilecek birşeyler tutabilmiş Zenci de pek bulunmazdı ki. Bu adam iriyarı, karayağız görünümüyle bir nebzecik de olsa babamı andırıyordu. Adamın adı hâlâ aklımda ama burada sözkonusu etmenin gereği yok. Bekârdı bu adam o zamanlar. Annem de duldu ve daha otuzaltı yaşındaydı. Annem tabii adamın biraz sert mizaçlı olmasından da hoşlanıyordu. Bizleri terbiye etmekte hayli güçlük çekiyordu annem, öyle olunca, bu adamın sırf evde bulunması bile ona büyük bir destek sağlayabilirdi. Ayrıca, başında bir erkek olursa, artık Refah kurumunun adamları da eve bir daha kolay kolay ayak basamazlardı.

Bu konuda fazla birşey konuşulmadığı halde, bunları hepimiz anlıyorduk; ya da hiç değilse işlerin böyle gelişmesine bir itirazımız yoktu. Durumu normal karşılıyorduk, hattâ aramızda biraz da eğlence konusu bile oluyordu; o adamın geleceği zamanlar annem imkânları nispetinde süslenmiş, giyinip kuşanmış oluyor, davranışlarına daha bir dikkat gösteriyor, daha bir neşeli ve nerdeyse şen-şakrak birisi oluyordu. Halbuki bizler annemizi yıllardır böyle haller içinde görmemiştik.

Bu durum yaklaşık bir yıl kadar sürdü. Sonra, herhalde 1936'da ya da 1937'de, o Lansing'li adam annemi birdenbire terk etti. Artık annemi görmeye gelmez olmuştu. Sonradan anladığıma göre, adam meseleyi enine boyuna düşünüp taşındıktan sonra, evde ekmek bekleyen sekiz boğazın daha sorumluluğunu üstlenmeyi göze alamamıştı. Bizim bu kadar kalabalık olmamız karşısında adamın gözü korkmuştu. Annemin o zamanlar sırtında bizlerin de yükünü taşıyan birisi olarak nasıl bir çıkmazda olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum. O adamın böylesine büyük bir sorumluluğu üzerine almaktan neden kaçındığını da gayet iyi anlıyorum tabii.

Fakat bu terkediliş annem için korkunç bir darbe olmuştu. Annem için gerçeğin bitişinin başlangıcıydı bu olay. Artık oturduğu yerde ya da evde dolaşırken kendi kendine söylenip konuşmaya başlamıştı. Bizim varlığımızın farkında değildi adeta. Bu durum, gün geçtikçe ürkütücü bir hal alıyordu.

Eve gelip giden Refah kurumunun adamları, annemin günden güne nasıl çözülüp gittiğini farkediyorlardı. İşte o zaman beni evden koparabilmek için daha bir kararlı davranmaya başladılar. Benim gönlümü hoş tutmaya çalışıyorlardı. Gohanna'larda herşeyin bambaşka ve ne kadar güzel olacağını, Gohanna'ların, Kocaoğlan'ın ve Mrs Adcock'ın zaten beni ne kadar çok sevdiklerini, benim kendileriyle birlikte yaşamaya başlamamdan da ne kadar memnun kalacaklarını bana ballandıra ballandıra anlatmaya çalışıyorlardı.

Aslında ben de Gohanna'ları çok seviyordum. Ama Wilfred'den ayrılmak istemiyordum. Bu ağabeyime değer veriyor ve onu oldukça beğeniyordum. Hilda'dan da ayrılmak istemiyordum; çünkü Hilda benim için ikinci bir anne gibiydi sanki. Philbert derseniz, onunla sürekli hırlaşmamızda bile kardeşçe bir kaynaşmanın izleri vardı. Reginald'a gelince, o zaten fıtıklı olduğu için hayli çelimsizdi. Üstelik Reginald beni, tıpkı benim Wilfred'e karşı olan duygularım gibi, kendisine kolkanat

geren bir ağabey olarak görüyordu. Ayrıca, ufaklıklarla yani Yvonne'yle, Wesley'le ve Robert'la da hiçbir alıp veremediğim yoktu.

Annemin kendi kendine konuşmaları günden güne arttıkça bize karşı olan özeni de günden güne eksiliyor, bize karşı gitgide daha bir kayıtsız, daha bir sorumsuz oluyordu. Evimiz artık pek derli toplu bir ev sayılmazdı. Bizler de haliyle daha derbeder olmaya başlamıştık gün geçtikçe. Artık yemeklerimizi bile çoğu zaman Hilda pişiriyordu.

Biz çocuklar işlerin gitgide rayından çıktığını görüyorduk, öyle bir durumdu ki bu, hem müdahale edip gidişi değiştirmek isteseniz elinizden hiçbirşey gelmiyordu, hem de, kaçıp kurtulayım deseniz kaçıp gidemiyordunuz. Çok kötü şeylerin olacağını sezer gibiydik artık. Bu arada biz küçükler, bizden biraz daha kuvvetli olan büyüklerimiz Wilfred ve Hilda'ya gittikçe daha fazla yük oluyorduk.

Neyse sonunda evlâtlık olarak Gohanna'ların evine giderken içten olmasa bile en azından dıştan bir memnunluk duyuyordum. Hiç aklımdan çıkmaz, adamlar beni alıp götürürlerken annemin onlara söylediği tek şey şuydu: "Onlara sıkı sıkı tembih ediniz ki oğluma domuz eti yedirmesinler."

Gohanna'ların evi bazı bakımlardan daha iyiydi benim için. Kocaoğlan'ın odasında artık ikimiz birlikte kalıyorduk ve gayet de iyi anlaşıyorduk. Adeta öz kardeş gibiydik ikimiz. Gohanna'lar oldukça dindar insanlardı. Kocaoğlan'la ben onların yanına takılıp birlikte kiliseye gidiyorduk. Gohanna'lar artık Kutsal Rollers kilisesinin cemaatine katılmışlardı. Bu kilisedeki vaazlar ve ayinler benim bildiğim Baptist kilisedekilerden daha bir coşkulu, daha bir canlı oluyordu. Burada cemaat, ciğerlerinin bütün gücünü kullanarak ilahiler okuyor, ileri geri aşkla şevkle sallanıyor, ağlayıp inliyor, tefler çalarak ilahilere eşlik ediyor, hep birlikte tempo tutuyordu. Bütün bunlardan sonra kiliseden çıkıp eve dönerken, hayaletlerle, ruhlarla, hortlaklarla kuşatılmış bir atmosfer içinde bulunmak pek de tekin gelmiyordu insana.

Gohanna'ların ve Mrs Adcock'ın hemen hemen en büyük zevkleri balık tutmaktı. Bazı Cumartesiler, Kocaoğlan'la ben de onlarla birlikte balığa gidiyorduk. Okulumu da değiştirmiştim artık; Lansing'deki West Junior High School'a devam ediyordum. Bu okul Zenci semtlerinin tam ortasındaydı. Okulda da sadece birkaç beyaz çocuk vardı. Bizim Kocaoğlan gene de okuldaki arkadaşlarının hiçbirisiyle samimi olamıyordu. Tabiî ben de olamadım. Birlikte balık tutarken Kocaoğlan'ın da benim

de hiç hazetmediğimiz birşey vardı ki, o da, hiçbirşey yapmaksızın oturup balığın suyun içindeki mantarı çekmesini ya da, o yolla balık tutuyorsak, balığın gergin misinayı titretmesini bekleyip durmaktı. Gerçi daha başka türlü nasıl olabileceğini keşfedemedik ama, ben balık tutmanın daha akıllıca bir yolunun olması gerektiğini düşünüyordum hep.

Mr. Gohanna'nın daha başka birtakım adamlarla da yakın dostluğu vardı. Bunlar bazı Cumartesileri tavşan avına çıkarken Kocaoğlan'ı da beni de yanlarına alırlardı. Babamdan kalma o 22 kalibrelik tüfeği ben kullanıyordum. Annem ben evden ayrılırken tüfeği de beraberimde götürmeme razı olmuştu. Bu yaşlı adamların tavşan avında uyguladıkları tek bir stratejileri vardı. Bir tazı bir tavşana rastlayıp da kovalamaya başladığı zaman, tavşan tazıdan kaçarken içgüdüsel olarak bir daire çiziyordu ve bu hat üzerinde kaçmasını sürdürürken mutlaka ilk görüldüğü noktadan geçiyordu ergeç. Bu durumda, ihtiyarlarla birlikte bir yerlere gizlenerek o noktaya nişan almaktan ve oturup tavşanın tekrar o noktaya gelmesini beklemekten başka yapacak iş kalmıyordu. Bunun üzerine bu konuda düşünmeye başladım ve ben de kendime göre bir tasarı geliştirdim. Ben onlardan ve Kocaoğlan'dan ayrılıyordum ve dönüşte önce benim önümden geçeceğini hesap ettiğim başka bir yer tespit ediyor ve orada beklemeye başlıyordum.

Benim bu tasarım çok işe yaradı, tuttu tabiî. Onlar tek tavşan bile vuramamışken ben bazan üç dört tavşan vurmaya başlamıştım. Asıl şaşılacak şey, bunun nasıl olup da böyle olduğunu adamlardan hiçbirinin de bir türlü anlayamamış olmasıydı. Ancak hayretler içinde benim ne keskin bir nişancı olduğumu söyleyip duruyorlardı. O zamanlar daha ben oniki yaşımda falan ancak vardım. Aslında benim yaptığım tek şey, onların stratejilerini biraz geliştirmekten ibaretti, bu aynı zamanda benim hayattan aldığım büyük derslerden birinin başlangıcı oldu; insan hayatta başka birinin, özellikle aynı meslekten olan birisinin kendisinden daha başarılı olduğunu görürse, bilmelidir ki o adam kendisinin yapmadığı birşeyler yapmaktadır.

Gohanna'larda kalırken bizim evi de sık sık ziyaret ediyordum. Bazan Kocaoğlan ve Gohanna'lardan biri, bazan da ikisi birden benimle birlikte geliyorlardı. Bazan da yalnız gidiyordum. Yanımda biriyle gidersem daha çok memnun oluyordum, çünkü o zaman evdeki sorgu sual faslı öyle pek uzayıp gitmiyordu.

Çok geçmeden, devlet bütün kardeşlerimi annemden ayırıp evlatlık olarak sağa sola yerleştirmek için harekete geçti. Annem artık neredeyse hiç durmaksızın kendi kendine konuşur olmuştu ve şimdi de eve her fırsatta girip girip çıkan, yakaladıklarını bitmek tükenmek bilmeyen sorularıyla bunaltan yeni yeni beyaz adamlar giriyordu işin içine. Bu yeni memurlar Gohanna'lara kadar gelip beni bile sorguya çekiyorlardı. Bazan kapının önünde, bazan da arabalarına oturtarak sorguya çekiyorlar, akla hayale gelmedik sorular soruyorlardı.

En sonunda annem artık büsbütün yıkıldı ve aklını yitirişi mahkeme kararıyla resmen tespit edildi. Onu alıp Kalamazoo'daki Devlet Akıl Hastahanesi'ne götürdüler.

Bu hastahane Lansing'den yetmiş küsur mil uzaklıktaydı ve otobüsle birbuçuk saat kadar çekiyordu. Lansing'den McCleelan adında bir yargıç bana ve bütün kardeşlerime veli tayin edildi. Mahkeme kararına göre bizler artık 'devlet çocuğu' idik. O bakımdan yargıç McCleelan da artık bizim üzerimizde tam yetki sahibiydi. Bir Zencinin çocuklarının başına dikilmiş bir beyaz! Nedir bu, yasal ve çağdaş bir kölelikten başka birşey midir? Ama kitabına uydurulmuş ve iyi niyetli bir kölelik tabiî.

Annem Kalamazoo'daki o hastahanede yirmialtı yıl kadar yattı. Daha sonra, ben Michigan'da büyüme ve gelişme çağımı yaşarken sık sık ziyaretine giderdim annemin. Annemin o acıklı halini görmek kadar beni derin bir eleme boğan başka hiçbir şey tasavvur edemiyorum. Annemi o hastahaneden 1963 yılında çıkardık ve şimdi Lansing'de Philbert ve ailesiyle birlikte yaşıyor.

Bedensel bir rahatsızlıktan çok daha kötüydü annemin durumu, çünkü bedensel bir rahatsızlık olsaydı belki teşhisi konulurdu ve tedavisi de mümkün olabilirdi, ilaç falan kullanılabilirdi. Annemi her ziyaret edişimde, ziyaret saati bittiği zaman onu hastahane numarasıyla çağırıp oturduğumuz yerden kaldırarak içeri götürdüklerinde ben daha da kötü olurdum.

Son olarak 1952'de ziyaret etmiştim annemi, ve artık bu ziyaretimin son ziyaret olduğunu da biliyordum. Onyedi yaşındaydım o zaman. Kardeşim Philbert son ziyaretinde annemin kendisini zarzor hatırlayabildiğini söylerdi. "Hayal meyal," demişti.

O son ziyaretimde beni hiç tanımadı annem.

Yüzüme öyle bakıp durdu. Kim olduğumu bilmiyordu.

Onunla konuşmaya, ona kendimi tanıtmaya çabaladım ama onun aklı başka yerlerdeydi. "Anne, bugün günlerden ne, biliyor musun?" diye sordum.

Yüzüme öyle donuk donuk bakıp kalarak, "Herkesler gitti" dedi.

O anda neler hissettiğimi anlatamam. Beni dünyaya getiren, beni besleyip büyüten, bana öğütler veren, beni döğerek cezalandıran, beni canı gibi seven o kadın beni hiç tanımıyordu artık. Sanki bir tüy yığınının tepesine tırmanıyor gibiydim. Gözlerimi yüzünden hiç ayırmıyordum. Bütün dikkatimle 'konuşmasını' dinliyordum. Ama elimden gelen hiçbir şey yoktu işte.

Şuna kesin olarak inanıyorum ki, bu memlekette devletin sosyal yardım kurumları tarafından yıkılıp dağıtılmış bir yuva varsa o da bizim yuvamızdır! Bizim istediğimiz tek şey birarada yaşayıp gitmekti; bunun için elimizden ne geliyorsa yapıyorduk. Bizim yuvamızı yıkmaya ne hacet vardı. Ama onların Refah kurumları bir sille vurdu bize, mahkemeleri bir sille vurdu, doktorları bir sille vurdu. Üstelik bu durumlara düşen tek aile de biz değildik.

Annemi ziyaret etmek için akıl hastahanesine artık bir daha hiç gitmeyeceğimi biliyordum, çünkü orada biz Zencilere bir insan olarak değil, sadece bir numara olarak, kayıtlarına geçmiş herhangi bir vak'a olarak baktıklarını görmek beni çok kötü durumlara itebilir, çok tehlikeli birisi yapabilirdi. Hele hele annemin orada sadece ve sadece bir istatistik konusu olduğunu bilmek; toplumun çatır çatır çöküşü, ikiyüzlülüğü, açgözlülüğü yüzünden, toplumun merhametten ve şefkatten yoksunluğu yüzünden, toplumun merhametten ve şefkatten yoksunluğu yüzünden annemin orada olduğunu bilmek.. Onun içindir ki ben de, insanları acımasızca ezen ve sonra da bu ağır yükün altından kalkamıyorlar diye insafsızca cezalandıran bir topluma karşı, içimde zerre kadar merhamet ve şefkat beslemiyorum.

Herhangi bir kimseyle konuşurken annemden sözettiğim hemen hemen hiç görülmemiştir, çünkü ben şuna inanıyorum ki konuşma sırasında kazara annem hakkında ters bir laf eden adamı rahatlıkla öldürebilirim! Birtakım aptallar içine düşsün diye tutup da kasten çukur açmak niyetinde değilim.

İşte ailemizin tam anlamıyla dağıldığı o zamanlara, yani 1937 yılına dönecek olursak yeniden, ağabeyim Wilfred ve ablam Hilda hayli büyümüşlerdi. Onun için de devlet onların evlatlık verilmeyip babamın kendi elleriyle yaptığı o dört odalı geniş evimizde kalmalarına izin verdi. Philbert'ı alıp Lansing'de Bayan Hackett diye birinin yanına yerleştirdiler, Reginald ve Wesley'i William'lar denen bir ailenin yanına verdiler. Annemin dostlarıydı bunlar. Yvonne ile Robert'ı da McGuire'lar diye Batı India'lı bir ailenin yanına yolladılar.

Bizler Lansing civarında çeşitli yerlere bu kadar dağıtıldığımız halde birbirimizle olan sıkı irtibatımızı asla koparmadık; gerek okulda, gerekse okul dışında, nerede elimize bir fırsat geçmişse orada birbirimizi arayıp sorduk. Aramızda yapay olarak yaratılan ayrılıklara ve aramıza zorla sokulan mesafelere rağmen, hepimiz birbirimize karşı her zaman iyi duygular beslemişizdir, birbirimize hep yakınlık duymuşuzdur.

2. MASKOT

O yılın, yani 1937 yılının yirmiyedi Haziran'ında Joe Louis, yaptıkları karşılaşmada James J. Braddock'ı nakavt ederek dünya ağırsiklet boks şampiyonu olmuştu. Bunun üzerine, başka yerlerdeki Zenciler arasında olduğu gibi Lansing'deki Zenciler arasında da, ırkımızın bu en büyük gururu çılgınlar gibi eğlenilerek selâmlandı ve bizim kuşağın ömründe görüp göreceği en muhteşem kutlama törenleri düzenlendi. Artık yürümeye başlayan her Zenci çocuk tıpkı Joe Louis gibi, geleceğin Esmer Bomba'sı olmak hayaliyle yetişiyordu. Okulun zaten iyi bir boksörü olan ağabeyim Philbert de aynı hayal peşindeydi. (Bense basketbol oynamaya çalışıyordum. Boyum hayli uzundu ama yine de pek iyi oynamazdım; çok hantaldım.) Aynı yılın sonbaharında Philbert, Lansing Prudden Spor Salonu'nda yapılan amatör maçlara katıldı.

Oldukça çetin maçlar çıkararak bütün elemelerden sıyrıldı ve iyi bir derece aldı Philbert. Ben de sürekli olarak spor salonuna gider ve onun antremanlarını izlerdim. Çok heyecanlı olurdu bu antremanlar. İşte o sıralarda, belki, farkına bile varmadan, Philbert'e için için düşman kesiliyordum, bir tek şey yüzünden. O da şuydu; kardeşim Reginald'ın baştan beri bana karşı duyduğu hayranlık kısmen de olsa artık Philbert'a doğru kayıyordu, ben bunu adım gibi biliyordum ama bu değişikliğin önüne geçmek için elimden birşey de gelmiyordu.

Herkes Philbert'ı anadan doğma bir boksör gibi görmeye başlamıştı. Ben de, madem ki aynı ailenin çocuklarıyız öyleyse belki ben de iyi bir boksör olabilirim diye düşünerek kendimi ringe attım. İlk maçım için müracaatımı yaptığımda onüçümde ya vardım ya yoktum, ama uzun boyuma ve iri kemikli yapıma güvenerek onaltı yaşında olduğumu söyleyerek ringe çıkmayı başarmıştım. Çünkü ringe çıkmak için en az onaltı yaşında olmak şartı vardı; kilom da 58 civarında olduğu için hafif siklete alınmıştım.

O karşılaşmamda beni, Bill Peterson adında benim gibi acemi bir çocukla eşleştirdiler. Bu çocuğu ömrüm oldukça unutamam. Derken amatör karşılaşmalar gelip çattı; sıra bizim maça geldiğinde bütün erkek kardeşlerimi, kız kardeşlerim ve hemen hemen kasabada tanıdık kim var kim yoksa maç seyredeceğiz diye tribünleri doldurmuşlardı. Aslında bunlar benden çok Philbert'tan dolayı gelmişlerdi maça, çünkü Philbert kendine çoktan oldukça iyi bir taraftar kitlesi toplamış bulunuyordu; İşte şimdi bunlar Philbert'ın kardeşinin nasıl döğüşeceğini görmeye gelmişlerdi.

Tribünleri dolduran seyirciler arasındaki daracık geçitten aşağı indim ve ringe çıktım. Bill Peterson ile beni seyircilere tanıttılar. Sonra hakem bizi yanına çağırdı. Efendi efendi döğüşmemiz ve ayrıl dendiğinde hemen ayrılmamız için o malûm şeyleri mırıldana mırıldana hatırlattı bize. Bunun ardından gong vurdu ve köşelerimizden ringin ortasına yürüdük. O anda korktuğumun farkındaydım ama Bill Peterson'ın da benden korktuğunu hiç tahmin etmiyordum. Meğer o anda o da benden çok korkuyormuş, sonradan kendisinden öğrenmiştim bunu. Benim kendisimi hırpalayacağımdan öylesine çok korkmuş ki, bu korkuyla bana yumulduğu gibi beni iki seksen uzatıp nakavt ediverdi.

Bu maçtan sonra Bill Peterson benim Zenci çevrelerdeki itibarımla öylesine oynamaya başladı ki, artık ben de adeta herkesten kaçıp gizlenmekte bulmuştum çareyi. Bir zenci bir beyaz tarafından dövüldükten sonra artık ortalıkta başı dik gezemezdi; özellikle de o günlerde. Çünkü o zamanlar Zencilere açık olan iki alan varsa bunlardan biri spordu, ötekisi de, bir ölçüde, show'du. Yani ring, bir beyazın bir Zenciyi dövüp sonra da linç etmediği tek yerdi o zamanlar İşte ben de yenilgiden sonra tekrar ortalıkta görünmeye başlayınca, tanıdığım Zenciler bana öylesine kötü davrandılar ki, ben ne edip edip birşeyler yapmam gerektiğini anladım.

Ama benim onuruma en çok dokunan şey asıl kardeşim Reginald'ın bana karşı tutumu oldu. Reginald maç hakkında tek kelime söylemiyordu. Bu da bana karşı değişmekte olduğunu ve bana artık değer vermediğini, beni eskisi kadar tutmadığını gösteriyordu. Ama ben tekrar spor salonuna gitmeye başladım ve çok sıkı antrenmanlar yaptım. Kum torbaları yumrukladım, ipler atladım. Köpekler gibi soluyuncaya kadar, kan ter içinde kalıncaya kadar çalıştım. Sonunda Bill Peterson ile bir rövanş maçı yapmak için müracaatta bulundum. Turnuvalar bu sefer Alma'da (Michigan) yapılıyordu. Burası da Bill Peterson'ın kendi memleketiydi.

Rövanş maçının iyi bir tarafı varsa o da, seyirciler arasında hemen hemen tanıdık kimsenin bulunmayışıydı; özellikle Reginald'ın bu maçı seyretmemesine çok memnun oldum, çünkü daha gong vurur vurmaz bir yumruk yedim ve tavan başıma geçti sandım, on saniye sonra da hakem başucumda saymasını bitirmiş ve "on!" demişti bile. Herhalde bu bizim döğüşünüz boks tarihinin en kısa 'döğüşü' olmuştur. Ringde yatarken başucumda hakemin saydığı bütün sayıları tek tek duyuyordum ama kendimi bir türlü kımıldatamıyordum. Doğrusunu söylemek gerekirse, aslında kımıldamak isteyip istemediğimden de pek emin değildim.

Böylece o beyaz oğlan benim boks hayatının başlangıcı ve aynı zamanda sonu oldu. Daha sonraki yıllarda, Müslüman olduktan sonra bu maç birçok defalar aklıma gelmiştir ve düşünmüşümdür ki o zaman beni durduran Allah'tı; aksi taktirde o yolun yolcusu olsaydım halim haraptı.

Bu maçtan bir zaman sonraydı, bir gün sınıfa kafamda şapkayla girdim. Kasıtlı olarak yapmıştım tabii bunu. Gene bir beyaz olan öğretmenimiz de bana şapkamı çıkarmadan sınıfın içinde kendisi dur diyene kadar durmaksızın dolaşma cezası verdi. "Böylece," dedi, "bütün sınıf seni görmüş olur. Bu arada ben de buraya birşeyler öğrenmeye gelmiş olanlara derslerini anlatmaya devam ederim."

Öğretmen kürsüden kalkıp da birşeyler yazmak için tahtaya gidip sınıfa arkasını döndüğünde ben hâlâ ortalıkta dolaşıyordum. İşte tam bu sırada, herkesin bakışları arasında öğretmenin kürsüsünün yanından geçerken elimdeki raptiyeyi öğretmenin sandalyesine koyuverdim. Öğretmen yerine oturmak için kürsüye yaklaşırken ben artık suç mahallinden hayli uzakta, sınıfın ta gerilerinde gezinmekte idim. Öğretmen doğruca gidip raptiyenin üzerine oturdu, benim de öğretmenin feryadını duymamla kapıya varıp dayanmam bir oldu, kapıdan süzülüp kaçarken de bana doğru fırladığını gördüm göz ucuyla.

Tabiî bunun üzerine, hal-ve-gidiş belgemle birlikte okuldan atılma kararım eve gelince de pek şaşırdım.

Öyle sanıyorum ki o zamanlar ben, okula gitmeyecek olursam hem Gohanna'larla birlikte olabileceğim, hem de kasabaya giderek gönlümce gezip dolaşabileceğim, hattâ biraz cep harçlığım olsun istiyorsam bir iş bile tutabileceğim, düşüncesinden hareket ederek böyle davranıyordum. Ama yüzünü o güne kadar hiç görmediğim bir memur gelerek beni Gohanna'lardan alıp da mahkemenin karşısına çıkarınca aklım başıma gelmişti.

Mahkemede bana artık bundan böyle bir ıslahevi okulunda okuyacağımı söylediler. Yine onüç yaşımdayken oldu bu da.

Ama ıslahevine gitmeden önce gözetimevinden geçmem gerekiyordu. Gözetim için gideceğim hapishane Lansing'den oniki mil kadar uzaklıktaki Mason'daydı. Burası, Ingham Bölgesi'nden gelen bütün 'kötü' erkek ve kız çocuklarının ıslahevine yollanmadan nabızlarının bir süre yoklandığı bir yerdi. Beni götüren memur Mr. Maynard Ailen adında bir adamdı. Bana karşı davranışı da o güne kadar tanıdığım bütün Refah kurumuna mensup adamların davranışlarından çok çok iyiydi. Beni alıp götürürken Gohanna'ları, Mrs Adcack'i ve Kocaoğlan'ı teselli etme babından birkaç söz bile söyledi, çünkü onların hepsi de ağlaşıyorlardı benim ardımdan. Ama benim ağladığım falan yoktu. Varım yoğum birkaç eski püskü giyeceği bir kutuya tıkıştırıp yanıma aldım ve adamın arabasına atladım. Mason'a giderken yolda benimle epey konuştu Mr. Ailen. Okulda aldığım notlara bakılırsa, kendimi bir zaman sonra toparlamam halinde adam olabileceğimi söyledi bana. Islahevi okulu denildiğinde çoklarının aklına kötü şeyler geldiğini, ama aslında bunların hiçbirisinin de doğru olmadığını anlattı; sonra, 'ıslah' sözcüğünün ne demeye geldiğini açıkladı; değiştirmek demekti ıslah, değiştirerek daha iyi hale getirmek. Onun için ıslahevi okulu aslında benim durumumda olan çocukların kendi hatalarını anlamalarına yardımcı olan, sonra da bu çocukların kendileriyle herkesin iftihar ettiği yepyeni bir hayata başlamalarını sağlayan bir ocak sayılırdı. Hem sonra, gözetimevine bakan Mrs. Swerlin adındaki kadınla kocasının çok iyi insanlar olduğundan sözetti Mr. Maynard.

Dediği gibi, gerçekten de iyi insanlardı bunlar. Mrs. Swerlin, hatırladığım kadarıyla, kocasından daha yaşlıca bir bayandı. İri yarı, etli butlu, güçlü kuvvetli, güleç yüzlü, sakin ve bana karşı bile çok kibar davranan bir adamcağızdı.

Swerlin'ler de çok hoşlanmışlardı benden. Mrs. Swerlin bana odamı gösterdi. O güne kadar yalnız bana ait olan ilk odaydı burası. Odam, yurda benzeyen o koca binaların birindeydi. O zamanlar gözetim altında tutulan çocuklar buralarda yatıp kalkarlardı. Gerçi şimdi de birçok yerde durum aynı ya. Sonra, yemekleri Swerlin'lerle birlikte yiyebileceğimi öğrendim. Buna hayli şaşırdım. Ta o bir zamanlar kırsal yörelerde yaptıkları Adventist toplantılarından beri, beyazlarla, hiç değilse yetişkin beyazlarla birlikte yiyeceğim ilk yemek olacaktı bu. Tabii ki bu sadece bana tanınan bir hak değildi. Bazı azılı çocuklar hariç, gözetimevindeki herkes, başında Swerlin'lerin oturduğu masalarda yiyordu yemeklerini. O azılı tipler de gözetimevinden kaçtıktan sonra tekrar yakalanıp geri getirilenler falandı, zaten böyleleri kilit altında tutuluyordu.

Beyaz bir ahçı yamağı vardı gözetimevinin, adı da Lucille Lathrop'du. (Tam yirmi şu kadar yıldır bunları bir defa bile düşünmediğim halde bütün bu isimleri tek tek nasıl da hatırlayabiliyorum, buna ben de şaşıyorum doğrusu.) Evet, Lucille de bana iyi davranırdı. Lucille'in kocasının ismiyse Duane Lathrop'du. Kocası başka bir yerde çalışıyordu ama hafta sonlarında gözetimevinde, Lucille'in yanında kalıyordu. Burada, beyazların biz Zenciler gibi kokmadığı ve yemeklerinin tadının da değişik olduğu, Zenci yemekleri kadar baharatlı olmadığı dikkatimi bir kez daha çekecekti. Gohanna'lardayken Kocaoğlan'la başbaşa vererek yaptığım gibi, gözetimevinde de çok geçmeden ortalığın silinip süpürülmesiyle, etrafın tozlarının alınmasıyla ilgilenmeye başladım.

Bu gibi davranışlarım herkesin hoşuna gidiyordu. Bunun sonucu olarak da, çok geçmeden beni gözetimevinin maskotu olarak görmeye başladılar; bunu şimdi anlıyorum. Artık ben aralarında gezip dolaşırken bile, sanki sevimli bir kanaryanın kafesi yanında konuşuyorlarmışçasına rahat davranıyorlar, çekinmeksizin herşeylerini konuşabiliyorlardı. Sanki ben yanlarında hiç yokmuşum gibi, sanki 'pis zenci' sözcüğünün ne demek olduğunu hiçbir zaman duymamışım, hiçbir zaman bilmemişim gibi benden ve 'pis zencilerden' sözediyorlardı. Günde belki yüz kez çıkıyordu 'pis zenci' sözcüğü ağızlarından, ama öyle sanıyorum ki kendi kafalarında bu sözcüğe sanıldığı kadar fena bir anlam vermiyorlardı, hattâ belki de iyi bir anlamda kullanıyorlardı. Lucille ile kocası Duanne de bunların arasındaydı. Birgün, hiç unutmam, Lansing'den dönerken Zenci mahallelerinden geçen Mr. Swerlin, o her zamanki kibarlığıyla karısına benim önümde, "Şu zencolar onca yoksulluk içinde yüzerken

nasıl oluyor da bu kadar mutlu olabiliyorlar, ben bunu bir türlü anlıyamıyorum," demişti. Bunun ardından da, Zencilerin kulübe gibi evlerde oturduklarını, ama kapılarının önüne de son model gıcır gıcır arabalar çektiklerini söylemişti.

Ve ben orada, onların yanında dikilip dururken Mrs. Swerlin de cevap olarak, "Bu pis zenciler öyledir işte..." demişti. Bu sahne hiç aklımdan çıkmamıştır.

Swerlin'lere gelen daha başka beyaz konukların davranışları da onlarınkinden pek farklı değildi. Bu konukların çoğu yerel politikacılardı. Sohbetlerde üzerinde durulan belibaşlı konulardan birisi de 'pis zenciler'di. Lansing'de bana ve kardeşlerime veli tayin edilen yargıç da bu konuklar arasındaydı. Swerlin'lerin yakın dostuydu bu adam. Swerlin'leri ziyarete geldiğinde benim de halimi hatırımı sorardı. Beni istediğinde içeriye çağırırlardı. Yargıç bey, yüzünde takdirkâr bir ifadeyle beni süzer, adetâ cins bir tayı ya da cins bir köpek yavrusunu gözden geçirirmiş gibi tepeden tırnağa incelerdi beni, o zaman ben de, Swerlin'lerin ona benim nasıl iyi davrandığımdan ve nasıl çalışkan olduğumdan sözettiklerini anlardım.

Demek istediğim şu ki, benim konuşulanları anlıyabilecek durumda olduğum, benim şirin bir hayvan yavrusu değil de bir insan evlâdı olduğum hiçbirisinin de aklından bile geçmezdi; benim böylesi bir anlayışa, bir duyarlığa ve zekâya sahip olabileceğime hiç ihtimal vermezlerdi. Ama öte yandan, benim durumumda olan ben akran bir beyaz çocuğun, benim sahip olabileceğimi hiç ummadıkları bu anlayışa, bu duyarlığa ve zekâya sahip olacağını rahatlıkla kabul ederlerdi; hattâ bir beyaz çocuktan bunları beklerlerdi bile. İşte bu durum, bütün tarih boyunca beyazların Zencilere karşı takındıkları tavrın bir nişânesidir. Biz Zenciler beyazlarla birlikte olmalıydık, ama hiçbir şekilde beyazlardan biri olmamalıydık. İşte Swerlin'ler aramızdaki bu kapıyı bana karşı aralamış gözükseler bile, kapı aslında hâlâ kapalıydı. Onun için de, ben aralarında, onlarla birlikte olduğum halde, beni görmüyorlardı bile.

Ben bugün için beyazlarla birarada yaşamayı can-u gönülden isteyen Zenciler için, bu konuda hep 'hür düşünceli' beyaz dostlarını ya da yaygın söylenişiyle 'iyi beyazlar'ı öne sürerek onları örnek gösteren Zenciler için bu meseleyi açıklığa kavuşturmaya, bu meselenin aslında bir tenezzül meselesi olduğunu anlatmaya çalışıyorum. Bir kimsenin size karşı iyi davranması önemli değildir; asıl önemli olan ve akıldan asla çı-

karılmaması gereken şudur ki, bir beyazın sizi kendisi gibi, kendi ırkından birisi gibi görmesi hemen hemen imkânsız birşeydir. Bir beyaz size karşı kötü değil de iyi davranabilir. Ama gün gelip de kozlar fora edilince, o beyazda adeta ruhu gibi benimsediği bir şey daha görürsünüz ki, bazan da bilinç altına yerleşmiş olarak varlığını sürdüren o şey, bir beyazın daima bir Zenciden üstün olduğu inancıdır.

Ama ben gözetimevinde kaldığım yıllarda bu gerçeğin farkına biraz da olsa varabilmiş sayılmazdım pek. Orada ayak işlerini falan yapınca herşey tıkırında gidebiliyordu. Hafta sonlarında yarım günlüğüne ya da bir geceliğine Lansing'e gitmeme dahi izin veriyorlardı. Aslında yaşımda birşey yoktu daha, ama o zaman bile, gece vakti, Zenci mahallelerinde de olsa, kimsenin bana sokaklarda ne aradığımı sormaya cesaret edemiyeceği kadar büyük görünüyordum.

Artık ağabeylerim Wilfred ve Philbert'tan bile irikıyım birisiydim. Onlar da okulun çaylarında ya da daha başka yerlerde kızlarla arkadaşlık etmeye başlamışlardı; hattâ beni de birkaç kızla tanıştırmışlardı. Ama benden hoşlanan kızlarla ben çıkmıyordum, benim hoşlandığım kızlar da benimle çıkmıyordu. Zaten dansetmeyi de pek beceremezdim; hem sonra azıcık harçlığım oluyordu onu da kızlarla harcayamazdım. Onun için izine çıktığım o Cumartesi geceleri ben genellikle Zenci restoranları ve barları civarında aylak aylak dolaşarak tek başıma vakit geçirmeye çalışırdım. Otomatik müzik dolaplarında Erskine Hawkins'in "Tuxedo Kavşağı", Slim ve Slam'ın "Düztaban Floogie" ve buna benzer plaklar çalınır dururdu boyuna. New York'un en büyük toplulukları her gece ayrı bir yerde sahneye çıkarak sürdürdükleri turneler sırasında bazan Lansing'e de uğrarlardı. Kötürüm ya da yatalak falan değilse hemen hemen herkes New York'un o büyüleyici ikliminden gelen her sanatçıyı görmeye koşardı; gelen sanatçı kim olursa olsun. Ben sonraları Harlem'de çok yakından tanıyacağım Luck Thompson'un da Milt Jackson'ın da isimlerini ilk olarak bu şekilde öğrenmiştim.

Gözetimevine benden önce girenler, günleri dolunca oradan ıslahevi okuluna gönderildiler. Ama benim günüm dolduğu halde, hattâ, cezamdan iki üç kat daha fazla yattığım halde okula yollanmam hep erteleniyordu. Böylece gözetimevine yeni yeni çocukların gelip günlerini doldurarak okula yollandıklarını görmeye artık alışmıştım. Bu işte Mrs. Swerlin'in parmağı olduğunu adım gibi biliyordum. Rahatım yerindeydi, hayatımdan memnundum. Okula gitmeyi zaten ben de istemiyordum.

Sonunda birgün Mrs. Swerlin bana Mason'daki ortaokula kaydımın yapılacağını söyledi. Kasabadaki tek ortaokuldu bu. Gözetimevinden geçmiş hiçbir çocuğun, en azından hâlâ gözetimevinde kalan birisinin doğrudan doğruya Mason'daki okula nakledilmesi görülmüş şey değildi. Böylece yedinci sınıfa kaydoldum. Okulda Zenci olarak benden başka sadece Lyons'ların çocukları vardı. Onlar yaşça benden ufaktı ve daha aşağı sınıflarda okuyorlardı. Zaten kasabada da Lyons ailesiyle benden başka Zenci yoktu ki. Lyons'lar Zenci oldukları halde kasabada itibarları hayli yüksekti. Mr. Lyons son derece zeki ve çalışkan bir insandı. Mrs Lyons da çok iyi bir kadındı. Annemden duyduğuma göre, Michigan taraflarında zaten topu topu dört tane Batı İndia'lı varmış, onlardan birisi annem, birisi de Mrs. Lyons'mış.

Bu okuldaki beyaz çocukların bazıları bana Lansing'deki çocuklardan daha dostça davranıyorlardı. Gerçi çocukların bazıları, hattâ bazı öğretmenler bana 'pis zenci' diye hitabediyorlardı ama onların da tıpkı Swerlin'ler gibi, bunu kötü niyetle söylemedikleri belliydi. Üstelik de sınıfın tek 'zenci'si olarak son derece popüler bir çocuktum. Bunun bir nedeni de herhalde benim onlar açısından bir değişiklik, bir yenilik sayılmamdı. Hep aranan, el üstünde tutulan birisiydim. Hep gözdeydim. Kasabanın o en önemli kadınının, Mrs. Swerlin'in tuttuğu bir çocuk olmamın bana kazandırdığı özel itibardan da ayrıca yararlanmanın yollarını biliyordum. Artık okulda birilerinin beni yana döne arayıp bularak benden münazara, basketbol falan gibi sosyal faaliyetlere katılmamı ya da baş çekmemi istemediği günüm olmuyordu hemen hemen. Ben de haliyle bunların hiçbirisini de geri çevirmiyordum.

Okula başlamamın üzerinden fazla geçmeden, benim ancak kendi alın terimle kazandığım parayı harcamak gibi bir huyum olduğunu bilen Mrs. Swerlin bana okul saatleri dışında çalışabileceğim bir de iş ayarladı. İş dedimse hani, oradaki lokantaların birisinde bulaşıkçılık yapacaktım. Patronum da okulda çoğu saatlerimizi birlikte geçirdiğimiz bir beyaz çocuğun babasıydı. Evleri lokantanın hemen üstündeydi. Lokanta oldukça iyi iş yapıyordu. Her Cuma akşamı haftalığımı alıp cebime sokunca artık gururumdan yanıma yaklaşılmıyordu adeta. Kaç para aldığımı şimdi hatırlamıyorum ama herhalde epeyce birşey alıyordum. Zaten hayatımda ilk defa o zamanlar, üzerimde hatırısayılır miktarda bir para, hem de kendi param oluyordu. Kesem elverecek duruma gelir gel-

mez hemen kendime yeşil bir elbiseyle birkaç çift ayakkabı aldım. Artık en azından sınıftaki arkadaşlarım bana birşey ısmarladıklarında ben de onlara birşeyler ısmarlayabiliyordum.

Okulda en çok sevdiğim dersler İngilizce ve tarihti. İngilizce öğretmenimiz, adını da hatırlıyorum, Mr. Ostrowski diye birisiydi; derslerde hep hayatta başarılı bir insan olmanın yolları üzerine öğütler verir dururdu. Tarih derslerinin sevmediğim bir yanı varsa o da, öğretmenin kendisiydi; Mr. Williams adındaki bu adamın işi gücü 'pis zenci'ler hakkında fıkralar anlatmak, aklınca espriler yapmaktı. Okula başladığım ilk haftaydı, birgün sınıfa girip yerime otururken, bu adam da tuttu, sözde espri olsun diye yüksek sesle ve makamına uydurarak şunları mırıldanmaya başladı: "Sen yine de karşıki pamuk tarlasına bir uğrak vermeyi ihmal etme; bazılarının pis zenciler hırsızlık etmez demelerine aldırış etme." Aman ne komik. Tarihi çok seviyordum ama bu dersten sonra o Mr. Williams denen adama karşı hiç sevgi duyamadım. Daha sonra, olduğu gibi hatırlıyorum, kitapta Zencilerin tarihi bölümüne gelmiştik birgün. Zaten topu topu tek paragraftı bu konu. Onu da Mr. Willams bir solukta geçiverdi. Zencilerin bir zamanlar köle olduklarını, sonra kendilerine özgürlük verildiğini, aslında Zencilerin pek çoğunun son derece tembel, geri zekalı ve beceriksiz insanlar olduğunu kitaptan yüksek sesle ve çabuk çabuk okuyup geçti. Kitaptan okuduğu bu bilgilere öğretmenin kendisi de antropolojik bir dipnot düşmekten geri durmadı, hatırlıyorum, sınıftaki bütün beyazların kahkahaları arasında Zencilerin ayaklarından sözederek, dedi ki: "Zencilerin ayakları o kadar iridir ki, geçtikleri yerlerde ayak izi değil adeta bir çukur bırakıp giderler."

Bunu söylerken biraz üzülüyorum ama ne yapayım işte, en sevmediğim ders de matematikti. Bunun nedeni üzerinde çok düşünmüşümdür. Bunun nedeni, olsa olsa, matematiğin tartışmaya hiç mahal bırakmamasıydı, başka bir neden gelmiyor aklıma. Bir yerde yanlış yapmışsanız orada artık herşey bitiyordu.

Ama basketbol benim hayatımın bellibaşlı uğraşlarından birisiydi. Okulun basket takımında oynuyordum. Zaman zaman Howell ve Charlotte gibi komşu kasabalara maça giderdik. Ben daha sahaya çıkar çıkmaz, tribünlerdeki seyirciler, bana 'pis zenci' ve 'tilki' diye avaz avaz bağırmaya başlarlardı. Ya da 'Şeytan' diye seslenirlerdi. Takım arkadaşlarımla antrenörümüz bu gibi tezahüratlara alışmışlardı ve hiç aldırmaz-

lardı. Doğrusunu söylemek gerekirse benim de pek aldırdığım yoktu. Benim o zamanki psikolojim, Zencilerin şimdi bile kendilerini bir türlü kurtaramadıkları o malûm psikolojiydi: beyazların kendilerine söylediği bu şeylere Zenciler her ne kadar için için üzülseler bile, yaptıkları işlere bakarak Zencilerin bayağı 'ilerlemekte' olduklarını beyazların ağızlarıyla ikrar etmesini beklerler hep. Zenciler bu gibi sözleri o kadar çok dinlemişlerdir ki, böyle olduğuna yürekten inanmaları, en azından bunun böyle olduğunu kabullenmeleri için adeta beyinleri yıkanmıştır.

Basket maçlarından sonra okulda bir danslı çay toplantısı yapmak, gelenek halini almıştı artık. Bizim takım, tabii aralarında ben de olduğum halde, ne zaman başka bir okulun çayına gitse, salonda birden esen o soğuk havayı hep sezerdim. Karşı takımdan olanlar benim onların arasına karışmak niyetinde olmadığımı ya hep kendi takımımızdan biriyle birlikte olduğumu ya da kendi kendime oyalandığımı görünce içleri biraz rahatlar ve o soğuk hava da bir parça dağılırdı. Öyle sanıyorum ki ben çevremdekilere de pek sezdirmeden, beyazlara karışmamak ve kendi kendime oyalanmak için bazı yollar bulmuştum. Kendi okulumuzda bile bu soğuk havanın adetâ somutlaşıp bir duvar haline geldiğini sezerdim. Bütün o âşinâ tebessümlere, bütün güleryüzlere rağmen, kimse okulun maskotunun bir beyaz kızla dans etmesini istemezdi.

Bu durum adeta psişik bir mesaj gibi ortalığa yayılıverirdi bir anda; ama sadece onlardan değil, benden de. Kendi namıma en azından bu kadarını dile getirebilmek bile bana gurur veriyordu. Bu danslı çaylarda ben de ortalıkta şöyle bir iki dolaşmaktan, sağa sola biraz tebessüm dağıtıp bir iki lâf etmekten, meşrubat içip sandviç yemekten ileri gitmezdim ve sonra da bir mazeret ileri sürerek erkenden ayrılırdım beyazların arasından.

Bu danslı çaylar, küçük kasaba okullarında o zamanlar yapılagelen tipik çaylardan pek farklı olmazdı. Bazan Lansing'den beyazlardan kurulu bir orkestra getirtilirdi. Ama çoğu zaman masa üzerine bir gramofon yerleştirilir, sesi de sonuna kadar açılır, Glenn Miller'ın "Ayışığı Serenadı" gibi şeyler, yeri gelmişken belirteyim o zamanlar Miller'ın orkestrası çok tutulan bir orkestraydı tabii, gene o zamanlar çok popüler olan Mürekkep Lekeleri topluluğunun "Dert Etmesem Ah" adlı parçası gibi şeyler dinlenirdi, o cızırtılı plaklardan.

O zamanlar, bana son derece tuhaf gelen birşey üzerinde hayli düşünmüşümdür. Lansing'deki okulda olduğu gibi, Mason'daki okulda

okuyan beyaz çocukların çoğu da, özellikle de benimle samimi olanlar, benimle birlikte gezip tozanlar beni bir köşeye çekiyorlar ve beyaz kızların bazılarına, bazan da kendi öz kardeşlerine yakışıksız tekliflerde bulunmam için beni sıkıştırıyorlardı. Bana anlattıklarına göre okuldaki bu çocuklar, bana teklifte bulunmamı söyledikleri bu kızlara, kendi kardeşleri de dahil olmak üzere, daha önceden sahip olmuşlar ya da olmak istemişler de işin üstesinden gelememişler. İşin içerisinde bir iş olduğunu ben çok sonraları anlamıştım. Akılları sıra bu oğlanlar, kızları benimle bir yerlerde buluşturup o korkunç tabuyu kırma pozisyonuna bir sokabilirlerse, artık bunu Demokles'in kılıcı gibi kullanıp kendileri de kızlara istedikleri herşeyi yapabileceklerdi.

Öyle görünüyordu ki bu beyaz çocuklar, benim Zenci olduğuma bakarak, 'aşk' hakkında ya da seks hakkında benim kendilerinden daha çok şey bildiğimi düşünüyorlardı. Yani onların kendi kızlarına ne söylemek ve nasıl muamele etmek gerektiğini benim içgüdüsel olarak daha iyi bildiğimi düşünüyorlardı. Ben o kızlardan bazılarının peşine gerçekten düştüğümü, bazılarının da bana sarkıntılık ettiğini hiç kimseye söylemedim. Bu kızların bazıları benimle ilgilendiklerini değişik yollarla bana belli ediyorlardı. Ama ne zaman konuşmalarımız samimi bir havaya binecek olsa, ya da yakınlık doğuracak bir yola girecek olsa, kızla benim arama sanki bir çeşit aşılmaz bir duvar örülüveriyordu. Aslına bakılırsa, benim gerçekten elde etmek istediğim birkaç kız varsa onlar da Wilfred'in ya da Philbert'ın bana Lansing'de tanıştırdıkları Zenci kızlardan bir-ikisiydi. Ne var ki, onlara teklifte bulunmaya da ben cesaret edememiştim.

Sağdan soldan duyduğum şeylerden ve Cumartesi geceleri Zenci mahallelerinde tek başıma yaptığım gezintilerden Lansing'de ırk karışımının alıp başını gittiğini biliyordum. Belki tuhaf bir durum ama, bunun benim üzerimde zerre kadar etkisi olmuyordu. Beyazların arabalarını altlarına çekerek Zenci mahallelerinin bazı mimli caddelerinde cirit attıklarını ve buralardan eksik olmayan Zenci yosmaları arabalarına atıp atıp götürdüklerini, herhalde Lansing'de bilmeyen Zenci yoktur. Öte yandan, bir de Zenci mahelleleriyle Polonyalıların oturdukları semtler arasında yer alan bir köprü vardı ve beyaz yosmalar da arabalarıyla oraya gelip köprüye yakın bir yerlerde kendileri için bekleşen Zenci erkekleri alıp giderlerdi. Lansing'in beyaz kadınları ta o günlerde bi-

le Zenci erkeklere düşkünlükleriyle meşhurdular. Ama ben, çoğu beyazların büyük cesaret isteyen bu müthiş işin, bu cinsellik yarışının şerefini nasıl olup da Zencilere bıraktıklarını hâlâ bir yere oturtamıyorum. Lansing'de bu ırk karışımı sorununu kendisine dert eden ne bir Zenciye rastlamışımdır, ne de bir beyaza. Sanıyorum ki bu işi herkes benim gibi normal karşılıyor ve bunda hiçbir tuhaflık görmüyordu.

Her neyse, demek istediğim şu ki, ben Lansing'de, daha okul sıralarında küçük bir çocukken kazandığım tecrübeler sayesinde, beyaz-kız sorunundan en azından daha birkaç yıl uzat durabilecek kadar iyi bir uzman olmuştum.

Sonra, yedinci sınıfın ikinci sömestrinde sınıf mümessili seçildim. Bu beni başkalarından da çok şaşırtmıştı. Ama sınıfın neden beni seçtiğini şimdi anlıyorum. Aldığım notlar bir defa okulun en yüksek notları arasındaydı. Sınıfta da bir taneydim zaten; tıpkı bir pembe fino gibi; Üstelik gururluydum da; burnu büyük birisi olmadığımı söyleyemem doğrusu. Hattâ o zamanlar bir Zenci olduğumun bile pek farkında değildim, çünkü elimden gelen her işte mümkün mertebe beyazlaşabilmek için bütün gücümle çalışıyordum. İşte onun içindir ki, bugün ben bu tecrübelerime dayanarak, 'kaynaşma' için çırpınan Amerikalı Zencilere boşyere uğraştıklarını anlatabilmek için ömrümün büyük bir bölümünü veriyorum. Benim bu işte epey tecrübem var; çünkü ben neler yapmadım ki kaynaşayım diye.

Sınıf mümessili seçildiğimi öğrendiği zaman, "Malcolm, seninle ne kadar iftihar etsek azdır!" diye haykırmıştı Mrs. Swerlin. Çalıştığım lokantada da bunu duymayan kalmadı. Hattâ arasıra beni görevi gereği denetlemek için uğrayan Maynard adındaki o memur bile beni öven sözler ediyor, o zamana kadar 'ıslah'ın ne olduğunu benim kadar güzel ispat eden bir başka çocuğa daha rastlanmadığını söyleyip duruyordu. Bu adamı ben de seviyordum sevmesine, ama bir huyu vardı ki onu hoş karşılıyamıyordum: adam olur olmaz zamanlarda annemin bizi düpedüz perişan ettiğini ima eden sözler kaçırırdı ağzından.

Liyons'ları sık sık ziyarete gidiyordum, onlar da bana sanki kendi çocuklarıymışım gibi davranıyorlardı. Lansing'e kardeşlerimi ve Gohanna'ları ziyarete gittiğimde de aynı şekilde çok sıcak bir ilgiyle karşılanıyordum.

Hiç aklımdan çıkmaz, o zamanlar beni üzen birşey olmuştu: "Rüzgâr Gibi Geçti" filmi. Bu film Mason'da oynarken seyretmeye gittiğim-

de salondaki tek Zenci bendim, perdede Butterfly McQueen adındaki kadın oyuncu, rolünü yaparken ben neredeyse yerin dibine geçtim.

Hemen hemen her Cumartesi Lansing'e gidiyordum. Artık yaşım ondörde yaklaşıyordu. Wilfred ve Hilda yine bizim o eski evimizde oturuyorlardı. Hilda evi tertemiz tutuyordu. Tabii ki Hilda'nın işi, ayağının altında dolaşıp duran, kabına sığmayan sekiz çocuk arasında kalmış anneminkinden elbette daha kolaydı. Wilfred de nerede iş bulursa orada çalışıyor ve yine eline geçirebildiği her kitabı okuyordu. Philbert ise eyaletin o mıntıkasındaki en iyi amatör boksörlerden biri olarak isim yapmıştı, herkes onun ergeç profesyonel olacağını ümid ediyordu.

Benim tam anlamıyla bir fiyasko olan o boks maçımdan sonra Reginald'la da arayı düzeltmiştim. Mrs. Willams'a gidip Wesley'i ve Reginald'ı ziyaret etmek çok hoşuma gidiyordu. Artık hiç gözümü kırpmadan, sırf ceplerinde bulunsun, ellerini çaldıklarında harcayacak birşeyleri olsun diye her ikisine de birkaç dolar harçlık veriyordum. Küçük Yvonne ile Robert da o Batı India'lı kadın Mrs. McGuire'ın yanında hayatlarından memnundular. Onların da her birine birer çeyreklik harçlık veriyordum; onların nasıl da serpilip geldiklerini gördükçe benim keyfime diyecek olmuyordu doğrusu.

Hiçbirimiz annemizden fazla sözetmiyorduk. Babamızınsa adını bile anmıyorduk. Sanırım hiçbirimiz de ne diyeceğimizi bilemiyorduk bu konularda. Herhalde başka bir kimsenin annemizden sözetmesini de istemezdik. Ama zaman zaman hepimiz Kalamazoo'ya onu ziyarete gidiyorduk. Biz büyükler çoğu kere yalnız giderdik, çünkü bu ziyaretler öyle birşeydi ki, yanınızda, kardeşiniz bile olsa, bir başkasının bulunmasını, gördüklerinize bir başkasının tanık olmasını istemezdiniz.

Bu zaman zarfında annemi birçok defa ziyaret ettim, ama bunlar arasında, yedinci sınıfın sonlarına doğru ziyaretine gidişim bugünkü gibi aklımdadır hâlâ. O zaman babamın ilk evliliğinden olan yetişkin kızı Ella da Boston'dan kalkıp bizi ziyarete gelmişti. Wilfred ve Hilda daha önceleri Ella'yla bir süre mektuplaşmışlardı, hattâ ben de Hilda'nın teklifi üzerine, Swerlin'lerde bulunduğum bir sırada Ella'ya bir mektup yazmıştım. Ella'nın Lansing'e bizleri görmeye geleceğini bildiren mektubunu aldığımızda hepimiz çok heyecanlanmış ve sevinmiştik.

Ella'nın gelişinin, en azından benim açımdan en çarpıcı yanı şu olmuştu: Ella, hayatımda tanıdığım gerçekten mağrur ilk Zenci kadındı.

Ten renginin çok koyu olmasıyla açıkça öğünüyordu. Bu ise o zamanlar Zenciler arasında, hele hele Lansing'de duyulmuş şey değildi.

Ella'nın hangi gün geleceğini tam olarak bilmiyordum. Birgün öğleden sonra okuldan çıkıp gözetimevine vardığımda, Ella'yı karşımda buluverdim. Ella beni bağrına bastı ve sonra biraz geri çekilip baştan aşağı süzdü. Mrs. Swerlin'den bile daha heybetli, hâkim edalı bir kadındı. Ten rengi de öyle yabana atılır bir siyah değildi, babamınki gibi simsiyahtı. Oturuşu, kalkışı, konuşması, her hali ona her istediğini tam olarak elde eden bir kadın havası veriyordu. Ailesinden çok kimseyi Georgia'dan Boston'a getirişiyle babamın sık sık öğündüğü kadın işte buydu. Babam onun hali vakti yerinde birisi olduğunu, onun 'sosyeteden' birisi olduğunu söylerdi ikide bir. Ella Kuzey'e beş parasız gelmişti, ama burada çalışıp kazanmış, artırmış, yatırım yapmıştı, elindekini değerlendirmesini bilmişti; sonra da Georgia'daki bütün kardeşlerine ve yeğenlerine Kuzey'e, Boston'a gelmeleri için para yollamaya başlamıştı. İşte şimdi, benim onun hakkında önceden duyduğum herşey, onun görünüşünden ve davranışından olduğu gibi okunuyordu. O güne kadar hiç kimse beni Ella gibi etkilememişti. Şimdi ikinci evlilik hayatını yaşıyordu Ella. İlk kocası doktormuş.

Ella benim neler yaptığıma dair soru üstüne soru yöneltti bana. Sınıf mümessili seçildiğimi zaten Wilfred ve Hilda'dan duymuştu çoktan, özellikle notlarımı sordu benden. Ben de koşup karnelerimi getirdim. Sınıfın en çalışkan üç öğrencisinden biriydim. Ella beni övdü de övdü. Ben de ona erkek kardeşi Earl'ü ve kız kardeşi Mary'yi sordum. Bana, Earl'ün Boston'da bir orkestrada şarkı söylediği gibi müthiş bir havadis verdi. Şarkıcı olarak Jimmy Carleton adını kullanıyormuş Earl. Mary de hakeza iyiymiş.

Ailenin o dalından gelen öteki akrabalardan da sözetti Ella. Bunlardan benim adlarını o güne kadar hiç duymadığım büyük bir kısmının Georgia'dan Boston'a gelmelerine yardım etmişti. Gelenler de aynı şekilde başkalarına yardım etmişlerdi. Ella, "Biz Little'lar hep birarada olmalıyız," diyordu. Ella'nın bu sözü, sözün kendisinden çok söyleniş şekli bana o anda çok dokundu. Ben okulun maskotu olmuştum artık; ailenin bizim taraftan olan üyeleri darmadağınık olmuştu. Hattâ ben Little ailesinin bir üyesi olduğumu bile unutmak üzereydim. Ella bana aileden birçok kişinin değişik değişik işlerde çalıştığını, hattâ bazılarının küçük çapta da olsa kendilerine ait bir düzen kurduklarını söyledi. Bunların çoğunun evleri bile varmış.

Ella Lansing'deki biz bütün Little'ların biraraya gelerek hep birlikte annemi ziyarete gitmemizi teklif edince hepimiz buna son derece sevindik. Annem için birşeyler yapabilecek, onun kısa zamanda iyileşmesine ve hastahaneden çıkmasına yardımı dokunacak birisi varsa onun da Ella olduğunu hepimiz anlamıştık. Her neyse, hepimiz ilk defa hep birlikte Ella ile Kalamazoo'ya gittik.

Ziyaret yerine getirdiklerinde annemin yüzünde bir gülümseme vardı. Ella'yı görünce annem çok şaşırdı. İkisinin, oldukça zayıf ve neredeyse beyaz sayılabilecek bir kadınla, heybetli ve simsiyah bir kadının sarmaş dolaş kucaklaşması çarpıcı bir çelişki oldu. Ziyaretin bundan sonraki kısmını pek hatırlamıyorum. Ama uzun uzun konuşuldu. Ella herşeyi üzerine aldı. Biz hepimiz bu şartlar altında şimdiye kadar hiç duymadığımız bir gönül rahatlığıyla ayrıldık annemin yanından. İlk defa o gün, sanki pek önemli sayılmayacak bedensel bir rahatsızlık geçiren bir hastayı ziyarete gitmişim gibi bir his duyduğumu hatırlıyorum.

Birkaç gün sonra da, her birimizi bulunduğumuz yerlerde tek tek ziyaret ederek vedalaşan Ella, Lansing'den ayrıldı ve Boston'a döndü. Ama gitmeden önce benden, kendisine düzenli olarak mektup yazmamı istedi. Bir de, istersem yaz tatilinde Boston'a onun yanına gelmemi teklif etti. Tabii ben de bu fırsatı kaçırmak niyetinde değildim.

1940 yılının yazında, üzerimde o yeşil elbisem ve elimde mukavva bavulumla, Lansing'den Boston'a çalışan o Greyhound otobüslerinden birine atladım. Öyle bir haldeydim ki, biri tutup da boynuma bir 'TAŞRALI' yaftası asmış olsaydı bile, görünüşüm itibariyle yine de bende fazla bir değişiklik yapmazdı bu yafta. O zamanlar şimdiki gibi tercihli yollar yoktu; otobüsler kendine el kaldıran her yolcuya durur, nerde bir köy görse orda mola verirdi. Oturduğum yerden yani tahmin edebileceğiniz gibi, otobüsün en arkasındaki koltuğumdan beyazların Amerika'sını pencereden seyredip gidiyordum; sanki bir aydır yoldaymışım gibi geliyordu bana, oysa daha birbuçuk gün olmuştu yola çıkalı.

Sonunda Boston'a vardık. Ella otobüs terminalinde beni bekliyordu. Oradan alıp evine götürdü beni. Ev, Boston'un Harlem'i sayılan Roxbury'nin Sugar Hill taraflarında, Waumbeck Caddesi'ndeydi. Evde, Ella'nın o zamanlar asker olan ikinci kocası Frank'la, Jimmy Carleton adıyla şarkıcılık yapan kardeşi Earl'le ve ablasından çok farklı bir kız olan Mary'yle tanıştım. Mary'yi, tıpkı Ella gibi kendi üvey kardeşim olarak düşüneceğim yerde Ella'nın kızkardeşi olarak görmem aslında biraz

tuhaf. Ama sanıyorum ki bunun asıl nedeni, Ella'yla benim sivri tipler olarak, hakim edalı kimseler olarak birbirimize çok yakın olmamızdır. Oysa Mary her zaman sessiz, sakin ve hemen hemen utangaç bir kızdı.

Ella'nın çok yakından ilgilendiği bir sürü şey vardı. Kimbilir kaç derneğe üyeydi; hattâ oralarda 'siyah sosyete' olarak bilinen yöresel çevrelerin ileri gelen simalarındandı. O çevrelerde ben daha sonraları yüzlerce Zenciyle tanıştım, yüzlercesiyle karşılaştım. Bunların her birisinin büyük kentlere özgü konuşmaları ve davranışları karşısında benim ağzım bir karış açık kalıyordu.

Zaten bu insanları farklı bulmamış gibi davranmaya çalışsam da yapamazdım bunu. Söz arasında ikide bir Chicago'dan, Detroit'ten, New York'tan sözediyorlardı. özellikle Cumartesi geceleri, Roxbury'nin alışveriş merkezine dalga dalga akan o Zenci mahşerini görene kadar, dünyada bu kadar çok Zenci olduğunu bilmiyordum. Yanıp sönen neonlar, gece kulüpleri, oyun salonları, barlar, vızır vızır geçen arabalar! Lokantalardan gelen, siyah aşçıların pişirdiği o ağır yağlı bol baharatlı yemek kokuları caddeleri tutuyordu. Müzik dolaplarından Erskine Hawkins, Duke Ellington, Cootie Williams başta olmak üzere daha bir sürü şarkıcının plakları çalınıyordu sürekli olarak. O zaman biri çıkıp da birgün bu şarkıcıların hepsiyle tek tek tanışacağımı söylese, dünyada inanmazdım En büyük orkestralar, yukarda sözünü ettiğim şarkıcıların orkestraları da dahil, Boston'un Massachusetts Caddesi'ndeki Roseland Devlet Konser Salonu'nda bir gece Zenciler için, bir gece de beyazlar için çalıyorlardı.

Arada bir kolkola girip gezintiye çıkmış biri beyaz biri Zenci çiftler görülüyordu ortalıkta. Hayatımda ilk defa orada görüyordum böyle birşeyi. Pazar günleri Ella, Mary ya da başka biriyle kiliseye gittiğimizde, ömrümde hiç görmediğim kadar değişik kiliseler gördüm siyahlara ait. Benim Mason'da (Michigan) gittiğim o küçük beyazlar kilisesinden kat kat güzeldi bunlar. Kiliselerde beyazlar sadece oturuyorlar ve kuru kelimelerle ibadet ediyorlardı; Boston Zencileri ise, benim kiliselerde gördüğüm bütün Zenciler gibi, tüm bedenleriyle, ruhlarıyla, vecd içinde ibadet ediyorlardı.

Lansing'deki herkese hitaben Wilfred'e iki üç defa Mektup yazdım. Lansing'e dönünce buraları anlatacağımı yazıyordum mektuplarımda.

Ama ne yazık ki anlatamadım.

Mason'a dönüp de sekizinci sınıfa başlar başlamaz, Mason'dan sıkılmaya başladığımı anladım; hattâ bir huzursuzluk başgösterdi bende,

hayatımda ilk defa etrafımın beyazlarla dolu olmasından duyduğum huzursuzluktu bu.

Artık aklım fikrim Boston'daydı; orada gördüğüm şeyleri, geçirdiğim günleri bir türlü unutamıyordum. Şimdi anlıyorum ki bu, benim kendi cinsimden olan topluluğun ayrılmaz bir parçası olduğumu ilk olarak anlayışımdı.

Etrafımdaki bütün beyazlar, yani kendi sınıf arkadaşlarım, Swerlin'ler, çalıştığım lokantadakiler bendeki bu değişikliği hep farkettiler. "Son zamanlarda bir acaip oldun. Sanki kendinde değil gibisin, Malcolm. Neyin var?" diye sorup duruyorlardı bana.

Ama bu arada sınıfın gene en iyilerinden olmaktan da geri kalmıyordum. Hatırladığıma göre sınıf birinciliği, ben, Audrey Slaugh adındaki bir kız ve Jimmy Cotton adındaki bir oğlan olmak üzere üçümüz arasında dönüp duruyordu.

Bu minval üzere günler geçip giderken, bütün sömestr boyunca benim huzursuzluğum ve rahatsızlığım da günden güne artıp gidiyordu. Sonunda birgün, ilk dönemi başarıyla bitiren öğrencilerin seneye lise bir'in A şubesine alınmak üzere son sömestre başlayacakları günlerden bir gün bir olay oldu ve işte bu olay benim hayatımın ilk büyük dönüm noktasıydı.

O gün her nasılsa sınıfta İngilizce öğretmenim Mr. Ostrowski'yle yalnız kalmışım bir ara. Mr. Ostrowski, uzun boylu, gür bıyıklı, adeta kırmızı tenli bir beyazdı. Benim aldığım en iyi notlar arasında onun dersi de vardı; o da beni beğendiğini her vesileyle hissettirmişti bana. Daha önce de sözettiğim gibi, adeta doğuştan 'danışman'dı bu adam; ne okunacağı, ne yapılacağı, herhangi birşey hakkında ne düşünüleceği konusunda, hemen hemen her konuda öğütler verir dururdu. Biz de Mr. Ostrowski hakkında pek nazik olmayan şakalar yapardık kendi aramızda: bu adam sınıfta bize anlatıp durduğu o 'hayatta başarı kazanmanın yolları'ndan biraz da kendisi yürüyüp daha iyi bir yere gitmek yerine, neden Mason gibi küçük bir kasabada öğretmenlik yapıyordu yani?

Biliyorum ki Mr. Ostrowski bana o günkü öğüdünü de iyi niyetle vermişti. Bana karşı kötü bir niyeti olduğunu hiç sanmam. O günkü öğüdünün tek nedeni, onun beyaz Amerikalı mizacında yatar. Ben onun en iyi öğrencilerinden biriydim, hattâ okulun en iyi öğrencilerinden biriydim. ama onun 'sizin yerinize' düşünebildiği gelecek, bütün beyazların siyahlar için düşündüğünden hiç de farklı değildi.

Mr. Ostrowski o gün bana şunu sormuştu: "Malcolm, artık kendin için bir meslek düşünüyor olmalısın. Söyle bakalım neye karar verdin?"

Aslına bakılırsa ben o güne kadar bu konuda hiç düşünmemiştim, ama ona, "Şey, evet, efendim, avukat olmayı aklımdan geçiriyorum," deyiverdim. Neden böyle dedim bilmiyorum. Bunun nedenini şimdiye kadar bulabilmiş değilim. Lansing'de o sıralar ne bir avukat vardır. Zencilerden, ne de bir doktor vardır; arasanız bir tek kişi bile bulamazsınız; öyle olunca, herhangi bir mesleğe göz koymanıza yarayacak bir tek imaj bile yoktu önümde. Ama o zamanlar kesin olarak bildiğim birşey vardı ki o da, avukatların, benim yaptığım gibi, bulaşık yıkamak zorunda olmadığıydı.

Benim cevabım üzerine Mr. Ostrowski çok şaşırmış bir halde, sandalyesinde şöyle bir geriye yaslandı ve ellerini ensesinde kenetledi. Yüzünde hafif bir gülümsemeyle şunları söyledi bana: "Malcolm, hayatın bizden istediği ilk şeylerden birisi de gerçekçi olmaktır. Bak şimdi bu sözlerimi yanlış anlama sakın. Burada seni hepimiz severiz, sen de biliyorsun bunu. Ama bu konuda daha gerçekçi düşünmelisin ve bir zenco olduğunu aklından çıkarmamalısın. Avukatlık ha... Yok bak işte bu meslek bir zenco için gerçekçi bir hedef değil. Senin hakikaten olmayı başarabileceğin bir şeyi düşünmen gerek. Bak meselâ ellerin bayağı maharetli: neler yapıyor, neler! İşbilgisi dersinde marangoz atölyesinde yaptığın şeyleri herkes beğeniyor. Ne diye marangoz olmayı düşünmüyorsun? Sen buralarda sevilen bir insansın, marangoz olursan bütün işler sana gelecektir."

Sonra sonra Mr. Ostrowski'nin söylediği bu sözler üzerinde düşündükçe, huzursuzluğum büsbütün artmaya başlamıştı. Bu sözler kafamın içinde burgu gibi dönüp duruyordu.

Beni asıl rahatsız eden şeyse, Mr. Ostrowski'nin sınıftaki öteki öğrencilere, yani beyazlara verdiği öğütlerdi. Zaten bu beyaz öğrencilerin çoğu ona çiftçi olmak istediklerini söylüyorlardı; baba mesleğini sürdürmek niyetindeydi bu çocuklar, büyüdükleri zaman ailelerinin çiftliklerini kendileri işletecekti, niyetleri buydu. Ama baba mesleğini devam ettirmek istemeyip de kendi yollarında yürümek, değişik birşey olmak istediklerini söyleyenleri Mr. Ostrowski hep teşvik ediyordu. Öğrencilerden bazıları, daha çok da kızlar, öğretmen olmak istiyorlardı. Birkaç tanesi de daha başka mesleklere girmek istiyorlardı, örneğin oğlanlardan birisi bölge temsilcisi olmak istiyordu, birisi veteriner olmak istiyordu; bir kız da hemşire olmak istiyordu. Değişik mesleklere girmek isteyen-

lerin hepsini de Mr. Ostrowski'nin çok teşvik ettiğini, onlara sürekli moral vermeye çalıştığını söylüyordu çocuklar. Ama bu öğrencilerin hiçbirisinin de aldığı notlar benim notlarım kadar yüksek değildi.

Bu konuda o zamana kadar hiç bu şekilde düşünmemiş olmam şaşırtıcı birşeydi; ama başkalarından neremin eksik olduğu bir yana, o beyaz çocukların hemen hepsinden daha zeki bir öğrenci olduğumu düşündüm. Ama gene de ben, onların gözünde, kendi gönlümden geçirdiğim birşey olabilecek kadar zeki değildim.

İşte bu gerçeği anladıktan sonra ben değişmeye başladım; için için.

Artık beyazlardan mümkün mertebe uzak durmaya çalışıyordum. Derslere düzenli olarak devam ediyor ve ancak bana birşey sorulması halinde konuşuyordum. Mr. Ostrowski'nin derslerinde yerimde oturabilmek bile artık adeta bedensel bir işkence oluyordu benim için.

Eskiden 'zenco' sözünü hiç umursamazken, şimdi bu sözü her duyduğumda durup bu sözü sarfedene sert sert bakıyordum. Benim bu davranışım da onları bayağı şaşırtıyordu.

Kısa bir süre sonra etrafımda o 'zenco' ve "Neyin var?" gibi sözleri bir daha duymaz oldum. Benim istediğim de buydu zaten. Öğretmenlerim dahil, hiç kimse bana ne olduğunu tam olarak anlıyamıyordu. Sağda solda benim bu halimin konuşulduğunu anlıyordum.

Birkaç hafta sonra, çalıştığım lokantada ve Swerlin'lerin gözetimevinde de aynı hava hakim olmuştu.

Aradan çok geçmemişti ki birgün Mrs. Swerlin beni odasına çağırdı; yanında Maynard Ailen adlı o memur da bulunuyordu. Benim için yeni birtakım kararlar alındığını yüzlerinden okuyordum. Mrs. Swerlin bana; okulda, işyerinde ve gözetimevinde kendimi o kadar sevdirmişken, hattâ bütün Mason'da herkesin gözdesi durumuna gelmişken, son zamanlarda onlara adetâ artık burada hayatımdan kesin olarak memnun olmadığımı düşündürecek şekilde davranmaya başlamamı kimsenin bir anlam veremediğini söyledi.

Kendisinin de artık benim gözetimevinde tutulmama hacet kalmadığını düşündüğünü sözlerine ekledi. Bundan sonra, beni çok seven Lyons ailesinin yanında kalmam için gerekli işlemler yapılıp bitirilmişti bile.

Sonra Mrs. Swerlin ayağa kalkarak elini uzattı. "Herhalde sana en az yüz kere sormuşumdur Malcolm," dedi, "Canını sıkan şeyin ne olduğunu soyler misin bana?"

Ben de, bana uzattığı elini sıkarak, "Birşey yok, Mrs. Swerlin," dedim. Sonra gidip yukardan eşyalarımı toplayıp getirdim. Dönüp baktığımda kapıda Mrs. Swerlin gözlerindeki yaşı siliyordu. Bunu görünce ben de bir tuhaf oldum. Ona herşey için teşekkür edip dışarıya çıktım ve beni Lyons ailesine götürecek olan Mr. Allen'ın yanına gittim.

Sekizinci sınıfı bitirene kadar iki ay boyunca yanlarında kaldığım Mr. ve Mrs. Lyons ile çocukları da benim neden sıkıldığımı söylemem için ısrar edip durdular. Ama ben onlara da hiçbirşey söyleyemedim.

Yine her Cumartesi Lansing'e kardeşlerimi görmeye gidiyordum. Mektup yazmam gerekse de, gerekmese de yazıyordum. Boston'a gelip bundan sonra orada yaşamak istediğimi yazdım Ella'ya bir seferinde.

Ella nasıl etti, ne etti bilemiyorum ama, benim gözetimimi Michigan'dan Massachusetts'e nakletmeyi becerdi ve böylece ben de sekizinci sınıfı bitirir bitirmez kendimi yine Boston'a giden Greyhound otobüsünde buldum.

O gündür bugündür bu yolculuğumu zaman zaman düşünmeden edemem. Hayatımda hiçbir mekân değişikliği, doğurduğu sonuçlar bakımından bu kadar esaslı ve derin olmamıştır.

Michigan'da yaşamaya devam etseydim, bir defa büyük bir ihtimalle, Lansing'de tanıyıp hoşlandığım o zenci kızlardan biriyle evlenirdim. Sonra da hükümet konağında ayakkabı boyacısı ya da Lansing Şehir Kulübü'nde garson olurdum herhalde. Ya da o günlerde Lansing Zencileri arasında 'büyük iş' sayılan ayak işlerinden bir iş bulurdum kendime; hatta marangoz bile olabilirdim.

Şimdiye kadar ben ne tür bir işe atılmış olursam olayım, o işte mutlaka başarı kazanmak için çok çalışmışımdır. Bu bakımdan, Mr. Ostrowski beni avukat olmaya teşvik etseydi ne olurdu acaba diye hayli düşündüğüm olmuştur. O zaman da herhalde, bir büyük kentin o profesyonel Zenci burjuvazisi arasında yerimi alır; bir yandan 'kaynaşma' için ayaklarına kapandığımız ikiyüzlü beyazların veballi sofralarından birkaç lokma artık daha kapabilmek için ölesiye yırtınırken, bir yandan da kokteylimi yudumlayarak kendimi o ezilen Zenci kitlelerin sözcüsü hattâ lideri diye yutturmaya çalışırdım.

Allah'a binlerce şükürler olsun ki, Boston'a gitmeyi kafama koymuştum ve sonunda gittim de. Gitmeseydim herhalde şimdi beyni yıkanmış bir siyah Hristiyandan başka birşey olmazdım.

3. HEMŞERİM

Tam bir Li'l Abner'e benziyordum. Her yanımdan Mason (Michigan) akıyordu. Kıvır kıvır ve kızılımsı saçlarım taşralı usulü kesilmişti. Briyantin bile sürmüyordum saçlarıma. O eski yeşil takımımın ceketinin kolları ta bileklerimin üzerindeydi. Pantolonumun paçalarıysa ayak bileklerimin nerdeyse üç parmak üzerindeydi; çoraplarım olduğu gibi gözüküyordu. Lansing'in büyük mağazasından alınan dar yakalı ve kısalmış paltomun rengi de elbisemin yeşilinin bir ton açığıydı. Benim bu görünüşüm, üvey ablam Ella için bile dayanılacak gibi değildi. Ama Ella, Little ailesinin köylüleşmiş bazı üyelerinin Georgia'dan Boston'a benim bu halimden daha beter bir halde geldiklerini de görmüş birisiydi. Bunu bana sonraları kendisi söylemişti bir ara.

Ella benim için çatı katında küçük ve şirin bir oda hazırlamıştı. Bir defa mutfağa, tencerelerinin, tavalarının yanına girmeyegörsün, tam bir Georgialı Zenci kadın olduğunu gösterirdi Ella. Tabağınızı göz açıp yumuncaya kadar domuz butuyla, yeşil sebzelerle, kavrulmuş nohutlarla, kızarmış balıklarla, lahanayla, patatesle doldurur; yemeklerin üzerine baharatını ve salçasını bolca döker, mısır ekmeğini önünüze yığıverirdi. Üstelik siz ne kadar çok yerseniz o o kadar memnun olurdu. Böyle

olunca, ben de Ella'nın hazırladığı masaya oturduğumda sanki bu son yiyişimmiş gibi yumulurdum yemeklere.

Mason'da ve Lansing'de olduğu gibi yine irikıyım, kapkara, samimi ve gösterişli bir hali vardı Ella'nın. Ama benim bir yaz önce tanıştığım asker olan o ikinci kocası Frank'tan da benim gelmemden üç hafta kadar önce ayrılmıştı. Zaten normal olarak hiçbir erkek, ben de dahilim buna, kendisiyle bir parça ilgisi olan herşeyi ve herkesi bizzat çekip çevirmeyi ihtiras haline getirmiş bir kadınla uzun süre birarada yaşayamazdı. Ben bunu anlayabiliyordum ama tabii bu konuda hiçbir zaman en ufak birşey bile çıtlatmadım Ella'ya. Orada yani Roxbury'de daha ikinci günüm falandı, Ella bana, Boston'a yeni gelen zencilerin çoğunun yaptığı gibi hemen kendime bir iş aramaya başlamamı istemediğini söyledi peşin peşin. Zaten kendisinin Kuzey'e getirdiği herkese, ilk günlerde iyi vakit geçirmelerini, etrafı doyasıya gezmelerini, otobüslere, metrolara binmelerini, Boston'u şöyle iyice bir tanımalarını söylediğini anlattı. Nedenine gelince, insan bir kere bir işe başını sokup da bağlanınca artık yaşadığı kenti görüp tanımak için bile bir daha eline fırsat geçmezdi. Ama benim çalışmaya başlama vaktim geldiğinde, benim iş bulmam için yardımcı olacağını da ekledi Ella.

Böylece ben de etrafta, Roxbury'nin Hill semtindeki Waumbeck ve Humboldt caddelerinde aylak aylak dolaşmaya başladım. Buraları, benim daha sonra yaşamaya başladığım Harlem'in Suyar Hill taraflarına çok benziyordu. Gezip gördükçe, bu Roxbury Zencilerinin benim bildiğim Zencilerden rüyamda bile göremeyeceğim kadar farklı davranıp farklı yaşadıklarına tanık oluyordum. Kendilerini 'Dört Dörtlük' olarak nitelendiren, kendini beğenmiş züppe Zencilerdi bunların hepsi; onun için de Zenci gettolarında ya da öteki üvey ablam Mary gibi 'şehir' kesiminde yaşayan öteki Zencilere pek tepeden bakıyorlardı.

Ben ilk olarak Roxbury'de gördüğüm bu zencileri o zamanlar, iyi bir hayat süren, yüksek mevkileri olan, büyük işler yapan, eğitim görmüş, önemli adamlar sanırdım. Bu Zencilerin işe giderken, ziyaretlere ya da kiliseye giderken de oldukça mağrur ve vakur bir yürüyüşü vardı. Kaldırımlardan bir geçişleri vardı ki görmeliydiniz, ama şimdi biliyorum ki bu Zenciler hiç kuşkusuz bizim Lansing'in o 'büyük adam' olmuş ayakkabı boyacılarının ve garsonlarının büyük kent şartlarındaki benzerleriydi. Aradaki tek fark, Boston'dakilerin beyinlerinin daha da beter bir şekilde yıkanmış olmasıydı. Boston Zencileri akıllarınca 'kültürlü',

'yontulmuş' ve 'itibarlı' olmakla öğünüyorlardı ve kendilerini ancak bir taş atımı ötedeki Zenci gettolarında yaşayan renk kardeşlerinden mukayese bile kabul etmeyecek derecede üstün görüyorlardı. Bu Hill Zencileri, kendilerini güya daha 'üstün' yapan bu acınası yanlış saplantı içinde, bir yandan da beyazları taklit edebilmek için didinip duruyorlardı.

Boston çevresinde içinde oturduğu evin sahibi olacak kadar uzun süre yaşayan her Zenci aile, Hill'in eşraf kesimi arasında sayılıyordu. İki yakalarını biraraya getirebilmek için kendi evlerinin bir-iki odasını kiraya vermeleri bile bu yargıyı değiştirmiyordu. Sonra, Güney'den Ella gibi nispeten yakın zamanlarda gelmiş olan kapı komşularını bile küçük gören Zenciler vardı; New England'ın yerlisiydi bunlar. Aslında Hill'de oturanların büyük çoğunluğunu Ella gibileri, yani son derece gayretli ve maceraya atılmaktan çekinmeyen Güneyliler bir de Batı İndia Zencileri teşkil ediyordu.

Batı İndia'dan gelme Zencilere hem New England'lılar, hem de Güneyliler 'Kara Yahudiler' diyorlardı. Bunlar arasında, sadece kendi oturduğu evin sahibi olmakla kalmayıp kendilerine ek bir gelir getirebilecek en az bir kiralık eve daha sahip olmayı başaranların çoğu ya Güneyliydi, ya da Batı İndia'lıydı. Havalarından yanlarına yaklaşılmayan o New England'lılar öteki Zencilerden daha az varlıklıydı.

O yıllarda, Hill'de öğretmen, rahip, sağlık memuru gibilerinden bir 'mesleki titr' sahibi olduğunu iddia eden kimseler de kendilerini üstün görürlerdi. Roxbury'de oturan o Zenci postacıların, istasyon hamallarının ve vagon restoranlarda garsonluk yapanların, sanki başlarında silindir şapka, sırtlarında da bonjur varmış gibi ortalıkta kasıla kasıla dolaşmaları, kimbilir belki de birkaç dakikalığına ancak görebildikleri o yabancı diplomatlara benzeme arzularından ileri gelmekteydi.

Ama öyle sanıyorum ki, taşıdıkları bütün çarpıcı meslekî titrlere rağmen, Roxbury Hill'de yaşayan her on Zenciden sekizi aslında hizmetçilikte ya da öteki ayak işlerinde çalışıyordu. "Bankada çalışıyor," ya da "Emniyette görevli," gibi sözlerin söyleniş biçimi yok mu! Bu sözleri duyunca insan, vakur pozlara giren kır saçlı bir banka hademesinden ya da bir gümrük müstahdeminden değil de, sanki bir Rockefeller'dan ya da bir Mellon'dan sözedildiğini sanırdın. "Köklü bir ailenin yanındayım," gibilerden bir söz de beyazların yanında aşçı ya da hizmetçi olarak çalışan Zencilerin işlerine itibar kazandırmak amacıyla başvurdukları bir çeşit yüceltme yöntemiydi. Bu gibi aşçılar ve hizmetçiler Rox-

bury'deki ırkdaşları arasında bulundukları zamanlarda öylesine yapmacık bir dille konuşuyorlardı ki, ne söylediklerini anlıyamazdınız bile. Kimbilir siyah elbiseler ve beyaz gömlekler giymiş ve yaşları kırka elliye varıp dayanmış kaç çocuk Hill'den çıkıp şehre 'hükümetteki', 'maliyedeki' ya da 'adliyedeki' işlerine gitmek üzere yollara dökülürdü. Ben o zamanlar da, şimdi bu kadar çok Zencinin nasıl olup da kendi kendisini bu şekilde aldatıp gitmenin küçültücülüğüne dayanabildiğini bir türlü anlayamamışım, buna her zaman şaşıp kalmışımdır.

Çok geçmeden Roxbury'den daha ötelere uzanıp bütün Boston'u baştan başa taramaya başladım. Başımı ne yana çevirsem tarihî binalar, tarihi olaylarla meşhur olmuş adamların heykelleri, bu heykellerin kimlere ait olduğunu gösteren ve tarihî olaylar hakkında kısa bilgiler veren levhalar ve işaretler çarpıyordu gözüme. Boston İl İdare Meclisi binası önündeki bir heykel beni hayli şaşırtmıştı: Crispus Attucks adında bir Zencinin heykeliydi bu. O meşhur Boston Katliamı'nda ilk öldürülen adammış. Bunu o zamana kadar hiç duymamıştım.

Gezip görmedik yer bırakmıyordum. Bir keresinde hep aynı yönde yürüye yürüye ta Boston Üniversitesi'ne kadar gittim. Başka bir gün de tutup hayatımda ilk defa olarak bir metroya bindim. Metrodakilerin çoğunun indiği bir durakta ben de inip peşlerine takıldım. Meğer Cambridge'miş orası, ben de hazır oraya kadar varmışken tutup Harvard Üniversitesi'nin kampusunu köşe bucak dolaştım. Hakkında fazla bir şey bilmiyordum gerçi ama, daha önceleri bir yerlerde duymuştum Harvard'dan sözedildiğini. Tabii o zaman biri çıkıp da bana, yirmi yıl kadar sonra bu Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin anfisinde bir konuşma yapacağımı söyleseydi buna kimse inanmayacağı gibi kendim de inanmazdım.

Şehir merkezinde de bir hayli keşifte bulundum. Bir şehirde Güney İstasyonu ve Kuzey İstasyonu diye iki tane büyük tren istasyonunun bulunmasına doğrusu o zamanlar bir anlam verememiştim. Ama her iki istasyonda da bir kenara dikilip gelip geçenleri uzun uzun seyretmiştim. Ella'nın beni karşıladığı o otobüs terminalinde de aynı şeyi yaptım. Bu merakım beni limana, doklara kadar sürükledi. Orada limana giren eski gemilerle ilgili bilgiler veren levhaları tek tek okudum.

Sonra aynı zamanda Lansing'deki Wilfred'e, Hilda'ya, Philbert'e ve Reginald'a bir mektup yazarak bütün bu gördüklerimi bir bir anlattım. Kıvrım kıvrım dolanıp giden parke taşı döşeli o dar yollardan, birbiri üstüne abanmış evlerden sözettim. Boston'un merkezinde benim öm-

rümde görmediğim kadar büyük mağazaların, beyazlara mahsus lokantaların, otellerin bulunduğunu yazdım onlara. O klimatik cihazlarıyla donatılmış güzel salonlarda oynayacak hiçbir filmi kaçırmamayı da kafama koymuştum.

Massachusetts Caddesi üzerinde bulunan Leow Devlet Tiyatrosu ile Roseland Devlet Bale Salonu'nun insanda heyecan uyandıran o devasa binası yanyanaydı. Önlerindeki çarşaf gibi afişlerde, bu salonlarda daha önceden konser vermiş olan meşhur Zenci ve beyaz orkestraların resimleri vardı. Oraya ilk kez gittiğimde, 'GELECEK PROGRAM' Gleen Miller'ın konseriydi. Bunu görünce, Mason'daki okul danslarımızda bütün gece boyunca Gleen Miller'in plaklarını dinlediğimiz o günler gelip geçmişti aklımdan, hatırlıyorum. Acaba o dans partilerini dolduran o kalabalık Gleen Miller'in plakları yerine oturup kendisini ve orkestrasını dinleyebilmek için neler vermezdi? O zaman, ilerde bu Roseland salonuna ne kadar aşina olacağımı da bilemezdim.

Ella da artık yavaş yavaş benimle biraz ilgilenmeye başlamıştı; çünkü etrafı yeteri kadar gezip gördüğüm halde yine de pek Hill'de durduğum yoktu. Ella artık 'kendi akranım olan iyi delikanlıların' arasına karışmam ve kendime iyi arkadaşlar seçmem gerektiğini ima edip duruyordu. Herhalde evden iki sokak ötedeki Townsend Pastahanesi'nde ve buna benzer yerlerde kendime bu tip iyi arkadaşlar bulabilirdim. Ama ben kendi yaşımdaki çocuklara daha Boston'a gelmeden önce de 'ufaklık' muamelesi yapar, onları küçük kardeşim Reginald gibi görürdüm. Onlar da sanki benimle kendileri arasında hayli yaş farkı varmış gibi davranırlardı bana karşı. Tekrar Lansing'e dönecek olursak, Mason'dayken hafta sonlarında oradaki beyazlardan uzak kalmak için gittiğim Lansing'de ağabeylerim Wilfred ve Philbert'in arkadaşlarıyla gezip dolaşırdık hep, o Zenci mahallelerinde. Aslında bu çocukların hepsi de benden en az iki üç yaş daha büyük olduğu halde, gene de içlerinde en iri yarı olanları bendim, hattâ yaş itibariyle de onlardan daha büyükmüşüm sanılırdım.

Ella'yı hayal kırıklığına uğratmaya hiç niyetim yoktu gerçi ama, gene de onun bütün öğütlerine rağmen daha içerlerde yer alan asıl Zenci gettolarına gitmekten de kendimi alamıyordum. Bu kesimlerdeki bakkal dükkanları, asansörü falan olmayan binalar, ucuz lokantalar, bilardo salonları, barlar, mahalle aralarındaki kiliseler ve tefeci dükkanları, bana daha çekici gelen, daha doğal bir dünyaydı benim için.

Elbette ki oralara gitmemin tek nedeni, Roxbury'nin bu kesimlerini gezmemin daha bir zevkli oluşu değildi; orada kendi doğal hayatlarını yaşayıp giden, etrafındakilere şu ya da bu şekilde hava atma ihtiyacı duymayan Zenciler arasında ben kendimi daha rahat hissediyordum. Kendim Hill'de otursam bile, kendimi öteki Zencilerden üstün görmek gibi bir içgüdüyle hareket etmiyordum; zaten hiçbir zaman da öyle hareket etmemeye çalışmışımdır.

Boston'daki ilk ayımı işte böylece, sağda solda ağzımı ayıra ayıra gezerek geçirdim. Köşebaşlarında, bilardo salonlarında, barlarda, lokantalarda gününü gün edip duran ve görünüşe bakılırsa hiçbir yerde çalışmayan, hiçbir iş tutmayan o yakışıklı 'kediler' beni kelimenin tam anlamıyla büyülüyorlardı. Bunların saçlarının nasıl olup da tıpkı beyazların saçları gibi dümdüz ve parlak olduğuna adeta bir mucize görmüşçesine şaşmaktan da kendimi alamıyordum; sonra Ella'ya sorduğumda buna 'kafa düzeltmek' dendiğini söylemişti bana. Ben daha o güne kadar ağzıma bir yudum bile içki koymuş ve bir nefeslik olsun sigara tüttürmüş birisi değildim. Oysa burada daha on oniki yaşına bile basmamış ufacık ufacık veletler zar atıyor, kâğıt oynuyor, kavgaya tutuşuyor, büyüklerden beş-on sent sızdırmanın yollarına bakıyor ya da buna benzer bir sürü halt karıştırıyorlardı. Konuşurlarken benim o güne kadar hiç duymadığım küfürler savuruyorlardı birbirlerine. Kendi aralarında, 'toka', 'kedi' (delikanlı), 'piliç', 'serin' (mükemmel), 'kalça' (uyanık) gibi, benim için gerçekten çok yeni sayılan bir yığın argo lâflar ediyorlardı. Duyduğum bu lâflar, her gece yatağıma girdiğimde kafamın içinde dönüp duruyordu. Zenci bölgesinin merkezinde, Lansing'de olduğu gibi kuytu bir köşeye gizlenmeye gerek görmeden açıktan açığa kaldırımlarda bir Zenciyle kolkola gezen beyaz kızlara ve barlarda parlak neonlar altında kafa çeken Zenci-beyaz çiftlere hele hele hava kararıktan sonra rastlamak beni adetâ şoke ediyordu. Wilfred'e ve Philbert'a yolladığım mektupta bunlara da değinmiştim tabii.

Ella'ya sürpriz olsun diye kendi başıma bir iş bulmayı kafama koydum. Birgün öğleden sonra bir bilardo salonunun önünde durmuş, camdan içeriyi seyrediyordum ki içimden bir ses içeriye girmemi söyledi bana. Zaten daha önceleri de birçok sefer orada durarak camdan içeriyi seyretmiştim. O gün de canım bilardo falan oynamak istediğinden değildi içeriye bakmam; zaten o güne kadar elime bir defa bile isteka almışlığım yoktu. Beni içeriye çeken şey, salonun orasına burasına küme-

lenip yeşil çuha kaplı büyük masaların üzerine abanıp abanıp doğrulan, birbirleriyle iddialı maçlara tutuşup parlak bilardo toplarını deliklere sokmaya çabalayan fiyakalı delikanlıların manzarasıydı. İşte sözünü ettiğim o gün camdan içeri bakarken, nasıl oldu bilmem, içeriye girmek ve oyuncuların bilardo toplarını getirip götüren 'kafasını düzeltmiş' ve oradakilerin "Shorty!" diye seslenmelerinden adını da öğrenmiş olduğum o tıknaz Zenciyle gidip konuşma cesaretini buldum kendimde. Zaten birgün de bu 'Shorty' salondan dışarı çıkmış ve benim orada öyle dikilip durduğumu görünce gülümseyerek, "Merhaba Kızıloğlan!" demişti bana. Onun için ben de cana yakın ve insana yardım edebilecek birisi olarak görüyordum onu.

İşte bu düşünceyle, mümkün olduğu kadar dikkat çekmemeye çalışarak içeri süzüldüm, salondakilerden çekine çekine ve kenardan köşeden yürüyerek, salonun arka taraflarında bir yerlerde, bilardocuların avuçlarına sürmeleri için bir teneke kutuya pudra dolduran Shorty'nin yanına sokuldum. Sonraları Shorty, benim ne istediğimi, hattâ neredeyde bütün hayat hikâyemi daha ilk başta anlayıverdiğini söyleyerek çok takılmıştır bana. İkide bir gülerek bana, "Yahu, bu kedi hâlâ taşra kokuyor be!" derdi. O ilk günkü izlenimlerini de şu cümlelerle dile getirmişti: "Kedinin bacakları öylesine uzundu ve pantolonu da öylesine kısaydı ki, baldır bacak olduğu gibi görünüyordu, kafası dersen kafa değil sanki çalılık mübarek!"

Ama o gün, ben içeri süzülüp de Shorty'nin yanına sokularak çekine çekine, onunki gibi bir iş bulabilmek için ne yapmak gerektiğini bana söylerse kendisine minnettar kalacağımı söylediğimde, benim ne kadar 'taşralı' bir görünümüm olduğunu hiç yüzüme vurmamıştı.

"İşten kastın topları getirip götürmekse," dedi Shorty "benim bildiğim, buralardaki bilardo salonlarının hiçbirisi de böyle bir adamı aramıyor. Ama ne tür esaret olursa olsun benim için farketmez mi diyorsun, ha?" Onun dilinde 'esaret' demek meşgale demekti, yani bir iş falan.

Shorty sonra bana o zamana kadar hangi işlerde çalıştığımı sordu. Ben de ona Mason'da (Michigan) bir lokantada bulaşıkçılık yaptığımı söyledim. Bunu duyan Shorty o kadar şaşırdı ki, nerdeyse elindeki pudra kutusunu yere düşürüyordu. "Vay, Hemşerim!" diye bağırdı, "Dur yahu, şöyle bir bakayım sana! Yahu ben de Lansing'liyim be!"

Shorty'ye benim kendisinden on yaş kadar küçük olduğumu hiç söylemedim, o da benim kadar küçük birisi olduğumu hiç farketmedi.

İkimiz akranmışız gibi davrandı bana. İlk zamanlar benim kendisinden çok küçük olduğumu söylemeye sıkıldım nedense; sonra da zaten yaş farkı aramızda hiç mesele olmadı. Shorty, Lansing'de dokuzuncu sınıfa kadar okumuş sonra da okulu terketmişti. Daha sonra bir süre Detroit'te amcasının yanında kalmış, şimdi de altı yıldır Roxbury'de yeğeniyle birlikte oturuyormuş. Shorty'ye Lansing'deki bazı kimselerden ve bazı yerlerden söz ettim, bunların çoğunu hâlâ tanıyordu; bunun üzerine sohbeti biraz koyulaştırınca da sanki çocukluğumuzdan beri aynı sokakta oturuyormuşuz gibi bir hava oluştu aramızda. Shorty'nin bu rastlantıya gerçekten çok sevindiği her halinden belliydi. Tabiî ki benim de, onun gibi uyanık olduğu her halinden belli olan bir hemşeriye rastladığım için kendimi ne kadar talihli saydığımı söylemeye ne hacet!

"Yahu anlayan için acaip bir yerdir şu Lansing be kardeşim," dedi Shorty. "Şimdi bak, sen benim hemşerimsin. Buraların fırıldaklarına karşı seni ben yetiştireceğim yani." Aptal aptal gülümseyerek yüzüne bakakalmışım Shorty'nin. "Şimdi bir işin var mı?" diye sordu sonra. "Bir işin falan yoksa hani, benim mesai bitene kadar oyalan buralarda."

Shorty'nin hemen sevdiğim bir yanı, samimiyetiydi. Boston'da nerede oturduğumu söyleyince, bana zaten bildiğim birşeyi, yani Zenci mahallelerinde oturanların Hill Zencilerini hiç sevmediklerini söyledi. Ama bana 'arpa' veren, evinde kaldığım için benden kira falan istemeyen hattâ benim için 'bir esaret' bile arama gereği duymayan bir ablanın pek de fena bir insan sayılamıyacağını da sözlerine ekledi. Shorty'nin bilardo salonundaki esareti, borusunu çalmayı öğrenene kadar vaziyeti idare etmek içindi. Birkaç yıl önce piyangodan biraz para vurmuş, Shorty de tutup bu parayla bir saksafon alımıştı. "İşte şimdi şu dolapta duruyor, akşam derse gideceğim de," derdi Shorty. Saksafon çalabilmek için Shorty, kendisi gibi 'birkaç kuşla birlikte' ders de alıyordu. Günün birinde kendine ait küçük bir topluluk kurmayı koymuştu kafasına. "Bu Roxbury'de sürten daha çok kişiye ekmek var," diye de açıkladı bana düşüncesini. "Sırf Sount'un, Duke'un ya da falancanın topluluğunda çaldım diyebilmek için büyük bir topluluğa girip de, hergün bir başka memlekette gecelemek, diyar diyar sürtmek bana göre değil arkadaş." Shorty'nin kendi topluluğunu kurma düşüncesi bence akıllıca bir işti. Keşke ben de birşeyler çalmasını bilseydim, diye hayıflandım o anda; ama o zamana kadar hiç böyle bir imkânım olmamıştı ki.

O gün akşama kadar Shorty bir yândan sağa sola top yetiştirirken,

bir yandan da bana laf yetiştirdi. Salonda gezinen ya da masalarda bilardo oynayan heriflerden hangilerinin 'dökünücü' (esrarlı sigara satıcısı), hangilerinin kodesten yeni çıkma sabıkalı, hangilerinin 'perde gerisi adamı' olduğunu ağzının bir köşesiyle anlatıp durdu. Bu arada piyangoya da her gün en azından bir dolar kaptırdığını da söyledi; ama bir de vururşa eline geçecek parayla hemen topluluğunu kuracaktı.

O zamana kadar hiç piyango bileti falan almamış olduğumu itiraf etmek beni biraz utandırdı. "Canım zaten senin şimdiye kadar neye imkânın olmuş ki," diye beni hoşgörerek, "ama bir esaret bulacak olursan, o zaman piyangoya da başlarsın anlıyor musun, hele bir de tutturursan artık ikramiye ile birşeyler alırsın," dedi Shorty.

Shorty, salondaki bazı kumarbazlarla, bazı muhabbet tellallarını gösterdi bana. Bunların bazılarının elinde beyaz fahişeler bile olduğunu alçak sesle anlattı. "Bende yalan yok, burada ben de iki dolara beyaz piliç ayarlarım," dedi. "Buraları geceleri muazzam hareketli olur ha, ilerde sen de göreceksin ya." Ben de zaten birkaç defa böyle şeylere rastladığımı söyledim. "Peki şimdiye kadar hiç ibiklediğin oldu mu?" diye sordu o da.

Bu işlerin büsbütün acemisi olduğumu utangaçlığımdan anladı Shorty. "Bırak şimdi, yahu," dedi, "utanılacak nesi varmış bu işin. Ben bu işi ta Lansing'deyken birkaç defa yapmıştım, hani o köprü başını mekân edinmiş Polonya piliçleri var ya, işte onlarla. Buradakilerin çoğu ya İtalyan ya da İrlandalı. Ama dert değil, beyaz olsun da nereli olursa olsun! Zaten bu iş nerde olursa olsun aynı kapıya çıkıyor. Fakat yani onlar Zenci yosmalardan daha iyi sevişiyorlar diye birşey söylenemez."

Aynı öğleden sonra Shorty beni bir sürü bilardocuyla, bir sürü aylakla tanıştırdı. "Hemşerim olur," diyordu. "İş arıyor. Bildiğiniz bir yer varsa." Onlar da, "Olur aklımızda olsun da," diyorlardı.

Saat yedide gececi top taşıyıcısı geldi, Shorty de hemen saksafon dersine gitmesi gerektiğini söyledi bana. Ama ayrılmadan önce, o gün eline geçen altı yedi dolar kadar bozuk parayı bana uzatarak, "Arpa vaziyetlerin nasıl hemşerim?" diye sordu.

Ben param olduğunu söyledim; iki dolarım vardı gerçekten de. Ama Shorty gene de bana zorla üç dolar daha verdi. "Şişkinleşsin cebin şöyle biraz," dedi sonra da. Salondan çıkmadan, önce kutusunu açarak saksafonunu da gösterdi bana. Yeşil kadife muhafazasında pırıl pırıl parlayan bir alto saksafondu bu. Ayrılırken de, "Serinlenmeye bak sen hem-

şerim," dedi Shorty, "yarın gene gel. Bu kedilerin bazıları sana bir esaret ayarlayacaklar."

Ben eve döndüğümde, Ella, Shorty diye birinin beni telefonla aradığını söyledi. Bana bir not bırakmış Shorty: Roseland Devlet Bale Salonu'ndaki ayakkabı boyacısı işini o akşam bırakıyormuş, Shorty de ona işini bana devretmesini söylemiş.

Ella bana bakarak, "Ama senin ayakkabı boyacılığında hiç tecrüben yoktur ki Malcolm," dedi. Yüz ifadesinden ve ses tonundan anlaşıldığına göre, Ella, benim ayakkabı boyacılığı yapmama pek razı değildi. Benim hiçbirşeye aldırdığım yoktu, çünkü dünyanın en meşhur, en büyük topluluklarının çalacağı bir yerde çalışmak düşüncesi adeta beni mest ediyordu. O heyecanla akşam yemeğini bile beklemeden evden çıktım.

Bale Salonu'na vardığımda bütün ışıklar yanmıştı. Ön kapıda bekleyen bir adam, Benny Goodman topluluğunun müzisyenlerini içeriye alıyordu. Ona, ayakkabı boyacısı "Sen yeni boyacı mısın yoksa?" diye sordu adam bana. Ben de, "Herhalde öyle olacak," diye cevap verdim. Adam, "Hadi bakalım," diye yılıştı, "belki sana da bir piyango vururda bir Cadillac da sen çekersin altına." Sonra da Freddie'yi ikinci katta erkekler tuvaletinin önünde bulabileceğimi söyledi.

Ama ben önce aşağı kata baktım. Bale salonunun büyük salonuna dalarak etrafa şöyle bir göz attım. Gözlerime inanamıyordum, ne kadar da büyüktü o cilâlı dans pisti. Pistin ta öbür ucunda yer alan sahnede, Benny Goodman'ın müzisyenleri tatlı pembe ışıklar altında gidip geliyorlar, aralarında konuşup şakalaşıyorlar, bir yandan da enstrümanlarını ve partisyonlarını hazırlıyorlardı.

Yukarıda, erkekler tuvaletinin önünde, kahverengi tenli, kafasını düzelttirmiş sırım gibi bir adam karşıladı beni, "Gel bakalım," dedi. "Bizim Shorty'nin hemşerisi sensin değil mi?" Ben, "Evet benim," deyince o da, kendisinin de Freddie olduğunu söyledi. "Bizim ahbap Shorty geldi buldu beni," dedi, "piyangodan büyük ikramiyenin bana çıktığını duymuş da, artık bu işi bırakacağımı tahmin etmiş." Freddie'ye, kapıdaki adamın bir Cadillac'tan sözettiğini söyledim. Güldü ve dedi ki: "Biz Zencilerin kendimize birşey alması bu beyaz kedileri çıldırtıyor. Ya işte, ben de kendime bir Cadillac alacağım dedim, sırf onlara inat diye ha."

Freddie sonra bana, birazdan müşterilerin gelmeye başlayacağını, kendisi çalışırken benim onu çok dikkatli olarak seyretmem gerektiğini söyledi. Birkaç gün sonraki konserde kendi yerini alabilecek şekilde beni yetiştirmeye gayret edeceğini de ekledi.

Freddie bir yandan boya sandığına bir çeki düzen veriyor, bir yandan da bana anlatıyordu: "İşe erken gel... bezler, fırçalar ayaklığın yanındadır... boyalar, sılalar, süet fırçaları işte burada... herşey yerli yerinde olmalı, yoksa çok sıkışırsın, saniye bile kaybetmemek gerekiyor..."

Bir yandan ayakkabı boyarken, bir yandan da tuvaletten çıkanlara bakmak gerektiğini de öğrendim bu arada. Tuvaletten çıkanlara hemen fırlayıp küçük, beyaz bir el havlusu tutmanız gerekiyordu. "Heriflerin çoğunun ellerini falan yıkayacakları yoktur ya," dedi Freddie, "bazan sen havluyu kapıp koştun mu bayağı utanırlar. Burada en iyi işin bu havlu işidir ha. Kirlenince tanesini bir peniye yıkatırsın, ama en azından her havlu beş sent kazandırır sana."

Hem ayakkabı boyatanların, hem de rahathaneden çıkıp havlu kullananların elbiselerine de şöyle birkaç fırça atmak gerekiyordu. "Beş on kuruş bahşiş için bu kadarı yeter," dedi Freddie. "Ama bir çeyreklik falan verenler olursa artık sen de onlara biraz Tom Amcalaşıvereceksin, beyaz kedilerin çok hoşuna gider bu. Bazan bir dansta iki üç defa bile geldikleri olur tuvalete."

Aşağıdaki salondan müzik sesi yükselmeye başlamıştı. Müziği duyunca ben herhalde dönüp aşağıya bakakalmışım. "Anlaşılan sen hiç büyük dans görmemişsin, öyle mi?" diye sordu Freddie. "Hadi aşağı in de biraz bak da gel", dedi sonra.

Pembe ışıklar altında bazı çiftler dansa başlamışlardı bile. Ama beni asıl heyecanlandıran şey, salona doluşan o muazzam kalabalıktı. Şimdiye kadar gördüğüm en şahane beyaz kadınlar; yaşlısıyla, genciyle. Gişeye sokulup bilet alan, sonra tomar tomar yeşil papelleri ceplerine geri tıkıştıran, hanımların mantolarını, kürklerini çıkarmalarına yardımcı olan, sonra da onların kollarına girip içeriye süzülen beyaz kediler...

Ben tekrar yukarıya çıktığımda Freddie'nin erkenci müşterileri gelmeye başlamıştı bile. Bir yandan ayakkabı boyayıp bir yandan da lavaboya yaklaşanlara havlu yetiştirmem için havluları bana uzatırken Freddie dört işi birden yapıyor gibiydi. "İşte, elbise fırçası da burda," dedi, "iki üç fırça atarsın yeter, ama fırçaladığını belli et."

İş biraz yavaşladıktan sonra, "Daha bu gece pek birşey görmedin. Hele dur, Zenci bozuntularının dansı olsun da sen o zaman gör bakalım! Yahu şu bizim Zenci milleti çılgınlaşır adeta eğlenirken!" Bu arada Freddie vakit buldukça bana birşeyler öğretmeyi de ihmal etmiyordu "Bak ayakkabı bağları da şu çekmecede. Sen ne de olsa bu işe yeni baş-

lıyorsun. Bunlar benim sana hediyem olsun. Çiftini beş sente alırsın bunları; heriflerin bağları eskimişse söylersin değiştirirler, çeyrek dolara da satarsın."

Benny Goodman'in o güne kadar dinlediğim bütün plakları, yukardan bizim bulunduğumuz yerden hafif hafif duyuluyordu. Müşterilerin arkası biraz daha kesilir gibi olunca, Freddie, müzik dinlemem için beni yine aşağıya yolladı. Mikrofonda Peggy Lee vardı. Tek kelimeyle harikaymış! Bu topluluğa yeni katılmış, Kuzey Dakota'lıymış ve daha önce Chicago'da bir toplulukta şarkı söylerken Mrs. Benny Goodman keşfetmiş onu. Müşteriler kendi aralarında konuşurken onların ağzından kaptığımız bilgilerdi bunlar. Peggy Lee şarkısını bitirince bütün dinleyiciler şiddetle alkışlamaya başlamışlardı. Büyük bir yıldızdı o kız.

"Buraya ilk geldiğimde ben de senin gibi çarpılmıştım böyle," dedi Freddie yukarıya çıktığımda, gülümsüyordu bir yandan da. "Ama şimdi sen onu bunu bırak da söyle bakalım şimdiye kadar hiç ayakkabı boyadın mı?"

Kendi ayakkabılarımdan başka hiç ayakkabı boyamadığımı söyleyince de bastı kahkahayı. "Boşver," dedi sonra, "ben de zamanında senin gibiydim. Haydi şimdi işe koyulalım." Sonra doğruldu Freddie ve kendi ayakkabılarını boyamağa başladı. Fırça, boya, fırça, cilâ, kadife, taban verniği... neler yapılacağını nasıl yapılacağını teker teker gösterdi bana Freddie.

"Ama elini çok çabuk tutman gerekir," diye ekledi. "Bir saniye bile kaybedecek halin olmaz!" Sonra da bu işlerin çabucak nasıl yapılacağını bana kendi ayakkabılarım üzerinde gösterdi. Artık iş hemen hemen bittiği için, tuttu bana bir de kadifenin kâğıt fişek gibi nasıl partlatılacağını gösterdi. Sonra, "Çaktın mı numarayı?" diye sordu. Bir de yavaş yavaş yaptı aynı hareketi. Sonra da ben onun ayakkabılarında aynı hareketi yapmayı denedim. İşin esasını kavramıştım bir anda. Freddie, "Biraz daha hızlı yapsan tamam," dedi. "Ses çıksın, yeter. Kediler daha çok bahşiş verirler o zaman. Bu ses çıkınca kendilerine çok önem verdiğini ve işlerine titizlik gösterdiğini sanıyorlar."

Programın sonuna doğru Freddie, ayakkabılarını boyatmak isteyen üç dört sarhoşun işini bana havale etti. Sonra Freddie'nin ayakkabıları üzerinde hızlı boyamayı öğrenme talimlerine başladım ve ayakkabıları ayna gibi parlatmaya çalıştım. İşimiz bitince, danstan sonra salonu temizlemekle uğraşan müstahdemlere yardım ettik; etrafa atılmış kâğıtları, si-

gara paketlerini, boş içki şişelerini topladık. Bu iş de bitince Freddie beni elden düşme, kestane renkli Buick arabasıyla Ella'nın Hill'deki evine kadar götürdü, eksik olmasın. Cadillac alınca bu Buick'ı satacağını söyledi Freddie. Yol boyunca hep konuştu. "Öyle sanıyorum ki, birkaç düzine prezervatif bulundurursan başka da bir eksiğin kalmıyor," dedi. "Paketini yirmibeş sente alırsın, Dansın bitmesine yakın yukarı çıkıp benim yanıma sokulan birkaç kedi oldu, bilmem farkettin mi? Yani bazıları kendileriyle gidecek yeni piliçler bulurlarsa gelip senden prezervatif alırlar. Tanesini bir dolara satarsın. Hattâ fazladan bahşiş bile verirler."

Sonra dönüp yüzüme baktı. "Sen daha bazı dümenlerin accmisi sayılırsın," dedi. "Heriflerin bazısı da gelir senden içki isterler, kimi de esrarlı sigara bulacaktın diye tutturur. Ama sen şimdilik prezervatiften başkasına girme; polisi vardır, şusu vardır, busu vardır, kimin ne mal olduğunu anlayıncaya kadar temkinli ol."

Ella'nın apartmanının önünde arabadan inerken de, "İşler iyi giderse her dansta on oniki dolar alırsın," dedi Freddie. "Ama şunu hiçbir zaman unutma ki çevirmesini bilene dünyada herşey iştir. Hadi eyvallah, Kızıloğlan."

Freddie'ye bundan sonra ilk defa birkaç hafta sonra şehirde rastladım; açık gri bir Cadillac arabanın içine iki dirhem bir çekirdek kurulmuş gece sefası yapıyordu.

"Beni tam yetiştirdiğinden emin misin ahbap?" dedim. Güldü, ne demek istediğimi anlamıştı. Benim onun yerinde çalışmaya başlamamdan sonra, onun asıl işinin ayakkabı boyayıp havlu vermekten çok, içki ve esrarlı sigara satmak, bir de beyaz zamparalara zenci yosma bulmak olduğunu anlamam pek fazla zaman almamıştı. Zencilerin dans gününde de her zaman için salonda bazı beyaz kadınların bulunduğunu da öğrendim aynı zamanda. Bu beyaz kadınların çoğu zaten fahişeydi ve hem ziyaret hem ticaret hesabı, pezevenkleri getiriyordu bu kadınları oraya. Beyaz kadınların kimileri de Zenci erkek arkadaşlarıyla birlikte geliyorlardı. Bazı kadınlarsa orada sürüyle bulunan ateşli Zenci erkekler arasında bir parça şehevî haz tadabilmek umuduyla yalnız başına geliyordu.

Beyazların dans gününde tabii içeriye siyahlardan kimse kesinlikle sokulmuyordu. Onun için, siyah fahişelerin pezevenkliğini yapanlar da çok geçmeden, danstan sonra 'siyah piliç' avına çıkan beyaz zamparalara orada bir telefon numarası ya da bir adres verebilecek yeni bir boyacı çocuk bulundurmanın yollarını aradılar.

Roseland'daki dansların çoğu sadece beyazlar içindi ve bu danslarda çalan orkestralar da hep beyazlardan kuruluydu. Ama hatırladığım kadarıyla orada Zencilerin dans gününde çalan tek beyaz topluluk, Charlie Barnet topluluğuydu. İşin gerçeği şu ki, danseden Zencileri tatmin edebilecek beyaz topluluk bir iki tane ya çıkardı ya çıkmazdı. Fakat iyi biliyorum ki, Charlie Barnet, o 'Cherokee'siyle, o 'Kızılderili Rumba'sıyla çok müthiş coştururdu o Zencileri. Yepyeni ipek saten elbiseleriyle, pırıl pırıl pabuçlarıyla, binbir çeşitte yapılmış saçlarıyla Zenci kızlar ve fiyakalı elbiseleri, acaip biçimde düzeltilmiş kafaları ile yakışıklı Zenci erkekler salonu tıka basa doldururlardı. Neşeli ve yağdan ışıl ışıl parlayan yüzleriyle halinden memnun görünürdü bu Zencilerin hepsi de.

Orkestra elemanlarından bazıları, saat sekize doğru yukarıya erkekler tuvaletine gelir ve dans başlamadan ayakkabılarını boyatırlardı. Duke Ellington, Count Basie, Lionel Hampton, Cootie Williams, Jimmie Lunceford gibi isimler, benim sandalyeme oturmuş olanlardan sadece birkaçıdır. Bu sanatçıların ayakkabılarını boyarken artık kadifeyi Çin çatapatları gibi sesler çıkartarak şaklatmayı da ihmal etmezdim. Duke'ün büyük alto saksofoncusu Johnny Hodges bizim Chorty'nin taparcasına sevdiği bir sanatçısıydı, işte bu Johnn Hodges'un bana hâlâ bir boya parası borcu vardır. Bir gece ben onun ayakkabılarını boyarken o da yanında dikilen arkadaşı baterist Sony Greer ile birbirlerine takılıp duruyorlardı. Ben boyama işinin tamamlandığını bildirmek için fırçasının bir ucuyla ayakkabılarının altına hafifçe tıklatınca o da şandalyeden kalktı, bana para vermek için elini cebine soktu ama o anda konuşmanın harareti içinde bir el hareketi yapmak için elini cebinden çıkarıverdi. Sonra da para vermeyi unutarak yürüyüp gitti. Ben de artık bir boya parası için arkasından seslenmedim, eh artık 'Daydream' adlı parçanın bestecisi bu kadarcık da unutkan olabilirdi.

Count Basie topluluğunun büyük caz şarkıcısı Jimie Rushing'le de kısa bir sandık-başı sohbeti yaptığımızı hatırlıyorum. (Bu sanatçı, "Dün Mektup Yazdım Sana İşte Bugün Buradasın" gibi parçalarıyla tanınmıştı.) Hatırladığım kadarıyla, Jimmie'nin ayakları hem kocaman, hem de bir acaipti. Bütün büyük ayaklarda olduğu gibi uzun değil de, Jimmie'nin kendisi gibi tıknaz, basıktı. Hattâ Jimmie beni Basie topluluğunun Dester Young gibi, Hary Edison gibi, Buddy Tate gibi, Don Byas gi-

bi, Dickie Wells gibi, Buck Clayton gibi öteki bazı elemanlarıyla da tanıştırmıştı. Sonraları bunlar tuvalete geldikçe, "Merhaba, Kızıloğlan" diye selâm vermeye başladılar bana. Onlar ayakkabılarını boyatmak için benim önümdeki sandalyeye oturunca, artık benim kadife de, onların kafamda sürekli olarak çalınıyormuş gibi gelen parçalarındaki bateri sololarını aratmayacak bir tempoyla patlar dururdu. Müzisyenlerin herhalde hiçbir yerde ayakkabı boyacıları arasında benim kadar ateşli hayranları olmamıştır. Tabii bu arada ben Lansing'deki Wilfred'e, Philbert'a, Hilda'ya ve Reginal'a mektuplar yazarak bütün bunları anlatmayı da ihmal etmeyecektim.

Orada hiçbir zaman, Zenci danslarının olduğu günler program arasında aldığım kadar bahşiş alamazdım, çünkü o zaman dans eden Zencilerin keyfine diyecek olmuyor ve son derece eliaçık birisi gibi davranıyorlardı. Beyazların danslarından sonra salonun temizlenmesine yardım ederken en fazla on onbeş kadar boş içki şişesi atardık, ama Zenci danslarından sonra sandık sandık yarımlık boş şişeler atmak zorunda kalırdık; hem de ne içkiler, öyle berbat şeyler de içmezlerdi Zenciler, hep iyi cins şeylerdi bunlar, en çok da İskoç.

Dans sırasında erkekler tuvaletine gelen olmayınca ben beş dakikalığına aşağı inerek dans seyrederdim. Beyazlar hep sanki sıkı bir eğitimden geçmiş gibi dansederlerdi: sol, bir iki, sağ, üç dört. Sanki birileri onları gizlice idare ediyormuş gibi aynı adımlar, aynı donuk hareketler aynı kararda sürüp giderdi. Ama ya Zenciler! Zencilerin dans sırasında ne hissediyorlarsa onu yansıtan o hareketli danslarının koreograf işini dünyada hiç kimse yapamaz. Kendileriyle danseden eşlerini, hattâ Zenci danslarını özellikle yeğleyen o beyaz piliçleri lopur lopur yiyip yutacakmış gibi verirler kendilerini dansa. Belki benim siyah kardeşlerim bunları söylediğim için kızacaktırlar bana ama gene de söylemeden geçmeyeceğim: o zamanlar birçok Zenci erkeğin onca siyah kızı gözleri bile görmezdi de, aynı Zenci erkekler, beyaz kadınlarla dansedebilmek için yırtınır dururlardı; sanırdınız ki bu beyaz kadınlar, Tanrının yeryüzüne indirdiği meleklerdi. Oysa şimdi zaten zaman değişti, bugünkü akılları olsaydı o siyah kızlar da, o beyaz kadınlar da Zenci erkeklerin peşini dünyada bırakmazlardı.

Her neyse, bazı çiftler de yüksek ve uzun sıçrayışlarıyla, içlerindeki duygularını yansıtan figürleriyle öylesine kaptırırlardı ki dansa kendilerini, akıllara durgunluk verirdi bu manzara adeta. O zamana kadar hiç dans etmediğim halde o heyecanı ta iliklerimde duyardım ve benim bile ayaklarım giderdi müziğe.

"Dans başlıyor!"la birlikte millet haykırışmaya başlar ve bu curcuna programın son dakikasına kadar da sürerdi. En sonunda programın bitmesine yakın, pistte kala kala birkaç düzine hızlı çift kalırdı. Kızlar topuksuz beyaz lastiklerini giyerlerdi ve o zaman orkestra da çılgınca çalmaya başlardı. Öteki çiftler de bu hızlı çiftlerin etrafına halkalanıp bağrışarak, el çırparak dansçılara eşlik ederlerdi. Sonra vahşice bir rekabet başlardı pistteki hızlı çiftler arasında. Sonra herkes pistin dörtte biri kadar küçük bir alanda birikirdi ve o zaman Roseland Devlet Bale Salonu, artık, orkestrasıyla, dans eden çiftleriyle, seyircileriyle, denizde çalkalanan bir gemiye dönerdi. Devamlı yanıp sönerek pembeden yeşile, sarıdan maviye dönüp duran ışıklar, çılgınlar gibi zıplayıp sıçrayan çiftleri aydınlatırdı. Orkestra elemanlarının "Curcuna! Haydi Curcuna!" diye bağırmasıyla birlikte millet çığlıklar atmaya başlardı. Topluluktan önce biri, sonra öteki çiftler artık ayakta duracak güçleri kalmayıp da nefes nefese, kan ter içinde seyircilerin üzerine yıkılır gibi sendeleyinceye kadar sürerdi bu curcuna. Bazı zamanlar ben de aşağıya, salonun kapısına kadar iner ve orada üzerimde gri üstlüğüm, cebimde de elbise fırçamla kendi kendime tepinir dururdum, sonra bir de bakardım ki yönetici başıma dikilivermiş ve bana çıkışarak yukarda müşterilerin beni beklemekte olduğunu ihtar etmektedir.

İlk içkimi, ilk sigaramı, hattâ ilk esrarlı sigaramı ne zaman içtiğimi şimdi tam olarak hatırlayamıyorum. Ama hemen hemen hepsi de aynı zamanlara rastlamaktadır. Zar atmaya, kağıt oynamaya, piyangoya her gün en azından bir dolar yatırmaya, hep Shorty ve arkadaşlarıyla geceleri sokaklarda aylak aylak dolaşmaya başladığım sıralarda alışmıştım içkiye, sigaraya. Shorty'nin benim ilk zamanlar ne kadar da taşralı koktuğum konusundaki takılmaları hepimizi gülmekten kırıp geçirirdi. Gerçi o zamanlar bile hâlâ taşralı bir havam vardı, bunu şimdi anlıyorum. Ama o zamanlar onların aralarına artık kabul edilmiş olduğumdan, bana takılmalarına ve şakalarına hiç aldırdığım yoktu. Hepimiz, içimizden birinin, çoğu zaman da kızlardan birinin evinde toplanır, kafalarımızda esrarlı sigaraların hafifliği, içimizde viskinin yakıcılığı, za-

manı kaynatır giderdik. Benim saçlarımın daha bir süre kıvırcık kalması gerektiğini herkes kabullenmişti itirazsız. Saçlarım yeteri kadar uzayınca Shorty düzeltecekti benim kafayı. Gene böyle gecelerden biriydi, bir 'zoot' almak için gerekli paranın hemen hemen yarısını tasarruf ettiğimi çıtlattım.

"Tasarruf ha?" diye heyecanla soran Shorty, söylediğime adeta inanamıyordu. "Hemşerim senin taksit diye bir numaradan hiç haberin yok mu?" diye hayretle sordu bana. Sonra da, sabahleyin ilk işi olarak en yakındaki bir konfeksiyon mağazasına telefon edeceğini ilan etti. Ben de erkenden damlayacaktım oraya.

Ertesi sabah mağazada genç bir yahudi olan tezgâhtar karşıladı beni. "Siz Shorty'nin arkadaşısınız değil mi?" diye sordu. "Evet," dedim ben de. Shorty'nin bu kadar çok tanıdığının olması beni şaşırtıyordu. Tezgahtar bir fişe adımı soyadımı yazdı. İşyeri adresi olarak Roseland Devlet Bale Salonu'nu, ev adresi olarak da Ella'nın dairesinin adresini kaydetti. Kefilim olarak da Shorty kaydedildi fişe. "Shorty bizim en iyi müşterilerimizden biridir," dedi tezgâhtar.

Sonra benim beden ölçüme baktı ve gidip bizim o zamanlar 'zoot' dediğimiz bir elbise getirdi ki tek kelimeyle harika birşeydi: dize kadar geniş giden, ama dizden itibaren ayak bileklerine kadar daralan gök mavisi bir pantolon ve beli sıkan ama belden aşağı genişleyip dizlerime kadar inen bir ceket.

Adam, mağazanın hediyesi olarak bana üzerinde soyadımın baş harfi, yani 'L' bulunan dar bir deri kemer vereceklerini söyledi bana. Sonra artık bundan böyle bana bir de şapka gerektiğini hatırlattı. Ben de bunun üzerine tutup kenarında on santimlik bir de tüyü olan mavi bir şapka seçtim kendime. Şapkayı da aldıktan sonra bir eşantiyon daha verdiler bana: ceketimin kenarından sarkarak sallanan, altın suyuna batmış iri taneli uzunca bir zincir. İstediğim kadar da kredi açacaklardı bana bu mağazadan.

Yeni aldığım elbisemi giyip de Ella'nın karşısına çıkınca Ella uzun uzun inceledi beni. "Eveet, nasıl olsa eninde sonunda alacaktın bunları," dedi. Sonra gidip o şipşakçıların birinde yirmibeş sentlik mürekkep rengi fotoğraflardan çektirdim üç adet. Fotoğraf çektirirken ben de 'uyanıklar'ın yeni elbiselerinin 'keyfini çıkartmak' için poz verdikleri gibi poz verdim: şapka yana yıkılmış, dizler birbirine yapışık ama ayaklar iyice açılmış, her iki elin işaret parmakları da yere doğrulmuş vaziyette

bir poz. İnsan üstünde böyle bir elbise varken bu şekilde poz verirse, o uzun ceket, o sallanan zincir, o Pencap pantolon daha da bir fiyakalı görünüyordu. Bu fotoğraflardan birinin arkasını imzaladım ve Boston'da ne imrenilecek bir hayat sürmekte olduğumu anlasınlar diye Lansing'deki kardeşlerime yolladım, hem de uçakla. Fotoğraflardan birini Ella'ya verdim, üçüncüyü de Shorty'ye verdim. Bu fotoğraf Shorty'yi bayağı duygulandırdı; fotoğrafı verdiğinde "Eyvallah, hemşerim" deyişinden anladım bunu. Ama bizim gibi 'uyanık' takımının kitabında bu gibi olaylar karşısında duygulandığını belli etmek yazmazdı.

Shorty kısa bir zaman sonra artık saçlarımın da düzeltilecek kadar uzamış olduğuna karar verdi. Sonra da bu iş için berbere üç dört dolar vermiyeliin diye gerekli macunun nasıl hazırlanacağını ve insanın kendi kafasını nasıl düzeltebileceğini de bana öğreteceğine söz verdi.

Macun yapmakta kullanılacak malzemeleri gösterir küçük bir liste çıkardı ve bana verdi Shorty, ben de listeyi alıp hemen bir süpermarkete koştum. Oradan bir kutu külsuyu, iki yumurta, orta-boy iki patates aldım. Bilardo salonuna yakın bir eczaneden de büyük bir kavanoz vazelin, büyük bir kalıp sabun, biri seyrek dişli biri de sık dişli olmak üzere iki tarak, ucu metal imbikli bir lastik balon, bir naylon önlük ve bir çift de lastik eldiven aldım.

Eczanedeki tezgâhtar bana "İlk defa mı düzeltiyorsun kafayı?" diye sordu. Ben de koltuklarım kabara kabara sırıtarak, "öyle" cevabını verdim. Sonra da koşa koşa Shorty'ye gittim.

Shorty haftada altı dolar kira vererek, yeğeninin oturduğu eski bir apartman dairesinin bir odasında kalıyordu. O gün de yeğeni evde yoktu. "Zaten çoğu zaman dostunun yanında kalıyor, bir bakıma bütün ev benim sayılır," dedi Shorty "Şimdi dikkatle seyret beni bakalım."

Önce patatesleri soydu Shorty, sonra da onları orta boy bir kavanozun içine, Mason meyve reçellerinin kavanozları vardır ya, işte o boy bir kavanozun içine rendeledi. Daha sonra da kül suyunu yavaş yavaş ilâve ederek tahta bir kaşıkla karıştırmaya başladı. Böyle böyle yandan biraz fazlasını döktü külsuyunun. Bu arada bana dönüp, "Bunu yaparken metal kaşık kullanırsan olmaz" dedi, "bu ilaçlı su hemen kararttır metal kaşığı."

Külsuyuyla patateslerin karışımından kola'ya benzer peltemsi birşey meydana geldi. Shorty tuttu bunun içine iki de yumurta kırdı ve bayağı büyük bir hızla karıştırmaya koyuldu. Öylesine hızlı karıştırıyordu ki, düzeltilmiş saçları kara yüzüne dökülüyordu. Macunun rengi git gide

açık sarıya döndü. "Kavanoza dokun bakalım," dedi Shorty. Kavanozu iki elimle dıştan kavradımsa da hemen geri çektim elimi. "Korkma canım, sıcak görüyorsun ya," dedi. "Külsuyundan oluyor bu sıcak. Tabii ki artık bunu sürünce kafanın yanacağını anladın değil mi, ama fena yakar ha. Ama dişlerini ne kadar sıkarsan saçların da o kadar düz olur.'

Sonra beni önüne oturttu Shorty. Yeni aldığım naylon önlüğü boynuma geçirdi, adamakıllı bağladı ve çalı gibi saçlarımı taramaya başladı. Sonra vazelin kavanozundan bir avuç dolusu vazelin alıp saçlarımı ve kafa derimi acıtasıya sert sert oğuşturmaya geçti. Enseme, kulaklarıma ve alnıma da bol bol sürdü vazelinden. Sonra ellerini yıkayıp kendi lastik eldivenlerini giydi. "İş bitip de kafanı yıkamaya sıra geldi mi, yıkarken kafanın bir yerinde bir ağrı sızı hissedersen hemen söyle bana, dedi. Önlüğünü üstüne geçirirken de beni bir daha uyarmadan edemedi: "Şunu hiçbir zaman aklından çıkarmamalısın ki, kafanda macun falan kalırsa yakıp yara eder ha."

Shorty hazırladığı macunla saçlarımı taramaya başladığında önce ılık birşeyler hissettim kafamda, ama çok geçmeden kafam adeta cayır cayır yanmaya başladı.

Dişlerimi sıktım ve mutfak masasının kenarlarını iki elimle sıkı sıkıya kavradım. Shorty'nin attığı her bir tarak darbesiyle kafamın derisi yüzülür gibi oluyordu.

Gözlerim sulanmaya, burnum akmaya başladı. Artık dayanamıyordum, lavaboya doğru fırladım. Shorty musluğu açıp kafamı sabunlamaya başladığında ben de ona aklıma gelen bütün küfürleri savurmakla meşguldüm.

Shorty kafamı sabunladı tekrar duruladı, sabunladı tekrar duruladı; belki on on iki defa tekrarladı. Her seferinde suyu biraz daha ılıştırıyordu. Sonunda tamamen soğuk suya döndüğünde, durulama biraz iyi gelmeye başlamıştı.

"Kafanda hâlâ yanan, kaşınan bir yer var mı?"

"Yok," diyebildim zorlukla. Dizlerim tiril tiril titriyordu.

"Otur öyleyse," dedi Shorty. "Herhalde fena olmadı."

Ama Shorty elinde kalın bir havluyla saçlarımı sert sert oğuşturarak kurulamaya geçince kafamdaki yanma da tekrar alevlenir gibi oldu. "Yavaş aslanım, yavaş!" diye bas bas bağırıyordum.

"En zoru ilk seferdir zaten," dedi Shorty de. "Artık kısa zamanda sen de alışır gidersin. Fakat gerçekten muazzam oldun, hemşerim. Muazzam düzeldi kafan."

Shorty sonra beni kaldırıp aynanın karşısına götürdü. Saçlarımın kırık, ıslak telleri sağa sola dağılmıştı. Kafamın derisi hâlâ yanıyordu, ama eskisi kadar fazla değildi bu yanma, artık dayanabiliyordum. Shorty elindeki omuzlarıma, önlüğün üzerine bıraktı ve tekrar saçlarımı vazelinlemeye koyuldu.

Shorty'nin, saçlarımı önce seyrek sonra da sık dişli tarakla geriye doğru usul usul tarayışını biraz hissedebiliyordum.

Sonra usturayla hafif hafif ensemi düzeltti. En son olarak da favorileri düzeltti.

Bütün bunlardan sonra aynada kendimi ilk defa görünce artık acı namına birşey kalmamıştı. Gerçi o zamana kadar çok mükemmel düzeltilmiş kafalar görmüştüm, ama insanın bu düzelmeyi kendi kafasında görmesi bir başka oluyor. O zamana kadar hep kıvır kıvır duran saçlarının düzelmiş halini ilk defa olarak görmesi insanı gerçekten hayrete düşürüyor.

Arkamda duran Shorty de görünüyordu aynada. İkimiz de birbirimize bakarak sırıtıp duruyorduk. İkimiz de kan ter içinde kalmıştık. Artık kafamdaki o eski saçlar gitmiş yerine yeni saçlar, bu düzgün ve parlak kırmızı -hem de hakiki kırmızı- saçlar gelmişti; artık beyazlarınki kadar düzgündü benim saçlarım da.

Amma da sersemmişim o zamanlar! Shorty'nin odasındaki aynanın karşısına geçerek, artık beyazlarınkini aratmayan saçlarımı hayran hayran seyre dalıp kalacak kadar aptalmışım demek. O Zaman, o günden sonra artık hep kafayı düzelttireceğime dair bir de yemin etmiştim. Uzun yıllar tuttum da bu yemini.

İşte bu kafa düzelttirme işi, benim benliğimi yitirmeme doğru attığım en büyük adımların ilkiydi gerçekten. Sırf beyazların saçına benzesin diye tut sen kendi kafanı bir iyice yak, bunun için dünyanın acısına katlan, olur şey miydi! Amerikada siyahların daha 'düşük' -ve tabii bunun karşısında beyazların daha 'üstün'- olduğuna inanacak kadar beyni yıkanmış ve bu inançla beyazların ölçülerine göre 'şirin' görünebilmek için Allah'ın kendilerine verdiği bedensel özellikleri zorlamalarla bozmayı bile göze alacak kadar bilinçsizleşmiş bir yığın Zenci arasına ben de katılmıştım sonunda.

Bugün bile etrafınıza şöyle bir bakacak olursanız, en küçük kasabadan en büyük kentlere kadar, beş paralık kantin masası kaynaşmalarından Waldorf-Astoria Oteli'nin 'kaynaşmış' siyah-beyazların müşterek

olarak kullandıkları lobisine kadar her yerde kafasını düzelttirmiş siyahlara rastlayacaksınızdır. Aynı şekilde, siyah kadınların da yeşil renkli, pembe renkli, mor renkli, kırmızı renkli, platin renkli çeşit çeşit peruklar takıp takıştırarak ortalığa döküldüğünü görürsünüz. Şamatalı bir komediden daha maskaraca birşey değil de nedir bu! İnsan bu durum karşısında, acaba bu Zenci kendi kişiliğini büsbütün yitirmiş mi, kim olduğunu tamamen unutmuş mu diye düşünmekten kendini alamaz.

Bugün 'yüksek tabaka' Zencileri denen bir sürü Zencinin kafalarını düzelttirdiklerini göreceksinizdir, bu arada sözkonusu etmekten hiç hoşlanmıyorum ama, söylemeden geçemiyeceğim ki Zenci sanatçıların çoğu da yapmaktadırlar aynı şeyi. Zaten benim bu Zenci sanatçılar arasında Lionel Hampton gibi, Sidney Poitier gibi bazılarını özellikle tutmamın asıl nedenlerinden birisi de şudur ki, bu sanatçılar hem kendi saçlarının doğal haline dokunmamışlar, hem de sahalarında zirveye ulaşmayı başarmışlardır. Ben, hayatında kafasını hiç düzelttirmemiş Zencileri de,-en sonunda benim de yaptığım gibi- bu alışkanlıktan vazgeçecek kadar sağduyu sahibi olan Zencileri de çok takdir ediyorum.

Kendi eliyle kendi güzelliğini mahvetmekten başka birşey olmayan bu kafa düzelttirmelerin kimin için daha utandırıcı olduğunu bilemem artık. Acaba bu durumu da ha iyi kavraması gereken 'orta tabaka' ve 'yüksek tabaka' Zencilerinin kafa düzelttirmesi mi daha utandırıcıdır, yoksa o en yoksul, en ezilmiş, en cahil Zencilerin kafa düzelttirmesi mi daha utandırıcıdır? Yani benim kafamı ilk defa, düzelttirdiğimde olduğum gibi, asgari ücretle çalışıp sefalet içinde yüzen Zenci mahallelerinde oturan Zencileri kastediyorum burada. Hattâ bu zavallı ve aptal Zenciler arasında, kafasını Jemima Teyzenin başörtüsünden hiç de farkı olmayan kara bir mendille saranlara da çok rastlanır. Düzeltilmiş saçları daha çok dayansın da, berbere daha az gidilsin diye yaparlar bunu. Bu mendili ancak özel hallerde çözerler ve düzelttirilmiş kafaları da ancak o zaman ortaya çıkar, kendilerinin ne kadar 'keskin' ve 'uyanık' olduklarını göstermiş oluyorlar akılları sıra. İşin asıl matrak yanı da şu ki, ben şimdiye kadar ne bir beyaz kadının, ne de bir siyah kadının düzelttirilmiş saçtan hoşlandığını gösteren bir laf ettiğini duymuşumdur. Elbette, bir siyahla beraber olan bir beyaz kadın adamın saçını düşünecek değil ya. Ama içinde bir parçacık ırk gururu taşıyan bir siyah kadının nasıl olup da, siyah olduğu için utanç duyduğunu bütün dünyaya ilân etmek istercesine kafasını düzelttirmiş bir siyah erkekle sokakta yanyana gezebildiğini ben bir türlü anlayamıyorum.

Benim kendi utancıma gelince, ben bu söylediklerimin hepsini de önce kendimi hedef alarak söylüyorum, çünkü herhalde o zamanlar benden daha mükemmel kafa düzelten bir başka Zenci daha gösterilemezdi bana. Benim, bugün hâlâ kafa düzelttiren siyah erkeklerle ve beyazlara benzeyebilmek için renk renk peruklar takan siyah kadınlarla ilgili olarak, kendi tecrübelerime dayanarak söyleyeceğim birşey var ki o da şudur: bu insanlar saçlarına gösterdikleri itinanın yarısını kafalarının içindeki beyinlerine gösterselerdi, durumları şimdikinden bin defa daha iyi olurdu.

4. LAURA

Shorty çeşitli piliçlerin ve kedilerin yuvalarında çevrilen müthiş ve çılgınca numaralara götürüyordu beni. Buralarda devrilen hafiflerle ve yıllanmışlarla herkes kafayı bulup iyice zom olur, sonra yeniden mazotlanıp kendini büsbütün dağıtırdı. Ab-ı hayat gibi piliçlerle ve felâket uyanık kedilerle tanıştım ben bu yuvalarda.

Yukardaki paragraf tabii kasıtlı olarak böyle ifade edildi; o günlerde benim 'uyanık' olduklarını kabul ederek beğendiğim sevip saydığım kimselerin ne biçim bir argoyla konuştuklarını bir parça olsun anlatabilmek için böyle konuşuyorum. Ama şunu da söyleyeyim ki, ben hiçbir zaman gerçek bir uyanık gibi argo konuşamamışımdır.

Kuzey'in büyük kentlerindeki Zenci mahallelerine sonradan gelip yerleşmiş ve yerleşecek olan yüzbinlerce taşralı gibi ben de bu Zenci mahallelerinde moda olan hiçbirşeyden geri kalmadım, herşeyi yapmaya baktım. Anlattığım gibi, 'zoot' stili elbiseyse ondan geri kalmadım, kafayı düzelttirmekse ondan geri kalmadım; sonra, içkiyse, sigaraysa bunlardan geri kalmadım, derken sonunda esrarlı sigaraya da müptelâ oldum. Bütün bunlarla, utandırıcı geçmişimi, taşralılığımı silmiş oluyordum kendi aklımca. Fakat beni şu halimle bile hâlâ rezil edebilecek bir eksiğim vardı o zamanlar; dans etmesini bilmiyordum.

Dans etmesini ne zaman öğrenmiştim? Bunu kesin olarak hatırlamıyorum şimdi, yani belli bir geceden ya da belli gecelerden sözedemiyeceğim bu konuda. Ama dans, bizim 'yuva partileri'nin vazgeçilmez bir unsuruydu. Onun içindir ki bana lindy-hop dansına başlama arzusunun nasıl ve niçin geldiği konusunda anlayamadığım hiçbir nokta bulunmamaktadır şu anda. Başım alkolün ve marihuananın etkisiyle dönerken ve portatif pikaplarımızdan vahşice bir müzik yayılırken, bana Afrikalı atalarımdan miras kalmış olan dans içgüdülerimin kıpırdana kıpırdana canlanmaya başlaması için herhalde pek fazla bir zaman geçmemiş olmasa gerek. Bu konuda hatırladığım tek şey, gene böylesi partilerden birisinde benim dışımda hemen hemen herkesin dans ettiği bir gece, kızların beni de tutup zorla dansa kaldırmasıyla kendimi bir anda dans edenlerin arasında buluverdiğimizdir. Zaten o tür partilerde vaziyete çoğu zaman kızlar hakim olur. eşlerini kızlar kendileri seçerdi, çünkü böyle partilerde dans etmesini bilmeyen birisinin bulunabileceği akıllarından bile geçmezdi kızların.

Böylece ben de kendimi hiç beklemediğim bir zamanda, o itişe kakışa zıplayan kalabalığın arasında buluverdim; derken birdenbire ve hiç ummadığım bir şekilde meseleye vakıf oluverdim. Sanki birileri kafamdaki bir düğmeyi tam zamanında çevirivermişti de beni anında değiştirivermişti. O güne kadar baskı altında kala kala sindirilmiş olan Afrikalı içgüdülerim sanki setlerini yıkarak boşanıvermişti o anda.

Ben Mason'dayken beyazlar arasında uzunca bir süre kaldığımdan olacak herhalde, bu dans denen şeyin bilinen birtakım hareketlerin, özel figürlerin falan belli bir sırayla, birbiri ardına yapılmasından ibaret olduğunu sanarak çekinirdim, dansetmekten korkardım. Beyazlar çünkü böyle yapar dansı. Ama o partide, beyazlara göre nispeten daha serbest danseden kendi ırkdaşlarım arasında dansın, ayaklarını, kollarını ve bütün vücudunu müziğin uyandırdığı etkilere içten geldiği gibi cevap verecek şekilde serbest olarak hareket ettirilmesinden başka birşey olmadığını kavradım derhal.

Zaten ondan sonra da, benim ortaya atılıp da kafamı koparırcasına sallaya sallaya lindy-hop dansı yapmadığım bir parti olmadı hemen hemen, çünkü icabında partiye davet edilmeyecek olsam bile, ben kendi kendimi davet ediyordum.

Nedense ben yeni şeyleri hep kolay kavramışımdır. Dans konusunda o güne kadar kaybettiğim zamanı da öylesine çabuk telafi ettim ki

çok geçmeden kızlar kendilerini dansa kaldırmam için yakamı bırakmaz oldular. Dans ederken eşimi çok yorardım, zaten onlar da bundan dolayı can atıyorlardı benimle dansa kalkmaya.

Roseland Devlet Bale Salonu'nun erkekler tuvaletindeki işimin başındayken bile kendimi zor tutuyordum. Elimdeki kadife, aşağıda dans salonunda çalan müziğin ritmine göre hareket ederek uyumlu sesler çıkarıyordu. Özellikle beyaz müşteriler, ayakkabılarını boyarken bir yandan da ayaklarımın arada bir durup sonra yeniden müziğe gitmesini gördükleri zaman bıyık altından gülüyorlardı bana. Beyazlar, siyahların doğuştan dansçı olduğunu kabul etmekle isabetli düşünüyorlar elbette. Günümüzün beyazlarla biraz fazla 'kaynaşmış' ve benim o zamanki halimden pek farklı olmayan birtakım Zencilerinde dans etme içgüdüsü baskı altında kaldığından, bu gibi Zencileri hariç tutacak olursak, siyahların bacak kadar veletleri bile çok güzel dansederler. Hani şu 'danseden bebek' dedikleri, üflenince kollarını bacaklarını sallamaya başlayan oyuncakları biliyorsunuz değil mi? Ben işte o zamanlar tam bu oyuncakların canlısı gibi birşeydim, beni üfleyip harekete geçirense müzikti tabii.

Boston'un siyah sakinleri için yapılacak bir programdan önce de gidip Roseland Devlet Bale Salonu'nun yöneticisine istifamı verdim. O programda iyi hatırlıyorum, Lionel Hampton orkestrası çalacaktı.

Hem ayakkabı boyamaya hem de dansetmeye vaktim yetişmediğinden, bu iki işi birlikte götüremediğim için boyacılıktan istifa ettiğimi söyleyince Ella katıla katıla gülmekten kendini alamadı. Herşey bir yana, işi bıraktığıma Ella çok seviniyordu, çünkü benim böyle itibarsız bir işte çalışmam zaten daha ilk günden beri Ella'nın hoşuna gitmiyordu. İşi bıraktığımı Shorty'ye söyleyince, o da nasıl olsa bir süre sonra bu boyacılık işinin beni sarmaz olacağını daha önceden tahmin ettiğini söyledi.

Shorty aslına bakılırsa fena dansetmiyordu ama gene de kendine göre birtakım mazeretler ileri sürerek büyük dans programlarına hiç katılmıyordu. Shorty işin müzik tarafını seviyordu sadece. Saksafon çalmaktan, elindeki plakları dinlemekten başka bir şeyi gözü gördüğü yoktu. Shorty'nin gidip büyük orkestraların programlarını dinlemeye pek kulak asmaması da beni şaşırtıyordu. Shorty'nin varı yoğu, taparcasına sevdiği bir alto saksafoncusu vardı; Duke Ellington topluluğunda çalan Johnny Hodges'du bu. Genç müzisyenlerden pek çoğunun, büyük topluluklarda aynı enstrümanı çalan sanatçıları taklit etmekten başka birşey yapmadığını söylerdi Shorty. Tabii aslında Shorty' nin kendi müzi-

ğinden ve kendi topluluğunu bir an önce kurarak Boston civarında turnelere çıkmaya başlamaktan başka birşeyi fazla ciddiye aldığı yoktu.

Ben Roseland'daki işimi bıraktığımın ertesi sabahı jilet gibi giyindim ve erkenden o erkek konfeksiyon mağazasına damladım. Adam ellerindeki fişleri, kayıtları falan bir kontrol etti; o güne kadar haftalık taksitlerimi yalnızca bir kere aksatmışım, bu bakımdan da mağazanın en yüksek kredi limiti sayılan 'A-1' kredisinden yararlanabiliyormuşum. Adama işimden daha yeni ayrıldığımı söyledimse de, adam bunun onlar acısından hiçbir sakıncası olmadığını, hattâ zor durumda kalacak olursam mağazaya birkaç hafta taksit yatırmasam da olabileceğini, nasıl olsa birgün benim vaziyeti düzelteceğime inandıklarını söyledi bana.

Bunun üzerine ben de bu sefer kendi bedenime uyan bütün elbiseleri gözden geçirdim, askılıklarda ne kadar elbise varsa hepsini inceledim. Sonunda ikinci 'zoot'umu seçtim. Balık sırtı gri bir takımdı bu. Kocaman bir ceketin altında, dize kadar uzanan balon gibi şişkin bir pantolon, paçaları dizden itibaren daralıyordu, hattâ paçalar o kadar dardı ki pantalonu giyip çıkarırken ayakkabılarını da çıkarmam gerekiyordu her seferinde. Tezgâhtarın önayak olmasıyla tutup bir gömlek, bir şapka, bir çift de tabanı kâğıt kadar ince, toparlak burunlu, kavuniçi, yani zamane gençlerinin çok tuttuğu ve o mevsimin de modası olan bir ayakkabı aldım. Bütün bu aldıklarım hemen hemen yetmiş seksen dolar kadar tuttu.

O gün benim hayatımın en önemli günlerinden biriydi sanki; bu ruh haliyle tuttum berbere bile gittim ve ilk defa olmak üzere kafamı düzelttirdim. Shorty'nin de o zaman söylediği gibi, bu sefer pek canım yanmamıştı.

O gece, kalkıp tam kalabalığın akın ettiği saate denk getirerek Roseland Devlet Bale Salonu'na gittim. Tıklım tıklım dolu olan lobide, Roxbury'nin o halis muhlis uyanıklarından birçoğunun üzerimdeki yeni elbisemi dikkatli dikkatli süzdüklerini farkettim; bazı güzel kadınlar da aynı şekilde bakıyorlardı bana. Ceketimin iç cebindeki ufaklık şişeden birkaç yudum çekmek için salına salına yukarıya, erkekler tuvaletine çıktım. Benim yerime gelen çocuk korkak tipli, ufak suratlı, kahverengi tenli, insanda nefesi kokan birisi izlenimi uyandıran bir oğlandı. Kansas City'liymiş. Benim kim olduğumu öğrenince hayranlığını ve merakını gizleyemedi. Ben de, 'gözünü açarsa' dönen dolapları kısa sürede kavrayacağını söyledim ona. Aşağıya inip salonda yerimi aldığımda keyfime diyecek yoktu doğrusu.

Hampton'ın orkestrası müziğe başlamıştı. O cilâlı koca pist çılgınlar gibi lindy-hop dansı yapan çiftlerle çakılakalmışlı; iğne atsan yere düşmez hesabı. Bu curcunada ben de hiç tanımadığım bir kıza yapıştım. Ondan sonra da kendimi pistte o kızla birbirimize gülümseye gülümseye dans eder buldum. Eh artık bundan iyisi de can sağlığıydı herhalde.

Ben bu dansı daha önceleri sadece küçücük evlerin eşyayla çakılı daracık oturma odalarında yapmıştım. Oysa şimdi figürleri rahatlıkla yapabilmek için yer hayli genişti. Ben de artık öyle bir açılıp coşmuştum ki, pistin kıyısında bekleşen yüzlerce kavalyesiz yalnız kızın birini bırakıp birini kapıyordum. Bu kızların hemen hemen hiçbirisi de dansa kalkmayı reddetmiyordu. Zevkten çılgına dönmüştüm adeta. Orkestra da coşmuştu iyice. Kızları öyle hızlı döndürüyordum ki etekleri havalarda uçuşuyordu. Siyah kızlar, kahverengi tenliler, kumrallar, hattâ birkaç beyaz da olmak üzere, her cins kız vardı orda. Sırt sırta verip de kollarımızı birbirine taktığımız zaman, eşimi öne eğilerek havaya kaldırırken ağırlığını kalçalarımın üzerinde ve omuzlarımda duymak bir başka oluyordu. O zamanlar daha onaltı yaşımı bile doldurmamıştım ama, uzun boyum ve irikıyım cüssemle yirmibirinde falan gösteriyordum. Daireler çizerek, topuklarımı yere vurarak, eşimi yere indirirken diz seviyesinde eğilerek 'kanat çırpan kartal,' 'kanguru', 'makas' gibi figürleri yaparak dansediyor coştukça coşuyordum.

Artık o geceden sonra da, Boston'da kaldığım sürece Roseland'daki hiçbir lindy-hop programını kaçırmamışımdır.

Herşey bir yana da, benim bu lindy-hop danslarındaki en esaslı eşim Laura adındaki bir kızdı. Laura'yı yeni girdiğim işte tanımıştım. Ayakkabı boyacılığından istifa edince Ella o kadar sevinmişti ki, hemen benim için bir iş, yani kendi kafasına uygun bir iş ayarlamak için sağa sola bakmaya başlamıştı. Ella'nın evinin iki sokak ötesindeki Townasend Pastahanesi'nde servis işlerine bakan bir garson çocuğun yüksek okula gideceği, bu yüzden de işini bırakmak üzere olduğu Ella'nın kulağına gelmiş.

Ella bana bu işten sözettiğinde, hiç benimsemedim ben böyle bir işte çalışmayı. Benim o Hill tipi Zencilere tahammülümün olmadığını biliyordu Ella. Ama o anda aklımdan geçenler bir bir Ella'ya söylemem, Ella'yı deliye döndürebilirdi. Ben de böyle bir şeye mahal vermek niyetinde olmadığımdan, gidip o beyaz ceketi geçirdim sırtıma ve masalarda pinekleyip duran o züppe Hill Zencilerine gazozdur, dondurmadır,

muzlu tatlıdır, çikolatalı süttür, peşmelbadır şudur budur istedikleri şeyleri servis yapmaya başladım.

Akşam sekizde işten dönüp de eve geldiğimde Ella her zaman "İnşallah burada sen akran çocuklardan sağlam pabuçlarla tanışırsın da onlarla arkadaşlık kurarsın," deyip duruyordu. Ama ben pastahaneye gelip giden, ceplerindeki üçbeş kuruşla kendilerini birşey sanarak milyoner havaları atan o tiplerin gencine de yaşlısına da müthiş bozuluyordum tabii. Şu Beacon Hill'deki beyazların yanında yatılı olarak hizmetçilik eden, sonra da kalkıp Yahudilerin pastahanelerine gelerek 'gel keyfim gel' edalarıyla oturan, siyahlar için yapılan o mısır lapasından başka birşey ısmarlamaya da gücü yetmeyen tipler... İzin gününde boynuna bir kedi kürkü dolayarak gelip pastahaneye kurulan ve yalan olduğunu karşısındakinin de bildiğini bile bile karşısındakine kendisini 'diyet uzmanı' diye yutturmaya çalışan ama aslında hastahanelerden birisinin kafeteryasında çalışan kadınlar... Hattâ benim yaşımda olanlar, yani Ella'nın sık sık sözünü edip durduğu akranlarım... Çalıştığım bu pastahane bütün bu tiplerin uğrak yeriydi. Bu tipler o kadar yapmacık bir dille konuşurlardı ki, kendilerini görmeseniz de sırf seslerini duysanız bunların Zenci olduklarına ihtimal veremezdiniz; işte bu tiplerin böyle yapmacık konuşmaları yüzünden benim çalışmakta olduğum işten kısa sürede sıtkım sıyrıldı. Artık akşamın sekizine kadar orada bulunmaya katlanamaz hale gelmiştim. Saat sekiz olup da işi bırakınca doğru eve koşup Ella'nın o meşhur Güney yemeklerinden biraz atıştırıp yeni takım elbisemi giyerek hemen dışarı fırlıyordum. Hill'in o soytarı Zencilerinden birazcık olsun uzak kalabilmek için dans etmek ya da başka şeyler yapmak düşüncesiyle kapağı arkadaşlarımdan birinin evine atıyordum.

Çok geçmeden, orada Allah'ın her günü sekiz saat nasıl kapanıp kalacağımı kendim de bilemez hale geldim; hemen hemen hiç tahammülüm kalmamıştı. Hattâ bir gece neredeyse işi bırakıyordum, hiç unutamıyorum, çünkü o gece, hayatımda ilk defa, pastahanede katıldığım on sentlik küçük piyangolardan birinden ikramiye kazanmıştım. (Hill'de ikramiye çekilişleri düzenleyen bir sürü insan vardı ortalıkta. O burnu bir karış havadaki Zenciler bile katılıyordu bu çekilişlere.) Bana altmış dolar çıkmıştı ve bu parayı Shorty'yle kafa kafaya verip bir gecede ezmiştik. O zamanlar, keşke bu ikramiye pastahanede aldığım o on sentlik küçük biletime değil de, şehirdeki bir piyangocudan hergün hiç aksatmaksızın aldığım ve bedellerini de haftadan haftaya ödediğim bir do-

larlık biletlerden birisine çıksaydı diye epey hayıflanmıştım. Böyle olsaydı tabii ki işi hemen bırakabilecektim, kendime bir araba da alabilecektim o zaman.

Neyse, Laura, çalıştığım pastahanenin karşısındaki sırada, köşeye düşen bir evde oturuyordu. Çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra, ne zaman Laura'nın pastahaneye doğru geldiğini görsem hemen dondurmalı muz tatlısı hazırlamaya koyulmayı adet edinmiştim. Dondurmalı muz tatlısı hastasıydı bir bakıma bu kız ve hergün de akşama doğru aynı saatlerde geliyordu pastahaneye. Sanıyorum ki ben bu kızın ötekilerden hayli farklı birisi olduğunu her nasılsa yavaş yavaş kavramaya başlayıncaya kadar şöyle bir beş-altı hafta boyunca tabağını önüne bırakıp bırakıp gittim. Pastahaneye gelenler içinde, Hill'de oturduğu halde ve yapmacıksız davranan tek kızdı Laura.

Koltuğunun altından birkaç kitap hiçbir zaman eksik olmuyordu ve hergün muzlu tatlısını yerken de yarım saat kadar oyalanıyordu bu kitaplarla. Onun ne okuduğunu merak edip dikkat kesilmeye başlamıştım. Kitaplarının hemen hepsi de oldukça kazık okul kitaplarıydı, Latince gibi, Cebir gibi şeyler yani. Onu bu haliyle izleye izleye, kendimin Mason'dan ayrıldım ayrılalı bir gazete bile okumamış olduğumu hatırlıyordum.

Laura. Böyle diyorlardı ona; o pastahanede otururken sonradan gelenlerin böyle hitap ettiklerini duymuştum. Ama neden başkalarının onunla samimiyet kurmadıklarını pek anlıyamıyordum, kısaca 'merhaba'dan öteye geçmiyordu konuşmaları. Hemen hemen aralarında geçen tek konuşma bu merhabalaşmaydı. İçine kapanık bir kızdı ve ben tatlısını önüne götürdüğümde sadece, "Teşekkür ederim", diyordu bana da, o kadar. Güzel bir sesti. Yumuşacık. Sakin. Ama başka tek kelime yok. Üstelik Boston'luların attığı gibi havaları falan da yoktu. Kendi halinde bir kızcağızdı.

Bu halinden çok hoşlandım. Aradan çok geçmeden de onunla konuşabilmek için bir vesile buldum. İlk olarak söze neden açarak girdiğimi tam olarak hatırlayamıyorum ama o da hazır bir halde bekliyormuş gibi hemen açıldı ve konuşmaya başladı, gerçekten çok candan bir kızdı. Lise üçte okuduğunu, iftiharlık bir talebe olduğunu öğrendim. Daha küçücük bir bebekken annesiyle babası ayrılmışlardı ve kendisini büyükannesi büyütmüştü. Büyükannesinin emekli maaşı varmış; çok sert, eski kafalı ve çok dindar bir kadınmış. Laura'nın bir tek samimi ar-

kadaşı vardı, o da Cambridge'de oturuyordu. Bu arkadaşıyla aynı sınıfta okuyorlardı. Laura hergün görüşürdü bu kız arkadaşıyla. Büyükannesi, Laura'nın değil günlere katılmasına, sinemaya gitmesine bile çok nadir olarak izin veriyordu.

Fakat Laura okulu gerçekten çok seviyordu. Liseyi bitirdikten sonra yüksekokula da gitmek istediğini söylüyordu. Hele hele cebire bayılıyordu, zaten yüksekokula girerse, fen dalında uzmanlaşmak niyetindeydi. Benden bir yaş büyük olduğu aklından hayalinden geçmezdi tabii Laura'nın. Kendisinden bir yaş küçük olduğumu ben de dolaylı bir şekilde anlamıştım. Laura beni görmüş-geçirmiş ve kendisinden çok daha tecrübeli birisi olarak görüyordu; işin doğrusu da buydu. Ama bazı günler, o tatlısını yiyip gittikten sonra, Michigan'dayken o kadar sevdiğim kitaplarla ilişkimi o sıralarda büsbütün kestiğimi düşünerek kendi halime üzülüyordum hep.

Artık hergün okul dönüşünde Laura'nın pastahaneye uğramasını sabırsızlıkla bekler olmuştum. Yediği tatlının parasını falan da verdirtmiyordum artık; hattâ fazladan bir de sade dondurma ısmarlıyordum ona. Artık o da benden hoşlandığını gizlemeye gerek görmeden açık açık söylüyordu.

Bir süre sonra, Laura, tatlısını yerken yanındaki kitaplarına göz atmayı bırakmıştı. Artık oturup tatlısını yiyor ve bir yandan da benimle sohbet ediyordu. Bir zaman sonra da, beni konuşturmak, ağzımdan kendimle ilgili bazı bilgiler alabilmek için çeşitli yollara başvurmaya başladı. Laura'ya bir zamanlar avukat olmak istediğimi söyledim ama, o anda bunu söyledikten sonra da bayağı mahzun oldum. Laura bu konuda üzülmemi istemiyordu anlaşılan. Bana, "Malcolm," dedi, "nerede bırakmışsan oradan başlayıp bir avukat olmaman için hiçbir neden yok." Ella'nın bana her türlü yardımı yapabileceğini, elinden geleni esirgemeyeceğini düşünüyordu Laura. Little ailesinin bir üyesinin -öğretmen, doktor, avukat falan gibi- bir etiket sahibi olması için yardımda bulunmak Ella'nın aklından geçen bir şeyse, onun bu niyetini öldürmemek için, benim de birazcık gayret sarfetmem gerekecekti işte o kadar.

Shorty'ye Laura'dan hiç sözetmedim. Laura'nın onu ve onun gibileri anlayamayacağını biliyordum. Onlar da Laura'yı anlayamazlardı elbette. Laura hiç el değmemiş bir kızdı daha; eminim ki ağzına daha bir yudum içki de koymamıştı; dökün tünün, dolmanın yani esrarlı sigaranın şunun bunun ne olduğunu da hayatta bildiği yoktu.

Birgün öğleden sonra Laura tatlısını yerken bir ara lindy-hop dansına 'bayıldığını' söylediğinde çok şaşırdım. Dansa gitmek için büyükannesinden nasıl izin kopartabildiğini sordum. O da lindy-hop dansını, bu yıl Harvard'a giren bir Zenci arkadaşının ailesinin verdiği bir partide gördüğünü söyledi.

Benim işten çıkma saatim yaklaşıyordu ve Laura'ya, bu hafta sonunda Roseland Devlet Bale Salonu'nda Count Basie topluluğunun programı olduğunu söyledim ve "Benimle gitmek ister miydin?" diye soruverdim.

Bunu duyunca Laura'nın gözleri birden açıldı. Neredeyse düşüp bayılacak sandım, öylesine heyecanlanmıştı benim teklifim karşısında. Laura, Roseland hakkında çok şey duyduğunu, ama oraya daha adımını bile atmadığını söyledi. Ne muazzam bir yer olduğunu da tahmin ediyordu.

Gitmeyi o kadar da istiyordu ki. Ama büyükannesinden izin almadan bir yere kıpırdayamazdı.

Ben de öyleyse, başka bir zaman gidebileceğimizi söyledim.

Ama o programın olduğu gün öğleden sonra Laura büyük bir heyecan içinde pastahaneye geldi. Büyükannesine şimdiye kadar hiç yalan söylemediğini, ama o gece okulun bir faaliyetine katılmak zorunda olduğu şeklinde bir yalan uyduruverdiğini kulağıma eğilerek fısıltıyla anlattı bana. Hâlâ gitmek istiyorsam ve kendisini eve erken götürecek olursam Roseland'a benimle gelebilecekti Laura.

Üstümü değiştirmek için eve uğramak zorunda kalacağımızı söyledim Laura'ya. Biraz tereddüt etti ama sonra kabul etti. Dükkandan ayrılmadan önce Ella'ya telefon ederek biraz sonra akşam dansa götüreceğim kızla birlikte evde olacağımızı söyledim. O zamana kadar hiç böyle birşey yapmamış olduğum için, Ella şaşkınlığını zor gizledi.

Kapıyı açıp da karşısında kibar bir Hill kızıyla beni birlikte görünce hayretten Ella'nın ağzı nasıl da açık kalmıştı; bu anı sonraları hatırladıkça ben kendi kendime çok gülmüşümdür. Kendisini ablama tanıştırdığımda Laura çok sıcak davrandı. O sıralar Ella da tahmin edeceğiniz gibi, üçüncü kocasıyla yaşıyordu.

Ella'yla Laura alt katta oturup konuşurlarken ben de hemen üst kata elbiselerimi değiştirmeye çıktım. O anda, daha önceden giymeyi tasarladığım balıksırtı gri yeni takımımı giymekten vazgeçip ilk aldığım mavi takımı giymeye karar verdiğimi hatırlıyorum. Laura'yla bir yere giderken en klasik takımımı giymem gerektiğini düşünüyordum herhalde.

Ben aşağıya indiğimde onlar sanki kırk yıllık dost gibi sohbeti koyulaştırmışlardı çoktan. Hattâ Ella kaşla göz arasında çay bile pişirmişti. Ella keskin bakışlarıyla üzerimdeki o zoot elbisemi delik deşik edecekmiş gibi bakıp duruyordu bana. Ama hiç değilse mavi takımı giymiş olduğumdan dolayı memnun kalmış olmalıydı. Ella'nın huyunu bildiğim için, onu Laura'ya o kısacık zaman içerisinde göz açıp yumuncaya kadar bütün hayat hikâyesini anlattırdığını tahmin ediyor ve evlilik kemendinin boynuma geçer gibi olduğunu görüyordum. Evden çıktık ve Roseland'a gitmek üzere bir taksiye atladık. Giderken ben sürekli olarak gülümsüyordum; içim içime sığmıyordu, çünkü istersem Hill kızlarıyla bile gezip tozabileceğimi Ella'ya ispat etmiştim işte.

Laura'nın çok iri gözleri vardı. Arkadaşlarından hiçbirisinin büyükannesini tanımadığını söyledi bana. Kendi büyükannesinin de kiliseden başka bir yer bildiği yokmuş. Bu bakımdan kendisinin dansa geldiği büyükannesinin kulağına gidemezdi. Zaten benimle Roseland'a gideceğini sadece o samimi arkadaşına söylemişti; tabii bunu duyunca arkadaşı da Laura gibi heyecanlanmıştı bu habere.

Derken kedimizi Roseland'ın cıvıl cıvıl kaynaşan lobisinde bulduk. Sağdan soldan bana el sallayanların, gülümseyenlerin, selâm verenlerin haddi hesabı yoktu. "Selâm ahbap!" diye, ya da "Merhaba Kızıloğlan!" diye sesleniyorlardı bana uzaktan yakından. Ben de onlara kısaca "Selâm, kardaş!" diye karşılık veriyordum.

Daha önce Laura'yla hiç dans etmemiştik ama bu aramızda hiçbir sorun çıkarmadı. Zaten tek başlarına dansetmesini bilen bir kişi, birlikte dansetmesini de pekâla becerebilirdi. Bizde piste çıkıp oradaki yığınla çiftin arasına karışıverdik.

Laura'nın ne esaslı dans ettiğinin farkına herhalde ancak müziğin ortalarına doğru varabildim.

Hayatınızda bu lindy-hop dansını bir kere olsun yapmış birisiyseniz benim burada ne demek istediğimi kolayca anlarsınız. Bu dansta kızların çoğu ters yönde hareket ister; daire çizerken, yana adım çıkartırken, ilerlerken hep böyledir bu. Eşinizin hangi kolundan tutuyorsanız o kolu yarım kıvrık durur, ellerinizle de hafif hafif iter, çeker, beline, omuzuna, koluna dokunu dokunuverirsiniz. Siz eşinizi hangi yöne doğru iterseniz o da o yöne gider gelir, döner, kıvrılır. Eşiniz iyi dansedemiyorsa ağırlığını derhal hissedersiniz. Hareketleri çok yavaş ve zor olur. Ama eşiniz gerçekten iyi danseden birisiyse, yapacağımız tek şey itme-çekme

hareketini hissettirmektir; bu yeter. Artık eşinizi hiçbir gayret sarf etmeden rahatça idare eder, hattâ ayaklarını yerden kesip havalarda uçursunuz ve eşinizin ayağı yere değip de size dönünceye değin siz de pistte kendi solunuzu yaparsınız ve aynı anda aynı ayakta birleşirsiniz.

Ben o zamana kadar bir sürü iyi dans eden eşle dansetmiştim. Ama birdenbire farkına vardım ki, o zamana kadar dansettiğim eşlerin hiçbirisinde de üzerime bu kadar az ağırlık gelmemişti, oysa Laura insana hiç yük olmuyordu! Neredeyse ben sadece bir manevrayı düşünüyordum ve Laura da bana düşündüğüm bu harekete uygun olarak cevap veriyordu.

İşte böylece Laura kollarımın arasında aşağı yukarı sıçrarken, kendinden geçmişçesine dansederken, ben de bir yandan onun dans stilini inceliyor, bir yandan da ayak hareketlerini dikkatle izliyordum. Şimdi gözlerimi kapasam, sisler içindeki bir bale gibi yine aynıyla görebilirim o hareketleri. Harika birşeydi! Ya Laura'nın hafifliği! Gölge gibi birşeydi adeta! Bana dansta en ideal eş kimdir diye soracak olsalar, ben, Laura kadar kolay, hafif idare edilen ve şöyle sıkı bir müzik parçasının sonuna kadar dayanacak güce sahip olan bir eş varsa odur derim. Ama Laura'nın işe bu kadar güçlü olarak başlayamayacağını da biliyordum.

Yıllar sonra Harlem'de 'Pezevenk Sammy' diye bilinen bir arkadaşım bana birşey öğretmişti, keşke ben bu şeyi o zamanlar biliyor olsaydım da Laura'nın yüzüne bakıp birşeyler çıkarmaya çalışsaydım. Sammy'nin öğrettiği şey böyle birşeydi işte; onun bir kadının 'bilinçle maskelenmemiş gerçek kişiliği'nin ne olduğunu anlamak için kullandığı şaşmaz bir ölçüsü vardı. Kalabalıklar içinden ele geçirerek fahişe yaptığı onca kadın gözönünde tutulursa, Sammy bu değerlendirmesini tam bir uzman olarak yapıyordu. Her neyse, Sammy'nin yemin billah ederek söylediğine göre, bir kadın, yani herhangi bir kadın, hangi kadın olursa olsun, kendinden geçince işte tam o anda o kadının gerçek kişiliği, ne mal olduğu -en azından neye eğilimli olduğu- yüzüne vuruyor ve o anda yüzünden okunuyormuş.

Gerçi ben Laura'daki hafif-meşrep mizacın zamanla su yüzüne çıkmış olduğunu söylemek istemiyorum, ama gene de ortada bir gerçek var ki, kader Laura'ya benimle tanışmasından itibaren ağır darbeler indirmeye başlamıştı. Benim burada demek istediğim tek şey şu ki, Sammy'nin o hüneri bende olsaydı, o zaman ben Laura'nın suyüzüne çıktığında büyükannesini son derece şaşırtan o gizli özlemlerinin belki bir kısmını farkedebilirdim.

O zamanlar akşamın geç saatlerine kadar süren programın aşağı yukarı üçte biri vokalle ve enstrümantal parçalarla geçerdi; asıl hızlı dans ondan sonra başlar ve pistte sadece esas lindy-hop'çular kalır, sonra bunlar da birbirlerini elemek için bütün güçleriyle yüklenirlerdi dansa. Dansetmeyen öteki çiftlerse artık açık ucunda orkestranın yer aldığı bir 'U' şeklinde onların etrafında halkalanırlardı.

Bu yarışmaya katılmak niyetinde olan kızlar bir ara kenara çekilip ayaklarındaki yüksek topuklu ayakkabıları çıkarırlar, düztaban beyaz lastikler giyerlerdi. Dans yarışlarında topuklu ayakkabıyla ortaya çıkan yarışmayı götüremez asla, yan yolda kalır. Bu yarışçılar arasında her zaman için eşi olmayan dört beş tek kız da bulunurdu... Bu kızlar da böylece bu dansı iyi yaptıklarını bildikleri erkekleri piste çekmeye çalışırlardı.

İşte o gece de Count Basie topluluğu dans gösterisi faslına geçmek için hızlı parçalardan çalmaya başlamıştı. Çiftlerin birçoğu pistten ayrılarak gidip yarışmayı iyi görebilecekleri bir yere oturmuşlardı. Yerlerini aldıktan sonra da tuttukları çiftlere tezahürat yapmaya başladılar. Bana da tezahürat yapıyorlar, "Haydi bastır Kızıloğlan!" diye bağırıyorlardı, "Harca onları Kızıloğlan!" O esnada eşi olmayan kızlardan bir tanesi bana doğru koşarak sokuldu

Mamie Bevels adında, garsonluk yapan bir kızdı bu. Onunla daha önce de birkaç kez dansetmiştim de ordan biliyordum ki çılgınlar gibi dansederdi bu kız. Mamie yanıma sokulunca Laura da orada öylece dikilip kalmıştı. Ben o anda ne yapacağımı bilemedim. Ama Laura pistin kenarına çıkarak kalabalığın arasına doğru kayıyordu, tabii bu arada gözlerini de benden hiç ayırmıyordu.

Count'un orkestrası coşmuştu. Ben bir anda Mamie'yi kucaklayıp dansa başladım. İri yarı, sağlam yapılı, güçlü kuvvetli bir kızdı Mamie, binicisini üzerinden fırlatan bir at gibi dansediyordu tıpkı. Mamie'nin, Roseland'ın sıkı danseden kızlar arasına girdiği geceyi de hatırlıyorum. Bilmem hangi orkestraydı, gene çılgınlar gibi çalıyordu ve Mamie ayağındaki lastiklerini de çıkarmış, yalınayak kalmıştı pistte. Sonra da haykırmaya ve Afrika ormanlarında yaşayan vahşilerin çılgın danslarından birini yapıyormuşçasına vücudunun her bir yanını sallamaya başlamıştı. Her hareketinde çığlıklar atarak kendi kafasından uydurduğu bir dansa kaptırmıştı kendisini. Mamie kendini gerçekten o kadar dağıtmıştı ki, onunla birlikte danseden oğlan Mamie'yi kendine getirebilmek için neredeyse dövecekti kızı. Millet böyle herhangi bir kurala bağlı kal-

maksızın kendi kafasına göre danseden ve sonuç olarak neşeli bir gösteri ortaya koyan dansçıları çok tutuyordu. Mamie işte o günkü dansıyla Roseland'ın ünlü dansçıları arasına girmişti.

Diyeceğim, o gün ben de adeta bir ata biner gibi dans ettim Mamie'yle, böylesinden de çok hoşlanıyordu zaten. Sonunda yarışmanın birincisi olarak pistten ayrılırken ikimiz de terden sırılsıklamdık. Millet bize tezahürat yapıyor, bir yandan da sırtımıza vurabilmek için birbirleriyle yarışıyordu adeta.

Laura'yı evine bırakmak için o danstan Laura'yla birlikte erkenden çıktığımızı hatırlıyorum. Laura'nın hiç sesi çıkmıyordu. Ondan sonraki hafta boyunca ya da pastahaneye geldiği zamanlarda da söyleyecek fazla birşeyi kalmamış gibiydi. Bense daha o zamanlar bile, kadınlar birşeye karar veremiyorlarsa hiç üzerlerine varmamak gerektiğini bilecek kadar tanıyordum kadınları. Bir karara varacak olurlarsa zaten kendiliklerinden söyleyeceklerdir size.

Artık Ella'yla ne zaman karşı karşıya gelsek, sabahları dişlerimi fırçalarken bile bana dirlik vermiyor, hemen sorgulamaya başlıyordu beni. Laura'yla bir daha ne zaman buluşacaktım? Onu eve bir daha ne zaman getirecektim? 'Şu Laura da ne hoş kız'mış! Ella, Laura'yı bana çoktan başgöz etmişti bile.

Oysa böyle bir düşünce benim aklımdan bile geçmiyordu. Kişisel sorunlarıma gelince, bir an önce işten çıkıp zoot takımımı giyerek 'jilet' olmaktan ve gerçek Zenci mahallesine koşarak Shorty ve kafadarlarıyla -ve tabiî onların tanıdıkları kızlarla- birlikte olmaktan, yani sizin anlıyacağınız o Allah'ın belâsı Hill denen yerden adeta milyonlarca mil uzak kalmaktan başka bir şey yoktu benim kafamda.

Laura birgün pastahaneye gelip de benden kendisini Roseland'daki gelecek Zenci gecesine götürmemi istediğinde ben Laura'yı nerdeyse unutmuştum bile. Önümüzdeki Zenci gecesinde Duke Ellington topluluğu çalacaktı Roseland'da ve Laura da bunun heyecanıyla o geceyi iple çekiyordu adeta. İlişkimizin akıbetini doğrusu ben de pek kestiremiyordum.

Bu sefer kendisini evden almamı istemişti Laura. Gerçi ben Laura'nın bana uzun uzadıya anlatmasından tanıdığın tipte bir büyükanneyle karşı karşıya gelmek istemiyordum pek ama, gene de gitmiştim evlerine. Kapıyı büyükannesi açtı. Eskilerdendi Laura'nın büyükannesi. Buruşuk yüzlü, kıvırcık beyaz saçlı, yaşı da hayli ilerlemiş bir siyah ka-

dındı. Kapıyı ancak benim içeri girebileceğim kadar açtı, "İçeri gel, köpoğlusu", gibi birşeyler bile söyleme ihtiyacı duymadı. Hayatımda daha sonra karşılaşacağım silahlı dedektifler ve gangsterler bile insana o kadın kadar düşmanca davranmıyorlardı.

Eski İsa tasvirleriyle, üzerlerinde dualar yazılı bulunan dokuma duvar örtüleriyle, çarmıha gerilmiş İsa heykelcikleriyle ve buna benzer daha bir sürü dinsel eşyayla bütün duvarları, rafları, masaların üstü, hemen her yeri dolu olan o köhne oturma odasını hiç unutamıyorum.

İhtiyar kadın benimle konuşmadığı için ben de tabiî onunla konuşmuyordum. Ama doğrusu o ihtiyara karşı şimdi içimde büyük bir sempati duyuyorum. Benim o zirzoplara özgü kılık kıyafetimi, düzeltilmiş kafamı ve kavuniçi pabuçlarımı görür de benim hakkımda daha başka ne düşünebilir, nasıl davranabilirdi ki kadıncağız? Benim o halimi görüp de feryadı kopararak polis çağırmaması bile bir lütuftu aslında bizim için. Bugün kapıma, o günkü halimden pek farklı olmıyan birisi çıksa gelse ve dört kızımdan birisini görmek istediğini söylese, eminim ki ben dayanamam patlatırım.

O gün ben büyükannesiyle konuşmaksızın karşılıklı olarak otururken Laura hızla daldı odaya ve ceketini çekip aldı. O zaman Laura'nın ne kadar kızgın ve sıkılmış olduğunu hemen anladım. Dışarı çıkıp taksiye bindiğimizde de ağlamaya başladı. Daha önce büyükannesine yalan söylediği için kendi kendine çok içerlemiş ve bir daha yalan söylememek için de bu sefer nereye gideceğini tutmuş açık açık söylemiş. Bunun üzerine de büyükannesiyle aralarında bir ağız kavgasıdır almış yürümüş. Laura da bu kavganın ardından, bundan sonra istediği zaman canının istediği yere gideceğini söylemiş ihtiyar kadına; aksi takdirde artık okula mokula gitmeyeceğini, gerekirse bir işe girerek kendine ayrı bir ev tutacağını söylemişti. Duyduklarına inanamayan büyükannesi de dayanamayıp Laura'ya bir yumruk vurmuştu. Laura'ysa çıkıp gitmekten başka birşey yapmamıştı.

Roseland'a geldikten sonra, programın ilk kısmında birbirimizle ve değişik eşlerle dansettik. Nihayet Duke Ellington hızlı dans faslını başlattı.

Aslında ben de biliyordum, Laura da biliyordu ki, Laura oranın tecrübeli dansçı kızlarıyla boy ölçüşecek durumda değildi, ama gene de yarışmaya katılmak istediğini söyledi bana. Ondan sonra Laura'yı pistin kenarında topuklu ayakkabılarını çıkarıp düztaban lastiklerini

giyen kızların arasında gördüm. Bunun üzerine de eşi olmayan kızlardan birkaçı bana doğru yaklaşırken başımla hayır işareti yaparak onları geri çevirdim.

Her zaman olduğu gibi, seyirciler de orkestrayla birlikte coşup elleriyle tempo tutuyor ve "Haydi Kızıloğlan, haydi bastır!" diye haykırıyorlardı. Renkli ışıldakların ve tabii bu ışıldaklarla birlikte bütün seyircilerin dikkatlerinin bizim üzerimizde toplanmış olması, kısmen benim Roseland'daki itibarım, kısmen de Laura'nın tıpkı bale yapar gibi dans etmesi yüzündendi. Millet o zamana kadar böyle Laura'nın stilinde tüy gibi hafif bir lindy-hop dansı yapıldığını görmemişti. Laura'nın stili lindy-hop dansı için bütünüyle yeni bir stildi. Oradakilerse bu gibi yeni stilleri kaçırmazlar, hemen farkederlerdi tabii. Ben de adamakıllı coşmuştum. Laura'nın ayakları büsbütün yerden kesilmişti adeta. Onu kâh yukarı, kâh aşağı, kâh yanlara atıyor, etrafımda dört döndürüyor, sırtıma alıp havalara fırlatıyor, tekrar tutup fırıl fırıl döndürüyordum çevremde.

Işıldaklar en fazla bizim üzerimizde dolaşıyordu. Bu arada pistteki dört beş çiftin, o katır gibi, vahşi bir hayvan gibi güçlü kuvvetli kızların da bize arada bir attığı kaçamak bakışları da gözümden kaçmıyordu. Ama küçük Laura bende daha da coşmak arzusu uyandırıyordu. Saçları olduğu gibi yüzüne yapışmıştı, her yanından oluk gibi terler boşanıyordu. Onun bu kadar dayanıklı olabileceğine inanasım gelmiyordu benim. Seyirciler haykırıyor, vargüçleriyle tezahürat yapıyorlardı. Yeni bir yıldız doğuyordu Roseland'da; etrafımızda sanki çığlıklardan örülmüş bir duvar vardı. Bir süre sonra Laura'nın takatinin kesilmeye başladığını farkettim. Artık ayakta durmaya savaşan bir cengaver gibi dansediyordu ve az sonra dansı bıraktığımızda Laura devrilircesine pistin kenarına çekildi. Orkestra hâlâ çılgınlar gibi çalıyordu. Laura kollarımın arasına yığılıp kalmıştı sanki. Ayakta duracak hali kalmamıştı ve bir bakıma ben taşıyordum onu; nefes nefeseydi. Biz kenara çekilirken orkestranın birçok elemanı bizi alkışlamıştı. Hattâ Duke Ellington'ın kendisi bile piyanonun taburesinden hafifçe doğruldu ve eğilerek bizi selâmladı.

Roseland'daki danslarda seyirciler bir çiftin dansını beğenirlerse, onlar pistten ayrılınca, tıpkı şampiyonluk kazanan bir takımın oyuncularına yapıldığı gibi onların etrafına doluşurlar, onları iteleyip kakalarlar, yakalarlar, tebrik ediyoruz diye bir güzel hırpalarlar. İşte aynen o şekilde, o gecede kalabalığın bir kısmı Laura'nın başına arı sürüsü gibi üşüşmüş, ayakkabılarını çıkartarak ayaklarını rahatlatmaya çalışıyorlardı.

Takdirkâr edalarla benim de sırtıma yumruklar iniyordu bu arada. İşte tam o sırada gözlerim o sarışın kızın gözlerine takılıverdi. Bu sarışını o zamana kadar Roseland'ın Zenci gecelerinden eksik olmayan beyaz kızlar arasında hiç görmemiştim. Düpedüz benim gözlerimin içine bakıyordu bu sanrışın.

İşte o zaman, Amerika'nın hemen hemen bütün Zenci semtlerinde olduğu gibi, Roxbury'de de bir siyah erkeğin bir beyaz kadınla, ama öyle herkesin diline düşmüş, fahişelik eden bir kadınla değil doğru dürüst bir beyaz kadınla birlikte olması olağanüstü bir üstünlük sayılıyordu; en azından sıradan bir siyah için böyleydi bu. Ve işte şimdi karşımda dikilip duran ve açıkça gözlerimin içine içine bakan o sarışın, inanılmayacak kadar felâket birşeydi. Uzun saçları omuzuna dökülüyordu, güzel yapılı birisiydi; oldukça da pahalı elbiseler giyinmişti.

Laura kendini kuşatan kalabalığın içinden gözleri faltaşı gibi açılmış bir halde sıyrılmayı başarıp da bana doğru gelmeye çabalarken, burada utanç duyarak itiraf ediyorum ki, ben Laura'yı unutmuştum bile. Sonra ansızın olduğu yerde çakılakaldı Laura. Herhalde benim o sarışınla dansa kalktığım anda, sarışının yüzüne -ve tabiî benimkine de- bakarak bir anda herşeyi anlayıvermişti.

Burada bu sarışının adına Sophia diyeceğim ben.

Sophia pek iyi dansedemiyordu, en azından Zenci standartlarına göre iyi dansediyor sayılmazdı. Ama buna kimin aldırdığı vardı ki zaten? Etrafımızdaki öteki çiftlerin gözleri bizden hiç ayrılmıyordu, farkındaydım bunun. Sophia'yla konuşmaya başlamıştım. Çok iyi dansettiğini söyledim ona, bu kadar güzel dansetmeyi nerede öğrendiğini sordum. Roseland'daki Zenci programına neden geldiğini anlamaya çalıştım. Aslında beyaz kadınların çoğunun bu Zenci gecelerine niçin geldiklerini bilmeyen birisi değildim ben, ama bu kadınlar arasında Sophia gibilerine çok ender olarak rastlanırdı.

Bütün sorularımı biraz üstükapalı cevaplar vermeye dikkat ediyordu Sophia. Ama dansa devam ederken Sophia'yla, Laura'yı eve bırakmam konusunda anlaştık; ben bir yolunu hemen gidip Laura'yı eve bırakacaktım ve oradan bir taksiye atladığım gibi tekrar Roseland'a dönecektim. Sonra da Sophia'yla birlikte çıkıp onun arabasıyla bir gezinti yapacaktık, öyle istiyordu Sophia. Kendimi o kadar şanslı hissediyordum ki.

Laura'yı evine bırakıp da üzüstü tekrar Roseland'a dönmem bir saat kadar sürdü. Döndüğümde Sophia beni kapıda bekliyordu.

Sophia spor arabasını beş altı sokak öteye park etmişti. Gidip bindik. Nereye gideceğini, ne yapacağını çok iyi biliyordu. Boston'un dışına gazladı doğruca, sonra yan yollardan birisine saptı ve biraz ilerde de kullanılmayan bir yola çekti arabayı. Bütün ışıkları söndürdü ve sadece radyoyu açık bıraktı.

Ondan sonra Sophia'yla buluşmamız aylarca sürdü. O beni alıp arabasıyla şehir merkezine indiriyordu, ben de onu danslara, Roxbury civarındaki barlara götürüyordum. Arabasıyla gezmedik yer bırakmıyorduk. Bazı zamanlar Sophia beni Ella'nın evine bıraktığında neredeyse gün ışımaya başlamış oluyordu.

Sophia'yla iyi hava atıyordum. Zenciler Sophia'dan hoşlanıyorlardı. O da bütün Zencileri sever görünüyordu haliyle. Haftanın iki üç gecesini birlikte geçiriyorduk. Sophia aynı zamanda beyaz erkeklerle de buluştuğunu gizlemiyordu. Ama beyaz erkeklerle 'sırf laf olsun diye' buluştuğunu söylüyordu. Beyazlardan bir tek erkeğin bile kendisini ilgilendirmediğine dair yemin üstüne yemin ediyordu.

Sophia'nın ilk gece bana neden hiçbir ayak yapma gereği duymadan, dolaysız olarak yaklaştığını çok düşündümse de bunun nedenini çıkaramamışımdır. Aklıma hep onun daha önce başka bir Zenciyle böylesi bir maceraya girmiş olabileceğinden başka birşey gelmemiştir, ama ben Sophia'ya ne birşey sordum bu konuda, ne de o birşey söyledi. Kadınlara hiçbir zaman başka erkekler hakkında soru sorulmaz. Sorulursa, bu konuda ya yalan söylerler, dolayısıyla siz gerçeği gene hiçbir zaman öğrenememiş olursunuz. Ya da doğruyu söyleseler bile, belki de bu gerçek sizin hiçbir zaman duymak, öğrenmek istemediğiniz birşeydir bakarsınız.

Her neyse, diyeceğim, Sophia benden çok hoşlanır görünüyordu. Artık Shorty'yi de oldukça seyrek görmeye başlamıştım. Zaten Shorty'yi ve kafadarlarını ne zaman görecek olsam, Shorty tutup "Yahu düne kadar hemşerimin çalı gibi saçlarını kendi ellerimle ben düzeltiyordum, şu işe bakın ki, bugün hemşerim gitti Becaon Hill'den bir piliç arakladı be," gibilerinden eğleniyordu benimle. Ama aslında beni 'yetiştirmiş' olan kimsenin Shorty olduğu çevredeki herkes tarafından bilindiği için, benim Sophia'yla olan beraberliğim Shorty'nin de itibarını hayli yükseltmişti. Kendisini Shorty ile tanıştırdığım zaman Sophia, Shorty'yi adeta kendi öz kardeşi gibi bağrına basmıştı ve buna da Shorty kelimenin tam anlamıyla bitmişti. Shorty'nin o zamana kadar tanıdığı beyaz

kadınlar, sadece beyaz "fahişeler" ve bir de şu fabrikalarda çalışıp da Zencilerden erkek 'keşfetmeye' bayılan işçi kızların garibanlarıydı.

Aslına bakılırsa benim de Roxbury Zenci mahallesinde isim yapmaya ve herkesçe tanınmaya başlamam, Sophia'yla birlikte dolaşmaya başladığım zamanlara rastlamaktadır. O zamana kadar ben de zoot stili elbise giyen ve kafasını düzelttiren bir sürü Zenciden sadece birisiydim. Oysa şimdi, belki de o zamana kadar o taraflara ayak basmış kadınların en güzeli olan Sophia'yla birlikte o barları, gece kulüplerini geziyor, üstelik gittiğimiz her yerde Sophia'nın parasını eziyorduk, harcadığım bütün parayı Sophia veriyordu; onun için de, o taraflardaki bütün o ünlü Zenci dalavereciler ve 'sivri-zekâlılar', yani bütün o kulüp işletenler, kumar oynatanlar, piyango tertip edenler falan benim sırtımı sıvazlıyor, benim gönlümü hoş tutmaya çalışıyor, bizi özel masalarda özel içkiler ikram ederek ağırlıyor ve adımı bellerlermiş gibi sürekli olarak "Kızıloğlan," diye diye yüzüme gülüp duruyorlardı. Tabii ki onların neden böyle davrandıklarını da ben adım gibi biliyordum: niyetleri kolumdaki o güzel beyaz kadını elimden kapmaktı.

Bütün kentlerin kenar mahallelerinde olduğu gibi Zenci mahallelerinde de, başkalarına gıpta ettirecek şekilde yaşayarak onlardan üstün görünme kavgası hiç durmaksızın sürüp gider. Onaltı yaşında bir delikanlı olarak benim durumum da bundan ayrı değildi. Gerçi bir Cadillac alacak kadar param yoktu ama, o zamanlar arabalar için kullanılan tabirle, Sophia'nın bir 'pabuç'u vardı. Sophia'ysa benimdi ve bu da Cadillac alacak kadar zengin olmaktan daha iyi bir durumdu kuşkusuz.

Ben o pastahanede çalışmaya devam ettiğim sürece Laura oraya artık bir daha uğramadı. Kendisini ondan sonraki görüşümde sanki bir kadın değil de bir kadın-enkazı gibi birşeydi Laura. Sık sık hapise girip çıkmasıyla bütün Roxbury Zencileri arasında adı çıkmış bir kadın durumuna düşmüştü. Gerçi liseyi bitirmişti, ama liseyi bitirene kadar da zaten çoktan yoldan çıkmıştı. Büyükannesinin sözünü artık hiç dinlemeyen ve her gün gece geç saatlere kadar dışarılarda dolaşan, içkici birisi olup çıkmıştı. Tuttuğu bu yol sonunda Laura'yı, zamanla uyuşturucu madde kullanmaya ve kendini erkeklere satmaya kadar götürmüştü. Kendisini bu durumlara düşüren erkeğe karşı duyduğu derin nefret Laura'yı aynı zamanda bir sevici yapmıştı. İşte benim yıllar yılı üzerinde taşıdığım utançlardan biri de, bütün bu olanların tek suçlusunun ben olduğumu düşünmemdir. Benim tutup da Laura'yı beyaz bir kadın için

terketmiş olmam, Laura için normalin iki katı bir darbe olmuştu bir bakıma. Benim bu konuda ileri sürebileceğim bir tek mazeretim vardır ki, o da şudur: ben o zamanlar, bugün siyah kardeşlerimin pek çoğunun bulunduğu hal üzere yaşayıp giden birisiydim, yani bir sağırdım, bir dilsizdim, bir kördüm ben o zamanlar.

Her ne hal ise ben Sophia ile tanıştıktan kısa bir süre sonra da zaten, Ella vaziyeti anlamıştı ve bir gün sabahın köründe pencereden aşağıyı dikiz ederken benim Sophia'nın arabasından indiğimi de görmüştü. Tabii hiç şaşmamak gerekir ki, artık ondan sonra Ella bana tıpkı bir engerek yılanıyınışım gibi davranmaya başladı.

Tam o sıralardaydı, Shorty'nin yeğeni tutup aşkından deli olduğu bir kadınla başka bir eve çıktı; Sophia da benim Ella'nın evinden ayrılıp o dairenin yan kirasını vererek Shorty'yle birlikte oturabilmem için beni paraca destekledi. Bunun üzerine ben de pastahanedeki işimi bıraktım ve kendime yeni bir iş ayarladım.

Boston'un Parker House restoranında komi olarak çalışmaya başlamıştım. Yakası kolalı bir beyaz ceket giyiyordum işyerinde. Burada garsonlar müşterilerin masalarındaki kirli tabakları ve gümüş takımları alıp geniş alüminyum tepsilere koyuyorlardı; benim işim de bu tepsileri alıp mutfaktaki bulaşıkçılara götürmekti.

Birkaç hafta sonra, bir Pazar sabahı işe o kadar geç kalmıştım ki, koşa koşa işyerine vardığımda koğulacağıma yüzdeyüz gözüyle bakıyordum. Ama bütün mutfak personeli benim geç kalmış olduğumun farkına bile varmayacak kadar şaşkın ve heyecanlıydı. Meğer Japon uçakları o gün Pearl Harbor diye bir yeri bombalamışlar.

5. HARLEM'Lİ

"Haydi, salamlı, peynirliiii... sandvinçler! Kahve var? Şeker var! Kurabiyeler! Dondurmalar!" New York, New Haven ve Hartford şirketinin günaşırı sefere çıkan 'Yankee Clipper' ekspresinde Boston-New York arasında dört saat boyunca o daracık koridorlarda gezinip durmak...

Yataklı vagonlarda hizmetçilik yapan ve Ella'nın bir tanıdığı olan Rountree adında yaşlı bir adam, benim demiryollarında bir işe girmem için tavsiyede bulunmuş Ella'ya. Savaşın demiryolu işçilerini silip süpürdüğünü, bu yüzden de yirmi bir yaşıma basmam halinde kendisinin beni demiryollarında bir işe hemen sokabileceğini söylemiş adam.

Ella da benim Boston'dan uzaklaşmamı ve Sophia'dan ayrılmamı istiyordu. Bundan dolayı da, Ella açısından beni, o günlerde zaten Roxbury'de her adım başı görülebilen izinli acemi erler gibi haki üniforma ve postallarla görmekten daha hoş birşey olamazdı. Ne yazık ki benim daha onaltı yaşımda oluşum böyle birşeye imkân vermiyordu.

Ama ben demiryollarındaki bu iş teklifini, kendi açımdan birtakım hesaplardan hareket ederek kabul ettim. Uzun zamandan beri New York kentini bir görmek istiyordum hep. Roxbury'de bulunduğum süre içinde Büyük Elma hakkında pek çok şey duyup duruyordum; gezmedik

yer bırakmayan o müzisyenlerin, gemicilerin, satıcıların, beyaz aileler emrinde şoförlük yapanların hepsi, hemen hemen benim rastladığım, görüşüp konuştuğum her insan böyle diyordu New York için: 'Büyük Elma'. Esasında ben daha Lansing'deyken bile New York'un ve özellikle Harlem'in ne dehşetli bir yer olduğunu işitirdim hep. Hattâ babam da bize Harlem'i gurur duyarak anlatmış ve Marcus Garvey'in Harlem'deki taraftarlarının düzenlediği muazzam gösterilerin resimlerini göstermişti. Büyük Zenci boksör Louis Brown ne zaman bir beyaz rakibini yenecek olsa, *Chicago Defender, Pittsburg Courier* ve *Afro-American* gibi Zenci gazetelerinin birinci sayfalarında, Harlem'deki Theresa Oteli'nin balkonundan el sallayarak kendilerini selâmlayan Esmer Bomba'yı ve aşağıda haykırıp coşarak onun galibiyetini kutlayan derya gibi uçsuz bucaksız o Zenci kalabalığını gösteren koca koca fotoğraflar çıkardı. New York hakkında duyduğum herşey bana müthiş heyecan veriyor, beni adeta büyülüyordu. Broadway'in yanıp yanıp sönen o parlak ışıkları, meşhur toplulukların çaldığı, şarkıların ve dansların ilk defa oradan çıkarak meşhur olduğu, Zenci yıldızların ilk defa parladığı yerler olarak Savoy Bale Salonu'yla, Apollo Eğlence Merkezi'yle Harlem; hâsılı herşey, herşey.

Ama insan Lansing gibi, Boston gibi bir yerden, ya da buralara benzer yerlerden ha deyince kalkıp da ta New York'a gidemezdi; parasız mümkünü yok olmazdı bu iş. Bu bakımdan, imkânım olmadığı için yani, ben de New York'a gitmek için fazla kafa yormazdım aslında; ama işte Ella'nın devam ettiği kilisenin cemaatinden olan o yaşlı adam Rountree'nin Ella'yla konuşmuş olduğu şey gerçekleşecek olursa benim bu New York yolculuğunu bedavaya yapabilmemin de mümkün olabileceğini düşünmeye başlamamla işler değişiverdi.

Kuşkusuz ki Ella'nın bilmediği şeylerden birisi de, ne olursa olsun benim Sophia'yla buluşmaya devam edeceğimdi. Sophia haftada ancak birkaç gece dışarı çıkabiliyordu. Ona bu tren işinden açınca, benim Boston'a döndüğüm günlerde buluşabileceğimizi söyledi bana; yani bu hesaba göre, istediğim işi ayarlayabilirsem, günaşırı buluşabilecektik Sophia'yla. Sophia'nın benden ayrılmaya hiç niyeti yoktu; yaşımın geldiğini sandığından yakında askere alınacağımı da hesaba katarak demiryollarındaki bu işi benim Ordu'ya katılmamı şimdilik engelleyecek bir iş olarak görüyordu.

Shorty de bu işin benim için bulunmaz bir fırsat olduğunu düşünüyordu. Kendisi, pek yakında geleceğinden emin olduğu askerlik celp

pusulasını düşündükçe adetâ hasta oluyordu. Siyah gettolarda yaşayan yüzlerce Zenci delikanlısı gibi Shorty de askerlik muayenesinde kalbini özürlü gösterip çürüğe çıkmak için 'birtakım maddeler' kullanıyordu.

Shorty'nin savaş hakkındaki düşünceleri de benim düşüncelerimden ya da getto Zencilerinin hemen hepsinin ortak düşünceleri sayılabilecek o düşüncelerden hiç de farklı değildi: "Herşeyin sahibi beyazlar, herşey onların elinde. Şimdi de bizden koşup kendileri uğrunda kanımızı akıtmamızı istiyorlar ha? Gidip kendileri savaşsın."

Her neyse, ben gerekli işlemlerimi tamamlamak için Dover Caddesi'nin aşağı taraflarındaki demiryolları personel dairesine gittiğimde, hayattan bezmiş gibi bir hali olan ihtiyar bir beyaz memur vardı orada. Adam asıl can alıcı noktaya getirdi sözü: "Yaşın kaç, Little?" Adama, "Yirmibir," diye cevap verince gözlerini elindeki kalemden hiç ayırmadı. Artık işe alındığımdan emindim.

Boston-New York arasında işleyen trenlerde açılacak dördüncü aşçılık kadrosuna beni koyacaklarına dair söz verdiler bana. Ama bir süre için orada, Dover Street Manevra Sahası'nda çalıştım. Trenlerin restoranları için alınan yiyeceklerin hazırlanmasında, yüklenmesinde yardımcı oldum. Gerçi, dördüncü aşçılık dedikleri kadronun aslında bulaşıkçılığın şişirilmiş adı olduğunu biliyordum, ama nasıl olsa bu işi ilk defa yapacak değildim. Ben istediğim yere gidip geldiğim sürece, yaptığım işin şu ya da bu olmasının benim için önemi yoktu. Bir süre sonra beni geçici olarak, Washington'a işleyen 'Colonial' ekspresine verdiler.

Bu trendeki restoran personelinin şefi, daracık yerlerde bile inanılmaz bir gayretle çalışan Duke Vaughn adında Batı India'lı bir adamdı. Trenin sonu gelmeyen o tıkırtısı arasında garsonlar müşterilerin siparişlerini yetiştirmek için koşuşturup duruyor, aşçılar makina gibi durup dinlenmeksizin çalışıyorlardı ve tam beş millik yol boyunca biriken o kirli tabaklar, o tepsiler, o kap kaçaklar dönüp dolaşıp sonunda benim önüme gelip yığılıyordu. Washington'a varınca da tabiî oradaki bir gecelik molamız sırasında kentin bellibaşlı yerlerini gezip görmek için şöyle bir tur atmaya çıkıyordum. Ama orada, ülkenin başkentinde üstelik, Kongre binasının birkaç sokak ötesinde, benim o zamana kadar Roxbury'nin en sefil köşelerinde gördüklerimden bin beter denilecek kadar sefil bir durumda yaşayan binlerce Zenci olduğunu görmek beni öylesine büyük bir hayrete düşürmüştü ki. Nasıl hayrete düşmeyeyim, bu Zencilerin hepsi de Domuz Geçidi ya da Keçi Geçidi gibi adları olan

ve anlatılamıyacak kadar pis, daracık-sokaklarda, pislik içindeki derme çatma kulübelerde yaşıyorlardı. Daha önce pek çok çeşidini görmüştüm dümencilerin, ama bu kadar esrarkeşin, bu kadar esrar satıcısının, bu kadar fahişenin, sokak ortasında zar atıştan kumarbaz takımının gece yarılarında sokak ortalarında yalınayak ve yarı çıplak dolaşıp üç beş kuruş dilenmek için gelip geçenin eline bakan o kadar küçük çocuğun bir arada bulunuşunu ömrümde ilk kez görüyordum. Trendeki aşçılardan ve garsonlardan bazıları bana oralarda dolaşırken çok dikkatli olmamı söylemişlerdi. Dediklerine göre, Beyaz Saray'ın birkaç sokak ilerisindeki o perişan Zenci mahallelerinde her gece bir sürü saldırı, adam soyma, bıçaklama gibi olaylar oluyormuş.

Ama Washington'da nispeten iyi şartlarda yaşayan Zenciler de gördüm; bu Zenciler eski tuğla evlerde oturuyorlardı genellikle. Çalışmakta olduğum 'Colonial' ekspresin yaşlı işçileri bana Washington'da bir sürü orta sınıf Zencisi bulunduğunu da söylemişlerdi; hattâ bunlar arasında Howard Üniversitesi'nden diplomalılar bile varmış. Ama bu Howard diplomalılar bile işçi, müstahdem, hamal, bekçi, şoför olarak ancak iş bulabiliyorlarmış. Dediklerine göre Washington'da yaşayan bir Zenci için postacılık fevkalâde forslu bir işmiş.

Böyle böyle birkaç Washington seferinden sonra elime bir fırsat geçti. Trendeki gündüzlü işçilerden bir tanesi, New York'a sefer yapan 'Yankee Clipper' ekspresindeki bir sandviççi çocuğun yerine geçici olarak çalışabileceğimi söylemişti bana. Ben de bu fırsatı değerlendirdim. New York'a geldiğimizde daha trenden bir tek yolcu bile inmemişken ben zoot takımımı giyip çoktan hazırlanmıştım bile.

Aşçıların yanına takıldım ve Harlem'e gitmek üzere hep birlikte bir taksiye atladık. New York'un beyaz kesimleri bir sinema şeridi gibi önümüzden akıp geçiyordu. Ama biz Central Park'ın yukarı tarafından 110. Sokak'a çıkınca insanların ten rengi birden bire değişti.

Son derece hareketli o Yedinci Cadde üzerinde Small'un Cenneti diye bir yer vardı. Biz daha Boston'dan hareket etmeden önce demiryolu işçileri bana Harlem'deki en iyi eğlence yerinin burası olduğunu, oraya uğramadan gelen birisinin Harlem'i gezmiş sayılamıyacağını söylemişlerdi. Hayatımda Zencilere mahsus hiçbir yer beni böylesine cezbetmemiştir. İçerde, daire şeklindeki oldukça lüks görünüşlü bir amerikan bara oturmuş içki içip kendi aralarında sohbet eden ve çoğu erkek olan otuz kırk kadar Zenci vardı.

Sanıyorum ki beni ilk şaşırtan şey, bu Zencilerin son derece resmi kılık kıyafetleri ve tavırları oldu. Lansing'dekileri hariç tutacak olursak, o zamana kadar, Boston'un neresinde içki içen on kişilik bir Zenci grubu görsem, orada hemen her zaman muazzam bir tantana olurdu. Oysa burada, sohbet edip içki içen onca Harlemli olmasına rağmen, sadece alçak sesli konuşmalardan doğan hafif bir mırıltıdan fazla birşey duyulmuyordu. Müşteriler durmaksızın değişiyordu. Barmenler müşterilerin çoğunun ne içtiğini zaten bildiklerinden, içkileri herhangi bir şey sormaya gerek duymaksızın hemen hazırlayıveriyorlardı. Kimi müşterilerin önünde de bir şişe duruyordu.

Hem sonra, benim o zamana kadar tanıdığım ne kadar Zenci varsa hepsi de kaç paraları olursa olsun bunu bağıra çağıra etrafındakilere duyurmaya çalışırlardı. Ama bu Harlem Zencileri amerikan barın üzerine pek belli etmeden bir kâğıt para bırakıveriyorlardı. İçmeye bakıyorlardı. Bu arada, en az müşteriler kadar sakin ve telâşsız görünen barmen onların bırakıkıkları paranın üstünü vermeye hazırlanırken onlar gene oldukça sakin bir şekilde, yanlarında bulunan bir başka arkadaşlarına da bir kadeh içki doldurması için barmene işaret ediyorlardı.

Adamların davranışları son derece doğal görünüyordu; hava basmak falan gibi bir davalarının olmadığı belliydi. Saygıyla karışık bir garip duygu içindeydim ben o ara. Small'un Cenneti denen o yere gireli daha beş dakika bile olmamıştı ki, ben kafamdaki Boston'u ve Roxbury'yi çoktan silip atmıştım.

Bu gördüğüm Zencilerin Harlem'in tipik, sıradan Zencileri olmadığını henüz bilmiyordum ama. Harlem'de de, her yerde rastlanan şamatacı, gösteriş meraklısı Zencilerin yüzlercesinin, binlercesinin bulunduğunu daha sonra, hattâ hemen o gece öğrenecektim. Small'un Cenneti'ne gidip gelenler, Harlem'deki bu tiplerin nispeten yaşlı, olgun ve kaymak tabakasından olanlarıydı. O saatlerde 'numaracılar' diye anılan piyangocular paydos etmişlerdi işlerini. Kumar ve bu gibi öteki kirli işlerin başlama saatiyse daha gelmemişti. Gece hayatının hergünkü demirbaş simaları, günlük işlerinden evlerine yeni dönmüşler, akşam yemeklerini yemekle falan meşguldüler. Bu saatte, Harlem'de kirli işler çeviren dümenciler, Harlem'in dört bir yanındaki barlarda kendi yerlerini almışlar saat altı toplantısını yapıyorlardı.

Small'ın yerinden taksiyle Apollo Eğlence Merkezi'ne geçtim. (O gece orada Jay McShann orkestrasının çaldığını çok iyi hatırlıyorum, çün-

kü bu orkestrada vokal yapan hani şu 'Hooty Hooty Blues' şarkısını dilinden düşürmemekle meşhur olmuş Walter Brown'la sonradan can ciğer iki arkadaş olmuştuk.) Orayı da gördükten sonra, yine Yedinci Cadde'de, 125'inci Sokak'ın öbür yanındaki Theresa Oteli'nin o devasa, yüksek ve gri renkli binasını gördüm. Şehir merkezindeki otellere siyah müşteriler kabul edilmeye başlanmadan önce bu Theresa Oteli uzun yıllar New York kentinde Zencilerin kalabileceği en güzel otel olmuştur. (Şimdiyse bu Theresa Oteli, Birleşmiş Milletler'i ziyaretinde Fidel Castro'nun kaldığı yer olarak tanınıyor daha çok. Castro bu otelde kalmakla, ABD'nin İçişlerine bir darbe indirmiş oldu. Çünkü İçişleri onun Manhattan'dan dışarı çıkmasını yasakladığında, gidip de Harlem'de kalacağını ve Zenciler arasında böyle bir izlenim bırakacağını hiç tahmin etmiyordu.)

Braddock Oteli'yse 125'inci Sokak'ta, hemen Apollo Eğlence Merkezi'nin arka girişine yakın bir yerdeydi. Bu otelin barının Zenci şöhretlerin uğrağı bir yer olarak isim yapmış olduğunu biliyordum. Bu düşünceyle içeri daldım ve tıklım tıklım dolu olan o barda Dizzy Gillespie, Billy Eckstine, Billie Holiday, Ella Fitzgerald ve Dinah Washington gibi tanınmış sanatçıları gördüm.

Dinah Washington bazı arkadaşlarıyla birlikte bardan çıkarken, birinin onun Savoy Bale Salonu'na gitmek üzere kalktığını söylediği çaldı kulağıma. O gece Lionel Hampton varmış Savoy'da ve Dinah da onun topluluğunda vokal yapıyormuş. Bunu duyunca ben de hemen Savoy Bale Salonu'na koştum. Boston'daki Roseland bu Savoy Bale Salonu'nun yanında pek ufak ve sönük kalırdı. Savoy'da yapılan o lindy-hop dansı da bu salonun büyüklüğüne ve görkemine lâyıktı doğrusu. Hampton'un muhteşem orkestrası, Arnett Cobb, İllinois Jacquet, Dexter Gordon, Alvin Hayse, Joe Newman ve George Jenkins gibi sayılı yıldızlarıyla son derece coşkulu bir müzik ortaya koyuyordu. Ben de kenarda bekleşen kızlardan birkaçıyla pistte biraz döndüm.

Pistin etrafındaki tribünlerin belki de üçte biri beyazlarla doluydu. Bunların çoğu Zencilerin dansedişini seyretmeye gelmişti. Ama Zenci kızlarla dansedenler de vardı aralarında ve nihayet Boston'daki gibi Zenci erkeklerle danseden tek tük beyaz kadınlar da görülüyordu. Herkes Lionel Hampton'a, "Flayin' Home" (Memlekete Uçuş) parçasını söylemesi için tezahürat yapıyordu. Sonunda o da dayanamadı ve söyledi. (Boston'da bu 'Memlekete Uçuş' şarkısıyla ilgili olarak anlatılan bir hikâyeye ben inanabilirim yani. Bir gece Apollo Eğlence Salonu'nda

Hampton bu parçayı söylerken Hampton'ı dinleyen ikinci balkondaki esrarkeş bir Zenci kendisinin de memlekete pekâla uçabileceğine içten inanmaya başlamış ve bunu denemeye kalkmış, tutup kendisini ikinci balkondan aşağı atmış ve tabii bacağını kırmış. Bu olay sonradan Earl Hines tarafından bestelenen 'İkinci Balkondan Atlayış' adlı meşhur şarkıyla da adetâ ölümsüzleşmiştir.) Ben o zamana kadar hiç böylesine ateşli dans edildiğini görmemiştim. Programın başındaki birkaç yavaş parçayla ısındıktan sonra seyirciler Dinah Washington'ı mikrofona getirdiler. Dinah o dillere destan 'Salty Papa Blues' parçasını söylerken alkıştan, çığlıktan neredeyse Savoy'un tavanı göçecekti. (Zavallı Dinah'ın cenaze töreni geçenlerde Chicago'da yapıldı. Gazetelerden, 20.000'den fazla kişinin onun tabutu önünden geçtiğini öğrendim. Aslında benim de onların arasında olmam gerekirdi. Zavallı Dinah! O günlerde iyi ilerletmiştik arkadaşlığımızı).

Benim Savoy Eğlence Salonu'na bu ilk gidişim, hizmetçilerin geleneksel izin gecesi olan Perşembe'ye denk gelmişti ve o gece de Mutfak İşçileri Gecesi'ydi. Ondan dolayı da, diyebilirim ki salondaki kadınların sayısı erkeklerinkinin iki misliydi. Üstelik hepsi de aşçı ya da hizmetçi değildi bu kadınların. Kocaları askere alınmış olan kadınlarla, savunma hizmetlerinde çalışan işçilerin karıları da vardı salonda. Bütün bu kadınlar yalnızdılar ve orada sürekli aranıyorlardı. Nitekim Savoy Eğlence Salonu'ndan dışarıya adımımı attığımda, sokak ortasında bir fahişenin amatörlerin ortalığı kaplaması yüzünden piyasada profesyonellere artık iş kalmadığından acı acı yakınarak amatörlere lanet okuduğunu duymuştum.

Lenox Caddesi, Yedinci ve Sekizinci Caddeler boyunca Harlem baştan başa rengârenk bir pazar yerini andırıyordu. Civarda benim gibi genç ve şaşkın yüzlerce Zenci asker ve bahriyeli dolaşıp duruyordu aylak aylak. O zamanlar beyaz askerlerin Harlem mıntıkasına girmeleri resmen yasaklanmıştı. Bazı saldırı ve soygun olayları cereyan etmiş ve birkaç beyaz asker öldürülmüştü Harlem'de. Polis, sivil beyazların da Harlem'e girmelerine engel olmaya çalışıyordu ama isteyenler gene de geliyorlardı. Harlem'deki fahişeler, yanında kadın bulunmayan her erkeğe sokulup 'iş' teklif ediyor, "Biraz eğlenmek ister misin nonoşum?" diye asılıyorlardı. Muhabbet tellâlları nerde bir kadınsız erkek görseler hemen onun yanına yanaşıp, "Her çeşit kadın var Beyim, beyaz kadın ister misin?" diye fısıldıyorlardı. Üçkâğıtçı satıcılarsa, "Yüz dolarlık yü-

zük, efendi. Elmas yüzük! Doksan dolarlık bir de saat; şunlara bak, şunlara bak şunlara. Ver bir yirmibeş dolar, al git ikisini de," diye mallarını yutturmaya çalışıyorlardı.

Ben iki yıl içinde bu heriflerin topuna birden ders verecek hale gelecektim. Ama o ilk gece adeta hipnotize olmuştum, Harlem'de. İşte bu dünya tam benim aradığım dünyaydı! Daha o gece bir Harlemli olmayı kafama koymuştum. Ben de New York'taki şu sekiz milyon insan içinde, dört milyonu çalışan ve dört milyonu da onların sırtından beleş geçinen bu nüfus içinde en iflah olmaz asalak dümencilerden biri olacaktım.

'Yankee Clipper' ekspresinin Boston'a dönüşünde ben sandviç tablasının ve beş galonluk alüminyum kahve termosunun kayışlarını omuzlarıma geçirip koridorlarda bir aşağı bir yukarı dolanırken, o gece Harlem'de görüp duyduğum şeylere nerdeyse inanasım gelmiyordu. Keşke Ella'yla aramız böyle şekerrengi olmasaydı da içimden neler geçtiğini ona anlatabilseydim diye hayıflanmışımdır. Ama bütün gördüklerimi Shorty'ye bir bir anlattım ve gidip en azından 'Büyük Elma'nın müzik dünyasını bir tanımasını hayli ısrar ettim ona. Sophia da dinliyordu anlattıklarımı. Beni dinledikten sonra Sophia, beni New York'tan başka bir yerin temizlemeyeceğini söyledi. Ne kadar haklıydı bunda. Bir gece içinde New York, hele de Harlem, narkozlayıp atmıştı beni.

Benim yerini aldığım sandviççi çocuğun tekrar işe başlaması çok zor görünüyordu. Ben de tren koridorlarında bağıra bağıra bir aşağı bir yukarı dolaşmaya devam ediyordum. Demiryolları levazım servisinin tablamı ve termosumu doldurup bana vermesiyle, benim sandviç, kurabiye, şeker, dondurma, kahve gibi malları kaşla göz arasında satıp bitirmem bir oluyordu. Daha aradan bir hafta bile geçmeden öğrenmiştim ki, insanın beyazlara birşey satabilmesi için yapması gereken tek şey, biraz gösteriye kaçmasıydı. Bunu yaparsanız alıyordu adamlar, ne satarsanız satınız. Bu iş de tıpkı boyacılıkta kadifeyi şaklatmaya benziyordu. Bunu trenin restoranındaki garsonlar, Pulman hizmetçileri de biliyorlardı. Onun için hepsi de biraz daha fazla bahşiş koparabilmek için beyazların karşısında Tom Amcalaşmaktan çekinmiyorlardı. Diyeceğim öyle bir çevrede yaşıyordum ki, etrafımdaki Zenciler hem uşaktılar, hem de psikologdular; beyazların kendi üstünlüklerine, büyüklüklerine olan inançlarını nasıl bir saplantı haline getirdiklerini, kendilerine hizmet edildiğine ve önem verildiğine akılları yatarsa ne kadar cömert davrandıklarını, gönülleri olunca bol bol bahşiş dağıttıklarını bütün Zenciler çok iyi biliyordu.

Trenimizin New York'taki mola verdiği her gece ben hemen Harlem'e koşuyor ve yeni yeni yerler keşfediyordum. İlk zamanlarda Harlem'deki Genç Hristiyanlar Birliği'nin bir odasında kalıyordum, çünkü burası Small'un Cenneti'nden sadece birkaç sokak ötedeydi. Sonra Mrs. Fisher diye birinin Genç Hristiyanlar Birliği'nin yakınlarındaki pansiyonunda daha ucuz bir oda buldum. Demiryolu işçilerinin çoğu da zaten Mrs. Fisher'in pansiyonunda kalıyordu. Ben Harlem'de sadece eğlence yerlerini değil, en kalitelisinden en reziline varana kadar bütün mahalleleri; birçok meşhur yıldızın yaşadığı Sugar Hill'den, her türlü kanunsuzluğun ve ahlâksızlığın alıp yürüdüğü Rolo Grounds'un fare deliğinden farkı olmayan sefil, harap kenar mahallelerine kadar her yeri gezip gördüm. Pislik, taşmış ve devrilmiş çöp bidonları; sarhoşlar, esrarkeşler, dilenciler. Rezalet yuvası barlar, içlerinde avaz avaz İncil okunan derme çatma kiliseler, 'kelepirci' mağazalar, rehinci dükkanları, cenaze salonları... Yağlı 'memleket yemekleri' pişiren lokantalar, içerdeki Zenci kadınların yanan saçlarının duman ve kokusuyla dolu güzellik salonları, kafa düzeltme ustalarını reklâm eden erkek berberleri. Caddelerdeki arabalar arasında hemen dikkati çeken Cadillac'lar elden düşme ya da acenta...

Sanki Lansing'deki Batı Yakası ya da Roxbury'nin Güney Bölgesi bin defa büyümüş gibiydi buralarda. Bodrum katlarında yer alan ve içlerinde 'Kiralık' ilanları bulunan küçük küçük bir sürü dans salonu... 'Kira artışlarıyla mücadele toplantıları'nın yapılacağı gün ve saatleri gösterir basılı kartlar dağıtanlar... Bu toplantılardan birisine ben de katılmıştım; daracık bir apartman dairesine güçlükle doluşmuş otuz kırk Zenci terler içinde yiyor içiyor, dans edip oyun oynuyorlardı; pikabın sesi sonuna kadar açılmıştı; yanında patates salatası ve yeşil sebzelerle servis yapılan kızarmış pilicin ya da buna benzer yiyeceklerin porsiyonu bir dolardı; bir kutu bira ya da bir kadeh içkiyse elli sente veriliyordu. Fırsattan istifade, beyaz ve Zenci propagandacılar hemen yanınıza sokuluyor, size bir *Daily Worker* satabilmek için çırpınırken hızlı hızlı konuşuyorlardı: "Bu gazete kiralarınızın kontrol altına alınması için çalışıyor. (...) Bırakın gözüdoymaz evsahibiniz evinde fare avlasın. (...) Bu gazete şimdiye kadar Birleşik Devletler Başkan Yardımcılığı için ilk defa bir Zenciyi aday göstermiş bir partinin yayın organıdır. (...) Yeter ki okumak isteyin, fazla bir vaktinizi almaz. (...) Şu Scottsboro'daki çocukları kurtarmak için kim daha iyi mücadele verdi dersiniz?" Gazeteyi satmaya çalışan adam bana bu gazetenin Rusya'yla bir ilgisi olduğunu duyurur gibi

oluncaya kadar, ben onun söylediklerine benzer lafları önceleri de çok duymuştum. Ama o günlerde bu gibi şeyler de benim o zamanki boş kafam için pek fazla birşey ifade etmezdi, hem o zamanlar radyo yayınlarında ve gazetelerde müttefikimiz Rusya'dan geçilmiyordu ki zaten. Güçlü kuvvetli, sağlam adaleli, çiftçi bir millet olan bu Ruslar, Hitler ve Mussolini ile savaşması için Amerika'ya yardım etmekle de arkalarını sağlama almışlardı doğrusu.

New York benim için cennet demekti bir bakıma. Harlem derseniz, cennetten de öte, Cennet-i Âlâ gibi birşeydi benim gözümde. Artık Small'un yerine ya da Baraddock barına o kadar fazla gidip gelir olmuştum ki, daha ben buraların kapısında görününce barmenler benim en çok sevdiğim içki olan burbonu hazırlamaya başlıyorlardı. Bu iki yerin devamlı müşterileri olan Small'un dümencileriyle Braddock'ın ünlü sanatçıları bana aşinalık kazanmaya ve 'Kızıloğlan' demeye başlamışlardı ki benim büyük bir özenle düzeltilmiş olan kafamdaki o kızıl saçlarıma bakılacak olursa, bana bu lâkabı takmakta haksız da sayılmazlardı hani. Artık kafamı sürekli olarak Boston'da, Abbott ve Fogey berber salonunda düzelttiriyordum. Burayı bana tavsiye eden büyük müzisyenlerin ifadelerine göre, bu salon Amerika'nın bütün doğu sahillerinde en iyi kafa düzelten yerdi.

Artık arkadaşlarım arasında, Duke Ellington'ın meşhur bateristi Sonny Greer ve kemanda büyük isim yapmış olan Ray Nance gibi müzisyenler de bulunuyordu. Ray Nance, 'bilip-blip-de-blop-blam-blam' gibi anlamsız hecelerle şarkı söyleyen, yabanî 'pisi' stilini benimsemiş birisiydi, Cottie Williams ve Eddie Vinson yani 'kelkafa' Vinson da arkadaşlarım arasındaydı. Bu 'Kelkafa' Vinson, kafasını nasıl düzelttirdiğini anlatarak benimle kafa bulurdu, çünkü tek tel saç bulunmadığından kafası şimşir gibi birşeydi. O zamanlar, "Benim Güzel Anneciğim, Büyük Demir Karyolanda Uyut Beni" şarkısıyla çok büyük bir ün yapmıştı. Aynı zamanda Sy Oliver'ı tanıyordum. Kızılderili bir kızla evliydi ve Sugar Hill'de oturuyorlardı. O günlerde Tommy Dorsey için bir sürü de aranjmanlar yapmıştı Sy. En ünlü bestesi, sanıyorum ki, "Evet, Gerçekten Öyle!" adlı parçasıydı.

'Yankee Clipper' ekspresinde çalışan asıl sandviççi çocuk birgün çıkageldiğinde onu başka bir trene verdiler. Kendisinin benden kıdemli olduğunu falan söylediyse de, benim ne kadar iyi satış yaptığımın farkında olan müdürler beni yerimden oynatmadılar, onun gönlünü de

başka bir şekilde aldılar. Garsonlar ve aşçılar bana artık "Sandviççi Kızıloğlan' demeye başlamışlardı.

Bunlar o zamanlar, benim çok kısa bir zamanda ne kadar acaip ve vahşi bir Zenci delikanlısı haline gelmiş olduğumu sözkonusu ederek, sandviç satıcılığında ya da başka bir işte artık pek fazla kalamayacağıma şakayla karışık yeminler ediyorlardı. Küfürbazlık artık benim normal konuşmam olup çıkmıştı. Küfür basacak yer geldi mi, karşımda kim olduğuna bakmıyordum hiç; müşterilere, hattâ askerlere bile basıyordum küfrü; hiç tahammülüm yoktu bunlara karşı. Hattâ bir keresinde müşterilerden bazılarının şikâyetleri üzerine idareden bana bir ihtar verilmiş olduğunu hatırlıyorum. Bunun üzerine ben de konuşmalarıma biraz dikkat etmeye başlamıştım. İşte o günlerdeydi, koridorlarda dolaşıp satış yaparken, iriyarı, adaleli, kırmızı yüzlü öfkeli bir asker çıktı önüme. O kadar sarhoştu ki ayakta duracak hali kalmamıştı, sağa sola yalpa yapıp duruyordu. Durup dururken "Gebertirim seni ulan pis zenci!" diye öyle bir bağırış bağırdı ki, vagonda duymadık kimse kalmadı. Tepem öyle bir atmıştı ki, o anı hâlâ unutamam. Ama kendimi tuttum ve gülerek, "Tabii, seninle döğüşürüm ama senin üzerinde çok şey var," dedim adama. Herifin üzerinde koca bir asker paltosu vardı. Tuttu paltosunu çıkardı, ama ben gülmeye devam ederek üzerinde hâlâ bir sürü şeyin olduğunu söyledim. Bu şekilde devam ederek o sarhoş herifin bacağında yalnız bir don kalıncaya kadar sırtındaki bütün çamaşırları çıkarttırdım. Vagondaki herkes onun bu haline baktıkça kahkahadan kırılıp geçiyordu. En sonunda başka birkaç asker geldi de herifi alıp götürdüler. Ben de geçip gittim. Ama bu olayı ve o beyazı, o zaman kafamda geçirdiğim gibi elime bir sopa alıp gönlümce, eşek sudan gelinceye kadar döğemediğim için bir türlü unutamamışımdır.

Bugün hâlâ New Haven Demiryolları şirketinin trenlerinde çalışan aşçıların ve garsonların pek çoğu ihtiyar Cousins Baba'yı mutlaka hatırlayacaklardır. Cousins Baba, 'Yankee Clipper'ın vagon memuruydu, ve tabiî beyazdı, Maine'liydi. (Zenciler vagon restoranlarda otuz kırk yıldan bu yana çalışıyorlar gerçi ama, o günlerde New Haven Demiryolları'nda Zenciler vagon memuru olamazlardı.) Neyse, diyeceğim bu Cousins Baba viskiye çok düşkün birisiydi ve trende çalışan herkesi de severdi, hattâ beni bile. Yolcuların benim hakkımdaki şikâyetlerinin çoğunu Baba hasıraltı etmiştir. Vagon restoranda çalışan öteki yaşlı başlı Zencilere, benimle biraz ilgilenmelerini ve beni biraz hizaya getirmelerini söylerdi.

"Yahu buna laf söylenmiyor ki!" diye yakınırlardı onlar da. Gerçekten de benim karşıma geçip de tek lâf edemezlerdi. Memlekete döndüğümüzde, Roxbury'de yanımda Sophia ve üzerimde züppe işi o zoot elbiselerimle hava atarken görürlerdi beni. Sonra işe gelirken de, kafam içkiyle ya da esrarlı sigarayla yarı dumanlı bir halde, sağa sola meydan okuyarak gelirdim. Yolculara sandviç sata sata New York'a varıncaya kadar da bu halim devam ederdi. New York'ta trenden inince Büyük Merkez Garı'ndan, ikindi saatlerinde fıkır fıkır kaynayan o kalabalığın ortasından geçer giderdim. Ben geçerken beyazlardan birçoğu açıkça durur ve benim yürüyüşümü seyrederdi bir süre. Insan uzun boyluysa, zoot stili elbiselerin dökümü ve kesimi üzerinde çok iyi durur. Benim boyum da o zamanlar 1.85'ten fazlaydı. Düzeltilmiş saçlarım alev kırmızısıydı. Bu halimle aslında soytarıdan hiç de farkım yoktu ama o zamanki cehaletim yüzünden kendimi 'jilet gibi' sanıyordum. Ayağımdaki yuvarlak burunlu ve 'var mı yanbakan' diyen kavuniçi ayakkabılarım da Florsheims markaydı, aşağısı kurtarmıyordu. Bu marka ayakkabılar o günlerde Zenci mahallelerinde ayakkabıların Cadillac'ı sayılıyordu. (Bazı ayakkabı firmaları bu ayakkabıları sırf Zenci gettoları için yapıyorlardı, çünkü buradaki cahil Zenciler, benim yaptığım gibi, sükse yapmaya elverişli herşeyi büyük paralar vererek alıyorlardı.) Sonra işte ben bu kıyafetimle Small'un Cenneti'ni, Braddock Oteli'nin barını ve buna benzer daha bir sürü yeri, tabiî cebimdeki yirmi yirmibeş dolar param suyunu çekinceye kadar dolaşıyordum. Oralarda içki içiyor, marihuana tüttürüyor ve sayılan her geçen gün kabarıp giden kafadarlarımla 'Büyük Elma'nın tadını çıkarıyordum. Sonra da bizim 'Yankee Clipper' tekrar yola koyulmadan, gidip Mrs Fisher'ın pansiyonunda birkaç saatliğine sızıyordum.

Trendeki işimden eninde sonunda nasıl olsa koğulacağım zaten önceden belliydi. İşime son verilmesine neden olan şey, bir yolcunun şiddetli bir dille yazdığı şikâyet mektubuydu. Kondüktörler, benim hakkımda o zamana kadar bir sürü şifahi şikâyet olduğunu ve beni daha önce defalarca uyarmış olduklarını da bu mektupla birlikte idareye bildirmişlerdi.

Ama benim işten koğulmama falan aldırdığım yoktu, çünkü o savaş günlerinde yapabileceğim çok işler vardı. Öyle işler biliyordum ki beni

yalvara yalvara çağırırlardı. New Haven Demiryolları işime son verince, Lansing'e gidip oradaki kardeşlerimi şöyle bir ziyaret etmek iyi olur diye düşündüm. Demiryollarında çalışırken bize verilen bedava seyahat kuponlarının çoğunu biriktirmiştim.

Michigan'a çıkıp vardığımda karşılarında duranın ben olduğuma kimseler inanamadı. Sadece büyük ağabeyim Wilfred yoktu, onun dışında hepsi de Lansing'deydi. Wilfred, Ohio Wilberforce Üniversitesi'nde okuyordu. Ama Philbert ve Hilda Lansing'de çalışıyorlardı. Küçüklüğünde beni çok sevip sayan, bana çok değer veren o Reginald ise öyle büyümüştü ki yaşından çok fazla gösteriyordu ve yakında ticaret filosuna girip gemiciliğe başlamayı düşünüyordu. Yvonne, Wesley ve Robert da okula gidip geliyorlardı.

Üzerimdeki elbiseyle ve düzeltilmiş kafamla Lansing için öyle acaip bir görünüşüm vardı ki, bu halimle sanki Merih'ten gelmiş bir yaratık gibiydim. Benim bu halim yüzünden küçük bir otomobil kazası bile oldu. Şoförün birisi beni ö kılık kıyafetle görünce hayretler içinde bana ağız ayırırken arabası birden duruyor ve arkasındaki araba da gelip onun arabasına tosluyor. Benim bir zamanlar gıptayla baktığım çocukların hepsini de kıyafetim adetâ serseme çeviriyordu. Onlarla tokalaşırken fiyakalı bir şekilde elimi uzatıp, "Yak bakalım, ciğerim!" diyordum. 'Büyük Elma' hakkındaki anlattıklarım, oradaki maceralarım, esrarlı sigaralarımı beni göklere yükseltiyor; nereye gitsem o topluluğun gözbebeği oluyor, el üstünde tutuluyordum. Ben New York maceralarımı anlatırken, "Yok yahu!.. Deme Allah aşkına!.. Vay canına be!" gibi sözler kırıla gidiyordu.

Oralarda benim ayaklarımın yere değmesini sağlayan tek şey, Kalamazo devlet hastahanesinde yatan annemi ziyarete gitmem oldu. Annem beni görünce, benim kim olduğumu bir anlamış gibi oldu, bir anlamamış gibi oldu.

Sonra Shorty'nin annesini aradım. Shorty'nin buna çok memnun kalacağını biliyordum. Shorty'nin annesi ihtiyar bir kadıncağızdı. Benim oğlundan haber getirmem ne kadar da sevindirmişti kadıncağızı. Annesine, Boston'da Shorty'nin işlerinin çok iyi olduğunu, birgün meşhur bir müzik topluluğunun kurucusu ve hattâ şefi olacağını söyledim. O da benden, Shorty'ye kendisine mektup yazmasını ve biraz para yollamasını söylememi istedi.

Sonra da Mrs. Swerlin'i bir göreyim diye Mason'a geçtim. Ne de olsa oradaki gözetimevinde benimle yıllarca ilgilenmiş bir kadındı Mrs. Swerlin. Kapıyı açıp da karşısında beni o kıyafetle görünce, Mrs. Swerlin'in ağzı bir karış açık kaldı. Balıksırtı gri 'Cab Calloway'vari zoot elbisem; uzun, dar, yuvarlak burunlu ayakkabılarım, düzeltilmiş alev kırmızısı saçlarım, kafamdaki o uzun tüylü ince grisi fötr şapkam: Mr Swerlin için bile bu kadarı da fazlaydı doğrusu. O anki şaşkınlığı içinde neden sonra zorlukla geri çekilebildi ve beni içeri buyur etti. Bu kıyafetimle olsun, konuşma tarzımla olsun Mrs. Swerlen'i hayli sinirlendirmiş ve rahatsız etmiş olduğumun farkındaydım, o bakımdan ayrılmak üzere izin isteyip ayağa kalkmam her ikimiz için de sevindirici birşey olmuştu.

Ben Lansing'den ayrılmadan bir gece önce, Lincoln Lisesi'nin spor salonunda bir dans partisi veriliyordu. (Daha sonraki yıllar bana öğretmiştir ki, bilmediğiniz bir şehirde hiç kimseye sormaksızın Zencilerin hangi semtte oturduğunu öğrenmek istiyorsanız, yapacağınız iş telefon rehberini alıp Lincoln Lisesi'nin nerede bulunduğuna bakmaktır. Zenci mahallelerinin ortasında hemen her zaman bir 'Lincoln Lisesi' bulunur. En azından o günlerde böyleydi bu.) Gerçi ben Lansing'den dansetmeye fırsat bulamadan ayrılmıştım, ama bu sefer en cafcaflı figürlerimle küçük kızları omuzlarına kaldıra kaldıra, kalçamda ata ata spor salonunun dört bir yanında dönüp durdum. O gece küçük orkestranın zaman zaman neredeyse durur gibi olduğu, hemen hemen herkesin pistten çekilip fincan gibi büyümüş gözlerle beni seyrettiği çok oldu. O geçe birçoklarına imza bile verdim: "Harlemli Kızıloğlan". Ve ardımda hayretler içinde benim dedikodularımla çalkalanan bir Lansing bırakarak ayrıldım oradan.

New York'a dönünce aklım başıma geldi biraz, hiçbir yerden hiçbir geliri olmayan birisi olarak, aslında azbuçuk bildiğim tek işin demiryollarındaki iş olduğunu düşünmeye başladım. Bunun üzerine kalkıp Seebord Demiryolları'na gittim, personel servisine başvurdum. O zamanlar demiryollarının eleman ihtiyacı o kadar fazlaydı ki, işe girebilmem için daha önceden New Haven'da çalışmış olduğumu söylemem yeterli oldu. Hemen iki gün sonra, Peterburg ve Miami'ye çalışan 'Silver Meteor' ekspresinde işe başladım. Buradaki kuşetli yolcularına yastık, pike kiralama, kompartmanları temizleme ve beyaz müşterileri memnun etme işinde de sandviç satıcılığındaki kadar başarı sağladım.

Çok geçmeden orada kondüktör yardımcısı olarak çalışan Florida'lı bir herifle takıştım. New York'a döner dönmez de, şirketten bana kendime yeni bir iş bulmamı söylediler. Ama ben o gün öğleden sonra Small'un Cenneti'ne gidip biraz kendime geleyim diye oraya vardığımda, orada benim New York'u ne kadar çok sevdiğimi bilen barmenlerden birisi beni bir kenara çekerek demiryollarından ayrılmak istersem, barda çalışan ve yakında askere gidecek olan gündüzcü bir garsonun yerine işe girebileceğimi söyledi bana.

Barın sahibi Ed Small adında bir adamdı. Kardeşi Charlie'yle onun bir saniye bile ayrı durdukları yoktu, ve sanırım ki Harlem'de onlar kadar iyi tanınan ve sayılan iki kişi daha yoktu. İkisi de benim trenlerde çalıştığımı biliyorlardı. Bu da garsonluk yapacak birisi için en iyi bonservis sayılırdı doğrusu. Aslında ben bu iş konusunu yazıhanede Charlie Small ile konuşmuştum. O anda bir karara varmaz da, bekletip benim ne biçim bir adam olduğumu eski demiryolcu dostlarına sorup beni ondan sonra işe almak isteyebilir belki diye hayli de korktum. Charlie herhalde herkesin terbiyesiz, azgın olarak tanıdığı birisini tutup işe alacak değildi ya. Ama neyse ki kendi kanısına göre hareket etti, çünkü kendisi benim barda sessiz sedasız, adetâ huşû içinde oturup o dümenci takımını seyrettiğimi birçok defalar görmüştü. Sorduğunda, o güne kadar hiçbir sabıkam olmadığını da söyledim kendisine. Gerçekten de o zamana kadar polislik hiçbir işim olmamıştı. Charlie bana çalıştırdıkları personelden neler istediklerini anlattı: işe geç gelmek, tembellik etmek, öteberi aşırmak, herhangi bir müşteriye karşı özellikle de üniformalı müşterilere karşı herhangi bir numara çevirmek gibi şeyler kesinlikle yok. Bu şartları kabul ederek işe alınmıştım.

Yıl 1942'dir o zaman. Ben onyedime yeni basmışım daha.

Small'un yeri Harlem'de çevrilen bütün dümenlerin merkezi olduğundan, oradaki masalara bakmak Cennet'in Yedinci Katı'nın da yedi kat üstüne çıkmak gibi birşeydi. Charlie Small, hiçbir zaman beni geç kaldığım için uyarma ihtiyacı duymadı; çünkü bir an önce barda olmayı o kadar arzu ediyordum ki işe bir saat erken geliyordum. Benim gelmemle birlikte gececi garson da serbest kalıyordu. Zaten göründüğü kadarıyla onun için havalar hoştu, çünkü benim çalışma saatlerim en tenha, en az bahşiş getiren saatlerdi. Bu bakımdan o da benim işten çıkarılmamı hiç istemiyordu ve bazı günler serbest kaldığı o bir saatinin çoğunu orada bana birşeyler öğreterek geçiriyordu.

Eksik olmasın, onun sayesinde yeni bir garsonun kendisini aşçılara ve barmenlere sevdirebilmesi için mutlaka bilmesi gereken bir sürü şeyi kısa zamanda öğrenmiş oldum. Aslında bir garsonun işi aşçının ve barmenin onu ne derece sevdiklerine bağlıdır; duruma göre bu garsonluk çok zevkli bir iş olabileceği gibi, çok çekilmez bir iş de olabilir. Ben de orada gerekli bir adam olmayı kafama koymuştum. Daha ilk haftanın sonunda, hem aşçıyla hem de barmenle arayı buldum Eskiden beri beni barda kendi aralarında içerken gören müşteriler şimdi de garson kıyafetiyle karşılarında görünce hem şaşırıyorlar, hem de seviniyorlardı. Ben de öylesine hevesli çalışıyordum ki, eh artık o kadar olur!

"Bir içki daha alır mıydınız? (...), Derhal, efendim. (...) Yemek ister miydiniz? (...) Yemeklerimiz çok enfes. (...) Size listemizi takdim edebilir miyim, efendim? (...) Bir sandviç mi isterdiniz?"

Beni yetiştirenler artık sadece, bana herşey hakkında bilinmesi gereken herşeyi biliyorlarmış gibi gelen aşçılar ve barmenler değildi, fakat müşteriler bile bana çok şeyler öğretmeye başlamışlardı. İşim olmadığı zamanlar müşterilerle kısa kısa konuşmalara dalıyorduk ve bu konuşmalarımız sırasında ben onlardan çok şeyler öğreniyordum. Bazan müşteriler yemek yerken bir yandan da bana birşeyler anlatıp duruyorlardı. Bazan da eskilerle oturup uzun sohbetlere dalıyorduk. Bu sohbetlerde sözünü etmediğimiz şey kalmıyordu hemen hemen. Eskilerden kalma bu müşteriler, Zencilerin Harlem'e ayak basmalarından bu yana o çevrelerdeydiler.

Harlem ta başından bir Zenci mahallesi değilmiş meğer. İşte bu gerçeği öğrenmem, beni en çok şaşırtan şeylerden birisi olmuştu o zamanlar.

Harlem'de ta bir zamanlar Hollandalılar otururlarmış, öğrendiğime göre böyle. Sonra Avrupa'dan dalga dalga göçmenler gelmeye başlamış. Gelenlerin hemen tümü de sefil, yarı aç yarı çıplak insanlarmış. Dünyada neleri var neleri yoksa bir torbaya, çantaya tıkıp tıkıştırıp sırtlarına vurdukları gibi soluğu burada alıyorlarmış. İlkin Almanlar gelmişler; bunun üzerine Hollandalılar da pılısını pırtısını toplayıp başka yerlere taşınmışlar ve böylece Harlem baştan aşağı Almanlarla dolmuş.

Derken memleketlerindeki patates kıtlığından kaçan İrlandalılar gelmiş. O zaman da Almanlar İrlandalılara burun kıvırarak Harlem'i onlara bırakmışlar. Sonra İtalyanlar gelmiş ve yine aynı devir teslim hikâyesi: İrlandalılar da onlardan kaçmış. Gemiler Yahudileri boşaltmaya başladığında Harlem İtalyanların elindeymiş ve tabii Yahudiler de İtalyanları kaçırmışlar.

Bugün, işte bütün bu göçmenlerin torunları, o zaman yeni gelen göçmenlerin gemilerden inmesine yardımcı olan Zencilerin torunlarından vargüçleriyle kaçmaya, kaçıp uzaklaşmaya çalışıyorlar.

İşte bu göçmenlerin adeta köşekapmaca oynarcasına birbirlerini sürmeleri devam edip giderken, hattâ daha göçmenlerin adı sanı bile yokken, meğer Zenciler ta 1683'ten beri New York'un her tarafına yayılmış oturuyorlarmış; bunu Harlem'in eskilerinden ilk duyduğum zaman o kadar şaşırmıştım ki. Zenciler önceleri Wall Street taraflarında otururlarmış, sonra yavaş yavaş Greenwich Village taraflarına doğru itilmişler. Ondan sonraki sürgünleri, Pennsylvania İstasyonu mıntıkasına olmuş. Zencilerin Harlem'den önceki son durakları da, 52'nci Sokak merkez olmak üzere o havali olmuş. Zaten 52'inci Sokak işte bu yüzden Şamata Sokağı adını almış ve Zenciler oradan ayrıldıktan sonra bile bu sokağın ünü uzun süre devam etmiş.

Sonra 1920 yılında, apartman sahibi bir Zenci nasıl olmuşsa, Harlem'de Yahudilerin oturduğu apartmanının bir iki dairesini Zencilere kiraya vermiş. Bunun üzerine apartmandaki Yahudiler birer ikişer taşınmaya başlamışlar. Derken sadece o apartmandaki Yahudiler değil, o sokaktaki bütün Yahudiler oradan ayrılmaya başlamışlar ve onların yerine de başka Zenciler gelip oturmuş. Sonra çevredeki bütün sokaklarda ne kadar Yahudi varsa hepsi de başka yerlere taşınmış, onlardan boşalan yerlere Zenciler gelmiş. Yahudiler taşınmış Zenciler gelmiş, Yahudiler taşınmış Zenciler gelmiş. Böylece Harlem kısa zamanda bugünkü halini almış, yani baştan sona tam anlamıyla bir siyah getto olup çıkmış.

Sonra, 1920'lerin başlarında, müzik ve eğlence Harlem'de bir sanayi halinde patlak vermeye başlamış; aslında şehir merkezinde yaşayıp da her gece bir yerlere gidip gece hayatı yaşamaya akın eden beyazlar da önayak olmuşlar buna. Bu işler aşağı yukarı, Louis 'Satchmo' Armstrong adındaki kaba saba ve genç bir Zenci trompetçinin New Orleans'dan New York'a gelen bir trenden, ayaklarındaki bağ bekçisi çarıklarıyla inip Fletcher Henderson topluluğunda trompet çalmaya başladığı zamanlarda meydana gelmiş. 1925'te, Yedinci Cadde'yi boydan boya dolduran kalabalıklarla birlikte Small'un Cenneti açılmış; 1926'da Duke Ellington orkestrasının beş yıl çalıştığı o büyük Cotton Club açılmış; gene 1926'da, hayli geri planlarda kalan sahnesi ve her tarafı ışıldaklarla aydınlatırlar altmış metrelik dans pistiyle, hemen hemen Lenox Caddesi'ni boydan boya kaplayan cephesiyle Savoy Bale Salonu açılmış.

Zamanla Harlem'in ünü öylesine yaygınlaşmış ki, Harlem geceleri dünyanın dörtbir yanından gelen beyazların arı kovanı gibi kaynaştığı bir yer olmuş. Otobüsler dolusu turist gelmeye başlamış Harlem'e. Cotton Club sadece beyazlara çalışmış; bodrumlarında gizli içki satılan daracık yerlere varana kadar daha yüzlerce kulüp beyazların keselerine göre eğlendirmeye başlamış. Connie'nin Ham, Lenox Kulüp, Nest Kulüp, Baron'un Yeri, Jimmy'nin Piliç Dükkânı, Minton'un Yeri gibi barlar, bunların en meşhurlarındanmış. Savoy, Altın Kapı, Rönesans gibi eğlence salonları, daha fazla müşteri çekebilmek için birbirleriyle rekabete girişmişler, Savoy Bale Salonu, bu rekabet yüzünden Perşembe Mutfak İşçileri Gecesi gibi, güzellik yarışmaları gibi yenilikler getirmiş programlarına; ya da Cumartesileri kura ile acenta bir otomobil vermeye başlamış. Bu eğlence salonlarına da, Apollo ve Lafayette salonlarına da memleketin dörtbir yanından topluluklar gelip konserler vermeye başlamış. Bazı orkestraların da, elbisesi ve şapkası elmaslarla süslü 'Fess Williams' gibi renkli şefleri oluyormuş. Hele, beyaz tüylü şapkasıyla, öteki bütün modelleri ortadan kaldıran beyaz zoot elbisesiyle bir Cab Calloway çıkmış ve "Tiger Rag", "hi-de-hi-de", "St James Infimary" ve "Minnie the Moocher" gibi parçalarıyla bütün Harlem'i yakmış kavurmuş.

Şehrin siyah kesimi işte böylece, meraklı beyazlarla, muhabbet telâllarıyla, fahişelerle, içki kaçakçılarıyla, binbir çeşit dümenciyle, birçok renkli simalarla ve tabii polislerle ve içki kaçakçısı avına çıkmış görevlilerle çakılakalmış. O yıllarda Zenciler, sanki o zamana kadar hiç dans etmemişler gibi coşup dansediyorlarmış. Small'un yerinde ben, o Harlem'in eskilerinden olup da 'Lindy hop' dansını ilk yapanlar arasında bulunduklarını yeminle söyleyen herhalde en az yirmi beş kişiyle karşılaşmışımdır. Zaten 'Lindy Hop' dansı, Lindbergh'in uçağıyla Paris'e kadar uçmayı başardığı o 1927 yılında, ilk defa Savoy'dan çıkmış ve ismini de Lindberg'den almış.

O zamanlar, içinde sadece piyano olan o küçücük bodrum klüplerinde bile James P. Johnson ve Jelly Roll Morton gibi ünlü sanatçılar, Ethel Woters gibi şarkıcılar çalıp söylerlermiş. Klüplerin hepsinin de kanunen sabaha karşı saat dörtte kapanması gerekirmiş, ama o saatten sonra da Zencisiyle beyazıyla bütün müzisyenlerin otuzu kırkı toplanır izinsiz çalışan yerlerinden önceden kararlaştırılmış olan herhangi birisine giderek ertesi günü akşamına kadar sürecek ikinci programlarına başlarlarmış.

Ama 1929 yılında tahvil borsasında başgösteren bunalımlarla birlikte bu eğlence hayatı da sönüp gitmiş. O zamanlar Amerika'nın Casbah'ı olarak nam salmış Harlem Small'un barı da bu eğlence dünyasının en önemli parçalarından biriymiş eskiden beri. İşte ben böyle bir yerde Harlem'in eskilerinden bütün o muazzam dönemlerin hatıralarını dinleyip duruyordum gün boyu.

Hergün konuşmaktan, anlatmaktan hoşlanan müşterileri adetâ kendimden geçmiş bir halde dinliyordum ve dinlediğim herşey benim eğitimime katkıda bulunuyordu sanki. Hele bazan bazı müşterilerin fazla güvenesi geliverirse, ya da içkiyi aşırı kaçırmaları falan olursa, o anlarda, artık iyiden iyiye kendilerine ekmek kapısı olarak seçtikleri herhangi bir dümen hakkında bu işlerin içyüzüne ilişkin bir iki laf kaçırırlarsa ağızlarından, adamların her söylediğini kulaklarım kuru bir sünger gibi emiyordu. Hasılı ben, piyangoculuk, pezevenklik, esrarcılık, silahlı soygun dahil her çeşit hırsızlık gibi dümenlerin ustalarından aldım dersimi ve gayet iyi yetiştim.

6. DETROIT'Lİ KIZILOĞLAN

Hergün, aldığım bahşişlerin hepsini piyangoya yatırıyordum; tabii bu para bazan günde onbeş yirmi doları buluyordu ve piyango bileti aldıktan sonra da oturup bir süre büyük ikramiye çıkacak olursa neler yapacağım konusunda hayaller kuruyordum.

Kendilerine büyük ikramiye çıkmış birçok kimsenin uzun zaman çılgınlar gibi para harcadıklarını görmüştüm. Sözünü ettiğim bu kimseler, ceplerinde hemen her zaman bol paraları olan dümenciler değil, sıradan insanlardı. Yani büyük ikramiyeyi kazanamamış olsalar Small'un barına ve buna benzer yerlere adım atmaları imkânsız kimselerdi. Dolayısıyla, kazandıkları para bayağı yüklü bir paraysa işlerini derhal bırakıyorlar ve çekip ayrılıyorlardı beyazların yanından. Çoğu bir de Cadillac çekerdi altına ve, üç dört gün boyunca eşlerine dostlarına içkidir, yemektir ısmarlar dururlardı. Kendilerine büyük ikramiye vuranların ziyafetleri olduğu zamanlar birkaç masayı birleştirmem gerekirdi ve bana da masaya her yemek bırakışımda iki üç dolar bahşiş verirlerdi böyle ziyafetlerde.

New York'taki yüzbinlerce Zenci hergün ve özellikle de Pazar günleri bir senten tutun da çok külliyetli miktarlara kadar para yatırırlardı piyango için. Genellikle de üç haneli rakamlara oynarlardı bu Zenci-

ler. Bu piyangoda hedef, Borsa'nın o gün duyurulacak olan toplam hasılatının ABD içinde ve dışında yapılan satışlardan elde edilen gelire tekabül eden meblağın son üç rakamını tutturabilmekti.

Kazananlara biletlerinin değerinin 600 misli ödeniyordu; yani oynanan numaranın tutması halinde, bir sentlik bir bilet 6 dolar, bir dolarlık bir biletse 600 dolar kazanıyordu. Bu hesaba göre, benim 12 dolarlık biletime ikramiye bir vurmuş olsa tam 9.000 dolar alacaktım. İşte böyle büyük ikramiye kazananların şöhret bulmaları, Harlem'deki, 840 rakamı kombinezona sokulacak olursa, 840, 804, 048'lik haline gelmesine neden olmuştu. Tabiî o üç haneli sayıyı tutturma ihtimali binde birdi. Birçok kimse de 'kombinezon' denilen usûle göre belli numaralara para yatırırdı. Örneğin, belli üç kombinezon için mümkün olan altı adet üç haneli sayının herbirine ayrı ayrı oynarlardı. Diyelim ki, 840 rakamı kombinezona sokulacak olursa, 840, 804, 048, 084, 408 ve 480 sayıları elde edilir ki bunların hepsine de ayrı ayrı para yatırırlardı.

Harlem'in yoksulluk içinde yüzen kesimlerinde bile hemen hemen herkes hiç aksatmaksızın piyango bileti alırdı. Hergün, tanıdıklarınızdan herhangi birisine ikramiye çıkması kuvvetle muhtemeldi ve tabiî ki bu da hemen yayılırdı çevreye. Hele bir de çıkan ikramiye büyükse, bütün o havali sevinçten hop kalkar hop otururdu adetâ. Kazanılan ikramiyeler çoğu zaman küçük olurdu, çünkü beş sentlik, on sentlik ya da çeyrek dolarlık biletlere çıkardı genellikle. Birçokları günde bir dolarlık biletle denerdi şansını, ama bu bir doları farklı sayıların farklı kombinezonları üzerine bölerek oynarlardı.

Harlem'deki bu piyango sanayii hergün sabahtan başlar öğleden sonraya kadar bütün hararetiyle sürerdi; tabii bu arada piyangocular, apartman girişlerinde, eğlence yerlerinde, barlarda, berber dükkânlarında, mağazalarda, kaldırımlarda hâsılı akla gelebilecek her yerde dört dönerek bilet satarlardı. Polisler de bunu görürlerdi tabii, bu balamdan, kendi bölgesinde göreve çıkmış olan polislere beleş birkaç 'yemlik' vermeyen satıcıların işi çok geçmez sarpa sarmaya başlardı. Aslına bakarsanız, yasal hiçbir dayanağı olmayan bu tür piyangoları düzenleyen kimselerin de emniyet yetkililerine daha büyük rüşvetler verdiği de herkesçe bilinen birşeydi.

Her sabah adetâ küçük bir ordu gibi kente yayılan bu piyango satıcıları, bağlı oldukları temsilcilerden günü gününe sattıkları biletler üzerinden yüzde on alırlardı. (Ve ayrıca ikramiye kazananlar da yüzde on

bahşiş verirdi bu satıcılara.) Her temsilciye bağlı kırk elli kadar bilet satıcısı olurdu ve temsilciler de piyangonun asıl düzenleyicisinden yüzde beş alırlardı. Numarayı tutturanların ikramiyesini ödeyen de, polise suspayı veren de piyangoyu düzenleyen bankocu olurdu, ama işin sonunda köşeyi dönen de gene aynı bankocu olurdu.

Bazı piyango hastalarıysa bütün bir yıl boyunca hep aynı numaraya oynarlardı. Birçoklarının elindeyse, daha önceki yıllarda ikramiye kazanmış numaraları gösteren bilmem kaç yıllık listeler bulunurdu. Bunlar her bir numaranın yeniden çıkma şansını hesaplamaya çalışırlar ve buna benzer daha başka birçok sistem uygularlardı. Hiçbir sisteme itibar etmeksizin rastgele oynayanlar da olurdu tabii. Adreslerindeki herhangi bir numaraya, yoldan geçen bir arabanın plaka numarasına, aldıkları bir mektubun, bir telgrafın, bir faturanın üzerinde gördükleri herhangi bir numaraya para yatırırlardı yani bunlar. Bir doların satılan ve hangi rüyanın hangi numaraya işaret sayılabileceğini gösteren bir yığın rüya yorumları kitabı satılırdı piyasada. İsa'yı anlata anlata gezip dolaşan Evangelistler ve mistikler, bilet alanlara ikramiye kazanmaları ve şanslarının açık olması için belli bir ücret karşılığında dua ederlerdi.

Bu yakınlarda, ikramiye, Harlem'deki çeşitli posta bölgelerine göre yeni numara almış bir postahanenin kod numarasına çıktı da, piyango düzenleyen bankoculardan birisi neredeyse iflas ediyordu. İşte memleketin bütün siyah mahallelerinde bu muazzam piyango dolabı dönedursun, (artık kesinlikle kumar oynamadığım halde) ben bile sizinle o gül hatırınız için küçük bir bahse tutuşabilirim ki, şu anda benim zavallı siyah kardeşlerim, benim aptal siyah kardeşlerim sözgelimi şu anda okuduğunuz sayfanın numarasına, ya da ne bileyim bu kitaptaki toplam sayfa sayısını gösteren numaraya yani rastgele herhangi bir numaraya hergün milyonlarca dolar para yatırmaktadırlar.

Small'un Cenneti barında geçen her gün bana daha bir çekici gelmekteydi. Sizin anlıyacağınız, Harlem ağzıyla konuşacak olursak, bütün Harlem'in altını üstüne getirsem bu bardan daha iyi bir mektep bulamazdım kendime. Orada kendi akıllarınca beni çok çaylak bulan New York'un en becerikli siyah dümencilerinden bazıları, bir süre sonra son derece babacan bir şekilde "Kızıloğlan'ı yontmak" için işe koyuldular.

Yöntemleri biraz dolaylıydı bu dümencilerin. Örneğin, çoğu zaman benim baktığım masalardan birisine oturan ve görünüşüyle işadamını izlenimini veren, çok koyu tenli bir adam vardı ve birgün bu adam birasını

masasına götürdüğümde, "Şöyle bir dakika dur bakayım Kızıloğlan," dedi bana. Sonra sarı bir mezurayla özene bezene ölçümü aldı ve cep defterine kaydetti. Ertesi gün öğleden sonra işe geldiğimde, barmenlerden biri bana bir paket uzattı. Pakette, pahalı kumaştan biçilmiş ve ağır bir modelde dikilmiş bir takım lâcivert elbise vardı. Düşündürücü bir hediyeydi bu ve ne anlama geldiği de açıktı.

Barmenler bana bu adamın o dillere destan Kırk Haramiler çetesinin ileri gelenlerinden olduğunu çıtlattılar. Bu Kırk Haramiler çetesinin son derece örgütlü bir propaganda ekibi vardı. İstediğiniz her tür giyim eşyasını yirmidört saat içinde ayağınıza getirirlerdi ve parayı da malı aldığınızda öderdiniz. Bu çalıntı mallar mağaza fiyatlarının üçte birine satarlardı.

Bu çetenin büyük vurgunlarını nasıl gerçekleştirdiğini duymuştum. Çetenin oldukça iyi giyinmiş ve davranışlarıyla hiç şüphe uyandırmayan bir elemanı kapanış saatine yakın bir zaman önceden tespit edilmiş olan bir mağazaya giriyor, sonra bir köşeye gizleniyordu, mağaza kapanınca da içeride kalmış oluyordu. Polis devriyelerinin geçiş saatleri de önceden tespit edilmiş oluyordu tabii. İçerde kalan eleman karanlık basar basmaz mağazadaki elbiseleri çuvallara doldurmaya koyuluyor ve bu arada alarm tertibatını da bozuyordu. Hazırlığını tamamladıktan sonra, dışarda bir yerlerde kamyonlarıyla tetikte bekleyen mürettebata telefon ediyordu. Kamyon, tabii gene devriyelerin geçiş saatlerini dikkate alarak, mağazanın önüne yanaşıyor ve birkaç dakika içinde yükünü alıp uzaklaşıyordu. Sonradan bu Kırk Haramiler çetesinden epeyce adam tanıdım ben.

Çok geçmeden sivil polisleri de bir baş hareketlerinden, bir göz kırpışlarından tanıyacak hale gelmiştim. Dümenciler için tek meselenin çevredeki kanun adamları olduğunu biliyordum artık ve ben de o dümenciler gibi çevrede herhangi bir kanun adamının bulunup bulunmadığını sezmeyi öğrenmiştim. Zaten 1942 yılının sonlarına doğru, bütün askeri servislerin sivil istihbarat görevlileri ortalıkta cirit atıyordu. Bu istihbaratçılar çevrede konuşulan herşeye kulak kabartıyorlar, askerden kaçmak için çevrilen dümenler ya da askerlerin başına gelen dümenler türünden kendilerini ilgilendiren her konuda bilgi toplamaya çalışıyorlardı.

Gemi yükleme ve boşaltma işlerinde çalışan işçilerin bizzat kendileri ya da bunların paravana olarak kullandıkları adamları hergün barları tek tek dolaşıp gemilerden yürütülen silah, fotoğraf makinası, parfüm,

kol saati ve buna benzer daha birçok eşyayı elden çıkarmaya bakarlardı. Aslında bu Zenci işçilerin sattıkları mallar, aynı işi yapan beyazların tenezzül edip çalmadıkları ve Zencilere bıraktıkları mallardı. Ticaret filosunda çalışan gemiciler çoğu zaman yabancı mallar, kelepir eşyalar, gunja ve kisca denilen iyi cinslerden yapılmış marihuana sigaralar getirirlerdi. Afrika'dan ve İran'dan kaçırırlardı bu sigaraları gemiciler.

Harlem'de gündüz saatlerinde beyazlara son derece ölçülü davranılırdı. Gece gelen beyazlarsa daha bir hüsnükabul görürlerdi. Harlem'de beyazlar tarafından işletilen kulüplerin amacı da zaten gece hayatına dadanmış ve akın akın gelen beyazlan eğlendirip caz dinleterek adamları bir parça yolmaktı.

Etrafta askerlerin 'ahlâkına' göz kulak olmakla görevli o kadar çok kanun adamı vardı ki; bunlardan birisi bir yere girecek olsa istediğini sessizce önüne getirirler, birşey sorarsa kısaca cevap verirlerdi ve birisi çıkıp da o kimsenin Harlem'in yerlisi olduğunu söylemedikçe böyle olurdu bu.

Bu arada öğrendiğim şeylerden bir başkası da, dümenciliğin ilk şartıydı; ağzı son derece sıkı olan kendi ekibiniz dışında hiç kimseye hiçbir zaman güvenmeyecektiniz. Kendi ekibinizde yer alan kimseleri de, kendileriyle ilişkiye girmeden ve yakınlık kurmadan önce uzun süre dikkatle inceleyip takib ederek seçecektiniz.

Bara devamlı olarak gelip giden müşterilerden hangilerinin daha çok 'maşa' olarak kullanıldığını, hangilerinin asıl dümenleri çeviren perde arkası simalar olduğunu, hangilerin kirli işlerde parmağı bulunduğunu, hangilerinin polisle ya da siyasal çevrelerle ilişki içerisinde olduğunu, hangilerinin gerçekten cebidolu olduğunu, hangilerinin gün kazanıp gün yediğini, hangilerinin gerçek bir kumarbaz olduğunu, hangilerinin ufak bir ikramiye kazanmış olabileceğini, hangilerinin hiçbir konuda faka basmayacağını barmenler bana anlatır dururlardı.

Hiçbir konuda faka basmayan bu son tipler, Harlem'de gayet iyi tanınırlardı. Herkes onlardan çekinir ve saygı gösterirlerdi onlara. Bu tiplerin kafaları bozulacak olursa hiç tereddüt etmeden adamın kafasını kırabileceklerini herkes bilirdi. Ama bu tipleri, kendilerini hemen tabancaya bıçağa sarılan birisi gibi tanıtmaya çaba gösteren, parlamaya hazır, daha toyluklarını atamamış delikanlı dümencilerle karıştırmamak gerekir, benim sözünü ettiğim kimseler eski adamlardı. 'Kara Sammy', 'Kardeşlik' Hulan, 'Kral' Padmore, Batı İndialı Archie gibilerinden sözediyo-

rum ben. Bu çetincevizlerin çoğu, zamanında Hollandalı Schultz'un kabadayısı olarak çalışmışlardı. Bu Hollandalı Schultz, Harlem'in piyango işlerine, bu piyango sanayiinden ne büyük servetler kazanıldığının farkına vardıktan sonra, beyaz gangsterlerin önceleri 'pis zenci metelikleri' diye küçümsedikleri ufak paralarla girmişti; ama, sonunda bu piyango çekilişleri beyaz haraççılar tarafından 'pis zenci darphanesi' olarak anılmaya başlamıştı.

Bu çetinceviz Zencilerin hızlı devreleri 1931'den öncelere uzanıyordu, yani bu çetincevizler, Hollandalı Schultz'un 1934'te bir cinayetle temizlenmesine kadar büsbütün çökertilmesine ve sahneden silinmesine yol açan o büyük Seabry Soruşturması'ndan önce yaşamışlardı en hızlı devrelerini. Milletin kurşun borularla, çimento hamurlarıyla, beyzbol sopalarıyla, pirinç muştalarla, tekmelerle, yumruklarla, coplarla nasıl 'ikna edilmiş' olduğunu anlatan bir sürü hikâye dinlemişimdir ben. Bunların hemen hemen hepsi de bir süre sonra, olduğu gibi yeniden piyasaya çıkmış ve çekilişler düzenleyen büyük bankocuların baç satıcıları olarak çalışmaya kaldıkları yerden devam etmeye başlamışlardı.

Bu belâlı Zencilerle siyah polislerin hiçbir zaman tartışmadıklarına, takışmadıklarına dair bir anlayış yaygındı piyasada. Sanırım ki bu da, böyle bir tartışma, bir takışma meydana gelecek olsa, taraflardan birinin mutlaka haklanacağını her iki tarafın da çok iyi biliyor olmasından ileri geliyordu. Evet, aynı zamanda çok zorlu Zenci polisler de vardı Harlem'de. Sugar Hill taraflarında görev yapan Dört Süvari, oldukça zorlu bir polis dörtlüsüydü ve bunların en belâlılarının çilli olduğunu da söyleyeyim bu arada. Harlem'deki en siyah, en iriyarı ve en dehşetli polis Batı India'lı Brisbane'di. Bu adam 125'inci Sokak'ta ya da Yedinci Cadde'de dolaşırken Zenciler onunla karşılaşmamak için karşı kaldırıma atarlardı kendilerini. Daha sonraki yıllarda ben hapisteyken biri bana, bu Brisbane'in Harlem'in yukarı mahallelerinden Brisbane'in ne belâlı birisi olduğunu bilecek kadar tanımayan, korkak, asabi genç bir çocuk tarafından vurularak öldürüldüğünü anlatmıştı.

Dünyanın en emsalsiz muhabbet-tellâlı da herhalde 'Cadillac' Drake idi. Pırıl pırıl parlayan kel başıyla futbol topu gibi yusyuvarlak bir adamdı bu Cadillac ve koca göbeğinden 'minik kuşların oyun sahası' diye sözederdi. Cadillac'in elinde siyahından da beyazından da Harlem'in en zayıf, en çırpı gibi fahişelerinden bir düzine kadar bulunurdu her zaman. Öğleden sonraları bara geldiğinde, Cadillac'i çok iyi tanıyan eski-

lerden bazıları barda, "Yahu bu senin karılar senden vazgeçtik kendi karınlarını zor doyururlar birader" diye takılırlardı Cadillac'a. Ötekilerle birlikte kahkahayı patlatarak, "Çirkin karılar daha çok iş çıkarır," deyişi hâlâ kulaklarımda çınlamaktadır.

Genç, yakışıklı, kendi hesabına çalışan bir muhabbet tellâlı olarak 'Pezevenk Sammy'se bu Cadillac'ın tam tersi bir adamdı. Daha önceden de bir ara sözünü ettiğim gibi, Pezevenk Sammy, dans salonlarına gidip orada dans eden kızların yüz ifadelerine bakarak fahişeliğe eğilimi olanları tanır ve onları araklardı. Sammy'yle ben zamanla çok samimi iki arkadaş haline geldik. Kentucky'li olan Sammy, sakin, aklıbaşında, işinin ehli bir adamdı, işiyse kadınlardı tabii. Tıpkı Cadillac gibi Sammy de hem siyah, hem de beyaz fahişe çalıştırarak kazanıyordu hayatını. Ama Sammy'nin kadınları en az başka yerlerde çalıştırılan fahişeler kadar güzel, eline yüzüne bakılır cinsten şeylerdi, gözlerimin önündedir hâlâ bazılarının simaları. Sammy'nin kadınlarını, Sammy'yi görmek, ona para vermek ya da kendilerine bir içki ısmarlatmak için Small'un barına geldiklerinde görürdüm.

Sammy'nin elindeki kadınlardan birisi, 'Alabama Şeftalisi' diye bilinen sarışın bir beyazdı, heceleri uzata uzata konuşmaya başladı mı herkesi kahkahadan kırıp geçirirdi. Small'un barı civarında piyango temsilciliği yapan bazı Zenci kadınlar bile bu sarışın beyazı gerçekten severlerdi. Bardaki Zencileri en çok güldüren şey de onun 'pis zenci'yi üç heceli olarak söylemesiydi. Ama, "Çooh siyeviyoom şo pis ziyencileri" şeklinde konuşurdu çoğu zaman. İki kadeh içki ısmarlayın, size bir dakkaya varmadan bütün hikâyesini anlatsın, böyle bir kadın. Alabama'nın küçük bir kasabasından gelmişti. Hatırladığı ilk şey, çevresinin kendisinden 'pis zencilerden nefret etmesini' istediğinin farkına varması olayıymış. Sonra ilkokulda, yüksek sınıflardaki kendinden büyük kızların 'pis zencilerin' cinsel bakımdan daha güçlü ve iyi sporcu olduklarını kendi aralarında fısıl fısıl konuştuklarını duymuş. Büyüme çağında da, ilkokulda duyduğu bu şeyleri deneme arzusunu içinde gizlice taşımış hep. Sonunda, bu arzusunu gerçekleştirmek fırsatını birgün, kendi evlerinde babasının yanında çalışan bir Zenci sayesinde ele geçirmiş. Evde kimsenin bulunmadığı birgün tutmuş evlerinde çalışan o Zenciyi tehdit etmiş, kendisiyle yatmazsa babasına adamın kendisine tecavüze yeltendiği şeklinde bir yalan uyduracağını söyleyerek korkutmuş adamı. Sonunda adamın onların yanından ayrılmaktan başka çaresi kalma-

mış. Ondan sonra da liseyi bitirinceye kadar birçok Zenciyle birçok defa yatmış; sonra günlerden birgün her nasılsa New York'a gelmiş ve doğru Harlem'e koşmuş. Daha sonra bir ara, Sammy bana o kadını Savoy Bale Salonu'nda nasıl gözüne kestirdiğini anlatmıştı. Dans edişini falan izlemesine bile gerek kalmadan, daha pistin etrafında dikilip dans edenleri seyrederken ne mal olduğunu anlayıvermiş Sammy. Bir defa Sammy'nin eline düştükten sonra da, artık işi bitikti tabii. Kadının kendisinin de ifade ettiği gibi, bir kere Zencilerle yatmaya başlamış bir kadının bir daha beyazları canı çekmeyeceğini ve artık gerçekten hep Zencilere dolanmaya başlayacağını söylüyordu Sammy. Bu 'Alabama Şeftalisi'nin akıbetini hep merak etmişimdir.

Bir de 'Banknot' adını taktığımız irikıyım, şişmanca bir muhabbet tellâlı vardı. Cebindeki 'Kansas Sity tomarı'nı çıkartıp etrafa göstermeye bayılırdı bu adam. Tomarı da aslında elli tane birer dolarlık kâğıt paraydı. Ama bu destenin iç yüzüne bir yirmi dolarlık, dış yüzüne de bir yüz dolarlık yerleştirirdi. Biri tutup da bizim Banknot'un yüz dolarlık kılıfını çalsa adam acaba ne yapacak diye hepimiz çok merak ederdik.

Bizim ihtiyar matrak 'Fiyakalı' o gençlik günlerinde olsaydı, Banknot'un cebindeki bütün tomarı gözükapalı yürütebilirdi. Fiyakalı, beyazların her gece arıların kovana üşüşmesi gibi Harlem'e doluştukları o 1920'lerde Harlem'in en namlı cepçilerindenmiş. Ama sonraları o Büyük Buhran sırasında pek kötü bir mafsal iltihabına yakalanmış. Ellerindeki parmaklarının eklem yerleri o kadar şişmiş, o kadar şişmiş ki, yumru yumru bir hal almış ve kimse ellerine bakamaz olmuş; iğrenirmiş ellerine bakanlar. Bizim ihtiyar Fiyakalı, hava yağmurluymuş, kar yağıyormuş, sulusepken varmış demeksizin her gün akşama doğru saat altı sularında Small'un barına damlar, eski günlerin anılarına dalar, anlattıkça anlatırdı. Sonunda müşterilerden birinin barmenden Fiyakalı'ya içki vermesini istemesi, benden de Fiyakalı'ya yemek getirmemi istemesi hergün tekrarlanan bir merasim haline gelmişti artık.

Şu anda bile, sanki hepimiz bir öğle sonrası Small'un barında oturmuşuz da bir müsâmere seyredercesine Fiyakalı'yı seyre dalıp gitmişiz gibi çarpıyor kalbim. İçkiyle kafayı iyice bulduktan sonra Fiyakalı'nın son derece vakur bir edayla masaya kuruluşunu, peçetesini yavaş yavaş açışını, benim kendisine nazik bir şekilde uzattığım günlük yemek listesini büyük bir ciddiyetle inceledikten sonra bana yemeğini ısmarlayışını bir görmeliydiniz. Kimseye teşekkür ettiği, ya da birisinin Sağlığı'na

kadeh kaldırdığı görülmüş şey değildi. Yemeğini söylerken müşterimin Fiyakalı olduğunu belirtirdim aşçılara, aşçılar da mutfağın en iyi yemeklerini verirlerdi. Ben de bu yemekleri alır, sanki bir milyonere servis yapıyormuşum gibi Fiyakalı'nın masasına bırakırdım.

Daha sonraları bütün bu tiplerin Small'un barında neden sürekli olarak toplanıp durduklarını çok düşünmüşümdür. Bizi orada birbirimize kenetleyen şey, bir anlamda, birbirimizde güven, samimiyet ve huzur aramamızdı, ama bunun farkında olmuyorduk tabii. Her birimiz sözgelimi uzay araştırmaları da yapabilirdik; ama biz bunları yapabilecek insanlar durumundayken hiçbir şey yapamıyorduk ve beyazların Amerika'sındaki sosyal düzenin kara kurbanlarından başka birşey de değildik. Bir zamanlar çok ünlü bir yankesici olan bir ihtiyarın trajedisi, başka bir açıdan, bardaki eski dümencilere "Allah'ın inayetinin bir belgiti" gibi görünüyordu adetâ. Yani hâlâ zaman zaman tavşan yakalayabilen bu kurtlar, pençeleri sökülmüş, kocayıp çökmüş bir kurdun bile asla aç kalmayacağını açıkça görüyorlardı bu manzaralarda.

Sonra bir hırsız 'Sakinatlar' vardı. Beyazların bizim için kurduğu gettolarda, yükseklere göz dikmeden sefalet içerisinde, ancak hayatta kalabilmeyi düşünerek yaşamaya, sefalet içinde hayat sürmeye mahkûm edilmiştik biz Zenciler. Hayatta kalabilmeyi istemekse her toplumda saygıyla karşılanan birşeydi elbette. Bu bakımdan, tanınmış bir arakçının beyaz çevrelerin gidip geldiği ortalama bir barın devamlı müşterileri arasında bulunmasını, hele hele bu arakçının kendisini oranın en sevilen siması haline getirebileceğini belki hayal bile etmek güçtü. Ama işte, bu Sakinatlar birkaç gün bizim bara uğramasa hepimiz, onu özler, merak ederdik ve birbirimize sorardık.

Ona Sakinatlar dememiz boşuna değildi, çünkü beyaz mahallelerinde hırsızlık ederken, dediklerine göre damdan dama atlaya atlaya gezermiş adam ve bu işi öylesine sakin yaparmış ki, son derece soğukkanlı bir şekilde daracık pencere kenarlarında dolaşır, eğilip bükülerek, ayak parmaklarının ucunda dengesini kurarak yükseklerde rahat rahat gezer ve dümenini yürütürmüş. Dengesini bir kaybedip de düşecek olsa yüzde yüz ölür adam. Evlere pencerelerden girermiş bu Sakinatlar. Dediklerine göre, öylesine soğukkanlı birisiymiş ki, ev sahipleri bir odada otururken o öbür odayı soyup geçer gidermiş. Bir zaman sonra ben bu Sakinatlar'ın hırsızlığa çıkmadan önce esrar içerek kafayı dumanlayıp kendisini kilitlediğini keşfetmiştim. Benim için zor günler gelip çattı-

ğında ben de kendi hırsız çetemi kurmuştum. İşte o zaman bu Sakinatlar'ın öğrettiği şeylerin çok yararı dokunmuştur bana.

Şunu bir daha vurgulamak isterim ki, aslında Small'un barı kanunsuz adamların yuvalandığı bir yer değildi kesinlikle. Ben sürekli olarak dümencilerden sözediyorsam belli ki, o zamanlar bana asıl çekici gelen şeyler bu dümencilerin dünyasıymış. Öte yandan, sırf gece hayatı yaşamak isteyenler için de Harlem'deki en temiz iki üç yerden biri durumundaydı Small'un barı. Gerçekten de, New York polisi Harlem'de eğlenebilecek 'emin' bir yer soran beyazlara hemen Small'un barını tavsiye ederlerdi.

Demiryollarındaki işimden ayrıldıktan sonra tuttuğum ilk oda, St. Nicholas Caddesi'nde 800'üncü bloktaydı. (O sıralarda Harlem'in yarısı böylesi odalarda yaşamaktaydı.) Benim kaldığım pansiyon öyle bir yerdi ki, odalardan herhangi birine dalıp kürkten fotoğraf makinasına, parfümden silaha, arabadan kadına kadar akla gelebilecek herşey bulabilirdiniz ve bunların hepsi de ya kaçaktı ya da çalıntı şeylerdi; hattâ bu odalarda kaçak buz bile bulabilirdiniz. Ben, bu pansiyonda kalan birkaç erkekten biriydim. Bu anlattıklarım savaş zamanına, yani radyoyu açıp da Guadalcanal'la ya da Kuzey Afrika'yla ilgili bir haber duymamanızın imkansız olduğu zamanlara ait şeyler. Pansiyonda kalan kadın müşterilerin çoğu fahişeydi. Müşterilerin geriye kalan az bir kısmıysa ya çetecilik yapıyordu, ya piyango bileti satıcılığı yapıyordu, ya esrarcılık gibi kirli işlere bulaşmıştı ya da buna benzer dümenler çeviriyordu. Tabiî bu arada tahminlerime göre pansiyonda kalan hemen herkes çeşitli uyuşturuculara müptelâydı. Bu anlattıklarıma bakıp da sadece benim kaldığım o pansiyonun çok kötü bir yer olduğunu düşünmemek gerekir, çünkü Harlem'de hemen hemen herkes hayatını sürdürebilmek için mutlaka bir kirli işe bulaşmak, bir dümen çevirmek zorundaydı ve bu insanların hayatta kalabilmek için yapmak zorunda oldukları onca haltı unutmaları için de kafayı bulmaya ihtiyaçları vardı.

İşte ben o pansiyonda kalırken kadınlar hakkında başka yerlerde öğrendiklerimden çok daha fazla şeyler öğrendim. Pansiyonda kalan fahişe kadınlar bana belki her karı kocanın bilmesi gereken şeyleri öğreterek beni adamakıllı yetiştirdiler. Ama daha sonraları, fahişe olmayan kadınlardan da kadınların çoğuna kolay kolay güvenilmemesi gerektiğini öğrendim; hattâ öyle görünüyordu ki, fahişeler arasındaki ahlâkî kurallar ve kardeşlik duyguları, bir yandan kiliseye giden ama bir yan-

dan da sırf zevk almak için, fahişelerin yattığı erkeklerden daha çok sayıda erkekle yatan bir sürü kadın arasında benimsenmiş olan ahlâki kurallardan ve kardeşlik duygularından daha çok gelişmişti. Evet, hem siyahlar hem de beyazlar arasında geçerli olan birşeyden sözediyorum ben şimdi. O savaş günlerinde, siyahların pekçoğu, kocaları denizaşırı ülkelerde savaşırken kendileri başka erkeklerle keyif çatan ve üstelik kocalarının maaşlarını da tuttukları dostlarına yediren o beyaz kadınlarla arayı adamakıllı bulmuşlardı. Ayrıca, kocası ve çocuklarıyla New York'ta oturan, bununla birlikte bir yandan onlara sahte bir eş ve anne rolü oynarken, öbür yandan da harıl harıl fahişelik eden yığınla kadın vardı ortalıkta.

Beyazların ahlâkının lağım çukurlarından daha da pis olduğu konusunda ilk derslerimi, bu konularda belki de en yetkili sayılması gereken hocalardan yani gene beyazların kendi kadınlarından aldım. Daha sonraları, hayatımın o günah dolu devresine doğru ilerledikçe, beyazların ahlâki durumlarının nasıl olduğunu ben kendi gözlerimle görüp anlayacaktım. Hattâ ben hayatımı, beyaz adamların peşinde koştukları şeyleri elde etmelerine yardımcı olmak suretiyle kazanıyordum o zamanlar.

Pansiyondaki kadınların gözünde ben, barda çalışan ve onları hiçbir şekilde rahatsız etmeyen bir çocuktan ibarettim. Galiba bana karşı, bir ablanın küçük kardeşine karşı hissettiklerinden farklı şeyler de hissetmiyorlardı pek. Bu kadınların bazıları işleri olmadığı zamanlar benim odama gelirlerdi. Birlikte oturup esrarlı sigaralarımızı tüttüre tüttüre sohbet ederdik saatlerce. Çoğu zaman sabah faslından sonra olurdu bu ziyaretler. Ama bunu anlatmadan önce sabah faslının ne olduğunu açıklasam daha iyi olacak herhalde.

İnsan fahişelerin çalıştığı bir pansiyonda kalıyorsa, gecenin her saatinde koridorların ve merdivenlerin gelip giden, inip çıkan siyah ve beyaz erkeklerle çakılı olduğunu görmesi pek de yadırganacak birşey değildi tabii ki. Ama beni asıl şaşırtan şey, sabahın altısından yedibuçuğuna kadar akın akın gelen ve dokuz sıralarında da çekip giden o kalabalığın karaltısı kesildikten sonra, yani saat dokuzdan sonra pansiyonda benden başka bir tek erkeğin bile kalmamasıydı.

Bu sabah fasılcıları, işlerine gitmeden önce bizim St. Nicholas Caddesi'ndeki pansiyona uğrayabilmek amacıyla evlerinden erkenden çıkıp yollara düşen evli erkeklerdi. Tabii ki hergün gelenler aynı simalar değildi ama hergün aynı kalabalık olurdu. Hatta sabah faslı için bizim

pansiyona damlayanlar arasında kentin daha iç bölgelerinden taksilere atlayıp gelen beyazlar da vardı.

Bu sabah faslının sorumlularıysa, evdeki despotça davranışlarıyla, olur olmaz şeylerden şikâyet etmeleriyle ya da bir türlü sonu gelmeyen gereksiz istekleriyle kocalarını adetâ psikolojik olarak hadım etmiş olan kadınlardı. Bu kadınlar herhalde çok huysuz, çok geçimsiz olmalıydılar ve bu tutumlarıyla kocalarını her fırsatta çileden çıkarıyor olmalıydılar ki, adamlar erkek olmanın hıncını gidip başkalarından çıkarıyorlardı. Evdeki bu gerilimden ve kendi karıları tarafından küçük düşürülme ihtimalinden kurtulabilmek için bu zavallı adamlar sabahın köründe kalkar soluğu bir fahişenin yanında alırlardı.

Fahişeler de bu meslekte çalışa çalışa artık iyice insan sarrafı olmuşlardı. Söylediklerine göre erkeklerin çoğu o hızlı yirmi yaş dönemlerini geçtikten sonra, sırf kendi nefislerini tatmin etmek için kadınlarla yatarlardı, ama kadınların çoğu böyle düşünmediklerinden, kocalarının izzetinefislerine dokunur, onları yaralarlardı. Fahişelerse bu gerçeği bildiklerinden dolayı, erkeğin gücü ne kadar azalmış olursa olsun, müşterilerine en azından bir süre için, sanki dünyanın en iktidarlı erkeğiymiş gibi davranıyorlarmış. Fahişelerin sabah sabah o kadar çok müşterilerinin olmasının asıl nedeni de işte buydu. Kocalarının en büyük arzularının erkek olmak olduğunu bir kavrayabilselerdi, kocalarını zaptedebilen kadınların sayısı çok çok fazla olurdu herhalde.

Pansiyondaki kadınların bana anlatmadıkları yoktu. Beyazlarla siyahların yataktaki muameleleri arasındaki farklar, fahişelerin dikkatlerinden kaçmayan küçük matraklıklar. Sapıklıklar! Sanırım ki ben daha sonraları beyazların birtakım arzularını tatmin etmelerine yardımcı olan bir muhabbet tellâlı olduğumda, artık akla gelebilecek her türlü sapıklıktan haberdar birisi durumuna gelmiştim bile. Pansiyondaki herkes 'Dakikası On Dolarlık Adam' dedikleri o ufak tefek İtalyan'dan açıldı mı, gülmekten kendisini alamazdı. Her öğle vakti mutlaka gelirdi bu adam. Polo Grounds taraflarında bir bodrum restoranı çalıştırıyordu. Kendisine bu ismin takılmış olması, içerde iki dakikadan fazla kalmadığı halde, kadına her seferinde de yirmi dolar bırakıp çıkmasından ileri geliyordu.

Fahişelerin dediklerine göre, erkeklerin pekçoğu yumuşak başlı kimselerdi. Müşterileri hergün onlara, gönüllerini gayet hoş tuttukları ve sahip oldukları herşeylerini verdikleri karılarından sızlanmadan başka birşey duymadıklarını söyleyerek dert yanıyorlardı. Fahişeler, o mu-

habbet tellâllarının bildiği şeyleri çoğu erkeğin de bilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Kadınlara arasıra, erkeklerin de bir kalp taşıdığını, duygulu olduğunu göstermeye yetecek kadar olmak üzere, bebek muamelesi yapılmalı, ama bunun ötesinde sertçe davranılmalıydı. Bu pişkin kadınlar bunun kendileri için bile böyle olduğunu söylüyorlardı. Bütün kadınlar yaratılışları itibariyle nazik ve narindirler, bu yüzden güçlü kuvvetli olarak gördükleri erkekler onlara daima cazip gelmektedir.

Bu arada Sophia zaman zaman Boston'dan beni görmeye geliyordu. Onunla birlikte görünmek, Harlem'in Zencileri arasında bile benim itibarımın artmasına yarıyordu. Harlem'deki Zenciler de tıpkı başka yerlerdeki Zenciler gibiydiler ne de olsa. Beyaz fahişelerin çok para kazanmalarının nedeni de buydu ya zaten. Lansing'de de olsanız, Boston'da da olsanız, New York'ta da olsanız bu durumda hiçbir değişiklik görülmüyordu: beyaz ırkçıların o zamanlar dillerinden düşürmediği ve bugün bile hâlâ tekrarlayıp durdukları şey o günlerde halis muhlis bir gerçekti. Sıradan bir siyahı baştan çıkarmak için herhangi bir beyaz kızı onun yanına yaklaştırmak yetiyor da artıyordu bile. Gerçi siyah kadınlar da beyaz erkeklerin ağızlarının suyunu akıtıyordu, ama beyazlar bu gerçeği saklayacak kadar kurnaz kimselerdi.

Sophia akşama doğru New York'a giren bir trenle gelirdi her seferinde ve doğru Small'un barına gelip beni bulurdu. Ben de işim bitinceye kadar onu oradaki bütün müşterilerle tanıştırırdım, önceleri Sophia benim pansiyonda fahişeler arasında yaşamamdan bayağı endişe duyuyordu, ama fahişelerden birkaçıyla tanışıp konuşunca, onların gayet iyi insanlar olduklarını söylemeye başlamıştı. Fahişeler, bana göz kulak olduklarını, o bakımdan hiç merak etmemesini söylemişlerdi Sophia'ya. Sophia'yla birlikte Braddock Oteli'nin barına da gidiyorduk ve oraya vardığımızda, bardan ayakları kesilmeyen tanınmış müzisyenler artık beni kırk yıllık bir ahbapları gibi karşılıyorlardı. "Vay, Kızıloğlan! Yahu bakın kiminle müşerref oluyoruz!" Tabii hepsi de Sophia'ya bayılıyorlardı, bana içkilerimizin parasını bile verdirmiyorlardı. O günlerde dünyada hiçbir Zenci bu müzisyenler kesimi kadar beyaz-kadın-delisi olamazdı. Haliyle, eğlence yerlerinde çalışan bu adamlar toplumsal ve ırksal tabulardan daha az etkileniyorlardı.

Irkçı zihniyete sahip olan beyazlar bunun tersinin de doğru olduğundan, yani bazı beyazların da siyahlar için deli olduğundan hiç sözetmezler. Gecenin geç saatlerinde Sophia'yla birlikte, resmî kapanış saatinden sonra çalışan o gece kulüplerinin ve gizli gizli içki satılan yerlerin bazılarını dolaşırdık. Şehirdeki eğlence yerleri kapandıktan sonra Harlem'deki eğlenme yerlerinin pek çoğu buraya akın eden beyazlarla tıklım tıklım dolardı. İşte bu beyazlar, Zencilere özgü bir 'atmosfer' için ve özellikle de Zenci ruhu yansıtan yerler için deli olurlardı. Bazan Zenciler, bir sürü beyazın bize nasıl sokulmak istediğini, nasıl aramıza girip bizimle birlikte olmak istediğini ama hiçbirisinin de buna yüz bulamadığını ballandıra ballandıra anlatırlardı. Beyazların kadını da erkeği de adetâ Zenciler tarafından büyülenmiş gibiydiler.

Bu durumun gerçekten çok tuhaf bir örneğini hatırlıyorum: Savoy Bale Salonu'na sürekli olarak gelen ve buradaki hiçbir programı kaçırmayan bir kız vardı. Arkadaşım Sammy vurulmuştu bu kıza; birçok defalar bir kenara çekilip sırf o kızın dansedişini seyretmişti. Sadece Zencilerle dansediyordu bu kız, hem de kendinden geçercesine dansediyordu. Kendisiyle bir beyaz erkek dansa kalkmak istese onun teklifini reddediyordu. Artık sabaha karşı salonun kapanma zamanı gelince de Zencilerden biri onu alıp metro istasyonuna kadar götürüyordu. Ama hepsi buraya kadar. Nerede oturduğunu bildirmek, adresini falan vermek şöyle dursun, adını bile kimselere söylemiyordu bu kız.

Bakın bir de benim kendi başımdan geçmiş acaip bir olayı anlatayım size. Bu olay bana öyle birşey öğretti ki, bu gerçek, hayatımda binlerce kez doğrulanmıştır. Bu olay benim için beyaz adamların çoğunun, bir Zencinin bir beyaz kadınla sıkı fıkı olduğunu gördükleri zaman, daha önce o Zenci hakkındaki düşünceleri ne olursa olsun, nasıl birdenbire değişiverdiklerini, düşüncelerinden dönüverdiklerini en güzel şekilde ortaya koyan ilk ders olmuştur.

Harlem taraflarında genç beyazlar arasında öyleleri vardı ki, adetâ Zencilerden daha Zenciymiş gibi hareket ederlerdi; bu yüzden de biz onlara 'hippiler' derdik her zaman için. Şimdi benim sözünü edeceğim beyazsa bizim konuştuğumuzdan daha aşırı konuşarak bizden daha 'ateşli' olduğunu kanıtlamak isterdi. Birisi ırklar arasında birtakım farklılıklar olduğunu söyleyecek olsa üzerine atılıp o adamı döğebilirdi. Braddock barındaki siyah müzisyenler onun elinden yakalarını zor kurtarırlardı. Beni her görüşünde, "Vaay, ahbap! Hadi gidip biraz kafaları

çekelim," sözlerinden başka birşey dökülmezdi ağzından. Sammy bu beyaz hippiye hiç tahammül edemezdi ama gene de bu hippi devamlı ayak altında dolaşır durur, her taşın altından çıkardı. Hattâ zoot stili acaip bir elbise giyer ve kafası düzeltilmiş gibi gözüksün diye de saçlarını vıcık vıcık oluncaya kadar biryantinlerdi. Yuvarlak burunlu ayakkabıları, ceketinin yanından sallanan uzun zinciriyle herşeyi tekmil vaziyette gezerdi. Bu hippi, beyaz kızlarla değil sadece siyah kızlarla dolaşırdı; üstelik küçük bir apartman dairesinde iki siyah kızla birlikte yaşardı, bir de değil.

Birgün sabaha karşı saat üç dört sıralarında Creole Bill'in gizli meyhanesinde bu hippiyle karşılaştık. İnsanın dünya ile hiçbir ilişkisini bırakmayan o marihuanna sarhoşluğuna vurmuştu işi. Onu Sophia'yla tanıştırdım; sonra da birkaç laf etmek için başka birinin yanına gittim bir solukluğuna. Sophia'nın yanına döndüğümde hali bir tuhaftı, ama Sophia oradan çıkıncaya kadar hiçbir şey söylemedi bana. Sophia'nın sonradan anlattığına göre, meğer Zencilerden bile daha Zenci görünen o hippi ona şöyle birşey söylemiş: "Senin gibi bir beyaz kız ne diye kendini böyle pis bir Zenci serserinin yanında harcasın?"

Creole Bill de sonradan benim çok samimi arkadaşlarımdan biri oldu. Anladığınız gibi, New Orleans'lıydı Bill. Bizim Small'un barı kapandıktan sonra hâlâ içmeye devam etmek isteyenler olursa onları alır bu Creole Bill'in gizli meyhanesine götürürdüm. Zaten benim kılavuzluktaki ilk tecrübelerim de işte budur. Bill'in gizli meyhanesi dediğimiz yer, adamın kendi oturduğu apartman dairesinden başka bir yer değildi tabii, ama sanırım oturma odası biraz genişlesin diye aradaki duvarlardan birisini kaldırmıştı. Apartman dairesi olmakla birlikte, atmosferi ve nefis yemekleri burayı, Harlem'in en tatlı yerlerinden birisi haline getirmişti.

Burada bir pikaptan devamlı olarak hafif hafif müzik çalınırdı. İçki namına ne ararsan bulunurdu burda. Dahası, Bill, gumbo gibi, jambalaya gibi o baharatlı ve enfes yemeklerin her çeşidini yapardı. Servis yapmakta da, Bill'in dostu olan hoş bir siyah kadın yardımcı olurdu kendisine. Bill bu kadına 'Esmer Şeker' derdi gide gide herkes böyle hitap eder olmuştu artık. Kalabalık bir müşteri grubunun bastırması halinde Bill tutar yemekleri tencereleriyle kapıp getirirdi mutfaktan. Esmer Şeker de tabakları falan getirirdi. Sonra Bill herkesin tabağına bol bol yemek doldururdu. Bu arada kendisine de bir tabak doldurmayı ihmal etmez ve bizimle birlikte masaya çökerdi. Bill'in yemek yiyişini seyretmek

tam bir filmdi; kendi pişirdiği yemeklere bayılırdı; gerçekten fevkalâde güzel olurdu Bill'in yemekleri. Pilavı Çin usulü pişirirdi Bill, yani demek istediğim, pirinçler tane tane olurdu her seferinde de, ama bilmiyorum acaba Çinliler deniz ürünlerinden ve sebzelerden bizim Bill kadar lezzetli yemekler yapabilirler miydi?

Bill bu gizli meyhanesini işlete işlete, zamanla, Harlem'deki Creole restoranını açacak kadar parayı kazandı. Tam bir beyzbol hastasıydı Bill. Restoranının bütün duvarları, ünlü beyzbol oyuncularının imzalı resimleriyle doluydu.. Bu resimler arasında, oraya yemeğe gelen ve beraberinde arkadaşlarını da getiren ünlü politikacıların ve artistlerin imzalı resimleri de vardı. Şimdi bu Creole Bill nerelerdedir bilmem? Restoranı satılmıştı. Ondan sonra da kendisinden hiçbir haber alamadım. Aklıma gelirse o Yedinci Cadde'nin gediklilerine bir sorayım; bilse bilse onlar bilir Bill'in nerelerde olduğunu.

Birgün Sophia'yla görüşmek için Boston'a telefon ettiğimde, Sophia bana o hafta sonu New York'a gelemiyeceğini söyledi. Meğer o günlerde oradan biriyle evlenmiş. Hali vakti yerinde bir beyazmış kocası. Adam askerliğini yapıyormuş ve o günlerde izinli olarak Boston'a gelmiş, birkaç gün içinde de dönecekmiş kışlasına. Sophia, evliliğinden dolayı aramızdaki ilişkide hiçbir değişiklik olmayacağını anlatmak ister gibiydi. Ben de evlenmesine bir diyeceğim olmadığını söyledim. Tabiî ben bir zamanlar Sophia'yı arkadaşım Pezevenk Sammy ile de tanıştırmıştım ve bazı geceler üçümüz birlikte çıkar dolaşırdık. Bu beraberliklerimiz sırasında siyah erkeklerin ve beyaz kadınların psikolojisini de uzun uzun tartışırdık Sammy ile. Bu bakımdan Sammy'ye bir teşekkür borçluydum, çünkü beni bu tartışmalarımız sırasında Sophia'nın evliliğine iyice hazırlamıştı.

Beyaz kadınların son derece pratik olduğunu söyler dururdu Sammy; zaten bir çok beyaz kadının evlilik konusundaki düşüncelerini bizzat kendi ağızlarından dinlemişti. Beyaz kadın biliyordu ki toplumda herşey Zencilerin aleyhine işlemektedir; beyaz kadın biliyordu ki beyazların topukları Zencilerin ensesinden hiçbir zaman kalkmamaktadır ve Zencilerin kıpırdanmasına bile fırsat tanınmamaktadır. Oysa beyaz kadın rahat isterdi, kendi ırkdaşlarından iltifat görmek isterdi, ama beyaz kadın aynı zamanda kadınlığının tadını çıkarmak isterdi. Bu bakımdan, birçok beyaz kadın geleceğini garanti altına alabilmek ve toplumla uyum sağlayabilmek için beyaz erkeklerle evlenirler, ama Zencilerle

de evlilik-dışı ilişkilerini sürdürürlerdi. Bu durum, ille de beyaz kadınların ilişki kurdukları bu Zencilere aşık oldukları anlamına gelmezdi elbette; bu beyaz kadınlar şehvetin, özellikle de 'tabu' haline getirilmiş olan o şehvetin âşığıydılar.

Bir beyaz adamın, kendisine yılda on, yirmi, otuz, kırk ya da elli bin dolar kazandıran bir işinin olması duyulmadık birşey değildi hiç de. Oysa beyazların egemenliği altındaki bir toplumda bir Zencinin yılda beş bin dolar kazanması bile pek rastlanan birşey değildi. Bu bakımdan bir beyaz kadın bir Zenciyle birlikte yaşıyorsa şu iki nedenden dolayı yaşamaktadır: ya çılgınca bir aşkla bağlı olduğundandır ya da şehevî arzularını tatmin etmek içindir.

Ben Harlem'de artık Harlem'in devamlılarından sayılacak kadar kendimi gösterdikten sonra, bana da sonunda bir isim taktılar, düzeltilmiş kafalı öteki 'Kızıloğlanlar'la karıştırılmadan tanınıp bilinebilmem için bir de lâkap gerekiyordu bana. Ben öteki Kızıloğlanlar'ın ikisini de uzaktan tanıyordum, hattâ daha sonraları bunların ikisiyle de çalışacaktım. Bunlardan biri "St. Louis'li Kızıloğlan" olarak anılırdı ve profesyonel bir silahlı soyguncuydu. Ben hapse girdiğimde bu St. Louis'li Kızıloğlan da New York Philadelphia treninde vagon-restoran memurlarından birini soymaya teşebbüs etmekten hükümlü olarak yatıyordu içerde. Sonunda çıkmıştı hapisten, ama şimdi de, duyduğuma göre, New York City'deki bir mücevherat dükkanı soygunundan dolayı içerdeymiş.

Kızıloğlanların ikincisi de "Chicagolu Kızıloğlan"dı. Daha sonraları ben o gizli meyhanelerde garsonluk yaparken bununla çok ilerletmiştik ahbaplığımızı. Bu Chicago'lu Kızıloğlan'dan daha matrak bir bulaşıkçı bulamazdınız dünyada. Şimdi de hayatını, ülke çapında şöhrete kavuşmuş bir komedyen olarak sahnede, gece kulüplerinde kazanıyor. Ben o zamanların "Chicago'lu Kızıloğlan"ının bugünün "Kırmızı Tilki"si olduğunu burada açıklasam, bundan dolayı bana güceneceğini hiç sanmıyordum.

Her neyse. Çok geçmeden bana da bir lâkap taktılar. Bu lâkabın bana ilk ne zaman takıldığını şimdi tam olarak hatırlamıyorum, ama benim Michigan eyaletinden olduğumu bilenler Michigan'ın neresinden olduğunu sorar dururlardı. New York'luların çoğu Lansing'in adını bile duymamış olduğundan, ben de Detroit'li olduğumu söylüyordum onlara. Derken, bana "Detroit'li Kızıloğlan" demeye başlamışlardı. Bu isim tuttu da.

1943 yılının başlarındaydı; birgün öğleden sonra, hergünkü o saat altı kalabalığı bastırmadan önce bara bir siyah asker geldi. Benim masalarımdan birine oturup yalnız başına içmeye başladı. Herhalde bir saatten fazla öyle oturup durdu. Dünyaya küsmüş ve gariban bir hali vardı askerin; Güney'in taa alt kesimlerinden gelmişe benziyordu. Bu askerin masasına dördüncü ya da beşinci içkisini götürdüğümde eğilip masasını silerken yavaşça "Kan ister misin?" diye sordum.

Aslında çok iyi biliyordum. Yalnız Small'ın barı değil, kapısına bir mühür vurulup da kapatılmasını istemeyen her meyhane için geçerli olan bir kural vardı: askerlerin 'ahlâkını bozmak' olarak nitelendirilebilecek herhangi bir işe kesinlikle girişmemek ve askerlere kesin olarak hiçbir dümen çevirmemek gerekiyordu. Bu kurala uymadıkları için birçok işyerinin başı belâya girmişti. Bazı yerler askerlere yasaklanmıştı; bazı yerlerinse o il sınırları içinde ya da o eyalet sınırları içinde iş yapma ruhsatı iptal edilmişti.

Aksilik bu ya, beri de o gün meğer böyle yerleri tespit etmek için casusluk yapan bir askere çatmışım. Ben adama kan isteyip istemediğini sorunca, o da bana "İstemez olur muyum hiç!" demiş ve buna çok memnun olacağını eklemişti. Hattâ çok aşırı bir Güney şivesiyle konuşmuştu. Ben de adama, kaldığım pansiyondaki fahişelerden iyi tanıştığımız birisinin telefon numarasını vermiştim.

Sonra sonra aklıma kötü şeyler gelmeye başladıkça içim rahat etmedi bir türlü. Askerin bardan çıkıp gidişinden yarım saat kadar sonra o numaraya telefon edip durumu öğreneyim dedim. Korktuğum başıma gelmişti sonunda; asker masker gitmemişti pansiyona.

Telefon ettikten sonra ordan bara adım bile atmak gelmedi içimden. Bar sahibi Charlie'nin yazıhanesine gittim doğruca

"Ben bir halt ettim, Charlie," dedim. "Doğrusu bunu niye yaptığımı ben de bilmiyorum, ama yaptım bir kere; oldu işte." Sonra da olup biteni anlattım Charlie'ye.

Charlie dik dik yüzüme baktı "Keşke bunu yapmasaydın Kızıloğlan" dedi. Bu cümlenin ne anlama geldiğini her ikimiz de çok iyi biliyorduk.

Batı India'lı bir sivil polis olan Joe Baker geldiğinde ben zaten onu bekliyordum. Ona herhangi bir soru sorma ihtiyacı bile duymadım. Beraberce 135'inci Sokak civarına geldiğimizde etraf resmî polislerle, ya-

kaladıkları askerlerle birlikte dolaşmaya devam eden Ask. İz.'lerle doluydu. Burada daha başka polisler de beni tanıdılar. Bunlar da tıpkı Joe Baker gibi arasıra Small'un barına uğrayan kimselerdi.

Bu olayda benim lehime olan iki şey vardı. Herşeyden önce, ben o güne kadar hiç polislik olmamıştım, bir; bir de o siyah asker kılığındaki gizli polis bana bahşiş vermeye kalkmıştı ve ben de bahşişi kabul etmemiştim; bunu da sırf ona iyilik olsun diye yaptığımı söylemiştim. Bu nedenlerle, polisler Joe Baker'm bana şöyle ufak bir gözdağı vermesine karar vermişlerdi o kadar.

Bu olay üzerine beni ilgili şubeye götürüp sabıka kaydımın yapılmasına bile gerek görmemişlerdi ama ben bunları farkedecek kadar uyanık değildim daha o zamanlar. Joe Baker beni bölge karakoluna götürdü ve dip taraflarda küçük bir odaya soktu. Yandaki odada birinin kırbaçlandığını kulaklarımıza gelen seslerden anlayabiliyorduk. Şırrak! Şırrak! Kırbaç sesleriyle birlikte, adamın, "Yapmayın ne olursunuz! Yalvarırım yapmayın! Ne olur yüzüme vurmayın, ben de geçimimi böyle temin ediyorum işte ne yapayım!" diye yalvardığı işitiliyordu. Çığlık çığlığa yalvaran bu adamın bir muhabbet tellâlı olduğunu anlamıştım. Şırrak! Şırrak! "Vurmayın! Ne olur vurmayın!"

(Bu olaydan kısa bir süre sonra, bu Joe Baker'm, bir siyah muhabbet tellâlmdan ve onun elindeki bir beyaz fahişeden rüşvet alırken New Jersey'de yakalandığını duymuştum. New York City'de polislikten ihraç edilmiş. New Jersey eyalet mahkemesinde de hüküm giymiş ve bir süre de eyalet sınırları dışına çıkarılmıştı.)

Başıma gelen bu şey, işten koğulmaktan da beterdi benim için. Small'un barında, artık iyiden iyiye gözden düşmüştüm. Böyle olduğumu açıkça seziyordum. Ve artık polisçe 'mimli' birisi durumuna gelmemişsem de, bundan böyle sürekli olarak gözaltında tutulacaktım. Tabii öte yandan Small kardeşler de düzenlerinin bozulmaması için bana karşı dikkatli olmak zorundaydılar.

Bu arada Sammy benim kötü gün dostum olduğunu kanıtladı. Acele yanma çağırdı beni. Daha önceden Sammy'nin evine hiç gitmemiştim. Evi adeta küçük bir saray gibi geldi bana. Elindeki kadınlar şimdi bir işin hakkı Sammy'ye çok iyi bakıyorlardı. Sammy'yle birlikte oturup benim bu olaydan sonra nasıl bir iş tutmam, ne gibi bir dümen çevirmem gerektiği konusunda görüştük. Bu ziyaretim sırasında Sammy bana o güne kadar tatmadığım güzellikte bir marihuana ikram etti.

Small'un barının demirbaş müşterilerinden olan birkaç piyango temsilcisi, bana, piyango bileti satmamı salık vermişlerdi. Ama dediklerine göre bu iş, kendi müşteri muhitimi yapıncaya kadar bana fazla birşey kazandırmazdı. Sammy'nin yaptığı gibi muhabbet tellâllığı da yapamazdım ben. Biliyordum ki bu konuda hiç de yetenekli birisi değildim. Tellâllığını yapacak fahişe bulana kadar her halde açlıktan ölür giderdim.

Derken sonunda Sammy'yle birlikte kararımızı vermiştik, benim için en iyisi esrarlı sigara satmaktı. Bir defa bu iş nispeten bağımsız, tek başına yapılabilecek bir işti. Sonra bu iş insana kısa sürede iyi para kazandırabilirdi. Ayrıca, kafası azıcık çalışan birisi için, hele hele her çeşit insanla ahbaplık kurmuş olan birisi için bu işte tecrübe sahibi olmaya da hacet yoktu.

Bize kaçak marihuana temin edebilecek gemicilerden ve daha başka adamlardan Sammy'nin de benim de birçok tanıdığımız vardı. Öte yandan, aralarında bir sürü samimi ahbabım olan müzisyenler de esrarlı sigaraların en paralı ve devamlı müşterileri olurlardı. Sonra istersem ilerde bu müzisyenleri daha kuvvetli uyuşturucu maddelere de alıştırabilirdim. Gerçi bu daha tehlikeli bir işti ama, parası da o oranda iyiydi. İnsan eroin ve kokain satışından günde en azından yüz dolar para kazanabilirdi. Ama insanın bu işten para kazanabilmesi için, uyuşturucu madde kullananlar arasında uzun zaman geçirmiş ve bu konuda büyük tecrübeler kazanmış olması da gerekiyordu.

Gerçi ben uyuşturucu madde düşkünleri arasında öyle pek bulunmamıştım, ama resmi ve sivil polisler arasında bir bakışta onları azbuçuk tanıyacak ya da hiç değilse varlıklarını sezecek kadar uzun süre kalmıştım. Ayrıca, Small'ın barına devamlı gelen kıdemli, son derece tecrübeli dümencilerin çoğuyla bana günü geldiğinde çok yararı dokunabilecek ahbaplıkların vardı. Aslında bu, Sammy'nin bana marihuana temin etmesi kadar önemli birşeydi, çünkü bir dümencinin işinde başarı kazanabilmesi için başı sıkıştığında kimlerin kendisine yardımcı olabileceğini bilmesi gerekiyordu. Başı darda kalmış bir dümenciye resmî ya da sivil polislerin, hattâ onların da üstünde bulunan amirlerin bile yardımı dokunabilirdi; ama ben işi daha o kadar ilerletmemiştim. Bu arada Sammy bana yirmi dolar kadar da para vermişti, sanıyorum yirmi dolardı verdiği para, böylece beni bu işe iyice bağlamıştı.

Ama daha o gecenin geç saatlerinde Sammy'nin kapısını çalıp ondan aldığım borç parayı geri ödediğim gibi, ihtiyacı varsa kendisine bir

miktar borç da verebileceğimi söyledim. İşlerim öylesine tıkırında gitmişti. Sammy'nin evinden çıktıktan sonra, onun sözünü ettiği bir esrar satıcısına gidip adamı bulmuş ve ondan biraz marihuana ile satacağım sigaraları sarmak için biraz kağıt aldım. Esrarlı sigaralar ancak kibrit çöpü büyüklüğünde olduğundan, aldığım az miktardaki marihuanayla bir sürü sigara sarıp hazırlamıştım. Sonra bu sigaraları da götürüp Braddock Oteli'nin barında çalan tanıdık müzisyenlere satmıştım. İşte bu satıştan önce Sammy'nin bana sermaye olarak verdiği borç parayı geri verdikten sonra bu işe devam edebilmem için bana da yetecek kadar para kazanmıştım. Braddock Oteli'ndeki müzisyenler, kendi kafadarlarından, kendi hayranlarından birisi bildikleri beni karşılarında şimdi de bir dümenci olarak, işbaşında birisi olarak görünce hayretlerini gizlemiyorlar, "Aman Yarabbi! Yahu sen çıldırdın mı Kızıloğlan?" diye bağırıyorlardı.

Hemen hemen her orkestrada o zamanlar müzisyenlerin en az yarısı esrarkeşti. Şimdi burada bu müzisyenlerin isimlerini tek tek sayacak değilim, ama bunlar arasında o günlerde pop müzikte zirveye çıkmış, halkın gönlünü fethetmiş, hattâ bugün bile hâlâ çok tutulan müzisyenler bulunduğunu söyleyebilirim hiç değilse. Hele bir orkestra vardı ki, bugün de çok tutulan bir orkestradır; bu orkestranın istisnasız bütün üyeleri esrarkeşti. Hattâ şunu da söyleyeyim ki, şimdi size o ünlü şarkıcılardan birisinin esrarlı sigaraları tavuk kemiğinden yapılma bir ağızlıkla içtiğini söylersem, bu sözümle kimi kastettiğimi herhangi bir müzisyen hemen anlayacaktır. Bu şarkıcı tavuk kemiğinden yapılma ağızlığıyla o kadar çok dumanlanmış olurdu ki, sonunda boş ağızlığın ucuna yanan kibriti tutup bundan çıkan sıcaklığı emecek kadar kendinden geçerdi. İşte ancak bundan sonra, kendi tabiriyle ileri bir 'rabıta' kurması mümkün olabiliyormuş.

Her geçen gün kazancımı daha da arttırıyordum. Esrar stoklarım günden güne arttığından satışımın da aynı şekilde artması için hiçbir gözükaralıktan geri durmuyordum; uyku derseniz zaten hak getire. Müzisyenlerin bulunduğu her yerde bitiyordum. Cebimden bir tomar para hiç eksik olmuyordu. Hergün elli altmış dolara artık para demiyordum. O günler için (hattâ bugünler için bile diyebiliriz, ne değişti ki o günden bugüne Zenciler açısından,) onyedi yaşındaki bir Zenci için bu kadar para iyi bir servet demekti. O muazzam bağımsız olma, kimseye el açmama duygusunu hayatımda ilk defa olarak tadıyordum. Artık ben

de, bir zamanlar kendilerine hayranlık duyduğum o genç dümenciler arasına ne olup bittiğini bile anlamaya kalmadan karışıp gitmiştim.

İşte tam o sıralarda sinemaya da dadanıyordum. Bazan öyle oluyordu ki, şehir merkezinde ya da Harlem'de oynayan filmlerin hiçbirini kaçırmıyor, bir günde tam beş filme gidiyordum. Humphrey Bogart'ın 'Kazablanka' filmindeki o sert erkek karakterler ve filmin macerası çok hoşuma gitmişti. Aynı şekilde, 'Stormy Weather. Fırtınalı Hava' ve 'Cabin in the Sky: Gökte bir Kulübe' gibi filmlerdeki o çılgın dansları ve gösterileri de çok beğenmiştim. O zamanlar sinemadan çıkınca önce gidip esrarımı alır, sonra da sigaralarımı sarmaya koyulurdum. Hava kararırken de bu sigaralarımı satabilmek için köşe bucak dolaşmaya başlardım. Beş dolar verip on tane sigara almak isteyenlere bir iki tane de fazladan verirdim. Sigaraları müşterilerime verdikten sonra çekip gitmezdim de; müşterilerim dediğim insanlar zaten ahbabımdı ötedenberi. Çoğu zaman oturup ben de onlarla birlikte esrarlı sigaramı tellendirirdim. Müşterilerimden hiçbirisi de benden fazla dalgada kalmazdı; içlerinden en çok esrar sarhoşluğu içinde bulunan bendim yani.

Artık canımın istediği herşeyi yapabilecek durumdaydım. Onun için birgün içimden geldi kalkıp Boston'a gittim, Ella'yı bir ziyaret edeyim dedim. Ella'ya bir miktar para verdim ve bu paranın benim Lansing'den ilk geldiğim zaman bana yaptığı yardımlar için bir şükran ifadesi olduğunu söyledim. Ne var ki Ella artık eski Ella değildi. Laura konusunda beni hâlâ affetmemişti. Ama ne Ella bana Laura'dan sözetmişti, ne de ben Ella'ya Laura hakkında bir şey sormuştum. Gene de Ella'nın bana davranışı, benim New York'a gitmek üzere Boston'dan ayrıldığım günlerdeki davranışından çok çok iyiydi. Aile bireylerimizin durumunu konuştuk Ella'yla. Ağabeyim Wilfred kendi dalında öyle ilerlemiş, o kadar başarılı olmuş ki, Wilberforce'da öğretim üyesi olarak kalması isteniyormuş. Ella bu ara, sonunda ticaret filosuna girmeyi başaran kardeşim Reginald'dan da bir kart almıştı.

Birgün Shorty'nin evinden Sophia'ya telefon ettim. Sophia tam da Shorty işe gitmek üzere evden çıkarken gelmişti. Sophia'yla birlikte çıkıp Roxbury'deki kulüplerin bazılarını dolaşmak isterdim, ama Shorty bize, New York'ta olduğu gibi Boston'da da polislerin o günlerde adeta siyah-beyaz çiftlerin rahatını kaçırmak için harbi bir bahane olarak kullandıklarını, böyle çiftleri durdurarak Zenci erkeklere askerlik yapıp

yapmadıklarım yoklama kaçağı olup olmadıklarını, celp durumlarını falan sorduklarını söyledi. Tabii bir de artık Sophia'nın evlenmiş olması da bizi daha bir tedbirli davranmaya mecbur ediyordu.

Sophia bir taksiye atlayıp evine gittikten sonra, ben de Shorty'nin orkestrasını dinlemek üzere evden çıktım. Evet Shorty'nin bir topluluğu vardı artık. Üstelik orkestrasını 4-K'ların* dinleyebileceği orkestralar arasına sokmayı da başarmıştı. Buna ben de çok sevinmiştim, onun için de göbeğimden ata ata gidiyordum orkestrayı dinlemeye. Gerçi Shorty'nin orkestrası, eh işte, şöyle böyle bir orkestraydı. Fakat Shorty küçük kulüplerde çalıyordu ve iyi de iş yapıyordu Boston'da. Eve döndüğümüzde sabaha kadar sohbet ettik. "Hemşerim, sen bambaşka birisi olup çıkmışsın yahu!" deyip duruyordu Shorty. Ona Harlem'de yaptığım çılgınca işlerden bazılarını anlattım. Arkadaşlık kurduğum kimselerden sözettim. Tabii ki, Pezevenk Sammy'nin hikâyesini de anlattım.

Sammy, asıl memleketi olan Paducah'da (Kentucky) bir kızı hamile bırakmış. Kızın anasıyla babası bu işe öylesine sinirlenmişler ki, Sammy de kalkıp Harlem'e gelmiş ve bir lokantada garsonluk yapmaya başlamıştı. Sammy'nin çalıştığı lokantada tek başına yemek yiyen herhangi bir kadın olursa ve Sammy de bu kadının gerçekten yalnız olduğunu, evli falan olmadığını, dostu olmadığını bir anlarsa, artık kendini kadının evine davet ettirmesi pek zor olmuyormuş. Kadının evine gittikten sonra da akşam için yakınlardaki lokantaların birinden yiyecek birşeyler getireceğim diye tuttururmuş Sammy. Çıkarken anahtarı da alıp çıkarmış ve elindeki yemeklerle eve dönerken bu anahtar ikileşirmiş tabii, yani Sammy bu anahtarın bir benzerini de kendisi için yaptırırmış. Sonra kadının evde olmadığı bir zaman da içeri girip kadının bütün kıymetli eşyalarını toplar gidermiş. Sonra da kadına biraz borç para verip durumunu biraz düzeltmesine yardımcı olurmuş. Bu yardımsa birtakım duygusal ve mali bağımlılığın başlangıcı oluyordu haliyle. Tabii Sammy bu bağımlılığı, kadını kendisine adetâ köle yapacak kadar geliştirmeyi çok iyi biliyordu.

* Ordudaki 'Kara Kuvvetleri', 'Hava Kuvvetleri' gibi kuvvet komutanlıkları, dolayısıyla Ordu mensupları kastediliyor (Çev.)

Harlem civarında görev yapan narkotik şube sivil polisleri bir süre sonra benim esrarlı sigara sattığımın farkına varmışlardı. Hattâ bazan peşime takılıp beni takip etmeye kalktıkları bile oluyordu. Üzerinde esrarla yakalanmış birçok satıcı şimdi hapishanelerde çürüyordu, ama ben enselenmekten kurtulmanın yolunu bulmuştum. Kanuna göre üzerinizde esrar bulamazlarsa, sizi esrar satmakla suçlayıp da tutuklayamıyorlardı. İçi boşaltılmış ayakkabı topuklarında, şapka astarları arasında esrar saklamaksa artık hemen hemen bütün polislerin çok iyi bildiği, bu yüzden de modası çoktan geçmiş bir numaraydı.

Bense içinde elli kadar esrarlı sigara bulunan bir paketi ceketimin içinde, koltuğumun altında taşıyordum, o kolumu da gövdeme sımsıkı yapıştırıyordum sigaralar düşmesin diye. Ayrıca, bu şekilde dolaşırken gözümü dört açmak zorundaydım. Birinin beni takip ettiğinden şüphelenecek olursam hemen karşı kaldırıma geçip bir apartmana dalıyor ya da bir köşeyi dönüveriyor ve derhal orada kolumu biraz kaldırarak koltuğumun altındaki paketi düşürüyordum. Zaten ben esrarlı sigaralarımı daha çok geceleri sattığımdan, beni takibeden birisinin karanlıkta yaptığım bu numaranın farkına varması çok zordu. Hattâ sonunda kimsenin beni takibetmediğinden emin olursam gidip sigaraları düşürdüğüm yerden aldığım da oluyordu.

Ama böyle böyle bir sürü sigaradan da oldum doğrusu. Bazan da bir polisi atlattığımı, böylece mahkemelerde sürünmekten kurtulduğumu da anlıyordum kesinlikle.

Bir sabah odama geldiğimde, benden önce birilerinin odama girdiğine dair izler gözüme çarpmıştı. Bu girenlerin polis olduğundan emindim. Polisler yakalamak istedikleri birisi için başka bir kanıt bulamazlarsa, esrar satıcısının evinde hiç akla gelmedik biryerlere bir parça esrar saklıyorlar, sonra da gelip kendi elleriyle sakladıkları bu esrarı 'bularak' adamı tevkif ediyorlardı, polislerin bu numaralarını çok dinlemiştim başkalarından. Bu bakımdan, bu durum karşısında ne yapacağımı gayet iyi biliyordum. Hemen öteberimi toparladım ve daha o gün başka bir oda tuttum kendime ve oraya yerleştim.

Ondan sonra da 25'lik küçük otomatik bir tabanca taşımaya başladım. Bu tabancayı bir miktar esrarlı sigara karşılığında bir hırsızdan almıştım. Adamın bu silahı biryerlerden çaldığından da emindim. Tabancayı kemerimin altında ve tam belimin ortasında taşıyordum. Bu şekilde taşınan bir silahı polislerin üstünkörü bir aramada kesinlikle bula-

mayacaklarını birilerinden duymuştum. Ayrıca tanımadığım kalabalığın arasına da kesinlikle girmiyordum, çünkü biliyordum ki narkotik şubeye bağlı sivil polisler böyle kalabalıklar arasında 'arama' yapma bahanesiyle girişirler ve başka türlü yakalayamadıkları esrar satıcılarının cebine kendi elleriyle esrar koyarlardı. Hareket halinde olduğum sürece, dışarda, açık havada olduğum sürece kendimi emniyette hissediyordum. O zamanlar hangi kafaya hizmet ederek tabanca taşıdığımı şimdi de pek anlıyamıyorum aslında. Ama öyle sanıyorum ki, o zamanlar, biri beni sıkıştıracak olursa, gerektiğinde bu silahı kullanayım diye taşıyordum herhalde; başka bir düşünceden olmasa gerek.

Artık eskisi kadar çok sigara satmıyordum, çünkü gözümü dört açma zorunluluğu hayli zamanımı alıyordu. Zaman zaman da, içimden gelen bir sese kulak vererek, kalmakta olduğum yerden çıkıp başka bir yere taşınıyordum. Nerede kaldığımı da Sammy'den başka kimseye söylemiyordum.

Nihayet birgün, narkotik şube elemanlarının beni kara listeye aldıkları kulağıma geldi.

Artık sivil polisler hemen hemen hergün benim üzerimi aramak istiyorlardı. Çoğu zaman da kalabalık bir yerde aramaya kalkışıyorlardı. Ben de onlardan önce davranıp etrafımdakilerin de duyabilecek kadar yüksek bir sesle, "Üzerimde hiçbir şey yok! Size de birşey koydurtmam!" diye bağırıyordum. O zaman memurlar da vazgeçiyorlardı niyetlerinden, çünkü onlar da biliyordu ki Harlem'de kanun zaten fazla sökmezdi, kimin umurundaydı kanun manun. Sonra böyle bir durumda, o sırada orada bulunan başka Zencilerin de işe karışıp hır çıkarabileceklerini de dikkate almak zorundaydı polisler. Harlem'deki Zenciler zaten gittikçe hırçınlaşıyordu. Bazan insan az sonra çıkacak bir cıngarın kokusunu önceden almaya başlıyordu.

Ama o zamanlar benim işim gerçekten çok zordu. Esrarlı sigaraları satış yaptığım yerlerin yakınındaki çeşitli yerlere gizlemek zorunda kalıyordum. Boş bir sigara paketinin içine beş tane esrarlı sigara koyuyordum ve boş gibi görünen bu paketi de bir elektrik direğinin, bir çöp bidonunun ya da bir çöp kutusunun yanına bırakıyordum. Müşterilerden de önce parayı alıyor, sonra sigaralarını nerede bulacaklarını tarif ediyordum.

Ama benim demirbaş müşterilerim için bu numaram pek sökmüyordu. Tanınmış bir müzisyenin gidip de çöplükte dolaşması, çöp ku-

tularını karıştırması olacak şey değildi. Onun için, ben de, sokak ortasında, kafası bayağı iyi görünen adamlara yaptığım satışların bir kısmından vazgeçtim. Sonra Kızılhaç'ın boş yara-bandı kutularından bir sürü topladım ve sigaraları bu kutuların içine koyup sağa sola bırakmaya başladım. Bu yöntem çok tıkırında gidiyordu.

Gelgelelim Harlem'in merkezî bölgesinde çalışan polisler beni rahat bırakmamak için öyle yollar denemeye başladılar ki, ben de satış yaptığım bölgeyi değiştirmek zorunda kaldım sonunda. Harlem'in daha aşağı mahallelerine, 110'uncu Sokak taraflarına kaydım. Buralarda esrar içenlerin sayısı daha da kabarıktı, ama bu insanların çoğu züğürt kimselerdi; çünkü buralar Zenci mahallelerinin en yoksullarıydı ve her gettoda olduğu gibi buralarda yaşayanlar da kendi acı gerçekleriyle yüzyüze gelmemek ve içinde yüzdükleri sefaletlerini unutmak için uyuşturucu madde kullanıyorlardı. Bu bölgede de fazla duramadım. Nasıl durayım, mallarımın çoğunu heba ediyordum. Benden esrarlı sigara alan Zencilerin birçoğu, adetâ hayvansal bir içgüdüyle, beni takip ederek çalışma yöntemimi anlamışlardı. Benim esrarlı sigaralarımı sakladığım apartman girişlerine benden hemen sonra ok gibi fırlayıp sigaralarımın üstüne atılıyorlar ve tavukların darıya üşüşmesi gibi kapışıyorlardı sigaralarımı. Hasılı insan bir gettoda bir defa hayvanlaşınca, bir defa akbabalaşınca, benim Harlem'de olduğum gibi, artık hayvanların, akbabaların dünyasına adamakıllı girmiş oluyordu. Böyle olunca da o an için nasıl bir hayat sürmek zorunda kalıyorsa o hayata evet deyip gidiyordu.

Çok geçmeden Sammy'den ve müzisyenlerden ufak ufak borç almaya başlamıştım. Bazan esrar almak için, bazan kafayı bulmak için, bazan da karnımı doyurmak için.

Sonra Sammy bana bir akıl verdi.

"Yahu Kızıloğlan, şu demiryollarına ait eski kimlik kartın hâlâ sende değil mi?" dedi. Evet, bu kimlik kartı bende kalmıştı ve hâlâ da duruyordu. Her nasılsa geri almamışlardı. "Peki o zaman neden ortalık biraz yatışıncaya kadar birkaç seyahat yapmıyorsun," dedi bana.

Haklıydı Sammy.

Sonradan anladım ki, trende insan kondüktöre demiryollarının kimlik kartını göstererek geçip giderse kondüktör de el sallayıp geçmesine izin veriyordu; kondüktör sonradan görme bir beyaz bile olsa, siz rica minnet dil dökmeye gerek duymadan dosdoğru geçip giderseniz hiçbir mesele çıkmıyordu. Kondüktör tekrar yanınıza geldiğinde de, sizi trenin gittiği yere kadar götürecek bir özel bilet uzatıyordu size.

Bu durumda aklıma bir şey geliyordu; bu şekilde trenle bütün Doğu sahillerini dolaşıp, orkestrayla turneye çıkmış olan arkadaşlara esrarlı sigara satabilirdim.

Bende yalnız New Haven demiryollarının kimlik kartı vardı. Öbür şirketlerde de birkaç hafta çalışarak onların kimlik kartlarını da aldım, sonra işe tam anlamıyla koyulmak için hazırdım artık.

New York'ta bir hayli esrarlı sigara hazırlayıp paketliyordum ve bu paketleri de kavanozlara güzelce yerleştiriyordum. Kimlik kartı numarası çok iyi gidiyordu. Hele bir de kondüktörü, seyahat etmekte olduğunuz trenin ait olduğu şirkette çalışan ve ailevi bir meseleden dolayı memleketine gitmekte olan bir işçi olduğunuza inandırabilirseniz, adam hiçbir şeyini esirgemeden size elinden gelen kolaylığı gösteriyordu. Zaten beyazların çoğu, Zencilerin kendilerini aldatıp uyutacak kadar zeki ya da cüretkâr olabileceklerine hiçbir zaman ihtimal vermezler ki.

Ben arkadaşlarımın orkestralarıyla birlikte turnede oldukları kasabalara ve şehirlere gidip onları buluyordum. "Vay, Kızıloğlan!" diye karşılıyorlardı beni. Onlar için ben New York'tan tanıdıkları bir arkadaştan başka birşey değildim. Esrar kullananlarsa beni, Braddock Oteli'nin barından tanıyorlardı. "Aman Yarabbi! Bakın hele kim geliyor!" diye bağırıyorlardı beni görünce. Üstelik benim yanımda, Büyük Elma malı esrarlı sigaralar vardı. Herhalde o güne kadar kimse gezgin esrar satıcısı görmemişti.

Belli bir orkestranın ardından gittiğim yoktu. Zaten her orkestradaki tüm müzisyenler öteki orkestraların ertesi akşam nerde çalacaklarını biliyorlardı. Elimde mal kalmayınca New York'a dönüp mal alıyor ve yeniden koyuluyordum yoluma. Spor salonlarının bütün ışıkları yanıyor, orkestranın turne için özel olarak kiraladığı otobüs salonun önünde duruyor, kasabanın dans düşkünleri tepeden tırnağa donanmış olarak heyecan içinde salonları dolduruyorlardı. Ben kapıdan geçerken müzisyenlerden birinin kardeşi olduğumu söyleyip dalıyordum içeri. Hattâ kapıda duran görevlilerden birçoğu beni de müzisyenlerden biri sanıp ben gelirken bana kendiliklerinden yol açıyorlardı. Dans boyunca ben de o taşralı tiplerin gözü gönlü açılsın diye lindy-hop'un normal figürleriyle yetinmeyip en zor figürlerini de sık sık denemekten geri durmuyordum. Bazan bir kasabada bir geceliğine kaldığım oluyordu. Bazan da orkestranın otobüsüne atlayıp onlarla birlikte bir başka kasabaya gidiyordum. Bu arada New York'a dönüp birkaç günlüğüne New York'ta

kaldığım da oluyordu. Artık ortalık duruluyor gibiydi. Harlem'de; oradan ayrıldığım ve başka bir yere mekân tuttuğum dilden dile dolaşıp gidiyordu. Narkotik şubede görevli elemanlara bu kadarcık bir söylenti yetmişti. Öte yandan, o küçük kasabalarda herkes beni de orkestranın bir elemanı sandığından hiçbir pürüz kalmamıştı önümde, hattâ gittiğim yerlerde bazan benden de imza isteyenler oluyordu. Hele bir seferinde Buffalo'da imzamı almak için etrafımı saran kalabalık az kalsın üstümü başımı parçalıyordu.

Birgün New York'a geldiğimde kardeşim Reginald'ı beni bekler buldum. Çalıştığı şilep bir gün önce New Jersey'den gelmiş ve New York'ta demirlemişti. Reginald benim hâlâ Small'un barında çalıştığımı sandığı için iner inmez doğru oraya koşmuş ve oradaki barmenler de Reginald'ı Sammy'ye yollamışlar. Sammy de onu ben gelinceye kadar alıkoymuş.

Kardeşimi görmek beni çok sevindirmişti. Karşımda gördüğüm bu koskocaman delikanlının bir zamanlar benim peşimsıra emekleyerek gezinen küçük bir bebek olduğuna inanmak çok zordu. Reginald'ın boyu 1.80'e yaklaşıyordu ama gene de benden birkaç santim daha kısaydı. Teni benimkinden daha koyuydu, ama gözleri yeşildi Reginald'ın ve saçlarında yol yol beyaz teller vardı, onlar da olmasa tıpkı benim saçlarım gibi koyu kızıl olduğu söylenebilirdi saçlarının.

Reginald'ı alıp her yeri gezdirdim. Ona bakıp tepeden tırnağa süzdükçe daha çok seviyordum kardeşimi. Reginald'ın kendine olan güveni, benim onaltı yaşımdakinden çok daha fazlaydı.

Reginald geldiğinde New York'ta kalacak bir yerim yoktu, ama üzerimde biraz param vardı, Reginald'da da para vardı; biz de gidip Sugar Hill'deki St Nicholas Otelinde kaldık. Sonraları yıkıldı bu otel.

Otelde bütün geceyi, Reginald'la Lansing ve ailemiz hakkında sohbet ederek geçirdik. Reginald'a babamızdan ve annemizden sözettim, kendisinin hatırlayabileceği şeyler anlattım. O da bana öteki kardeşlerimizin durumunu anlattı. Ağabeyim Wilfred, Wilberforce'da öğretim üyesi olmuş ve işini severek yürütüyormuş. Ablam Hilda hâlâ Lansing'deydi ve son zamanlarda evlenmekten falan dem vurmaya başlamış. Philbert da aynı durumdaymış.

Sırada ondan sonra ben ve Reginald vardık. Küçük kardeşlerimiz Yvonne, Wesley ve Robert da hâlâ Lansing'deydiler ve hepsi de okula başlamışlardı.

Küçük ağabeyim Philbert'tan sözederken kendimizi tutamayıp gülmüştük, çünkü benim son görüşümde Philbert bayağı dindar bir çocuk olup çıkmıştı. Dindarların giydiği o yuvarlak hasır şapkadan giyiyordu o da.

Reginald'ın gemisi daha bir hafta kadar New York Limanı'nda kalacaktı. Geminin makinalarında bir tamirat yapılması gerekiyordu. Reginald gerçi bana hiçbirşey söylemiyordu ama ben gene de anlıyordum ki, benim kafamı kullanarak yaşayıp gitmemi taktir ediyordu. Tabii buna çok sevinmiştim. Reginald, edindiğim izlenimlere göre, giyim kuşamına pek özen göstermiyordu. Sürekli esrarlı sigara sattığım müşterilerimden birisini yakalayıp Reginald'a güzel bir takım, onun üstüne şöyle ciddi bir de pardesü ayarlamasını tembihledim. Benim öğrenmiş olduğum bir noktayı Reginald'a da söyledim: hayatta bir şeyler elde etmek istiyorsa insan, zaten birçok şeye sahipmiş gibi davranmalıydı.

Reginald New York'tan ayrılmadan önce ona şilepteki işini bırakması için çok ısrar ettim, Harlem'de bir iş tutması için kendisine yardımcı olabileceğimi söyledim. Herhalde kendi özkardeşimin bana yakın olmasının daha iyi olacağını düşündüğümden böyle birşey istiyor olmalıydım o zamanlar. Reginald'ın New York'a yerleşmesi halinde, etrafımda güvenebileceğim iki kişi olacaktı artık Sammy'le birlikte.

Ama Reginald'ın New York'a yerleşmeye hiç niyeti yoktu. Ben onun yaşındayken bana öyle birşey teklif edilseydi, herhalde New York'a ve Harlem'e gidebilmek için trenin arkasından koşa koşa gelmeye razı olurdum. Gene de ayrılırken, "Bir düşüneyim bakalım," demişti Reginald.

Reginald'ın ayrılışından bir süre sonra ben, New York'un en zırzopça zoot'unu dükkan dükkan araya araya buldum ve derhal sırtıma geçirdim. 1943 yılıydı. Bu arada Boston askerlik şubesinden Ella'nın evine bir celp pusulası gelmişti benim için, ama oradan bir sonuç alınamayınca New York askerlik şubesine intikal ettirmişlerdi durumu, Ben de böylece bizim Sammy sayesinde Tom Amca'nın Selâmlarını almış kabul etmiştim.

O günlerde dünyada beni korkutan üç şey vardı: hapishane, iş ve askerlik. Askere alma dairesine gitmem için on günüm falan kalmıştı. O günden tezi yok hemen koyulmuştum ben işe. Ordu İstihbarat Servisi'ne bağlı askerler yani o siyah casuslar şehir merkezindeki beyazlar namına Harlem'de oraya buraya kulak kabartarak dolaşıp duruyorlardı. Bense toz koparmaya nereden başlayacağımı çok iyi biliyordum. Sağda solda yüksek sesle orduya katılmak için can attığımı söylemeye başlamıştım, ama tabiî Japon Ordusu'na...

Artık etrafta bir siyah casusun bulunduğunu sezecek olsam, hemen işi deliliğe vuruyor, adetâ kafasıyla arası iyi olmayan birisi gibi davranıyor, acaip hareketler yapıyordum. Aslında zaten Harlem'deki dümencilerin çoğu eninde sonunda gerçekten kafayı oynatıyorlardı. Çeşit çeşit uyuşturucu maddeyi gittikçe daha yüksek dozlarda ve uzun süre kullanmanın ve dümencilik denen o kirli işlerle geçen bir hayatın insanı mengene gibi sıktıkça sıkmasının kaçınılmaz bir sonucuydu artık çıldırmak. Ben bir yandan hareketler yaparken, bir yandan da Tom Amca'nın bana selamlarını yolladığı celp pusulasını da çıkarıp bağıra bağıra okuyordum herkesin önünde. İstihbarat elemanları adımı iyi duysunlar da askere alma şubesine doğru rapor etsinler diye böyle yapıyordum. (Harlem'de beni hep Kızıloğlan diye ananlar asıl adımın ne olduğunu belki de ilk kez o zaman duymuşlardı.)

Askere alma dairesine gittiğim gün tıpkı bir artist gibi giyinmiştim. Üzerimde en acaip zoot elbisem, ayağımda yuvarlak burunlu sarı ayakkabılarım vardı ve saçlarımı da kırmızıya kesmiş bir çalılık gibi kıvırıp kabartmıştım.

Onu bunu iteleye kakalaya daldım içeri. Buruş buruş olmuş ve birazı da yırtılmış celp pusulasını müracaat masasındaki beyaz askerin önüne fırlattım. "Hadi koçum," dedim, "bitir şu bizim işi de basıp gidelim. Şu hengâmede öyle sıraya mıraya giremem anlıyor musun, hadi aslanım!" Sanıyorum ki asker benim ne biçim birisi olduğumu pek anlayamamıştı.

Şehirde görevlendirdikleri hafiyeleri beni ilgili mercilere çoktan ihbar etmiş olmalıydılar herhalde. Ama beni gene de sıraya soktular. Büyük bekleme salonunda kırk elli top asker adayı vardı. Ben içeri dalar dalmaz ağzımı bir açıp da son sürat gazlayıp gitmeye başlayınca salon kendisine geldi ve tam bir sessizliğe gömüldü; zaten ağzımdan da argodan başka birşey dökülmüyordu. Gidip bütün cephelerde savaşacaktım: general olacaktım, general! Oradaki kuzulara buna benzer saçma sapan şeyler söyleyip duruyordum.

Salondaki asker adaylarının çoğu beyazdı. Görünüşünden hanım-evlâdı oldukları anlaşılanlar neredeyse benden korkup kaçacakmış gibi pusmuşlardı oldukları yere. Bazıları da 'ne belâlı bir pis zenciye çattık' gibilerinden surat asmaya başlamışlardı. Bazılarıysa benim gibi 'Harlem fırlatması' bir tipe rastlamayı eğlenceli birşey olarak görüp gülüşüyorlardı.

Salondaki on on iki kadar Zencinin bazıları da bana bakarak gülüşenler arasına katılmıştı, ama geri kalan Zenciler ciddiyetlerini hiç yitir-

miyorlar, sanki taş kesilmiş gibi oturuyorlardı. Sanki cepheye giderek düşman öldürmekten o anda vazgeçip bana yönelecekler ve öldürmeye benden başlayacaklarmış gibi bir halleri vardı.

Sıra yavaş yavaş ilerledi. Çok geçmeden bana gelmişti. Ben de üzerimde sadece külot kalıncaya kadar soyundum ve sağlık muayenesi için girdiğim her doktorun yanında bir an önce cepheye gitmeye can atıyormuşum gibi acaip acaip hareketler yapmayı ihmal etmedim. Muayene sırasında gördüğüm bütün beyaz önlüklülerin 4—K'lardan oldukları gözlerinden okunuyordu.

Sağlık muayenesi sandığımdan da uzun sürmüştü. Sonunda beni bir kenara çektiler. O beyaz gömleklilerden birisi beni aldı ve beraberce bir merdivenden çıktık: adamın beni kafa muayenesinden geçirmek üzere askeri ruh doktoruna götürdüğünü biliyordum tabii.

Psikiyatri kliniğinin müracaat kısmında bir Zenci hemşire vardı. Hatırladığım kadarıyla, yirmibeşten fazla göstermiyordu ve fena değildi, yüzüne bakılır birisiydi. Mesleği dolayısıyla da, bizim bir-numaralar'dan yani "itibarlı" Zencilerden birisiydi.

Bu sözlerimle ne demek istediğimi anlamakta Zenciler güçlük çekmezler. O savaş yıllarında beyazların adama çok ihtiyacı vardı ve onun için de Zencilerin çöp dökme, yerleri paspaslama, toz alma gibi işleri yapmasına izin vermek zorunda kalmıştı beyazlar; hal böyle olunca, bu Zencilerin ellerine birer kalem tutuşturarak bir masaya oturtup on para etmeyen bir etiket sahibi olmalarını sağlamak da kaçınılmaz oluyordu artık. Zenci gazetelerinde, büyük adam olmuş bu 'itibarlı' siyahların fotoğraflarından geçilmezdi.

Psikiyatristin yanında birisi daha vardı. Ben dışarda beklerken, hiçbir numara yapmama hacet kalmadan, müracaattaki siyah kız daha görür görmez benden gıcık kapmıştı.

Derken kızın masasındaki zil çaldı, ama kız, doktorun yanına beni sokacağı yerde tuttu kendisi daldı içeri. Neden girdiğini biliyordum; kızcağız, daha doktor beni görmeden doktora benim hakkımda neler düşündüğünü, benim ne mal olduğumu söyleyip meseleyi aydınlatacaktı. İşte bu davranış şekli bugün bile, siyahların karşı karşıya bulundukları en büyük sorunlardan birisidir. Sözde 'üst tabaka' Zencilerin çoğu, kendilerinin 'öteki ayaktakımından olanlar'dan farklı olduklarına beyazları inandırabilmek için çırpınıp durmaktadırlar her zaman. Bunu yaparken de beyazlardaki bütün Zencileri küçük görme düşüncesini pekiştirmeye ve yaşatmaya yardımcı olduklarını bir türlü anlayamamaktadırlar.

Ve sonra hemşire dışarı çıktı. Kendi üstünlüğünü bir daha kanıtlamış birisi pozlarında, içeri girmem için bana başıyla işaret etti.

Psikiyatristten açılmışken şunu belirteyim ki, adam gerçekten çok tarafsız davrandı ve mesleğinin gereğini yerine getirmeye çalıştı. Adamcağız daha tek laf etmeye bile fırsat bulamadan, benim üç dört dakikalık nutkumu dinlemek zorunda kalmıştı, ben konuşurken adamcağız, elindeki mavi kalemle önündeki not defterini karalamaktan başka hiçbir şey yapmadan oturakalmıştı.

Adamın taktiği oldukça sakin bir şekilde sorular sorarak, benim niçin bu kadar ateşli birisi olduğumu anlamaya çalışmaktı. Ben de pek acele etmek zorunda bırakmadım adamı, ben de ağırdan aldım. Adamın yüzüne dikkatlice bakarak meseleyi etraflı bir şekilde düşünüyormuş gibi yaptım. Adam, benden öğrenmek istediğini, bana söyletmek istediğini söylüyorum sansın diye böyle davranıyordum. Odanın içinde bir aşağı bir yukarı gezinirken sanki arkamda birisi varmış da beni sürekli dinliyormuş gibi ansızın durup durup arkama bakıyordum. Biliyordum ki ben odasından çıkar çıkmaz psikiyatrist kitaplarına gömülüp benim nasıl bir vak'a olduğumu teşhis edebilmek için kafa patlatmaya sıvanacaktı.

Ansızın fırlayıp odadaki iki kapıyı da biraz araladım ve bizi dinleyen kimse var mı yok mu gibilerden kapıların ardını şöyle bir dikizledim. Bunlardan biri benim girdiğim kapıydı, ötekiyse herhalde bir dolap kapağı falandı. Sonra adamın yanına giderek kulağına eğildim ve heyecanlı heyecanlı şunları fısıldamaya başladım: "Bak babalık, şimdi sen de Kuzey'densin ben de Kuzey'denim. Hemşeri sayılırız burada, aramızda kalacak tamam mı... Ben Güney'e gitmek istiyorum. Oradaki Zenci askerleri örgütleyeceğim tamam mı, çaktın mı dalgayı? Ordunun silahlarını çalıp Güney'in beyaz fellahlarını toptan geberteceğiz!"

Bunları duyunca psikiyatristin elindeki mavi kalem düştü ve bütün o mesleki pozları falan bir anda uçup gitti. Şimdi artık bana sanki yumurtadan yeni çıkmış bir yılanmışım gibi bakıyordu, bir yandan da telaşla kırmızı kalemini arama derdine düşmüştü. Adamı kafaya aldığımdan emindim artık. Adam, "Tamam tamam, anlaşıldı." deyince dışarı çıktım ve bizim siyah Matmazel Muteber hanımın yanından geçip gittim.

Sonra, muayenede çürüğe çıkarıldığıma dair bir yazı aldım 4—K'lardan, ondan sonra da ne Ordu beni aradı ne de ben Ordu'yu. Çürüğe çıkarılışımın nedenini öğrenmek için bile gitmeye gerek görmedim.

7. DÜMENCİ

trenlerde beleşten seyahat ederek turnedeki orkestra elemanlarına esrarlı sigara satma işinden ani bir kararla vazgeçtikten sonraki iki yıl içinde Harlem'de çevirdiğim dümenlerin sayısını bile hatırlamıyorum.

O zamanlar demiryollarında çalışan Zenciler görev yaptıkları trenlerin gelmesini beklerken Merkez Garı'nın bodrum katındaki soyunma odalarında otururlardı. Orada trenlerin hareket saati gelinceye kadar iskambil oynanır, büyük poker çevrilirdi. Bazan beşyüz dolara kadar çıkardı masanın üzerindeki para. Birgün ihtiyar bir aşçı kâğıtları dağıtırken hile yapmaya kalkışmıştı da, tabancamı çektiğim gibi burnuna dayayıvermiştim ihtiyarın.

Bodrum katındaki kumar partisine ondan sonraki gidişimde sank içimden bir ses beni uyarmış ve tabancayı arkama, belimin tam ortasına koymamı söylemişti. Geçen seferki olaydan sonra birinin beni mutlaka polise ihbar etmiş olduğundan emin olunabilirdi. Korktuğum başıma geldi. İriyarı tombul yüzlü İrlandalı iki polis soyunma odasına daldı ve doğruca gelip benim üzerimi aradılar. Tabii bulamadılar tabancamı; sakladığım yerde bir silah olabileceğini ne bilsin adamlar.

Cebimde gideceğim yere ait bir tren bileti bulunmadığı sürece bir daha bu Merkez Garı'na adımımı atacak olursam bana göstereceklerin söyleyerek polisler bir gözdağı verip gittiler. Bununla da kalmayacak, iyi biliyordum ki ismim ertesi gün bütün demiryolu şirketlerinin persone

bürolarına yollanacak ve kara listelere alınacaktı. Bu bakımdan, artık bir daha demiryollarında işe girmeye teşebbüs bile etmedim.

Böylece yeniden Harlem sokaklarına, bir sürü dümencinin, üç kâğıtçının arasına döndüm. Ama artık esrarlı sigara satamazdım; narkotik şubede görevli sivil polislerin tümü de beni çok iyi tanıyordu. Gerçek bir dümenciydim artık. Doğru dürüst tahsilim yoktu, namusumla bir iş tutayım desem bilgim ve tecrübem yoktu, üstelik kendimi sırf kafamı çalıştırarak hayatımı kazanabilecek kadar cesur ve uyanık birisi olarak görüyordum; karşıma çıkacak hiçbir avı elimden kaçırmam sanıyordum. Kendimi ufak birşey için bile rahatlıkla her türlü tehlikeye atabilirdim.

Bugün de her büyük kentin Zenci mahallelerinde işte benim gibi mektep yüzü görmemiş, bir okula başlamışsa da bitirememiş onbinlerce kişinin aklı fikri bir dümen çevirip de hayatını sürdürebilmektedir. Bu kesimde yer alan Zencilerin her birisi kanunsuzluk ve ahlâksızlık batağına her gün daha beter olarak gömülmekten bir türlü kurtulamazlar. Bir defa dümenciliğe başlamış ve bütün mesaisini dümenciliğe harcar hale gelmiş kimselerin artık durup da ne yaptığını, nereye gittiğini, bu işin sonunun nereye varacağını düşünmeleri, kendi kendilerine bir vicdan muhasebesi yapmaları için en küçük bir zamanları bile kalmaz. Bir dümenci her uyanışında kendisini vahşi bir ormandaymış gibi hisseder; onun içindir ki, kendisi ağırdan alacak olursa etrafında fırıl fırıl dönüp duran aç kurtların, tilkilerin, gelinciklerin, akbabaların gözlerini kırpmadan kendisini avlayabilecekleri düşüncesi gerek pratik olarak kafasında gerekse bilinçaltında iyice yer etmiştir.

İşte ben de ondan sonraki yedi sekiz ay içinde ilk hırsızlıklarımı ve yol kesmelerimi gerçekleştirmiş oluyordum. Ufak çaplı operasyonlardı bunlar ama. Bu işleri New York'ta değil de, hep New York'a yakın küçük şehirlerde, kasabalarda yapıyordum. Sonra da hemen oradan tüyüyordum. Şartlar onu gerektirdiğinde, çok kuvvetli uyuşturucu maddeler kullanıp kendimi iyice kilitledikten sonra yapıyordum bu işleri. Sammy'nin tavsiyesi üzerine kokain çekmeye alışmıştım

Normal günlerde sokağa çıktığımda, dıştan bakılınca pek belli olmayan, küçük, yassı, mavi çelikten 25'lik otomatik tabancamı alıyordum yanıma. Ama işe çıktığım günlerde, 32'lik ya da 45'liklerden birini taşıyordum. Namlunun büyük, kara deliğine bakarken yüzlerin nasıl birden gevşeyiverdiğini, dudakların nasıl anında sarkıverdiğini biliyordum. Karşımdakiler bu vaziyetteyken benim her söylediğimi gaipten

gelen bir buyrukmuş gibi davranıyorlar ve her istediğimi kuzu kuzu yerine getiriyorlardı.

İki iş arasında uyuşturucu maddelerle kafayı adamakıllı bulduğumda, sinirlerim pek gergin olmuyordu. Ama gene de, içimden gelen bir sese kulak vererek, daha emin olayım diye kaldığım yerden çıkıp başka bir oda buluyordum kendime. Haftalık kirası onbeş yirmi doları pek geçmeyen bu odaları genellikle, iş icabı benim daha çok tercih ettiğim 147'inci ve 150'inci sokaklar arasında, Sugar Hill'in hemen yakınındaki semtlerden tutuyordum.

Bir keresinde Sammy ile bir iş çevirirken az kalsın yakayı ele veriyorduk. Herhalde birileri bizi görmüştü. Tam işimizi bitirdik kaçıyorduk ki, birden arabaların sirenlerini duyduk. Bunun üzerine biz de koşmayı bırakıp yavaş yavaş yürümeye başladık. Polis arabası acı bir fren yaparak yanımızda durmaya niyetlenince biz de hemen yürümekte olduğumuz kaldırımdan inerek polislerden bir adres falan soracakmışız gibi gayet soğukkanlı bir şekilde arabaya doğru yürümeye başladık. Polisler de bizim onlara kaçanlar hakkında birşeyler söyleyeceğimizi sanarak küfürler savura savura gazlayıp gittiler. Gene bu olayda da, Zencilerin kendilerine böyle bir oyun oynayabileceği beyazların aklının ucundan bile geçmemişti.

Giydiğim elbiseler en iyi cinstendi, ama hepsi de çalıntı mal olduğundan kırk elli dolara alırdım her birini. Hayatımı devam ettirebilmek için bana ne gerekiyorsa onunla yetinmeyi ve daha fazlasının da peşine düşmemeyi ilke haline getirmiştim. Zaten görmüş geçirmiş dümencilerin hangisine sorsanız, insanı hapse götüren en kestirme yolun açgözlülük, tamahkârlık olduğunu söyleyecektir size. Başımı belâya sokacak yerleri ve durumları hiçbir zaman aklımdan çıkarmamaya çalışıyordum. Cebimdeki para destesi bayağı incelmedikçe yeni bir iş çevirmeye kalkışmıyordum.

Bazı haftalar piyangoya büyük paralar yatırıyordum. Biletleri de hep aynı satıcıdan, Small'un Cenneti'nde çalışırken bilet almaya başladığım adamdan alıyordum. Çoğu günler, içimden o anda geçen iki numaraya kırk dolara kadar para yatırıyordum, her oynayışımda da hep o bire altıyüz ikramiyeyi kazanma hayalleri içindeydim. Ama yatırdığım büyük paralardan hiçbir zaman şöyle insanın yüzünü güldürecek bir ikramiye kazanamadım. Ama aslında yanılıp da bana bir seferde 10.000 dolar, 12.000 dolar gibi bir para çıksa bununla ne yapacağımı da bildiğim yok-

tu. Tabiî hepten de boşuna oynâmıyordum, ara sıra birkaç rakam tuttu-rup biraz para aldığım da oluyordu piyangodan. İşte o zamanlar hemen Boston'a Sophia'ya telefon edip birkaç günlüğüne New York'a bir kaçamak yapmasını istiyordum.

Gene bol bol sinemaya gidiyordum. Ayrıca, ister Harlem'deki büyük eğlence salonlarından birinde, ister 52nci Sokak civarında bir yerlerde çalıyor olsunlar, müzisyen arkadaşlarımın programlarını da hiç kaçırmıyordum.

Reginald'ın çalıştığı şilep tekrar New York'a uğradığında gene buluşmuştuk. Ailemizden konuştuk; kitap kurdu ağabeyimiz Wilfred'in daha fazla yükselebileceği büyük üniversitelerden birine gitme imkânı bulamamasının ne kadar kötü olduğundan söz ettik. Hiç kimseye anlatamadığımız, hiç kimseyle paylaşamayacağımız düşüncelerimizi açtık birbirimize.

Reginald, o sakin görünüşü içinde, müziğe ve müzisyenlere karşı çılgınlık derecesine varan bir hayranlık besliyordu. Birgün çalıştığı şilep New York limanından demir aldığı zaman içinde Reginald yoktu. Bunun asıl nedenlerinden biri de benim o heyecan dolu müzik dünyasını bütün haşmetiyle tanıtmış olmamdı. Müzisyenlerle kulislerde çılgınca eğlenerek hoş vakitler geçirmiştik. Turnedeki orkestralara esrarlı sigara satma işine girip çıktıktan sonra Zenci müzisyenler arasında 1944-45 yıllarında beni tanımayan kalmamıştı hemen hemen.

Reginald'la birlikte Savoy Bale Salonu'na, Apollo Eğlence Salonu'na, Braddock Oteli'nin barına, gece kulüplerine, gizli meyhanelere yani Zenci müzisyenlerin bulunduğu her yere gittik. Oralarda Lady Day gibi, Billie Holiday gibi büyük sanatçılar Reginald'ı kucaklayıp ona 'küçük birader' diye hitap etmeleri bir başkaydı. Onbinlerce Zenci gibi kardeşim Reginald da, Lionel Hampton orkestrasının büyük Zenci orkestralarının en eşsizi olduğuna inanıyordu. Hampton orkestrasındaki müzisyenlerin her birisi zaten çok samimi arkadaşlarımdı. Reginald'ı onların her biriyle tanıştırdım. Hamp'ın kendisiyle ve hem eşi hem de menaceri olan Gladys Hampton'la da tanıştırdım. Dünyanın en şeker adamlarındandır Lionel Hampton. Onu tanıyan herkes çok iyi bilir ki Hamp hiç tanımadığı kimseler için bile büyük fedakârlıklar yapar. Parasının ve işinin idaresi Gladys'in elinde olmasa, şimdiye kadar sebil gibi para kazanmasına, hâlâ da çok iyi para kazanıyor olmasına rağmen bugün beş parasız kalırdı Hamp. Karısı Gladys, hayatımda tanıdığım en

zeki kadınlardan birisiydi. Bunu Apollo Salonu'nun sahibi Frank Schiffman'a da sorabilirsiniz. Schiffman, orkestralarla genellikle belli bir haftalık ücret karşılığı anlaşma yapardı, fakat o günlerde Gladys'in Hampton için yaptığı ilginç bir anlaşmayı hatırlıyorum; Lionel Hampton belli bir haftalık ücret yerine hasılattan yüzde alacaktı. Bundan sonra da günlük matine sayısını iki misline -yanılmıyorsanı dörtten sekize- çıkararak hayli para kazanmıştı Hampton. Gladys Hampton benimle uzun uzun sohbet eder ve bana her seferinde de, "Uslan artık Kızıloğlan," diye nasihatte bulunmayı da ihmal etmezdi. Gladys benim ne kadar azgın birisi olduğumu kendi gözleriyle görüyordu. Akıbetimin çok kötü olacağını da seziyordu ta o zamandan.

Reginald'ın hoşuma giden bir başka yanı da, ben bazan ondan ayrılıp 'işe' çıkarken bana kesinlikle hiçbir şey sormamasıydı. Reginald'ın Harlem'e yerleşmesinden sonra ben işe daha sık çıkar olmuştum. Sanıyorum ki bunun nedeni, önce kendime doğru dürüst bir ev tutmak istememdi. Kardeşim Reginald'ın Harlem gibi bir yerde evsiz barksız birisi olarak ortalıkta sürtüp durmasını istemiyordum; hiç değilse dolanıp geldiğinde kapısını çalabileceği, 'ev' diyebileceği bir yeri olsun istiyordum. Bu düşüncelerle dolu olarak, ilk defa üç odalı bir ev tuttum. Kirası da ayda yüz dolar civarındaydı herhalde ve Convent Caddesi'yle St. Nicholas Caddesi arasında, 147'nci Sokak'ta yer alan bir evin bodrum katında, ön cepheye düşen bir evdi burası. Arka cepheye bakan dairede de Harlem'in en büyük uyuşturucu madde satıcılarından birisi oturuyordu.

Artık evimiz karargâh olmak üzere, Reginald'ı yavaş yavaş Creole Bill'in yerine ve Harlem'in öteki gizli meyhanelerine alıştırmaya başlamıştım. Her gece ikiden sonra, şehir merkezindeki beyazlara çalışan kulüpler kapandıktan sonra Reginald'la birlikte Harlem'in gizli meyhanelerinden, kulüplerinden birinin civarında dolanıp içerde neler dönmekte olduğunu anlata anlata Reginald'ı yetiştirmeye çalışıyordum.

Özellikle şehirdeki gece kulüpleri kapandıktan sonra, Zenci atmosferine en küçük bir tahammülü bile olmayan beyazlar taksilerle, özel arabalarla akın akın Harlem'e taşınmaya başlarlardı. Bu beyazların geldiği kulüpler başka başkaydı. Jimmy'nin Piliç Dükkanı'ndan, Diskie Wells'in Yeri'nden tutun da, kapıdan girerken bir dolar 'aidat' alman ve bugün var yarın yok türünden o göstermelik derneklere kadar nice nice yuvalar vardı bu beyazların indiği yerler arasında.

Resmi çalışma saatlerinden sonra sürekli açık tutulan bu gizli kulüplerin hangisine girerseniz girin farketmezdi, gözleriniz dumandan mahvolurdu. Buraların hepsinde de en azından Zencilerin dört misli beyaz bulunurdu mutlaka. İstisnasız hemen herkes kahve fincanlarıyla viski içer ve kızarmış piliç yerdi. Çoğu zaman, yüzleri içkiden kıpkızıl kesilmiş beyaz erkekler ve kendilerine arkadaşlık eden o boyacı küpüne düşmüşten bin beter makyajlarıyla, ışıl ışıl gözleriyle beyaz kadınlar kahkahalardan kırılasıya gülerek birbirlerinin sırtına vuruştururlar, müziğe tempo tutar, alkışlarlardı. Birçok beyaz kafayı iyice bulduktan sonra, sendeleye sendeleye yerinden kalkarak bir Zenciye yani ortalıkta dolaşan garsonlara, kulüp sahibine, ya da masalardan birinde oturan Zencilerden birine sokularak onunla el sıkışır, hattâ, onu kucaklamaya çalışarak bağıra bağıra şunları söylerdi: "Sen de benim kadar iyi bir adamsın, bunu böyle bilesin dostum!" Gizli kulüplerin en tanınmışlarına, birbirleriyle çok iyi tanışan, aralarından su sızmayan Zenci ve beyaz yıldızlar gelirlerdi. Sözgelimi Jimmy'nin Piliç Dükkanı'nda ya da Dickie Wells'in Yeri'nde sabaha karşı saat dörtte buraları istila eden derya gibi o kalabalık, bir yanda Hazel Scoot piyano çalarken öbür yanda Billie Holiday'in söylediği Zenci şarkılarıyla piyanoya eşlik ederek gelenleri eğlendirmesi gibi şeylere tanık olurdu. Bu Jimmy'nin Piliç Dükkanı dediğim yerde sonraları ben de hasbelkader bir süre garsonluk yapmıştım. Günümüzün ünlü komedyeni Red Fox da aynı yerde bulaşıkçı olarak çalışıyordu ve bütün mutfak personelini kahkahadan kırıp geçirirdi.

Bir süre sonra kardeşim Reginald'ın da bir dümen çevirmekten başka çaresi kalmamıştı. Reginald için hangi iş iyi ve sağlam bir iş olur acaba diye o zamanlar çok kafa yormuştum. Ama Reginald benim seçtiğim işte karar kılmaz da ilerde kendi yolunu kendi başına çizdiğinde daha çabuk zamanda daha çok para kazanmak isterse, o işin getireceği tehlikeleri göze almak da kendi bileceği bir işti elbette.

Benim Reginald için düşündüğüm iş aslında son derece basit bir işti. Bu iş, Zenci mahallelerinde yaygın olan psikolojiden azami derecede yararlanma esasına dayanıyordu. Reginald, belediyeye iki dolar falan kadar bir para yatırarak kendine normal bir işportacılık izni çıkardı. Sonra Reginald'ı alıp birkaç imalatçının işyerine götürdüm. Oralardan bir sürü 'ikinci kalite' defolu mal aldık. Gömlekler, iç çamaşırlar, ucuz yelekler, kol saatleri gibi şeyler; yani elde fazla kalmadan hemen satılabilecek şeylerdi bu malların çoğu.

Ben Harlem'de bu dümeni çevirirken Reginald da benimle birlikte geliyordu. Böylece kısa sürede işi kavradı; berber dükkanlarına, güzellik salonlarına, barlara girip müşterilere elindeki küçük valizin içindekileri araladığı kapaktan hafifçe gösterirken, nasıl son derece heyecanlı ve sinirli birisi gibi davranacağını çok geçmeden öğrendi. Çaldıkları en iyi kalite malları bile hemen ellerinden çıkarabilmek için gayet ucuz fiyatlarla satmaya bakan ve heyecandan eli ayağı birbirine dolaşan bir sürü hırsız gezinir dururdu Harlem'de. İşte Harlem'lilerin çoğu sırf bu şartlanmışlık yüzünden, gayet kanuni yollardan satışa çıkartılan ucuz ve kalitesiz malları bile oldukça yüksek fiyatlarla kapış kapış almaya dünden hazırdı. Bir bavul dolusu malı kısa zamanda değerinin iki misli fiyatla satmak hiç de güç olmuyordu. Bu arada karşısına bir polis çıkacak olursa Reginald'ın bundan da korkusu yoktu, çünkü cebinde hem işportacılık izni vardı, hem de sattığı malların faturası vardı. Böyle olunca, Reginald'ın dikkat edeceği tek nokta, müşterilerinden hiçbirisinin kendisinin gayet samimi bir satış yaptığını anlamalarına meydan vermemekten ibaret oluyordu.

Tanıdığım Zencilerin pekçoğu gibi Reginald'ın da zamanla bir beyaz kadına bağlanacağını sanıyordum. Bunu gözeterek, Zencilerden başkasıyla mutlu olamayan beyaz kadınlar bulunduğundan Reginald'a sözetmiş ve kafasını çalıştıran bir Zencinin böyle bir beyaz kadını parmağında rahatlıkla oynatabileceğini söylemiştim. Ama söz buraya gelmişken şunu kesinlikle belirtmeliyim ki, beyaz kadınlardan hiçbir zaman hoşlanmamıştır Reginald. Onun Sophia'yla bir karşılaşması vardır ki hiç unutamam; son derece soğuk davranmıştı Sophia'ya, öylesine soğuktu ki kızcağız ne yapacağını şaşırmıştı bir anda. Benimse pek hoşuma gitmişti Reginald'ın bu tutumu.

Reginald kendine bir siyah kadın buldu. Otuzunu geçkin bir kadındı ve 'eski toprak' diye bildiklerimizdendi. Kadın şehir merkezinde bir lokantada garson olarak çalışıyordu. Sonunda genç bir dost edindiği için o kadar seviniyordu ki, elinde avucunda nesi var nesi yoksa hepsini de Reginald için harcamaktan çekinmiyordu. Reginald'ı kendi parasıyla giydirip kuşandırıyor, onun yemeğini pişiriyor, çamaşırlarını yıkıyordu; yani Reginald bir bebekmiş gibi herşeyiyle ilgileniyordu onun.

Küçük kardeşime duyduğum saygının artmasına neden olan şeylerin başında da bu geliyordu zaten. Reginald, çoğu zaman da insanı son derece şaşırtan bir şekilde, kendinden iki misli daha yaşlı ve tecrübeli

olan dümencilerden daha zekice davranışlar gösterebiliyordu. O zamanlar daha onaltı yaşındaydı Reginald. Ama 1,85 boyuyla yaşından çok daha büyük görünüyor ve kendisinden beklenenden çok daha olgun hareket ediyordu.

Savaş yılları boyunca Harlem'in ırk açısından durumu hiç de parlak olmamış, her tarafta büyük bir gerginlik hüküm sürmüştü. Sık sık görüşüp konuştuğumuz Harlem'in eskileri, o 1935 ayaklanmasından bu yana Harlem'in hiç bu duruma düşmediğini söylüyorlardı. O zamanlar işletmekte oldukları kendi dükkanlarıyla Harlem'e akan parayı kendi ceplerine indirmeye çalıştıkları halde Zenci işçi çalıştırmaya kesinlikle yanaşmayan beyaz işadamlarının bu tutumu karşısında çok öfkelenen binlerce Zenci sokaklara dökülmüş ve milyonlarca dolarlık zarara yol açmışlardı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Belediye Başkanı LaGuardia, Harlem'deki Savoy Bale Salonu'nu resmen kapatmıştı. Harlem'de bu bale salonunun Zenciler beyaz kadınlarla dansetmesinler diye kapatıldığı söylentisi dolaşıp durmuştu kulaktan kulağa. Ama beyaz kadınları kimsenin kolundan tutup da oraya zorla getirmediğini söylüyordu Harlemliler. Adam Clayton Powell büyük bir mücadele verdi Savoy'un açılması için. Daha önce Edison Şirketler Grubu'yla ve New York Telefon Şirketi'yle giriştiği mücadele başarıyla sonuçlanmış ve buralara Zenci işçi alınmaya başlanmıştı. Bunların yanısıra, Birleşik Devletler Deniz Kuvvetleri ve Kara Kuvvetleri bünyesinde askere alınan Zencilerin bir araya toplanması için verilen mücadelede de epey yararı dokunmuştu Powell'ın. Ama Powell, Savoy'un açılması için giriştiği bu mücadelede başarılı olamadı. Belediye Meclisi Savoy'u uzun süre kapalı tuttu. İşte o zamanlar, Harlem'de yaşayanların beyazlardan bir kez daha nefret etmelerine neden olan hareketlerden bir tanesi de güya 'liberal Kuzey'in bu tutumu olmuştu.

Sonra bir gün, beyaz polislerin Braddock Oteli'nde bir Zenci askeri vurdukları yolunda bir söylenti bomba gibi patladı. Ben o gün St Nicholas Caddesi'nden aşağı doğru inerken bir anda nereden ve nasıl peydahlandığı anlaşılmayan bir Zenci kalabalığının bağrışıp çağrışarak 125'inci Sokak'tan kuzeye doğru koşuşmalarla akıp gittiğini gördüm.

Zencilerden bazılarındaysa kucak kucak öteberi vardı, ellerine ne geçirmişlerse almışlardı yanlarına. O gün olup bitenleri bana ünlü orkestra şefi Fletcher Henderson'un yeğeni 'Bücür' Henderson anlatmıştı, olduğu gibi hatırlıyorum. 'Bücür'ün anlattıklarına göre, Zenciler önlerine çıkan vitrinin camlarını aşağıya indirmişler ve ne bulmuşlarsa yağmalıyorlar; mobilyasıydı, yiyeceğiydi, mücevheriydi, giyeceğiydi, viskisiydi, hasılı ellerine geçirebildikleri herşeyi alıp kaçıyorlarmış. Bir saata varmadan sanki New York'ta polis kalmamış Harlem'e doluşmuştu. Belediye Başkanı LaGuardia ile NAACP teşkilatının o zamanlar sekreterliğini yapan ve sonradan da hayli meşhur olan Walter White kırmızı bir itfaiye arabasına binmişler ortalıkta dört dönüyor ve etraftaki o kükreyip kaynaşan Zenci kalabalığa ellerindeki megafondan seslenerek evlerine dönmelerini ve ortalık yatışıncaya kadar çıkmamalarını söylüyor, Zencilere yalvarıp yakarıyorlarmış.

İşte ben Bücür Henderson'la Yedinci Cadde'de tam o sırada karşılaşmıştım. Bana yağmalama sırasında meydana gelen bir olayı anlatmıştı ki hayli gülüşmüştük buna. Kadın ayakkabıları satan bir dükkan talan edilirken Zencilerden biri de o telaşla beş tane ayakkabı kapıp kaçmış, ama meğer ayakkabıların hepsi de sol tekmiş. Zaten bu olaydan sonra da adamın lâkabı 'Sol Tek' kalmıştı. Aynı gün, dükkanın yağmalanmasından çok korkan bir Çinlinin yaptığına da çok gülmüştük. Bu Çinlinin küçük bir lokantası vardı ama buna kimse dokunmamıştı, çünkü adamın o kargaşada telaşla yazıverip lokantasının kapısına astığı levhayı gören Zencilerin aklına katıla katıla gülmekten başka birşey gelmiyordu ki. Levhada şunlar yazılıydı: "Ben de Beyaz Olmayanlardanım!"

Bu yağmadan sonra Harlem'de işler son derece kesat gitmeye başladı. Gece hayatına alışkın insanlar ve bütün gelirleri beyazların döktükleri paralardan ibaret olan dümenciler için durum gerçekten içler acısıydı. Daha önceden meydana gelmiş olan o 1935 yağması, 1920'lerden itibaren Harlem'e akmaya başlayan, paranın birden suyunu çekip adetâ birkaç damla haline gelmesine yol açmıştı ya, İkinci Dünya Savaşı sırasında cereyan eden bu yeni yağma o son birkaç damlayı da kurutup gitmiş gibiydi.

Bugün artık Harlem'e eğlenmek için gelen beyazların sayısı bir elin parmakları kadar azalmıştır nerdeyse. Bu kadarı da olursa ancak hafta sonlarında olmaktadır tabii. Hem sonra bu beyazlar Small'un Cenneti'nden başka bir yeri de bilmezler ve orada twist, frug, watusi gibi gü-

nün moda danslarını yapıp otururlar. Small'ın barını şimdi ünlü basketbol yıldızı 'Uzun Sırık' Chamberlain işletmekte ve o iri yarı, efendi Amerikan sporcusu havasıyla da hayli müşteri çekmektedir bara. Beyazların çoğunun bugün Harlem'e gelmekten ödü kopar. Tabii ki bu korkularının akla yatar nedenleri de vardır. Harlem'de Zenciler için bile doğru dürüst bir gece hayatı kalmamıştır artık. Bugün cebinde harcayacak parası bulunan Zencilerin çoğu gidip bu parayı şehirde, Zencilerin de kabul edildiği, yani göstermelik bir 'kaynaşma' havasının sağlanmaya çalışıldığı bir yerlerde harcamaktadır. Oysa Zencilerin bugün can ata ata gittikleri o yerlere zamanında herhangi bir Zenci girmeye kalkışacak kadar gözükaralık etse de bunu sonunda başarabilseydi bile, beyazlar o Zenciyi oradan çıkarabilmek için derhal polis çağırırlardı. Bugün Karunî bir zenginlik içinde yüzmekte olan o beyazlardan birileri çıkıp da bizim-kaynaşma-delisi Zencilerin hatırı için başka bir gökdelen yapımını bir an önce bitirip işletmeye açmazlar; kendisine ait bir kulübeciği dahi bulunmadığı halde 'kotilyon' dansları ve 'kongre' çalışmaları için bu gibi fantazi oteller yapılmasını isteyip duran bizim kaynaşmacı Zencilerimiz için yeni bir gökdelen otel bile yapmazlar. İşin doğrusu da şu ki, o beyazların Harlem'de harcayacak çok paraları vardır, ama Zencilerin şehirdeki beyazlara verebilecekleri tek kuruşu bulunmamaktadır.

Sammy ve ben bir gün bir soygun sırasında az kalsın yakalanıyorduk, yüreğimiz ağzımıza gelmişti.

Harlem'de zamanla işler o kadar kesatlaşmıştı ki, bazı dümenciler asıl işlerini terkedip herkesin çalıştığı gibi normal işlerde çalışmak zorunda kalmışlardı. Hattâ fahişelerin çoğu bile, işlerini bırakıp hizmetçilik, bürolarda gece temizlikçiliği gibi işlere girmişlerdi. Bu durumda muhabbet tellallığı da artık para etmez olmuştu, onun için, Sammy de ister istemez benimle birlikte çalışmaya başlamıştı. İkimiz kafa kafaya verip, herkesin 'imkânsız' diyebileceği türden bir dümen ayarladık kendimize. Ama işin aslına bakılırsa, nöbetçiler, bekçiler falan işlerini o kadar gevşek tutarlar ki çoğu zaman imkânsız sanılan o işi yapmak dünyanın en kolay işi olup çıkar.

Ama biz işimizin tam ortasında kötü bir talihsizliğin kurbanı olayazdık. Bizi gören bekçilerin sıktığı kurşun Sammy'i sıyırıp geçti. Canımızı zor kurtarmıştık.

Bereket versin ki Sammy yakalanmamıştı Biz de derhal birbirimizden ayrılarak başka yönlere doğru kaçtık; böylesi daima daha akıllıca bir işti ne de olsa.

Sonra ben şafak sökmeden Sammy'nin evine damladım. Sammy'nin o günlerde birlikte yaşadığı kadın o güzel ama parlamaya hazır İspanyol Zencilerinden biriydi. Ben vardığımda kadın Sammy'nin başucunda inleyip sızlayıp duruyordu ve beni görür görmez haykırarak üzerime atıldı ve beni tırmalamaya başladı. Sammy'nin benim yanımdayken vurulduğunu tahmin ediyordu. Kadını üzerimden silkip attım bir kenara. Daha Sammy'nin onu neden böyle bağırttığına, ağzını tıkamadığına bile akıl erdiremeden bir de baktım ki, Sammy'nin eli silahına gitmektedir.

Sammy'le sıkı fıkı olduğumuz o zaman zarfında, onun görebildiğim tek zayıf noktası, işte dostunu bir kenara fırlatıp attığıma tepesi attığı için bana silah çekmesi olmuştur. Sammy silahına sarılınca kadın da çığlıklar atarak ona yalvarmaya başlamıştı. Benim gibi, kadın da anlamıştı ki bir insan en yakın arkadaşına silah çekerse artık o anda o insanın aklı başından gitmiş demektir ki, bu durumda karşısındakinin kim olduğuna bakmadan rahatlıkla öldürebilir. Neyse ki kadın Sammy'yi ben kendimi dışarı atacak kadar zaptedebildi. Ama gene de Sammy beni elinde silahıyla bir sokak kadar kovalamadan sakinleşemedi.

Aradan çok geçmeden Sammy'yle barıştık, tabii göstermelik bir barışma oldu bu. Aramız artık o olaydan sonra hiçbir zaman eskisi gibi olmadı; öyle ya, bir kimse bir kere sizin canınıza kastetmişse artık ondan sonra herşeyin gene eskisi gibi sürüp gitmesi beklenemez ki!

İçgüdümüz bizi bir zaman ortalıkta dolaşıp göze çarpmamaya sevketti. İşin en kötü yanı da o olayda görülmüş olmamızdı. Komşu bölgenin polisi eşkâlimizi bütün polis teşkilatına bildirmiş olmalıydı.

Sammy'nin dostu yüzünden başıma gelenler hiç aklımdan çıkmadı. Bu olaydan sonra hayatımın sonuna kadar güvenebileceğim tek kişinin kardeşim Reginald olduğunu çok daha iyi anlamaya başlamıştım.

Ama şunu da çoktan anlamıştım ki Reginald tembelin tekiydi. Benim kendisi için ayarladığım işi bırakmıştı temelli. Fakat aslına bakılırsa benim buna pek aldırdığım da yoktu, çünkü insan Reginald gibi kafayı çalıştıran birisi olduktan sonra istediği kadar tembellik etsin, dert değildi. O sıralarda Reginald benimle oturmaz olmuştu artık. Şehirde olduğu zaman o 'eski toprak' kadının evinde kalıyordu İnsanın demiryolu şirketlerinde çok kısa bir süre çalışıp bir kimlik alarak sonradan beleşten seya-

hat edebileceğini Reginald'a da öğretmiştim. Reginald da çok seviyordu gezmeyi. New York havalisini birçok defa baştanbaşa gezip dolaşmıştı. Bu arada kardeşlerimizi görmeye de gitmişti. Kardeşlerimiz artık yavaş yavaş başka başka şehirlere dağılmaya başlamışlardı. Boston'a gittiği zamanlar Reginald hep üvey ablamız Mary'ye uğruyordu; kendini Ella'dan çok Mary'ye yakın hissediyordu. Bense kendimi Ella'ya daha yakın hissediyordum. Bir yerde Mary de, Reginald da sakin, kendi hallerinde iddiasız tiplerdi. Ella'yla bense tam tersine, oldukça sivri tiplerdik. Reginald Boston'a gittiği zamanlar bizim Shorty onu hep krallar gibi ağırlıyor gezdirip eğlendirmek için götürmedik yer bırakmıyordu.

Geçen zaman içinde bayağı isim yapmış olduğumdan, piyango şebekesine girmek benim için hiç de zor olmamıştı. O günlerde piyangoculuk, Harlem'in ölmeyen tek işi durumundaydı belki. Bir beyaz gangster, kendisine yaptıkları bir iyiliğin karşılığı olarak benim yeni patronumla hanımına Bronx demiryolu civarındaki Motthaven Yards bölgesinde altı aylığına piyangoculuk yapma izni vermişti. O zamanlar beyaz gangsterler piyango satılacak yerleri bölge bölge taksim etmişlerdi ve her bölge belli bir müddet için birine verilirdi. Benim yeni patronun hanımı da 1930'larda, Hollandalı Schultz'un Harlem'in bütün piyangoculuk işlerini bilek zoruyla eline geçirdiği yıllarda onun sekreterliğini yapmıştı.

Yeni işim, hergün bir otobüse atlayıp George Washington Köprüsü'ne giderek orada beni bekleyen bir adama elimdeki bir torba dolusu piyango biletini teslim edip gelmekti. Adamla tek kelime bile konuşmazdık. Ben emaneti teslim eder etmez hemen karşıya geçer ve yine bir otobüse atlayıp Harlem'e dönerdim. O adamın kim olduğunu hiçbir zaman öğrenemedim. Teslim edip geldiğim oynanmış numaraları gösteren o biletlerin parasını kimin aldığını da hiçbir zaman öğrenemedim. Böyle şebekelerde soru sorulmazdı.

Harlem'de biri bu yeni patronun hanımı, ötekisi de Gladys Hampton olmak üzere iki kadının ticari zekâsına saygı duymuşumdur; bu konularda bu ikisinin üstüne yoktu doğrusu. Vakti elverdiğinde ve konuşmaya gönlü olduğunda patronun hanımı bana çok ilginç şeyler anlatırdı. Hollandalı Schultz'un zamanından söz ederdi. Ne tanık olduğu büyük dalavereleri anlatmadığı kalırdı, ne polislerle dümenci avukatlardan tutun da emniyet teşkilatının ve siyasal hayatın en üst makamlarında bulunanlara, en parlak simalara kadar bir sürü insana verilen hediyeleri, ödenen rüşvetleri anlatmadığı kalırdı. Benim yeni patronun ha-

nımı, bütün suçların bir dereceye kadar adli mercilerden o kirli işlerde parmağı olduğu için işlenip gittiğini, bir türlü önlenemediğini kendi tecrübelerinden biliyordu. Memleketin bütün sosyal, politik ve ekonomik yapısında, kanunsuz işlere karışanlarla kanunu temsil edenlerin ve politikacıların aslında birbirinden asla ayrılmayan ortaklar olduğunu da patronun hanımı göstermişti bana.

Piyango şebekesine girdiğim o günlerde piyango biletlerimi Small'un Cenneti'nden eksik olmayan o adamdan almayı da bırakmıştım. Adam iyi bir müşteri kaybettiğine üzüldü tabii, ama biletlerimi artık kendi çalıştığım şebekeye mensup birisinden almak istememi de anlayışla karşıladı haliyle. İşte ben Batı İndia'lı Archie'den bilet almaya bu şekilde başlamıştım. Daha önceden de sözünü ettiğim gibi, bu Archie, Harlem'in gerçekten belâlı Zencilerinden biriydi. Zamanında Hollandalı Schultz'un Harlem'in anasını ağlatan adamlarının başında geliyordu Archie.

Ben Harlem'e gelmeden kısa bir zaman önce Archie, Sing Sing Hapishanesi'ndeki cezasını doldurup çıkmıştı. Bizim patronun hanımı da onu eskiden beri tanıdığı için hemen yanına almıştı. Archie o keskin zekâsı sayesinde Harlem'in en sayılı piyango satıcılarından birisi olmuştu. Siz belli bir numarayla piyangoya katılsanız, hattâ birkaç rakamın kombinezonlarına oynamış bile olsanız, Archie bu rakamları kesinlikle yazmaz, sadece kafasını sallar geçerdi. Ama bütün bu sayıları, kaç paralık oynadığınızı olduğu gibi aklında tutardı ve paraları Piyango tertipçisinin temsilcisine teslim ettiği zaman da hiçbir şeyi birbirine karıştırmadan tek tek yazardı. Bu bakımdan Archie eşi bulunmaz bir piyango satıcısıydı, çünkü polisler onu hiçbir zaman üzerinde biletle yakalayamazlardı.

Zaman zaman bu Batı İndia'lı Archie gibi meşhur siyah piyango satıcılarını düşünmeden edemem. Bu adamlar başka bir toplumda yaşamış olsalardı, bu matematik yeteneklerinden mutlaka daha iyi bir yönde yararlanabilirlerdi. Ama ne yazık ki bu adamlar Amerika'daydılar ve siyahtılar!

Her neyse! O günlerde Batı İndia'lı Archie'nin müşterisi olarak bilinmek bile insanın itibarının yükselmesine yetiyordu, çünkü Archie belirli kimselere, yalnız hatırlı kimselere satış yapardı. Müşterilerini dürüst ve itibarlı kimseler arasından seçmeye çok dikkat gösterirdi. Biletinizi alırken parasını hemen vermeseniz de olurdu, hafta içinde de ödeyebilirdiniz. Archie'nin cebinden kendi parası olarak birkaç bin dolar

hiçbir zaman eksik olmazdı zaten. Müşterilerinden herhangi birisi ona gelip de küçük bir bilet için sözgelimi elli sentlik ya da bir dolarlık bir bilet için numarayı tutturduğunu söyleyecek olsa, Archie o müşterisinin üçyüz ya da altıyüz dolarlık ikramiyesini hemen cebinden öder, kendisi de sonradan piyango tertipçisinden alırdı parasını.

Piyango borcumu Archie'ye her hafta sonunda muntazam olarak öderdim. Bazan elli dolara, hattâ içimden gelen bir sese uyarak büyük bir miktara oynamışsam yüz dolara kadar çıkardı haftalık borcum. Bir iki kez kazanmıştım da piyangoda; daha önce de açıkladığım üzere, hep bazı rakamların kombinezonlarına oynadığım zamanlarda kazanmıştım ve her kazanışımda Batı India'lı Archie ikramiyemi bana hemen cebindeki paraya davranarak ödemişti.

Patrona ve karısına o bölgede piyango bileti satmaları için tanınan altı aylık süre sonunda bitmişti. Bu altı aylık zaman zarfında çok iyi iş yapmışlardı ama onun için de patronla karısı piyango tertipleyen öteki bankocular tarafından hemen kapışıldılar. Ben yine patronla karısının yanında kaldım ve onların açtıkları bir kumarhanede çalışmaya başladım.

Harlem'de bir arkadaşına ettiğim bir iyilikten dolayı bir randevuevi patronuyla tanıştım. Bu kadın bana Harlem'in gece hayatının bambaşka bir yönünü, ayaklanmanın söndürmediği, sadece duraklattığı bir yönünü tanıttı. Bu dünya, Zencilerin kapalı kapılar ardında cepleri şişkin ve zevklerine düşkün beyazlara garip birtakım cinsel hazlar tattırdığı bir dünyaydı.

Tanıdığım bazı beyazlar ruhsatsız olarak çalışan gizli kulüplerde herkesin içinde siyahlara omuzlarını falan ovdurmaya bayılırlardı. Ama bu yeni tanıdığım dünyanın insanları, ötekilerin tersine, Harlem taraflarında pek göze çarpmak istemeyen, oralara geldiklerinin kimseler tarafından bilinmesini istemeyen beyazlardı. Harlem ayaklanması bu beyaz müşterileri daha da ürkek, sinirli yapmıştı. Eskiden etrafta bir sürü beyaz varken onların Harlem'de ve civarında dolaşmaları pek o kadar dikkati çekmezdi. Ama şimdi o taraflara geldiklerinde hemen göze çarpmaları bir yana, ortalıkta sanki birer fazlalıkmış gibi sırıtıp kalıyorlardı; üstelik Harlem Zencilerinin o günlerde kabarıp taşmış olan öfkelerinden de oldukça çekiniyorlardı. Bu bakımdan randevuevi patronu

madam, büyüyüp gelişen işinin geleceğini sağlama almak için bana kılavuzluk teklif etmiş ve ben de bu teklifi kabul etmiştim.

Savaş zamanında insanın evine telefon bağlatması çok zor bir işti. Ben birgün bundan yakınınca, randevuevi patronu madam bana ertesi sabah evde oturup beklememi söyledi. Sonra da birine telefon etti. Kiminle konuştu bilmiyorum ama, ben ertesi gün öğleden önce kendi evimde kendime ait telefonumdan, rehberde kayıtlı olmayan telefonumdan madamla konuştum.

Kendi sahasında tam bir uzmandı bu madam. Elindeki kızlar bir müşterinin arzusunu yerine getirmezse, ya da getirmek istemezse, madam beni başka bir yere gönderirdi. Bu yer çoğu zaman Harlem civarında bir apartman dairesi olurdu ve müşterinin arzu ettiği 'özel muamele' burada yapılırdı.

Benim müşterileri aldığım yer, Astor Oteli'nin hemen önü, yani 45'inci Sokak'la Broadway'in her zaman kalabalık olan o kuzeybatı köşesiydi. Ben bu köşede durup bekler, gelip geçen arabalara bakar ve içinde sinirli beyaz yüzlerin; uzun boylu, kızıl kahverengi tenli, yakasına beyaz bir çiçek takan, koyu renk elbise ya da pardesü giyen bir Zenciyi arayan o beyaz yüzlerin bulunduğu taksiyi, hususiyi ya da arabayı daha yavaşlamadan buluverirdim gözlerimle.

Müşteri kendi arabasıyla gelmişse ve şoför de yoksa, direksiyona ben geçerdim ve müşteriyi gideceğimiz yere götürürdüm. Ama müşteri bir taksiyle gelmişse şoföre hep "Apollo Eğlence Merkezi'ne lütfen," derdim, çünkü New York'taki taksi şoförlerinin bir kısmı mutlaka polis olurdu. Apollo Eğlence Merkezi'nin önünde iner ve orada şoförü siyah olan başka bir taksiye atlayıp asıl gideceğimiz yere gelirdik.

Gittiğim yerde istenen seks partisini ayarlar ayarlamaz madama telefon edip durumu bildirirdim. O da bana hemen taksiye atlayıp yine belirlenen bir saatte 45'inci Sokak'la Broadway'in kesiştiği köşede olmamı söylerdi. Randevularımıza çok dakiktik. O köşede beş dakikadan fazla durduğumuz çok nadir olurdu. Sivil gezen ahlâk zabıtasının ya da resmi polislerin dikkatini çekmemek için köşede çakılıp kalmazdım tabiî, dolaşır gibi yapardım.

Böylece gecede aşağı yukarı on müşteriye kılavuzluk edip onları birşeyler görmek, birşeyler yapmak ya da kendilerine birşeyler yaptırmak gibi akla gelebilecek her türlü muamele için düzenlenen özel partilere götürüyordum. Bu iş için aldığım ve genellikle yüksek rakamlara

ulaşan bahşişlerle gecede yüz dolar kadar kazanıyordum. Müşterilerin kim olduğunu pek bilmezdim. Ama tanıdığım ya da kim olduklarının bir rastlantı sonucu öğrendiğim birkaç müşterinin durumu hâlâ aklımdan çıkmaz; bu arada geçenlerde İngiltere'de ortaya çıkan Profumo skandalını da göz önünde bulundurup birlikte bir değerlendirme yapıyorum. Cinsel bakımdan tuhaflıkları, sapıklıkları karşılaştırmak sözkonusu edilecek olursa, bu konuda İngilizler, zengin ve itibarlı Amerikalıların yanında solda sıfır kalır.

Müşteriler genellikle orta yaşlı ve onun ötesinde, hayatının olgunluk devresini çoktan aşmış zengin kimselerdi; yani bu müşterilerin hiçbirisi de mektep çocukları değildi, mektep çocuklarının muhterem babalarıydı. Hattâ dedeleri! Çeşitli derneklerin başkanları. Tanınmış politikacılar. Büyük işadamları. Bunların daha başka yerlerden gelen hatırlı misafirleri. Vilayette önemli mevkilerde görev yapan memurlar. Her meslekten her tür insan. Yıldız sayılabilecek artistler. Tiyatro ve sinema dünyasının, Hollywood'un büyük şöhretleri. Ve tabii, şantajcılar, araççılar.

Harlem bütün bu insanların günah yuvası, şehvet pazarı durumundaydı işte. Bu beyazlar buralarda, tabulaştırdıkları siyahların arasına kimselere farkettirmemeye çalışarak giriyorlar ve kendi beyaz dünyalarında takındıkları antiseptik, hatırlı, ağırbaşlı maskelerini yüzlerinden çıkarıp atıyorlardı bir kenara. Bu adamlar, o sapık zevklerini birkaç saatliğine tatmin edebilmek için büyük paralar harcamaktan geri durmayan kimselerdi.

Ama bu siyah-beyaz yeraltı dünyasında kimse müşterileri suçlamazdı. Müşteri parasını basurdu mu, siyahlar da onların düşünebildiği, hayal edebildiği, kelimelere dökebildiği herşeyi, canlarının çektiği herşeyi yapar ya da yaptırırlardı.

İngiltere'de ortaya çıkan Profumo davasında, Christine Keeler'in arkadaşı müşterilerinden bazılarının kırbaçlanmak istediğini söylemiştir ifadesinde. Kılavuzluk ettiğim evlerden biri de madamın evinde yerine getirilmesi mümkün olmayan herhangi bir sapık isteğin yerine getirildiği, en sapık zevklerin tatmin edildiği bir yerdi. Irkıyımı, marsık gibi kara, öküz gibi kuvvetli ve tıpkı bir liman işçisi gibi adaleli bir siyah kızın evviydi burası. İşin komik tarafı, buraya gelen beyazlar, bu gibi yerlere gelen müşterilerin en yaşlılarıydı. Allah bilir ya, bu adamlar bu evde yedikleri onca kırbaçtan sonra kolay kolay iflah olmazlardı. Onun için olacak ki, kendilerini o eve, o siyah kızın önüne diz çökün onun attığı

kamçı darbeleri altında haykırıp yalvarmaları için götüreyim diye benimle yine aynı yerde, 45'inci Sokak'la Broadway'in kesiştiği köşede yeniden buluşmaları için aradan hayli uzunca bir zamanın geçmesi gerekirdi. Bu ihtiyarların bazıları benim de orada kalıp kırbaçlanmalarını seyretmem için bana fazladan para verirlerdi. Bu siyah kız, kocaman bir Amazon'unkini andıran bedenini, daha parlak ve daha siyah görünsün diye tepeden tırnağa yağlardı. İhtiyarları kırbaçlarken de küçük, örme kırbaçlar kullanırdı; öylesine kırbaçlardı ki, adamların kanını akıttığı bile olurdu. Bu siyahi kız, bu sayede, ihtiyar beyazları kırbaçlaya kırbaçlaya küçük bir servet elde etmiştir.

Orada gördüğüm şeylerin hepsini anlatmam mümkün değildir. Ama sonraları hapishaneye düştüğümde, bütün bunların bir psikiyatrist için ne bulunmaz şeyler olduğunu düşünüp durmuşumdur. Üstelik o sapık beyazların büyük bir çoğunluğu hayli yüksek mevkilerde, sorumlu makamlarda bulunuyorlardı. Yani öteki insanlara önder olmak, örnek olmak, onları çekip çevirmek, onları etkilemek, onlar üzerinde nüfuz sahibi olmak durumundaydılar, söz sahibiydiler.

Daha sonraki yıllarda hapishanedeyken üzerinde sürekli kafa yorduğum bir başka konu daha vardı. Bütün bu beyaz müşteriler, istisnasız hemen hepsi de tercihlerini ifade ederken siyah olsun, Zenci olsun isterlerdi, "Ne kadar siyah olursa o kadar makbule geçer!" derlerdi. Madam da bu durumu uzun yıllardan sonra kazandığı tecrübelerine dayanarak bildiği için evinde sapık zevklerin tatmininde kullanılmak üzere en siyah tenli kızlardan bulundurmaya bakar, koyu siyah olmayan kızlara itibar etmezdi.

Harlem'de geçirdiğim yıllar boyunca, oraya gelen beyaz erkeklerin bir defa olsun beyaz fahişelere gittiğini görmüşlüğüm yoktur. Harlem'de sapık insanlara, özel zevk sahiplerine hitabeden bir sürü yer vardı ve bu yerlerin bazılarında beyaz kadınlar da bulundurulurdu. Ama bu beyaz kadınlara düşen tek iş, yakışıklı bir Zenciyle birleşmelerini seyretmek isteyen beyaz müşterilerin bu isteklerini karşılamaktı; hemen hemen bundan başka bir işe yaramıyordu bu beyaz kadınlar. Acaba bu, beyaz erkeklerin içten içe duydukları cinsel korkuya tanıklık etme isteğinden mi ileri geliyordu? Hatta birkaç kez öyle partiler gördüm ki, çiftleşmeyi seyretmeleri için beyaz erkekler yanlarında beyaz kadınlar da getirmişlerdi. İşte kendi kocaları tarafından getirilen beyaz kadınlara bu anlattığım şeylerden başka birşey için kılavuzluk etmedim. Yalnız bir de

bazı beyaz kadınları bildiğim bir beyaz sevici kadının yanına götürürdüm. Bu kadın da lezbiyendi, başka bir çeşit özel zevk sahibi, sapık bir kadındı yani.

Bu lezbiyen, güzel bir beyaz kadındı ve yanında her zaman için bir Zenci erkek bulunurdu. Çok ağzıbozuk bir kadındı. İstek üzerine, kesesi dolu beyaz kadınlara Zenci erkek temin ederdi.

Bu lezbiyen beyazı daha önceleri yanında sarışın bir kızla Harlem'in barlarında hep genç Zencilerle sohbet edip içerken görürdüm. İşin içyüzünü bilmeyen bir kimse bu beyaz lezbiyenin oralarda ne aradığını tahmin edemezdi. Ama bir gece ben o lezbiyene ve yanındaki sarışın kıza birkaç esrarlı sigara ikram etmiştim de çok beğenmişlerdi ve benimkilerin şimdiye kadar içtikleri en güzel esrarlı sigara olduğunu söylemişlerdi. Bu lezbiyenle yanındaki sarışın, şehirde bir otelde kalıyorlardı o zamanlar. Artık o günden sonra zaman zaman beni de kaldıkları otele davet etmeye başlamışlardı. Onlara esrarlı sigara götürdüğümde oturup biraz da sohbet ediyorduk.

Bu beyaz lezbiyen bana bu işine nasıl bir raslantı sonucu başlamış olduğunu anlatmıştı. Harlem'in demirbaşlarından olduğu için, beyaz kadınlar için deli olan Zencileri zamanla tanımıştı. Bu işe başlaması ise Doğu Yakası taraflarında bir güzellik salonunda çalışırken oraya gelen ve saatlerce çaldıkları çeneleriyle kafa ütüleyen o zengin kadınların konuşmalarına kulak kabarttıktan sonra olmuştu. Bu kadınlar cinsel bakımdan yetersiz olan kocalarından sözederken bu beyaz lezbiyen de onlara Zenci erkekler hakkında o güne kadar 'duymuş' olduklarını aktarmıştı. Duymuş olduğu bu şeyleri anlattıkça o kadınların bazılarının nasıl renkten renge girdiğini, heyecanlandığını da görmüş ve sonunda onları Harlem'den tanıdığı bazı Zencilerle kendi evinde buluşturmaya başlamıştı.

Derken işleri ilerleterek, şehirde kadın müşterilerinin randevulaşıp Zenci erkeklerle buluşabilmeleri için üç apartman dairesi kiralamıştı. Müşterileri onun bu hizmetini kendi arkadaşlarına da duyurup reklam ediyorlardı tabii. Sonunda güzellik salonunu da kapattı, iyice bu işe sıvandı, ama asıl işini gizlemek için de bir ulak servisi kurdu. Bütün işlerini telefonla görürdü bu lezbiyen.

Beyazların renk tercihini bu lezbiyen da farketmişti. Acil bir durumda beni kullanamayacağını, bu işlerde kullanılamayacak kadar açık tenli olduğumu kahkahalar atarak söylerdi bana. Müşterisi olan bütün kadınlar ondan 'kara bir erkek' istiyorlardı her zaman; bana anlattıklarına

göre istisnasız bütün beyaz kadınların isteği buydu; hattâ bazı kadınlar 'şöyle hakiki birşey' olsun isterlemiş, yani kahverengi tenli Zencilere, kızıl tenli Zencilere razı olmayacaklarını, ille de kapkara bir Zenci istediklerini açık açık söylerlermiş.

Bu lezbiyen kadın, ulak servisi kurma düşüncesini geliştirirken, müşterilerinin isteklerini dikkate almıştı. Müşterilerinden bazıları Zenci erkeklerin iyice hesaplanarak telefonla kararlaştırılan saatlerde kendi evlerinde olmalarını istiyorlardı. Bu kadınlar, kapıcılarının generaller gibi üniformalar giyindiği o muhteşem apartmanlarda, o mermer köşklerde oturuyorlardı. Ama beyazların toplumu hizmetçi rolündeki bir Zenciyi sorguya çekmeyi hiç düşünmez. Onun içindir ki kapıcılar yukarı daireye telefon eder ve "Haa evet, yukarı yolla onu James," buyruğunu duyunca da Manhattan'ın en itibarlı kadınlarının dediklerini bir an önce 'yerine getirsinler' diye, tertemiz giyinmiş ulak rolündeki Zencileri hemen asansöre bindirirlerdi.

İşin garip tarafı şu ki, bu beyaz kadınların o Zenci erkeklere duyduğu saygı, beyaz erkeklerin kölelik devrinden beri 'kullandıkları' Zenci kadınlara karşı duydukları saygıdan fazla değildi. Tabii buna karşılık, Zenciler de birlikte yattıkları beyazlar için zerre kadar saygı duymazlar. Örneğin ben, o zamanlar bile hâlâ arasıra New York'a çağırdığımda koşa koşa gelen Sophia için neler düşündüğümü iyi hatırlıyorum.

Şu Profumo skandalındaki Christine Keeler'in Batı İndia'lı dostu Lucky Gordon ve arkadaşları da herhalde aynı şeyleri düşünmüşlerdir. İngiltere'nin ileri gelen simaları bu kızlarla beraber olduktan sonra, kızlara doymamışlar ve tatmin olmak için Zencilere koşmuşlar ve esrarlı sigaralarını çekiştire çekiştire, o büyük İngiliz soylularını aldatılmış boynuzlu aptallar durumuna düşürmüş kimseler olarak onlarla alay edip eğlenmişler. Hiç kuşku duymuyorum ki Lucky Gordon 'maskeli adam' dediği kimsenin kimliğini ve daha da ötesini adı gibi biliyordu. Hattâ Gordon, beyaz kızların kendisine anlattığı şeylerin hepsini açığa vursaydı, herhalde İngiltere'de ikinci bir Profumo skandalı daha ortaya çıkardı.

İşte Amerika'nın en itibarlı sayılan beyaz çevrelerinde olup bitenler de bunlardan hiç farklı değildi. Yirmi yıl kadar önce ben, sözünü ettiğim bu rezaletlerin binbir çeşidini her gece kendi gözlerimle gördüm, kendi kulaklarımla duydum.

İkiyüzlü beyaz adam iki de bir Zencilerin 'ahlâkı bozuk' olduğundan sözeder durur. Oysa dünyada beyazlardan daha ahlâksız kim vardır acaba? Üstelik bu kadar da değil, sadece 'üst tabaka' beyazlar da değil! Daha geçenlerde gazeteler New York City'nin kenar mahallelerinde profesyonel telefonlu fahişe olarak çalışan bir grup beyaz ev kadını ve annesinin hikâyesini bütün ayrıntılarıyla yayınladılar, uzun uzun yazdılar. Bu beyaz kadınların bazıları kocalarının izniyle, hattâ önayak olmasıyla fahişelik yapıyorlarmış! Bazı kocalar da karıları işe çıktığında evde oturup çocuklara bakıyormuş. Ya müşterileri kimler bunların! New York City'de yayınlanan büyük bir gazeteden aynen aktaracak olursak: "Cuma gecesi yapılan baskında, içinde birçoğu önemli sosyal, mali ve politik mevkilerde bulunan 200'den fazla müşterinin isim ve adresleri yazılı 16 adet hesap defteri ele geçirilmiştir."

Ayrıca, bazı genç beyaz çiftlerin bir araya geldiklerini, evlerinin anahtarlarını bir şapkanın içine doldurduklarını, sonra da kocaların şapkadan gözleri bağlı olarak birer anahtar çektiklerini ve o geceyi çektikleri anahtarın ait olduğu evin hanımıyla geçirdiklerini daha geçenlerde okumuştum. Zenciler arasında, hattâ en berbat mahallelerde oturan, küçücük küçücük deliklerde, köprü altlarında bir sığıntı gibi yaşayan Zenciler arasında bile bu tip şeylerin yapıldığını ömrümde duymuş değilimdir.

Harlem'de bir gece sabaha karşı, kafasına naylon kadın çorabı geçirmiş, ince uzun boylu ve şapkalı bir Zenci bir bara dalmış ve içerde gecenin hasılatını saymakta olan Zenci müdürü ve Zenci barmeni tehdit ederek ellerindeki paraları alıp kaçmış. Harlem'deki barların çoğunda olduğu gibi, Zenciler tarafından işletiliyormuş gibi görünmekle birlikte, barın asıl sahibi bir Yahudiymiş. O zamanlar herhangi bir yerde içki satış izni alabilmek için insanın Devlet Müskirat İdaresi'nde mutlaka bir adamının bulunması gerekiyordu. Bu kuruluşla arası en iyi olanlar da tabii birbirlerini çok iyi tutan Yahudilerdi. Soyulan barın Zenci müdürü soyguncuyu bulabilmek için birkaç Zenci kabadayı tutmuş. Müdürün tarifi üzerine bu kabadayı Zenciler şüpheli kişiler listesine beni de kaydetmişler. Aynı günün gecesi, sabaha karşı gelip kapıma dayandılar.

Gelen kabadayılara hiçbir şeyden haberim olmadığını, üstelik o güne kadar da bu tip soygunculuk işlerine hiç karışmadığımı söyledim. Zaten o gece de kendi işimin başında olduğumu, belki sabahın dördüne kadar randevu evlerine kılavuzluk yaptığımı, sonra da dosdoğru evime gelip yatağıma girdiğimi anlattım adamlara.

Kabadayılar açıkça blöf yapıyorlardı. Boş atıp dolu tutarak bu soygun işini kimin yaptığını anlamaya çalışıyorlardı. Benden başka şüphelendikleri kimseler de vardı bereket versin böylece paçayı kurtarabilmiştim.

Adamlar gider gitmez ben de henüz üstümü giyindim ve bir taksiye atlayıp iki kişiyi yataklarından kaldırdım: randevuevi patronu madamı ve Sammy'yi. Cebimde biraz param vardı, ama madam biraz daha verdi bana. Sammy'ye de Michigan'a ağabeyim Philbert'i görmeye gideceğimi söyledim. İşler yoluna girdikten sonra bana haber etsin diye de Sammy'ye gittiğim yerin adresini vermeyi ihmal etmedim.

Bu gidişimde Michigan'da şiddetli bir kış hüküm sürüyordu, hattâ öyle ki bir defasında saçlarımı düzelteyim diye kafama macun sürdüğümde bir de baktım ki banyoda ki su boruları donmuş, sular akmıyor. Bunun üzerine, ilaçlı su kafamı yakmasın diye hemen kafamı tuvaletin içine soktum ve sifonu defalarca çekerek kafamı ancak durulayabildim.

Sammy'nin telgrafını alıncaya kadar o dondurucu Michigan'da bir hafta geçirdim. Kızıl tenli başka bir Zenci soygunu kendisinin yaptığını itiraf etmişti de böylece ben de Harlem'de yeniden yaşama imkânına kavuştum.

Harlem'e döndümse de kılavuzluğa tekrar dönmedim. Bu işi neden bıraktığımı şimdi hatırlayamıyorum. Öyle sanıyorum ki o zamanlar bir süre için her türlü dümeni bırakmak, gece kulüplerinde arkadaşlarla eğlenip uyuşturucu kullanmanın zevkine varmak gelmişti içimden. Zaten ondan sonra da randevuevine, madamın yanına bir daha uğramadım.

Hatırladığıma göre, hastalanmaya başlamam da aşağı yukarı o sıralara rastlıyordu. Devamlı üşütüyordum. Gece gündüz hiç durmadan burnumu çekmek ve ikide bir burnumu silmek artık iyice sinirlerime dokunur hale gelmişti. O sıralarda o kadar sarhoş oluyor, kendimden o kadar geçiyordum ki adetâ sürekli rüyada yaşıyor gibiydim. Artık arasıra şehirdeki bazı arkadaşlarla, bazı sanatçı dostlarla afyon çekmeye başlamıştım. Ayrıca o zamana kadar içtiğimden çok daha fazla esrarlı sigara içiyordum. Üstelik artık kibrit çöpü büyüklüğündeki o esrarlı sigaralardan değildi içtiklerim. Marihuanayı hani nerdeyse avuç avuç içer hale gelmiştim giderek.

Bir zaman sonra, şehirde bir Yahudinin yanında çalışmaya başladım. Onun hatırı için üstesinden geldiğim bir işten dolayı beni gözü tutmuştu bu adamın. İş yapamaz hale gelmiş olan lokantaları ve barları devralıp işletirdi bu Yahudi. Hymie'ydi adamın adı. İflasın eşiğindeki yerleri devraldıktan sonra biraz değişiklik yapıyor, sonra dışarıyı bayraklarla, flamalarla, neonlarla süsleyip görkemli bir açılış gecesi tertipliyordu. Camlarındaki "Yeni Ellerde Yeniden Açıldı" afişleriyle, içi tıka basa dolu olan böyle yerler, elindeki paralarıyla yatırım yapacak bir yerler arayan ve çoğu gene Yahudi olan spekülatörlerin iştahını kabartıyordu. Bu bakımdan Hymie, devralıp elden geçirdiği yerleri bazan daha bir haftaya bile varmadan iyi bir kârla elden çıkarıp başkalarına devrediyordu.

Hymie benden gerçekten çok hoşlanıyordu. Ben de ondan hoşlanıyordum. O konuşmayı seviyordu. Ben de dinlemekten zevk alıyordum. Hymie'nin iki sözünün birisi Yahudilerle Zenciler hakkındaydı. Dünyada en çok kızdığı şey, Yahudilerin kendi güzelim isimlerini bırakıp da İngiliz isimleri almalarıydı. Kendi Musevi isimlerini bırakıp İngiliz isimleri alanları tek tek sayıyor, onlara tükürüyor, dudak bükerek onları küçümsüyordu. Hymie'nin tükürdüğü kimselerin bazıları, Yahudi oldukları kimsenin aklından bile geçmeyen tanınmış adamlardı.

"Bak Kızıloğlan," derdi Hymie, "ben Yahudiyim sen de siyahsın. Bu kâfir hristiyanlar ne senden hoşlanırlar, ne de benden. Yahudiler kendilerinden daha uyanık olmasalardı, inan ki bu kâfirler Yahudilere sizin siyahlara yaptıklarından daha da kötü muamele ederlerdi."

Onun yanında çalışırken Hymie bana çok iyi para veriyordu. Bazan haftada ikiyüz üçyüz doları buluyordu bana verdiği para. Ben de Hymie için herşeyi göze alacak durumdaydım. Nitekim onun için birçok şeyler yaptım da. Ama asıl işim, Hymie'nin genellikle kendinin biraz düzelterek başkalarına devrettiği barlara sattığı kaçak içkileri teslim etmekti.

Yanımda başka birisi daha olurdu ve birlikte Long İsland taraflarındaki bir kaçak içki imalathanesine gider gelirdik. Yanımızda kaçak içki verdiğimiz barlardan toplanmış koli koli boş viski şişesi bulunurdu; etiketli ama boş şişeler. Kaçak viskiyi beş galonluk büyük kaplarda alır ve huni ile bu şişelere taksim ederdik, sonra da Hymie'nin talimatı doğrultusunda o bara şu kadar koli, bu bara şu kadar koli dağıtır dururduk.

O zamana kadar sadece ve sadece bilmem ne marka viski içtiğini, o

marka viski dışında ağzına viski değdirmediğini öğüne öğüne iddia eden birçok müşteri de içtiklerinin başkası değil sadece bir hafta önce imal edilmiş olan halis muhlis kaçak Long Island viskisi olduğunu anlayamazlardı bile. Viski içenlerin çoğu işte böyle 'marka' meraklılarıydı! Bunun yanında, Hymie'nin de iznini alarak ben kendi hesabıma Harlem'de hâlâ çalışmakta olan bazı gizli meyhanelere ve hattâ tanınmış barların birçoğuna az miktarda da olsa kaçak içki satmışımdır.

Ama bir haftasonu Long Island'da Devlet Müskirat İdaresi'yle ilgili birşeyler döndü ortalıkta. Devlet Müskirat İdaresi'nde görülen bütün rüşvet ve yolsuzlukların ortaya çıkarılması, New York Eyaleti'nde son yıllarda meydana gelen skandalların en büyüğü olarak nitelendirildi. Benim de dahil olduğum kaçak içki şebekesinde yüksek mevkilerde görev yapan birisi herhalde yüklüce bir paraya kanmış olmalıydı. İspiyoncunun 'içten' olduğu yolunda bir dedikodu gitmişti Hymie ve öteki kaçakçıların kulağına. Ve birgün Hymie kendisinin tespit edip bana bildirdiği buluşma yerine gelmedi. Ondan sonra da ondan hiçbir haber almadım. Ama daha sonraları, Hymie'nin denize atıldığı geldi kulağıma. Zavallı Hymie, yüzme bilmezdi.

Birgün Bronx taraflarında bir Zenci, gezginci bir kumar şebekesinin adamı olan birkaç İtalyan'ı soymuş. Her nasılsa duymuştum bunu. Bu işi her kim yapmışsa, aptalın teki olması bir yana, 'uzun boylu, çok açık tenli' birisi olduğu söyleniyordu. Soygun sırasında kafasına da bir kadın çorabı geçirmiş bu Zenci. Bir önceki bar soygununu yapan asıl Zenciyi gerçekten yakalamışlar mıydı, yoksa önlerine çıkan herhangi birisine olayla ilgisi olup olmadığına bakmadan dayak ata ata suçu adamcağızın üstüne mi yıkmışlardı acaba? Bunu zaten ta o zamandan beri merak edip duruyordum. Fakat ne olursa olsun, bir önceki olayda benden şüphelenmiş olmaları bu olayda da şüphelerinin benim üzerimde toplanmasına neden oldu.

O sıralarda birgün Polo Grounds'a bakan tepedeki Şişko'nun Barı'ndaydım ve bir ara telefon etmek üzere telefon kabinine girmiştim. Bardaki -hattâ Harlem'deki- herkes içki içiyor ve Brooklyn Dodgers takımının yöneticisi Branch Rickey'in Zenci beyzbolcu Jackie Robinson'la mukavele imzaladığına dair gelen haberlerin heyecanıyla olayı kutlu-

yordu. Bu olay gerçekten yediden yetmişe herkesi çok heyecanlandırmıştı. Düşünebiliyor musunuz, Jockie Robinson artık Dodgers İdman Yurdu'nda oynayacaktı Dontreal'da Yani demek ki anlattığım şeyler 1945 sonbaharında meydana geliyordu.

Yarım dolarlık bir biletten kazandığım ikramiyeyi o gün öğleden sonra hemen gidip batı İndia'lı Archie'den almıştım; Archie hemen oracıkta kendi cebinden tam üçyüz dolar ödemişti bana. Bunun üzerine ben de Jean Parks'a telefon ediyordum. Jean, Harlem'in gelmiş geçmiş en güzel kadınlarından biriydi Bir zamanlar Bluebonnets topluluğunda Sarah Vaughan'la birlikte şarkı söylüyordu. Earl Hines eşliğinde söyleyen bir dörtlüydü bunların ekibi. Bir süreden beri Jean'la bizim bir alışkanlığımız peyda olmuştu, arkadaşça bir adet edinmiştik ikimiz. Buna göre hangimiz piyangodan büyükçe bir para kazanırsak diğerimize haber veriyor ve o gece birlikte çıkarak bunu kutluyorduk. Benim son kazanışımdan sonra o beni iki defa yemeğe çıkarmıştı ve işte o gün de ben ona telefon etmiş, "Neyse ki bu sefer ben seni davet ediyorum", demiştim, gülüşmüştük bunun üzerine. Sonra da 52'inci Sokaktaki bir gece kulübüne giderek bir süreden beri turnede olan ve o günlerde de New York'ta bulunan Billie Holiday'i dinlemeye karar vermiştik

Telefonun ahizesini yerine asarken gözlerim, kendi kendimi telefon kulübesine adetâ hapsolmuş olan beni bütün dikkatleriyle süzüp duran gangster tipli, cılız iki fellaha takıldı.

Vaziyeti anlamak için içgüdüye falan da hacet kalmamıştı. Aksi gibi yanımda silah da yoktu o gün. Cebimdeki tek şey sigara paketiydi. Ama belki adamları korkutabilirim düşüncesiyle bir umuttur diyerek elimi silah çekecekmişim gibi yavaş yavaş cebime doğru götürmeye başladım. Adamlardan biri hemen ileri fırlayıp telefon kulübesinin kapısını açtı. Zeytin gözlü, esmer iki İtalyandı bunlar. Benim elimse hâlâ cebimdeydi.

"Çık dışarı da hesabımızı görelim," dedi birisi.

İşte tam o anda barın giriş kapısında bir polis belirdi. Polisi gören gansterler hemen ortalıktan toz oldular. Hayatımda hiçbir zaman polis gördüğüme o zamanki kadar memnun olmamışımdır.

Arkadaşım Pezevenk Sammy'nin evine geldiğimde korkudan hâlâ tir tir titriyordum. Sammy bana az önce Batı İndia'lı Archie'nin gelip beni sorduğunu söyledi.

Bazan olur bütün bu başımdan geçenleri tek tek hatırlarım da bugün hâlâ nasıl hayatta olduğumu, doğrusunu söylemek gerekirse, ben

kendim bile anlayamam. Aptalları ve bebekleri Tanrı korur derler hani. Ben de beni Allah'ım korudu diye düşünmüşümdür her zaman. Hayatımın o devresinde ben gerçekten ölmüş birisiydim; akıl fikir yoktu bende o zamanlar. Ama ne yazık ki benim bundan haberim bile yoktu.

Neyse de, o gün kendimden iyice geçeyim diye, Jean Parks'la buluşup Lady Day'i dinlemeye gideceğim saate kadar vakit geçirmek için Sammy'le biraz kokain çektik. Sammy'nin o ara Batı India'lı Archie'nin beni aradığını söylemesi benim aklıma hiçbir şey getirmemişti, hiç değilse o anda

8. KISTIRILIŞ

Biri kapıyı vuruyordu. Pijama ve bornozuyla yatağının üzerinde uzanan Sammy "Kim o?" diye seslendi.

Batı India'lı Archie, "Benim, Archie!" diye cevap verince, Sammy elindeki üzerinde azıcık kokain tozu -ya da daha doğrusu kristali- kalmış olan iki taraflı tıraş aynasını somyanın altına sokuverdi. Ben de kalkıp kapıyı açtım.

"Paramı isterim Kızıloğlan!"

Silahını burnuma dayamıştı bile Archie. Şu 32-20 de pek matrak silahtır doğrusu. 32'likten büyüktür ama 38'lik kadar da yoktur. Gerçi ben o güne kadar bir sürü belâlı Zenciyle karşı karşıya gelmiştim. Ama ölmeye niyeti olmayan bir insan, açıkçası, bu Batı India'lı Archie'yle takışmazdı.

Onun için bu işe inanasım gelmiyordu. Archie'nin bu hali hayli korkutmuştu beni. Bir anda olup bitenler beni öylesine şaşırtmıştı ki kafamı toparlayıp da iki lâf edecek halim bile kalmamıştı.

"Yahu Archie, ne oldu be?"

Batı India'lı Archie meseleyi anlattı. Ben ona gidip de numarayı tutturduğumu, ikramiye kazandığımı söylediğimde zaten o dakka içine bir kurt düşmüş, ama gene de üçyüz doları çıkarıp cebinden vermiş, fakat

sonradan gidip numaraları kaydettiği biletleri kontrol edince işin tam da aklına geldiği gibi olduğunu anlamış; ben kazanan numaraya değil de, başka bir numaraya oynamışım aslında

"Yahu sen deli misin be?" diye atıldım hemen; çünkü göz ucuyla Sammy'nin yavaş yavaş yastığın altındaki 45'lik silahına uzandığını görmüştüm. "Yahu Archie, hiç buna imkân var mı? Senin kadar zekî bir adam, kazanmayan birine para öder mi hiç?"

O anda 32-20 Sammy'ye doğruldu ve Sammy olduğu gibi donakaldı. "Seni alnının ortasından zımbalardım ama neyse," dedi Archie. Sonra tekrar bana döndü. "Paramı harcadın mı yoksa?"

Herhalde 'evet' gibilerden kafamı salladım.

"Öyleyse sana yarın on ikiye kadar müsaade," dedi Archie.

Sonra bir elini arkasına götürerek kapıyı açtı. Geri geri giderek odadan çıktı ve kapıyı üstümüze kapattı.

Dümencilliğin klâsik çıkmazlarından biriydi işte bu durum. Aslında mesele para değildi. İkramiye olarak aldığım üçyüz doların ikiyüzü hâlâ cebimdeydi. Asıl mesele para olsaydı, kalan yüz doları Sammy verirdi bana o anda. O anda yüz doları yoksa bile, çalıştırdığı kadınlar ona hemen yüz dolar getirirlerdi. Hattâ Batı India'lı Archie'nin kendisi bile, istesem rahatlıkla üçyüz dolar borç verebilirdi bana; o güne kadar kendisinden bilmem kaç bin dolarlık bilet almış birisiydim ben ve aldığım biletlerin yüzde onu da Archie'nin cebine gitmişti. Hattâ bir seferinde, benim parasız pulsuz kaldığımı duyunca Archie'nin kendisi beni köşe bucak arayıp bulmuş ve biraz para uzatarak, "Sok şunu cebine," diye homurdanmıştı.

Asıl mesele, onun yaptığı bu son hareketin ikimizi de nasıl bir duruma düşürdüğüydü. O zamanlar bizim o vahşi kaldırım dünyamızda bir dümenci için en önemli şeyler, 'yüzü olmak' ve 'onur' gibi şeylerdi. Hiçbir dümenci 'uyutulmuş' olduğunun, yani enayi yerine, aptal yerine konulmuş olduğunun sağda solda duyulmasını istemezdi asla. Bundan daha kötüsü de, hiçbir dümenci kendisine blöf yapılabileceğinin, tehditle korkutulup yıldırılabileceğinin etrafa gösterilmesine hiç mi hiç katlanamazdı.

Batı India'lı Archie, bizim dünyamızda bazı genç dümencilerin kazara, eski namlı dümencileri tongaya bastırmaları halinde bunu nasıl her tarafa yayarak kendilerine nam sağladıklarını da bilen birisiydi ve benim de böyle birşey peşinde olduğumu sanıyordu kendince.

Buna karşılık kendisi de beni nasıl tehdit ettiğini her tarafa yayarak kendi namını korumaya çalışacaktı, bunda anlaşılmayacak birşey yok.

İşte bu kanun yüzünden, Harlem'de geçirdiğim yıllar boyunca o sıralar tehdit edilen, şehri terketmek zorunda bırakılan ya da gözden düşürülen yüzlerce dümenci tanımıştım.

Archie'yle aramızda geçen bu olay her tarafa duyulduktan sonra, ikimizden birinin meselenin peşini bırakması ve alttan alması kimsenin beklemediği birşeydi. Artık herkes gelişmeleri ve işin sonunu bekliyordu merakla.

Ayrıca bu türden en azından bir düzine daha hesaplaşma biliyordum ki, verilen müddeti geçmek taraflardan birini 'Mühlet Dolduğundan Mıhlanmış' olarak morga, diğerini de ya nefsi müdafaadan ömürboyu hapse ya da kasten adam öldürmekten elektrik sandalyesine yollamıştı.

Sammy'nin evinden çıkarken Sammy 32'lik tabancasını verdi. Yanımda hiç silahım yoktu çünkü, hepsini de evde bırakmıştım o gün. 32'liği cebime aldım ve elim de cebimde olduğu halde evden çıktım.

Kendi halime bırakılacağımı hiç sanmıyordum. O bakımdan, bütün içgüdülerimi, bütün önsezilerimi kullanarak ilerlemek zorundaydım. Reginald'ın New York'ta bulunmamasına bayağı sevinmiştim. Böyle nazik bir durum karşısında beni korumak isteyebilirdi New York'ta olsaydı, ama ben kardeşimin Batı İndia'lı Archie gibi birisi tarafından alnının ortasından vurulmasını hiç istemezdim doğrusu.

Dışarı çıkınca köşede bir süre bekledim. Bütün uyuşturucu müptelâlarında olduğu gibi, o ara kafamda bir sürü şey aynı anda geçiyordu. Acaba Batı İndia'lı Archie bana blöf yaparak uyutmaya mı çalışıyordu? Yoksa benimle dalga mı geçiyordu? Eski dümencilerin bazıları yenileri işletmeyi pek severlerdi. Ama Archie öyle başkaları gibi üçyüz dolar dolandırmak için bunu yapacak birisi değildi, bunu da biliyordum. Gelgelelim herkes öyle uyanıktı kil Harlem'in şu vahşi dünyasında insan kendi öz kardeşini bile rahat dolandırırdı. Piyango bileti satıcıları, çok fazla uyuşturucu madde kullanan bazı müşterilerinin kazandıkları ikramiyeleri inkâr ediverirlerdi; çünkü bu durumdaki müşteriler, piyangocu biraz diretecek olursa hakikaten o kazanan numaraya oynayıp oynamamış olduklarında tereddüde düşerlerdi.

Acaba gerçekten batı İndia'lı Archie haklı olamaz mı diye düşünmeye başlamıştım. Yoksa ben mi oynadığım numarayı karıştırıyordum? Aslında iki numaraya para yatırdığımı kesin olarak hatırlıyordum; dahası

Archie'ye bu iki numaradan birindeki üç rakamın bütün kombinezonlarına oynadığımı söylediğimi de hatırlıyordum. Acaba hangi numaradaki rakamların kombinezonunu oynamış olduğumu mu şaşırmıştım?

Bu arada Jean Parks'ı evinden alacağım saat de gelip çatmıştı. Jean'la Onyx Kulüp'e gidip Billie'yi dinleyecektik. Kafam allak bullak olmuştu. Acaba Jean'a telefon edip bir mazeret uydurarak buluşmaktan vaz mı geçsem diye düşündüm. Ama artık bu noktadan sonra kaçmanın yapılabilecek en kötü hareket olduğunu da çok iyi biliyordum. Onun için bundan vazgeçtim ve gidip Jean'ı evinden aldım. Bir taksiye atlayıp 52'inci Sokak'a geldik. Kulübün önünde 'Billie Holliday' ismi neonlarla yazılmış ve koca koca afişleri ışıklandırılmıştı. Kulübün içerisi ta duvar diplerine kadar masalarla tıka basa doldurulmuştu. Zaten masalar da çok küçük olduğundan, üzerlerine iki kadehle dört dirsek zar zor sığıyordu. Onyx işte öyle küçücük yerlerden birisiydi

Billie mikrofona geldikten sonra, Jean'la beni ancak birinci şarkısının bitimine doğru farkedebildi. Beyaz tuvaleti ışıklar altında pırıl pırıl yanıyordu. Yüzünde hep o bakırımsı kızılderili görünüşü vardı. Saçını da her zamanki gibi gene atkuyruğu yapmıştı. İkinci şarkı olarak Billie benim çok sevdiğimi bildiği bir parçaya başladı: "You Don't Know What Love Is". "Sen aşk nedir bilmezsin, Her şafağa uykusuz gözlerle girmedikçe, Hiç istemediğin halde aşkını yitirmedikçe, Sen aşk nedir bilmezsin".

Programını bitirdikten sonra Billie bizim yanımıza geldi. Jean'la uzun zamandır birbirlerini görmedikleri için hasretle kucaklaştılar. Billie benim birşeylere canımın sıkılmakta olduğunu hemen anladı. Gerçi benim uyuşturucu maddeler yüzünden hemen hemen her zaman dalgın durduğumu biliyordu, ama durgunluğumun bundan ileri gelmediğini, canımın başka birşeye sıkıldığını anlayacak kadar iyi tanıyordu beni ve o her zamanki küfürlü konuşmasıyla bana neyimin olduğunu sordu. Ben de o zamanki tamtakır kelime hazinemle dilimin döndüğü kadar hiçbir derdim olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun üzerine Billie de artık üzerime düşmedi.

O gece, kulübün fotoğrafçısı bir de fotoğrafımızı çekmişti. O resimde üçümüz birden son derece samimi bir havada oturmuş laflıyoruz. İşte o gün Lady Day'i son görüşüm oldu benim. Billie ölmüştü; uyuşturucu maddeler ve büyük kederler o sevgi dolu kalbi durdurmuştu; kendisinden sonra kimsenin taklit edemiyeceği o stili, o eşsiz sesi susturmuştu. Lady Day bütün şarkılarını adetâ yüzlerce yıllık bir hüzünle, bir ce-

fayla yüklü bir Zenci ruhuyla söylerdi. Ama ne utanç verici birşeydir ki, o mağrur, o güzel, o siyah kadın, siyah ırkın gerçek büyüklüğünün taktir edildiği bir yerde yaşayamadan geçip gitti.

O akşam Onyx Kulüp'ün tuvaletine gittim ve Sammy'nin verdiği küçük bir paket kokainden biraz çektim. Sonra Jean'la bir taksiye atlayıp Harlem'e geçmeye ve orada uygun bir yerde biraz daha içmeye karar verdik. Jean, 147'nci Sokak'la St Nicholas Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alan La Marry-Cheri barının önünde durmasını istedi şoförden. Jean, sürekli uğrak yerlerimden biri olan bu barın önünde durdurmuştu taksiyi ama o gün olup bitenlerden hiç haberim yoktu tabii. Ben de işi bozuntuya vermeyeyim dedim, silahımın yanında bulunuşundan cesaret alarak, biraz da çektiğim kokainin etkisiyle, La Marry-Cheri'ye gitmeye evet dedim. Orada da bir hayli içtikten sonra, bayağı sarhoş olmuştum, hattâ Jean'a kendisini eve götüremiyeceğimi, bir taksi tutup kendi başına gitmesi gerektiğini söyledim. O da dediğim gibi yaptı. Jean'ı ondan sonra hiç görmedim.

Jean gittikten sonra aptallık ettim; bardan efendi efendi çıkıp gitmedim de orada oturup kaldım. Hem de çok budalaca bir şekilde, sırtım kapıya dönük olarak oturdum ve başladım Batı India'lı Archie'yi düşünmeye. İşte o gündür bugündür ben artık hiçbir zaman sırtım kapıya dönük olarak oturmamışımdır hiçbir yerde. Bundan sonra da oturmam. Gerçi bir bakıma o zaman öyle oturmuş olmam da çok iyi olmuştu. Eminim ki sırtım kapıya dönük olarak oturmasaydım da Batı India'lı Archie'yi kapıdan içeri girerken görmüş olsaydım, mutlaka vururdum onu.

Ondan sonra hatırladığım tek şey, Batı India'lı Archie'nin birden karşımda bitiverdiğidir. Elinde tabancasıyla dikilen Archie, bir yandan da bana yüksek sesle küfürler savurmaktaydı. Aslında herkese duyurmak ve böylece sarsılmış olan itibarını kurtarmak için yapıyordu bunu Ağzına ne gelirse söyledi bana, sövdü, saydı, tehditler yağdırdı.

Bardaki herkes, barmenler, müşteriler, oldukları yerde donup kalmışlardı; kaldırdıkları kadehlerini ağızlarına bile götürememişler, havada tutuyorlardı. Barın arka taraflarında yer alan müzik dolabında bir plak çalıp duruyordu. O güne kadar Batı India'lı Archie'nin sarhoş olduğunu görmemiştim. Ama eminim ki Archie'nin bu hali içki sarhoşluğu değildi. Üstelik dümencilerin çoğunun bir işe çıkmadan önce cesaretlerini toplamak üzere uyuşturucu madde olarak kafayı adamakıllı bulduklarını da bilen birisiydim ben.

"Archie'yi biraz sonra geberteceğim. Arkasını döner dönmez çekip vuracağım, sereceğim onu yere," diye geçiriyordum içimden o an. Ceketimin altında kemerime soktuğum 32'lik tabancamın varlığını bedeninde hissediyor, kaburgalarımın üzerindeki sertliğini duyuyordum.

Batı India'lı Archie, o anda sanki içimden geçenleri bir bir okumuşçasına, sövüp saymayı bıraktı. Benim için çok dokunaklı sözler etmeye başladı.

"Aklından benden önce davranıp beni öldürmek geçiyor Kızıloğlan," dedi. "Ama şu söylediklerime iyi kulak ver. Yaşım gelmiş altmışa. Yaşı altmış, işi bitmiş bir adamım ben. Sing Sing'de bile yatmışım. Yaşayacağım kadar yaşamışım zaten. Ama sen daha gençsin. İstersen çek öldür beni, ama olan yine sana olur. Hapse girdiğinle kalırsın,"

O zamandan beri çok düşünmüşümdür. Sanıyorum ki o zamanlar Batı India'lı Archie beni korkutup kaçırmaya çalışıyordu; böylece, beni kaçırabilirse hem itibarını kurtarmış olacaktı, hem de hayatını kurtarmış olacaktı. Belki de o gün beni korkutabilmek için kafayı bulmuştu. Orada benim o güne kadar hiç adam öldürmediğimi bilen yoktu, ama beni tanıyan hemen herkes, kendim de dahilim buna, benim adam öldürebileceğime tereddütsüz inanırdı.

Neler olurdu bilemiyorum. Ama Harlem'de hüküm süren kanunlara göre, Batı India'lı Archie bana bu kadar küfür savurduktan, bu kadar hakaret ettikten sonra elini kolunu sallaya sallaya çıkıp gitseydi, arkasından benim de hemen kalkıp onu takibetmem ve sokakta çekip vurmam gerekirdi.

Ama Batı India'lı Archie'nin bazı arkadaşları etraftaki masalardan kalkıp duruma müdahale ederek ona sokuldular ve yatıştırıcı bir sesle, "Archie... Archie!" diyerek kendine gelmeye çağırdılar onu.

Sonra yavaşça Archie'yi tutup bir kenara çektiler; onların bu hareketine Archie de ses çıkarmadı. Sonra yanımdan geçip giderlerken onların gözü bende, benim gözüm onlarda, birbirimize dik dik bakıyorduk. Barın en dip taraflarında bir yere götürdüler onu.

Ben de hemen oturduğum tabureden doğruldum. Amerikan barın üzerine bir dolar bıraktım. Arkama bakmadan bardan çıktım.

Dışarı çıkınca barı tamamen görebileceğim bir yerde durdum, elim cebimde beş dakika kadar bekledim orada. Batı India'lı Archie gözükmeyince, ben de çekip gittim.

Şehre inip, Altıncı Cadde'nin yukarı kısmında, 45'inci Sokak'taki

Howard Oteli'nde kaldığını bildiğim bir beyaz aktörü uyandırdığımda herhalde saat sabahın beşi falan olmalıydı.

Sarhoş kalmam gerektiğini biliyordum.

Ondan sonraki birkaç saat içinde, inanılmayacak kadar çok miktarda uyuşturucu madde aldım. Önce o beyaz aktörden biraz afyon istedim. Sonra bir taksiye atladığım gibi eve gittim ve o afyonu olduğu gibi çektim. Bir sivrisinek vızıltısı duysam silahıma sarılacağım, o hale gelmiştim.

Derken telefonum çaldı. Şehirde bir otelde kalan o lezbiyen beyazdı telefon eden. Kendisi ve yanındaki o sarışın arkadaşı için elli dolarlık esrarlı sigara getirmemi istiyordu.

Şimdiye kadar sürekli yapmışım bu işi de bundan sonra mı yapmıyacağım, işte şimdi tam sırası, diye geçti içimden o anda. Afyon beni bayağı sersemletmişti. Banyoda bir şişe benzedrin hapı vardı. Biraz kendime geleyim diye birkaç tane attım bu haplardan. Üstüste aldığım bu şeylerin etkisiyle kendimi iyice kaybetmiştim adetâ; kafam aynı anda farklı yönlere gidip gidip geliyordu.

Kalkıp yandaki dairenin kapısını çaldım. Orada oturan esrar satıcısı bana veresiye marihuana veriyordu. Benim kafayı adamakıllı bulduğumu görünce dayanamadı ve esrarlı sigaraları sarmak için bana yardım bile etti. Başbaşa vererek yüz kadar esrarlı sigara sardık. Ama sigaraları sararken ikimiz de birkaç tane tüttürdük bu arada.

Önce afyon, sonra benzedrin ve bunların üstüne şimdi bir de esrarlı sigara.

Şehre giderken Sammy'nin evine uğradım. Kapıyı çakmak gözlü İspanyol Zencisi karı açtı. Sammy bu kadına şaka maka derken bağlanıyordu galiba. Eskiden elindeki kadınların hiçbirini de yanında böyle uzun zaman barındırmazdı, oysa bu sefer durum hayli farklı görünüyordu, şimdi kapıyı bile bu karı açıyordu. Sammy o zamana kadar kafayı bayağı bulup ağırlaşmış olmalıydı ki beni bile zor tanıdı. Yattığı somyanın altına uzandı ve o meşhur traş aynasını çıkardı. Kokain kristallerini nedense hep bu aynanın üstüne koyuyordu Sammy. Biraz çekmem için işaret etti. Ben de reddetmedim tabii.

Oradan ayrılıp şehre, esrarlı sigaraları teslim etmeye giderken, anlatılması imkânsız duygular içindeydim; aynı anda birçok oluktan birbirinden farklı birçok duygu boşanır gibiydi üstüme. Bu hali en iyi anlatacak kelime olsa olsa zamandışı-kalma olabilirdi herhalde. İnsana o haldeyken bir gün beş dakikaymış gibi kısacık da gelebilirdi, yarım saat bir hafta kadar uzun da gelebilirdi.

Otele vardığımda kimbilir ne haldeydim bilemiyorum. O lezbiyen beyaz ve yanındaki kız arkadaşı kapıyı açıp beni o halde görünce hemen tutup yatağa uzanmama yardım ettiler. Yatağa adetâ düştüm ve anında sızıp kaldım.

O günün gece yarısı kadınlar beni uyandırdığı zaman, Batı İndia'lı Archie'nin üçyüz dolarını geri vermem için bana tanıdığı son mühlet çoktan bitmiş ve hattâ üzerinden de oniki saat geçmişti. Sabaha karşı Harlem'e dönmüştüm tekrar. Mesele her tarafa yayılmıştı. Tanıdıklarım hemen bir fırsatını bulup benim yanımdan uzaklaşmaya bakıyorlardı. Biliyordum ki, hiçbirisi de, Archie ile çatışmaya girecek olursak iki ateş arasında kalmak istemiyordu.

Ama o gün hiçbir şey olmadı. Ertesi gün de olmadı. Ben yine hep sarhoş geziyordum.

Bu ara bir barda, dümenciliğe yeni yeni heveslenen genç bir oğlanın ağzını burnunu dağıttım. Oğlan bir süre sonra tekrar geldi ve bana bıçak çekmeye kalktı; çekip serecektim leşini yere ama biri yetişti de tutup kaldırdı oğlanın karaltısını önümden. Bardan yaka paça dışarı atarlarken oğlan küfürler savurarak, "Geberteceğim seni!" diye bağırıyordu.

O anda, üzerimdeki silahı bir başkasına vermek geldi içimden. Bardaki dümencilerden birine göz ettim. Daha ben belimdeki silahı yavaşça çıkarıp etrafa çaktırmadan o dümenciye el altından henüz vermiştim ki öbür kapıdan içeriye bir polis sızdı. Eli silahının kabzasındaydı. Harlem'in dört bir yanında dolaşan dedikoduyu polis de duymuştu tabii. Bu bakımdan, bana doğru yaklaşan polis benim silahlı olduğumdan yüzdeyüz emindi. Bana yavaş yavaş sokuldu. Kılımı kıpırdatmaya kalksam çekip beni vuracağı kesindi, gelişinden belliydi.

"Ellerini cebinden çıkarıp yukarı kaldır, Kızıloğlan!" dedi. "Sakın yanlış bir hareket yapayım deme!"

Ben de polisin sözünü dinledim ve dediğini aynen yaptım. Zaten polis benim elimin boş olduğunu görünce ikimiz de rahat bir nefes almıştık. Adam beni önüne katarak bardan dışarı çıkardı. Dışarda ikinci bir polis, kaldırım kenarına park ettikleri devriye arabasına yaslanmış bekliyordu, arabanın telsizi de açıktı. Yoldan gelip geçenler etrafımıza birikip seyretmeye başlamışlardı. Polisler üzerimi baştan ayağa aradılar orada.

Hiçbir şey bulamayıp elleri boşa çıkınca, "Ne arıyordunuz ki?" diye sordum ben de.

"Senin silah taşıdığına dair bir ihbar aldık, Kızıloğlan" dediler.

"Evet bir silahım vardı," dedim ben de. "Ama nehire fırlatıp attım."

Bara girip beni dışarı çıkaran polis dedi ki, "Ben senin yerinde olsaydım, bu şehirden çekip giderdim Kızıloğlan."

Ben de tekrar bara girdim. Aslında silahını nehire attığımı söylemekle polislerin evimde arama yapmalarını engellemiştim. Tutup evi aramaya kalksalardı, orada bulacakları şeyler bana bir değil on silahtan daha pahalıya malolur ve onlara da bir terfi bile aldırabilirdi.

Herşey öylesine üstüste binmeye başlamıştı ki, adetâ dörtbir yanımdan kıskıvrak sarılmış gibiydi o ara. Sanki her köşede bir pusu kurulmuştu benim için. Batı India'lı Archie elinde tabanca adım adım peşimdeydi. Adamlarını benim soyduğumu sanan gezginci kumar şebekesine mensup o iki İtalyan gangster peşimdeydi. Ağzını burnunu haşat ettiğim o çaylak dümenci peşimdeydi. Polis peşimdeydi.

Gerçi o güne kadar dört yıldır şansım yaver gittiğinden ya da kafamı çalıştırmasını bildiğimden hapse düşmekten her seferinde de kurtulmuştum. Hattâ tutuklanmak diye bir şey bile sözkonusu olmamıştı benim için. Ya da ne bileyim ciddi bir belâya çatmamıştım o güne kadar. Ama biliyordum ki, artık her an birşeyler olabilirdi.

Haberim olmadan Sammy benim için öyle bir iyilik yapmıştı ki, keşke imkân olsaydı da ona bu iyiliğinden dolayı teşekkür edebilseydim diye çok geçirmişimdir içimden.

St Nicholas Caddesi boyunca kendi halimde yürüyüp gittiğim bir sırada, arkamdan bir korna sesi duydum. Ama benim kulaklarım her an bir silah sesi beklemekteydi. O bakımdan, kornanın bana çalınmış olabileceğini hiç düşünemedim bile.

"Hemşerim!"

Sıçrayarak arkaya döndüm; az kalsın silahıma davranıp ateş edecektim.

Shorty, ta kendisi; Boston'daki Shorty!

Ben davranınca nerdeyse ödü kopacaktı onun da!

"Vay, kardeşim benim!"

O anda hiçbir şey beni bu kadar sevindiremezdi

Arabaya bindikten sonra Shorty, Sammy'nin kendisine telefon ettiğini, benim ne kadar zor bir durumda olduğumdan sözettiğini, hemen gelip beni en kısa zamanda New York'tan uzaklaştırmasını istediğini anlattı. Shorty de hemen orkestrasının işini ayarlamış ve piyanistinin arabasını alıp doğru New York'a gazlamıştı

New York'tan ayrılma teklifine herhangi bir itirazım olmadı. Shorty evin önünde dikilip etrafı gözetlerken ben de götürmeye değer bulduğum birkaç parça eşyamı arabanın bagajına tıkıştırdım. Sonra yola koyulduk. Meğer Shorty aşağı yukarı otuzaltı saattir uykusuzmuş. Shorty'nin bana daha sonra dediğine göre, yol boyunca çenem hemen hemen hiç durmamış, saçma sapan konuşup gelmişim.

9. YAKALANIŞ

Boston'a geldiğimizde, benim New York'ta yaşadığım sürece nasıl olup da bu kadar dinsiz imansız ve bu kadar ele avuca sığmaz birisi olup çıktığımı Ella'nın havsalası bir türlü almadı. Şuna inanıyorum ki, bir erkek herhangi bir işi yapabilecek kadar kurnazsa o işi mutlaka yapmalıydı ya da gözüne kestirebildiği her işe girip çıkmalıydı. Ama doğrusu kadınların bu konulardaki düşünceleri bambaşkaydı. O günlerde ağzımdan çıkan her söz ya argoydu ya da küfürdü. Kalıbımı basarım ki o zamanlar günlük konuşmalarımda kullandığım sözcüklerin sayısı taş çatlasa ikiyüzü geçmezdi.

Boston'a döndükten sonra kendi evinde yine kendisiyle birlikte kalmaya başladığım can-ciğer arkadaşım Shorty bile benim adetâ bir vahşi hayvan gibi yaşayışıma ve düşüncelerime daha tam olarak alışamamıştı. Bazan beni garip garip süzerken yakalıyordum onu.

İlk zamanlar bol bol uyuyordum; geceleri bile! Oysa son iki yıldır genellikle gündüzleri uyumaya alışmıştım. Tabii uyanır uyanmaz esrarlı sigaraya sarılıyordum. Aslında bana marihuanayı ilk olarak Shorty tattırmıştı, ama şimdi benim bu kadar çok marihuana içmem Shorty'yi şaşkına çeviriyordu tek kelimeyle.

İlk günlerde konuşmayı öyle pek canım çekmiyordu. Uyanık olduğum zamanlar sürekli olarak plak dinliyordum. İçtiğim esrarlı sigaralar bana yeteri kadar rahatlık veriyordu ve idare edip gidiyordum. Bir de, ortalıkta bir hayalet gibi gezip dolaşmaktan, bol bol hayal kurmaktan, New York'taki müzisyen arkadaşlarımla hayalî konuşmalar yapmaktan hoşlanıyordum daha çok.

Böylece iki hafta içinde, Harlem'de gece gündüz dümencilik yaptığım son iki ay içinde uyuduğumdan daha çok uyku uyudum. Sonunda başımı evden dışarı çıkarıp Roxbury caddelerini arşınlamaya başladıktan sonra bir 'beyaz zehir' satıcısı yani kokainci keşfetmem için aradan fazla zaman geçmedi. Beyaz zehirin daha önceden tada tada alışık olduğum o dalgasına girebilirsem ancak o zaman canım biraz konuşmak isteme başlıyordu.

O beyaz kristal tozlarını çekenlere kokain muazzam bir rahatlık ve keyif verir. Kokain çektikten sonra insana hem fiziksel olarak hem de zihinsel olarak aşırı bir güven gelir. O anda dünya ağır-sıklet şampiyonunu rahatça pataklayabileceğini sanır insan ve kendisini dünyanın en zeki insanı olarak görmeye başlar. Kokain insana bir zamandışı-kalma duygusu da verir. Sonra insanda ara ara, yıllar önce meydana gelmiş şeyleri hayret verici bir berraklıkla hatırlama ve anlatma yeteneği belirir.

Shorty'nin orkestrası haftada üç ya da dört gece Boston civarındaki bazı yerlerde program yapıyordu. Shorty işe gidince Sophia benim yanıma geliyordu ve ona ilerde yapmak istediğim şeyleri anlatıyordum. Sophia kocasının yanına döndüğü zaman Shorty de işinden dönmüş oluyordu, ben de bu sefer Shorty'nin kafasını ütülemeye başlıyordum sabahlara kadar.

Sophia'nın kocası ordudan ayrılmış ve şimdi bir çeşit satıcılık yapmaya başlamıştı. O günlerde işlerinin hayli yoğunlaşması bekleniyordu ve o zaman adamın sık sık Batı Sahili'ne gidip gelmesi gerekecekti. Aslında ben bu konularda kendisine fazla birşey sormasam da Sophia zaman zaman kocasıyla arasının pek iyi olmadığını, geçinemediklerini ima ediyordu bana. Ama biliyordum ki, aralarındaki anlaşmazlığın benimle uzaktan yakından bir ilgisi yoktu. Kocası Sophia'nın hayatında benim gibi birisinin bulunduğundan habersizdi. Bir beyaz kadın kocasıyla kavga edebilir, kocasının suratına karşı haykırabilir, feryad edebilir, hattâ ağzına ne gelirse söyleyebilir kocasına; adamın onurunu kırmak için etmediğini bırakmayabilir, annesi hakkında, büyükannesi

hakkında dünyanın en ağır sözlerini sarfedebilir. Ama bir beyaz kadın kocasına bir siyahla ilişki içerisinde bulunduğunu kendi ağzıyla asla söyleyemez. Bu doğrudan doğruya, kocasının karşısına geçip ona kırmızı ölüm bayrağı göstermek olur; ve beyaz kadın bilir bunun ne gibi sonuçlar doğuracağını.

Sophia sayesinde cebimden para eksik olmuyordu. Ben New York'tayken Harlem'e geldiğinde de, benim cebimde yüzlerce dolar varken bile, Sophia'nın elindeki bütün parasını alır sadece Boston'a dönüş için bir tren parası bırakırdım kendisine. Öyle görünüyor ki, bazı kadınlar istismar edilmekten çok hoşlanıyorlar. Kendilerini bir istismar eden olmayınca da tutup kendileri erkekleri istismar ediyorlar. Neyse diyeceğim, Sophia'nın bana getirdiği paralar herhalde kocasının parasıydı, çünkü Sophia hiçbir işte çalışmıyordu, o güne kadar da çalışmamıştı. Artık Sophia'dan gittikçe daha fazla para istemeye başlamıştım, ama Sophia'nın benden bıkacağı yoktu, peşimi bırakmıyordu ve her gelişinde de daha fazla parayla geliyordu. Nereden buluyordu bu kadar parayı bilemiyordum. O zamana kadar onu arasıra bilerek üzmüş, zor durumlarda bırakmıştım; kendime daha çok bağlamak ve hizaya sokmak için böyle davranıyordum. Öyle anlaşılıyor ki, kadınları zaman zaman üzmek gerekmektedir, hattâ bunu bizzat kendisi ister kadının. Ama şimdi ben Shorty'nin olmadığı zamanlar artık adetâ vahşileşiyordum ve bazı geceler Sophia'yı o zamana kadar hiç yapmadığım şekilde dövüyordum. Sophia da dayağı yedikten sonra ağlıyor, bana ağzına geleni söylüyor ve bir daha benimle buluşmayacağına yemin ediyordu. Ama ben, onun beni terketmeyi aklından bile geçirmediğinden son derece emindim.

Benim Boston'a dönüşüm Shorty'yi en çok sevindiren bir yanı da Sophia'nın eve gelip gitmesi ve bize yakın olmasıydı. Daha önce de söylemiştim ya, beyaz kadınları bu Shorty kadar içtenlikle arzulayan bir başka siyah daha görmemişimdir ömrümde. Kendisini tanıdıktan sonra da birkaç beyaz kadın geçmişti Shorty'nin elinden. Ama Shorty bunların hiçbirisini de uzunca bir müddet elinde tutamamış, bunların hiçbirisiyle de doyasıya bir ilişkiye girememişti, çünkü onlara çok iyi muamele ediyordu ve bu da, daha önce de söylediğim gibi kadınların pek işine gelmiyordu. İster beyaz olsun ister siyah olsun, bir kadın kendisine bu kadar iyi davranılmasından sıkılır.

Bir gün bakın ne oldu. Sophia onyedi yaşındaki kız kardeşini de beraber getirmişti eve. Shorty evde daha başka beyaz kadınlarla beraberdi o gece. Ama Sophia'nın kızkardeşini görünce birbirlerine adetâ saldırdılar. Böyle birşeyi ömrümde görmemiştim. Shorty için Sophia'nın kızkardeşi sadece bir beyaz kız değil, aynı zamanda genç bir beyaz kızdı. Kız için de Shorty sadece bir Zenci değil, aynı zamanda müzisyen bir Zenciydi. Kardeşi, bakışları hâlâ üzerinde toplayabilen Sophia'nın genç bir kopyası gibiydi tıpkı. Bazan Sophia'yla kızkardeşini alır, Shorty'nin çaldığı Zenci barlarına götürürdüm. Beyaz kızları görür görmez Zenciler otuziki dişlerini birden göstererek sırıtmaya başlarlardı. Sizin yakınınıza, hattâ masanıza oturur, ağızlarının suyunu akıta akıta beyaz kızlara bakmaya başlarlardı. Shorty'nin de aslına bakılırsa bu Zencilerden bir farkı yoktu. Orkestrasında saksafonunu çalarken o da gözlerini kendisini bekleyen Sophia'nın kızkardeşinden ayırmaz, ona el sallar, göz kırpar dururdu. Program sona erer ermez de adetâ masaların üzerinden atlaya atlaya koşup yanımıza gelir, kızın dibine çökerdi.

Artık ben lindy-hop'u falan unutmuştum. Aklımdan bile geçirmiyordum dansetmeyi. Aynı şekilde, zoot elbise giymeye de hiç merakım kalmamıştı artık. Şimdi gayet efendice giyiniyordum. Ayağımdaki ayakkabılardan olsa olsa bankerlerin ayağında olurdu.

Laura'yla da tekrar karşılaştım Boston'da. Birbirimizi gördüğümüze gerçekten çok sevinmiştik. Şimdi onun da benden pek farkı kalmamıştı, son derece hafif-meşrep bir kız olup çıkmıştı. Şurdan burdan konuşup gülüştük. Olduğundan çok daha yaşlı gösteriyordu. Öyle belli bir dostu yoktu, önüne kim çıkarsa onunla yaşayıp gidiyordu. Büyükannesinin yanından ayrılalı çok olmuştu. Okulu bitirdiğini söyledi bana. Ama o zamanlar düşündüğü gibi üniversiteye girmekten vazgeçmişti. Daha sonraki her karşılaşmamızda sarhoş görüyordum Laura'yı. Kafa kafaya verip esrarlı sigara tüttürdüğümüz de oluyordu Laura'yla.

Boston'a geldikten sonra bir ay kadar 'ölü yatarak' geçirdim günlerimi; bir iş tutamadan ortada kalmaya böyle derdik o zamanlar; ama artık Boston'da da bir dümen çevirmeye başlamam gerektiğini biliyordum.

İşe çıkamayan bir dümenciye mangır gerekir. Ben de, Shorty'nin evde olmadığı geceler Sophia bana ne kadar para getirebilmişse hepsini

alıyor ve gidip birşeye yatırıyordum bu parayı; örneğin gidip John Hughes'in kumarhanesinde poker oynuyordum.

Eskiden ben Roxbury'deyken bu Hughes büyük bir kumarbazdı ve benim gibilerine dönüp de yüzüne bile bakmazdı. Ama Harlem'de ne dümenler çevirdiğim Boston'da da 'fısıltı' gazetesine düşmüştü ve New York ismini artık bir sihir gibi taşıyordum üstümde. Zaten başka yerlerdeki bütün dümencilerin düşünceleri de bunun aynıdır hemen hemen; bir kimse New York gibi bir yerde dümencilik yapabilmişse, bütün dümenciler onunla ahbap olmak isterler; çünkü bu ahbaplık onların da itibarını artırır. Diyeceğim, işte bu John Hughes de o bereketli savaş yılları sırasında hayli kâr getiren dümenler çevirmiş ve bu sayede oldukça lüks bir kumarhane açmıştı.

Bir gece benim de dahil olduğum bir oyunda bu John da vardı. Daha ikinci kartlar dağıtılırken bana bir as açıldı, kapalı olan kartıma baktım, o da astı. Çift as! Hem de arka arkaya.

Benim açık kartım as olduğu için oyunu benim başlatmam gerekiyordu.

Ama hiç acele etmedim. Sakin sakin kâğıtlarımı inceledim bir süre.

Sonra parmaklarımı masaya vurdum, pas geçtim ve böylece oyunu başlatmak yanımdaki oyuncuya düştü. Ben böyle yapınca sanki o açık asımın altında 'boş' kâğıt varmış da para koymaya değmezmiş gibi bir izlenim doğdu.

Oyunu yanımdaki oyuncu açtı. Hem de büyük bir potla. Onun yanındaki oyuncu bu potu daha da yükseltti. Herhalde ikisinde de ufak çiftler vardı. Yatan asımın yanına bir as daha çekmeden önce adamlar beni sıkıştırıp açmamı sağlamak istiyorlardı belki de. Sonunda sıra John'a geldi. Onun da bir daması çıktı, bunun üzerine tuttu o da potu daha da yükseltti.

Aslında John'ın elinde ne olduğu tam olarak anlaşılmıyordu. John gerçekten kurnaz bir kumarbazdı. New York'ta kumar oynadığım herkesle o da rahatlıkla oynayabilirdi.

Bu şekilde konuşma sırası tekrar bana geldi. Masadakilerin hepsinin dediklerini görebilirsem, bana hayli para getirecekti bu oyun. Bazılarının elinde iyi kartlar olabilirdi, ama benim çiftim hepsinden büyüktü, biliyordum bunu. Ama gene de kâğıtlarımı uzun uzun inceledim; kafam iyice karışmış ve ne yapacağımı şaşırmış gibi yaptım. Sonunda ben de paramı ortaya sürerek yükseltilen potları gördüm.

Ondan sonra dağıtılan her yeni kartla oyun son karta kadar böyle yüksele yüksele devam etti. Nihayet son kartlar dağıtıldığında bana bir as daha gelmişti. Üç asım oldu böylece. Anlaşıldığı kadarıyla John'a da bir dam daha gelmişti.

Ortaya muazzam bir para sürdü John. Bunun üzerine herkes kağıtlarına uzun uzun baktıktan sonra öteki oyuncular ellerindeki kağıtlarını birer birer masaya bıraktılar. Bir ben kalmıştım. Benim yapabileceğim tek şey de, elimde kalan bütün parayı ortaya sürmekti elbette.

Elimde o gün için param olsaydı, şöyle bir beşyüz dolar ya da daha fazla yükseltirdim oyunu. John da benim söylediğimi mutlaka görürdü, görmezse benim kendine o kadar büyük bir miktarla blöf yapıp yapmadığımı ömür boyu merak ederdi.

Kapalı asımı gösterdim John'a. Bende üç as vardı, ondaysa üç dam vardı. Ben masa üzerindeki beşyüz dolardan fazla parayı önüme çekerken, John'a da masadan kalkıp gitmek düşmüştü. Böylece Boston'daki ilk vurgunum oluyordu bu kumar. John kumarhanenin müdürüne dönerek, "Bundan böyle bu Kızıloğlan'ı el üstünde tutacaksınız, bir dediğini iki etmiyeceksiniz," dedi. "Ben oyunun başında iki as bulup da böyle bir oyun çıkaran genç görmedim ömrümde."

John bana 'genç' demişti, çünkü kendisi hiç yoksa ellisinde vardı; gerçi Zencilerin kaç yaşında olduklarını tahmin etmek oldukça güç birşeydir, ama tahminimce ellilerindeydi John. Herkesin sandığı gibi o da beni otuz yaşlarında falan sanmıştı herhalde. Roxbury'de üvey ablalarım Ella ve Mary'den başka kimse aslında benim göründüğümden çok daha küçük olduğumu bilmez, bilmek şöyle dursun, aklının ucundan bile geçiremezdi.

O poker hikâyesi benim nâmımın Roxbury'deki öteki kumarbazlar ve dümenciler arasında hızla yayılmasına neden olmuştu. John'ın kumarhanesinde meydana gelen başka bir olay da bu poker hikâyesinin üstüne tüy dikti bir bakıma. Bu olay, benim bir değil birkaç silah taşıdığımı ortaya çıkaran bir olaydı.

John'ın kumarhanesinde kesin bir kural vardı ki buna göre kumarhaneye gelen kimselerin yanlarında silahları varsa bunları kasaya teslim edip içeriye öyle girerlerdi. Ben kumarhaneye her gelişimde hep iki silah teslim ederek geçerdim içeri. Ama bir gece kumarbazlardan birisi, oyun sırasında hile yapmaya kalkışınca omuzumdaki kılıftan üçüncü bir tabanca çıkarıverdim. Bu olay da o zamana kadar zaten iyice yayılmış olan nâmıma 'tetiksever' ve 'çılgın' gibi bir iki şey daha kattı.

O günleri hatırlıyorum da, o zamanlar herhalde aklımı az-buçuk oynatmış olmalıydım diye düşünüyorum. O zamanlar öyle bir haldeydim ki, başkalarının gözünde beslenmek neyse, benim gözümde de uyuşturucu kullanmak oydu. Bugün cebimde mendil taşımak ne kadar olağan birşeyse, o zamanlar silah taşırmam da o kadar olağan birşeydi. Aslında bilinç altımda hep şu inanç vardı ki, bir kimse benim o zamanlar yaşadığım gibi, insanoğlunun yaşayabileceği en çılgın bir şekilde yaşıyorsa, o kimsenin ölümü de çok dehşet verici olurdu. O zamanlar her an ölebileceğimi düşünürdüm. Şimdi de öyleyim ya. Ama o zamanlar ölüme kendim sürünürdüm, hattâ çoğu zaman da çılgınca bir şekilde kendim davet ederdim ölümü sanki.

Örneğin, birgün bir bardayım, beni tanıyan ve nâmımı bilen bir gemici elinde bir paketle yanıma yaklaştı. Kendisini takip etmemi söyleyerek barın alt katındaki erkekler tuvaletine indi. Orada paketi açarak bana çalınmış bir makineli tüfek gösterdi; satmak istiyordu makineliyi. "Peki ama bozuk olmadığını nerden bileyim?" dedim adama. Bunun üzerine adam tüfeğe dolu bir şerit taktı. "İşte, çalıştırmak için tetiğe şöyle bir basmak kâfi," dedi. Ben silahı aldım elime, biraz inceledikten sonra aniden adamın karnına dayadım. Onu delik deşik edeceğimi söyledim. Adam neye uğradığını şaşırdı ve Bill 'Bojangles' Robinson'ın geri geri dansedişi gibi arka arkaya giderek merdivenlere zor attı kendisini, çünkü benim söylediğimi tereddütsüz yapacak kadar çılgın birisi olduğumu biliyordu. Ama ben adamın da bir fırsatını bulursa beni sağ bırakmıyacağını hiç hesaba katmaksızın davranacak kadar düşüncesizdim. Belki bir ay kadar, meteliksiz kalıp da satmak zorunda kalıncaya kadar, Shorty'nin evini bekledi bu makineli.

Harlem'e döndüğü zaman Reginald beni bulamayınca çok şaşırmış, sonra kalkıp Roxbury'ye gelmiş beni görmeye. Bir süre Boston'da kaldı. Reginald hâlâ pek fazla değişmemişti; kendime ablam Ella'dan bile daha yakın hissettiğim o küçük kardeşim olarak duruyordu. Gerçi Ella beni yine seviyordu, ben de onu elime fırsat geçtikçe ara sıra görmeye gidiyordum, ama Ella benim bu kadar hızlı bir şekilde değişmeme akıl erdiremiyor ve bunu bir türlü hazmedemiyordu. Başıma bir belâ geleceğini hep hissettiğini o zamandan beri söyleyip duruyordu. Ama benim içimde de, hep sanki Ella benim bu dünyaya başkaldırışıma için için seviniyormuş, bir bakıma memnun oluyormuş gibi bir duygu vardı. Çünkü kendisi çoğu erkekten daha güçlü kuvvetli, daha yürekli olduğu hal-

de, zaman zaman kadın olarak dünyaya geldiği için kendinde bir eziklik hissederdi.

O zamanlar sadece kendini düşünen birisi olsaydım, belki çevirmeye devam edeceğim dümen bir tek kumarbazlık olurdu. John Hughes'ın kumarhanesine gelip giden yığınla avanak vardı. İyi bir kumarbaz, hayatını bal gibi kazanıp giderdi bu çaylaklar takımının sırtından. Bunlar iş güç sahibi ama kumar hastası insanlardı. Bunların cebine maaş girdiği günlerde insan Hughes'in kumarhanesine mutlaka bir görünmeliydi, o günü kaçırmamalıydı. Zaten John Hughes, kendi kumarhanesinde bana iş bile teklif etmişti, ama ben kabul etmemiştim.

Ama ne biçim bir dümen çevirmeliyim diye kafa patlatıp dururken ben sırf kendimi hesaba katmıyordum. Shorty'ye de yararı dokunacak bir iş çevirmek istiyordum, gönlümden geçen buydu. Daha önce de belirttiğim gibi, hakikaten üzülüyordum Shorty için. Kafasında hep o eski hikâye vardı: müzisyen olmak! Müzisyen olmanın o sahte cazibesine kapılmıştı Shorty, halbuki müzisyenlikten eline geçen para ev kirasına, esrarlı sigarasına, yemesine içmesine ve öteki gündelik masraflarına zar zor yetiyordu. Üstelik borca da giriyordu bir yandan. Ama Shorty elindekini avucundakini nasıl tutabilirdi ki? Ben Harlem'de ve turnelerde birçok ünlü şarkıcıyla düşüp kalkmıştım, hattâ bir müzisyen için çok fazla sayılabilecek kadar para kazanan 'isimler' arasında yıllarca kalmıştım; onların bile hiçbir şeyleri yoktu.

Ona kalırsa benim elimden de binlerce dolar gelip geçmişti, ama şimdi hiçbir şeyim yoktu. Sadece kokain alışkanlığım bile bana günde aşağı yukarı yirmi dolara patlıyordu. Herhalde içtiğim esrarlı sigaralar ve normal sigaralar için de günde hiç değilse beş dolar gidiyordu; o kadar uyuşturucu madde kullanmaktan başka, bir de sigarayı ağzımdan düşürdüğüm yoktu. Bazan günde dört paketi buluyordu içtiğim sigara. Ama bana bugün sorsanız şunu söylerim ki, tütün alışkanlığı da, hangi türü olursa olsun herhangi bir uyuşturucu madde alışkanlığı kadar kötü bir alışkanlıktır.

Sonunda Shorty'ye bir dümen çevirme düşüncemi açınca, ona şu gerçeği kabul ettirmekle başladım işe: kölelik yaparak bir şeyler elde edilebileceğine geri zekâlılardan başka kimse inanmazdı. İşte kendisi de bunun en canlı kanıtıydı.

O zamanlar evlere soyguna çıkmayı kuruyordum kafamda; durumu Shorty'ye anlattım, böyle böyle dedim. Hemen her zaman bir parça tu-

tucu davranan Shorty bu önerimi nasıl olmuştu da hemencecik kabul edivermişti, buna gerçekten çok şaşırmıştım. Ev soymak nere, Shorty nere; bu konularda zerre kadar bilgisi yoktu

Ev soymanın yollarını Shorty'ye anlatmaya başladığımda, beni bir süre dinledikten sonra, benim de tanıdığım ve kendisinden hoşlandığım Rudy adındaki bir arkadaşını da işe sokmak istedi.

Bu Rudy'nin anası İtalyan, babası Zenciydi. Doğma büyüme Bostonluydu. Kısa boylu, sarışın, canayakın birisiydi, hoş bir çocuksu görünüşü vardı. Rudy asıl işi olarak bir işçi kiralama bürosunda çalışıyordu; özel toplantılara garson olarak yolluyorlardı onu. Bu işinin yanında Rudy'nin bir de yan işi vardı; bana Harlem'de randevuevlerine kılavuzluk ettiğim günleri hatırlatan bir dümendi bu. Rudy haftada bir gün Boston'un hayli nüfuzlu, hayli zengin soylularından olan bir aristokratın evine gidiyordu. Orada Rudy adamı soyuyor, ardından kendisi de soyunuyor ve sonra adamı küçük bir bebek gibi kucağına alıyor, yatağına yatırıyor ve üzerine eğilip her tarafını talk pudrası ile pudralıyordu; adam işte sırf bu iş için iyi para veriyordu Rudy'ye.

Rudy'nin söylediğine göre, bu ihtiyar aristokrat, kendisine yapılan bu muameleden sonra zevkten dört köşe oluyormuş.

Ben de Rudy'ye ve Shorty'ye Harlem'de tanık olduğum bazı şeyleri anlattım. Rudy'nin bildiği kadarıyla, Boston' da öyle özel zevklerin tatmin edildiği seks evleri yoktu, ama sadece bazı zengin beyazlar, sürücü, hizmetçi, garson gibi yanlış anlaşılmalara yol açmayacak bir kisve altında evlerine çağırdıkları Zencileri birtakım özel zevklerini, sapıklıklarını tatmin etmekte kullanıyorlardı. Tıpkı New York'taki gibi bunlar da zengin, yüksek sosyeteye mensup kimselerdi. Normal olarak cinsel ilişkide bulunabilecek yaşı çoktan aşmış ve 'uyanmak' için olmadık yolları denemek zorunda kalan, hep yeni yollar arayan ihtiyarlardı bunların çoğu da.

Hatırladığıma göre, Rudy, bir Zenci çifte kendi yatağında cinsel ilişkide bulunmaları ve kendisinin de onları seyretmesi için para veren bir ihtiyardan sözetmişti. Başka bir ihtiyar da o kadar duyarlıymış ki, parayla kiraladığı bir çifti odaya tıkıyormuş, kendisi de dışarda bir sandalyeye kuruluyormuş ve içerdeki çiftin yaptıklarını hayal ederek tatmin olmaya çalışıyormuş.

İyi bir hırsız çetesinde 'keşifçi' denen bir eleman bulunurdu, bunu biliyordum. Keşifçi, soymaya değer evleri tespit eder, yeni yeni yerler bulur çıkarırdı. Bir de ayrıca bu evlerin 'vaziyetini iskandil edecek' bir

adam, eve nerelerden nasıl girilip çıkılabileceğini falan tespit edecek bir adam gerekliydi. Rudy bu işlerin her ikisi için de biçilmiş kaftandı. Zengin evlerine garsonluğa gönderildiği zamanlarda, üzerinde beyaz ceketiyle oraya buraya koşuştururken evdeki kıymetli eşyaların yerlerini tespit etse, evin içini adamakıllı öğrense kimin aklından geçerdi ondan şüphelenmek; o kargaşada kimsenin dikkatini çekmezdi bu!

Tasarladığımız bu ev soyma işini kendisine açtığımızda Rudy'nin tepkisi, hatırladığıma göre, "Sahi mi yahu ne zaman başlıyoruz öyleyse?" gibilerden bir karşılık vermek olmuştu.

Ama ben bu konuda umursamaz davranıyor ve hiç mi hiç acele etmiyordum. Son derece dikkatli ve planlı hareket etmenin ne kadar önemli birşey olduğunu hem eski dümencilerden öğrenmiştim, hem de kendi tecrübelerime dayanarak biliyordum. Doğru dürüst yapılması halinde, ev soymak, bazı tehlikelerine rağmen en az riski göze alana en fazla başarı şansı veren bir işti. Bir defa insan kurbanlarından herhangi birisiyle karşılaşmıyacak şekilde yapabilirse bu işi, o taktirde herhangi birisini yaralamak, hattâ belki de öldürmek zorunda kalma ihtimali çok azalıyordu. İnsan kazara polisin eline düşse bile o taktirde de polis herhangi bir görgü tanığı bulamıyordu.

Ev soygunculuğu yapmak için belli bir bölge seçmek ve işe koyulduktan sonra da artık o bölgenin dışına kesinlikle çıkmamak da gözden uzak tutulmaması gereken önemli bir noktaydı. Gerçekten de hırsızların belli uzmanlık dalları vardı. Kimi sadece apartman dairelerini soyuyordu, kimi sadece evleri, kimi sadece dükkânları, kimi sadece depoları soyuyordu; kimi de sadece kasaları soyuyordu tabii.

Hattâ ve hattâ mesken hırsızlığında daha başka özel dallar bile bulunur. Gündüzcü hırsızlar ayrıdır, sinema tiyatro zamanı evlere giren akşamcı hırsızlar ayrıdır, gece hırsızları ayrıdır. Herhalde hangi şehrin emniyet müdürlüğünden bilgi alsanız, bu dallardan belli bir tanesinde uzmanlaşmış bir hırsızın kendi dalı dışında çalışırken, kendi dalı dışında başka bir iş tutarken yakalandığına çok az rastlandığını söyleyeceklerdir size. Örneğin, Harlem'deki ünlü Sakinatlar gece vakti apartman soymakta uzmanlaşmıştı. Herhalde bir milyoner öğle yemeğine çıksa ve evinin kapısını da açık bırakıp gitse, Sakinatlar'ı gündüz gözüyle o evi soymaya razı etmeniz mümkün olmazdı.

Kişisel eğilimlerim bir yana, benim hiçbir zaman gündüz işe çıkmayışımın asıl geçerli bir nedeni vardı. Ben bu halimle gündüz gözüyle işe

çıkacak olsam, hemen göze batardım. Herkesin beni, "Kızıl kahverengi tenli, bir doksan boyunda bir Zenci" diye tarif ettiğini duyar gibi oluyordum adetâ. Bir anlık bir bakış bile yeterliydi böyle bir tarif için.

En ufak bir falso bile verilmeden gerçekleştirilmesini istediğim soygunlarımızı planlarken bizim beyaz kızları da çeteye dahil etmeye karar verişimin iki nedeni vardı. Bu nedenlerden birincisi şuydu: Sırf Rudy'nin garson olarak gittiği yerleri soymakla yetinecek olursak kendimizi fazlasıyla sınırlamış olacaktık. Rudy'nin garson olarak gittiği evlerin sayısı o kadar kabarık değildi; bu bakımdan, sırf Rudy'nin keşiflerine bel bağlayacak olursak, kısa zamanda kaynaklarımız kururdu. Sonra varlıklı beyazların oturduğu bölgelerde yeni yeni evler bulup iskandil etmek gerektiğinde, Zenciler bu amaçla buralarda dolaşmaya çıkacak olsalar kabak gibi sırıtıp kalırlardı ortada, ama beyaz kızlar bizim için eşsiz bir kaynak sayılan bu yerlere sık sık davetlere gidebiliyorlardı.

Bir işte bir sürü adamı birden kullanmaktan hiç hoşlanmazdım aslında ben. Ama şimdi Sophia'nın kızkardeşiyle Shorty'nin aralarından su sızmıyordu. Sophia ile bense kırk yıllık dost gibiydik. Rudy derseniz o da bu iş için can atıyordu ve çok uyanık bir çocuktu; öyle olunca, aramızda hiç kimse ağzından herhangi birşey kaçıracak durumda değildi; hepimiz aynı derecede tehlikeyle karşı karşıya bulunuyorduk, yani bir bakıma tıpkı bir aile birimi gibi olacaktık.

Sophia'nın bu işe razı olacağından hiç şüphem yoktu. Ben birşey isteyeceğim de Sophia yapmayacak, mümkün değildi. Kızkardeşi de Sophia'nın her dediğini yapardı. Bu yüzden her ikisi de kabul etti önerimizi. Bu işi Sophia'ya ve kızkardeşine açtığım sıralarda Sophia'nın kocası sahil kentlerine iş için çıktığı o gezilerinden birindeydi.

Birçok hırsızın, hırsızlık yaparken değil de çaldığı malları pazarlarken yakalandığını da biliyordum. Bizim çaldığımız malları elden çıkaracak paravana adamı ayarlamamız gerçekten büyük bir şans eseri oldu. Ondan sonra da oturup onunla nasıl çalışacağımızı bir plana bağladık. Bu paravana adam aslında bizimle birlikte çalışmıyordu. Onun temsilcisi durumunda bir başkası vardı arada ve bu adam da çetenin hiçbir üyesiyle değil sadece ve sadece benimle temas halindeydi. Bu adamın normal işinden başka, Boston'un çeşitli yerlerinde birkaç garajı ve de-

poları vardı. Adamla yaptığımız anlaşmaya göre, ben bir yer soymadan önce adamın temsilcisini durumdan haberdar edecektim ve soygunda aşağı yukarı ne çeşit mallar kaldırabileceğimizi bildirecektim; o da bize çalıntı malları hangi garaja ya da hangi depoya götüreceğimizi söyleyecekti. Biz soygunu yapıp eşyaları söylenen yere götürdükten sonra, temsilci de malları gözden geçirecekti. Sahiplerinin eşyaları tanımasına yardım edebilecek her türlü emareyi, her türlü işareti ortadan kaldıracaktı. Daha sonra da paravanlık eden adamın kendisini çağıracaktı. O da gelip mallara baktıktan sonra kesin kararını verecekti. Ertesi gün de paravananın temsilcisiyle ben önceden kararlaştırdığımız bir yerde buluşacaktık ve adam çalıntı malların parasını bana hemen ödeyecekti.

Birşey daha hatırlıyorum. Paravana, bizim paraları her zaman gıcır gıcır olanlardan, piyasaya yeni sürülmüş banknotlardan seçip yollardı. Kafası çalışan bir adamdı bu paravana. Adamın bu şekilde davranmasının her ne hikmetse hepimiz üzerinde çok bariz bir psikolojik etkisi oluyordu; bir işten sonra cebimizde gıcır gıcır yeşil banknotlarla kasıla kasıla gezip dolaşıyorduk. Ama belki de bu paravana adamın bize her zaman taze para yollamasının başka bir nedeni vardı kimbilir!

Ayrıca çetemizin gerçekleştirdiği operasyonlarda kullanılmak üzere bir de karargâha ihtiyacımız vardı ve böyle bir yer Roxbury'de olmamalıydı. Çetemizdeki kızlar Harvard Meydanı taraflarında bir apartman dairesi tuttular. Bizim kızlar Zenci olmadıklarından, istediğimiz her zaman dışarı çıkıp alışveriş yapmaya toplumsal konumları da, fiziksel durumları da elveriyordu. Tuttuğumuz daire zemin kattaydı, onun için de gece vakti apartmandan kimsenin dikkatini çekmeden rahatlıkla girip çıkabilecektik.

Bir örgütte mutlaka bir de reis olmalıdır. Hattâ örgüt tek kişilikse bile o tek kişi kendi kendisinin reisi olmalıdır.

Çetemizin, karargâh olarak kiraladığımız o apartman dairesindeki ilk toplantısında soygunları nasıl yapacağımızı uzun uzun konuştuk. Kızlar kapı kapı dolaşıp zilleri çalacaklardı, kapıyı açanlara satıcı olduklarını, anket yaptıklarını ya da bir araştırma yapan üniversite öğrencisi olduklarını falan söyleyeceklerdi, ya da duruma göre buna göre benzer şeyler söyleyeceklerdi. Şayet şansları yâver gider de eve girebilirlerse,

evin içinde dikkat çekmemeye çalışarak mümkün olduğu kadar dolaşacaklardı. Sonra da gelip bize hangi evlerde ne gibi çalmaya değer eşyalar gördüklerini bildireceklerdi. Ayrıca kızlar, Shorty, Rudy ve benim için evin bir krokisini de çizeceklerdi. Çok avantajlı görünen özel bir durum olmadığı sürece kızların soygunlara katılmamaları konusunda da bir karar almıştık aramızda. Soygunlara normal olarak biz üç erkek çıkacaktık; ikimiz içerde çalınması gereken eşyaları çalarken üçüncüsü de evin önünde arabada, motor çalışır vaziyette bizi bekleyecekti.

Aramızda bunları konuşup planları gözden geçirirken, ben kasıtlı olarak onlardan biraz uzağa, bir somyanın üzerine uzanmıştım. Konuşurken ansızın belimden toplu tabancamı çektim ve içindeki altı merminin beşini çıkarttım, tabancanın içinde bir mermi daha kaldığını gösterdim onlara. Sonra tabancasının silindirini fırıl fırıl döndürdüm ve namluyu kafama dayadım.

"Şimdi, hepinizin ne kadar cesareti varmış, görelim bakalım" dedim.

Gülümseyerek yüzlerine bakıyordum. Hepsinin ağzı da bir karış ayrılmış, çeneleri sarkmıştı. Namlu kafama dayalı dururken tetiği çektim; o anda çıkan klik sesini hepimiz duyduk.

"Şimdi baştan yapacağım," dedim.

Vazgeçmem için her biri bir yandan yalvarıyordu bana. Shorty'nin ve Rudy'nin akıllarından benim üzerime atılmak geçtiği okunuyordu yüzlerinden.

Bu arada bir klik sesi daha duyuldu, horoz yine boş bir deliğin üzerine düşmüştü.

Sophia ve kızkardeşi adeta krizler geçiriyorlardı. Rudy ile Shorty ise; "Aman Allahım!.. Kızıloğlan!.. yahu vazgeç şu işten ne olursun!.. Allah aşkına yeter!.. " diye yalvarıyorlardı. Tetiği bir kez daha çektim.

"Bunu size ölümden korkmadığımı göstermek için yapıyorum," dedim. "Ölümden korkmayan birisinin karşısında durulmaz, hadi şimdi herkes iş başına!"

İşte bu hareketimden sonra çetedekilerin hiçbirisi de bir an bile ağrıtmadı başımı. Sophia korkuyla hareket ediyordu, kızkardeşiyse "Bay Kızıloğlan" diye hitabediyordu bana. Shorty ve Rudy de bana karşı artık eskiden olduğu gibi davranamıyorlardı. Kimse o olayın sözünü bile edemiyordu. Hepsi de benim çıldırmış birisi olduğumu düşünüyorlardı. Benden ödleri kopuyordu.

O gece ilk işimize çıktık ve Rudy'yi kiralayıp, her tarafını pudralatan o ihtiyarın evini soyduk. O kadar temiz bir iş yaptık ki deme gitsin; ondan iyisi de can sağlığıydı doğrusu! Herşey tıkırında gitti, saat gibi aynen. Paravana adam da son derece memnun kaldı bu işten; memnun kaldığını yolladığı gıcır gıcır paralardan anladık. İhtiyarın bir ara Rudy'ye anlattıklarına göre, eve hırsızlık masasından bir sürü polis doluşmuş ve sonunda bu hırsızlığın Boston civarında yaklaşık olarak bir yıldır faaliyet gösteren bir şebekenin işi olduğunu gösterir kanıtlar bulunduğunu söyleyip gitmişler.

Çok geçmeden biz bu soygunculuk işini adetâ bir bilim haline dönüştürdük. Kızlar zengin mahallelerinin altını üstüne getiriyorlar, etrafı iskandil ediyorlardı ve soygunlarımız tıkır tıkır yürüyordu. Bazan bir soygun on dakika bile almıyordu. Asıl soygunu çoğu zaman Shorty ile ben yapıyordum, Rudy de arabayla dışarıda bizi bekliyordu.

Evde kimse yoksa alelade kilitleri ana anahtarla açıyorduk. İyi kilitleri açmak içinse ya maymuncuk kullanıyorduk ya da bir demir parçası kullanıyorduk. Bazan da yangın merdivenlerine bakan pencerelerden ya da çatılardan giriyorduk evlere. Zaten bazı ahmak kadınlar eşyalarını iyice görüp de sağda solda methimizi yapsınlar diyerek bizim kızlara neleri var neleri yok çıkarıp gösteriyorlar ve evlerinin her tarafını gezdiriyorlardı. O bakımdan, bizim kızların çizdiği krokinin yardımıyla ve elimizdeki parmak kadar pilli fenerle doğruca çalacağımız eşyaların yanına gidiyor ve elimizle koymuş gibi alıp geliyorduk ne bulursak.

Bazan da evlerini soyduğumuz kurbanlar yataklarında derin uykularına dalmış oluyorlardı. Belki bu durumda ev soymak çok büyük cesaret isteyen bir iş gibi görünür geriden bakıldığında ama sanıldığı kadar zor değildir doğrusu. Ev sahiplerinin evde olması halinde bizim yapacağımız tek şey, onların nefes alıp vermelerine kulak kabartarak mümkün olduğu kadar yavaş hareket etmek oluyordu. Uykularında horlayanlara bayılıyorduk; işimizi hayli kolaylaştırıyordu böyleleri. Çoraplarımızla eve dalıyor ve doğruca yatak odalarına süzülüyorduk. Elimizi çabuk tutarak ve adetâ gölge gibi sessiz hareket ederek elbiseleri, kol saatlerini, cüzdanları, el çantalarını, mücevher kutularını kaldırıp geliyorduk.

Noel zamanında ise asıl bayramı biz yapıyorduk; o günlerde evlerde milletin aldığı bir sürü pahalı hediyeler bulunuyordu. Üstelik ev sahipleri bankadaki hesaplarından falan her zamankinden fazla para çek-

miş oluyorlardı Noel dolayısıyla. Böyle günlerde işe her zamankinden erken çıkıyorduk, hattâ bazan böylesi günlerde iskandil etmediğimiz evlere bile girip soygun yapıyorduk. Bir evin bütün perdeleri çekiliyse, içerde hiç ışık yanmıyorsa ve bizim kızlar kapıyı çaldığında da cevap veren olmuyorsa, işi biraz da şansa bırakıp dalıyorduk içeriye.

Evinizden hırsızları uzak tutmak istiyorsanız bu konuda size çok iyi bir çare söyleyebilirim. Evde hırsızın görebileceği bir ışık, en mükemmel ve tek korunma çaresidir. Bu bakımdan, en iyisi banyonun ışığını bütün gece yanık bırakmaktır. Banyo öyle bir yerdir ki insan gecenin her saatinde girebilir ve istediği kadar da kalabilir banyoda. Üstelik banyodayken insanın en küçük, en garip bir sesi bile duyma ihtimali vardır. Hırsızlar da bunu çok iyi bildikleri için banyosunda ışık yanan eve girmeyi göze alamazlar asla. Dahası, bu yol herhalde mevcut korunma yolları içinde en ucuz olanıdır. Elektriğin kilovatı sizin kıymetli eşyalarınızdan çok daha ucuzdur nasıl olsa.

Bizim çetenin başarısına diyecek yoktu. Bazan bize paravanalık eden adam da nerelerde iyi mallar bulabileceğimiz hakkında ipuçları veriyordu bize. İşte bu şekilde bir zaman sırf şark halıları üzerinde çalıştık. Bu devremizin en iyi dönemlerinden biri olduğunu hatırlıyorum. Bize paravanalık eden adamın bizden aldığı halıları götürüp tekrar asıl sahiplerine satıp satmadığını hep merak edip durmuşumdur. Ama doğrusu, bu halıların ne kadar para ettiklerini tahmin edemezsiniz, bildiğiniz gibi değil. Ufacık bir halının bile bize bin dolar getirdiğini hatırlarım ben. Kimbilir bizim paravana adam neler kazanmıştır bu halı işinden. Zaten bütün hırsızlarca malûm bir şeydir ki, paravanalar hırsızları, hırsızların kurbanları soyduklarından bin beter soyup soğana çevirirler.

Bir seferinde az kalsın polise enseleniyorduk; zaten bunun dışında da bir tek ciddi tehlike bile atlatmadık. O da şöyle, birgün soygunu yapmış arabamızla soygun yerinden uzaklaşıyorduk. Üçümüz de arabanın ön koltuklarındaydık. Arka koltuk da çaldığımız mallarla tıka basa doluydu. Ansızın bir polis arabasının köşeyi dönüp bize doğru gelmekte olduğunu gördük. Neyse ki araba yanımızdan geçip gitmişti. Normal devriye turlarını yapıyorlardı herhalde. Ama az sonra arabanın bir U dönüşü yaptığını dikiz aynasından gördük. Bizi durdurup sorguya çekmek istedikleri besbelliydi. Herhalde biraz önce yanımızdan geçip giderken bizim Zenci olduğumuzu görmüşlerdi ve Zencilerin o saatte o bölgede hiçbir işlerinin olmadığını da biliyorlardı polisler.

Gerçekten çok zor bir durumdaydık. Zaten o sıralarda etrafta hırsızlık olaylarından geçilmiyordu; gerçi ortalıktaki tek çete bizimki değildi, biliyorduk bunu, ama polis bizi yakalarsa o güne kadar meydana gelmiş tüm hırsızlık olaylarını bize yükleyebilirdi. Ancak, bildiğim birşey daha vardı ki, bir Zencinin kendisini uyutup atlatabileceğini akıl edebilen beyaz adam binde bir bile çıkmazdı. Onun için daha polis arabasının ışığı yanıp sönmeye başlamadan ben Rudy'ye durmasını söyledim. Sonra daha önce bir kere yapmış olduğum aynı numarayı yaptım: arabadan inerek polislere durmaları için bir işaret yaptım. Onlar durunca da polis arabasının yanına gittim. Şaşkın ve acemi bir Zenci pozlarında kelimeleri ağzımda geveleyerek polislere Roxbury taraflarındaki bir yere nereden gidileceğini sordum. Onlar da bir güzel tarif ettiler. Sonra onlar da biz de kendi yolumuza, kendi işlerimize gittik.

Çetemizin elemanları kendi aralarında gayet iyi uyum sağlıyorlardı. Çoğu zaman, önce bir hayli para kazanana kadar hırsızlık yapıyor, sonra da bir süre işe çıkmıyor ve bu paraları yiyorduk. Aslında Shorty orkestrasında çalmaya yine devam ediyordu. Rudy yine hiç aksatmaksızın o 'duyarlı' ihtiyarın evine gidip geliyor ve özel partilerde garsonluk yapmayı devam ettiriyordu. Sophia ve kızkardeşi de normal olarak ev işlerini yapıyorlardı."

Ben yine eskiden olduğu gibi kızları yanıma alıp Shorty'nin çalıştığı eğlence yerlerine götürüyordum. Sanki elimizdeki paralar tedavülden kalkacakmış da bunun için çok az bir zamanımız kalmış gibi para harcıyordum oralarda. Kızlar da çalıntı mallar arasından gözlerinin tuttuğu mücevherleri ve kürkleri seçerek bir güzel takıp takıştırıyorlar, giyinip kuşanıyorlardı. Çevirdiğimiz dümenden kimsenin haberi olmuyordu, ama işlerimizin yolunda gittiği de görünüşümüzden belli oluyordu. Bazan da Shorty'nin evinde ya da Harvard Meydanı'ndaki dairemizde buluşuyorduk kızlarla ve hep birlikte oturup esrarlı sigaralarımızı tüttürüyor, müzik dinliyorduk. Gerçi bir insanın arkasından konuşmak hoş birşey değil ama, bizim Shorty'nin beyaz bir kızla birlikte olma konusunda öylesine derin bir zaafı vardı ki, ışıklar sönse yanındaki kızın beyaz olduğunu gözleriyle de görmek için sokak lâmbasının ışığı vursun diye perdeleri açıyordu.

İki iş arasında çalışmadığımız bazı akşamlarda ben Massachusetts Caddesi'ndeki Savoy gece kulübüne giderdim. Sophia da belli saatlerde telefonla bu kulüpten arardı beni. İşe çıktığımız geceler bile ben bu kulüpten çıkarak soyguna gider ve işimizi bitirince de yine bu kulübe döner gelirdim. Böyle yapmamın asıl nedeni, icabı halinde tahminen hırsızlığın yapılmış olduğu saatlerde beni o kulüpte gördüklerine dair tanıklık edebilecek kimseler bulabilmekti. Zaten Zenciler polise ifade verirken birşeyin saatini tam olarak söyleyemezlerdi bir türlü

Boston'da o zamanlar iki tane Zenci dedektif vardı. Bunlardan biri Turner adında koyu kahverengi tenli bir adamdı. Bu Turner zaten benim Roxbury'ye adım attığım ilk günden beri bendeıı huylanıp duruyordu. Tabii ben de ondan huylamyordum. Turner birgün beni fena yapacağını söyleyerek sağda solda ileri geri konuşmuş, tabii ben de durur muyum, hemen aynı fısıltı gazetesiyle sert bir cevap yollamıştım Turner'a. Turner'ın son zamanlarda bana karşı takındığı tavır, benim kendisine yolladığım cevabın kulağına gitmiş olduğunu gösteriyordu. Aslında benim silah taşıdığımı bilmeyen yoktu. Turner da benim bu silâhları dedektif değil kim olursa olsun kendine karşı kullanmakta hiç tereddüt etmeyeceğimi anlayacak kadar kafası çalışan birisiydi.

Bir akşam erkenden, yani her zamanki saatimizde biraz önce sözünü ettiğim o bara gittiğimde kabindeki telefon çalmaya başlamıştı. İşte o anda Turner da barın kapısından içeri dalmıştı. Rastlantı bu ya telefon çalınca benim yerimden kalkıp kabine doğru yürümeye başladığımı da görmüştü bu arada; telefonun benim için çaldığını anlamış olduğu halde tuttu kabine daldı ve telefonun ahizesini kaldırıp cevap verdi.

Turner bir yandan gözlerini benden hiç ayırmıyor, bir yandan da "Alo, alo, alo..." deyip duruyordu. Tabii Sophia telefonda yabancı bir sesle karşılaşınca hiç konuşmaksızın telefonu kapatmış olmalıydı, emindim bundan.

"Telefon bana değil miydi?" diye sordum Turner'a.

"Evet, sanaydı," dedi.

"Peki o zaman niye bana vermedin?" dedim ben de.

Bunun üzerine ters bir cevap verdi bana Turner. İlk hareketi bana yaptırmak için uğraştığım biliyordum. Zaten sürekli olarak birbirimizin açığını arayıp duruyorduk. Birbirimizi öldürmeye niyetli olduğumuzu ikimiz de çok iyi biliyorduk. Turner ilerde kendisini zor duruma düşürecek ters bir lâf etmek istemiyordu. Benim de ağzımdan polisçe tehdit olarak yorumlanabilecek herhangi bir lâf kaçırmaya hiç niyetim yoktu.

Ama o anda barda kim var kim yok iyice duysunlar diye kasıtlı olarak yüksek sesle söylediğim şeyleri kelimesi kelimesine hatırlıyorum. "Biliyorsun Turner" dedim, "sen isim yapmak istiyorsun, ama benimle uğraşırsan bir isim yapacaksın yapmaya da o isimle birlikte sen de batacaksın, çünkü beni öldürmek zorunda kalacaksın, bunu biliyor musun sen?"

Turner yüzüme bakakaldı. Sonra da arkasını döndü ve çekip gitti. Daha isim yapmaya hazır değildi herhalde.

Ama ben de öyle bir noktaya gelmiştim ki artık adeta tabutumu sırtımda taşıyordum.

Yasadışı faaliyette bulunan şebekelerin bir kanunu vardır ki buna göre her suçlu eninde sonunda yakayı ele vereceğini bilir. Suçlunun yapacağı tek şey bu kaçınılmaz sonu elinden geldiği kadar geciktirmektir.

Benim kullandığım uyuşturucu maddeler bu düşüncenin kafamda çok geri planlara itilmesine neden oluyordu. Zaten uyuşturucu maddeler hayatımın kanı canı gibi birşey olmuştu artık. Öyle bir duruma gelmiştim ki, her gün çok miktarda esrarlı sigara ya da kokain kullanarak, hattâ bazan ikisini birden içerek her türlü dertten, her türlü endişeden sıyrılıp gidiyordum. Ama bu arada herhangibir sorun bilinçaltımdan bir yolunu bulup da bilinç düzeyine çıkabilirse, o sorunu da hemen her gün, "Şimdi bu gibi şeylere kafa yormanın sırası değil, yarın bir icabına bakarız," diye diye yarına, ertesi güne erteliyor ve geldiği yere geldiği gibi gönderiyordum.

Ne olursa olsun esrarlı sigara içmeye, beyaz zehir kullanmaya devam ediyordum ama, benim için hayli güç birşey olmakla birlikte, sarhoşluğumu etrafa pek belli etmiyor, özellikle bu uyuşturucuları aldığım zamanları kimseye hissettirmiyordum.

Büyük çaplı bir vurgundan sonra istirahata çekildiğimiz ve işe çıkmadığımız bir hafta boyunca ben hep sarhoş vaziyette gece kulüplerini gezip duruyordum. Sözünü ettiğim o Savoy kulübüne geldiğimde barmen bana, "Selâm Kızıloğlan," dedi anlamlı anlamlı. Ortalıkta ters birşey olduğu adamın yüzünden okunuyordu. Ama barmene o anda hiçbir şey sormadım. Benim hayatta hep bağlı kaldığım bir ilkem vardı: böyle durumlarda hiç kimseye birşey sormazdım; çünkü sizin bilmenizi istedikleri birşey varsa zaten mutlaka söylerdi size. Ama o barmen bana birşeyler çıtlatmaya niyet ettiyse bile söylemek istediklerini söyleyecek bir fırsat bulamadı. Ben tabureye tüneyip içkimi ısmarlamıştım ki tam o anda onlara ilişiverdi gözüm.

Sophia'yla kızkardeşi, dip taraflarda, dans pistine yakın bir masada bir beyaz adamla birlikte oturuyorlardı.

İşte ondan sonra öyle bir yanlış iş yaptım ki, nasıl olup da böyle birşeyi yaptığımı ben de bilmiyorum. Sophia'yla pekâla daha sonra da konuşabilirdim. Yanındaki beyaz adamın kim olduğunu bilmiyordum, zaten beni de ilgilendirmiyordu kim olduğu. Ama çektiğim kokain beni durdurmadı ve yerimden kaldırdı.

Yanlarındaki adam Sophia'nın kocası değilmiş. Kocasının en yakın arkadaşıymış. Birlikte askerlik yapmışlar. Sophia'nın kocası seyahatte olduğu için adam onu ve kızkardeşini yemeğe davet etmiş ve çıkmışlar. Ama yemekten sonra arabayla dolaşırken adam ansızın siyahların mahallelerinden bir yere gitmeyi teklif etmiş.

Şehirde yaşayan bir Zenci, pis zencilerin aptallıklarına bakarak biraz kafa bulmak için 'pis zenci yuvaları'na gelen sonradan-görme bu Kuzeyli tiplerinden binlercesiyle karşılaşmıştır. Kızlar, Roxbury'deki Zencilere mahsus eğlence yerlerinde hemen hemen herkes kendilerini tanıdığı için, adamı bu niyetinden vazgeçirmeye çok çalışmışlarsa da adam diretmiş ille gideceğiz diye. Onlar da yürekleri ağızlarına gele gele, daha önceleri yüzlerce defa geldikleri o kulübe girmek zorunda kalmışlar. Kızlar içeri girince tabii barmenler ve garsonlar garip garip bakmaya başlamışlar onlara ama kızların göz işareti üzerine sanki onları daha önceden hiç görmemiş gibi hareket etmeye çalışmışlar. Kızlar o adamla bir masaya oturup kendilerine birer içki söylemişler ama, bir yandan da Allah vere de bizi tanıyan bir Zenci masamıza falan gelerek bizimle konuşmaya kalkmasa diye içlerinden de dua edip duruyorlarmış.

İşte ondan sonra ben çıkagelmiştim. Ben masalarına varıp dayandığımı ve kızlara "Bebeğim," falan gibi hitap ederek konuştuğumu hatırlıyorum. Bunun üzerine kızlar kireç gibi bembeyaz olmuşlardı, adam da pancar gibi kızarmıştı.

Aynı gece ben Harvard Meydanı taraflarında tuttuğumuz o apartman dairesine gidip yattım, çünkü hastalanmıştım bayağı. Son beş yıl içinde yakalandığım öteki hastalıklara göre çok daha hafif bir bedensel rahatsızlıktı bu. Pijamalarımı geçirip yatağa uzanmış yarı uyur yarı uyanık bir halde yatarken kapının vurulduğunu duydum.

İşin içinde bir iş olduğunu hemen anladım Bizim hepimizin de anahtarı vardı. Kimse çalmazdı kapımızı. Hemen yataktan fırladım ve somyanın altına sokulup saklandım; o kadar sarhoştum ki konsolun üzerinde duran silahımı almayı bile akledememiştim.

Somyanın altında dört büklüm büzülüp yatarken, kilitte dönen bir anahtar sesi duydum. Ardından bir çift ayakkabının ve pantolon paçasının içeri girdiğini gördüm. Adetâ bacaklarından kesik gibi duran bu iki ayak etrafta dolaştı durdu. Ayakların her duruşunda adamın gözünün neye takılmış olduğunu anlıyordum. O daha eğilip bakmadan adamın eğilip somyanın altına bakacağını da biliyordum. Nitekim adam eğildi ve somyanın altına baktı. Sophia'nın kocasının arkadaşıydı bu. Adamla benim yüzüm arasında iki karış mesafe ya vardı ya yoktu. Öylece donakalmıştı adam.

"Hah, hah haa, amma da işlettim seni, değil mi?" diye güldüm. Ortada öyle komik bir durum da yoktu aslında. Gülmeye devam ederek somyanın altından çıktım. Şimdi hakkını yemeyelim, adam kaçmadı. Biraz geri geri çekildi ve bana sanki bir yılana bakarmış gibi bakmaya başladı.

Adamın o anda kendi gözleriyle görüp anladığı bir gerçeği ondan gizlemeye çalışmadım. Dolaplarda ve etrafta Sophia'yla kırkardeşine ait bir sürü eşya vardı ve adam da bunların hepsini görmüştü. Hattâ adamla biraz konuştuk bile. Ona kızların evde olmadığını söyledim, o da çekip gitti. Sonradan beni en çok hayrete düşüren şey şuydu ki, aslında ben o zaman tedbirsizlik edip silahsız olarak somyanın altına girmekle adetâ kendi kendimi kapana sokmuştum. Düşünüyorum da, gerçekten büyük bir hata yapmışım böyle davranmakla.

Birgün, çaldığım bir saati kırık bir taşını değiştirtmek üzere bir saatçi dükkanına bırakmıştım. Herhalde iki gün kadar sonra, saati almaya gittiğimde, herşey bir anda altüst olup gitti.

Daha önce de söylediğim gibi, o zamanlar silah taşımak benim için mendil taşımak gibi giyim kuşamımın ayrılmaz bir parçası haline gelmişti sanki. Silahım ceketimin altında, omuzuma asılı kılıfındaydı.

Sonradan anladığıma göre, saatin sahibi saatinde nasıl bir bozukluk olduğunu ve ne gibi bir tamire ihtiyaç gösterdiğini polise anlatmış. Çok güzel, çok pahalı bir saatti, zaten ben de onun için çaldıktan sonra satmamış ve kendime saklamıştım. Meğer adamın ifadesi üzerine polis Boston'daki bütün saatçileri durumdan haberdar etmiş.

Bir Yahudi olan saatçi ben parayı çıkarıp ödemeden saate davranmadı, benden parayı aldıktan sonra saati çıkarıp tezgâhın üzerine koydu.

Sonra işaretini verdi ve bu işaret üzerine bir başka adam arka bölmeden çıkıp bana doğru yürüdü.

Adamın bir eli cebindeydi. Polis olduğunu anlamıştım.

"Şöyle arka tarafa gel bakalım," dedi sakin bir sesle.

Ben tam adamın dediğini yapıp arka bölmeye geçerken, dükkâna hiç tanımadığım suçsuz bir Zenci girdi. Sonradan kulağıma gelenlerden öğrendiğime göre bu Zenci o gün askerliğini bitirip yeni terhis olmuş. Ama dedektif o Zencinin de benim arkadaşım olduğunu sanarak onunla ilgilenmiye başladı.

İşte o anda öylece kalakaldım, silahım üzerimdeydi ve dedektif bana arkasını dönmüş, öteki Zenciyle konuşuyordu. Bugün şuna inanıyorum ki, Allah o zamanlar bile benimle berabermiş. Adamı vurmaya falan kalkışmadım. Bu da benim hayatımı kurtardı.

Hatırladığıma göre adamın adı Dedektif Slack'ti.

Ellerimi kaldırarak ona doğru yürüdüm ve "Al şu silahımı," dedim.

Adam benim silahımı alırken yüzünü görmeliydiniz. Tek kelimeyle şoke olmuştu. Çünkü o Zencinin birdenbire dükkana dalıvermesiyle birlikte, adam, benim silahım olabileceğimi falan hesaba katmaksızın bana arkasını dönüvermişti. Ama bunun üzerine, o anda kendisini rahatlıkla öldürebilecekken öldürmek istemediğimi anlamıştı.

Sonra silahımı aldı ve dışarıya bir işaret verdi. Bunun üzerine iki dedektif gizlendikleri yerden çıkıp geldiler ve benim kollarıma yapıştılar. Demek o dedektifin sırtı bana dönükken en ufak bir yanlış hareket yapmaya kalkışsam öbür dünyayı boylayacakmışım.

Sonraları hapiste bu konu üzerinde uzun uzun düşünmek için bolca vaktim olacaktı.

O gün o şekilde tutuklanmasaydım, başka bir gün nasıl olsa başka bir yolda öldürülecektim. Sophia'nın kocasının arkadaşı olan adam tutup herşeyi olduğu gibi anlatmış arkadaşına. Sophia'nın kocası da sabahı bile beklemeden atlayıp gelmiş Boston'a ve gelir gelmez de elinde silahıyla bizim dairenin kapısına dayanmış; yana döne beni arıyormuş adam. Dedektiflerin beni merkeze götürdüğü saatlerde Sophia'nın kocası da bizim evdeymiş.

Dedektifler beni sadece sorguya çektiler. Dövmediler beni. Hatta ellerini bile sürmediler bana. Bunun nedenini biliyordum; aslında beni yakalayan o dedektifi istesem öldürebileceğim halde buna kalkışmamış olmamdan dolayı bana dokunmamışlardı.

Üzerimde bulabildikleri bazı kâğıtlardan adresimi tespit ettiler. Kızları hemen yakalayıp getirdiler. Shorty de aynı gece çalıştığı gece kulübünde sahnedeyken yakalandı. Kızlar Rudy'yi de ele vermişlerdi. Ama bugün bile, Rudy'nin durumdan nasıl haberdar olduğunu hâlâ merak ederim. Sanıyorum ki bulabildiği ilk vasıtaya atlamış ve Boston'dan uzaklaşarak toz olmuştu. Rudy'yi hiçbir zaman yakalayamadılar.

O gün üstüste binecek iki ayrı ölümden nasıl da kılpayı kurtulmuş olduğumu daha sonraları hiç düşünmemişsem belki bin defa düşünmüşümdür. Zaten ben de herşeyin önceden takdir edilmiş olduğuna bu yüzden inanıyorum ya!

Polisler bizim dairede bir sürü delil ele geçirdiler; kürk mantolar, bir miktar mücevher ve daha başka ufak tefek şeyler, ayrıca bizim meslekî aletlerimiz... Kilit açmaya yarayan özel bir demir parçası, bir maymuncuk, özel bir cam keseceği, birkaç tornavida, birkaç küçük elfeneri ve bir sürü yedek anahtar... Bunlar da yetmiyormuş gibi, bir de benim adetâ bir müzeyi doldurmaya yetecek kadar çok olan silahlarım.

Kızları az bir kefaletle bıraktılar. Onlar ne de olsa beyazdı; hırsızdılar ya da değildiler, önemli miydi sanki! Onların tek suçu Zencilerle işbirliği yapmaktı. Ama Shorty'den ve benden onar bin dolar kefalet istediler. Zaten bizim bu parayı hiçbir yerden bulamıyacağımızı onlar da biliyordu.

Sosyal bilimciler bile çalıştı bizim üzerimizde. Hepsinin kafasına takılan tek şey, nasıl olup da beyaz kadınların Zencilerin çetesine girebildiği sorusuydu. Hem bu kızlar öyle 'sürtük' ya da 'şırfıntı' denen cinsten kızlar da değildi. Yüksek tabakaya yakın kesimden, hali vakti yerinde beyazlardı. İşte sosyal bilimcileri ve adli makamları asıl düşündüren şey de buydu zaten.

Bu kızlarla nasıl tanışmıştım? Nerede tanışmıştım? Ne zaman tanışmıştım? Birlikte yatmış mıydık?.. Soygunlar nasıl oluyordu falan diye hiç soran yoktu bize. Adamların bütün derdi, beyazların kadınlarını ellerinden almış olmamızdı.

Bu gibi sorularla karşı karşıya kaldığımız o sorgularda ben sadece sosyal hizmet uzmanlarının yüzüne bakıyor ve soruyordum: "Peki şimdi siz ne diyorsunuz bu işe?"

Hattâ mahkemedeki memurlar ve zabıt kâtipleri bile, "Kızlar da bayağı güzelmiş yahu... vay pis zenciler vay..." gibilerden homurdanıyorlardı kendi aralarında. Bize mahkeme tarafından tayin edilen avukat dahi pek farklı düşünmüyordu. Bizim davanın başlıyacağı gün mahkeme salonunda kolluk kuvvetlerinin gözetimi altında bu avukatlarla birlikte

bir masaya oturuyorduk. Yargıç daha salona girmemişti, yanımızdaki avukatlardan bir tanesine, "Herhalde asıl bu kızların yüzünden mahkeme edileceğiz," dedim. Adamın yüzü öfkeden kıpkırmızı kesildi ve önündeki kağıtları karıştırmaya başlarken şunları homurdandı: "Beyaz kızlarla falan bir ilginiz yok sizin!"

Daha sonraki yıllarda beyazları ciğerlerine kadar tanımaya, beyazların içini dışını tam anlamıyla öğrenmeye başlayınca bizim bu yargılamamızı bir türlü unutamamış ve şunu sık sık hatırlayıp durmuşumdur ki hırsızlık suçundan ilk defa yakalanan ve yargılanan kimselere mahkemece verilen ceza en fazla iki yıl kadar hapisti. Gerçi biz de ilk defa yakalanmıştık ama bize verilecek suçun iki yılla kalmayacağını da biliyorduk; biz hırsızlık suçundan yargılanmıyorduk aslında, suçumuz büyüktü bizim.

Başka konulara geçmeden önce, burada söylemek istediğim bir şey var. Ben şimdiye değin hiç kimseye o kirli geçmişimi böylesine ayrıntılı bir şekilde anlatmamıştım. Şimdi o geçmişimi bütün ayrıntılarıyla anlatıyorsam, o zamanlar ne kadar berbat ve günahkâr bir adam olduğumu anlatmaktan gurur duyduğum için değil herhalde.

Ama şimdi herkes benimle ilgileniyor ve neden böyle birisi olduğumu merak edip bu konuda çeşitli tahminlerde bulunuyor. Oysa bir insanı anlamak için o insanın ta doğumundan itibaren bütün hayatının gözden geçirilmesi ve çok iyi bilinmesi gerekir. Başımızdan geçen her olayın kişiliğimizin oluşmasında az çok etkisi vardır. Geçirdiğimiz her tecrübe, kişilik dediğimiz o bileşimin bir unsurudur.

Bugün el atılmasını bekleyen çok acil bir sürü işim bir yanda dururken ben, sırf birkaç okuyucunun merakını giderecek bir kitap hazırlamak için tek saatimi bile verecek durumda değilim. Oysa işte bu kitap için saatler harcıyorum, çünkü ben yakalandıktan sonra, çok geçmeden, hapiste Allah'ı ve İslâm dinini bulup bütün hayatımı olduğu gibi değiştirmeden önce Amerika'daki beyazlar toplumunda bataklıkların en derinine gömülüp gitmiş birisi olarak içinden çıkıp geldiğim dünyanın ne biçim bir dünya olduğunun görülmesi, anlaşılması gerektiğine inanıyorum. Bunun için de başımdan geçenlerin bütün çıplaklığıyla okuyucuya anlatılmasından başka çıkar yolu yoktur ve işte şu anda ben de bunu yapmaktayım.

10. İBLİS

Shorty 'müştereken' kelimesinin anlamını nereden bilecekti ki?.. Shorty'nin ihtiyar anası otobüs parasını nasıl bulmuşsa bulmuş ve ta Lansing'den kalkıp Boston'a gelmiş. Biz duruşmamızın başlamasını beklerken gelip Shorty'yi buldu ve "Aman oğlum, İncil'in son cüzünü oku da dua et!" deyip durdu başımızda; bana da dua etmemi söyledi. Shorty de sanki bir Zenci Baptist ayininde papaz yardımcılığı yapar gibi diz çökerek İncil'in Vahiy Kitabı'nı sayfa sayfa okudu.

Sonra Middlesex Bölge Mahkemesi'nde son kararı bekliyorduk. (O mahkememizde sanıyorum ki ondört kişilik bir jüri görev yapmıştı.) Shorty'nin annesi dinleyiciler arasında Ella ve Reginald'ın yanında oturmuş, hıçkıra hıçkıra ağlıyor, hem de başı bir aşağı bir yukarı gidip gelerek İsa'ya yalvarıyordu. Önce Shorty için verilen kararı okudular:

"Bir numaralı jüri üyesinden, sekiz ilâ on sene...

"İki numaralı jüri üyesinden, sekiz ilâ on sene...

"Üç numaralı jüri üyesinden..."

Ve en sonunda da, "Verilen cezalar müştereken infaz edilecektir," deyip kararı okumayı bitirdiler.

Shorty kararı dinlerken o kadar terlemişti ki kara yüzü yağlanmış gibi parıl parıl parlıyordu. 'Müştereken' kelimesinin ne anlama geldiği-

ni de bilmediğinden, karar okunurken sayılan cezaları kafasında habire üstüste toplamış ve aşağı yukarı yüz yıldan fazla hapis yatmamız gerektiği sonucuna varıp şöyle bir sendeledikten sonra haykıra haykıra ağlamaya başladı. Hattâ mahkemedeki mübaşirler de düşmesin diye tuttular Shorty'yi.

İşte o anda geçen sekiz on saniye içinde Shorty birden değişmiş ve benim o zamanki halim gibi tam anlamıyla dinsiz imansız birisi olup çıkmıştı artık.

Ben on yıl hapis yedim.

Kızlar Framingham'daki (Massachusetts) Kadınlar Islahevi'nde bir ilâ beş yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar.

Bunlar 1946'nın Şubat'ında oluyor. Daha yirmibir yaşımı bile doldurmamıştım. Hattâ o zamanlar daha sakal tıraşı olmaya bile başlamamıştım.

Shorty ile benim bileklerimize birer kelepçe vurup Charlestown Eyalet Hapishanesi'ne havale ettiler.

Hapishane numaralarımdan hiçbirini hatırlayamam ben. Hapisten çıkalı az olmamıştır, oniki yılı geçti ama buna hâlâ şaşarım. Çünkü hapishanedeyken insanın numarası kendisinden bir parça olup çıkar. Kimse isminizle hitap etmez size, hep numaranızla bilinirsiniz. Numaranız bütün giyim eşyalarınıza, herşeye, herşeye işlenmiştir. Onun için ister istemez beyninize de işlenir gider.

Kendinden başka insanlara karşı bir parçacık saygı duyduğunu ileri süren herhangi birisi, o insanları parmaklıkların arkasına kapatma, o insanları kafese tıkma düşüncesini kabullenmeden önce oturup bu konuda uzun uzun düşünmelidir. Bunları söylerken, hapishane diye bir yerin bulunmaması gerekir demek istemiyorum, ama parmaklık diye birşey olmamalıdır diyorum. İnsan parmaklıkların arkasında hiçbir zaman ıslah olmaz. Bir daha nasıl unutsun bunu! Bu parmaklıklı anıları hiçbir zaman belleğinden büsbütün silip atamaz ki insan!

Hapisten çıkınca zihni ona bu tecrübeyi unutturmaya çalışırsa da bir türlü unutturamaz. Ben eski mahkûmların çoğuyla konuşmuşumdur. Bu konuşmalarım sonunda bana çok ilginç gelen birşey olarak şunu gördüm ki, hapishanede geçirdiğimiz yıllarla ilgili birçok şeyi belleklerimiz çoktan unutup gitmişti. Ama her mahkûm, hangi durumda olursa olsun o parmaklıkları bir türlü unutamadığını söyleyecektir size.

Charlestown'da daha 'balık'ken (hapishane argosuyla yeni gelenlere balık diyorlardı) hem bedensel olarak acı çekiyordum, hem de adetâ bir yılan gibi kıvranacak kadar kötü durumlara düşüyordum; içeri girer girmez uyuşturucularla ilgim birden kesilmişti çünkü. Hücrelerimizde lavabo, musluk falan yoktu. Zaten hapishane de ta Napolyon zamanında, 1805 yılında yapılmıştı ve hattâ o ünlü Bastille Hapishanesi'ne benzetilmeye çalışılmıştı biraz da. Daracık ve pis hücrede ranzaya uzanınca hem başım, hem de ayaklarım duvarlara değiyordu. Helâysa kapaklı bir kovadan ibaretti. İnsan ne kadar dayanıklı olursa olsun, bütün hücreyi dolduran o pislik kokusunu sürekli solumaya kolay kolay dayanamaz gerçekten.

Bir süre sonra hapishanenin psikiyatristi benimle biraz ilgilenmeye kalkıştı ama benden bir yığın küfür de duydu; küfür nâmına ne biliyorsam sıraladım adama. Tabii hapishanenin papazı da aynı şekilde gazabına uğramaktan kurtulamadı. Ben içerdeyken ilk mektubumun Detroit'teki dindar kardeşim Philbert'tan geldiğini hatırlıyorum, mensubu olduğu 'kutsal' kilisede benim için dua ettireceğini yazıyordu. Ama ona öyle bir cevap yazdım ki; bugün hatırlamak bile yetiyor yerin dibine geçmeme.

İlk ziyaretçim Ella oldu. Beni üzerine numaram işlenmiş soluk bir hapishane gömleğiyle görünce Ella'nın ağlamamak için kendisini zor tuttuğunu, ama belli etmemek için de bana gülümsemeye çalıştığını çok iyi hatırlıyorum. Hoş-beşten sonra her ikimiz de konuşacak laf bulamadık; durdukça, keşke hiç gelmeseydi diye düşünmeye başlamıştım ben. Silahlı muhafızlar, elli kadar mahkûmun ve onlarla konuşan ziyaretçilerin başında tetikte bekleyip duruyorlardı. Hapse yeni düşmüş mahkûmların bu muhafızlara çok bozulduklarını görüyor, hattâ hücrelerine döndükleri zaman hapisten bir çıkarlarsa ilk iş olarak ziyaretçi kabul odasındaki o muhafızların yolunu keseceklerine dair yeminler ettiklerini duyuyordum. Mahkûmların bütün hıncı bu muhafızlar üzerinde toplanıyor gibiydi.

Charlestown'da ilk defa hindistan ceviziyle kafayı buldum. Hapishanede hindistan cevizine müptelâ olan hiç yoksa yüz kişi vardı. Bunların biri de bizim koğuştaydı. Mutfakta çalışan mahkûmlara para ya da sigara vererek onların mutfaktan yürütüp kibrit kutularına doldurduğu hindistan cevizlerini alıyor ve bunlarla sarhoş oluyordu. Bu kutulardan bir tanesine sanki bir avuç kuvvetli uyuşturucu bulmuşum gibi saldır-

mıştım. Bir kibrit kutusu hindistan cevizini bir bardak suya atıp karıştırarak içince insan üç dört esrarlı sigara içmiş kadar oluyordu.

Daha sonraları, Ella'nın gönderdiği bir miktar parayla, hapishanedeki gardiyanlardan kafayı daha iyi bulabileceğim uyuşturucu maddeler almayı nihayet başarmıştım. Esrarlı sigara, Nembutal ve benzedrin hapları da aldım gardiyanlardan. Mahkûmların istediği şeyleri içeriye gizlice sokmak hapishanedeki gardiyanların yan işleriydi: zaten bütün hapishanelerdeki bütün mahkûmlar gardiyanların geçimlerini büyük ölçüde bu yoldan sağladıklarını bilirler.

Toplam olarak yedi yıl yattım hapiste. Şimdi Charlestown Hapishanesi'nde geçirdiğim o ilk yılın anıları, öteki yarı-uyuşturucu maddeler, sağa sola küfredip duran gardiyanlar, elime geçirdiğim herşeyi hücremden dışarı fırlatıp dışarı atmam, birşey için sıraya girince yürümemekte inat ederek olduğum yere çakılıp kalmam, yemekhanede tepsileri elimden düşürmem, numaram okunduğu zaman hiç ses çıkarmamam ve sonra numaramı hatırlıyamadığımı ileri sürüşüm ve buna benzer daha birçok şey.

Bu gibi davranışlar için verilen katıksız hücre hapsi cezasını haliyle peşin olarak kabulleniyordum. Hücreye atılınca da kafese kapatılmış kaplanlar gibi saatlerce daracık hücreyi adımlayıp duruyor ve kendi kendime avazım çıktığı kadar bağırarak en rezil küfürleri sayıp dökü-yordum. En çok hoşuma giden de İncil'e ve Tanrı'ya sövmekti. Ama bir mahkûmun hücrede en fazla ne kadar tutulabileceğine dair bir sınırlama vardı kanunda, onun için isteseler de daha fazla tutamıyorlardı beni hücrede; Bütün bunların ardından, bizim koğuştaki mahkûmlar bir isim taktılar bana: 'İblis'. Dine karşı düşmanca davranışlarım yüzünden takmışlardı bu ismi.

Hapishanede tanıdığım kimseler içerisinde benim üzerimde olumlu bir etki bırakan ilk insan "Bimbi" adındaki bir mahkûm oldu. Bimbi'yi 1947 yılında Charlestown Hapishanesi'nde tanıdım. O da benim gibi nispeten açık tenli, kızılımsı bir Zenciydi. Boyu da aşağı yukarı benimki kadardı, bir de çilleri vardı Bimbi'nin. Bimbi eski hırsızlardandı ve birçok defa hapishaneye girip çıkmıştı. Bizim ekibin işlettiği plâka atölyesinde plâkalara numara basan makineyi kullanırdı Bimbi. Bense bu plâkaları boyanacağı yere götüren konveyör kayışlarına bakardım.

Mahkûmlar arasında "Naa'ber ahbap?" sorusuna cevap vermeyen tek adamdı Bimbi; o güne kadar bu soruyu cevapsız bırakan tek Zenci

tanımamıştım ben. Çoğu zaman yapılması gereken belirli miktarda plâkayı yaptıktan sonra hepimiz bizim atölyede çalışanların hepsi onbeş kişi kadardı, onbeşimiz de Bimbi'nin etrafına halkalanır ve onun anlattıklarını dinlerdik. Aslında hiçbir beyaz mahkûm bir Zenci mahkûmun herhangi bir konudaki düşüncelerini dinlemeye değer bulmazdı, ama Bimbi konuşurken onun anlattıklarını duyabilmek için değil beyaz mahkûmlar, gardiyanlar bile etrafımızda dolanır dururlardı. Bimbi, insanın aklına hayaline gelmiyecek kadar ilginç konular üzerine konuşurken dahi etrafında kendini can kulağıyla dinleyen bir halka oluşturmasını bilirdi. Bu konuşmaları sırasında bir bakıma insan davranışlarını inceleyen bilimlerin derinliklerine inerek, dışardakilerle bizim aramızdaki tek farkın bizim yakayı ele vermiş olmamız olduğunu bize tartışma götürmez bir şekilde kanıtlardı Bimbi. Hele tarihsel olaylardan ve büyük adamlardan sözetmeyi çok çok severdi. Bimbi benim sonradan nakledildiğim Concord Hapishanesi'nin tarihini öyle bir anlatırdı ki, onu sanki Ticaret Odası'nda görev yapan bir uzman sanırdınız. Üstelik Bimbi'den duyuncaya kadar Thoreau diye birinin varlığından haberdar olmayan tek mahkûm da ben değildim. Bimbi ayrıca kütüphanenin en iyi müşterisi olarak da tanınıyordu. Bimbi'nin beni en çok çeken yanı, tanıdığım insanlar arasında, herkeste, hem de sırf sözleriyle bir saygı uyandırmasını bilen ilk insan oluşuydu.

Bimbi benimle öyle uzun boylu konuşmazdı, zaten aslında tek tek insanlara karşı oldum olası biraz soğuk dururdu; ama benden hoşlandığını da geriden geriye hissederdim. Bimbi'ye yakın olmayı arzu etmeye başlamam, onun din konusunda yaptığı bir konuşmadan sonra olmuştur. Ben o zamanlar kendimi sıradan bir dinsizden çok çok ilerde görüyordum bu konuda; adım üstümdeydi zaten, İblis'tim. Ama birgün bir konuşmasında Bimbi dinsizliğe dair öyle güzel bir konuşma yaptı, dinsizliği öyle bir çürüttü ki, ben 6 konuşmasından sonra artık dine, kitaba falan öyle uluorta küfretmekten vazgeçmek durumunda kaldım. Benim din konusundaki tutumumun Bimbi'ninkinin yanında iler tutar bir yanı yoktu ve bunun ötesinde, bu konularda konuşurken Bimbi'nin ağzından bir tek küfür çıktığı da işitilmiş değildi.

Birgün bana birdenbire, "Kafanı kullansana oğlum," deyiverdi pat diye. Onun huyu böyleydi zaten. Ben Bimbi'yle arkadaş olmak istiyordum gerçi ama onun bu gibi öğütlerine hiç mi hiç gelemezdim açıkçası. Bu sözleri bana söyleyen bir başka mahkûm olsaydı, yüzdeyüz ada-

ma basardım küfrü, ama Bimbi'ye kimse küfretmezdi. O gün Bimbi bana hapishaneden takip edilen mektupla öğretim kurslarından ve hapishanenin kütüphanesinden pekâlâ yararlanabileceğimi söyledi.

İşin aslına bakılırsa ben Mason'da sekizinci sınıfı bitirdikten sonraki hayatımda, bir dümen çevirmeye yaramayacaksa hiçbir şeyi öğrenmek için bir gayret sarfetmemiştim; dümen çevirmekte işime yaramayacak olduktan sonra niçin öğrenecekmişim gibi düşünüyordum. Zaten okulda öğrendiğim üçbeş şey varsa onları da sokak sokak sürterken unutup gitmiştim çoktan. Ablam Hilda, mümkünü varsa hapishanede biraz İngilizce çalışmamın ve elyazımı düzeltmemin iyi olacağını söylüyordu bir mektubunda; çünkü benim turnedeki toplulukların peşisıra giderek esrarlı sigara sattığım o günlerde çeşitli yerlerden eve attığım birkaç karttaki elyazımı sökünceye kadar Hilda akla karayı seçmişti.

İşte böylece, ben de önümdeki bir hayli zaman olduğunu düşünerek hapishanede bir mektupla İngilizce kursuna başladım. Teksirle çoğaltılan o kitap listeleri koğuştan koğuşa dolaşırken alınmamış kitapların isimlerinin yanına artık ben de numaramı yazmaya başlamıştım.

Mektupla yollanan dersleri okuyup alıştırınaları yapa yapa, dilbilgisi kurallarının bir kısmı kafamda yavaş yavaş yer etmeye başlamıştı.

Sanıyorum ki bir yıl kadar sonra da artık hem biraz edepli, hem de okunaklı bir mektup yazabilecek duruma gelmiştim. Hiç ara vermeden de sessiz sedasız bir kursa daha kaydoldum, mektupla Lâtince'ye. Bu kursa biraz da, sık sık kelimelerin hangi köklerden ve nasıl türetildiği konusunda açıklamalarda bulunan Bimbi'nin etkisinde kalarak kaydolmuştum.

Yine Bimbi'nin kanadı altına girerek hapishanede de ufak ufak dümenler çevirmeye başlamıştım. Bir paket sigarasına oynanan domino oyununda hemen hemen yenmediğim kimse kalmıyordu. Her zaman için dolabımda birkaç karton sigara bulunuyordu; sigara ki hapislikte en azından para kadar geçerli ve değerli bir değişim aracıdır. Büyük boks karşılaşmaları ya da basketbol, beyzbol maçları olduğu zaman, bu maçlar üzerine sigarasına ya da parasına bahisler düzenliyordum. 1947 Nisan'ında Jackie Robinson'ın Brooklyn Dodgers beyzbol takımında oynamaya başladığı gün hapishaneyi saran heyecanı ömrüm oldukça unutamıyacağım. O sıralarda Jackie Robinson'ın en fanatik hayranıydım. Onun her maçında radyo başından hiç kalkmaz, kulağımı radyoya yapıştırırdım ve her maçının sonunda da onun o güne kadarki sayılarıyla birlikte son averajını bir kez daha kaleme vurmadan da edemezdim.

Concord Hapishanesi'ne nakledildikten sonra; Yani 1948 senesinde birgün küçük ağabeyim Philbert'tan bir mektup almıştım. Ömrü boyunca hep birşeylere katılmadan, bir yerlere üye olmadan duramayan Philbert bu mektubunda şimdi de 'siyah adamın doğal dini'ni keşfettiğini ve 'İslâm Cemaati' diye birşeye katıldığını yazıyordu. Mektubunda daha sonra, "Kurtuluşa ermek için Allah'a ibadet etmelisin," diyordu bana. Ama ben Philbert'a öyle bir mektup yazdım ki, daha önceden 'kutsal' kilisesinde bana dua edileceğini yazdığı mektubuna verdiğim cevaba bakarak bu mektubun İngilizcesi daha bir iyiyse bile, kapsamı beterin beteriydi.

Bir süre sonra Reginald'dan da bir mektup aldım ama onun mektubuyla Philbert'in yazdığı mektup arasında bir ilgi kurmak aklımın ucundan bile geçmemişti. Oysa biliyordum ki Reginald çoğu zamanlar Detroit'te Philbert'ın ve Hilda'nın yanında kalmaktaydı. Reginald'ın mektubunda birçok havadisle birlikte bir de şöyle bir talimat vardı: "Malcolm, sakın domuz eti yeme ve sigara içme artık. Hapisten nasıl kurtulacağını sonra anlatacağım sana."

Bu cümleyi okur okumaz aklıma ilk gelen, Reginald'ın benim adli makamlar karşısında kullanarak onları nasıl aldatabileceğim bir numara keşfetmiş olabileceğini düşünmek olmuştu. Ama acaba ne biçim bir dümendi bu? Yattım kalktım bunu düşündüm günlerce. Acaba New York'taki askerlik şubesine benim yaptığım delilik numarası gibi psikolojik bir şey miydi? Yoksa insan bir süre domuz eti yemekten vazgeçer ve sigara da içmezse hapisten çıkarılmasını gerektiren belirli bir hastalığa mı yakalanıyordu?

'Hapisten çıkmak.' Bu kelimeler adetâ havaya asılmış gibi olduğu yerde çakılı duruyordu ve gözlerimin önünden bir türlü gitmiyordu; hapisten çıkmayı o kadar çok arzuluyordum ki!

Bu konuda Bimbi'nin görüşlerini almayı da aslında çok istiyordum, hattâ hemen gidip ona danışmamak için kendimi zor tutuyordum. Ama içimden güçlü bir ses de "Bu meseleyi hiç kimseye açma" diyordu bana.

Sigarayı bırakmam pek zor olmasa gerekti. Katıksız hücre hapislerinde günlerce sigarasız kalmaya alışmıştım nasıl olsa. Artık Reginald'ın sözünü ettiği fırsat her neyse denemeye niyetliydim. Mektubunu okuduktan sonra, cebimdeki yarım paketi bitirdim ve artık bir daha da yeni bir paket açmadım. İşte o günden sonra, yani 1948'den bu yana ağzıma tek sigara koymuş değilimdir.

Reginald'ın mektubunun üstünden üç dört gün geçtikten sonra bir gün öğle yemeğinde domuz eti çıkmış.

Aslında ben uzun yemek masasında yerimi aldığımda bu domuz eti konusu hiç aklımda yoktu. Otur-kapış-tıkın-kalk git; hapishanede verilen yemeğin değişmez usulü buydu işte; karavana elden ele geçip önüme geldiğinde içindeki etin ne eti olduğunu bile bilmiyordum; zaten ne eti olduğunu çoğu zaman kimse anlayamazdı ki. İşte o anda sanki önüme bir ekran gerilmişti de bu ekranda artık domuz eti yeme yazısı yanıp yanıp sönmeye başlamıştı.

Bir an tereddüt geçirdim; karavana elimde, elim havada öylece kalakalmıştı. Sonra anî bir kararla tabağımı doldurmaktan vazgeçip yanımdaki mahkûma uzattım karavanayı. O da alıp her zamanki gibi robotlaşmış hareketlerle kendi tabağına yemek doldurmaya başladıysa da bir ara benim yemek almamış olduğumun farkına vararak birden tabağını doldurmaktan vazgeçti. Adamın o anda ne yapacağını bilemez bir halde bana dönüşünü ve şaşkın şaşkın yüzüme bakışını hiç unutmam.

"Ben domuz eti yemiyorum," dedim yanımdakine.

O da karavanayı kendinden sonraki mahkûma geçirdi.

Bu davranışımın yankıları ve her tarafa yayılışı gerçekten hayli eğlenceli oldu. Hapishane denen o yerde hayatın normal akışındaki o monotonluğun kırılması o kadar nadir birşeydir ki, bu yolda en küçük bir hareket bile ortalıkta büyük bir şamata çıkmasına neden olur. İşte bu yüzden o gece bütün koğuşlardaki tüm mahkûmlar bunu konuşmuşlar, "Yahu duydunuz mu, İblis domuz eti yemiyormuş," gibi şeylerle hayretlerini açığa vurmuşlardı.

Bu da bana tuhaf bir gurur verdi. Hem hapishanede hem de dışarıda Zenciler hakkında çok yaygın bir kanı vardı; Zencilerin domuzeti yemeden duramıyacaklarına inanılırdı. Benim domuzeti yememeye dikkat göstermeme özellikle beyaz mahkûmların çok hayret ettiğini görmek de beni daha bir memnun ediyordu.

Sonraları Müslümanlıkla ilgili şeyler okuyup İslâm dinini öğrenmeye başlayınca anladım ki meğer ben o zamanlar cahili bir dönemde bilmeden İslâmi bir kurala uyuyormuşum. Hem böylece, İslâm düşüncesindeki "siz Allah'a doğru bir adım atarsanız, Allah da size doğru iki adım atar," gerçeğini kendi hayatımda ilk olarak yaşamış da oluyordum böylece.

Meğer Detroit'teki ve Chicago'daki kardeşlerimin hepsi de, Philbert'ın bana yazdığı gibi, kendilerine 'siyah adamın doğal dini' diye tak-

dim edilen bir dine girmişler o sıralarda. Ben hapisteyken hepsi birden benim de aynı dine girmem için dua edip duruyorlarmış. Ama Philbert benim kendisine yazdığım o rezil cevabı onlara gösterince onlar da kendi aralarında bana karşı yapılabilecek en iyi hareketin ne olduğu konusunda uzun uzun konuşup tartışmışlar. Sonunda, "Bu işin Malcolm'e nasıl anlatılacağını en iyi Reginald bilir, çünkü hepimizden sonra hidayete eren Reginald Malcolm'un kendine en yakın hissettiği kardeşidir. Üstelik Malcolm'un nasıl bir hayat sürdüğünü de içimizde en iyi Reginald biliyor," diyerek, bu işi Reginald'a havale etmeye karar vermişler.

Bunlardan ayrı olarak, ablam Ella beni Norfolk'a naklettirebilmek için sürekli olarak girişimlerde bulunuyor, denemedik yol bırakmıyordu Norfolk (Massachusetts) Mahkûmlar Sitesi deneme amacıyla kurulmuş özel bir hapishaneydi. Öteki hapishanelerde yatan bütün mahkûmların dilindeki şeye bakılırsa, insan bir para yedirirse ya da araya ağırlığı olan bir adam falan sokarsa kendisini bu siteye naklettirebilirdi. Biz bu deneme sitesinde uygulanan cezalarla ilgili öyle şeyler duyuyorduk ki, hiçbirimizin de inanası gelmiyordu duyduklarımıza; çünkü hepsi de güzel rahat şeylerdi bunların. Artık nasıl oldu bilmem, sonunda Ella'nın benim için gösterdiği gayretler olumlu sonuç verdi ve bunun üzerine ben 1948 yılının sonlarına doğru Norfolk'a nakledildim.

Öteki hapishanelerle karşılaştırıldığında Norfolk Mahkûmlar Sitesi birçok bakımdan insana adetâ bir cennet gibi gelirdi. Bir defa tuvalet vardı burada ve bütün tuvaletlerde sular akıyordu; sonra parmaklık diye birşey yoktu, duvar vardı sadece ve bu duvarların ardında da insan öbür hapishanelerdekinden çok daha serbestti. Ayrıca hapishane şehir içinde olmadığından havası da çok güzeldi.

Hafızam beni yanıltmıyorsa, Norfolk'ta yirmidört tane 'mesken' ünitesi vardı ve her ünitede elli mahkûm kalıyordu. Bu hesaba göre demek bütün Site'de 1220 kadar mahkûm bulunuyordu. Her 'mesken' ünitesi üç katlıydı. Norfolk'un en büyük nimetiyse her mahkûmun kendine ait bir odasının olmasıydı.

Mahkûmların aşağı yukarı yüzde onbeşi Zenciydi, her mesken ünitesine beş on tane Zenci düşüyordu yani.

Norfolk Mahkûmlar Sitesi benim yetişmemi sağlayan çok mükemmel bir okul görevi görmüştür. Bu hapishanede çirkin dedikoduların, sapıklıkların, rüşvet gibi şeylerin hakim olduğu o pis hapishane havası bulunmadığı gibi, nefret kusan gardiyanların yerini nispeten bir 'kültür'

ortamı, tabii hapishanelerde 'kültür'den ne anlaşılırsa o anlamda bir 'kültür' ortamı almıştı. Norfolk Mahkûmlar Sitesi'ndeki mahkumların çoğu toplu tartışma gibi, açıkoturum gibi 'entellektüel' faaliyetler yapıyorlardı. Uygulanmakta olan rehabilitasyon eğitim programları için Harvard'dan, Boston Üniversitesi'nden ve daha başka eğitim kurumlarından öğretim üyeleri gelir, çeşitli konularda konferans ve ders verirlerdi hapishanede. Ziyaretçilerle ilgili kurallar da öteki hapishanelerdekine bakarak çok daha yumuşaktı; hemen hemen hergün ziyaretçi kabul ediliyordu; dahası, ziyaretçiler iki saat kadar kalabiliyorlardı her gelişlerinde. Ziyaretçilerinizle nasıl oturduğunuza, nasıl konuştuğunuza da karışan yoktu; ister yüzyüze oturunuz, ister dizdize oturunuz, canınız nasıl istiyorsa.

Norfolk Mahkûmlar Sitesi'nin en iyi yanlarından birisi de kütüphanesinin bulunmasıydı. Parkhurst adındaki bir milyoner vasiyetnamesinde kütüphanesini bu hapishaneye bağışlamıştı. Belki Site'de uygulanmakta olan rehabilitasyon programıyla da yakından ilgilenen birisiydi bu adam, kim bilir. Bu adamın özellikle ilgi duyduğu iki konunun din ve tarih olduğu besbelliydi. Adama ait binlerce kitap kütüphanenin raflarını iyice doldurduğu gibi raflara sığmamıştı da. Rafların almadığı kitaplarıysa kutulara, sandıklara falan doldurarak arka taraflarda bir yere yığmışlardı. Norfolk'ta biz mahkûmlar bu kütüphaneye izin alarak girebiliyor, raflar arasında istediğimiz gibi dolaşıyor ve istediğimiz kitabı çekip alabiliyorduk. Yüzlerce ciltlik eski, tarihi kitap vardı kütüphanede, belki bunların bir kısmı da gerçekten her yerde kolay kolay bulunamayan değerli kitaplardı. Ben, belli bir amaç güderek ve kitap seçerek okumayı öğreninceye kadar bu kütüphaneden rastgele kitaplar alıp okudum durdum bir süre.

Norfolk Mahkûmlar Sitesi'ne geldikten sonra bir ara Reginald'dan haber alamaz oldum ve haberleşmemizin kesilmesi de hayli uzun sürdü nerdeyse. Ama ben bu arada sigara içmeme ve kesinlikle domuz eti yememe noktasına gelmiş bulunuyordum ve bu tavrımı Norfolk'ta da aynen sürdürüyordum. Bu kararlılığım da bana biraz dudak bükülmesine, hayret edilmesine yol açıyordu tabii. İşte o sıralarda bir mektup aldım Reginald'dan. Beni ziyarete geleceğini yazıyordu, gün ve saat belirtmeyi de ihmal etmemişti mektubunda Reginald. Bana anlatacağı o hapisten kurtulmayla ilgili numaranın ne biçim birşey olduğunu bir an önce öğrenmek istediğimden, Reginal gelinceye kadar kendimi tutabilmek için adetâ dokuz doğurdum.

Reginald benim o dümenci kafamın hep ne yönde işlediğini aslında çok iyi biliyordu. Zaten onun yaklaşımının benim üzerimde bu kadar etkili olması da buradan ileri geliyordu.

Reginald zaten öteden beri hep iyi giyinirdi ve şimdi de, bu ziyaretinde de iki dirhem bir çekirdekti. Ben tabii 'sigaraya ve domuz etine paydos' muammasının çözümünü bir an önce öğrenmek için neredeyse çatlamanın eşiğine gelmiştim. Ama Reginald hiç o dallara basmıyor, hep ailemizden, Detroit'te olup bitenlerden ve son gidişinde Harlem'in ne âlemde olduğundan falan söz edip duruyordu. Ben kimseyi, kendisi konuya girmeye hazır olmadan bana bir konuda birşey söylemesi için zorlamamışımdır, âdetim değildir. O gün de Reginald'ın böyle havadan sudan konuşması, bana arkadan gerçekten büyük bir sürprizin gelmekte olduğunu düşündürdü.

Nihayet Reginald, sanki önceden bunları söylemeyi hiç tasarlamamış da o anda aklına geldiği için soruvermiş gibi bir soru soruverdi: "Malcolm, bil bakalım akla hayale gelebilecek herşeyi, bilinebilecek herşeyi bilen bir insan kim olabilir?"

Reginald Harlem'deyken de bazı konulara böyle dolambaçlı yollardan girmeyi severdi. Onun bu huyu da bazen beni çok kızdırırdı, çünkü ben tam onun tersine herşeyi doğrudan doğruya söylemesini seven bir yaratılıştaydım. Bu sorusu üzerine Reginald'ın yüzüne baktım. "Herhalde Tanrı gibi birisidir bu," dedim.

"Herşeyi bilen bir insan var," dedi Reginald.

"Peki kimmiş o?" diye sordum ben de.

"Tanrı bir insandır," dedi Reginald. "Asıl adı da Allah'tır."

Allah. Bu kelimeyi Philbert'in mektubunda da gördüğümü hatırladım; Philbert'in yazdıklarıylâ Reginald'ın anlattıkları arasında bir bağ kurmama yardım eden ilk ipucu oldu bu da. Ama Reginald anlatmaya devam ediyordu. Allah'ın tam 360 derece ilmi olduğunu söyledi. Bu 360 derecelik ilmin 'bütün ilimlerin toplamı'nı temsil ettiğini de ekledi sözlerine.

Reginald'ın anlattıklarından sonra benim kafamın nasıl allak bullak olduğunu söylemek bile yersiz olur elbette. Oturup kardeşim Reginald'ın bu çeşit konuşmalarını dinlerken nasıl bir kafaya sahip olduğumu burada bir daha anımsatmaya da hiç gerek yok. Hâlâ Reginald'ın asıl konuya gelmek için beni hazırlamaya çalıştığını düşünerek hiç sesimi çıkartmadan sadece dinliyordum anlattıklarını. Öyle ya, karşınızda ko-

nuşan insan sizi bir konuya hazırlamaya çalışıyorsa, bu durumda size karşınızdakini dinlemek düşer.

"Şeytanın sadece otuzüç derece ilmi vardır ki buna da Masonluk derler," diye devam etti Reginald. Onun o anda söylediklerini kelimesi kelimesine aklımda tutuyorum, çünkü aynı şeyleri daha sonra ben de başkalarına defalarca anlatıp durmuşumdur. "Şeytan, kendi buyruğu altına almış olduğu Masonlarla başkalarına hükmetmektedir."

Reginald bana Tanrı'nın Amerika'ya inmiş olduğunu ve Elijah adındaki bir zata 'tıpkı bizim gibi bir siyah adam' suretinde görünmüş olduğunu anlattı. Sonra bu Tanrı'nın Elijah'a 'Vaktin tamam olduğunu' bildirdiğinden söz etti.

Benim kafam durmuştu adetâ. Sadece dinliyordum.

"Şeytan da insandır ha," dedi sonra Reginald.

"Nasıl yani?" diye sordum ben de.

Kimseye belli etmiyecek şekilde hafif bir baş hareketiyle Reginald, bulunduğumuz ziyaret salonunun öbür ucundaki beyaz mahkûmları ve ziyaretçilerini gösterdi.

"Onlar işte," dedi. "Her beyaz bir şeytandır."

"Şeytan olduklarını beyazlar kendileri de çok iyi bilir," dedi sonra. "Hele Masonlar!"

Hiç unutamıyacağım bir andır o an: o zamana kadar tanımış olduğum bütün beyazlar, elimde olmaksızın, büyük bir hızla aklımdan geçiyordu birer birer. Bu arada nedense aklım bir an için Hymie'ye, yani zamanında bana çok iyi davranmış olan o Yahudiye takıldı kaldı.

O zamanlar ben Hymie için kaçak içki alıp etiketli şişelere doldurmak amacıyla Long Island'daki o kaçak içki üreten fabrikaya giderken Reginald da birkaç kez benimle birlikte gelmişti.

Biraz da bu düşüncelerin etkisiyle sordum Reginald'a: "Yani şimdi bunun hiç istisnası yok mu?"

"Hiç istisnası yok!"

"Peki ya Hymie? O da mı şeytan?"

"Senin sırtından onbin dolar kazanıp da sana sadece-beşyüz dolar veren bir adama başka ne denebilir söyle bakalım?"

Reginald gittikten sonra düşündüm, düşündüm, düşündüm.

Neresinden baksan olmuyor; boşa koysam dolmuyor, doluya koysam almıyor.

Tanıdığım bütün beyazlar sanki önümden geçit resmi yapar gibi kafamdan bir bir geçip duruyorlardı. Gözlerimin açıldığı günden bu yana tanımış olduğum kim var kim yoksa hepsi. Babamı eninde sonunda öldüren o tanımadığım beyazlar; babamın ölümünden sonra durmadan evimize gelip giden beyaz devlet memurları... Benim ve kardeşlerimin yanında, annemin yüzüne karşı 'sen aklını oynatmışsın' diye diye annemin aklını oynatmasına neden olan, sonra da annemi yakalayıp götürerek Kalamazoo tımarhanesine kapatan o beyazlar... Sonra da kardeşlerimin her birini bir ailenin yanına tayin ederek ailemizi darmadağın eden o beyaz yargıç ve benzerleri... Swerlin'ler ve Mason'daki öteki beyazlar... Aynı sınıfta yıllarca birlikte okuduğumuz beyaz öğrenciler ve öğretmenler... Hele hele ben sekizinci sınıftayken bir Zencinin avukat olmayı düşünmesinin çok aptalca birşey olduğunu söyleyerek bana 'sen marangoz olmaya bak' diyen o beyaz öğretmen...

Gözlerimin önünden birbiri ardından geçmeye devam eden beyaz yüzlerle kafam karmakarışık olmuştu. Boston'daki beyazlar; Roseland Eğlence Salonu'nda sadece beyazlara mahsus eğlence gecelerinde ayakkabılarını boyadığım o beyazlar... Parker House'da komilik yaparken artıklarıyla bıraktıkları tabaklarını önlerinden toplayıp bulaşıkhaneye götürdüğüm o beyazlar... Trenlerdeki beyaz memurlar, beyaz yolcular... Sonra Sophia...

New York'taki beyazlar; polisler... Yeraltı dünyasından tanıdığım yasadışı işlere bulaşmış o beyazlar... Bir parça olsun Zenci ruhu ile kendisine gelmek niyetiyle Zencilerin işlettikleri ruhsatsız kulüpleri tıklım tıklım dolduran beyazlar... Bunların yanı sıra Zenci erkekler için deli olan beyaz kadınlar... Kendi 'özel zevklerini' tatmin etmeleri için alıp siyahların işlettiği randevuevlerine götürdüğüm beyazlar...

Sonra yine Boston ve bize paravanalık eden o beyaz adamla onun temsilcisi... Boston polisleri... Sophia'nın kocasının arkadaşı ve Sophia'nın bir kez olsun görmediğim ama hakkında çok şey bildiğim o kocası... Sophia'nın kızkardeşi... Kıskıvrak enselenmeme yardım eden o Yahudi saatçi... Sosyal hizmet uzmanları... Middlesex Eyalet Mahkemesi'ndeki beyaz adamlar... Beni on yıla mahkûm eden o yargıç, hapishanelerde tanıdığım mahkûmlar, gardiyanlar, memurlar...

Norfolk Mahkûmlar Sitesi'ndeki mahkûmlar arasında, John adında, zengin yaşlı ve felçli bir adam vardı, çok sivri bir tipti bu adam. Çocuğunu öldürmek suçundan yatıyordu; çocuğunu da 'acıdığı için' öldür-

müştü. Burnu havada, ukalânın tekiydi bu John dediğim adam. Kendisinin 33'üncü dereceden Mason olduğunu söyleyerek böbürlenir, Masonların gücünün ne kadar büyük olduğunu, ABD Devlet Başkanlarının hep Mason olduğunu, bir Mason'un başı derde girdiği zaman hakimlere ve önemli mevkilerdeki daha başka Masonlara kendisinin de Mason olduğunu sezdirmeden kendi aralarındaki işaretleşmelerle anlatıverdiğini falan tekrarlar dururdu.

Reginald'ın o ziyaretinde söylediği şeyleri düşünüp duruyordum kendi kendime. Reginald'ın söylediği bu şeyleri John'da denemek istedim. John hapishanenin okulunda çok hafif bir işte çalışıyordu. Gidip buldum onu.

"Bir daire kaç derecedir, John?" diye sordum.

"Üçyüzaltmış derece," dedi.

Sonra bir kare çizdim. "Peki bunda kaç derece vardır?" diye sordum. John da yine, "Üçyüzaltmış," diye cevap verdi.

"Yani bu durumda üçyüzaltmış derece herşeyde en üst derece midir?" diye sordum bu kez de.

"Evet," dedi John.

Bunun üzerine ben de, "öyleyse neden Masonlar otuzüç dereceden yukarı çıkamıyorlar?" diye asıl sormak istediğim soruyu yapıştırdım.

Bu soruma John pek tatmin edici bir cevap veremedi tabii. Ama aslında bana göre cevap belliydi: Üçyüzaltmış derece olan, en üst dereceye sahip olan, eksiksiz olan İslâm'dı. Masonluksa, Masonların varlığından ve mükemmelliğinden haberdar oldukları halde bir türlü kabul etmeye yanaşmadıkları ve hep inkâr ettikleri İslam'ın sadece otuzüç derecesi kadar birşeydi.

Reginald aradan birkaç gün geçtikten sonra tekrar ziyaretime geldi. Geçen seferki konuşmalarının bana bayağı etki ettiğini halimden anladı. Çok memnun oldu buna. Sonra oldukça ciddi bir şekilde ve tam iki saat konuşarak bana 'şeytan beyazlar'ı ve 'beyni yıkanmış siyahlar'ı anlattı.

Ziyaret saati bittikten sonra Reginald kalkıp gitmişti ama, o zamana kadar ömrümde ilk olarak kafamda yer bulan birtakım ciddi düşünceler bırakarak gitmişti: kara dünyayı zulümleriyle ezen, sömüren beyaz adam bu gücünü hızla yitiriyordu; kara dünya, eskiden olduğu gibi yine bütün dünyaya hakim olma yolunda hızla ilerliyordu; beyaz adamın dünyası hızlı bir çöküş yoluna, kaçınılmaz bir yıkılış yoluna girmişti artık.

"Düşünebiliyor musun, kim olduğunu bile bilmiyorsun" demişti Reginald. "Bitip tükenmek bilmez hazineleri olan, kralları ve medeniyetleri olan bir ırktan geldiğin halde bunu bile bilmiyorsun ne yazık ki, çünkü şeytan beyazlar bunu senden gizliyorlar. Asıl soyadının ne olduğunu bile bilmiyorsun, bir zamanlar senin olan kendi anadilini şimdi duysan bir kelimesini bile anlamazsın. Kendi ırkınla ilgili neyin varsa hepsini beyaz şeytan çekip almış elinden ve aslınla ilgili bütün bilgilerle olan tüm bağlarını kesip atmış. Seni katlederek, sana tecavüz ederek seni atalarının tohumundan, anayurdunun bağrından koparıp getirdikleri günden bu yana sen bu şeytan beyaz adamın bitmek bilmeyen şeytanlıklarının kurbanı durumundasın..."

Artık Detroit'teki kardeşlerimden ve ablalarımdan günde en az iki mektup almaya başlamıştım. Büyük ağabeyim Wilfred yazıyordu, onun ilk hanımı Bertha yazıyordu (ağabeyim ilk iki çocuğu o ilk hanımından olmuştu, onun ölümünden sonra Wilfred şimdiki hanımı Ruth'la evlendi). Philbert yazıyordu, ablam Hilda yazıyordu. Reginald Boston'da bir süre kaldıktan sonra tekrar Detroit'e dönmeden beni bir kez daha ziyarete gelmişti. Philbert bizimkiler için de en son ihtida ederek İslam'a girmişti. Bizimkilerin hepsi de artık bana 'Muhterem Elijah Muhammed' diye taktim ettikleri ve bazan da "Allah'ın Elçisi" olarak andıkları ufak tefek, narin yapılı bir adama bağlanmışlar ve toptan Müslüman olmuşlardı. Söylediklerine göre, Elijah Muhammed de 'bizim gibi bir siyah' adamdı. Amerika'da doğmuştu, Georgia'daki bir çiftlik evinde. Sonra ailesiyle birlikte Detroit'e göçmüştü ve orada Mr. Wallace. D. Fard adında ve 'insan suretine girmiş Tanrı' olduğunu iddia eden bir zatla tanışmıştı. Mr. Wallece D. Fard, Elijah Muhammed'e Allah'ın mesajını bildirmişti ve bu mesajı 'Kuzey Amerika vahşetinde yaşayan Yitik-Buluntu İslâm Cemaati durumundaki siyah halka iletmesini istemişti Elijah Muhammed'den

Kardeşlerimin hepsi beni de "Muhterem Elijah Muhammed'in yoluna girmeye" teşvik edip duruyorlardı her fırsatta. Reginald İslâm Dini'ne mensup olanların domuz eti yemediğini anlatmıştı bana; sigara içmemekse Muhterem Elijah Muhammed'in takipçilerinin özenle uydukları bir kuraldı, çünkü onlar uyuşturucu madde, tütün, içki gibi bünyeleri için zararlı olan herşeyi kendilerinden uzak tutmaya önem veriyorlardı. Bizimkilerin hepsi de bana defalarca yazdılar, defalarca anlattılar ki, "Bir Müslümanın yolu, Allah'ın yürünmesini istediği yoldur, teslimiyet yoludur."

Ayrıca 'siyah ırkın asıl gerçeği' diye ifade ettikleri ve Muhterem Elijah Muhammed'in bütün takipçilerinin çok iyi bildiği şeyleri bana mektuplarında uzun uzun anlatıyorlardı; hattâ bazan mektuplarıyla birlikte birtakım basılmış şeyler de yolluyorlardı.

Bana yazdıklarından daha kısa ve öz bir şekilde ifade edilecek olursa, 'asıl gerçek' dedikleri şey şuydu: beyazlar tarafından yazılmış olan tarih kitaplarında tarih düpedüz 'beyazlaştırılmış' bulunuyordu ve siyahlarınsa 'yüzyıllardan beri beyni yıkanıp gelmekte' idi. Aslında Temel İnsan siyahtı ve Afrika'da yaşıyordu, bütün insanlık da şu Arz gezegenine Temel İnsan'ın yurdu olan Afrika'dan yayılmıştı.

Daha beyaz insan mağaralarda, kovuklarda hayvanlar gibi dört ayak üzerinde yürüyerek yaşarken, siyah insan, yani Temel İnsan büyük imparatorluklar kurmuş, büyük medeniyetler ve kültürler meydana getirmişti. Ama tarihin akışı içinde 'şeytan beyaz adam' şeytani mizacının gereği olarak, beyaz ırktan olmayan bütün insanları sömürmüş, öldürmüş, onlara sürekli zulmetmiş, tecavüz etmiş.

Beyazlar Afrika'ya ayak bastıkları zaman siyahları acımasızca öldürmüşler, bununla da kalmayıp erkek kadın, çoluk çocuk demeden milyonlarca siyahı zincirlere vurarak gemilere doldurup Batı'ya kaçırmışlar; sonra da zulüm, işkence ve acı dolu bir hayat başlamış siyahlar için ve bu siyah göç insanlık tarihinin en büyük cinayeti durumundaymış.

Bu şeytan beyazlar bundan sonra da siyahların her birisini kendi ırklarından olanlardan koparıp koparıp almışlar, herkesi birbirinden ayırmışlar; siyahların kendi asıllarıyla olan bütün ilgilerini kesmeye çalışmışlar; dilleriyle, dinleriyle, öz kültürleriyle olan tüm bağlarını kesmişler ve böylece Amerika'daki siyahlar yeryüzünün kendi kimliklerinden büsbütün habersiz tek insan ırkı haline getirilmişlerdir.

Beyaz efendiler Amerika'ya getirdikleri siyah köle kadınlara kuşaklar boyunca tecavüz etmişler ve bunun sonucu olarak, gerçek rengini yitirmiş, artık asıl soyadının ne olduğunu bile bilmeyen, kimliğinden büsbütün habersiz, Amerikan ürünü, ısmarlama, beyni yıkanmış bir ırk ortaya çıkmıştı. Beyaz efendiler kendilerinin 'Zenci' dediği bu piç ırka zorla kendi beyaz soyadlarını kabul ettirmişlerdi.

Sonra da bu beyaz köleciler, 'Zenci' dedikleri bu insanlara kendi anavatanları olan Afrika'yı maymunlar gibi daldan dala atlayan vahşi siyahların, putperest insanların yaşadığı bir yer olarak tanıtmışlardır. Bu 'Zenci' de bu düşünceyi olduğu gibi benimsemekle kalmamış, aynı zamanda, beyaz kölecilerin kendilerine beyazların üstünlüğünü kabul ettirmek, beyazlara başeğdirmek ve beyazlara adetâ taptırmak amacını güden her düşüncesini de itirazsız kabul etmişti.

Ayrıca yeryüzündeki bütün dinler kendi mensuplarına, kolayca tanıyabilecekleri, hiç değilse kendi ırklarına benzer bir Tanrı düşüncesi getirirken, beyaz köleciler 'Zenci'lere kendi Hristiyanlıklarını aşılamışlardı. Bu Hristiyanlık ise. 'Zenci'ye tıpkı köleci efendisi gibi sarı saçlı, soluk benizli, mavi gözlü adeta ecnebi bir Tanrı'ya tapmasını salık veriyordu tabii ki.

Bu din 'Zenci'ye siyahın lânetli olduğunu öğretiyordu. Bu din ona siyah olan herşeyden, hattâ kendi kişiliğinden bile nefret etmeyi öğretiyordu. Ona beyaz olan herşeyin iyi, makbul, güzel, hayran kalınacak, saygı duyulacak, sevilecek birşey olduğunu öğretiyordu. Aslında analarının beyaz köleci efendiler tarafından kirletildiği nispeten açık olan tenlerinden çok daha bariz bir şekilde anlaşılan Zencilere bu açık tenlerini bir üstünlük işareti saydıracak kadar beyinlerini yıkamıştı beyaz efendi onların. Beyaz adamın Hristiyanlık dini bu 'Zenci'lerin beynini daha nice konularda yıkamıştı ve daha nice konularda aldatmıştı onları. Hristiyan din adamları bu 'Zenci'lere bir yanağına vurulduğunda öbür yanağını da çevirmeyi, acı çekerken gülmeyi, acıları sineye çekmeyi, boyun bükmeyi, alçak gönüllü olmayı öğretmişti. Onlara dualar edip ilahiler okumayı, onlara beyaz şeytanların elinin artığı şeylerle idare etmeyi, gerçek nimetleriyle öbür dünyadan beklemeyi, öbür dünya nimetleri için yalvarıp yakarmayı ama bu dünyada fazla bir şey istememeyi öğretmişti[1] Köleci efendi bu dünyada kendi cennetinin tadını çıkarırken 'Zenci'ye öbür dünya cennetine razı olmayı öğretmişti.

Ben birçok kez o günleri hatırlamış ve bütün bu anlattıklarımı ilk duyduğumda gösterdiğim tepkilerin ne olduğunu kendi açımdan değerlendirmeye çalışmışımdır. O zamanlar herşeyi inkâr eden ya da alaya alan mizacımla, Harlem'in sokaklarındaki vahşi orman hayatından gelen 'kurnaz tilki-hain kurt' içgüdülerimle adetâ apışıp kalmıştım duyduklarım karşısında. Sanki o eski hayatım herşeyiyle benden uzaklaşmış ve bende hiçbir iz, hiçbir eser bırakmaksızın ortada kalakalmıştı ar-

tık. Bir süre sonra Norfolk Mahkûmlar Sitesi'nin kütüphanesinde İncil okurken Pavlus'un Dımaşk (Şam) yolunda Mesih'in hitabını duyması üzerine nasıl çarpılmış gibi dehşet içinde kaldığını ve atından düştüğünü okuduğumda, herşeyi o anda anlayıvermiştim ve o kısmı defalarca okumuş, tekrar tekrar okumuştum, hiç unutamam bunu. Gerçi kendimi Pavlus'a benzetmiyorum; ne şimdi öyle bir şey düşünüyorum, ne de o zaman aklımdan böyle birşey geçmişti. Ama demek istediğim şu ki, Pavlus'un o tecrübesini gayet iyi anlıyorum.

O zamanlar benim başıma gelen bu tecrübeden sonra şunu öğrendim ki, sadece ve sadece çok günah işlediği için suçlu olduğunu bilen ve suçunu kabul eden kimse gerçeği hemen kabul eder ya da reddetmemecesine kabul eder. Bir başka deyişle söyleyecek olursak: yalnız kabullenilmiş suç gerçeği hazmeder. Sonradan kavradığım bu gerçek o zamanlar başıma neler geldiğini anlamama da yardımcı olmuştur. İşte yine İncil'den bir örnek: İsa'nın kendileri için hiçbir şey yapamadığı tek topluluk Ferisîler'di, çünkü Ferisi Musevîler yardıma ihtiyaçları olduğuna inanmıyorlardı.

Hayatımın daha önceki aşamalarında işlediğim suçların büyüklüğü beni gerçeği hemen kabullenmeye hazırlamıştı.

Bununla birlikte yine de, bir siyah olarak, karşı karşıya bulunduğum gerçekleri haftalarca doğrudan doğruya kendi üzerimde uygulamaya geçemedim. Gerçek benim için hâlâ yolumu aydınlatan bir ışık değil, gözümü kamaştıran bir ışık durumundaydı.

Reginald Boston'dan ayrılıp Detroit'e gitmişti. Bense odamda hep oturuyor ve dalıp dalıp gidiyordum. Yemek salonunda masanın başına çökünce hemen hemen hiçbir şey yemiyor, yalnızca su içiyordum. Açlıktan ölecektim neredeyse. Öteki mahkûmlar meraklarından, gardiyanlar da şüphelendiklerinden "Neyin var senin" diye sorup duruyorlardı. Çok kişi doktora çıkmamı söyledi, ama doktorluk bir işim olmadığını bildiğimden gitmedim. Durumumu doktora söylemişler, ben gitmeyince tuttu o geldi ayağıma. Doktor o zaman bana ne teşhis koydu bilmiyorum ama herhalde yine bir şeytanlık peşinde olduğumu düşünmüştür.

O sıralar, bir insan için en zor şeyi, fakat en büyük şeyi yapmak üzereydim; insanın zaten içinde var olan gerçeği, insanı zaten çepeçevre kuşatan gerçeği tasdik etmek üzereydim.

Sonradan öğrendiğime göre, Detroit'teki kardeşlerim aralarında para toplayıp ablam Hilda'yı Norfolk'a beni ziyarete yollamışlar. Hilda ba-

na Muhterem Elijah Muhammed'in Detroit'e geleceğini ve büyük ağabeyim Wilfred'in McKay Sokağı'ndaki evinde konuk edileceğini söyledi. Hilda benim Mr. Muhammed'e bir mektup yazmam için üzerime çok düştü Hilda'nın dediğine göre, Mr. Muhammed beyazların hapishanelerinde ceza çekmenin ne demek olduğunu çok iyi bilen birisiydi, çünkü kendisi de askere gitmeyi reddettiği için beş yıl hapis cezasına çarpturılmış ve hapisten çıkalı da fazla birşey olmamıştı daha.

Hilda'nın anlattıklarına göre Muhterem Elijah Muhammed Detroit'e Bir Numaralı Mabed'i yeniden teşkilatlandırmak üzere geliyordu, çünkü kendisi hapisteyken bu teşkilât dağılıp gitmişti. Aslında kendisi Chicago'da oturuyor ve oradaki İki Numaralı Mabed'ini yönetiyor ve genişletiyordu.

"Sana beyazların yeryüzüne nasıl geldiğini anlatayım mı, dinler misin?" diye soran da Hilda'ydı.

Bu soruyla konuya girdikten sonra Hilda bana, Mr. Elijah Muhammed'in öğretisinin temel taşlarından olan bu konuyu anlattı. Bu ilk dersin adı "Yakup'un Tarihi" idi ve bunun öteki dinlerdeki gibi bir demonoloji olduğunu, yani cinlerle, şeytanlarla falan uğraşıp duran ve bir ucu üfürükçülüğe çıkan o bilimin aynısı olduğunu daha sonraki yıllarda öğrenecektim. Elijah Muhammed'in kendi müridlerine verdiği ilk ders şuydu: ay yeryüzünden kopmuştu. Sonra da yeryüzünün ilk insanları, Temel İnsan olan siyahlar türemişti. Bu ilk insanlar kurmuşlardı işte Kutsal Şehir Mekke'yi

Bu siyah ırkın içinde yirmidört tane çok zeki bilgin varmış. Bu bilginlerden birisinin ötekilerle arası açılmış, bunun üzerine o da tutmuş Şahbaz kabilesi denen çok güçlü bir kabile yaratmış. İşte Amerika'da 'Zenci' diye bilinen insanların cedleri de bu kabileden gelmeymiş.

Bundan aşağı yukarı altıbinaltıyüz yıl kadar önce, dünyadaki tüm insanların yüzde yetmişi hayatından son derece memnunmuş, yüzde otuzu da memnun değilmiş. İşte bu hayatından memnun olmayanlar arasında 'Yakup' diye birisi varmış. Bu Yakup milletin başına dert açmak, milletin huzurunu bozmak ve insanlığa ölüm saçmak için gelmiş dünyaya. Kocaman bir kafası yarmış bu Yakup'un. Yakup dört yaşındayken okula gitmeye başlamış ve onsekiz yaşına bastığında da memlekette bitirmedik okul bırakmamış; ne fakülte dayanmış Yakup'a ne yüksekokul. Herkes ona 'kocakafalı bilgin' diyormuş. Yakup daha başka birçok şeyle birlikte ırkların türeyişlerini de çok iyi biliyormuş.

Sonra bu kocakafalı bilgin Yakup, Mekke sokaklarında vaazlar vererek etrafında o kadar büyük bir taraftar kitlesi toplamaya başlamış ki, zamanın yöneticileri bu gidişten endişe duymaya başlamışlar. Onun için de Yakup'u eski dinlerinden döndürdüğü 59.999 taraftarıyla birlikte Patmos adasına, İncil'de Yuhanna'ya Yeni Ahit'in son cüzü olan Vahiy'deki o haberin geldiği yer olarak sözü edilen o Patmos adasına sürmüşler.

Yakup kendisi siyah olduğu halde, Allah'a kafa tutarak O'ndan öç almak istercesine, yeryüzünde şeytani bir ırk, yani iyice ağartılmış, beyazlaştırılmış bir ırk türetmeyi kafasına koymuş.

Bu kocakafalı bilgin, siyahlarda biri siyah biri de kahverengi olmak üzere iki tohum hücresi bulunduğunu biliyormuş kendi araştırmalarından. Bu tohum hücrelerinden kahverengi olanının daha açık renkli olduğu için daha uyuşuk, daha zayıf olduğunu da biliyormuş. Yakup, ötedenberi yürürlükte olan tabiat kanunlarını altüst etmek için, bizim bugün dominant olmayan genlerin gerilemesi olarak bildiğimiz ilkeyi kullanmayı düşünmüş. Bu amaçla da önce kahverengi tohum hücresini siyahtan ayırmayı, sonra da kahverengi tohum hücrelerini birbirine aşılaya aşılaya gittikçe daha açık renkli, daha zayıf tohum hücreleri elde etmeyi tasarlamış. Hem bu şekilde olan insanların, yani ten rengi daha açık, daha zayıf olan insanların günah işlemeye ve şeytanlık yapmaya daha yatkın olacağını da biliyormuş. Yakup, işte bu yolda ilerleye ilerleye, arzu ettiği o beyazlaştırılmış şeytan ırkını elde edecekmiş.

Aslında Yakup, siyahtan beyaz elde edene kadar arada birçok renk aşamasından geçeceğini biliyormuş. Patmos adasında ırk ıslahına ilişkin bir yasa çıkararak bu konudaki çalışmalarına koyulmuş.

Yakup'un Patmos adasında kendisiyle birlikte bulunan 59.999 taraftarının hepsi de istisnasız siyahmış, ama adada doğan çocukların aşağı yukarı üçte birisinde bir parça kahverengilik bekleniyormuş. Bu çocuklar büyüdüklerinde, yürürlükteki ırk ıslah yasaları gereğince sadece kahverengi kahverengi ya da siyah-kahverengi evlenmelerine izin veriliyormuş. Bunların da çocukları olduğunda, çocuk siyah doğarsa ebe ya da sütanne bebeğin beynine bir iğne sokarak oracıkta öldürüveriyormuş; sonra da bebeğin cesedi yakılarak yok ediliyormuş; böyle buyuruyormuş Yakup'un yasaları. Annelere de çocuklarının 'melek bebek' olduğu söyleniyormuş, "çocuklarınız melek olup cennete gitti, orada sizin yerinizi hazırlayacak," deniyormuş.

Ama çocuk kahverengi doğarsa, annesine çocuğuna çok iyi bakması tembih ediliyormuş.

Amacına ulaşabilmek için Yakup kendisine birçok yardımcı falan da yetiştirmiş. Sonra tam yüzelliki yaşındayken Patmos adasında ölmüş Yakup, ama arkasında taraftarlarının uymaya zorunlu olduğu bir yığın yasalar, kurallar bırakarak. Elijah Muhammed'in öğretisine göre bu kocakafalı bilgin Yakup, kendi çalışmaları, yasaları ve kuralları sonunda ortaya çıkan beyazlaştırılmış, şeytani ırkı hayalinde hep canlandırılmış ama bu ırkı kendi gözleriyle görmesi nasip olmamış.

Patmos adasında hiçbir siyah insan kalmaması, herkesin kahverengi tenli olması için iki yüz yıllık bir zaman gerekmiş.

Ondan sonraki ikiyüz yıl içinde de adadaki kahverenkli tüm insanlar kızıl tenli insanlara çevrilmiş ve adada bir tek kahverengi tenli insan kalmamış.

Daha sonraki ikiyüz yıl içindeyse, kırmızı ırktan sarı ırk meydana getirilmiş.

Nihayet aradan bir ikiyüz yıl daha geçmiş ve sarı ırktan beyaz ırk elde edilmiş.

Patmos adası soluk benizli, soğuk mavi gözlü sarışın şeytanlarla, utanma duygusu falan nedir bilmedikleri için anadan üryan gezen vahşilerle dolup taşmış. Bu mahlûkların bedenleri hayvan postu gibi kıllarla kaplıymış baştan ayağa; zaten yürürken de dört ayaklılar gibi yürüyorlarmış, ağaç dallarında, şurda burda yaşıyorlarmış.

Aradan bir altıyüz yıl daha geçmiş ve bu yeni ırk, asıl siyahların yaşadığı ülkeye dönmeye başlamış.

Elijah Muhammed'in kendi taraftarlarına öğrettiğine göre, bu şeytani ırk binbir çeşit yalan uydurarak siyahların arasına nifak sokmuş, siyahları birbirlerine düşürmüş ve böylece o zamana kadar yeryüzünün cennet gibi huzur dolu bu ülkesini altı ay içerisinde çekişmelerle, kavgalarla cadı kazanı gibi kaynayan bir cehennem haline getirivermişler.

Ama siyahlar başlarına hiç yoktan gelen o kadar belânın, o kadar derdin Yakub'un yarattığı bu şeytanî ırkın başı altından çıktığını da anlamışlar sonunda. Bunun üzerine bu şeytan beyazları tek tek yakalayıp zincire vurmaya başlamışlar. Sonra da bu şeytan beyazların ayıp yerlerini küçük birer bez parçasıyla örtmüşler ve onları Arabistan çöllerinden geçirip Avrupa mağaralarına sürgün etmişler.

İşte bugün Masonluk'ta kullanılan kuzu postu ve zincir sembolleri de, zincire vurulup çöllerden, çöllerdeki kızgın kumlar üzerinden sürüle sürüle götürüldükleri o dönemde beyazların çıplaklıklarını nasıl örttüklerini gösteriyormuş.

Elijah Muhammed daha sonra taraflarına şu gibi şeyler öğretiyordu: Şeytanî beyaz ırk Avrupa mağaralarında vahşi bir hayat sürmüş uzun yıllar. Hayvanlara yem oluyormuş buralarda. Hayvanların tehdidi karşısında, bu şeytan beyazlar, mağaralardan kaçarak ağaçlara çıkmışlar, kopardıkları dallardan sopalar yaparak vahşi hayvanlara karşı kendilerini ve ailelerini korumaya çalışmışlar.

Bu şeytanî beyaz ırk Avrupa mağaralarında ikibin yıl kadar bu minval üzere yaşadıktan sonra Allah onları mağaralardan çıkarıp medeniyete kavuşturmak için onlara Musa'yı göndermiş. Ve dünyaya altıbin yıl süreyle bu şeytani beyazların egemen olması yazılmış.

Bugün Musa'nın Suhufu elimizde bulunmuyormuş da şeytanî beyazlara bir zamanlar mağara hayatı sürdüğünü biz onun için bilemiyormuşuz.

Musa geldiğinde o şeytanî beyazlar içinden onun öğretisini ilk kabul edenler ve onun izinden yürüyenler bugün bizim Yahudiler dediğimiz beyazlarmış.

İşte "Yakup'un Tarihi" olarak anılan bu öğretiye göre, zaten İncil'deki "Musa yılanı çölden getirdi," ifadesindeki 'yılanı', Musa'nın kendilerini Avrupa mağaralarından çıkararak medeniyete kavuşturduğu o vahşi ve şeytani beyaz ırkın sembolüymüş.

Yakup'un beyazlaştırdığı bu şeytani ırk dünyaya altıbin yıl, yani zamanımıza kadar hükümran olduktan sonra mühlet tamam olacakmış ve bundan sonra siyah ırktan zekâsı, ilmi ve gücü sınırsız biri gelecekmiş; böyle takdir edilmiş çünkü.

İlk insan olan siyahların bir kısmı köle olarak Kuzey Amerika'ya getirilmişler ve bu siyahlar geldikleri bu yerlerde, modern çağlarda, beyazların gerçek yüzlerini tam anlamıyla öğrenmişler; böyle takdir edilmiş çünkü.

Elijah Muhammed'in öğretisine göre yeryüzünün gelmiş geçmiş en büyük ve en kudretli Tanrı'sı, Üstad W. D. Fard'mış. Takdir edilmiş olan tarihin ve kerametler çağının gerçeklik kazanmaya başladığı bir zamanda, yani beyaz olmayan insanların dünyanın dört bir yanında güçlenmeye başladığı, Allah'ın lanetine uğramış şeytanî beyaz medeniyetin tabiatı

gereğince kendi kendine yiyip bitirmeye başladığı bir zamanda Üstad W. D. Fard Doğu'dan Batı'ya gelmiş ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkmış.

Üstad W. D. Fard yarı siyah, yarı beyaz birisiymiş. Amerika'daki siyahlar onu kabul etsinler ve onun peşinden gitsinler diye böyle yaratılmış; aynı zamanda siyahların düşmanlarını iyice tanıyıp yargılayabilsin ve beyazlar arasında tanınmadan rahat rahat gezip dolaşabilsin diye böyle yaratılmış, Üstad.

Üstad W. D. Fard, 1931'de, bir ipek tüccarı kisvesinde Detroit'e (Michigan) gelmiş ve orada Elijah Muhammed'i bulmuş. Üstad W. D. Fard, Elijah Muhammed'e bu karşılaşmalarında Allah'ın mesajını iletmiş ve 'bu Kuzey Amerika cehenneminde' Zenciler diye bilinen o Yitik-Buluntu İslâm Cemaati'ni kurtuluşa götürmek için kendisine Allah'ın ilahi rehberliğini getirmiş.

Ablam Hilda, bana bu "Yakup'un Tarihini" anlatmayı bitirdikten sonra fazla durmayıp gitti. Bütün bu dinlediklerimin ardından, acaba ben ablama giderken ağzımı açıp da güle güle diyebilmiş miydim, hatırlayamıyorum.

Daha sonraları öğreneceğim gibi, aslında Elijah Muhammed'in bu "Yakup" hikâyesi gibi hikâyeleri Doğu'daki Müslümanları öfkelendirir dururmuş. Mekke'ye gittiğimde, bu hikâyelere kızan Müslümanlara aslında bu gibi şeylerin suçlusunun kendileri olduğunu, bunların vebalinin kendi boyunlarına olduğunu söyledim. Çünkü onlar Batı dünyasına gerçek İslâm'ı yeteri kadar anlatmamış olduklarından bu uydurma şeyleri dinleyenler ne yazık ki gerçekmiş sanabiliyorlardı. Doğulu Müslümanların gerçek İslâm'ı anlatma konusundaki gevşeklikleri hattâ suskunlukları öyle bir bilgi boşluğu doğurmuştu ki Batı'da, bir din istismarcısı çıkıp halkımızı yanlış yola sürükleyebilmişti.

11. KURTULUŞ

Elijah Muhammed'e yazmayı başarabildim nihayet. Chicago'da, Güney Michigan Caddesi 6116 numarada oturuyordu o zamanlar. Kendisine yazdığım bir sayfalık bu ilk mektubumu, en azından yirmibeş defa kaleme almışımdır, yeniden ve yeniden. Mektubun hem kolay anlaşılabilir, hem de okunaklı olmasına çalışıyordum. Elyazımı kendim bile kolay kolay sökemezdim; hatırlamak bile yeterli utanmak için. İmlâm da, dilbilgim de, berbat denmese bile bayağı bozuktu. Diyeceğim, mektubumda bu durumu dilimin döndüğü kadarıyla açıkladıktan sonra, erkek ve kız kardeşlerim aracılığıyla kendisini gıyaben tanıdığımı yazdım, acizane mektubumdan dolayı bağışlanmamı diledim.

Elijah Muhammed bana daktiloyla yazılmış bir cevap gönderdi. Altında "Allah'ın Elçisi" imzasını görünce, tüylerimi diken diken edici bir etki uyandırdı mektup bende. "Mutlak Hakikat"a yönelmemden dolayı beni tebrik ettikten sonra, üzerinde uzun boylu düşünülmesi gereken şeyler söylüyordu. Siyah mahkûmlar, diyordu, beyazların siyahlara reva gördükleri zulümden doğan suçun; siyahları cahilliğe, yoksulluğa terk edişlerinden ve cinayet işlemeye kışkırtarak ondurucu bir iş tutmalarını engelleyişlerinden doğan suçun bir sembolüdür.

Metin olmamı istiyordu benden. Hattâ mektubunun içine bir miktar da para koymuştu benim için, kâğıt bir beşlikti. Elijah Muhammed zaten ülkenin dört bir yanından kendisine yazan tutukluların hepsine de para gönderirdi, belki hâlâ da öyledir.

Evden düzenli olarak aldığım mektuplarda bana hep denilmiştir ki, "Allah'a sığın. . Kıbleni Doğu'ya çevir."

Yaşantım boyunca yüzyüze geldiğim imtihanların en zoruydu namaz. Bilmem anlatabiliyor muyum? Elijah Muhammed'in öğretisine olan inancım ve idrakim; aklımın bana "Doğru!", ya da "Bunu hiç düşünmedim," deyip geçmesiyle yetiniyordu sadece.

Fakat namaz için diz çökmek -şu hareket- inanılacak gibi değil ama tam bir haftamı aldı.

Hayatımın nasıl geçtiğini biliyorsunuz. Başkalarının evini soymak için kapıyı maymuncukla açarkenkinden başka hiçbir zaman bükülmemişti dizlerim daha önceden.

Dizlerimi bükebilmek için epey zorluk çektim. Sonra utanıyordum da, bu yüzden sinir küpü olup çıkmıştım.

Günahkârın, Allah'tan mağfiret dilemek için diz çökmesi, diz çöküp günahını kabullenmesi dünyanın en zor işi olsa gerek. Bunu şimdi daha iyi anlıyor, rahatlıkla söyleyebiliyorum. Oysa o zamanlar; somut bir günah timsali haline geldiğim, adeta günah içinde yüzdüğüm zamanlardı. Tekrar tekrar zorlamalıydım kendimi, diz çöküp Allah'a yakarış vaziyeti almak için. Sonunda buna alıştım alışmaya da, Allah'a nasıl yakaracağımı bilmiyordum.

Daha sonraki yıllarda, Norfolk Mahkûmlar Sitesi'nde, inzivaya çekilmiş birisinden hiç farkım yoktu. Önceleri sahip olduğum düşünce kalıbının benden nasıl olup da çabucak ayrılıverdiğine hâlâ akıl erdiremem; tıpkı bir çatıdaki karın kürenip atılıvermesi gibi. Hayatımda nice fuhşiyatı, nice cürmü işlemiş başka bir kişiydi, çok yakından tanıdığım birisiydi sanki önceki kişiliğim. Geçmişteki benliğime büsbütün yabancı bir düşünce şekliyle kendime yeniden ve bambaşka birisi olarak çeki düzen verdiğimi görüp hayretler içerisinde kalsın istiyordum herkes.

Hemen hergün Elijah Muhammed'e gönderdiğim birer sayfalık mektuplarda, hissettiğim sevgileri yazık ki olduğu gibi açıklayamıyordum bir türlü. Hem sonra, hergün ikinci bir mektup daha yazmam gerekiyordu, erkek ve kız kardeşlerimin mektuplarına cevap olarak. Onlardan gelen her mektup, Elijah Muhammed'in öğretisi hakkında bildiklerime

mutlaka birşeyler ekliyordu. Zamanı unutayım, uzun uzun inceleyeyim istiyordum onun fotoğraflarını.

Tembelliğe hiç alışamadım. Bir şeyi kafama koymuşsam, o konuda muhakkak birşeyler yapmaya çalışmışımdır. Elimden gelen başka bir şey olmayınca, tutup, batakhanelerden tanıdığım Pezevenk Sammy, John Hughes, şu meşhur kumarhaneci, Çarpıcı Sakinatlar gibilerine ve pek-çok esrar tüccarına mektuplar yazmamın nedeni de buydu sanırım. Onların hepsine de Allah'dan, İslâm'dan ve Elijah Muhammed'den sözediyordum. Nerede oturduklarını da bildiğim yoktu aslında Harlem'de ya da Roxbury'de onlarla tanışmış olduğum barlar, gece kulüpleri eliyle deyip gönderiyordum mektuplarımı.

Bu mektuplarıma bir tanecik olsun cevap alamadım. İnsan kalpazansa, kanunsuzsa, mektup yazmak ölümdür onun için. Hileci, açıkgöz nice dümenciler tanırım ki Wall Street piyasasında hisseleri bulunduğunu sanmanıza yorarlar hemen yaptıklarınızı; ellerine ayda yılda bir mektup değse, başkalarına yıkarlar bunu okuma işini. Bununla beraber, arada bir 'beyazlar iblisin ta kendisidir' gibilerinden ayran kabartıcı laflarla dolu mektuplar gelmişse bunlara ben de hiçbir cevap yazmamışımdır.

Harlem'de ve Roxbury'de dolaşan dedikodulara kalırsa, Detroit'li Kızıloğlan ya keçileri kaçırmıştı ya da hapishane müdürünün ayağını kaydırabilmek için saman altından su yürütüyordu.

Norfolk Mahkûmlar Sitesi'nde kaldığım sürece, bu mektuplar hakkında hiçbir görevli ağzını açıp da tek kelime söylememiştir yüzüme. Her nasılsa, mektuplarımın hepsi de muhakkak çıkardı hapishane sansüründen. Gene de yazdıklarımın dosyalara geçirilmek üzere didik didik edildiğinden emindim. Gerek merkez gerekse taşra hapishanelerinde bulunup da Elijah Muhammed'in irşadlarıyla ihtida eden bütün Zenciler hakkında yapılan hep aynı işlemdir çünkü.

Fakat o zamanlar, mektuplara ses çıkarılmayışının asıl nedeni, beyazların iblis olduklarını eninde sonunda anlamış olmalarıdır diye düşünüyordum kendimce.

Sonraları, Boston Belediye Başkanı'na, Massachusetts Valisi'ne ve Harry S. Truman'a bile mektuplar gönderdim. Hiçbirisi de cevap vermedi; sanırım mektuplarım ellerine geçmemiştir bile. Kuzey Amerika dedikleri bu bataklıktaki siyahların çektiklerinden beyazlara düşen sorumlulukları çalakalem anlatmaya çalışmıştım onlara.

Birden tökezleyip birşeylerin üstüne kapaklanıverircesine kendimi palas pandıras okumaya kaptırışımın nedeni mektuplarımdır.

Yazdığım mektuplarda, özellikle Elijah Muhammed'e gönderdiklerimde düşündüklerimi rahatça açıklamaktan aciz oluşuma her geçen gün biraz daha sinirleniyor, çatlama derecesine geliyordum. Dışardayken, sokakların en lafazan kalpazanıydım; birşey söyleyeceğim zaman tartar da söylerdim. Oysa şimdi, orta halli bir İngilizce'yle bile olsa yazmak söz konusu olunca, işin tumturağından geçtik, tek satırlık tecrübem dahi yoktu. Argoyla, alışageldiğimiz konuşma şekliyle sözgelimi "Bak babalık, sana Elijah Muhammed diye bir cicibaba hakkında şöyle biraz fıs geçeyim hele..." gibilerinden konuşarak derdimi nasıl anlatabilirdim.

Bugün beni, televizyon ya da konuştuğum yerlerde bizzat dinleyenler ya da konuşmalarımı basın kanalıyla izliyenlerin benim bir mektep kaçkını olduğuma inanası gelmeyecektir kimbilir. Bu durumu bütünüyle içerdeki gayretlerime borçluyum.

Charlestown Hapishanesi'ndeyken daha çok Bimbi'nin kültür dağarcığına imrenerek gayrete geldim asıl. Bimbi, hangi konuda olursa olsun, yanındakilerin sohbetine katılmamazlık etmemiştir hiçbir zaman. Bense hep boy ölçüşmek istemişimdir onunla. Elime hangi kitabı alacak olsam, baştan sona değin tüm sözcükleriyle sanki Çinceymişçesine, kavramakta zorluk çekmediğim cümle sayısı yok denilecek kadar azdı. Bilmediğim sözcükleri üstünkörü geçip gidecek olsam, bu kez de, okuyup bitirdikten sonra kitabın genel havası hakkında hemen hemen hiçbir yargıya varamıyordum. İşte bu durumdayken, vaktimi yalnızca kitap okuma çabalarıyla geçirmeyi arzulayarak geliyordum Norfolk Mahkûmlar Sitesi'ne. Çok geçmeden bu arzularım da sönüp gidecekti, işe dört elle sarılmadıktan sonra.

Anladım ki yapabileceğim en iyi şey, hemen bir sözlük bulup buluşturmaktı, çalışmak, üç beş kelime bellemek için. Ayrıca el yazımı da geliştirmem gerektiğini akıl edecek kadar şanslıydım. Acınacak halim vardı. Doğru dürüst bir satır dizmeyi bile beceremiyordum. Norfolk Mahkûmlar Sitesi Okulu'ndan kâğıt-kalemle birlikte bir de sözlük istemeye beni zorlayan asıl bu iki emelimdir.

İlk iki günüm sözlüğün sayfalarını rastgele karıştırmakla geçti. Bu kadar çok kelime olduğu aklımın ucundan bile geçmezdi. Bilemiyordum hangi kelimeleri öğrenmem gerektiğini. Sonra da nasıl olursa ol-

sun sırf bir başlangıç yapmış olmak için, ne görüyorsam olduğu gibi kopye etmeye koyuldum.

Karmakarışık elyazımla ağır ağır, özene bezene önümdeki kâğıtlara geçirdim birinci sayfayı, noktalama işaretlerine varıncaya değin.

Diyebilirim ki tam bir günümü aldı. Sonra, yazdıklarımı baştan sona okumaya koyuldum, kendi kendime, yüksek sesle. Bir daha, bir daha, yüksek sesle, kendi kendime boyuna okudum durdum elyazımı.

Ertesi sabah kelimeleri düşünerek uyandım. Yalnızca bir çırpıda bu kadar çok kelimeyi yazabilmiş olduğuma değil, aynı zamanda o güne değin varlığından dünyada haberimin olmadığı kelimelerle karşılaşmış olduğuma da fazlasıyla seviniyordum. Bundan başka, birazcık kafa yormakla, pek çoğunun ne anlama geldiğini de kestirebiliyordum. Anlamlarını bilemediğim kelimeler olursa durmaksızın gözden geçiriyordum. Gariptir, sözlüğün ilk sayfasındaki şu 'aardvark' sözcüğü kafamda hâlâ bıngıldar. Sözlükte bir de resim vardı; uzun kuyruklu, uzun kulaklı, karınca yiyenlerin yaptığı gibi dilini çıkararak yakaladığı kanatlı karıncalarla beslenen, oyuklarda yaşayan bir Afrika memelisi.

Öylesine büyülenmiştim ki bir daha bırakamadım, sözlüğün ikinci sayfasını da kopye ettim. Gene aynı denemeler. Devirdiğim her sayfayla birlikte insanları, ülkeleri, tarihin ilginç olaylarını da öğrenmiş oluyordum. Hiç kuşkusuz sözlük demek, minicik bir bilim dağarcığı demekti. Sonunda sözlüğün yalnızca A maddesi bir top kağıdı arkalı önlü doldurmaya yetmişti. Sonra hemen B'lere geçtim. Uyguladığım bu yöntem işin sonunda bütün bir sözlükle başından sonuna değin haşır neşir olmaktı bir bakıma. Bunca alıştırmadan sonra daha da hızlanan çalışmalarım elyazımın serileşmesini sağlamıştır. Top top kâğıtlar karalamaktan, mektup yazmaktan başka, boş zamanlarımdaki çabalarım sırasında, diyebilirim ki, içerdeyken yazıştırdığım kelime sayısı aşağı yukarı bir milyondur.

Görüyordum ki kelime hazinem büyüdükçe, doğal olarak elime ilk kez alıp okuduğum bir kitabın neler anlattığını kavrayabiliyordum sonuçta. Okumaya düşkün birisi, okumanın açtığı yepyeni dünyaları düşleyebilir. Size şunu söyleyeyim: O zamandan tutun da hapishaneden çıkıncaya kadar serbest olabildiğim her dakika, kütüphanede, değilse ranzamda okumakla geçirmişimdir vaktimi. İğneli fıçıya koysanız ayıramazdınız beni kitaplardan. Bir yandan Elijah Muhammed'in öğretisi, yazışmalarım, ziyaretçilerim -özellikle Ella ve Reginald- bir yandan da

kitaplar, derken zindandan kurtulmayı bile aklıma getirmeksizin geçip gitti yıllar. Doğrusu ya, o zamana değin gerçek özgürlük nedir bilmemişim hayatımda.

Norfolk Mahkûmlar Sitesi'ndeki kütüphane okul binasındaydım. Oldukça değişik seviyelerden sınıfların eğitim işlerini, Harvard ya da Boston gibi üniversitelerden gelen okutmanlar yürütmekteydi. Ayrıca mahkûmlar arasından seçilen grupların katıldığı haftalık tartışmalar aksatılmadan yapılırdı. Okulda, hazırlıklı gelen tartışmacıların ve dinleyicilerin, 'Bebekler Sütle mi Beslenmeli?' gibi konuları bile rahatlıkla işleyebilmelerini görüp şaşırmamanız mümkün değildi. Kütüphane raflarını dolduran kitaplar, daha çok genel konuları kapsayan türdendi. Parkhurst'ün hapishaneye bağışladığı zengince özel kolleksiyonunun pek çoğu hâlâ kütüphanenin arka tarafında sandıklarda ve kutularda bekleşiyordu. Binlerce eski kitap. Bazıları çok eski zamanlardan kalmaydı: Kapak renkleri solmuş, tirşe ciltleri eskimiş. Parkhurst, dedim ya, anladığım kadarıyla, daha çok tarihle ve dinle ilgilenmiş. Kitaba o kadar meraklıymış, öylesine para ayırmış ki o kadarını isteseniz dünyada bir araya getiremezsiniz. Üniversitenin kütüphanesi böylesine bir kolleksiyona sahip olduğu için şanslıydı kuşkusuz.

Düşününüz ki belli başlı tek meselenin geçmişin güzel günlerine dönebilmek olduğu bir yerde, bir hapishanede, tutuklulardan birisi kitaplara karşı görülmemiş bir ilgi duyuyor, elbet böyle birisi takdir edilecekti. Tutuklular arasında okuma düzeyi yüksek olanlar çoktu, hele hele herkesçe bilinen tartışmacılar. Çoklarına "yürüyen ansiklopedi" dedikleri de olurdu. Bayağı ün kazanmışlardı. Bu yeni dünyanın bana açılmasından sonra, diyeceğim okuyabilme ve dahası anlayabilme devresine girdikten sonra benim yaptığım gibi, öğrencilerinden edebiyatı yutarcasına okumalarını isteyecek bir üniversite düşünemiyordum.

Koğuşta, kütüphanedekinden daha çok okuyordum. Çok okumasıyla tanınmış birisi olursa, azami limitin üstünde kitap verilebiliyordu ona. Yapayalnız odama kapanıp okumayı yeğliyordum.

Ciddi bir okuma dönemine girdiğimde, geceleri saat onda falan duyulan "ışıklar sönsün" komutuyla benim için eziyet başlardı. Aksi gibi hep de beynimi kemiren birşeylerin tam orta yerinde başlıyordu bu işkence.

Bereket versin, koğuşun hemen dışında, aralıkta yanan, içeriyi de az buçuk aydınlatan bir ışık vardı. Işık yeterli sayılırdı okumak için, göz-

lerim alışmıştı bir kez. Böylece, "ışıklar sönsün" dendi mi, aralıktaki huzme altına oturup döşemeden sürdürebiliyordum okumayı.

Birer saatlik aralarla, gececi gardiyanlar her koğuşun önünden geçerlerdi gezinerek. Yaklaşan ayakseslerini duyar duymaz fırladığım gibi yatağa sokulur, uyuyor numarası yapardım. Gardiyan geçip gittikten sonra yataktan fırlayıp döşemenin ışık alan yerine çökerdim, bir elli sekiz dakikalık süre daha okurdum orada, gardiyan yeniden görününceye değin. Sabahın üçlerine, dörtlerine kadar bu böylece sürüp giderdi. Her gece üç-dört saat uyku yetiyordu bana. Sokaklarda tükettiğim yıllar boyunca geçirdiğim o gecelerde uyuduğumdan daha çok uyumaktaydım gene de.

E. Muhammed'in öğretisinde tarihin nasıl 'beyazlaştırılmış' olduğu önemle vurgulanır. Beyazların yazdıkları tarih kitaplarında, siyahlar peşinen unutulmuşlardır. Mr. Muhammed tüylerimi diken diken edebilmek için bundan daha etkili bir şey de söyleyemezdi doğrusu. Yedinci sınıfa kadar bana ve sınıfımdaki öteki beyazlara okutulan Birleşik Devletler tarihinde ta bizim Mason gibi küçücük bir kasabaya varıncaya kadar yer verilmişken, Zenci tarihi topu topu bir paragraf ancak tutuyordu, unutur muyum hiç bunu. Zaten tarih öğretmeni de, "Zencilerin öylesine büyük ayakları olur ki bastıkları yerde iz yerine kocaman bir oyuk açarlar," gibilerden şakayla karışık bir kahkaha kapıp koyvermemiş miydi?

Elijah Muhammed'in öğretisinin Birleşik Devletler'in her yanında, inansalar da inanmasalar da bütün Zenciler arasında böylesine hızla gelişip yayılmasının nedenlerinden birisi budur işte. Öğreti, ana gerçeğe parmak basmaktadır; her Zenciye göre bu böyledir. Tarih kitaplarından siyahların etkinliklerine ilişkin beri benzer şeyler öğrenebilmiş bir tek siyah gösteremezsiniz bana şu Amerika'da ya da tek bir beyaz. Sırf bu konu için, kendi payıma, bir seferinde 'siyahların şanlı tarihi' diye birşey duymuştum ama, siyahların tarihine ilişkin ayrıntılı bilgiler verebilecek bir kitap bulabilmek için anam ağlamıştı kütüphanede.

Ben de derin izler bırakan ilk kitap serisini hiç silemedim kafamdan. Şimdilerde bu seriyi alıp koydum eve, çocuklar büyüyünce okusunlar diye. Adı Dünyanın Harikaları. Arkeolojik araştırmalardan çıkan

şeylerin, genellikle Avrupalı olmayan kişilere ait heykellerin resimleriyle doluydu kitap.

Bundan başka, Will Durant'ın Medeniyetin Tarihçesi gibi kitaplar da buldum. H.G. Wells'in Tarihin Hülasası'nı okudum. W.E.B. Du Bois'nın yazdığı Zenci Halkın Duyguları, siyahların bu ülkeye gelmeden önceki geçmişlerine ilişkin ufak tefek ipuçları verdi. Cartef G. Woodson'ın Zenci Tarihi, Birleşik Devletler'e siyah köleler getirilmeden önceki siyah imparatorlar konusunda, zencilerin özgürlük mücadelelerinin doğuşu konusunda gözlerimin iyice açılmasını sağladı.

J. A. Roger'ın üç ciltlik Cinsiyet ve Irk adlı kitabından, İsa'dan önceki dönemlerde görülen ırk-karışması hakkında, fablcılığıyla tanıdığımız bir siyah olarak Ezop hakkında; Eski Mısır Firavunları hakkında; büyük Kıpti Hristiyan İmparatorluğu hakkında; Çin'in bugünkü medeniyetin en eski uzantısı oluşu gibi, siyah medeniyetin en eski uzantısı olan Habeşistan hakkında birşeyler öğrendim.

Beyazların nasıl ortaya çıktıkları konusunda E. Muhammed'in söyledikleri beni Gregor Mendel'in kaleme aldığı Kökenlerde Bulgular'a götürdü. (Sözlüğün G maddesinden 'genetics' kelimesinin ne anlama geldiğini öğrenmiştim.) Kitaba epey emek verdim Avusturyalı bir keşişin yanında. Kitabı, hele hele ciddi bölümleri tekrar tekrar okumak, okuduklarımın kafama iyice yerleşmesini sağladı. İşe siyahlarla başladınız mı, beyaz adam elde edebiliyordunuz; oysa işe beyazlarla başladınız mı, siyah adama varmanız imkânsızdı; beyaz kromozomlar yok olma özelliğine sahipti. Bu kanıtı kimseler yadsımadıkça da, sadece bir tane Temel İnsan kalıyordu ortada, sonuç apaçık.

Geçen yıl mıydı, neydi; *New York Times*'ta Arnold Toynbee beyazlar için 'beyazlaşmış' sözcüğünü kullanmıştı. (Şöyle diyordu aynen: 'Kuzey Avrupa kökenli beyaz (yani beyazlaşmış) insanlar...') Toynbee ayrıca Avrupa'nın coğrafik durumu için de Asya'nın uzantısı olan bir yarımada şeklinde konuşmuştu. Dediğine göre Avrupa diye birşey yok ortada. Gerçekten de, bir dünya haritasına bakınca, açıkça göreceksiniz ki Amerika sadece büyütülmüş bir Asya'dır. (Ama bu arada, Toynbee'nin tarihi arıtmaya çalışanlar içerisinde olduğunu da unutmamak gerekir. Tarih yazamamış tek kıtanın Afrika olduğu öteden beri söylenip duruyor. Yazılarında bundan bir daha da söz etme ihtiyacı duymayacaktır. Günden güne artık aydınlığa kavuşmaktadır gerçekler.)

Kölelikten ötürü çekilen topyekün zulümlere ilişkin kitaplar oku-

maya başladığımda geçirdiğim sarsıntıyı unutabileceğimi sanmıyorum. Sonraları Elijah Muhammed'in vekili olduğumda, köleliğin, üzerinde en çok durduğum konulardan birisi haline gelmesinde bayağı etkisi olmuştur bu sarsıntıların. Dünyanın en canavarca suçu, beyaz ellerin bulaştığı günah ve kan, akılalmaz birşeydir. Hani Frederick Olmstead'ın yazmış olduğu türden kitaplar var ya, Birleşik Devletler'e köle ayağı bastı basalı yaşanmakta olan yılgılar konusunda, işte onlar bilinçlendirdi beni. Beyazlardan Kuzeyli bir köleciyle evlenen şu Avrupalı kadın Fannie Kimball, insanlık onurunun ayaklar altına alındığını açık açık anlatmıştır. Kuşkusuz, okudum Tom Amca'mn Kulübesi'ni. Doğrusu, düzenli bir okuma sürecine girdikten sonra okuduğum tek romandır bu.

Parkhurst'ün kitapları arasında, Kuzeydoğu Eyaletleri Kölelikle Savaşanlar Derneği'nce yayınlanmış ciltli risaleler de vardı. Zulümlerin binbir çeşidini okudum oradan; elleri kolları bağlanıp kırbaç altına yatırılmış kadınların; dünya gözüyle bir daha göremiyeceklerini bildikleri yavrularının yerlerde sürüm sürüm sürüklenişine bakakalmış anaların; köleleri önüne katmış kovalayan köpeklerin, ve kaçak köleleri takip eden, eli çomaklı, kamçılı, zincirli ve silahlı başbelası beyazların görüntülerini tespit eden o resimleri tek tek ve büyük bir ibretle gözden geçirdim. Bu sırada Nat Turner'ı tanıdım kitaplardan, beyaz efendilere Tanrı korkusunu aşılayan o vaizi. Zenciler için çıkmaz ayın son çarşambasına kalmış ve 'cebirsiz' elde edilebilecek bir özgürlük mavalı okuyup dolaşmıyordu Nat Turner. Yıl 1831, bir gece Nat ve beraberindeki yedi köle efendilerinin evinden kaçıp düşüyorlar yola ta Virginia'dan, o gece çiftliklerin 'koca konak'larını bir bir dolaşıyor, ölüm saçarak, ertesi sabah gün ışırken 57 beyaz ölü vardır ve Nat kendisine ayak uyduran 70 köleyle çıkmıştır bu işten. Beyazlar, hayatlarından korkup dehşete düşüyor, evleri terkedip sırra kadem basıyor, toplu yerlerde birleşip kilit altında yaşıyor, koruluklarda saklanıyorlar, hattâ eyaleti terk edenler bile oluyor. Küçük bir askerî birlik Nat Turner'ı yakalayıp asıncaya kadar tam iki ay uğraşıyor. Bundan yaklaşık otuz yıl sonra, John Brow'ın, yanına onüç beyazla beş Zenci katarak Virginia'ya girip Harper Feribotu'na saldırışına Nat Turner örneğinin bir özentisi gözüyle bakıldığını okumuştum biryerlerde.

Herodot'u okudum, 'tarihin babası'nı, üstelik bununla da yetinmeyip hakkında yazılanları da okudum. Sonra bir de değişik ulusların tarihlerini inceledim, bu ise beni kademe kademe bilinçlendirdi. Dünya-

nın neresinde olursa olsun tüm beyazların tam bir iblis gibi davrandıklarını öğretti bana. Dünyanın bütün siyahlarının mallarını yağmalıyarak, ellerinden zorla çekip alarak, kanlarını akıtarak, kanlarını emerek. Anımsıyorum neler olduğunu bu kitapların, örneğin, Will Durant'ın Şark Medeniyeti'nin Tarihçesi ve Hindistan'da İngilizlerin kökünü kurutmak isteyen Mahatma Gandi tarafından verilen savaşın hikâyesi.

Kitap üstüne kitap derken, beyazların sırf kendi çıkarları uğruna, dünyadaki siyah, esmer, kızılderili ve sarıderili insanların başlarına binbir türlü çorap ördüklerini kesinkes gördüm. Onaltıncı yüzyıldan sonra, sözümona 'Namuslu Tüccar' beyazların, Asya'daki, Afrika'daki imparatorluklara kudurmuşçasına bir arzuyla göz koyarak denizleri işletmiye nasıl başladığını adım gibi öğrendim, ve talan edişini ve sömürüşünü gördüm. Okudum, gördüm beyazların Haç'a hiçbir zaman İsa dininin ruhuna uygun olarak, içten pazarlıksız olarak el atmadıklarını; alçakgönüllüce, azizce, insancasına sarılmadıklarını.

Bütün beyazların, gerçekleştirdikleri canice kuşatmaları örtbas edebilmek için Hristiyanlıklarını Faust'ça dalaverelerle sadece bir takoz olarak kullanan kurtlaşmış çıkarcılardan başka bir şey olmadıklarını, okudukça daha derinden kavradım. Herşeyden önce, üstelik her seferinde de 'dindarca' bir tutumla, siyahların eski uygarlık ve kültürlerine 'barbar' ve 'putçu' yaftasını takmıştır beyazlar. İşte böylece hazırlanmaktadır sahne, sonra da siyah kurbanlarına birden çevirmektedirler ölüm kusan silahlarını.

1759 dolaylarında, yalan vaadlerle, dalgayla, düzenbazlıkla Hindistan'a yarım milyar koyu dindar esmer arasına adım atan İngiliz beyazlarının, ülkenin büyük bir kısmını Büyük Britanya Hindistan Şirketi'nin gölgesine sığınarak denetimlerine geçirişlerini öğrendim. Asalak İngiliz idaresi sülük gibi yapışıp kalmış yarımadanın tam yarısına. Canından bezen Hindistan halkı arasında, 1857 yılında ayaklanmalar oluyor ve Afrikalı kölelerin ticaret metaı olmalarını saymazsak, Hindistanlı beyaz olmayan halka İngiliz baskınının çektirdi ğini, böylesine hayvanca ve acımasızca bir kırımı tarih bir daha kaydetmemiştir.

Köle ticaretlerinin sonucu olarak, 115 milyon Afrikalı siyah -ki bu Birleşik Devletler'in 1930'larındaki nüfusuna yakın bir rakamdır- ya öldürülmüş ya da köleleştirilmiştir. Köle pazarlarının iğne atsan yere düşmeyecek şekilde doldurulusundan sonra, siyahların yaşadıkları kıtalardaki hazine değerindeki toprakları birer koloni haline getirebilmek için

parça parça bölünmüştür Avrupa'nın yamyam ruhlu zorbaları; bunu da öğrendim kitaplardan. Sonraki yüzyılda Avrupa'nın büyükelçilikleri satranç oyununa oturmacasına, Ümit Burnu'ndan tutun da Kahire'ye kadar, apaçık bir sömürme, bir ezme oyununa girişmişlerdir.

On gardiyanla bir hapishane müdürü, bu kitapları okumamı hiçbir şekilde engelliyemediler. Dünya siyahlarıyla olan bütün ilişkilerinde, yeryüzündeki bütün beyazların gerçekten de tıpkı iblis gibi davrandıklarını ortaya koyan kanıtların getirilmesinde, Elijah Muhammed bile bu kitapların yaptığından daha fazlasını beceremezdi. Tüm dünya beyazlarının Çin'le ilgili korkularını, asabiliklerini radyodan olsun, televizyondan olsun, arada bir gözattığım gazete başlıklarından olsun duyuyordum işte bugünlerde. Beyazlar, Çinlilerin kendilerinden niçin böylesine nefret ettiğini anlamazlıktan gelmeye kalkışırsa, hapishanedeyken okumuş olduklarımı burada bir kez daha anmaktan kendimi alamıyacağım; kendisini büsbütün kapıp koyvermiş, çaresiz kalmış Çin'i istilâ eden beyazların yaptıkları, soylulukla bağdaşmaz. Sözümona 'Namuslu Tüccar' olan katıksız beyazlar milyonlarca kiloluk afyon yolladılar Çin'e. 1839 yılında uyuşturucuya müptelâ olmadık Çinli kalmamışı neredeyse. Çin hükümeti, çaresiz yirmibin sandık afyon imha etmiş o zaman. Ardından beyazlar hemen Birinci Afyon Savaşı'nı ilan ettiler. Düşünün bir! Uyuşturulmaya karşı direnen birisine savaş ilân etmek! Çinliler hezimete uğruyorlar, Çin-işi barutla. Nanking Antlaşması, İngilizbeyazların imha edilen afyonlarının bedelini fazlasıyla ödetti Çinlilere. Ülkenin en önemli limanlarını İngiliz ticaretine açık bulundurmak zorunda kaldılar; Çin, Hong Kong'u terk etmeye zorlandı; piyasası durgunlaşan Çin'in gümrük vergisi öylesine düşürülüyor ki, adi İngiliz malları, Çin'in sanayi atılımlarını sakat bırakırcasına istila ediyor piyasayı.

İkinci Afyon Savaşı'ndan sonra, Tientsin Antlaşmaları insanlığın can düşmanı afyon ticaretini yasallaştırıyor; Çin gümrüğünün İngiltere-Fransa-Amerika'ca denetlenmesini kabul ediyordu. Çin antlaşmanın onaylanmasını ertelemeye kalkışınca Pekin yağmalandı, yakılıp yıkıldı.

1901'in Çin'i Boxer Ayaklanması'nda "Yabancı beyaz şeytanlara ölüm!" diye savaş sayhaları salıyordu. Sonuç gene yenilgi, bu kez Pekin'in en seçkin yerlerinden kovuluyordu Çinliler. Hırçın, kasıntılı beyazlar çoğu yerlere şu ünlü levhayı asmışlardı: "Çinliler ve köpekler giremez!"

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kızıl Çin, Batı'nın beyaz dünyasına kapılarını kapatmıştır. Çin'de, tarımsal, bilimsel ve endüstriyel alanlarda gösterilen topyekün çabalar, *Hayat* dergisinin son günlerde yayınlamış olduğu bir kitapta anlatılmıştır. Kızıl Çin'deki gözlemcilerin raporlarına bakılırsa, yoğun doğumlar nedeniyle nüfusun hızla arttığı bu ülkede şimdilerde sürdürülmekte olan beyaz-düşmanlığı kampanyasına dünya bir daha tanık olmamıştır. Aradan elli yıl daha geçince göreceğiz, yeryüzü nüfusunun yarısını Çinliler oluşturacaktır. Sonra, Çin'in son yıllarda girişmiş olduğu başarılı nükleer denemelerin sonucu olarak, Çin asıllı pek çok ödlek tavuk tünemek için kısa zamanda yuvalarına döneceğe benziyor.

Gerçeklerden kaçmıyalım. Birleşmiş Milletler'de görebileceğimiz şey, renk ayrımları paralelinde biçimlendirilmiş yeni bir dünya düzenidir; bir bakıma, beyaz-olmayan uluslar arasında bir dayanışma. Bu yakınlarda Amerika'nın BM Daimi Temsilcisi Adlai Stevenson, Birleşmiş Milletler'de 'bir deri oyunu' oynanıp gitmektedir diye yakınıyordu. Haklıydı. Gerçeği vurguluyordu. Bir 'deri oyunu'nun oynandığı yüzde yüzdür. Ama Daimi Temsilci Stevenson'ın, silahlanmaya önayak olmayı kınayan ve silah taşımanın karşısında olduğunu ileri süren Kanunsuz Recep'ten hiçbir farkı kalmıyordu. Çünkü, beyazların oynadığından daha beter bir 'deri oyunu'nu başka kim sahneleyebilmiştir dünya tarihinde?

Elijah Muhammed'e hergün mutlaka yazıyordum, ama kitaplardaki iddiaları kanıtlayabilmek için girişti̇ğim amansız çabaların beni yeni bir dünyanın eşiğine getirmiş olduğundan habersizdi.

Felsefeyi keşfettikten sonra, düşünce tarihindeki aşamaların tüm dönüm noktalarına el atmaya çalıştım. Zamanla eski filozofların pek çoğunu okudum, gerek Doğu'dan, gerekse Batı'dan. Daha çok Doğulu filozofları beğeniyordum; en sonunda, Batı düşünürlerinin Doğu felsefesine çok şey borçlu olduğu izlenimini edindim. Söz gelimi, Sokrat, Mısır'ı gezmiştir. Gene, kimi kaynaklarda Sokrat, Mısır gizemcileri arasında gösterilmiştir. Sokrat, irfanını Doğu'nun bilginleri arasındayken elde etmiştir, su götürmez bir gerçek bu.

Okumanın bana kazandırdıkları üzerinde sık sık düşünürdüm. Okumak hayatımın mihverini değiştirmişti, ta hapisteyken biliyordum

bunu. Bunu iyiden iyiye anlıyorum artık. Okuma yetisi, içimde nicedir akıl yoluyla dirilmeyi arzulayan uyuşuk yeteneklerimi bir bir uyardı. Herhangi bir üniversitenin öğrencilerine sembolik bir durum bağışlaması var, ama ben oldum olası göz koymamıştım hiçbir mertebeye. Okuduğum her yeni kitapla birlikte daha da gelişen özel eğitimim, Amerika'da siyahlara tebelleş olan sağırlık, dilsizlik, körlük karşısında az buçuk duyarlık kazandırdı bana. Çok olmadı daha, bir İngiliz yazarı Londra'dan telefonla arayıp soru yağmuruna tutmuştu beni. Birisi de şuydu sorduklarının; "Mektep medrese, nereyi bitirdiniz?" Ben de, "Mektebim de, medresem de kitaplar," diye cevap vermiştim. Beni on-beş dakika bile boş bulabilmeniz mümkün değildir. Siyahlara yararı dokunacağına inandığım herhangi bir şeyle meşgulümdür muhakkak.

Dün Londra'da bir konuşma yaptım; gidişte olsun, dönüşte olsun Atlantik'i geçerken, dünyadaki baskı altında tutulan azınlıkların insanlık hakları konusunda Birleşmiş Milletler'in amaçlarını anlatan bir belgeyi inceliyordum uçakta. Amerikalı siyahların durumu, dünya azınlıklarına uygulanan baskıların en yüzkızartıcı örneğidir. Amerikalı siyahların kendi sorunlarını Birleşik Devletler'in bir iç sorunu olarak görmelerinin tek nedeni, yalnızca basmakalıp bir lâf, iki kelime: 'sosyal haklar.' Oysa, siyahlar herşeyden önce insanlık haklarını kazanamadan, 'sosyal haklar'ı nasıl elde edebilirler ki? Amerikalı siyahlar, kendi insanlık hakları üzerinde kafa yormaya başlarlarsa, ve sonra kendilerinin de yeryüzündeki halk yığınlarından birisinin bir parçası olduklarına kafa yormaya başlarlarsa, sorunlarının bir Birleşmiş Milletler sorunu olduğunu anlıyacaklardır.

Bundan daha büyük bir garabet düşünemiyorum! Dile kolay, tam dörtyüz yıldan bu yana siyahların kanı, siyahların teri akıtılmaktadır bu ülkede, ve hâlâ, iskeleye yanaşan gemiden çıkıp bu ülkeye ilk kez ayak basan bir göçmenin çantada keklik saydığı şeyler için sokaklarda dilenip gezen siyahlar vardır bu beyazlar ülkesinde.

Yalnız, sadedi unutuyoruz. İngiliz'e, bütün bildiklerimi kitaplardan, iyi bir kütüphaneden öğrendiğimi söyledim. Ne zaman uçağa binsem, öncelikle okumak istediğim bir kitap bulundururum yanımda; hele şu son günlerde oldukça kabarık bu kitapların sayısı. Beyazlara karşı verdiğim mücadele gereği hergün dışarda bulunmak zorunda kalmasam, yaşantımın bundan sonrasını yanız okumakla geçirirdim, sırf merakımı gidermek için; çünkü meraklı olmadığım bir konu gösteremezsiniz he-

men hemen. Benim gibi her an zindanı boylamakla burun buruna yaşamış bir başka kişi daha düşünemiyorum. Zindan, bütün gücümle okumaya yüklenme fırsatı verdi bana. Yaşantım bundan daha değişik olsaydı, ya da bir üniversiteye gitmiş olsaydım böylesine toplayamazdım dikkatimi kitaplarda. Üniversitelerde zihnin çok yönlü bölünmesinden, koşan koşana bir akıntıdan, öğrenci bölünmelerinden, kıvır zıvırdan başka birşey yok, sanıyorum ki üniversitelerin en büyük derdi de bu. Günde onbeş saatlik yoğun bir çalışma ortamına girerek cehaletime meydan okuyabilmem, zindandan başka nerde mümkün olabilirdi?

Schopenhauer, Kant, Nietzsche; elbette hepsini de okudum bunların. Hiçbirisini de kafam sarmadı; o zamanlar kuramlarını iyice özümleyerek okuduklarımı anımsamaya çalışıyorum, o kadar. Bu üçünün, Nazi ve Faşist felsefelerin temelini oluşturdukları söylenir. Orası ayrı. Benim bu filozoflara itibar etmeyişimin nedeni tamamen başka. Bana öyle görünüyor ki, zamanlarının pek çoğunu gerçekten önemli olmayan konuları tartışmakla geçirmişler. Bunları anımsadıkça, pek çoğuyla ilgi kurduğum, sözümona Zenci 'aydınlar' geliyor aklıma. Onlar da her zaman yararsız şeyler üzerinde tartışıp dururlar.

Siyah olduğunu öğrendiğimde, Spinoza bir süre etkilemişti beni. Siyah bir İspanyol Yahudisi. Panteist bir öğretiyi savunduğu için Yahudiler afaroz etmişti onu. Panteizm, 'Tanrının hep'liği ya da 'Tanrının herşey oluşu' gibi birşeydi. Yahudiler Spinoza için daha adam hayattayken cenaze töreni düzenlediler, onların nezdinde artık ölmüş olduğunu ilân etmek amacıyla; ailesi de İspanya'dan sürüldü, sanırım Hollanda'da kökleri kesildi.

Size birşey diyeceğim. Batı felsefesinin bütün akımları artık bir çıkmaz sokağa gelip girmiştir. Beyazlar, siyahlara olduğu kadar kendilerine de çok yazık ettiler. Öylesine büyük bir hilecilik ki, kendilerini getirip bir yarığa sıkıştırdılar. Siyahların tarihteki gerçek konumlarını gizleyebilmek için büyük bir titizlik, evhamlı bir istek gösterdiklerinden bu hale düştüler.

Bugünse beyazlar kulak kesilmiş dinliyorlar neler olup bittiğini Kara Kıta'da, Afrika'da. Oralarda bulunan eski el sanatları örneklerine bakın bir kez, beyazlar daha mağaradan dışarı başlarını çıkarıp bakmamışken, siyahların ne büyük, ne zarif, ne duyarlıklı bir medeniyet kurduklarını yeniden ve yeniden kanıtlamaya yeter bu buluntular. Büyük Sahra'nın aşağı kesimlerinde, Amerika Zencilerinin zorbalıkla tutsak edilip

götürülen atalarının yaşamış olduğu o yerlerde, çağdaş insanın ömründe hiç görmediği hünerli eserlerin en zarifleri, oymacılığın seçkin ürünleri ve daha nice şeyler, toprak altından büsbütün kurtarılamamıştır henüz. Sözünü ettiğimiz eserlerin pekçoğu, şimdi günümüzde New York Çağdaş Sanatlar Müzesi gibi yerlerde sergilenmektedir. Rakip tanımayan bir ustalığın ve sonsuz bir hoşgörünün altın ürünleri. Kara ellerden çıkmıştır eski eserler... Bugün hiçbir insan elinin boy ölçüşemeyeceği ürünler veren kara ellerce zarifleştirilmiştir bu eski eserler.

Tarih beyazlarca öylesine 'beyazlaştırılmış'tır ki, siyah profesörler bile, binlerce yıl önce yaşamış olan siyahların zengin uygarlıkları, kültürleri, yetenekleri hakkında en cahil bir siyah kadar olsun bilgi sahibi değildirler. Zenci üniversitelerinde sürekli konferanslar vermekteyim ve az önce sözünü ettiğim beyni yıkanmış, felsefede doktorluk payesine ermiş bu siyahların pekçoğu, çoraplarındaki bağların yerlerde sürünüp gitmesine rağmen, beyaz patronların bana 'kara yobaz' damgasını vuran gazetelerinden medet ummaktalar. Neden, hemen hepsi elli yıl gerisinden gelmekte zamanın. Zenci üniversitelerinden birisinde başkan olsaydım, siyahların tarih içerisindeki büyüklüğünü tekrar tekrar kanıtlıyabilmek amacıyla Afrika'da kazılar yapsınlar diye bir avuç siyah öğrenci gönderebilmek için üniversiteyi toptan rehin vermek gerekseydi, hiç tereddüt etmeden yapardım bunu. Beyazlar günümüzde Afrika'da kazılar, araştırmalar yapmakta. Eli kürekli bir beyazın üstüne basıp geçmeksizin attığı tek adım yok Afrika fillerinin. Gerçekten, bir hafta geçmez ki Afrika'nın yitik medeniyetlerinden yeni yeni örneklerin bulunduğunu duymamış olalım. Aslında yeni olan tek şey, beyazların bilimlerindeki tavırdır. Yoksa, siyahların eski medeniyetleri, eskiden beridir gömülü durmakta Kara Kıta'da.

İşte bir örneği: Dr. Louis S.B. Leakey adında Britanyalı bir insanbilimcisi, bazı taşıl kemikler sergiliyor; bir ayak, bir elin parçası, birkaç çene ve kafatası parçaları. Dr. Leakey bunlara dayanarak, insan kökeninin tarihini baştan başa yeniden yazmak gerektiğini söylüyor.

Kemikleri bulunan bu insanlar, İsa'dan 1.818.036 yıl önce yaşamışlardır. Kemiklerse Tanganyika'da bulunmuştur, Kara Kıta'da gene.

Gerek siyah nesillere, gerekse beyaz nesilere öteden beridir söylenip gelmekte olan yalanlar, bağışlanmaz bir suçtur. Soylarının tarih diye birşeye sahip olmadığına inanmış bir ana babadan doğan, mini mini, zavallı siyah çocuklar. Bu küçük siyahlar daha konuşmayı bile öğrenme-

mişken, ana ve babalarının kendilerini bayağı aşağılık bir varlık kabul ettiklerini görmeye başlıyorlar. Masum siyah çocuklar, büyüyor, hayatlarını son saniyesine değin yaşıyor, ileri yaşlarda ölüyorlar hep; ve yaşantıları siyah olmanın utancıyla bulanıyor baştan sona. Ama torbanın ağzı açılmış, gerçekler bir bir dökülmeye başlamıştır artık.

Hayatımı büyük ölçüde etkilemiş olan tecrübelerimden ikisini Norfolk Mahkûmlar Sitesi'nde attığım ilk adımla açılan zindan döneminde edindim. İlk tecrübelerimi, beyni yıkanmış gönüldaşlarımı bilinçlendirmek, siyah ırk hakkındaki kimi gerçekleri onlara açıklamak için didinirken edindim. İkinci asıl deneyim; okuya okuya birçok şeyin farkına vardıktan sonra, hapishanenin haftalık tartışma programlarına katılmaya başlamam oldu; topluluk karşısına çıkmanın ilk adımlarıydı bunlar.

Utanç verici, acı bir gerçeği aydınlatmak gerekiyor. Zenci mahkûmların birbirlerine göbeklerinden bağlanmışçasına sıkı fıkı oluşlarını gördükçe öylesine tiksinir, beyazlarla düşüp kalktığıma öylesine sevinirdim ki. Ama, Elijah Muhammed'in irşadları dikkatimi siyah kardeşlerimin üzerine yönelttikten sonra, suçumun ve utancımın dürtüsüyle, Elijah Muhammed'e nefer toplamak için yakalayabildiğim en küçük bir fırsatı bile değerlendirmeye koyuldum.

Daha önceden, kendisine ilişkin, kendi türüne ilişkin, beyazlara ilişkin tek sözcük olsun duymamış olan bir siyaha gerçeklerden açacaksanız dikkatli olmalısınız, çok dikkatli. Kardeşim Reginald, Elijah Muhammed için adam kazanabilmek amacıyla gösterdikleri çabalar sonucunda bütün Müslümanların bunda tecrübeli olduklarını söylemişti bana. Siyah kardeşlerin beyinleri öylesine yıkanmıştı ki, gerçeği ilk duyuşlarıyla birlikte nefret damarları kabarıp kaçabilirlerdi. Reginald, her yeni girişimde, gerçeklerden yalnızca küçücük bir damlanın zerkedilmesini önermişti bana. Sonra, ikinci adıma geçmeden, bu damlanın iyi nüfuz etmesini beklemeniz gerekiyordu.

Mahkûm siyah kardeşlerime öncelikle siyahların şanlı tarihini anlatmakla işe koyuldum; düşlerinde bile görüp duymadıkları şeylerdi bunlar. Hiç bilmedikleri o yürekler acısı köle ticaretinin gerçek yüzünü anlattım onlara. Bir yandan bunları anlatıyor, bir yandan da yüzlerinden hiç ayırmıyordum gözlerimi, çünkü kölelerin geçmişini büsbütün silip

yoketmişti beyazlar. Amerika'da bir Zenci asıl soyadını asla bilemez, hatta hangi kabileden geldiğini bile. Mandingolar'dan mı, Wolof'tan mı, Serer'den mi, Fula'dan mı, Fanti'den mi, Ashantiden mi ya da ötekilerden mi, hangisinden? Diyordum ki onlara, Afrika'dan getirilen kölelerin pekçoğu Arapça konuşurlardı ve İslâm'ı benimsemişlerdi din olarak. Mahkumların hemen hepsi, bunları herhangi bir beyazın tasdik ettiğine kanaat getirmedikçe, söylediklerime asla inanacağa benzemiyorlardı. Beyazların yazmış olduğu kitaplardan seçtiğim bölümleri okudum kardeşlerime. Tüm bu gerçeklerin, beyazların birçoklarınca, bilim adamlarınca bilindiğini, ama gerçekleri siyahlardan saklayabilmek için kuşaklar boyunca bir danışıklı döğüşün sürdürülüp gelmekte olduğunu açıklamaya çalıştım onlara.

Her birinin ne gibi tepkilerde bulunduğunu anlayabilmek için, çok yakından gözlemlemem gerekiyordu. Her an çok dikkatli olmak zorundaydım. Beyni yıkanmış habis ruhlu bir siyahın, halis muhlis bir Tom Amca'nın yüzüme karşı kafa sallayıp, arkasından da gidip beyazlara mışmışlamıyacağından nasıl emin olabilirdim ki. Az buçuk gelişme gösteren, hatta diyebilirim ki rahatı büsbütün kaçmaya başlamış birisi çıkarsa, bir damla daha zerkedebilir, Elijah Muhammed'in öğrettiğini söyleyebilirdim: "Her beyaz bir şeytandır."

Pekçoklarını derinden sarsacaktı bu; kendilerini düşünceye kaptırıncaya değin.

Öyle sanıyorum ki bu gelişmeler, Amerika'da bulunan tüm hapishane örgütlerinin başındaki dertlerin toplamından daha da büyük bir dertti. Öğretinin Müslümanlar arasında bu yöntemle yayılışı, ülkenin dört bir yanındaki Zenciler arasında dilden dile dolaşıp gitmesi, zindanlarda yatan siyahlar arasındaki Müslümanların sayısının her geçen gün daha bir artması gerçekten tek ve büyük bir endişe kaynağıydı. Çünkü, zindanlarda çürüyen siyahların sayısı, onların genel nüfusa göre oranlarının çok ötesinde bir rakama ulaşıyordu.

Bunun asıl nedeni bellidir; bütün Zenciler arasında, "Her beyaz bir şeytandır" sözünü kolayca kabullenmeye önceden hazırlanmış olanlar, daha çok mahkûm siyahlardır.

Her Zenciye rahatlıkla söyleyebilirsiniz bunu. Ancak, binde bir rastlıyacağınız 'kaynaşma' meraklısı, sözümona 'aydınlar' başka; bir de beyazların bolluğa boğulmuş masalarında artakalan yalaşık bulaşıklarla semiren, kendi hesabına göre mutlu, görmeyen, duymayan, konuşmayan,

herşeye rağmen halinden memnun olan siyahlar dışında kalır bu sözümün. Amerikalı siyahların ille de bam teline basmalısınız. Tepkide bulunması için aradan bir günün geçmesi gerekecektir. Belki de bir ayın, bir yılın; belki ağzını açıp da bir çift laf olsun etmeyecektir; ama emin olabileceğiniz bir nokta var: eninde sonunda kendi hayatını ölçüp tartmaya başlayınca, kendisine, bizzat kendisine beyazların hangi durumlarda tıpkı bir iblis gibi davranmış olduklarını yüzdeyüz görüp anlıyacaktır.

Hem, belirttiğim gibi, hapishanelerdeki siyahlar öteki Zencilerden çok. İşte şurada, parmaklıklar arasına tıkılmış bir siyah yılların haddi hesabı yok, beyazlar kapatmıştır onu oraya. Mahkûmlar daha çok, ayak takımı arasından, allak bullak olmuş yaşantıları boyunca her gelenden bir tekme yiyen, çocuklar gibi muamele gören Zenciler arasından. Ömründe kendisiyle bir alıp vereceği olmayan bir tek beyaza bile rastlıyamamış Zenciler arasından çıkmakta.

Bırakın kendisini düşünceye kaptırsın kafese tıkılmış bu siyah, Elijah Muhammed'in öğretisini ilk duyduğumda benim yaptığım gibi; gençlik çağında elde daha iyi şanslar varken ve hırslıyken nasıl doktor olunabilir, avukat ya da başka birşey olunabilir diye kafasını kurcalasın dursun ve niçin olunması gerektiğini düşünsün. Bırakın kafese konmuş bu siyahı kendi haline, varsın çözmeye çalışsın, benim yaptığım gibi tıpkı, köle getiren ilk geminin karaya ilk yanaşmasından beridir Amerika'daki milyonlarca siyahın kurtların ocağına düşmüş koyunlar gibi neler çektiğini. İşte, Elijah Muhammed'in öğretisi zindandaki Müslümanlar aracılığıyla parmaklıkların gerisine sızdırıldıkça mahkûmların böylesine çabuk Müslüman olmalarının asıl nedeni budur derim. "Her beyaz bir şeytandır" sözü, mahkûmların bütün ömürleri boyunca sürüp gidecek olan bir yankıdır.

Norfolk Mahkûmlar Sitesi'ndeki münazaraların haftanın belli başlı tek olayı olduğunu söyledim. Okuma sayesinde beynim, basınç altında gizli, sonsuz bir direnç haline geldi. Önceleri sokaklarda itişip kakışarak, hır gür çıkartarak, esrar kaçakçılığı yaparak, soygunlar düzenliyerek sürünüp giderken düşlerimde yalnızca bir kiloluk haşhaş hesaplarıyla uğraşırdım ve birgün gelip de açık hava tiyatrolarında, geniş alanlarda, Amerika'nın en büyük üniversitelerinde, radyo ve televizyonda konuşmalar yapmak gibi ilginç şeyler aklımın ucundan bile geçmezdi. Mısır'ı, Afrika'yı karış karış gezerek yaptığım konuşmaları, ayrıca İngiltere'dekileri de saymıyorum daha.

Ancak şunu belirteyim ki, zindandayken, kalabalık önünde tartışmalara girişmek, konuşmalar yapmak en azından elime kitap alıp da bilimin en ücra köşelerini keşfe çıktığım anlardaki kadar heyecanlandırıyordu beni. Kalabalığın huzuruna çıkıp dikilerek, bütün yüzlerin bana yönelmiş olduğunu görerek, kafamda tasarladıklarım bir bir dökülüyordu ağzımdan, beynim de bir yandan akabinde söylemem gereken şeylerin en oturaklısını yakalamaya çalışmakla uğraşıyordu ve yakaladıklarımı hemeninde yapıştırıp etkileyici bir biçimde yararlanabilirsem, kazandım demekti tartışmayı. Bir defasında öylesine kaptırmıştım ki kendimi konuşmaya, ayaklarım vıcık vıcık olmuştu terden. Kararlaştırılan konunun hangi yanını savunursam savunayım, bana verilen tezle ilgili olabilecek herşeyi bulup buluşturmaya çalışıyordum. Kendimi muarızlarımın yerine kokuyor, elimdeki tezi değil de karşıt tezi savunmam gerekseydi neler söyleyebileceğimi ölçüp biçiyordum. Sonra da bu düşünceleri nasıl edip de paçavraya çevirebileceğimi enine boyuna düşünüyordum. Sonra, ne münasebetle olursa olsun en küçük bir yolunu bulabilmişsem, sözü getirip dayıyordum beyazların iblisliğine.

'Askerlik zorunlu mu olsun-yoksa hiç mi yapılmasın?' İyi anımsıyorum. Hiç umulmadık fırsatlar yakalamıştım bu konuyu tartışırken. Muarızlarım, askerliğin zorunlu olması gerektiğini 'kanıtlamak' için, İtalyan uçaklarına karşı, taş parçaları atan, kargı fırlatan Habeşistanlıları falan karıp kattılar. Dedim ki ben de, Habeşistanlılar'ın kara etleri, Roma'daki Papa'nın kutsadığı bombalarla paramparça edilerek lime lime takılıp kalmıştır ağaç dallarına. Hem sonra Habeşistanlılar çırılçıplak bedenlerini bile fırlatabilirlerdi uçaklara karşı, çünkü bal gibi biliyorlardı insan kılığına girmiş şeytanlarla savaşmakta olduklarını.

Her biri bir yandan 'yuh' çekmeye kalkışarak bir yaygaradır koparadılar; neymiş, konuyu bir ırk sorunu haline getiriyormuşum. Irkla falan bir ilgisi olmadığını söyledim, tarihsel bir gerçek bu dedim. Sonra, Pierre van Paassen'in Yıllarımızın İçinden adlı kitabını okumalarını salık verdim onlara. Tartışma biter bitmez kütüphaneye gidip baktım ki ne bakarsın, yerinde yeller esiyordu kitabın, hiç şaşırmadım buna. İşte tam o anda, oracıkta, yaşantımın geriye kalan kısmını, beyazlara kendilerinin ne mal olduklarını anlatmaya adamak için kesin kararımı verdim; ya da ölmeye. Bir başka zaman, Homer'in gerçekten yaşayıp yaşamadığını tartışırken; Homer'in yalnızca, Afrikalı siyahların Avrupalı beyazlar tarafından yurtlarından zorla çıkarılıp tutsak edilişlerini, sonra da kendi

asıllarını unutabilmeleri için bakar-kör'ler haline getirilişlerini simgeliyen bir kişilik olduğu yolundaki kuramı çarptım suratlarına beyazların. (Homer ve Ömer ve Moor, görüyorsunuz ya, birbirine çok yakın sözcükler; Peter yerine Pedro ya da Petra demek gibi birşey, uyutulmuş, kıskıvrak bağlanmış, taş kesilmiş anlamlarının üç değişik söyleyişi.) Körleştirilmiş bu Mağribîlere* Avrupalılar kendi şanlı tarihlerinin şarkısını mırıldanmayı öğrettiler. Bunun, iblis ruhlu beyazların sindirme kurgularının bir sonucu olduğunu yeterince açıkladım işte. Ezop'un Fabllar'ı; güzel bir örnek daha. 'Ezop' bir Habeşistanlı'nın Yunanca'daki adıydı.

Katıldığım hararetli tartışmalardan bir tanesi de Shakespeare'le ilgiliydi. Bu kez araya renk karışmamıştı; yalnızca Shakespeare konusundaki iki yönlü çıkmaza dikkat çekmekle yetinmiştim. İncil'in Kral James çevirisi İngiliz edebiyatının en gözde metni kabul edilir. Dili, güya, Kral'ın İngilizceyi kullanımındaki doruk noktayı temsil ediyor. Ayrıca, İncil'in diliyle Shakespeare'in dili birdir, aynıdır. Denildiğine göre 1604-1611 yılları arasında Kral James İncil'i çevirsinler, yazsınlar diye şairler toplatmıştır. Bu durumda, Shakespeare yaşamış olsaydı, toplananlar arasında kutup şair onun olması gerekirdi. Oysa, Shakespeare'le İncil arasında herhangi bir bağlantı olduğuna hiçbir yerde rastlanmamıştır. Böyle birisi gerçekten yaşamışsa, bu çeviri işinde Kral James niçin kullanmamıştır öyleyse onu? Yok kullandığını söyleyeceksek, bu konu niçin dünyanın keşfedilmemi sırları arasında bulunsun?

Belli ki pekçokları Francis Bacon'ın Shakespeare olduğunu söyleyecekler hemen. Doğruysa bu, Bacon niçin gizlesin bunu? Krallık ailesinden olanların tiyatroyla, sanatla uğraşmalarının 'yakışıkalmaz' bir îş olarak kabul edildiği, bu yüzden de hanedan mensuplarının bazı durumlarda müstear isim kullandıkları o dönemlerde Bacon kraliyet ailesinden değildi. Kaybedecek nesi vardı ki Bacon'ın. Doğrusu ya, Bacon, kazanılması gereken herşeyi elde etmişti zaten.

Bu tartışmalarda ben, asıl şairin Kral James'in kendisi olduğunu ve Shakespeare müstear ismini kulandığını savunuyordum. Kral James çok zekiydi. Britanya tahtına oturan krallar içerisinde en muhteşemi oydu. Kendi zamanında, kraliyet içerisinde Shakespeare'in yapıtlarını yazabilecek o büyük yetenek başka kimde vardı ki? İncil'i şairane bir dille

* Afrika'nın kuzey-batısında yaşayan yerli halk. (Çev.)

'onaran' odur. İncil ki taşıdığı özle, içindeki Kral James üslubuyla dünyayı etkisi altına almıştır.

Kardeşim Reginald ziyarete geldiğinde, Müslümanların öğretisini kanıtlayabilmek için ele geçirdiğim yeni yeni ipuçlarından açacaktım ona. Harvard Klasikleri'nin 43 ve 44'üncü ciltlerinden Milton'un Yitik Cennet'ini okumuştum. Cennetten kovulan şeytan, mülkü yeniden ele geçirmeye çabalıyordu. Papaların, Şarlman'ın, Aslanyürekli Richard'ın ve öteki şövalyelerin canlandırdığı Avrupa güçlerini kullanıyordu şeytan. Avrupalıların şeytanca, ya da şeytanın kişilik kattığı birisince dürtüklendiğini, çekilip çevrildiğini göstermek için yorumlamak gerekiyordu olayı. Böylece, Milton da Elijah Muhammed de sonuçta aynı şeyleri söylemiş oluyorlardı.

Reginald, Elijah Muhammed'in aleyhinde konuşmaya başlayınca bir türlü inanamadım buna. Söylediklerini harfi harfine çıkaramıyacağım. Daha çok, Elijah Muhammed'e karşı olduğunu gösterebilecek imalar taşıyordu. Söylediklerinden çok, Reginald'in ses tonundan, bakışlarından çıkarıyordum bunu.

Çok amansız yakaladı beni bu olay. Hiç beklenmedik bir şekilde apışıp kalmıştım. Kendisini sayıp sevdiğim, kendisine bunca güven duyduğum, öz kardeşim, Reginald beni İslâm Cemaati'ne takdim eden, kazandıran kişi ha! İnanamadım! Ve şimdi İslâm yaşantım boyunca tanıdığım şeylerin topundan daha çok anlam taşıyordu benim için. İslâm ve Elijah Muhammed değiştirmişlerdi benim yaşantımı baştan sona.

Sonradan öğrendiğime göre, Reginald, Elijah Muhammed'in emriyle İslâm Cemaati'nden tardedilmişti. İlkeleri çiğniyordu. Gerçeği öğrendikten sonra, İslâmî kuralları, gerçekleri kabul ettikten sonra bile, New York Mabedi'nin o zamanki sekreteriyle hâlâ uygunsuz bir ilişki içerisindeydi. Chicago'da durumdan haberi olan Müslümanlardan bazıları Elijah Muhammed adına Reginald'a karşı tavır alıyorlar ve Elijah Muhammed Reginald'ı safdışı ediyordu.

Reginald benden ayrıldıktan sonra azap içerisinde kıvranıyordum. ● gece, durdum duramadım, Elijah Muhammed'e bir mektup yazdım; kardeşimi savunmaya çalışıyordum, bağışlanmasını istirham ediyordum. Benim gözümde Reginald'ın nasıl olduğunu, kardeşimin benim için ne demek olduğunu anlatmaya çalışıyordum mektubumda.

Mektubu sansür kutusuna bıraktım. Sonra bütün gece boyunca Allah'a niyazettim. Kimse bundan daha halisane bir yakarışta bulunmamıştır belki Allah'a. Sıkıntıyı atıp iç huzuruna kavuşabilmek içindi sırf.

Ertesi geceydi, uzanmış yatıyordum yatağımda, ansızın sıçradım, yanıbaşımda, sandalyamda birisinin oturduğunu farkettim. Üzerinde koyu bir elbise vardı, hatırlıyorum. Birine bakınca onu nasıl görürsem öylece görüyordum, apaçık. Siyah değildi, beyaz da değildi. Teni açık kahverengiydi, çehresinde bir Asyalı havası vardı, saçları yağlıydı.

Gözlerimi hiç kaçırmadan dikkatli dikkatli baktım yüzüne.

Kılımı bile kıpırdatmadım. Biliyordum rüya görmediğimi. Kıpırdıyamıyordum; ağzımı hiç açmadım, o da konuşmadı. Hangi ırktan olduğunu çıkaramadım, ama Avrupalı olmadığını kesinlikle biliyordum. Kim olduğuna ilişkin hiçbirşey bilmiyordum. Yalnızca oturuyordu olduğu yerde. Sonra, göründüğü gibi ansızın yok oldu.

Çok geçmeden, Reginald hakkında bir mektup aldım Elijah Muhammed'den. Diyordu ki; "Gerçeğe inanmışsan bir kez ve şimdi de kuşku duyuyorsan gerçeğe karşı, gerçeğe peşinen inanmamış sayılırsın. Kendi güçsüz kişiliğinden başka nedir seni gerçeklerden kuşkulandıran?"

Beynimden vurulmuşa döndüm. Reginald, bir Müslümanda görülmesi gereken düzenli yaşantıya bir türlü girememişti. Biliyordum, haklıydı Elijah Muhammed ve özbeöz kardeşim haksızdı. Birgün gelip Elijah Muhammed'in de, Reginald'in ve daha birçoklarının cezalandırılmasına neden olan aynı ahlâksız davranışlardan dolayı, hem de kendi oğullarınca suçlanabileceğini bir an olsun düşünemiyordum o zamanlar.

Ne ki o anda, bütün kuşkularım, sıkıntılarım sönüp gitmişti. Kardeşimin üzerimde bıraktığı etkilerin tümü de paramparça dağılıvermişti. O günden sonra da, arada bir irtibatımız oldukça, kardeşim Reginald'ın yapmış olduğu herşey yanlış gibi gelmiştir bana.

Ama Reginald ziyaretlerini hiç kesmedi. Yeni Müslüman olduğu sıralarda üstüne başına son derece titizdi, tertemizdi. Oysa şimdi, sırtında bir tişört, bacağında eski püskü bir pantolon, ayağında bir lastik pabuç; buna benzer şeylerle dolaşıyordu. Yolun ta aşağısındayken ilişirdi gözüme. Konuşurken ilgisizce dinlerdim. Ama dinlerdim. Ne de olsa kardeşimdi.

Belirli aralarla, Allah'ın tayin ettiği cezanın Hristiyanların 'gazap' dedikleri şeyin Reginald'ın başına yavaş yavaş tebelleş olduğunu görüyordum. Elijah Muhammed, Allah'ın Reginald'ı gazaba uğrattığını söylüyordu, üstelik Elijah Muhammed'e meydan okumaya kalkışan herkesin akibetinin aynı olacağını, Allah tarafından cezalandırılacağını söylüyordu. Bize, İslâm ölçülerine göre, gerçeği tanımadığımız sürece kap-

dünyamız karanlık demektir öğretildi. Ama mutlak gerçeği bir kez tanıdıktan, mutlak gerçeğe bir kez teslim olduktan sonra da aydınlanır kişinin dünyası, böyle öğretildi bize, ve bundan sonra kim gerçeğe ters düşmeye başlarsa, muhakkak görecekti cezasını Allah katında.

Beş köşeli yıldızın adalet simgesi olduğunu öğretmişti Elijah Muhammed. Aynı şekilde, insanın beş duyusunun da simgesi oluyordu bu. Bize öğretildiğine göre, Allah, Elçi'sine başkaldıranın ya da Kendi gerçeğine karşı çıkanın beş duyusu üzerinde oynamakla sağlamaktadır adaleti yeryüzünde. Öğrendiğimize göre, Allah, doğru yoldan sapmadığı sürece düşmanlarına karşı Kendi Elçisi'ni korumaya Kudretli olduğunu, Müslümanlara bu yolla bildirmiş oluyordu. Öğrenmiştik ki, Allah, 'gerçek'ten yüz çevirenlerin başlarını sonu gelmez bir dağdağaya sokmaktaydı. Kardeşime bütün bunları çektirenin de Allah olduğuna kesinkes inanıyordum.

O günlerde aldığım bir mektup, yanılmıyorsam kardeşim Philbert'tandı Reginald'ın Detroit'te, yanlarında olduğunu bildiriyordu. Ondan sonra bir daha da haber alamadım Reginald'dan. Haftalarca sonraydı, Ella ziyaretime gelmişti; Reginald'ın Roxbury'de, kendi yanında olduğunu, ölü gibi yaşayıp gittiğini söyledi. Anlatmaya başladı Ella; birgün ansızın kapının çalındığını duyuyor, hemen gidip açıyor kapıyı, bakıyor ki Reginald, perişan bir halde. "Nereden böyle," diye soruyor Ella. Detroit'ten geldiğini söylüyor Reginald. "Nasıl geldin peki?" diye soruyor Ella. "Yürüye yürüye!" diye karşılık veriyor o da.

İnandım yayan geldiğine. Çünkü Elijah Muhammed'e inanıyordum ve o, Reginald'ın zamanı ve mesafeyi ölçme yeteneğinin Allah tarafından alınmış olduğunu söylüyordu bize. Burada, Batı'da alışkın olmadığımız bir zaman birimi geçerli. Elijah Muhammed diyordu ki, "Allâh'ın cezası gelip çatınca bir insanın başına, zekaca daha baskın çıkanlar tarafından o kişinin beş duyusunun düzeni büsbütün bozulur, hattâ beş dakika içerisinde saçlarının kar-beyaz olup çıktığı görülür. Ya da, dokuzyüz millik yol yürüse, dokuzyüz metre gittiğini sanır."

Hapishanede, Müslüman olduktan sonra, sakal bırakmıştım. Reginald beni ziyarete geldiğinde, çılgınca dolanıyordu sandalyasının yöresinde. Sakalımın her bir telinin birer yılan olduğunu haykırıyordu yüzüme. Nereye baksa yılan görüyordu.

Sonra sonra, kendisinin "Allah'ın Elçisi" olduğuna inanmaya başladı. Ella'nın bana yazdığına göre; Reginald Roxbury sokaklarında avare

avare dolaşıyor, rastladıklarına, kendisinde ilâhi bir gücün varolduğunu söylüyormuş. Sonra daha da ileri giderek, kendisinin Allah olduğunu söylemeye kadar vardırıyor işi.

En sonunda, kendisinin Allah'tan daha büyük olduğunu söylemeye başlamıştı.

Yetkililer yakalayıp götürdüler Reginald'ı bir tımarhaneye kapattılar. Bilemiyorlar derdinin ne olduğunu. Allah'ın cezalandırmasını kavrayabilmeleri için bir sebep yoktu kuşkusuz. Bir ara serbest bırakılmıştı. Sonradan gene götürüp, bir başka tımarhaneye kapattılar.

Şimdi tımarhanededir Reginald. Biliyorum nerede olduğunu ama söylemiyeceğim. Şu anda çektikleri yetmiyormuş gibi, başına bir kat daha belâ sarmak istemem.

Reginald'in bir tek amaç için kullanılmasıydı bu, şimdiki inancım budur, bir takdirdi, bir yazgıydı: siyahlık deryasında benim şu anda bulunduğum noktaya ulaşılabilmem için, benim kurtuluşum için kurban edilmiş bir balıktı, bir yemdi Reginald.

Bu noktayı başka hiçbir şekilde kavrıyamıyorum.

Elijah Muhammed'in kendisi de aşırı ahlâksız birisi olarak suçlanmıya başlayınca, Reginald'ın başına gelenlerin ilâhi bir ceza olmadığını anlamıya başlamıştım. Olsa olsa ailenin bütün fertlerince Elijah Muhammed için gözden çıkarılınca gönlünde duyduğu yoğun kederdi onu o hale getiren. Bu yaraysa onu Elijah Muhammed'in can düşmanı yapmıştı.

Önceden hiç görüp tanımadığınız birisini hayal etmek, dünya gözüyle görmek, ya da onun görüntüsüyle karşı karşıya gelmek kesinlikle olanaksızdır; üstelik aynısının tıpkısını görmek. Birisini görmek, üstelik nasıl görünüyorsa tamı tamına öylece görmek, bir öngörüdür.

Daha sonraları, hayalimdeki kişinin Üstad W. D. Fard olduğuna inanmaya başlayacaktım, yani Kurtarıcı yani Elijah Muhammed'in Kuzey Amerikalı siyahlara Allah'ın Son Elçisi olarak kendisini atadığını söylediği zat.

Hapishane döneminin son yılını Charlestown Hapishanesi'nde geçirdim. Benim oraya gelişimin haberi beyaz mahkûmlar arasında bile hızla duyulmuştu. Hani şu beyni yıkanmış siyahlar var ya, onların da çeneleri

iyice düşmüştü. Adım gibi biliyorum, sansür kurulundakiler mektuplarım üzerine rapor tutmuşlardı. Norfolk Mahkûmlar Sitesi'ndeki görevliler nereye basacaklarını bile bilemiyorlardı. Yerimin değiştirilmesine, iğne vurdurmayı, aşı yaptırmayı reddedişim neden olarak gösterilmişti.

Beni üzen tek şey, yönetim kurulunun kararı gereğince şartlı olarak serbest bırakılabilmem için fazla vaktimin kalmamasıydı. Ama bir de düşündüm ki, İslâm'ın sözcülüğünü ve yayılmasını bir başka yolla da yapabilirdim, yani beni içerde bırakmaktansa, salıvermek isteyebilirlerdi.

Gözlerimin görme gücü 20/20'ydi hapishaneye ilk girdiğimde. Oysa, Charlestown'a geri gönderildiğimde, Norfolk Mahkûmlar Sitesi'ndeyken dışardan gelen ışık huzmelerinde öylesine dalıyordum ki okumaya, astigram olmuştum ve o gündür bugündür kullandığım gözlüğü ilk kez takmıştım.

Yeniden sıkıdüzenli Charletown Hapishanesi'ne düşünce, pek fazla bir varlık gösteremedim. Gene de, zencilerden pekçoğunun İncil derslerine gittiklerini öğrendim, ben de katıldım aralarına.

Dersleri, uzun boylu, sarışın, mavi gözlü (tam dört dörtlük bir 'şeytan'), Harvard İlahiyat Fakültesi'nde okuyan birisi denetliyordu. Nasihatlarını bitirdikten sonra, sorulu-cevaplı bir oturum başlatıyordu. İncil'i hangimizin daha çok okuduğunu bilemem, onun mu yoksa benim mi; ama ne olursa olsun hakkını teslim etmek gerekir; gerçekten koyu dindar birisiydi. Adamı şöyle biraz zor durumda bırakmanın ve şu Zencilere üzerinde düşünüp tartışabilecekleri, her gittikleri yerde yayacakları birşeyler bırakmanın bir yolunu bulmalı diyordum içimden, uzun boylu düşünüp taşındım bu noktada.

Sonunda birgün el kaldırdım; başını eğerek söz hakkı verdi. Pavlus'u anlatmıştı o gün.

Ayağa kalkıp sordum, "Pavlus'un rengi neydi?" diye. Sonra sürdürdüm konuşmamı, aralıklarla, "Siyahtı elbet... Çünkü bir İbraniydi o... Esas İbranilerse siyahtı... Öyle değil mi?"

Kıpkızıl kesildi. Bilirsiniz ya huylarını beyazların. "Evet," dedi.

Bitmemişti daha soracaklarım. "Ya İsa'nın rengi... o da İbraniydi... değil mi?"

Oturdukları yerden dikine kaykılmadık, afallamadık, ne beyaz kaldı, ne de Zenci. Mahkûmların oldum olası külhanbeyilik taslamaları bir yana, gerek beyni yıkanmış siyah Hristiyanlar olsun, gerekse 'şeytan' ruhlu beyaz Hristiyanlar olsun, İsa'nın beyaz olmadığını söyleyebilecek

birisinin çıkabileceğini hiç beklemiyorlardı. İlâhiyatlı hiç durmaksızın dolanıp duruyordu ortalıkta. İşi bozuntuya vermemesi gerekiyordu. İsa'nın beyaz olduğu konusunda diretmeye kalkışacak bir beyaza hiçbir zaman rastlamamışımdır. Neye dayanarak diretebilirlerdi hem? Dedi ki, "İsa esmerdi."

Bu kadarcık uzlaşmayla yetinip bıraktım yakasını İlâhiyatlının.

Önceden de tahmin ettiğim gibi, bütün gece boyunca Charlestown mahkûmları, siyahı beyazı, bu olayın dedikodusuna koyuldular hemen. Nereye gidersem gideyim, az buçuk bir yumuşama havası seziyordum. Avluda falan dolaşırken üç beş satır dertleşme fırsatı bulabildiğim birisine hemen yapıştırıyordum; "Ahbaplık! Elijah Muhammed diye birisini duydun mu hiç?"

12. KURTARICI

Bindokuzyüzelliiki baharındaydı, Massachussetts Devlet Tahliye Kurulu'nun salıverilmem için karar verdiğini Elijah Muhammed'e ve eve sevinçle muştuladım. Ama kırtasiyeciliğin gereği olarak, hakkımda yürütülen işlemin evrakı sağa sola gitti geldi deyinceye kadar aradan birkaç ay daha geçmişti. Çünkü salıverilme işlemi, Detroit'teki bir mobilya mağazasında çalışan en büyük kardeşim Wilfred'in kefaletiyle tamamlanacaktı. Wilfred, içerden çıkar çıkmaz bana iş verileceğini garanti eden resmi evrakı imzalaması için çalıştığı mağazanın sahibi olan yahudiyi kafaya almıştı.

Hapishanede dolaşan fısıltılardan duyduğuma göre, Shorty'nin de serbest bırakılmasına karar verilmiş, ama o, kendisine kefil olmayı göze alan birisini bulamıyormuş. (Sonraları, içerdeyken Shorty'nin beste çalışmaları da yapmış olduğunu öğrendim. Hattâ, işi birkaç parça bestelemeye kadar ilerletmişti; bir tanesinin adı da 'Bastille Konçertosu' olacaktı herhalde).

Çıktıktan sonra Harlem ya da Boston yerine, Detroit'e gidişimin asıl nedeni bizimkilerden aldığım mektupların aklımı çelmiş olmasıydı. Hele kızkardeşim Hilda, Elijah Muhammed'in öğretisini her ne kadar yeterince kavramış olduğumu sansam da, daha öğrenmem gereken çok

şey bulunduğunu belirtiyor, Detroit'te Müslümanların fıkır fıkır kaynadığı bir mabedin müdavimi olmam için diretiyordu.

Sanırım Ağustos'tu, biraz nutuk sıkıp, sırtıma bir L'il Abner soykası verdiler, cebime de azıcık harçlık koydular; soluğu ta dışkapıda aldım. Ardıma dönüp bakmadım bile, ama bunu yapmakla, kodesi arkasında bırakarak savuşup giden milyonlarca kişiden farklı davranmış olduğumu sanmıyordum.

İlk uğrağım bir Türk hamamı oldu. Zindanın iliklerime değin işlemiş olan isini pasını adamakıllı çırptım. Yanında yalnızca bir gece kaldığım Ella da, yaşantıma yeniden bir çeki düzen vermem için Detroit'te kalmama taraftardı. Yabancı bir kentte, ikide bir polisin hışmına uğramaktan yakasını kurtarabilirdi sabıkalı birisi, Müslümanları küçümseyen Ella'nın gözettiği nokta buydu. Gerek Hilda, gerek Reginald çok titremişlerdi Ella'nın üzerine. Oysa, inadı tutmuş, ayak diremişti bir kez Ella. "Kanımca," diyordu bana, "kişi ne olmak isterse istesin özgürdür seçmekte; Mübarek Adam mı, Cumartesi Dervişi mi, her neyse işte," diyordu, ama kesinlikle Müslüman olmıyacağını söylüyordu.

Ertesi sabah, Hilda, harçlık edeyim diye biraz para verdi bana. O an hemen dışarı koşup hiç aklımdan çıkmayan üç şey almıştım bu parayla; hapishanede verdiklerinden daha güzel görünen bir gözlük, ayrıca bir valiz, bir de kol saati.

O sıralar, nasıl bir gelişim göstereceğini kestirmeksizin, yeni bir yaşantıya hazırlanmam gerektiğini anlıyordum. İlk fırsatta aldığım bu üç şey de, bana en çok gereken şeylerdi. Delikteyken çok okumaktan dolayı gözlerime çekilen perdeyi, gözlük sayesinde kaldırabiliyordum. Şimdilerde öylesine çok seyahat ediyorum ki, gerektiğinde kapkaç hesabı alıp oyalanmaksızın yola koyulabilmem için, önceden hazırlanmış yedek valizler bulundurur eşim. Bir de, benden daha dakik ve zamanın bilincinde olan birisini gösteremezsiniz herhalde. Saatsiz edemem ben, sürekli randevulaşıyorum. Yolda giderken bile, kilometre saatiyle değil, kolsaatiyle uyumlu olarak kullanırım arabamı. Bana göre zaman daha önemlidir mesafeden.

Bir otobüse atlayıp Detroit'e vardım. Kardeşim Wilfred'in çalıştığı mağaza, Zencilerin oturduğu kenar mahallelerden birisinin tam göbeğindeydi: Zencileri nasıl soyup soğana çevirdiklerine biraz değinmek istiyorum, bu yüzden mağazanın adını söylemesem daha iyi olacak. Wilf-

red, mağazanın sahibi Yahudiye takdim etti beni, önceden kararlaştırıldığı üzere, hemen işe başladım, tezgâhtar olarak.

'Ne Alırsan Peşinatsız' ilanlarını duyan yoksul Zenciler, sinek kâğıtlarına düşen sinekler gibi bir bir düşüyorlardı dükkana. Yahudilerin gözüne azbuçuk girebilmiş olduklarından, aldıkları malın bedelini birkaç taksitte ödüyorlardı, bu da tam bir rezaletti. Mal dedimse hani, şimdiki cıbır Zenci dükkânlarında satılan ucuz, cicili bicili, elden düşme malların aynısı. Alelade kanapelere birer sırt geçirili geçirilivermiş. Sahte 'leopar derisi' yatak örtüleri, 'kaplan derisi' küçük halılar ve daha neler neler. Meydan soygunculuğu faizin fahiş oranlarına boyun bükerek, matbaalarda özenle bastırılmış ama asla okunmayan o kontratlara karmakarışık imzalar çiziktiren beceriksiz, çalışmaktan çatlamış, nasır tutmuş ellere kayıyordu gözlerim daha çok.

Aynı durumu yaşadığımız hayatın başka kesimlerinde de görebiliyordum. Diyelim, 1964 Başkanlık kampanyası sırasında Senatör Barry Goldwater'ın bir yerlerde bir muziplik yaptığını yazıyordu *Jet* dergisi. Konu şöyleydi; bir Zenciden, bir beyazdan, bir de Yahudiden birer dilekte bulunmaları isteniyordu. Beyaz, geleceğinin güvence altına alınmasını istiyor; Zenci, bir çuval para istiyor; Yahudi de, biraz sahte mücevher, "ve bir de şu renkli oğlanın adresini istiyorum," diyor.

İlk kez içine girip içinden tanıdığım bu sömürüyü, sokaklarda geçirdiğim bunca yıldan beri zaten görmekteydim. Şimdiyse, yoksul Zenci mahallelerinden çalıp çırparak elde ettiği bir tomar parayı daha cebine sokarak akşama doğru evine dönen beyazların ekonomik kıskaçlarından kendilerini kurtaramıyan kardeşlerimin durumunu daha yakından gözlemliyordum. Görüyordum ki, siyahların elindeki avucundaki paraların kendilerine bir yararı dokunmadığı gibi, beyazların emrinde çalışanların dışında hiçbir siyahın semtine adım atamıyacağı o 'azınlık' mahallelerinde oturan beyazları habire kalkındırmaktan başka bir işe de yaramıyordu.

Wilfred, kendisiyle birlikte kalmamı istiyordu, şükranla kabul ettim. Bir evin, bir ailenin sıcak havası, kafesten yeni salıverilmiş birisi için gönendirici bir değişiklik olacaktı bence. Üstelik bu, özgürlüğüne daha yeni kavuşmuş herkeste, sanırım aynı derin etkiyi bırakacaktı. Ama özellikle bu Müslüman evinin havası, sık sık diz çöküp Allah'a şükretmeme sebep oldu. Gerçi, içerdeyken bana gönderdikleri mektuplarla Müslüman ailelerin yaşayış biçimleri fazlasıyla anlatılıyordu, ama

durumu bütünüyle kavrıyabilmek için gene de, bu yaşayış biçiminde bir yeri olması gerekiyordu kişinin. Kardeşim Wilfred, her davranışı ve her davranışın önemini kibar bir dille, sabırla açıklıyordu bana.

Çoğu evlerdeki o sabah dağdağasından eser yoktu burada. Wilfred, yani velî, yani ailenin hâmisi, yani geçimi omuzlayan birey, el üstünde tutulması gereken ilk kişiydi. "Ailenin yolunu çizmek babaya düşer" dedi. Yekindi, sonra da ben kalktım, gusletmeyi öğretti bana. Sonra Wilfred'in karısı Ruth, sonra çocukları kullandılar banyoyu, böylece gerekli sıraya uyuldu.

"Allah rızası için, niyyet ettim gusletmeye." Bir Müslümanın önce yüksek sesle böyle söylemesi gerekiyor, sonra sağ el, ardından sol el yıkanıyor. Dişler adamakıllı fırçalanıyor, ardından ağız üç kez çalkalanıyor suyla. Burun deliklerine de üç kez su çekiliyor. En sonunda, namaza hazır hale gelebilmek için, bedenin tepeden tırnağa yıkanıp temizlenmesiyle bitiyor bu iş.

Ailenin her üyesi, hattâ çocuklar bile, yeni başlayan günün bu erken saatinde birbirlerini, "Es-Selâmü Aleyküm" diyerek, mülayimce, sevimlice selâmlıyorlar. (Arapça'da, "Selâm üzerinize olsun!" anlamına geliyor bu.)

Ötekinin verdiği karşılıksa "Ve Aleyküm-Selâm" oluyor (yani "Ve selâm sizin de üzerinize olsun"). İçinden tekrar tekrar şöyle söylüyor bir Müslüman, "Allahu-Ekber, Allahu-Ekber" (Allah en büyüktür.)

Ötekiler abdestlerini alıp hazırlıklarını tamamlarken Wilfred seccadeyi yaydı. Dediler ki bana, "Bir Müslüman aile, güneş ufuktan sökün etmeden kılmalıdır namazını. Yok, vakit geçmişse, güneş ufuktan iyice sıyrılıncaya değin ertelenmelidir namaz. 'Güneşperest' değildir Müslümanlar. Tek beden sayılan İslâm dünyasındaki 725 milyonluk erkek ve kadın dindaşlarımızla bir birlik içinde olabilmek için Doğu'ya (kıbleye) yöneliriz biz ibadet ederken."

Bütün aile, cübbeler içinde, Doğu'ya yönelerek oturduk. Seccadeye basmadan terliklerimizi hep birlikte çıkardık.

Önden İngilizce olarak öğrendiğim duayı, gerek ben olayım, gerek evdekiler olsun, Arapça aslıyla okuyabiliyoruz artık : "Niyet ettim Allah rızası için sabah namazını kılmaya, Allahu Ekber. Allah'ım, sen eksik sıfatlardan arınmış ve uzaksın, seni her an böylece kutsar ve yüceltirim; adın kutsaldır senin, azamet ve celâlin yücedir senin. Seni övmek yüce bir iştir ve senden başka da tanrı yoktur."

Kahvaltıda, yiyecek birşey yoktu, yalnızca meyvesuyu ve kahve. Sonra, Wilfred ve ben işe çıktık. Orada da, hem öğleyin, hem ikindin, saat üç dolaylarında falan, mobilya mağazasındaki öteki işçilerin haberi olmaksızın ellerimizi, yüzlerimizi, ağızlarımızı falan yıkayıp abdestimi aldıktan sonra, sessizce ibadetlerimizi yapmaya koyulduk. Böylece sürüp gitti, hergün.

Okula giden Müslüman çocukları da böyledirler, ve Müslüman kadınlar, Müslüman anneler gündelik ufak tefek uğraşlarını bir yana itip 725 milyon Müslümanla birlikte Tanrı'ya bağlanmaya koşmaktadırlar.

Perşembeleri, Cumaları, Cumartesileri nispeten küçük yer olan Detroit Bir Numaralı Mabed'in toplantı günleriydi. Mabedin yanında, aslında dükkândan çevirme bir yer olduğu için, domuz boğazladıkları üç tane ağıl vardı. Perşembe ve Cuma günleri, boğazlanan domuzların cıyak cıyak sesleri tırmalardı kulaklarımızı. 1950'lerden falan sözediyorum yani Müslümanların eski durumlarından.

Bir Numaralı Mabed'in adresi, Frederick Caddesi, numara 1470'ti sanırım. Kurulması düşünülen ilk mabed, 1931'e doğru gidersek, Üstad W D. Fard tarafından Detroit'te kurulmuştu. Hristiyanlığa inanan Zencilerde gördüğüm davranışlar nerde, Müslümanların birbirlerine davranışları nerde; gerek aile olarak, gerekse birey olarak. Erkekler sanki dilsizdi ve giyinişlerindeki o ne zevkti. Kadınlar ta topuklara inen giysilere bürünmüş, boyanmak diye birşey arama, başları eşarplarla muntazam olarak örtülmüş. Sonra o pırlanta gibi çocukların takındığı terbiyeyi göreceksiniz, yalnızca büyüklere karşı değil, yaşıtlarına karşı da öyleydiler.

Siyah olmalarından dolayı gurur duymasını öğrenmiş, bütün siyahlara karşı kıskançlık beslemek, kuşkulu davranmak yerine, onları gönülden sevebilen siyahların bulunabileceğini hayal bile edemezdim ben o güne kadar; hele siyahlar arasındaki o samimiyet ortamını ben rüyalarımda görsem inanmazdım. Herhangi bir siyahla karşılaştığımızda, biz Müslümanların böylesi bir karşılaşmadan duyulan mutluluğu hem sözlerimizle, hem gülümseyişimizle belirterek siyah kardeşimizin ellerine iki elimizle birlikte kapanışımızı düşündükçe heyecandan sarsılmışımdır hep. Evlisiyle, bekârıyla birlikte Müslüman kızkardeşlerimize aşı-

lanmış olan onur ve saygının zerresini göremezsiniz öteki siyahların kadınlarında. Bu durum, o zamandan beri mükemmel birşey olarak görünmüştür bana. Birbirimizle selamlaşmalarımız bir kadirbilirlik, karşılıklı bir saygı belgitiydi: 'Kardeşim...', 'Bacım...', 'Hanımefendi...', 'Efendim'. Çocuklar bile kendi aralarında konuşurlarken bu hitapları kullanıyorlardı. Ne güzeldi!

Lemuel Hasan o zamanlar Bir Numaralı Mabed'de İmamdı. 'Es-Selamü aleyküm' diye selâmladı bizi. 'Ve-aleyküm selam' diye karşılık verdik biz de. Lemuel Hasan önümüzde dikiliyordu, bir yazıtahtasının yanında. Tahtanın bir yanında yağlı boyayla çizilmiş bir Birleşik Devletler bayrağı vardı, altında 'Kölelik, Istırap ve Ölüm,' bunun da altında 'Hristiyanlık' sözcükleri yazılıydı. Yanında bir de Haç vardı. Haç'ın hemen altındaysa ağaca asılmış bir zenci resmi bulunuyordu. Tahtanın öbür yanında, bize Müslüman bayrağı olarak öğretilen bir bayrak resmi çizilmişti, hilâlden ve yıldızdan oluşuyordu, kırmızı zemin üzerindeydi. Sonra şu sözcükler göze çarpıyordu; 'İslâm: Özgürlük, Adalet, Eşitlik,' bunların da altında yazılı olan şuydu, 'Armageddon Savaşını Kim Kazanacak?'*

İmam Lemuel, Elijah Muhammed'in öğretisi üzerine, bir saati aşan bir konuşma, yaptı. İmam Lemuel'in her hareketini, her hecesini büyük bir coşkuyla izleyip can kulağımla dinledim. Konuşmasında geçen temel sözcükleri tahtada resimlerle tanımlamıya çalışıyor, meramının iyice anlaşılmasına uğraşıyordu.

Daracık mabedimizin hâlâ dolmamış olması dikkatimi çekiyordu, yer yer boş kalmış oturaklara bakıyor, tek üzücü şeyin bu olduğunu düşünüyordum. Bir tek oturak bile boş kalmamalı, diye yakındım kardeşim Wilfred'e. Oysa dört bir yanımızı saran sokaklar, kendini içkiye, kötü alışkanlıklara, kavgaya, dansa, çılgınlık âlemlerine ve uyuşturucu maddelere vermiş, beyinleri yıkanmış siyah kardeşlerle ve bacılarla tıklım tıklımdı. Elijah Muhammed'in sürekli vurguladığı şeylerin aynıydı bunlar, şu Amerika denilen yerde siyahları beyazların ökçeleri altında ezdirip duran şeylerin bir kez daha hülâsasıydı.

Anladığım kadarıyla, mabede yeni yeni üyeler bulmak için sürdürülen çalışmalar adam-sendecilik yüzünden, neredeyse elini kolunu

* Amerika'daki siyahlarla beyazlar arasında sürdürülen medeniyet savaşı. (Çev.)

bağlayıp oturma noktasına ulaşmıştı... Allah'ın durup dururken bize yeni Müslümanlar yollayacağı sanılıyordu sanki. Düşünüyordum ki Allah etse etse, kendine düşeni olduğu kadarıyla yapmaya çalışanlara yardım edecektir. Yıllarım Zenci mahallelerinin sokaklarını aşındırmakla geçmişti, Zencileri iyi tanırdım bu sokaklardan. Harlem'in, ya da Detroit'in neresi farklıydı sanki birbirinden. Gördüklerime gönlümün hiç razı olmadığını söyledim. Dışarıya açılmak, sokaktan ayrı düşmemek gerektiğini, Müslüman cemaat sayısının daha da kabartılması gerektiğini düşünüyordum. Bütün yaşantım boyunca, bildiğiniz gibi, hep girişken olmuşumdur, sabırsızlanmışımdır. Ama o zamanlar, "Allah'ın Elçisi" dedikleri zatı, Elijah Muhammed'i çok yakın bir zamanda görebilmek, belki de olur ya, kendisiyle yakından karşılaşabilmek umudu, sabretmenin zorluğunu kaldırdı üstümden.

Bugün, dünyaca ünlü kişiliklerle randevularım oluyor, birçok devlet başkanlarını da katalım buna. Ama 1952'de İşçi Bayramı'ndan önceki o Pazar gününü iple çekercesine bekleyişim, sabırsızlıktan atlama derecesine gelişim yok mu, böylesine bir daha atlatmadım. Detroit Bir Numaralı Mabed'e bağlı Müslümanlar olarak düştük yola kervanla, sanırım on kadar otomobil vardı kervanda. Chicago İki Numaralı Mabedi ziyarete gidiyorduk, Elijah Muhammed'i dinlemeye.

Wilfred'in arabasına atlayıp yola koyulduğumuzda duyduğum heyecanın bir eşini daha tatmamıştım çocukluğumdan beri. Daha sonraları Müslümanların oluşturduğu eşsiz kalabalıklarda hep bir ağızdan sevinç çığlıkları koyuveren, hep bir elden alkış tutturan halk yığınlarıyla karşılaştım, binlerce siyahı görüp dinledim, içimde duydum. Gelgelelim, o Pazar küçük iki mabedimizin üyeleri bir araya geldiğinde, ta omurga kemiklerimin, hiç görülmemiş bir şekilde sızladığını hissediyorum. Oysa Detroit'liler olarak bizi sevgiyle karşılayan, kucağına basan Chicago'lularla birlikte topu topu ikiyüz Müslüman ya var, ya yoktu o karşılaşmamızda.

Allah'ın Elçisi Elijah Muhammed'in duygusal dünyamı fiziksel olarak etkilemesine karşı hazırlıklı değildim. İki Numaralı Mabed'in arka giriş kapısından kürsüye doğru ilerledi. Daha önceden fotoğraflarından tanıdığım, düşlerimde bile gözümün önünden gitmiyen düşünceli, nazik görüşlü, esmer yüzü ta uzaklara dalıp gitmişti. Oturaklı bir yürüyüşü vardı Elçi'nin, İslâm'ın Nimetleri örgütüne bağlı iri yarı, uygun adım yürüyen koruyucuların çemberindeydi. Koruyuculara bakarak Elçi, da-

ha cılız, ufak tefek kalıyordu. Kendisi de, İslâm'ın Nimetleri örgütünden olanlar da kara cübbe içine beyaz gömlekler giyinmişler, kelebek kravatlar takınmışlardı. Elçi'nin başında altın nakışlarla süslenmiş bir de taç vardı.

Dalıp gittim, ben içerdeyken, hiç tanımamış olduğu bir mahkûma arada bir mektup yazmaya vakit ayırabilen bu büyük adama takılıp kaldı gözlerim. Biz siyahlara önderlik edebilmek için nice acılara katlandığını, hiç bir özveriden kaçınmadığını, bizlere kol kanat gerebilmek için gözünü budaktan esirgemediğini duyduğum kişiydi bu. Derken, sesini duyar duymaz, bükülüp tostoparlak olakaldım, (Konuşmalarını daha sonraları yüzlerce kez dinlemiş olduğumdan, o sırada neler söylediğini tek tek anımsayabilirim. Şöyle bir konuşma yapmıştı o zaman bize;)

"Geride bıraktığımız yirmibir yıldır birgün olsun durup dinlenmedim. Tam yirmibir yıldan beridir, gerek özgür bir insan olarak, gerekse bir köle olarak, huzurunuzda dikilip öğütler vermekteyim sizlere. Size gerçeğimi öğretebilmek için tam üçbuçuk yıl devlet cezaevlerinde çürütüldüm, ayrıca bir yıldan fazla bir süre boyunca da kentlerdeki karakol deliklerinde süründüm. Ayrıca bitip tükenmek bilmeyen bir altı yıl daha var ki kişinin ailesine karşı beslediği o babalık şefkatinden yoksun kaldım, ikiyüzlülerin hışmına uğramaktan kaçınabilmek için ve bu kutlu haberin, Allah vahyinin tüm düşmanlarından yakamı kurtarabilmek için. Bu vahiy ki size yeniden hayat bağışlayacak, ve sizi şu yeryüzü küresinin kalkınmış, medenileşmiş öteki halklarıyla, öteki uluslarıyla aynı düzeye çıkaracaktır."

Elijah Muhammed ayrıca, çağlardan beridir şu Kuzey Amerika bataklığında 'mavi gözlü beyaz şeytanlar' tarafından şimdi 'Zenci dedikleri' insanların beyinlerinin nasıl yıkanmakta olduğunu anlattı. Bunun sonucu olarak, Amerika'daki siyahların 'Kafaca, ahlâkça, ruhça ölmüş' hale nasıl getirildiklerini anlattı. Elijah Muhammed, anayurdundan zorla çıkarılarak dilinden, kültüründen koparılan; aile kökenleri, soyadları unutturulan, dahası, Amerika'daki siyahların durumundan da açıkça anlaşılacağı üzere, kim olduklarını bile umursamaz hale getirilen bu insanların aslında Temel İnsan olduklarını açıklamaya çalıştı.

Beyazların egemen olduğu bir toplumda ayaklar altında kalmış siyahları kurtarabilecek, onları eski yerlerine yerleştirebilecek, yeniden medeniyetin baştacı yapabilecek tek şeyin, bizi doğrudan ilgilendiren kendi öğretisi olduğunu anlattı, bu konuda örnekler verdi.

Konuşmasının sonlarına doğru, soluklanmak için biraz ara verdikten sonra adımı belirterek bana seslendi.

Birden çarpılmışa döndüm. Beni görmeksizin, ayağa kalkmamı istedi.

Hapishaneden daha yeni çıktığımı söyledi oradakilere. İçerdeyken 'metin' olmakta nasıl direttiğimi söz konusu etti. "Hergün," diye sürdürdü konuşmasını, "yıllardan beridir, hiç ara vermeksizin bana mektup yazmıştır Malcolm Kardeş. Elim değdikçe ben de kendisine yazdım tabii."

Olduğum yerde dikilerek, ikiyüz Müslümanın bakışlarının bana çevrilmiş olduğunu fark ederek, özgeçmişimi kısaca anlattığını duyuyordum.

"Tanrı Eyyûb'un sarsılmaz imanından övgüyle sözedince," diyordu Elijah Muhammed, "Eyyûb'un yöresine Tanrı eliyle çevrilmiş olan perdenin Eyyûb'u böylesine bağlı kıldığını söyledi şeytan, 'Hele şu koruyucu perdeyi bir kaldır,' dedi şeytan, 'o zaman yüzüne karşı sana lanet okutturacağım Eyyûb'a, dedi Tanrı'ya."

"Şimdi şeytan ayak direyip 'Zindanda tüm kötülük yolları kapalıyken, İslâm'la yalnızca lâfta ilgilenmesine göz yumdum' diyebilir," diyordu Elijah Muhammed. "Ama şeytan, 'Kurtulmuştur artık zindandan, ve onu içkime, kumarıma, esrarıma ve günah ortamıma yeniden çekeceğim,' diyecektir şimdi de" diyordu.

"İşte, temiz kardeşimiz Malcolm'ün koruyucu perdesi kaldırılmıştır artık ve göreceğiz nasıl bir insan olacağını," diyordu Elijah Muhammed. "İnanıyorum ki hep bağlı kalacaktır imanına."

Ve işte, imanımı sarsabilecek birçok sınav karşısında, İslâm'a olan inancımın sarsılmaz, pekişmiş ve dürüst olarak kalmasında inayetini esirgemedi Allah benden. Hattâ, olayların akışı yollarımızı ister istemez ayırdığı zaman, Elijah Muhammed'le benim aramda bir anlaşmazlık türettiği zaman bile, daha bu buhranlar başgösterir göstermez, kendisine kendisinden daha çok bağlı olduğumu, içimde saygı namına ne varsa tümüyle birlikte olduğumu söyledim yüzüne karşı.

Bugün Elijah Muhammed'le birlikte olmayışımızın tek nedeni gıpta ve kıskançlıktır. Yoksa, şu yeryüzünde şimdiye değin hiç kimseye göstermemiş olduğum bir saygıyla bağlıyım Elijah Muhammed'e.

Ben hapishanedeyken Elijah Muhammed'in Detroit'teki Bir Numaralı Mabed'i ziyareti sırasında Kardeşim Wilfred'in evinde ağırlandığından söz etmiştim, anımsayacaksınız. Hangi Müslümana sorsan, Elijah Mu-

hammed'in, kendisine yapılan bir ikrama karşılık olarak, dünyada eşine rastlıyamıyacağınız ikramlarda bulunduğunu söylüyordu. İşte o Pazar günü, toplantıdan sonra, bizim aileden kim var kim yoksa tümümüzü ve Lemuel Hasan'ı akşam yemeğinde ağırlamak için yeni evine çağırdı.

Elijah Muhammed çocuklarının ve gözdelerinin ısrarına dayanamayıp bu genişçe, onsekiz odalı eve taşındığını belirtti. Ev Chicago Woodlawn Caddesi'ndeydi, numara 4847. Daha o hafta taşınmışlardı sanırım. Eve vardığımızda, Elijah Muhammed bize sırf resim yapmak için kullandığı köşeyi gösterdi. Koşa koşa gidip Allah'ın Elçisi'ne bir iskemle getirmek isteğimi zorun gücün firenliyebiliyordum. Ondan vazgeçtik, önceden de duymuş olduğum gibi, kendisi dört dönüyordu beni rahat ettirebilmek için.

Akşam yemeğine oturduğumuzda irfanından az buçuk yararlanmayı umuyorduk, tersine, bizim konuşmamızı istiyor, bizi yüreklendirmeye çalışıyordu. Bense oturduğum yerde bizim Detroit'teki Mabedimizin hiçbirşey yapmaksızın Allah'tan yeni yeni dindaş göndermesini istercesine beklemeye durduğunu düşünüp duruyordum kendi kendime. Sonra, bunun da ötesinde, diriltici, uyandırıcı, yeniden hayata döndürücü bu öğretiyi daha hiç duymamış milyonlarca siyahla doluydu Amerika'nın dört bir yanı... Ve işte orada, Elijah Muhammed'in masası başında asıl konuşmamı bulmuştum. Ben hep kendimle konuşan biriyim, içimden.

Konuşma arasında bir fırsatını bulup, Detroit'teki Bir Numaralı Mabed'de kaç Müslümanın toplanabileceğini umduğunu sordum Elijah Muhammed'e.

Dedi ki, "Binlercesinin."

"Evet, Efendim," dedim ben de. "Efendim, binlercesini toplayabilmenin yolu nedir sizce?"

"Gençleri boş bırakmamak gerek" dedi. "Onları bir kez elde ettiniz mi, arlanıp yaşlılar da gelecektir arkalarından."

Bu öneriyi yerli yerince uygulayabilmeyi kafama koydum.

Detroit'e döndüğümüzde, kardeşim Wilfred'le epey dertleştik. Mabed'imizin Vaizi Lemuel Hasan'a yardımda bulunmayı önerdim. Üye sayısını artırabilmek için girişilecek yeni atılımlarda Elijah Muhammed yönteminin uygulanması gerektiği yolundaki düşünceme katılıyordu. Bugünden tezi yok deyip koyulduk işe, her akşam, mobilya mağazasındaki işim biter bitmez, sokağa fırlıyor, daha sonraları Müslümanlar ara-

sında "balıkavı" diye adlandırdığımız işe koyuluyordum. Zenci mahallelerinin dilinden anlar, dünyasını oldum olası tanırdım: "Adamım, sana birşeyden şöyle biraz fıs geçeyim mi?"

Soyadı değişikliği için yaptığım başvuru kuşkusuz olumlu karşılanmıştı ve bu arada 'X' soyadını almıştım Chicago'dan gelen bir yazıyla. Müslümanların aldıkları bu 'X'ler, Afrika'dayken ailelerin sahip oldukları, ama artık kimselerin bilemiyeceği unutulmuş soyadları simgelemektedir. Beni ele alalım, benim bu 'X'im, bir zamanlar Little soyadlı mavi gözlü, iblis ruhlu bir beyaz olan efendim tarafından kandırılan atalarıma takılmış olan 'Little' soyadının yerine geçmektedir. 'X' soyadını almış olmanın başkaca bir anlamı yoktu. Bundan böyle İslâm Cemaati içerisinde Malcolm X olarak anılacağım demekti. Birgün gelip Tanrı'ya dönünceye değin ve Kendi ağzından bize bir Kutsal İsim verinceye değin bu 'X'i kullanmamız gerektiğini öğütledi Elijah Muhammed.

Detroit'te Zenci gettolarında yer alan barlarda, bilardo salonlarında, ve böylesi köşelerde yeni kişiler kazanabilmek için didinirken, karşımda hep o karacahil, zavallı, beyni yıkanmış siyah kardeşlerimi buluyordum, çoğunluğu da büsbütün sağırdı, dilsizdi ve kördü; kafaca, ahlâkça, ruhça. Beni asıl sinir eden şey, siyahları yeni baştan hayata kavuşturacak bu öğretiye karşı ilgi duyanların binde bir denecek kadar az çıkmasıydı.

Böylelerine, ikinci buluşmamızda Bir Numaralı Mabed'imizi mutlak ziyaret etmesini tembihliyordum. Gelgelelim, ziyaret etmeye razı olanların da ancak yarısı durabiliyordu sözlerinde.

Gene de, giderek bir artış göze çarpıyordu ve şimdilik yeterli bile sayılabilirdi bu. Her ay Chicago'daki İki Numalı Mabed'i ziyarete giderken kervanımıza birkaç arabanın daha eklendiğini görebiliyorduk. Ama bu kez de, Elijah Muhammedi bizzat görüp dinledikten sonra, İslâm Cemaati'ne üye olarak kabul edilmek amacıyla önceden basılmış belgeleri doldurup da başvuran pek çıkmıyordu.

Yoğun çalışmalarla geçirdiğimiz birkaç aydan sonra, dükkandan bozma Bir Numaralı Mabed'imizin üye sayısı neredeyse üç katma çıkmıştı. Bu durum Elijah Muhammed'i öylesine sevindirdi ki, eline geçen ilk fırsatta bizi özel olarak ziyaret etmek lütfunda bulundu.

Lemuel Hasan'ın İslâm uğrunda sarfettiğim çabaları bir bir sayıp dökmesi üzerine, Elijah Muhammed parlak övgülere boğdu beni.

Kervan büyüdükçe büyüdü. Chicago'ya yirmibeş otomobille gitmeye başladığımızı iftihar duyarak anımsıyorum. Her gittiğimizde de, Elijah

Muhammed'in evinde akşam yemeğiyle ağırlanıyorduk. Bendeki gizilgüç üzerine çok titriyordu. Söylediklerinden çıkarıyordum bu sonucu.

Ve ben de hürmette kusur etmedim kendilerine.

1953 yılına yeni girmiştik ve ben mobilya mağazasından ayrılmıştım. Detroit'teki Gar Kereste Fabrikası'nda daha yüksek bir haftalıkla götürü bir iş ayarladım kendime. Büyük çöp arabaları için karoser yapılan bir yerdi. Kaynakçılar işlerini yapıp bitirtikten sonra, ben de arkalarından silip süpürme işlerine girişiyordum. Bir başka gövde daha hazır edilince aynı şekilde bir daha temizliyordum ortalığı.

Akşam yemeği için masaya oturduğumuz o zamanlarda, Elijah Muhammed, en büyük eksiğinin gençlik olduğunu söylüyordu. Vekillerinin, sorumluluklarını gönülden üslenip canla başla çalışabilecek gençlere şiddete ihtiyaç duyduğunu söylüyordu. Derslerin daha da yaygınlaştırılması, öteki kentlerde de mabedlerin kurulması gerektiğini tekrarlayıp duruyordu sürekli.

Benim de bir vekil olacağım aklımın ucundan bile geçmiyordu. Elijah Muhammed'in doğrudan doğruya vekilliğini yapabilmek için, yarım yamalak bile olsa, kendimi ehliyetli bulmamıştım hiçbir zaman. Birisi çıkıp da vekil olmamı isteseydi benden, şaşkınlıktan elim ayağım tutulurdu ve buna çok çok sevindiğimi, Elijah Muhammed'e karınca kararınca hizmet etmeye can attığımı söylerdim hemen. Kesinlikle bilemiyeceğim, Elijah Muhammed mi ima etmişti, yoksa Bir Numaralı Mabed'imizin İmamı Lemuel Hasan mı doldurușa getirmişti, erkekli kadınlı toplanmış olan kardeşlerimize bir konuşma yapmıştım. Bugünkü gibi aklımda. Elijah Muhammed öğretisinin bana kazandırdığı şeyleri açmaya çalışmıştım: "Sürdürdüğüm yaşantıyı gözlerinizin önüne bir serebilsem, kolay kolay inanmıyacaksınız bana, hiç kuşkum yok bundan... Beyazlara ilişkin herhangi birşey söylüyorsam size, sanmayın ki bilmediğim şeylerden konuşuyorum..."

Aradan çok geçmemişti daha, İmam Lemuel Hasan, dindaşlarımıza hazırlıksız bir konuşma yapmam için beni zorladı, kendime güvenemiyordum, kararsızdım da. Ama hiç değilse hapishanedeyken serbest tartışmalara katılmıştım, buna dayanarak dilimin döndüğünce konuşmaya çalıştım. (Kuşkusuz, neler söylediğimi kelimesi kelimesine hatırlaya-

mam, ama içerdeyken okuduğum onca şeyden sonra zaten ötedenberi en çok ilgi duyduğum, çok iyi bildiğime inandığım Hıristiyanlık ve kölelik konusunda kendimi iyice yetiştirmiş olduğum kanısındayım.)

"Kardeşlerim ve bacılarım, beyaz efendilerimizin Hristiyanlık dini, şu Kuzey Amerika bataklığına çakılıp kalmış olan biz siyahlara, öldükten sonra sürgün verir gibi kanatlar çıkaracağımızı, sonra da Tanrı'nın bize cennet dedikleri özel bir yer bağışlaması umulan göklerin bilmem kaçıncı katına uçup gideceğimizi öğretegelmiştir hep. Bu din, biz siyahları beyin yıkama işleminden geçiren Hristiyanlık dinidir, yani beyaz efendilerimizin dini! Benimsemişiz bunu! Boyuneğmişiz buna! İnanmışız buna! Uymuşuz buna! Ve biz, salt beyazların keyfi için tüm bunlarla uğraşırken, mavi gözlü şeytan, kendi dini olan Hristiyanlığı gönlünce çarpıtmış, tabii ayağını ensemizde tutabilmek için... Aslı astarı olmayan bir hüsnü kuruntu peşinden, ve hep geleceğe ertelenen bir saadet umuduyla hayaller kurarak yatmamız için... Kendisi muradına burada eriyor bu yeryüzünde, bu dünyada eriyor oysa."

Bugün artık binlerce Müslüman ve bir o kadar da meraklı kitlesi beni dinlemeye koşuyor, radyo ya da televizyon mikrofonlarının seslenebildiği milyonlarca dinleyici kulak veriyor sesime. Ama hiç kuşkum yok ki, o gün, dükkândan çevirme küçük mabedimizde toplanıp dışarda boğazlanan domuzların çıkardığı cıyaklamalara katlana katlana oturan, ben diyeyim yetmişbeş, siz deyin yüz kadar Müslümanın ve biravuç da meraklının bana çevrilmiş yüzleri karşısında geçirdiğim heyecanlı dakikaları bir daha yaşamamışımdır ömrümde.

1953 yılının yazındaydı, Allah'a binlerce şükür, Detroit Bir Numaralı Mabed'in Vekil Yardımcısı olarak görevlendirildim.

Hergün işten çıktıktan sonra, Detroit siyah gettolarında din değiştireceklerin bulunabileceğini umarak 'balıkavı'na çıkıyordum. Beyazlarca beyinleri yıkanmış olan siyah erkeklerle kadınların Afrikalı damarlarını tanıyordum. Beyazlarınki gibi düzgünce yatsın, yumuşacık olsun diye kül suyunda yıka babam yıka saçlarla düzeltilen kafalarla karşılaştım, benim kafa da yıllarca düzeltilmişti. Elijah Muhammed öğretisi yüzlerce kez tersyüz edildi, ve hattâ alaya alındı... "Aman, yıkıl karşımdan bre adam, sizin gibi pis zencilerin aklıyla pek arası yoktur zaten!" Zavallı kör siyah kardeşlerime ne acıyacağımı bilebiliyordum, ne de sinirleneceğimi; kafam karmakarışık oluyor, çatlayasım geliyordu. Lemuel Hasan'ın izin vermesini bekliyemezdim artık ikinci konuşma için:

"Biz Plymouth Kayalığı'na konmadık, kardeşlerim ve bacılarım; Plymouth Kayalığı bize kondu!... Elijah Muhammed'in siyahları bağımsızlığa kavuşturacak olan düşünceleri uğrunda varımızı yoğumuzu ortaya koyma zamanıdır artık!.. Beyazlar bizi hep denetim altında bulundurmuşlar, yalvartıp yakartmışlardır. 'Kerem eyle, velinimetim, lütfeyle, Falan Beyaz bey, Patron, sırtı kalınlarla dolup taşan o bereketli sofradan bir ufak daha atmaz mısınız bana..."

"... Benim güzel siyah kardeşlerim ve bacılarım! Biz 'siyah' diyorsak beyaz olmayan herşeyi kastediyoruz demektir, kardeşler ve bacılar! Çünkü bir kez bakın şu derilerinize! Beyazlara göre hepimiz siyahız işte, ama gerçekte binbir türlü rengimiz var bizim. Kaldırın başlarınızı da iyice bakın birbirinize! Şeytan ruhlu beyazlarca namusu kirletilmiş olan hangi Afrikalının soyundansınız kimbilir? Beni görüyor musunuz beni? İşte, Detroitli Kızıloğlan derlerdi bana sokaklarda. Evet! Bu ırz düşmanı, kızıl-saçlı şeytan, benim büyükbabamdı! Bu bir muammadır, evet! Benim öz annemin babası! Bu olayı bir kez olsun anmak istemezdi annem, ayıplayabilir misiniz annemi? O herifi dünya gözüyle bir kez olsun görmediğini söylerdi annem! Çok da mutluydu bundan! Ben de çok memnunum annemden! O pis herifin şu güzelim bedenimi kirleten, şu tenimi kirleten kanını damarlarımdan boşaltmak elimde olsaydı, durur muydum daha! Çünkü bu ırz düşmanının damarlarımda dolaşan kanının her damlasından iğreniyorum!"

"Yalnızca ben miyim böyle olan, hemen hepimiz böyleyiz! O kölelik günleri yok mu, unutmayın o günleri, büyükannelerimiz içerisinde ve onların da anneleri içerisinde ve sonra onların da anneleri içerisinde, ırzdüşmanı beyaz efendilerinin pençesinden kendini kurtararak temize çıkabilmiş olanlar parmakla gösterilecek kadar azdır. Bu ırzdüşmanı efendilerdir siyahları hadım edip bırakan... Gözdağlarıyla, saldıkları korkularla... Ve hattâ bugün bile siyahlar yüreklerinde beyazların korkusunu taşıyarak yaşamaktadırlar! Bugün bile hâlâ beyazların çizmeleri altında ezilerek yaşamaktadırlar!

"Düşünün bunları, unutmayınız ki siyah köleler çiftliklerde, mutfaklarda, çalılıklarda kıskıvrak kıstırılan karılarının, analarının, kızlarının acı çığlıklarını duya duya iyice sinmişler, korku küpü olup çıkmışlardır! Unutmayın bunları, aziz kardeşlerim ve bacılarım! Düşünün bir kez, namusu kirletilen kadınların, anaların, kızların çığlıklarıyla sarsılmak ne demektir! Ve sizler de öylesine doluydunuz ki bu ırz düşman-

larının korkusuyla, çıt çıkaramıyordunuz gördükleriniz karşısında! Bu beyazlar, iğrenç emellerinin, hayvanca saldırılarının döllerini şimdi 'melez-bir' diye çağırıyor, ya da 'melez-iki' diye, 'melez-üç'* diye, ya da başka kulplar takıyor hepimize, size de bana da 'pis zenci' demek aklına gelmiyorsa tabii.

"Başınızı kaldırıp iyice bakın birbirinize, kardeşler ve bacılar, ve enine boyuna düşünün bunu! Siz ve ben, iyice kirletmişiz renklerimizi ve şimdi de bu şeytan kalkmış diyor ki kibirle, küstahça; biz, yani onun kurbanları, sevmeliymişiz kendisini!"

Zaman zaman içim öylesine burkulurdu ki, dışarı fırlayıp gece yarılarına kadar dolaşırdım sokaklarda. Bazan da, şu Amerika'daki yoksul siyahların beyazlardan çektiklerini düşündükçe içerler, kendi kendime konuşmaya başlardım.

Birgün, Gar Kereste Fabrikası'nda çalışırken denetçi geldi yanıma, sinirli olduğu belliydi. Yazıhanede beni görmek isteyen birisinin beklediğini söyledi.

Beyazlardan birisi dikiliyordu içerde, girdiğimde ilk sözü şu oldu: "FBI'danım."* Deri kaplı, ikiye katlanmış kimliğinin kapağını başparmağıyla küstahça açtı, hep böyle yaparlar zaten, damarımıza basmak için. Kendisiyle gelmemi istedi. Nedendir, niçindir, hiçbirşey söylemedi.

Yanına düşüp gittim. Karakola vardığımızda, Kore Savaşı için askere gitmek üzere niçin başvurmadığımı öğrenmek istedikleri anlaşıldı.

"Daha yeni çıktım hapishaneden" dedim adamlara. "Sabıkalıların askere alındığını bilmiyordum."

Sabıkalıların başvurmaları gerekmediğini sandığıma kandılar. Bir yığın soru sordular sonra. Bereket ki beyazların giydiği üniformayı sırtıma geçirmek isteyip istemediğimi sormak akıllarına gelmedi, çünkü ters konuşurdum o zaman. Bu işi seve seve yapacağımı sanmışlardır belki. Zamanında başvurmadığım için beni tutuklamıyacaklarını, ancak bi-

* 'Birinci kuşaktan melez', 'ikinci kuşaktan melez' ve 'üçüncü kuşaktan melez' olanlar kastediliyor.

* FBI, Federal Soruşturma Bürosu (Çev.)

raz mühlet vereceklerini ve hiç vakit geçirmeksizin gidip başvurmam gerektiğini söylediler.

Oradan çıktıktan sonra, doğruca askerlik şubesine gittim. Doldurmam için bir belge verdiklerinde, gerekli yerlere bir Müslüman olduğumu ve dini inançlarımla askerlik bağdaşmadığı için askere gitmeyi reddettiğimi yazdım.

Belgeyi geri verdim. Orta yaşlı, kasıntılı bir şeytan alıp çabucak inceledi belgeyi, sonra geriye kaykılıp gözlerinin ucuyla iyice süzdü beni. Kalkıp iç odalardan birisine daldı, sanırım üstlerinden birisine danışmaya gitmişti. Az sonra geri dönüp içeriye kadar gelmemi söyledi bana.

Yaşlıca üç şeytan; sanırım üç kişiydiler, yanlış anımsamıyorsam; koltuklarına gömülmüş oturuyorlardı. Hepsi de 'ayak takımı pis zenci' ağzıyla konuşuyordu. Ben de karşımdaki bu 'beyaz şeytan' tayfasının gözlerinin içine içine bakıyordum. Din olarak İslâm'ı seçerken hangi akla hizmet ettiğimi, bunun da nereden çıktığını sordular bana. Bense Elijah Muhammed'in, Allah'ın Elçisi olduğunu, Amerika'da Elijah Muhammed'in izinde yürüyen ne kadar insan varsa tümüne de Müslüman denildiğini söyledim. Bir Numaralı Mabed'in üyelerinden olup da benden önce buraya gelmiş gençlerden falan bunu öğrenmişlerdi muhakkak, biliyordum.

'Dini inançlarla bağdaşmamak' da ne demekmiş, biliyor muymuşum acaba, bunu soruyorlardı. Ben de onlara, "Amerika'daki siyahlara reva gördüklerini sürdürebilmek, ayağını sağlam basabilmek için beyazlar benden evimi barkımı terk edip gitmemi, cephelerde savaşmamı ve belki de ölmemi isterlerse dini inançlarım buna karşı çıkmaya zorlar beni," dedim.

Durumumun şimdilik 'askıda' kaldığını söyleyip bıraktılar beni. Ama anamdan emdiğim burnumdan gelmişti. Sonraları sınıfımı falan belirten bir kart gönderdiler bana. 1953'teydi bu. Aradan yedi yıl geçmiş olmasına karşın hiçbir ses yoktu, sonra postadan bir kart daha geçti elime. Doğrusu, bu kartı hâlâ saklarım cüzdanımda. İşte burada: Numarası 20 219 25 1377, tarih 21 Kasım 1960. 'Sınıf 5-A' yazılı üzerinde, ne demekse, ve kartın üstündeki kayıtlar da şöyle: 'Michigan Askerlik Şubesi, No-219, Wayne Bölgesi, 3604 Güney Wayne Caddesi, Wayne, Michigan.'

Bir Numaralı Mabedimizde ne zaman konuşursam konuşayım, bir önceki konuşmadan kısılan sesimi hâlâ boğuk boğuk çıktığını duyuyordum. Boğazımı kolay kolay formuna sokamıyordum.

"Beyazların sizden niçin yürekten nefret ettiğini biliyor musunuz? Yüzünüze her bakışında, işlediği suçların aynadaki yansımasını görüyor da ondan; böylece kendilerini suçlu bulan sağduyuları buna daha fazla bakmaya dayanamıyor!

"Amerika'da yaşayan her beyaz, bir siyahın gözlerinin içine baktığında diz çöküp yakarmalı 'Mahcubum, çok mahcubum; benim renkdaşlarım, senin renkdaşlarına karşı tarihin en büyük suçunu işledi; bunun bedelini ödemem için bana fırsat vermeyecek misiniz?' Ama siz, kardeşler ve bacılar, bir beyazdan bunu yapmasını bekliyebilir misiniz? Hayır, siz daha iyisini bilirsiniz! Ve niçin yapmaz dersiniz bunu? Çünkü beceremez bunu! Beyazlar halis şeytan olarak yaratıldı, şu yeryüzünün huzurunu kaçırsınlar, düzenini bozsunlar diye yaratıldı."

O sıralarda Gar Kereste Fabrikası'ndan ayrılmış, Ford Motor Şirketi'nin Lincoln-Mercury Bölgesi montaj fabrikalarında çalışmaya başlamıştım.

Genç bir vekil olarak, elime geçen her fırsatta Chicago'ya gidip Elijah Muhammed'i görmekten kendimi alamıyordum. Elijah Muhammed de ne zaman istersem hiç çekinmeden gelmem için beni şevklendiriyordu. Orada olduğum zamanlar gerek Elijah Muhammed, gerekse kanrısı Clara Muhammed Bacı bana, sanki öz oğullarıymışım gibi davranıyorlardı. Çocuklarıyla binde bir görüşebiliyorduk. Çocukların çoğu o zamanlar Chicago yöresinde, amelelik, taksi şoförlüğü gibi değişik işlerle uğraşıyorlardı. Ayrıca, Evde Elijah Muhammed'i muhterem annesi Marie de kalıyordu.

Marie Anne'yle de konuşabilmek için, en az Elijah Muhammed'in yanında geçirdiğim kadar vakit harcıyordum. 1897 yılında doğan oğlu Elijah'ın Sandersville'de (Georgia) geçen çocukluğuna, delikanlılığına ilişkin anılarını dinlemekten zevk alıyordum.

Elijah Muhammed saatlerce konuşuyordu benimle. Özenle pişirilmiş, lezzetli Müslüman yemekleriyle karnımızı doyurduktan sonra yemek masasından kalkmıyor, konuşmaya dalıyorduk. Ya da o zamanlar, Müslümanların işletmekte olduğu birkaç dükkân, mağaza dışına taşmayan kısa gezintilere çıkınca arabasında Elijah Muhammed'le birlikte olu-

yorduk. Bu dükkanlar, siyahlara, beyazların sömürüsüne son vererek kendilerinden olanlarla alış veriş yaparlarsa, işyerlerinde kendilerinden olanlarla çalışırlarsa neler yapabileceklerini, kendilerinin nereye kadar varabileceklerini açıkça göstermesi bakımından oldukça ilginç yerlerdi

Wentworth'da, 31. Cadde'deki binbirçeşit dükkanlarında, Müslümanların işlettiği kuruluşlarda Elijah Muhammed ya süpürgeyi alıp yerleri süpürmeye başlar, ya da bir şeyler yapardı. Siyahlara, işliyebilecekleri en büyük suçun tembellik, aylaklık olduğunu öğreten Elijah Muhammed, buna benzer işler yaparak izinden yürüyenlere örnek olmak istiyordu. Süpürgeyi elinden kapıp o işi ben yapmak isterdim, çünkü döşeme süpürtülmeyecek kadar değerli birisi olduğunu düşünürdüm. Ama hiçbirşey yapmama için vermiyor, yalnızca yanında bulunmamı ve mesajının hangi yöntemlerle yayılması gerektiğini öğütlerken kendisini cankulağıyla dinlememi istiyordu.

Bu şekilde dolaşmamız, Atina pazarlarında, basamaklarda öğrencilerine erdemini aşılayan Sokrat'ı çağrıştırırdı bende sürekli. Ya da bu öğrencilerden birisinin, Aristo'nun tüm öğrencilerini peşine takarak Lyceum (Lise) koruluğunda gezinmesini anımsardım.

İyi anımsıyorum, birgün, tezgahın üstünde duran kirli bir su bardağının yanına bir bardak daha koydu Elijah Muhammed. "Öğretimin nasıl yayılması gerektiğini merak edip öğrenmek istiyorsunuzdur?" dedi, sonra su bardağını işaret etti. "Birisinin elinde kirli bir bardak görürseniz, sakın kınamıyasınız onu," dedi, "burada yapacağınız tek iş, elinizdeki temiz bardağı göstermektir. Gösterdiğiniz bardağı inceleditlerinde, sizinkinin daha güzel olduğunu söylemenize gerek kalmıyacaktır zaten."

Elijah Muhammed'in söylemiş oldukları, nedendir bilmiyorum, taptaze duruyor belleğimde. Her zaman uyamadım ama bunlara. Sözgelimi, tartışmaya çok düşkünüm. Birisinin bardağı kirliyse, bunun kirli olduğunu söylemeden duramıyorum.

Elijah Muhammed'in işi olduğu zamanlar, Marie Anne oğlunun Georgia'da geçen çocukluğunu, delikanlılık dönemine değin olan yaşantısını anlatırdı bana.

Marie Anne'nin oğluna olan tutkusu daha yedi yaşına bile basmamış küçük bir kız çocuğu iken başlıyordu. Birgün bir düş gördüğünü söyledi bana. Düşünde gün gelip saygın birisinin annesi olacağını muştulamışlardı. Sonradan, Sanderville yöresindeki çiftliklerde, bıçkıevlerinde çalışan Baptist vaizi Revenerd Poole'le evlenmişti. Onüç çocukla-

rı arasında, küçük Elijah'ın konuşmalarıyla, oturup kalkmasıyla ötekilerden büsbütün farklı olduğunu anlatmıştı Marie Anne.

Erkek kardeşleriyle kız kardeşleri arasındaki kavgaları hep bu küçük oğlanın yatıştırdığını söylüyordu Marie Anne. Büyüyüp atıldıkça, ötekilerin önderi olarak daha çok saygı görüyordu. Ve Elijah, okula daha yeni başladığı sıralarda, sağlam bir ırk bilincine varıyordu. Dördüncü sınıftan sonra, aile oldukça yoksul düştüğü için, Elijah okulu bırakıp gün boyu çalışmak zorunda kalıyordu. Ablalarından bir tanesi de akşamları, bilgi düzeyi elverdiğince öğretmenlik yapıyordu Elijah Muhammed'e.

Marie Anne, Elijah'ın gözlerinden inci gibi yaşlar dökerek saatlerce İncil'e dalıp gittiğini söylüyordu. (Elijah Muhammed daha sonra kendisi de sözetmişti bundan. "Bir çocuk olarak anlıyordum ki," diyordu, "İncil'deki sözcükler kilitli birer kapıdır." Ah keşke nasıl açılacağını bir bilebilseydim, mutlak bir yolu vardı açmanın, diye düşündüğünü ve anlamaya uğraşmanın boşa gideceğini bildiğinden oturup ağladığını söylüyordu.) Elijah on yaşını geçtiğinde bile hâlâ yaşını göstermeyen, cılız yapılı birisiymiş, ve Marie Anne sürdürüyordu konuşmasını: "Zencilerin kabahatlerini ayıplamak yerine, genç Elijah her zaman temel nedenleri üzerinde durardu bu kabahatlerin."

Marie Anne o sıralarda ölmüştü. Öyle sanıyorum ki, Chicago Chicago olalı öylesine bir cenaze töreni daha görmemişti. Elijah Muhammed'in annesine olan derin bağlılığı yalnızca Müslümanlar değil, herkes biliyordu.

"Öğrenimimin ne kadar kısır olduğunu söylemekten çekinmiyorum asla," diyordu Elijah Muhammed. "Dördüncü sınıftan daha ileriye geçemeyişim de gösterir ki, Gerçek'ten başka bir şey bilmiyorum, Allah'ın bana öğrettiği Gerçek'ten başka. Bana matematiği öğreten Allah'tır. Dilim daha hiçbirşeye dönmezken buldu beni ve bana kelimeleri nasıl telaffuz etmem gerektiğini öğretti."

Sandersville'deki beyaz çiftçilerin, bıçkıevindeki ustaların ya da başka beyazların Zenci işçilere ağızlarını her açtıklarında küfür etmelerine her nedense hiç dayanamadığını söylüyordu Elijah Muhammed. Çalıştığı işyerinin sahibinden nazikçe rica ediyordu kendisine küfür etmemesini. "İşimi beğenmiyorlarsa beni ateşe atmalarını ama tek küfür etmemelerini istiyordum onlardan." (Elijah Muhammed'in günlük konuşması nasılsa, topluluk karşısındaki konuşması da aynıydı. Belagatın

bilinen anlamıyla, gerçekten 'beliğ' değildi, ama gene de, öğrenim görmüş hatiplerin yapabileceğinden çok daha derin etkiler bırakıyordu bende.) Çalıştığı yerlerde son derece dürüst olduğunu, bu yüzden de nereye gitse, yanındaki Zencilerin başı olarak görüldüğünü söylüyordu Elijah Muhammed.

Clara Bacı'yla Elijah Muhammed tanışıp evlenmişlerdir ve bu arada iki de çocukları olmuştur. 1923 yılının ilk günlerinde patronu olan beyaz adam Elijah Muhammed'e apaçık küfrediyor, o zamanlar daha Elijah Poole'dür. Elijah Poole, başındaki bu belâdan kesinkes sıyrılmayı kafasına koyar, tası tarağı toplayıp ailesiyle birlikte Detroit'e gider, yirmibeşine yeni basmaktadır. Detroit'te beş çocukları daha olacaktır sonradan, ve sonuncusu da Chicago'da.

Elijah Muhammed 1931 yılında Detroit'te Üstad W. D. Fard'la karşılaşır.

"Piyasadaki durgunluğun etkisi her yerde bütün ağırlığıyla duyulmaktaydı, ama Zenci semtlerinde durum daha da beterdi," dedi Elijah Muhammed bana. Yoksulluktan tıkır tıkır kurumuş Zencilerin evlerini kapı kapı dolaşan ufak yapılı, esmer bir adam göze çarpıyor ortalıkta. Bu adam ipek satarak, metre hesabı kumaş satarak durmadan dolaşıyor, kendisini de 'Doğulu bir kardeş' diye tanıtıyor yöreye.

Bu adam zamanla, Zencilere, çok uzak bir ülkeden nasıl geldiklerini, kendilerinin değilse bile zürriyetinden geldikleri atalarının neler çektiğini anlatmaya başlıyor.

Zencileri 'murdar domuz' yememeleri için, ya da buna benzer 'pis yiyecekler'e el sürmemeleri için uyarıyor; o zamanlar bunları yemek Zencilerde vazgeçilmez bir alışkanlıktır.

Söylediklerini dinlemeye açık olan Zenciler arasında toplantılar düzenlemeye, yoksul yuvaları ziyaret etmeye başlıyor artık. Bu bilinmez adam ayrıca Kur'an ve Kutsal Kitap okutmaya başlıyor. Öğrencileri arasında Elijah Poole de vardır.

Adam, adının W. D. Fard olduğunu söylüyor. Arabistanlı Peygamber Muhammed İbn Abdullah'ın kabilesi olan Kureyş'te doğduğunu belirtiyor. İpek ve kumaş satıcısı W. D. Fard, Kutsal Kitap'ı Hristiyan terbiyesi almış herhangi bir Zenciden çok daha iyi biliyormuş.

W. D. Fard, aslında Tanrı'nın gerçek adının Allah olduğunu, O'nun gerçek dininin İslâm olduğunu, bu dine inananların da gerçek adlarının Müslüman olduğunu öğretiyor.

W. D. Fard Zencilere, kendilerinin doğrudan doğruya Müslümanların soyundan gelmekte olduklarını söylüyor. Amerika'daki Zencilerin gerçekte Yitik Koyunlar olduğunu, tam dört yüzyıldır İslâm Cemaati'nden ayrı düştüklerini ve kendisinin bu yitikleri yeniden bulup bedelini ödeyerek, Zencileri asıl dinlerine döndürmeye geldiğini söylüyor.

Göklerde cennet diye birşeyin bulunmadığını öğretiyor Fard ve yeraltında da cehennem diye birşeyin bulunmadığını. Tersine, cennetin de, cehennemin de, kişinin buradaki, şu yeryüzü küresindeki yaşama koşullarından başka bir anlam taşımadığını söylüyor. Fard, Amerika'daki Zencilerin tam dört yüzyıldan beridir cehennemde yaşamakta olduklarını ve kendilerinin onları gerçek cennete döndürmeye geldiğini, yeniden anayurda döndürmeye, kendi türlerinin arasına döndürmeye geldiğini söylüyor.

Üstad Fard diyordu ki cehennem yeryüzünde olduğu gibi, şeytan da yeryüzündeydi. Altıbin yıl önce Temel İnsan siyahlardan azmış olan beyazlar, bundan sonraki altıbin yıllık bir süre boyunca da inandığı gibi bir cehennem yaratma peşindeydi yeryüzünde.

Siyah halklar, yani Tanrı'nın gözde çocukları, Tanrının kendisiydiler zaten, böyle diyordu Üstad Fard. Ve sonra diyordu ki, tüm bu tanrılar arasında birisi vardır, ötekiler gibi bu da insan türündendi, ama bu Tanrılar Tanrısıydı: Yüce, Yüceler Yücesi, Hak Tealâ, ilimde ve kudrette en yüce ve O'nun özel adı da Allah'tı.

Üstad Fard 1931 yılında toplayabildiği bir avuç öğrencisine, bütün dinlerde, Son Gün gelip çattıkça, ya da Ahir Zaman erişikte Tanrı'nın geleceğine inanıldığım öğretiyordu. Gelecekti Tanrı, yeniden can vermek için Yitik Koyunlara, ayırmak için onları tüm düşmanlarından, ve katmak için onları kendi türlerine. Üstad Fard'ın dediklerine göre, Peygamberlik, bu Yitik Koyunların Bulucusu'na verilmişti, ya da Koruyucusu'na. Bir İnsan Oğlu olarak, ya da Bireydeki Tanrı, ya da Canverici, ya da Satınalıcı, ya da Mesih olarak, ama adı ne olursa olsun, Doğu'da şimşek gibi çakıp Batı'da görünecek birisiydi bu.

Yahudilerin Mesih deyip bağlandıkları, Hristiyanların İsa deyip bağlandıkları, Müslümanların Mehdi diye bağlandıkları Birisi'ydi bu.

O zamanlar, kendi dinimizin gerçek tarihi olarak kabul ettiğimiz tüm bu şeyleri özellikle Elijah Muhammed'in ağzından duymak, soluğumu kesercesine heyecanlandırıyordu beni, söz konusu kendi dinimizdi, siyahların gerçek dini. Elijah Muhammed, kendisine bir akşam vahiy gel-

diğini ve Üstad W. D. Fard'ın, Peygamberliğin son bulduğunu gösteren bir belgit olarak gönderilmiş olduğunun bildirildiğini söyledi bana.

"Sordum kendisine," diyordu Elijah Muhammed, "Kimsiniz, siz ve nedir asıl adınız?" Ve O dedi ki, "Dünyanın son iki bin yıldan beridir yolunu gözlediğiyim ben."

"Bir daha sordum Kendisine," diyordu Elijah Muhammed, "Nedir asıl adınız sizin?" Sonra O da dedi ki, "Adım Mehdi benim. Size doğru yolu göstermeye geldim."

Elijah Muhammed, oturduğu yerde, gönlünü açıp, belleğini açıp bütün dikkatiyle bütün benliğiyle dinlediğini söylüyordu. Tıpkı benim o anda kendisini dinleyişim gibi demek. Sonra Elijah, 'Kurtarıcı'nın kendisine söylemiş olduğu tek sözcükten bile azıcık olsun kuşku duymadığını söylüyordu.

İlk iş olarak örgütlenmeye girişen Üstad W. D. Fard öğretiyi Amerika'nın dört bir yanındaki siyahlara tanıtma görevini üstlenebilecek vaizlerin yetiştirilmesi amacıyla kurslar açmıştı. Bu yeni vaizlere yeni adlar takarken de Üstad Fard, 'Elijah Kerim' adını vermişti Elijah Muhammed'e.

Ardından, Üstad Fard 1931 yılında Detroit'te bir İslâm Üniversitesi kuruyordu. Burada okutulan bir sürü ders arasında, matematik de öğretiliyordu yetişkinlere, 'mavi gözlü beyaz şeytanlar'ın 'bilimsel dalavere'lerine kurban gitmesinler artık diye.

Böylesi bir okulun bütün engellere karşın açılışında güdülen asıl amaç, ehliyetli öğretmenler olmasa umulan bulunamasa bile, iyi kötü demeyip bir başlangıç yapabilmekti. Elijah Kerim, İslâm üniversitesi'nde öğrenim görmesi beklenen çocuklara önayak olmaları için kendi çocuklarını Detroit'teki devlet okullarından çıkarmıştı.

Bugün Chicago'da, Detroit'te daha geniş imkânlarla daha iyi niteliklere kavuşturulmuş fakültelerde öğretimini sürdüren İslâm Üniversiteleri'nin nüvesini oluşturabilmek için, büyük oğullarının devlet eğitiminden yoksun bırakılarak kurban edilmiş olduklarını söylüyordu Elijah Muhammed.

Üstad W. Fard Baş Vekil olarak Elijah Kerim'i seçmişti. Bu görev öteki tüm vekillerin üstünde bir görevdi, bu yüzden ötekiler arasında yavaş yavaş bir kıskançlık başgöstermeye başlamıştı. Hepsi de Elijah Kerim'den daha iyi bir eğitim görmüşlerdi, üstelik konuşkanlık yönünden de ileriymişler Elijah Kerim'den hop oturup hop kalkıyorlarmış,

kendi yanında bile hiç çekmiyorlarmış laflarını, "Niye bizden daha ehliyetsiz birisine başeğecekmişiz sanki?"

Ama bunun üzerine Elijah Kerim herhangibir münasebetle 'Elijah Muhammed' olarak yeniden adlandırılmış, sonra da Baş Vekil sıfatıyla Üstad W. D. Fard'dan üçbuçuk yıl boyunca özel dersler almış. Elijah Muhammed'in "ötekilerin kalbine bile doğmayan şeyler öğrendim," dediği dönem bu dönemdir.

O sıralarda, Elijah Muhammed ve Üstad W. D. Fard Chicago'ya gidip İki Numaralı Mabed'i kurmuşlardır. Ayrıca, Milwaukee'de Üç Numaralı Mabed'in kuruluşu için ön çalışmaları tamamlamışlardır.

1934 yılında Üstad W. D. Fard hiçbir iz bırakmaksızın çekilivermişti ortalıktan.

Elijah Muhammed, tam o sıralarda kendisine suikast girişimlerinde bulunulduğunu söylüyordu, "çünkü" diyordu, "öteki vekillerin kıskançlığı artık bu noktaya çoktan ulaşmıştı." Bu 'müzevirler'in, Chicago'ya çekip gitmesi için kendisine epey baskı yaptıklarını söylüyordu Elijah Muhammed. Bunun üzerine İki Numaralı Mabed'i karargah edinmişti, ama çok geçmeden aynı 'ikiyüzlüler' onu burada da bulmuşlar, gene sıkıştırmaya başlamışlardı pilisini pırtısını toplayıp gitmesi için. Bu kez, Washington kentinde Dört Numaralı Mabed'de eylemini sürdürmeye başlamıştı. Burada bulunduğu sırada, Meclis Kütüphanesi'ne dadanmış Elijah Muhammed. Üstad W. D. Fard'ın önceden işaret buyurduğuna göre beyazların işlemiş oldukları suçların gerçek yanlarını yansıtan bölümlerin bulunduğu ve rastgelene verilmesi yasak olan kitaplar üzerinde araştırmalara koyulmuştu.

'Müzevirler'in sıkıştırması gene de kesilmiş değildi, bu yüzden de hiçbir yerde uzun süre kalmaksızın kentten kente dolaşmaya başlamıştı Elijah Muhamrned. Arada bir fırsatını bulabilirse kaçamak olarak çoluğunu çocuğunu görmeye geldiğini, karısının ve sekiz yavrusunun da, oldukça yoksul üç beş Müslümanın dişinden tırnağından zorun gücün artırabildikleriyle geçinmeye çalıştıklarını söylüyordu Elijah Muhammed. 'Müzevirler'in, kendisini, gözünün yaşına bakmaksızın temizlemeyi kafaya koyduklarını adı gibi bildiği için, Elijah Muhammed'in yuvasına ne zamanlar, nasıl gelip gittiğini Chicago'nun yerlilerinden olan müridleri bile hiç anlıyamazlarmış.

1942 yılında apar topar tutuklanmıştı Elijah Muhammed. Kendisini beyaz şeytanlara Tom Amcalaşmış Zencilerin ihbar ettiklerini söylü-

yordu. Bunun üzerine, askerlik yapamıyacak kadar yaşlı olmasına karşın, şeytan ruhlu beyazlar, asker kaçağı olarak suçlamaya başlamışlardı onu. Sonunda sekiz yıla hüküm giymişti. Elijah Muhammed, Milan (Michigan) Eyalet Hapishanesi'nde üç buçuk yılını tamamladıktan sonra şartlı olarak serbest bırakılmıştı. 1946 yılında yeniden koyulmuştu eyleme. Kuzey Amerika bataklığında debelenip duran kara insanların gözlerindeki körlük perdelerini aralayabilmek için.

O zamanki daracık Müslüman Mabedi'mizin kürsüsünde erkekli kadınlı dindaşlarımıza karşı yaptığım hararetli konuşma bugün bile çınlar kulaklarımda:

"Bu küçük yapılı, bu nazik, bu şirin zat! Muhterem Elijah Muhammed ki tam şu dakikada ta Chicago gibi bir yerde kardeşlerimize ve bacılarımıza birşeyler öğretebilmek için nefes tüketmekte! Allah'ın Elçisi: o Allah ki Amerika'nın en güçlü siyahı kıldı onu! Sizin uğrunuzda ve benim uğrumda, iğrenç müzevirlerin elinden kurtulabilmek için hiç eksiksiz tam yedi yılını feda etti kaçmaya, bundan başka bir üç-buçuk yılı da zindan deliklerinde heder olup gitti! Bildiğimiz beyaz şeytanlar tarafından tıkıldı işte oraya! Bu sinsi beyazlar, beyazlara cennet ve siyahlara cehennem olan şu Kuzey Amerika bataklığındaki beyni yıkanmış, karacahil tüm siyahların ve sizin ve benim içimizdeki uyuyan devlerimizi dürtükleyip uyandırmasını istemiyorlar Muhterem Elijah Muhammed'in!

"Kapısına kul oldum Elçimizin, asıl gerçeği kendi ağzından duyar duymaz! İşte bundan böyle de, andiçtim beyazların bunca suçlarını yüzlerine haykırmaya, ve Muhterem Elijah Muhammed'in temel öğretisini siyahlara duyurmaya. Kellemi bu yola koymuşum bir kez, sanmayın sakınırım gözümü budaktan..."

Buydu benim tutumum. Bunlar benim, hiçbir zaman değişmeyen hiç tereddüt etmeksizin korku duymaksızın her yerde söyleyebildiğim cümlelerimdi. En sadık hizmetkârı bendim onun, ve bugün de bilerek tekrarlıyorum ki Elijah Muhammed'in kendisine olan inancından daha samimi bir inançla ona bağlandığıma kalıbımı basarım.

Geçip giden yılların ardından, psikolojik ve manevi bir bunalımla karşı karşıya kalmaktan başka tüm yollar tıkanmış olacaktı benim için.

13. VEKİL MALCOLM X

Ford Motor Şirketi'nin Lincoln Mercury Bölgesi montaj fabrikalarından ayrıldım. Artık iyiden iyiye anlıyordum ki Elijah Muhammed'in, öğretiyi yaygınlaştırabilmesi için, Kuzey Amerika'nın tüm kentlerinde derin bir uykuya dalmış, beyni yıkanmış tam yirmiiki milyonluk zenci halk arasında daha çok mabed kurabilmesi için vekillere ihtiyacı vardı.

Kararımı ansızın vermiştim. Yaşantım boyunca hep girişken olmuşumdur; belki benim kişisel yapım, İslâm Cemaati içerisinde görev yapan öteki vekillerden daha hızlı davranarak kelleyi bu yola koymamı sağlıyan ilk nedendir. Ama cemaat içerisindeki tüm vekiller de, kendi zamanlarında, kendi kafalarınca ve ruhsal yanlarının tüm gizliliği içerisinde, o güne değin sürmüş oldukları 'önceki' yaşantılarının, Elijah Muhammed'e mürid olabilmek için geçirilmiş bir hazırlık dönemi, bir oluşum süreci olduğuna inanmaktaydılar.

Olagelen herşey, İslâm böyle söylüyor, yazgıdan başka bir şey değildir.

Özel eğitimimle aylarca ilgilenen Elijah Muhammed, elime fırsat geçtikçe Chicago'daki evine hiç çekinmeyip gelmemi istiyordu benden.

Şimdilerde Elijah Muhammed'in denetimi altında sürdürdüğüm çalışmayı hapishanedeyken bile gerçekleştirememiştim. Kulluk ödevleri-

me iyice vermiştim kendimi, toplu ibadet zamanlarında hiç aksatmıyordum cemaate katılmayı. "Erkek ve kadın tabiatının ortaya konduğu bir durum," diyordu Elijah Muhammed bu toplu ibadet anları için, "Teşkilat ve idare yöntemlerinin kavranabileceği anlar, İncil'deki ve Kur'an'daki gerçek anlamların ya da yorumların ve belirlenmiş amaçların algılandığı anlar."

Geceleri yatarken, her zamankinden daha çok haşyet duyuyordum artık. Öyle ya, Georgia'da ilk mektebi dörde kadar okumuş, bıçkıevlerinde, üstübü işliklerinde çalışmış, alçak gönüllü, kuzu gibi bir adamın gönlüne bunca erdemleri dolduran kim olabilirdi Allah'tan başka. 'Kuzu gibi bir adam' deyimini Vahiy Kitabı'ndaki ağzında iki ucu keskin bir kılıç taşıyan imgesel kuzu betimlemesinden esinlenerek söylüyorum kendiliğimden Elijah Muhammed'in iki uçlu kılıcı, kendi öğütleridir. Siyahların beyinlerini beyazların egemenliğinden kurtarabilmek için her iki yanı da kesicilik işlevi yüklenmiştir bu kılıcın.

Elijah Muhammed'e olan tutkum günden güne büyüyordu Lâtince kökenli 'tutkunluk'tan sözediyorum. Bu sözcük, bizdeki 'hayranlık, ya da 'hayran olmak' sözcüklerinden daha derin anlamlar taşıyor. Demek istediğim, kendisine olan aşırı bağlılığım haşyeti de içermekteydi, ömrümde, kendisinden korktuğum ilk kişiydi. Eli silâhlı birisi karşısında duyulan korkudan değil, ama güneşin gücünü elinde bulunduran birisi karşısında duyulan korkudur bu korku.

Elijah Muhammed, yeterlik kazandığıma inanmaya başlayınca, Boston'a yolladı beni. Kardeş Lloyd X oturuyordu orada, İslâm'a karşı az buçuk ilgi duyanların tümünü de çağırdı evine, beni dinlemeleri için.

Orada konuşmaya başlarken söylediklerimi de başka yerlerde yapmış olduğum konuşmaları da bir bir aktarabilirim şimdi. O günlerde yeni yeni dikkatleri çekmeye başladığımdan konuşmalarımda pek sık kullandığım bölümleri çok iyi anımsıyorum. Elijah Muhammed'e ilişkin ünlü bir tanımlamam vardı o günlerde biliyorum, hep bununla girerdim konuşmaya.

"Tanrı Elijah Muhammed'e keskin bir gerçek sunmuştur," dedim ordakilere. "İki ucu keskin bir kılıç gibidir bu. Kıyık kıyık kıyar bizi. Dayanılmaz acılara salar başlarımızı. Ama bir kez de sarıldınız mı bu gerçeğe, iyileştirir sizi, kaçınılmaz ölümden çekip çıkarır, sizi korur."

Sonra, fazla oyalanmadan, beyazlar konusunda uyanmaları için bazı şeyler anlatmaya koyuldum. "Biliyorum ben, sözüm ona Hristiyan

beyazların işledikleri suçların iğrençliğini, dehşetini aklınızın ucundan bile geçiremiyorsunuz...

"Oysa İncil'de bile bu denli ağır bir suça rastlıyamazsınız! Tanrı küçük günahları Kendi gazabından olan ateşle pakladı! Siyah halkımızın tam yüz milyonu! Sizin atalarınız! Benimkiler! Bu beyazlar tarafından katledildiler. Kendilerine köle yapmak amacıyla on-beş milyonumuzu buraya getirebilmek için yolda belde tam yüz milyonumuza kıydı beyazlar! Böylesi bir günde denizlerin dibini size gösterebilmek elimde olsaydı keşke. Kara kara bedenleri, kıpkızıl kanları, tepiklerle, çomaklarla paramparça edilmiş kemikleri! Hasta düştüklerinde kollarından tutulup denize fırlatılan o hamile siyah kadınlar! Kolayına yaşayıp gitmek için en iyi yolun, önlerindeki köle gemisinin ardını bırakmamak olduğunu anlamış olan köpek balıklarına yem olsun diye denizin göbeğine atılıveren o zavallı kadınlar!

"Baksanıza, siyah ırkın namusuna daha o köle gemilerindeyken göz dikmeye başlamış beyazlar! Zavallı kadınları buraya getirinceye kadar olsun dizginleyememiştir kendilerini şeytan ruhlu beyazlar! Ya, kardeşlerim ve bacılarım, medenileşmiş insanoğlu, böylesine kudurgan bir hırsı, bir cinayeti, bir şehveti asla duymamıştır..."

Köleliğin böylesine dramatikleştirilmesi, konunun dehşetini ayrıntılarıyla ilk kez duyan bir Zencinin tüylerini ürpertmesi bakımından, etkisini hiçbir zaman yitirmemiştir. İnsan şaşıyor, siyahların kadın erkek niceleri kölelik dönemine ilişkin olarak anlatılan tamamiyle romantik şeylere epey zamandır kanmışlar, beyazlarca aptal yerine konulup, oyuncağa çevrilmişlerdir. Sonra, kölelik konusunda fitili böylece ateşleyip lâfı hemen kendilerine getirdim.

"Sizden, bu odadan çıkar çıkmaz nerede bir beyaza rastlarsanız, söylediğim tüm bu şeylere iyice bakmanızı istiyorum. Evet öyledir, bir şeytandır beyazlar! Sizin bulunmanızdan huylandıkları yerlerde, onları dikkatli gözlemlemenizi istiyorum; bizi böylesine ezerken, yalnız başına kaldığı zamanlardaki cümbüşüne, savrukluklarına, cakasına bir kez bakın bu şeytanın.

"Ne zaman bir beyaz görseniz, karşınızdaki bu şeytanı iyice bir tartın kafanızda! Bugün yeryüzünün en zengin ulusu olan bu imparatorluğu, sizin atalarınızın kan ter içinde kalmış sırtlarına basarak kurduğunu çıkarmayın kafanızdan. İşte şimdi de bu beyaz şeytanlar, günahları ve açgözlülükleri yüzünden dünyanın sekiz iklim dört bucağında nefretle karşılanmaktadırlar!"

Daha önceden toplantılarımıza katılmış olanlar, daha sonraki gelişlerinde birkaç kişi daha alıp getiriyorlardı yanlarında. Beyazların foyasını açığa çıkarıcı bu şeylerin hiçbirisini de duymamışlardı daha o ana değin. Kardeş Lloyd'un Wellington Caddesi No: 5'teki evinde beni dinlemeye gelenler içerisinde, "İşittiklerine inananlar lütfen ayağa kalksınlar!" dediğim zaman, ayağa kalkmayan tek siyah kardeşimi anımsamıyorum'. Ayrıca her pazar akşamı yaptığımız konuşmadan sonra da, "Kimler Muhterem Elijah Muhammed'e uymak istiyor?" diye sorduğumda, kimilerinin daha buna hazırlanmamış olmalarına karşın birçokları hemen ayağa fırlamaktaydı.

Aradan üç ay geçtikten sonra, bir mabed açabilmek için yeterli sayıya ulaşmıştı ayağa kalkanlar. Açılır kapanır sandalyalardan kiralamak İçin çıktığımızda içimde kabaran sevinç hâlâ aklımdadır. Elijah Muhammed'e yeni bir mabed adresi gönderdiğimde, sevinçten göklere uçacak gibiydim.

Ablam Ella sonradan, bu küçük mescidi açtıktan sonra katılmaya başlamıştı konuşmalarıma. Gözlerini bana dikerek oturuyordu, sanki karşısındaki ben değilmişim gibi, gözlerine inanamıyormuş gibi. Söylediklerime inananların kalkmalarını istediğimde bile hiç kımıldamıyordu Ella. Para toplandığı zamanlar katkıda bulunuyordu. Ella'nın bu durumu beni hiç umutsuzluğa düşürmüyor, rahatsız etmiyordu. İnanç değiştirmesi için uğraşmayı bile düşünmüyordum, çünkü çok iyi biliyordum ne denli katı beyinli ve birşeye katılmada ne denli çekingen olduğunu. Ella'ya gerçekleri Allah'tan başka kimsenin gösteremiyeceğini biliyordum.

Toplantılarımızı Elijah Muhammed'in bana öğrettiği gibi bitiriyordum: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Hamd, âlemlerin Rabbi olan, Rahman olan, Rahim olan ve Din Günü'nün sahibi olan Allah'a mahsustur. Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım dileriz. Bizi, nimete erdirdiklerinin yoluna, gazaba uğramıyanların yoluna, sapmamışların yoluna eriştir. Senden başka Tanrı olmadığına, Muhterem Elijah Muhammed'in de Senin Kulun ve Rasülün olduğuna şehadet ederim." O zamanlar inanıyordum ki Elijah Muhammed, halkımızı kurtuluşa eriştirirsin, Tanrı tarafından gönderilmiş birisiydi.

Gidebileceklerini bildirmek için elimle işaret ediyordum: "Kendinize yapılmasını istemediğiniz birşeyi zinhar başkasına yapmıyasınız. Sükûn arayınız ve asla saldırgan olmayınız. Ama birisi çıkar da canınıza

kastederse, öteki yanağınızı çevirmenizi öğütlemiyorum size. Tüm işlerinizde Allah muvaffak ve muzaffer eylesin."

Hapishaneden çıktığımda Detroit'e giderken Ella'ya uğradığımı saymazsak, tam yedi yıldır Roxbury sokaklarından uzaktım. Shorty'yi bir göreyim diyerek o taraflara geçtim.

Kendisini bulduğumda, beni pek kaale almadı Shorty. Ortalıkta dolaşan dedikodudan, kente döndüğümü ve kendimi bir takım 'dinsel hevesler'e kaptırdığımı duymuştu. Niyetimin ciddi olup olmadığını bilmiyordu. Oldukça fantezik arabalara kurulmuş, 'jilet gibi' giysilere bürünmüş, 'cici çocuk' genç vaizlerini gözlerinden hiç ayırmayan yaşlı kadınlarla tıklım tıklım dolan, dükkândan çevirme küçük bir kiliseye sahip, hemen her Zenci mahallesinde görülebilecek dümenci, muhabbet tellâllarından birisi olduğumu sanıyordu belki de. Shorty'ye, herşeyden önce İslâm konusunda ne denli ciddi olduğumu açıkladım, ama sonra, eski sokak diline döktük işi ve ilginç bir buluşma oldu bu. "Bir numaralı jüri üyesinden, on sene... İki numaralı jüri üyesinden, on sene..." deyip duran yargıç karşısındaki çırpınışını Shorty bir sahne sanatçısı gibi taklitler yaparak anlattı, gözlerimizden yaşlar gelinceye değin gülüştük. İşin içinde o beyaz kızlar da olduğu için nasıl onar yıl yediğimizden söz ettik. Oysa hapishanedeyken, bizden daha ağır suçlar işledikleri halde, bizden çok daha az ceza yiyen bir sürü mahkûm görüp tanımıştık.

Shorty'nin hâlâ küçük bir topluluğu varmış ve işleri de oldukça tıkırında gidiyormuş. Hapishanedeyken yürüttüğü müzik çalışmalarından, haklı olarak, böbürlenerek sözediyordu. Bir ara İslâm'dan açtım ona, konuştum hayli, ama tutumundan belliydi bu gibi şeyler duymak istemediği. Hapishanedeyken, bizim dinimize ilişkin epeyce yanlış şeylerle dolmuştu kafası. Yeterince domuz pirzolası yiyemediğinden ve elinde beyaz kadın kalmadığından yakınıyordu. Şimdilerde de aynı işi sürdürüyor mu, sürdürmüyor mu bilmiyorum ama, bildiğim bir şey varsa o da, beyaz bir kadınla evlenmiş olduğudur... Ve bir de domuz eti yiye yiye domuz gibi şişmiş olduğu.

Ayrıca, şu kumarhane sahibi olan John Hughes'la ve eski tanıdıklardan olup da hâlâ Roxbury'de sürten bazı kimselerle de görüştüm. Hakkımda duydukları dedikodulardan fazlaca rahatsız olmuşlardı, ama benim "Ne biliyorsun bakalım, cancağızım?" şeklinde yaklaşımım, hiç değilse bir süre dertleşme olanağı sağladı. Birçoklarına sözünü bile etme-

dim İslâm'ını. Eskiden epey kaşık tokuşturduğumuz için, biliyordum neler nelerle beyinlerinin yıkanmış olduğunu.

Onbir Numaralı Mabed'in imamı olarak çok kısa bir süre görev yaptım, çünkü teşkilât işlerini tamamlar tamamlamaz, 1954 yılının Mart'ında, Vekil Ulysses X'in yönetimine bıraktım mabedi ve Allah'ın Elçisi beni Philadelphia'ya yolladı.

Kardeşçe Sevgiler Kenti'ndeki siyahlar da, beyazlara ilişkin gerçekler karşısında Boston'lulardan bile fazla tepki gösterdiler. Ve Philedelphia'daki Oniki Numaralı Mabed, Mayıs sonlarına doğru hizmete girdi. Kuruluşu, üç aydan daha kısa bir zaman aldı.

Ertesi ay, Boston ve Philedelphia'daki başarılarımdan dolayı, Elijah Muhammed beni, Yedi Numaralı Mabed'e atadı, en önemli kent olan New York'a.

İçimde beliren karmakarışık duyguları size anlatmam oldukça güç. Amerika'daki siyah halkın uyandırılmasını gerçekleştirebilecek olan Elijah Muhammed öğretisinin geleceği için, İslâm açıkça yayılmalıydı, dört bir yana. Şunu söyleyeyim, New York'un çeşitli ilçelerinde kurulmuş olan mabedlerdeki mevcut güçbirikimi, Amerika'nın hiç bir yerindeki mabedde yoktur.

Bir milyondan fazla siyah bulunmaktadır bu mabedlerde.

Batı India'lı Archie'yle benim, her an davranabilip köpek gebertir gibi birbirimizin leşini yere sermeyi düşünerek sokaklarda azametle dolaştığımız o zamanlardan bu yana dokuz yıl geçmişti.

"Kızıloğlan" (...) "Adamım!" (...) "Kızıloğlan; sen, sahiden sen ha!"

Doğuştan kıvırcık ve kızıl olan saçlarımı ta dipten kesdirmiştim, eskiden beridir görmeye alıştıkları uzun saçlı, düzeltilmiş kafamın yerine şimdiki durumum, biliyorum, oldukça değiştirmişti beni.

Versene bana, teninden bir makas versene, adamım!

Hey, barmen! Buraya hemen bir içki. Ne? Sen bıraktın ha! Aman bırak şimdi bu ayakları canım!

Ciğerlerine kadar tanıdığım bunca insanı yeniden görmem çok güzeldi kuşkusuz. Anlarsınız nasıl bir şey olduğunu bunun. Ama öncelikle, Balı India'lı Archie'yi ve Pevezenk Sammy'yi aramıştım ben. Pezevenkliği bırakmıştı, 'bil numarayı topla parayı' partilerinden yükünü iyice tutmuştu Sammy, rahatına da diyecek yokmuş. Evlenmiş bile. Şıllık, genç bir kızla. Ama evliliklerinden kısa bir süre sonra, yatağında ölü bulunmuş. Söylediklerine bakılırsa cebinde de yirmibeşbin dolar var-

mış. Artık halkın bu yeraltı dünyasının önde gelen belalılarının elinde avucundaki toplamlara pek inanacağı gelmiyor. Neymiş bakın: 196b Mart'ında, kıdıma-kıdım bahislere girişen Chicago'lu bir Talih Kodamanı, Lawrence Wakeifeld öldü ve apartmanında, torbalara, çantalara doldurulmuş noksansız 760 bin dolardan fazla para ele geçti... Tümü de baldırıçıplak Zencilerce yağmalandı... Ve hâlâ niçin bu kadar yoksulluk içinde yaşamakta olduğumuza şaşmamak elde değil.

Çok üzülmüştüm Sammy'nin durumuna. Sonra bar bar dolaşıp eski tanıdıklardan Batı İndia'lı Archie'yi sorup soruşturmaya başlamıştım. Söylentiler değişikti. Ne öldüğünü bilen vardı, ne de yaşadığını; nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Yolsuz işler çeviren yüzlerce kişinin sonunu duymuştum. Dümencilerin ortak yazgılarını biliyordum. Kurşunlar, bıçaklar, zindan, esrar, hastalıklar, cinnet getirme, alkolikleşme. Böyle bir sıra izliyordu sanırım. Eskiden sokakların sırtlanları, kurtları olarak tanıdığımız kişilerden, daha yaşamakta olan birçokları şimdilerde acınacak durumlara düşmüşler. Onların başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmemiştir, öğrenmişlerdir dünyanın kaç köşe olduğunu. Ama işin içyüzü bambaşkadır, sonuç olarak gene de baldırıçıplak, karacahil, mektep yüzü görmemiş birer siyahtırlar. Önce yüzlerine gülüyor, sonradan yüzüstü bırakıyordu hayat bu dümencileri. Eski kurtlardan, çok iyi tanıdığım yirmibeş kişi kadarını dolaştım, tümü de başlarını soktukları odaların kiralarını çıkarabilmek için, karınlarını doyurabilmek için çöplük eşelemeye kadar düşmüşler Zenci mahallelerinde. Kimileri de şehir merkezinde ulakçılık, ayakçılık ya da buna benzer işlerde çalışmaya başlamışlardı. Allah'a binlerce şükür ki Müslüman oldum ve onların acılı sonlarından kurtardım kendimi.

Cadillac Drake vardı bir de. Şen şakrak, püro kullanan, şişman, giyimine çok titiz, pezevenklik yapan bir Zenciydi. Şaşmaz bir ikindi kuşuydu, Small'un Cenneti'nde masalara servis yaptığım o zamanlarda. Caddede bir de benden yana doğru geliyor; ayaklarını sürüyerek gelişinden tanıdım onu. Eroine müptelâ olmuştu. Hızla geçtim yanından, çünkü beni tanırsa, bir zamanlar bir dolar bahşiş bırakmaya alışkın olduğu bu oğlanı tanırsa bayağı utanacaktı.

Batı India'lı Archie'nin yerini gene söylentilere dayanarak bulabildim. Sokakların bu fısıltı gazetesi, bir konuda yardımcı olmayı gerçekten isterlerse, ulakçılar için F.B.I. bünyesindeki Batı Birliği gibidir. Yedi Numaralı Mabed'de göreve yeni başladığım zamanlarda, eline birkaç dolar sıkıştır-

dığım yaşlanmış bir çöplük horozu, görevden sonra yanıma damlıyordu. Batı İndia'lı Archie'nin şimdilerde hasta düşmüş olduğunu, Bronx'ta kiraladığı bir odada tek başına oturduğunu öğrenmiştim.

Bir taksiye atlayıp, bana verilen adresi buldum. Batı İndia'lı Archie açtı kapıyı. Gözlerimin içine bakarak donakalmıştı olduğu yerde. Üstünde buruşmuş bir pijama vardı, yalınayaktı.

Daha önceden tanıdığınız birisinin kendisi değil de hayaletiymişçesine karşınıza dikilen birisine rastladınız mı siz hiç? Beni belleğinde bir yere oturtabilmesi için birkaç saniye geçti. Hayretler içerisinde kaldı, boğuk bir sesle hırladı, "Kızıloğlan! Bilemezsin ne kadar sevindim seni gördüğüme!"

Kucaklayıp bağrıma bastım. Bu cılız haliyle bir de hastaydı. İçeriye girmesine yardım ettim. Yatağının kıyısına ilişti. Odadaki tek sandalyeye de ben çöktüm, ve ona, Harlem'den çekip gitmem için beni sıkıştırmasının hayatımı nasıl kurtardığını, beni İslâm'a nasıl yönelttiğini anlattım.

Dedi ki, "Seni her zaman sevmişimdir, Kızıloğlan." Sonra, beni öldürmeyi gerçekten istemediğini, hiçbir zaman bu niyette olmadığını söyledi. Zaman zaman oturup düşündüğümde, birbirimizi gebertmeye ramak kaldığı o anları kafamdan geçirdiğimde tüylerimin diken diken olduğunu söyledim ona. Bir keresinde altı haneli bir rakamı tutturmuş ve kendisinden tam üçyüz dolar ikramiye almıştım, bunu hep saygıyla andığımı söyledim ona. O zamanlar bu üçyüz dolar için canımı vermeye böylesine hazır oluşuma bakarak, "Acaba bu konuda Kızıloğlan haklı da ben mi haksızım? Yanılan ben miyim yoksa?" diye düşünürmüş ve bana karşı böyle davranmasının doğru mu olduğu sorusu sık sık kafasına takılırmış Archie'nin. Sonra ikimiz de aynı noktaya geldik ve bunların, üzerinde konuşmaya bile değmiyeceğini, artık hiçbir anlamı kalmadığını söyledik. Ordan burdan konuşurken ikide bir, beni gördüğüne çok memnun olduğunu belirtiyordu Archie.

Elijah Muhammed'in öğretisinden sözettim Archie'ye bir ara. Sokaklarda sürünüp giden bunca insanın, tümümüzün de, beyazlar toplumunda türeyen birer kurban olduğumuzu sonunda kavrayabildiğimi söyledim. Hapishanedeyken kendisine ilişkin neler düşünmüş olduğumu anlattım Archie'ye. Bir gün içerisinde, çok haneli rakamlardan yüzlercesini hiç unutmaksızın, yanılmaksızın saklayabilen bir beynin, matematiğe ve bilime çok büyük hizmetleri olabileceğini düşündüğümü

falan. "Kızıloğlan, elbette, üzerinde kafa yorulması gereken bir sorun bu," deyişini anımsıyorum.

Ama artık bunun çok geç olmadığını söyleyecek birisinin çıkabileceğini sanmıyorum. Kaçınılmaz son, yavaş yavaş yapışıyordu Archie'nin yakasına, bunu açıkça görebiliyordum ben, ve hissediyordum bunu kendisinin de bildiğini. Bir zamanlar ne yaman bir dümenci olduğunu, oysa şimdi bir süre daha sürünebilmek için ne durumlara düşmüş olduğunu düşündükçe bayağı duygulanıyordum. Üstümde fazla parası yoktu, zaten o da, zorla vermek istediğim üç beş kuruşu kabullenmek istemiyordu. Ama kabul ettirdim sonunda.

Sık sık düşünürüm kendi kendime de 1954 yılının Haziran ayında, New York'taki Yedi Numaralı Mabed dükkânından çevirme küçücük bir yerdi. Ya işte, insanın inanası gelmiyor şimdi. New York kentindeki Müslümanların toplamı bir otobüsü doldurmaya bile yetmiyordu! Harlem'de, öteki Zenci mahallelerinde oturan, bizim çevremizde olan bu siyahlardan bin kişiye tutup 'Müslüman' diye bir insandan sözetsen, bunlar içerisinden, "o da neymiş?" diye sormayacak olan belki bir kişi çıkardı. Beyazlara gelince, hapishane tutanaklarını ya da polis dosyalarını gerçeğe yakın olarak tutabilmek amacıyla yakınlık duyan bir avuç beyazın dışında, Amerika'yı baştan sona dolaşsanız beşyüz kişi bulamazdınız bizim varlığımızdan haberi olan.

New York'taki üyeler arasında, ve bunların nice zorluklardan geçerek bulup getirebildikleri birkaç kişi arasında Elijah Muhammed'in öğretisini bir yandan tutturmaya başladım. Her toplantıdan sonra rahatsızlığım biraz daha artıyordu. Harlem, fakir, karacahil, işledikleri günahlarla boyuna acı çeken zavallı siyahlarla tıklım tıklımdı, oysa İslâm rahatlıkla dindirebilirdi onların acılarını ve günahlarının yükünü kaldırabilirdi omuzlarından. Canım boğazıma gelesiye konuşuyordum her seferinde de Sonra Elijah Muhammed'in izinden yürümek isteyenleri ayağa kalkmasını istiyordum; ya iki ya üç kişi çıkıyordu çıksa çıksa. Ve açıkça söylemeliyim ki, çoğu zaman hiç kalkan olmuyordu.

Sanırım, daha çok kendi beceriksizliğime kızıyordum. Çünkü karış karış tanıyordum sokakları. Dingin bir kafayla oturup sorunu enine boyuna düşünmem gerekiyordu. İşin gerçeği, bizim için en büyük zorluk toplumdaki konumumuzdu. Harlem'in hemen her köşesinde rastlanabilecek, siyahların sorunlarıyla ilgilenen, siyahların hoşnutsuzluğunu dile getiren bir yığın ses vardı, binlerce grup dolaşıyordu ortalıkta ve biz bu

seslerden, bu gruplardan yalnızca bir tanesiydik. Değişik önerileri olan Milliyetçi gruplar, 'Kelepir Zenci' güçleri, ve buna benzer daha niceleri. Bu grupların düzine düzine kaldırım hatipleri, taraftarlarını çoğaltabilmek için canla başla çalışıyorlardı. Zenciler arasında birlik olma ve özgürlük düşüncelerini yaymaya çalışanlara bir itirazım yoktu kuşkusuz, ama gene de Elijah Muhammed öğretisinin yaygınlaştırılmasını güçleştiriyorlardı bunlar, sesimizin duyulmasını engelliyordu bir bakıma.

Bu engeli yalnızca kendi çabalarımla aşabilmek için önce basılmış risaleleri akıl ettim. Kardeşlerimden beş altı kişiyle birlikte, Harlem'in işlek caddelerinde uğrak vermediğimiz köşe kalmıyordu. Kadınmış, erkekmiş demeksizin geriliyorduk sokaktaki siyahların önüne, uzattığımız risaleleri almadan geçemiyorlardı. Bir an olsun tereddüde düştüklerinde, onlar için çekici sayılabilecek cümleleri hemen yapıştırıyorduk ardından, "Dinle şu beyazların, siyah ırkı nasıl yurtsuz bıraktığını ve soyup soğana çevirdiğini ve ırkımızın namusunu nasıl kirlettiğini, dinle bak!"

Sonraları, 'avlanma' işlerine koyulduk Harlem köşelerinde, Milliyetçi grupların yaptıkları toplantıların kıyılarında köşelerinde. Yönetimimizde bugün hayli değişiklikler, yenilikler vardır, ama o zamanlar ancak başkalarının topladığı, kandırmaya çalıştığı kalabalıkların kıyısında muntazaman nöbet tutarak, dolaşarak ancak yürütebiliyorduk çalışmalarımızı. Milliyetçilerin düzenlediği bir toplantıda bulunan dinleyicilerin hemen hepsi de, siyah ırkın yapacağı bir devrimle az buçuk ilgilenir, kulağı deliktir bu konuda. Halkın eline sıkıştırdığımız bu bildirilerin görülebilir sonuçlarını hemen almaya başlamıştık, "Bizi de dinlemeye gel kardeş. Muhterem Elijah Muhammed'in öğretisi, siyahların ruhsal, beyinsel, ahlaksal, parasal, siyasal hastalıklarının nasıl iyileştirileceğini öğretiyor bize."

Yedi Numaralı Mabed toplantılarında yeni yeni simalar görüyordum. Sonunda bizim için 'avlanma'ya en elverişli, Elijah Muhammed öğretisini kabullenmek için durumu iyi olan dinleyicilerin yerini keşfetmiştik: Hristiyan kiliseleriydi buralar.

Pazar günleri öğleden sonra saat ikide başlıyorduk çalışmalarımıza. Harlem'in her yerinde bu saatte, ya da bu saatten birazcık önce, Hristiyan kiliselerinin törenleri bitiyordu. Cemaatinin büyük çoğunluğu orta sınıf Zencilerden oluşan kalabalık kiliselerin önlerinde dolaşıyorduk. Ama bu sınıftakilerin çoğunun bahanesi hazırdı, ya da bizim küçük mabedimizde yakalanmalarının toplumsal 'konum'larına uygun düşmeyeceğini öne sürüyorlardı.

O küçük protestan kiliselerinden boşalan ve sayılan otuzla elli arasında değişen kalabalık, kaldırıma düştü mü, acele acele, öfke yüklü olarak dalıyorduk aralarına, 'avlanmak' için. "Bize de kulak ver, ey kardeş, ey bacı..." "Muhterem Elijah Muhammed'in öğretisinden haberdar olmadıkça hiçbir şey duymamış sayılırsınız..." Buralardaki cemaatlerin çoğunluğu, Güneyli göçmenlerden oluşan, nerede bir 'hayırlı nasihat' varsa oraya gidebilecek olan yaşlılardı. Kapılarının önünde, para toplamak amacıyla makbuz karşılığında çeşitli yemekler ve kızartılmış piliç verildiğini duyuran levhaların asılı olduğu kiliselerin cemaatiydi bunlar. Bu kiliselerde, haftada en azından üç dört akşam, Pazar günlerine hazırlanabilmek için yoğun çalışmalar yapılır, galiba çırpınarak, ortalığı velveleye boğarak gitarların ve teflerin eşliğinde kaba boydan İnciller okunurdu.

Hiç duydunuz mu bilmiyorum; Güney'den gelen ya da bu kiliselerden çıkan İncil şarkıcıları, kentlerdeki Zenci mahallelerini bir bir dolaşmak için toplu turneler düzenliyorlar. Rosetta Tharpe Bacı, Claka Ward Solistleri gibi halktan kişiler bunların ilk akla gelen örnekleridir ve bunlardan başka, aynı yolun yolcusu olan en azından beşyüz yıldız daha vardır ortalıkta. Bunların en ünlülerinden Mahalia Jackson, Louisiana'lı bir vaizin kızıdır. Chicago'ya ilk geldiği sıralarda aşçılık yaparak, döşeme silerek beyazların kapısında ekmek parası çıkarmaya çalışıyordu. Sonraları, bir fabrikada işçi olarak çalışırken, İncil'den ezgiler söylemenin yeni yeni tutulmaya başladığı bir zamanda Zenci kiliselerinde bu havada şarkılar söylemeye başlaması, Zencilerin o zamana değin çıkarmış olduğu ilk şöhret yaptı onu. Beyazlar daha Mahalia Jackson adını bile duymamışken, Zenciler arasında plâklarının satışı yüzbinlere ulaşıyordu. Nasılsa aklımda kalmış, bir yerlerde okumuştum: Mahalia, hiç beklenmedik bir anda Zenci kiliselerinden birisine habersizce dalabileceğini ve halkıyla hep bir ağızdan şarkılar okuyabileceklerini açıklıyordu. "Benim moral takviyesi için verdiğim molalarımı," diyordu buna da.

Çalışmalarımız sonunda 'avlayıp' getirdiğimiz siyah Hıristiyanlar oldukça elverişliydiler, farkındaydım bunun. Sarışın, mavi gözlü bir Tanrıya tapınıp durmaktan başlarına neler gelebileceğim inandırıcı bir dille açıklamamdan fazlaca etkileniyorlardı. Bu Hıristiyanlarla sıkı bir ilişki içine girebilirsem, mabed sayısının artacağını iyi biliyordum. Öğretiyi, kafalarına yatabilecek şekilde sunuyordum. Konuşmalara başlamıştım ve çoğu zaman oldukça duygusal bir şekilde kendimden sözediyordum:

"Gözyaşlarımı görüyorsunuz, kardeşlerim, bacılarım.. Küçüklüğümden bu yana gözyaşı nedir bilmedim ben. Gelgelelim, bu beyazların Hıristiyanlık dediğimiz dinlerinin bizlere neler yaptığını kafalarınıza ilk kez sokabilmenin sorumluluğunu düşündükçe kendimi tutamıyorum...."

"Kardeşler, bacılar! Burada ilk kez duymanız sizi şaşırtmasın. Biliyorum, beklemiyordunuz böyle bir şeyi. Çünkü, siyah halk olarak içimizden bir kişi olsun çıkıp da, yeryüzünde siyahlar için daha başka bir dinin, özel bir dinin bulunup bulunmadığını araştırmamakla hata mı ediyoruz acaba diye bir an bile sormamıştır kendi kendine. Siyahlar için özel bir din.

"Elbet, vardır böyle bir din. İslâm denir adına. Harf harf söyleyeyim sizin için; İslâm! İslâm! Ama size biraz sonra sözedeceğim bundan. Bizim için tek çârenin niçin İslâm olduğuna geçmeden önce, Hıristiyanlık hakkındaki bazı şeyleri iyice kavramamız gerekiyor.

"Kardeşlerim ve bacılarım, bu beyazlar, sarı saçlı, mavi gözlü İsa'ya sonsuza değin bağlanıp kalmamız için tek tek yıkamıştır bizim beyinlerimizi! Herşeyden önce bize benzemeyen bir İsa'ya tapınıyoruz. Öyle, evet! Şimdi sabırla dinleyiniz beni, Allah'ın Elçisi'nin buyruklarına kulak veriniz, Muhterem Elijah Muhammed'in buyruklarına. Şimdi, düşünün bir kez. Sarı saçlı, mavi gözlü beyazlar, gerek bana gerek size, bir beyaz olan İsa'ya tapınmamızı öğretti ve kendi Tanrısı olan bir Tanrı'ya yakarmamızı, ağlamamızı, el açmamızı, beyazların Tanrısına tapınmamızı öğretti bize. Bu beyazlar bize ölünceye değin yakarmamızı, ağlamamızı, el açmamızı öğütledi ve ancak öldükten sonra elde edebileceğimiz, hayali bir öte dünya cenneti uğrunda ölünceye değin bekleşmemizi öğretti bize. Oysa aynı beyazlar kendi sütlerini ve ballarını altınla döşenmiş bu sokaklarda, daha buradayken, bu dünyada tatmaktadır!

"Size anlattığım bu şeylere inanmak istemiyor musunuz kardeşlerim ve bacılarım? Öyleyse, bir şey önereceğim size. Çıkınız buradan ve oturduğunuz yerlerde çevrenize şöyle bir bakınız. Yalnızca kendi yaşantınıza değil, tanıdıklarınızın yaşantılarına da bir göz atınız. Bu şekilde, hiç kuşkunuz kalmayacak ki sizler birer karatalih arazi değilsiniz. Kendi yaşadığınız yerleri gözden geçirirken, Merkez Parkı'na doğru da bir uzanın ve bu beyaz Tanrı'nın beyazlara neler bağışlamış olduğunu bir görün. Diyeceğim, beyazların nasıl yaşayıp gittiklerini iyice bir inceleyin!

"Ve beklemeyin oralarda. Doğrusu, uzun süre de duramazsınız zaten. Kapıcıları hemen bağıracaktır size: 'Çek arabanı!" Ama aldırmayın, bir metroya binerek, kentin merkezine değin uzanın. Dilediğiniz yerde inebilirsiniz metrodan, dilediğiniz yerde bakabilirsiniz beyazların apartmanlarına, işyerlerine! Sonra dosdoğru inin aşağılara, şeytan ruhlu beyazların safdil Kızılderililerden yirmibeş dolar karşılığında çaldığı Manhattan Adası'nın ucuna değin varın! Oradaki Belediye Sarayı'na bir bakın; şu Wall Street'e bir bakın! Bir kendinize bakın, bir de onların Tanrısına!"

Bu çalışmalarım sırasında ilk kez öğrendiğim bir şey vardı; anlatılan şeyi mutlaka halkın kafasına yatabilecek bir dile, halkın anlıyabileceği terimlerle anlatmak gerekiyordu. Bunun yanı sıra. Milliyetçilerin toplantılarında, 'avlanmaya' çıktığımız bu yerlerde dinleyicilerin hemen hepsi de erkekti, oysa Hıristiyan kiliselerinde dinleyicilerin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturuyordu ve bunlar için de geçerli bir deyim kullanmak gerektiği düşüncesindeydim. "Güzel siyah kadın! Muhterem Elijah Muhammed bize öğretiyor ki, siyahlar, sağda solda saygı görmediklerinden boş yere yakınıp duruyorlar; öyle ya, siyahlar öncelikle kendi kadınlarına saygı göstermesini öğrenmedikçe, bir tek kişiden bile saygı göremiyeceklerdir! Siyahlar için bugün gerekli olan tek şey, ayağa kalkmak ve beyaz efendileri tarafından omuzlarına yıkılmış olan iradesizliği bir çırpıda silkip atmaktır. Artık siyahlar için, kadınlarını korumaya, kadınlara kol kanat germeye başlama zamanı gelmiştir!"

Bu konuşmalar sonunda, "söylediklerime İnananlar ayağa kalksınlar!" dediğimde, dinleyicilerin yüzde yüzü de doğruluyordu birden. Ama, "İçinizden kaçınız Muhterem Elijah Muhammed'in izinde yürümek istiyor?" diye sorduğumda, mücadelenin zaten içinde olan birkaç kişinin dışında kimse kalkmıyordu.

Biliyordum, onların gözünü en çok korkutan şey, bizim sıkı düzenimizdi, dört elle yapışılması gereken ahlâki ilkelerimizdi. Bu konuyu da, bizi ilgilendiren bir durumla yumuşatmaya çalışıyordum. "Beyazlar ister ki tüm siyahlar ahlâksız olarak, pis olarak, cahil olarak kalsınlar. Oysa böyle kaldığımız sürece, beyazlara el avuç açmaya devam edeceğiz ve hep denetim altında bulunduracak bizi beyazlar. Kendimiz için mutlak birşeyler yapmadıkça, ne özgürlüğe kavuşabiliriz, ne adalete, ne de eşitliğe."

Ahlâki ilkelerimiz, kuşkusuz, Müslüman olmaya merak saranlara bir bir açıklanmalıydı. Bu açıklamalarsa kilise çevrelerinde kısa sürede

ağızdan ağıza yayılıp gidiyordu. Elijah Muhamnıed'e katılmaya karar vermemiş olmalarına karşın beni dinlemeye gelmelerinin nedeni de buydu zaten. İslâm Cemaati'nde zinanın her türlüsü kesinlikle yasaktı. Azına çoğuna bakılmaksızın necis domuz eti yenmez, murdar et yenmez, sağlığa zararlı yiyecekler ağıza konmazdı. Tütün kullanmak, alkol almak, uyuşturucu maddelerden kullanmak da öyle. Elijah Muhammed'e bağlanmış hiçbir Müslüman dans edemez, kumar oynayamaz, kapatma tutamaz, sinemalara gidemez, sporla ilgilenemez, ya da işini bırakıp uzun süre tatile çıkamaz. Ayrıca sağlık için zorunlu olandan daha fazla da uyuyamaz Müslümanlar. Aile içerisinde tartışmalara yer verilmez, kabalığa yer verilemez, özellikle kadınlara karşı sert davranılamaz, buna izin verilmemiştir. Yalan söylemek ya da hırsızlık etmek, yasaktır, devlet güçlerine başkaldırmak yoktur. (Dinsel bir zorunluluk başgösterirse durum değişir kuşkusuz.)

Bizim ahlâki yasalarımız, İslâm'ın Nimetleri örgütünce belirlenir. Bu örgüt, her bakımdan ehliyetli, kendini inancına adamış ve eğitimden geçmiş kişilerce kurulmuştur. Kuralları çiğnemenin cezası topluluktan bir süre uzaklaştırmaktır kişiyi, ya da değişik aşamalarda Elijah Muhammed tarafından topluluktan iyice soyutlanır, daha ağır suçlar içinse kişiler büsbütün çıkarılır topluluktan; 'sizi ebediyyen kurtarabilecek tek varlık olan bu topluluktan.'

Yedi Numaralı Mabed, her toplantıdan sonra biraz daha genişletiyordu kadrosunu. Yalnız gene de beni sevindirecek kadar hızlı değildi gelişmeler. Hafta içerisinde, trenle ya da otobüsle durmaksızın geziyordum. Her Çarşamba günü Philedelphia'daki Oniki Numaralı Mabed'de dersler veriyordum. Yeni bir mabed kurabilmek amacıyla, Springfield'e (Massachusetts) gidiyordum arada bir. Springfield'de kısa zamanda, Kardeş Obsorne X'in yardımlarıyla, Elijah Muhammed'in Onüç Numaralı Mabed diye adlandırdığı bir mabed kurduk. Bu kardeşimiz İslâm hakkında birtakım şeyleri hapishanedeyken ilk kez benden duymuştu. Hartford'da oturan bir bayan, Springield toplantısına katılmak için gelmişti ve kendi mahallelerine de uğramamı istiyordu benden; önümüzdeki Perşembe günü kesinlikle gelmemi istedi, ayrıca arkadaşlarından birçoklarını bir araya toplayabileceğini söylüyordu. Kararlaştırılan günde oradaydım.

Perşembe günleri, hizmetçilerin haftalık izinlerini kullandıkları bir gündür. Bu bayan kardeşimizin oturduğu müştemilâtın bir odasında

onbeş kadar meraklı toplanmıştı. Aralarında hizmetçi bayanlar, sürücüler, aşçılar ve Hartford mıntıkasındaki beyazların evlerinde çeşitli işlerde çalışan işçiler vardı. Aralarında şu sözün dolaştığını işitiyordum, "Efendi demek uşağı yanında yarı tanrı demek değildir." İşte beyazların hizmetlerine koşturmak eline avucuna bakarak hayatlarını sürdüren bu Zenciler arasında bilinçlenme, birçok Zenci topluluklarında olduğundan daha hızlı gelişti. Gözleri kısa sürede açıldı hepsinin de. Sonra arayı soğutmaksızın, öteki hizmetçilerin yanında, Hartford'ın merkezinde ya da kenar mahallelerinde oturan daha başka Zencilerin yanında girişiktikleri 'avlanma' çalışmaları sonunda, Elijah Muhammed çok geçmeden Ondört Numaralı Mabed'in kurulabileceğini kararlaştırdı. Ondan sonra, her Perşembe günü orada dersler vermeye başladım.

Kendisini görmek için Chicago'ya her gidişimde, Elijah Muhammed, değişik noktalar üzerinde beni cezalandırmak zorunda kalıyordu. Yalnız, kendisinin öğretisiyle iyicene donatılmış vekilleri sayesinde öğretinin daha hızlı yayılacağı ve İslâm Cemaati'nin daha da güçlü olacağı konusunda teveccühünü kazanmıştım. Beni cezalandırırken gösterdiğim sabırlılık ve erdem, beni büsbütün alçakgönüllü yapıyordu. Bir ara bana dedi ki: "Hiçbir gerçek önder, izinde yürüyenlere taşıyabileceklerinden fazla bir yük yüklemez ve hiçbir gerçek önder, izleyicilerini, ulaşamıyacakları hedeflere yöneltmez.

"Halktan pekçoğu, eski bir arabaya binmiş ve oldukça yavaş giden birisini görünce, adamın daha hızlı gitmek istemediğini sanırlar" dedi Elijah Muhammed. "Oysa adam, daha hızlı gidildiğinde arabanın darmadağın olacağını bilmektedir. Zamanı gelip de hızlı gidebilecek bir arabaya kavuşunca, elbet basacaktır adam gaza". Bir başka zaman da mescidlerimizden birisindeki etkisiz bir imamdan yakındığımda, bana şöyle söylediğini anımsıyorum. "Güvenemiyeceğim bir yarış atına sahip olmaktansa, güvenebileceğim bir katırım olsun daha iyi."

Elijah Muhammed'in hızlı gidebilen bir arabaya binmek istediğini biliyordum. Bugün, New York, Hartford, Springfield, Philedelphia, Boston gibi yerlerdeki mabedlerde, çalışmaların yoğunlaştırılmasına yardımcı olanların daha da gayrete getirilmesi amacıyla kurulan 'avlanma' ekiplerinin eski sayılarını koruduğunun ve İslâm Cemaati'ne mensup kardeşlerimizle bacılarımız arasından eskisi kadar sadık kişiler bulabileceğinizi sanmıyorum. Ben, kuşkusuz, doğrudan doğruya görevlendirildiğim, dolayısıyla en iyi tanıdığım yerler üzerine konuşuyorum şim-

di. 1955 yılı içerisindeydi. 1955 yılı, uzak yerlere geziye çıktığım ilk yıldır. Bugün Onbeş Numaralı Mabed olarak bilinen mabedin açılmasına yardımcı olmak için epey çalışmıştım Atlanta'da (Georgia).

Kişisel nedenler yüzünden bir kentten bir başka kente giden herhangi bir Müslümana, gittiği yerlerde Elijah Muhammed öğretisi için yararlı tohumlar saçması öğütleniyordu. Kardeş James X, Oniki Numaralı Mabed'in cemaatinden olan kardeşlerimiz içerisinde sivrilmiş biriydi. Atlanta'daki siyahlarla sıkı bir ilişki içerisindeydi, Elijah Muhammed'e övgüyle sözedildi bu durumdan, o da hemen Atlanta'ya gitmemi ve ilk toplantımı yapmamı istedi benden. Öyle sanıyorum ki, Elijah Muhammed'in mabedlerinin hemen tümünün kuruluşunda parmağım olmakla birlikte, Atlanta'daki Onbeş Numaralı Mabed'in açılışını hiçbir zaman unutmayacağım.

Kardeş James X'in kiralıyabileceği tek yer olarak, cenaze törenlerinin yapıldığı bir salon varmış. O günlerde İslâm Cemaati'nin, Elijah Muhammed'den tutun da, sıradan üyelerimize varıncaya değin tümümüzün yaptığı işler, oldukça az paralarla yapılmak zorundaydı. Hepimiz birden oraya vardığımızda, gene, bir Hristiyan Zencinin cenazesi daha yeni kaldırılıyordu, bu yüzden birazcık beklemek gerekti, durup dışarda ağlaşanlara bakıştık.

"Görüyorsunuz ya tümü de bedensel ölümleri üstüne ağıtlar yakıyorlar" dedim çevremdekilere, içeri girdiğimizde. "Oysa İslâm Cemaati size, sizin ölü zihinleriniz için bir muştu olacaktır. Belki bu sarsabilir sizi. Ama, ne yazık ki siz, Amerika'daki tüm siyah ırkın zihinsel olarak nasıl, öldüğünü kavrıyamıyorsunuz! Biz bugün, siyah ırkı diriltebilecek tek şey olan Elijah Muhammed öğretisi için burada bulunuyoruz..."

Sonra, cenaze törenleri dedim de aklıma geldi, ölen Müslümanların yakınlarından olup da bizim özlü, dokunaklı cenaze törenlerimize katılanlar arasından muhakkak birkaç Müslüman daha kazanıyorduk. Elijah Muhammed öğretisinin duyurulması ve bu öğretinin bazı ilkelerinin açıklanması için en elverişli yerlerdi cenaze törenleri. Anlattıklarımız arasında örneğin şöyle bir cümle bulunuyordu: "Hristiyanların cenaze törenleri yaşayanlar içindir, oysa bizimkiler ölenler içindir."

Değişik mabedlerde görev yapan bir vekil olarak, Müslümanların alçak gönüllü cenaze törenlerini yönetmek genellikle bana nasip olmuştur. Elijah Muhammed'in bana öğrettiği şekilde, vefat eden kardeşimizin tabutu başında Allah'a kısa bir duada bulunuyordum. Sonra da Es-

ki Ahid'in Eyyüb Kitabı'ndan bölümler okuyordum çoğunlukla. Eyyüb'un ölümden sonra hayat diye birşeyin bulunmadığını bildirdiği yerlerden, yedinci ve ondördüncü bölümlerden iki parça. Sonra bir başka parça da, oğlu öldüğü zaman Davud'un ölümden sonra hayatın bulunmadığını belirttiği bölümden okuyordum.

Huzurumdaki dinleyicilere niçin gözyaşı dökmediğimizi, ya da org çalmadığımızı açıklıyordum. "Biz kardeşimize sağken ağladık, müziğimizi ve gözyaşlarımızı sağlığında sunduk ona. Sağlığında ağlanmamışsa ona, müziğimiz ve çiçeğimiz sağlığında sunulmamışsa, ne gereği var artık, nasıl olsa uyanmayacak bir daha. Buralara harcamamız gereken parayı, ailesine bağışlayacağız şimdi."

Gönüllü Müslüman Kızlar Örgütü'nün üyeleri ellerindeki küçük tepsileri acele acele dolaştırırlardı. Tepsilerdeki ince, yuvarlak nane şekerlerinden herkes birer tane alırdı. İşaretimle birlikte nane şekerleri ağızlara atılır. "Sonbir kez görmek için yüzünü, sırayla geçeceğiz önünden kardeşimizin. Ağlamıyacağız; şekere ağlamadığımız gibi. Bu nane şekeri nasıl eriyip yokolacaksa, kardeşimizin, sağlığında hoşlandığımız tatlılığı da şimdi, anılarımıza karışan bir tatlılık içinde eriyip gidecek."

Vefat etmiş bir din kardeşimizin cenazesine katılmalarının, kendilerini Allah'a yönelten ilk şey olduğunu söyleyen hemen hemen ikiyüz kadar Müslüman tanırım. Gariptir, Elijah Muhammed'in ölüm hakkında olsun, cenaze hakkında olsun bize öğretilmiş olduğu şeylerin tümünün de, İslâm ülkelerindeki uygulamalara taban tabana zıt olduğunu sonradan öğrenecektim.

1956 yılının başlarındaydı, epeyce ilerlemiştik, güçlenmiştik. Her mabed 'avlanma' işlerinde oldukça başarılıydı. Müslümanların sayısı daha da artmıştı, özellikle Detroit'in, Chicago'nun, New York'un belli başlı kentlerindeki Müslümanların sayısı dışarıdan herhangi birisinin sanacağının çok çok üstündeydi. Gerçekte, sizin de bildiğiniz gibi, büyük kentlerde oldukça gelişmiş örgütleriniz bulunabilir, ama bu örgütler halkın dikkatini çekebilecek birşeyler yapmazsa, gürültüler koparmazsa bir tek kişinin bile haberi olmayacaktır örgütün varlığından.

Sayısal artışın ötesinde, Elijah Muhammed'in İslâm'a ilişkin açıklamaları siyah halkın çok değişik kesimlerinde yayılmaya başlamıştı. Bu halkı bilimsel, sanatsal, tecimsel bir eğitimden, hattâ beyazların dünyasındaki birçok 'durum'ları kavrıyabilecekleri bir eğitimden geçirmek gerekliydi ve bir ölçüde gerçekleştirmeye de başlamıştık bunu. Böylece,

Elijah Muhammed'in sürmesi arzulanan hız arabasına daha da yakınlaşmış oluyorduk giderek. Sözgelimi, devlet memurlarımız vardı, hastabakıcılarımız, dairelerde çeşitli hizmetler yapanlarımız, mağazalarda tezgahtarlarımız, yazıcılarımız vardı. İşin en güzel yanı da, bu kardeşlerimiz arasından Elijah Muhammed'in hizmetinde vekillik yapabilecek nazik, iyi huylu, atılgan kişilerin çıkmış olmasıydı.

İslâm Cemaati'nin kurulabilmesi amacıyla gösterdiğim çabalardan dolayı Elijah Muhammed'in bana duyduğu güvenin ve beslediği inancın giderek arttığını gösteren apaçık kanıtlar vardı ortada. Ben de onun güvenine, bana olan inancına lâyık olabilmek için uyku durak nedir bilmiyordum. 1956 yılındaydı sanırım, Elijah Muhammed Yedi Numaralı Mabed'e, bir otomobil satın alma ve benim emrime tahsis etme izni verdi; yeni bir Chevrolet alınacaktı. (Bu araba İslâm Cemaati'nindi benim değildi. Elimdeki bavulumdan, kol saatimden ve üstümdeki giysilerimden başka hiçbir şeyim olmamıştır benim. Öteki vekillerin durumu nasılsa benimki de öyleydi. Masraflarım karşılanıyor, harçlığım veriliyordu. Para amacıyla yaptığım en ufak bir iş bile gösteremezdiniz. Para, aklıma gelebilecek en son şeydi çünkü.) Her neyse, Elijah Muhammed, arabanın muştusunu verirken, Müslümanlar adına yeni ekim alanları bulabilmek, yeni yeni mabedler kurabilmek amacıyla gezmeyi ne kadar sevdiğimi bildiğini, bu yüzden de bir yere bağlanıp kalmamı istemediğini söyledi bana.

Beş ay içerisinde 'avlanmak' niyetiyle, kazasız belasız tam 30 bin millik yol teptim bu arabayla. Bir gece geç saatlerde, bir kardeşimle birlikte, Wheathersfield'dan (Connecticut) geçiyorduk. Kırmızı ışıkta durmuştuk. Bu sırada birisi gelip arkadan tosladı. Birazcık sarsıldık, yara bere yoktu bir yerimizde. Bu kudurmuş şeytanın yanında bir kadın vardı, kadın yüzünü saklamaya çalışıyordu, böylece karısı olmadığını anladım. Polis geldikten sonra kimliklerimizi tespit ederken (Connecticut'a bağlı Meriden'da oturuyordu.) Polislerin davranışlarından anladım ki büyük başlardan birisiydi. Çok sonraları, Connecticut'ın en gözde politikacılarından birisi olduğunu öğrenmiştim o adamın, ama adını vermiyeceğim. Neyse, Yedi Numaralı Mabed bir avukat tuttu ve alınan para bir tamirciye ödendi, kullandığım arabanın ilk ve son tamiratı olmuştu bu da.

Kadın dindaşlarımızla olan ilişkilerimde, kişisel yakınlaşmalarda, dayandığım noktayı kesinlikle belirtmeye çok dikkat etmişimdir. İslâm'a olan temel bağlılığım, bir takım uğraşları gereksiz kılıyordu benim için. Özellikle, hissediyorum ki, kadınlara karşı fazla ilgi duymamak önemliydi benim için. Hemen her mabedde, benim artık bir zevceye ihtiyaç duyduğum düşüncesinde olduğunu ima yoluyla açıklayan bir bekâr bacımız çıkıyordu mutlaka. Bu yüzden, hemen her seferinde de, çok meşgul birisi olduğumdan dolayı evliliğin benim için gereksiz birşey olduğunu açık açık belirtmişimdir.

Her ay, Chicago'ya gittiğimde, iki cinsiyetin yaratılışları konusunda değişik yerlerde yaptığım konuşmalarda, kadınlar konusunda çok katı tutumlu olduğumdan ve kadınlara karşı çok sert davrandığımdan yakınan mektupların gönderilmekte olduğunu öğreniyordum Elijah Muhammed'den. Şimdi şunu belirteyim, İslâm kadınlar konusunda çok sıkı yasalar ve ilkeler koymuştur; bu ilkelerin özünde, erkeğin doğal yapısının güçlü, kadınların doğal yapısının zayıf olduğu vurgulanır; bunun yanında zevcesinin güvenini kazanmak isteyen bir erkeğin zevcesini düzenli bir denetimde tutması da gerekmektedir.

Ama, o günlerde kişisel nedenlerden dolayı pek ilgi duymuyordum kadınlara. Herhangi bir kadını sevebileceğimi düşünmek bile sözkonusu değildi benim için. Kadın tabiatının hilecilikten, aldatıcılıktan, tüm güvenleri çiğnemekten başka birşey olmadığını uzun süreli tecrübelerime dayanarak biliyordum. Kadınlarca mahvedilmiş, en azından tuzağa düşürülmüş, ya da herhangi bir şekilde kepaze edilmiş pek çok erkek tanımıştım. Aşırı gevezeydi kadınlar. Bir kadından az konuşmasını istemek, Kanunsuz Recep'ten silah taşımamasını istemek ya da tavukların gıdaklamamasını istemek gibi bir şeydi. Silâhsız bir Kanunsuz Recep düşünülebilir mi, ya da gıdaklamayan bir tavuk düşünülebilir mi? Sonra, hangi işte olursa olsun, benim gibi önderlik konumunda bulunan birisinin dünyada başına gelebilecek en kötü şey, yanlış bir zevce seçiminde bulunmaktı. Dünyanın en güçlü erkeği Samson bile, kollarında uyuyan bir kadın tarafından mahvedilmiştir. Onu yaralıyan tek şey, kadının sözleri olmuştur.

Bu konuda fazlaca tecrübe sahibi olduğumu söylemek istiyorum. Nice fahişelerle, nice kapatmalarla çok dertleşmişimdir zamanında. Bu kadınlar, çoğu erkekleri, karılarından çok daha iyi tanıyorlardı. Zevceler, kocalarının kafalarını bir yığın dırdırla ütüleyip duruyorlardı bu

yüzden. Erkeklerin sırlarını, iç dünyalarına ilişkin ana sorunlarını bilenler zevceleri değildi kesinlikle. Erkeklerin sırlarını bilenler, dertleriyle hem dert olanlar asıl bu fahişelerdi, kapatmalardı. Çünkü bu düşmüş kadınlar saygıyla dinliyorlardı erkekleri, nazlarını sonuna kadar çekebiliyorlardı erkeklerin, ve onları ne pahasına olursa olsun dinlemeyi göze alabiliyorlardı. Bunun sonucu olarak da, erkekler, akıllarına düşen herşeyi anlatıyorlardı bu kadınlara.

Diyeceğim tahminimce, bir kapatma hakkında buna benzer düşünceler beslediğim zamanlar on yıl öncesinde kalmıştı, şimdiyse bir vekil olarak, bir kadınla evlenme sorunu beni çok daha az düşündürüyordu. Üstelik Elijah Muhammed de bir yandan bekâr kalmamı salık veriyordu sürekli.

Yedi Numaralı Mabed'in üyelerinden olan Müslüman bacılarımız, "Vekil Malcolm Kardeş'in hiç kimsede gözü olmadığı için, siz de bekâr kalmayı yeğliyorsunuz" diye takılıyorlardı kardeşlerimize. Hayır, bu konuda tasarladığım şeylerin hiçbirisini, hiç bir bacıdan gizlediğim yoktu. Hatta öteki Müslüman kardeşlerimize, çok, ama çok dikkatli davranmalarını öğütlüyordum.

Bir bacımız vardı, sanırız 1956 yılında katılmıştı Yedi Numaralı Mabed'in cemaati arasına. Yalnızca saygı duyuyordum ona, ama küçümseyici bir havada değil, anlıyorsunuz. Ertesi yıl boyunca da yalnızca saygı duydum ona. Bilirsiniz oturup da kendisini düşünebileceğimi aklının ucundan bile geçiremezdi kuşkusuz. Doğrusu, adını öğrenmiş olduğumu söyleseydiniz, dünyada inandıramazdınız onu buna. Betty X Bacı'ydı bu. Uzun boylu, kahverengi tenliydi, benim rengimden biraz daha koyuca. Ve kahverengi gözleri vardı. Detroit'in yerlilerinden olduğunu ve Alabama taraflarındaki Tuskegee Enstitüsü'nde öğrenim yaptığını biliyordum. Bir yüksek tahsil öğrencisiydi. New York'taki hemşirelik okuluna ait büyük bir hastahanede de çalışıyordu. Müslüman kızlara ve kadınlara sağlık bilgisi ve tıpla ilgili konularda dersler vermekteydi.

Şunu belirtmeliyim ki, hafta içerisinde her akşam, Müslümanlar arasında düzenlenen ya bir ders, ya bir kurs mutlaka olur. Her mabedde, Pazartesi akşamları İslâm'ın Nimetleri Örgütü eğitim yapar. Durumu dışından değerlendiren halk, bunun yalnızca bir askerlik eğitimi olduğunu sanıyor. Judo, karate gibi şeylerle işin bittiğini sanıyorlar. Oysa bunlar, İslâm'ın Nimetleri'nin eğitim gördüğü konulardan bir tanesidir, ama yalnızca bir tanesi. Bunların dışında, İslâm'ın Nimetleri, zamanının

büyük bir kısmını insanı insan yapan şeyler üzerine açık oturumlar yaparak, konferanslar düzenleyerek değerlendirmektedir. Onların özenle eğildikleri konular arasında, iyi bir zevce, iyi bir aile reisi olabilmenin sorumlulukları; kadınlardan istenilen şeyler; kadınların, kocaları tarafından hiçbir şekilde çiğnenemiyecek olan temel hakları; güçlü bir aile kurumu oluşturabilmek için gerekli olan babaerkil imajının önemi; güncel olayların yorumları; dürüstlük ve iffet duygularının, bir kişi için, bir aile için, bir toplum için, bir ulus için ve bir medeniyet için neden vazgeçilmez bir unsur olduğu; bir kişinin neden hiç değilse yirmidört saatte bir tepeden tırnağa yıkanması gerektiği; günlük yaşantımızdaki iş ilkeleri; ve bu şeyler uzantısındaki birtakım sorunlar başta gelmektedir.

Sonra Salı akşamları her Müslüman mabedinde Dayanışma Gecesi olarak belirlenmiştir; bu toplantılarda kardeşlerimiz ve bacılarımız ortaklaşa bir konuşma ortamı oluşturarak birbirlerinden yararlanırlar, börek pişirmek, tatlı yapmak, meyve suyu çıkarmak gibi konulardaki bilgilerini tazelerler. Çarşamba günleri öğleden sonra saat ikide, bir başka toplantı daha yapılır. Öğrenci Kayıt toplantısı olarak anılan bu toplantıda İslâm'ın temel ilkeleri tartışılır, öğretilir, Katolik kiliselerindeki ilmihal bilgilerinin öğretildiği kurslara denk oluyor bir bakıma.

Perşembe akşamları M.K.E. (Müslüman Kızlar Eğitimi) ve G.M.D. (Genel Medeniyet Dersleri) için toplanırlar. Burada da, Müslüman kadınlara ve kızlara ev bakımı, çocuk bakımı, kocalara sadakat, yemek pişirmek, ev içinde ve dışarda nasıl davranılması gerektiği ve buna benzer konularda bilgiler verilir. Bunlarla, kadınların ve kızların iyi bir Müslüman kızı, iyi bir ev kadını ya da anne olarak yetişmeleri amaçlanmaktadır.

Cuma akşamları Medeniyet Gecesi olarak belirlenmiştir, kurslar sırasında kardeşlerimize ve bacılarımıza aile içindeki davranış adabına ilişkin, karı koca olarak birbirlerini anlayabilmeleri, birbirlerinin doğal yapılarına saygılı olabilmeleri için gerekli noktalar, üzerinde iyice durularak açıklanır. Cumartesi akşamlarıysa tüm Müslüman ailelerin serbest oldukları bir akşamdır; çoğunlukla birbirlerini ziyaret ederler. Ve, kuşkusuz Pazar günleri de her Müslüman mabedi hizmetlerini aksatmaksızın yürütür.

Perşembe akşamları yapılan Müslüman Kızların Eğitimi ve Genel Medeniyet Dersleri toplantılarını denetlemek amacıyla rastgele bir sınıfta bulunabiliyordum. Arada bir Betty X Bacı'nın derslerini dinlediğim de oluyordu. Bu ziyaretlerim, öteki akşamlarda da başka başka kurslara

yaptığım ziyaretlerin bir benzeriydi kuşkusuz. Öncelikle, kızlarımızın eğitimlerinin nasıl gittiğini, buna benzer şeyleri öğrenmek istiyordum Betty X Bacı'dan. Sorduğum sorular hemen hemen hep aynıydı ve bu sorularıma yalnızca, "Çok iyi, Vekil Kardeş", diye cevap veriyordu Betty X Bacı. Ben de, "Teşekkür ederim, Bacı" demekle yetiniyordum. Buna benzer şeyler. Konuyla ilgim bundan öteye geçmiyordu hiç. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra da, oldukça kısa bir konuşmamız olmuştu, ama bu seferki konuşmamız biraz daha dostâne bir konuşmaydı.

Birgün, onu alıp Tabiat Bilimleri Müzesi'ne götürürsem kadınlara verdiği derslerde daha yararlı olabileceğini düşünmüştüm, sırf bir öğretmen olduğu için böyle düşünmüştüm, sırf bir Öğretmen olduğu için böyle düşünülebilecek ve evrim ağacıyla da doğrudan bir ilişkisi bulunan müzelik eserlerden bazılarını göstermek istiyordum ona. Elijah Muhammed öğretisinin değişik kanıtlarını, diyelim ki pis domuzun koca bir kemirgen hayvan olması gibi şeyleri göstermek istiyordum ona. Elijah Muhammed'in bize öğrettiğine göre; domuz, iri farelerle kedilerden türeyen bir melezdir. Betty X Bacı'ya bu düşüncemi açtığımda, amacımın, bacılarımıza verdiği konferanslarda daha yararlı olabilmesi için kendisine yardım etmek olduğunu açıkça belirttim. Tek nedenin bu olduğuna kendimi iyice inandırmıştım.

Sonra, öğleye doğru birlikte gidebileceğimizi söylemiştim ya, telefonla aradım kendisini; önemli bir işim çıktığı için bu gezimizi ertelemek zorunda kaldığımı bildirdim. Dedi ki bana, "Ya, iyi ki zamanında telefon ettiniz Vekil Kardeş, ben de tam çıkmak üzereydim." Sonra ben de, "Demek öyle," dedim, "pekiyi, hemen gel öyleyse, nasıl olsa eninde sonunda gitmemiz gerekecek." Ama harcayacak fazla zamanım yoktu.

Oraya vardığımızda rastgele şeylerden sözediyor, aklıma gelen herşeyi soruyordum ona. Yalnızca düşüncesini öğrenmek istiyordum; anlıyorsunuz, çeşitli konularda nasıl düşündüğünü demek istiyorum. Zekâsı ve bunun yanında öğrenim durumu yarı. yarıya etkilemişti beni. O yıllarda, üzerine titrediğimiz, tahsil görmüş kişilerdendi kendisi.

Bundan hemen sonra, yaşlıca bir kardeşimiz, Betty X Bacı'nın kişisel bir sorunu olduğundan açtı bana gizlice. Çok şaşırmıştım, daha önceden oldukça uygun bir ortam yakalamış olmasına karşın kendisi bundan hiç sözetmemişti. Her Müslüman mabedinde görevli bulunan vekil kardeşlerimiz, genç kardeşlerimizin çeşitli sorunlarıyla özellikle ilgilenmekteydiler. Çünkü bu genç kardeşlerimiz, Müslüman olmalarından

dolayı evlâtlıktan çıkarılıyor, ailesi tarafından binbir sorunla başbaşa bırakılıyorlardı. Betty X Bacı üvey annesiyle üvey babasından söz etti bana, Müslüman olması nedeniyle tahsil masraflarını bundan böyle karşılamayacaklarını, kendisine son bir şans tanıdıklarını söyledi; ya Müslümanlarla olan ilişkisini hemen kesecekti, ya da hemşirelik okulundan çıkaracaklardı kendisini.

Öğreniminin sonlarına doğru gelmişti. Ama İslâm'a da sıkı sıkıya bağlıydı. Çalıştığı hastahanenin yakınlarında oturan doktorların evlerinde dadılık yapmaya başlamıştı bunun üzerine.

Benim açımdan bakınca, bir bütün olarak İslâm Cemaati'ne neler getirebileceğini iyice tartmadan önce, tek adım bile atmamam gerekiyordu.

Boşa koydum dolmadı, doluya koydum almadı. Herhangi birisiyle evlenmeyi, bir an bile olsa, sözgelimi tasarlamış olsam, durum nerelere varacaktı? Sözgelimi Betty X Bacı'yla... Bununla beraber, herhangi bir mabedden herhangi bir bacımız da olabilirdi, ama sözgelimi Betty X Bacı olsun bu benim gibi birisinin tam dengiydi; boyu boyuma uygun, yaşı yaşıma uygundu.

Elijah Muhammed, uzun boylu birisinin çok kısa boylu bir kadınla evlenmesinin, ya da bunun tam tersinin gülünç olacağını, eşlerin hiçbir zaman birbirlerine yakışmıyacağını öğretmişti bize. Ve gene de bize öğretmişti ki, erkeğin yaşının yarısına yedi eklersek, kadının en ideal yaşını elde ederdik. Elijah Muhammed öğretmişti ki bize, kadınlar, psikolojik yönden erkeklerden öndedir. Öğretmişti ki bize, bir kadın, erkeğine saygıyla bakmadıktan sonra, başarılı bir evlilik yapılmış sayılmazdı. Dahası kocasına karşı psikolojik bir güven duygusunu besleyebilmesi için, erkek, kadının ötesinde ve üstünde birçok meziyetlere sahip olmak zorundaydı.

Hangi yola girmiş olduğumu, neler düşünmeye başladığımı kendi kendime şöyle bir tartıya vurup değerlendirdikten sonra, tüylerim ürperdi sanki. Ondan sonra Betty X Bacı'nın bulunduğu yerlerden, ya da bulunabileceğini sandığım yerlerden ayağımı kestim. Arada bir lokantamıza uğrarsa ve o sırada da ben oradaysam, çıkıp başka bir yere gidiyordum. Benim neler düşündüğüme dair hiçbir şey bilmeyişine seviniyordum en çok. Bu konuda, ikimiz arasında kişisel olarak tek kelime bile konuşulmamış olduğu için, benim gibi kendisi de birşeyler düşünmüş olsa bile, kendisiyle konuşmaktan kaçınmamı hiçbir şeye yoramıyordu

sanırım. Oturup kendi kendime bir durum değerlendirmesi yaptım; bu konuda kendisine birşeyler açmış olsaydım bana karşı takınacağı tavır ne olacaktı? Çünkü beni zor durumda bırakmak için, eline en küçük bir fırsat bile geçmiyecekti. Erkeklere caka satmalarıyla övüne övüne bir hal olan sayısız kadınla karşılaşmıştım önceleri; "O kaz kafalıya 'Seni bir daha gözüm görmesin!' dedim" ayaklarına yatan bir sürü kadın tanımıştım. Bir erkeğin son derece temkinli davranması için yetip de artacak kadar çok görmüş geçirmişliğim vardı bu konuda.

Bildiğim iyi bir yanı vardı Betty X Bacı'nın, akrabası pek fazla değildi. Sarsılmaz bir kanı yer etmişti bende, kadın tarafından akraba olanlar, ilkeleri çabucak bozuveriyorlardı. Hattâ, Yedi Numaralı Mabed'deki kardeşlerimizden nicelerinin yuvaları, Müslüman olmayan yakınları yüzünden yıkılmaktaydı genellikle. Bundan başka da bir neden göremiyordum ben.

Hollywood'un ya da televizyonun, kadınların kafalarına iyice yerleştirmeye çalıştıkları o herkesçe bilinen aşırı romantik türden hikâyeler anlatmıyacaktım elbet. Birşey yapmayı kafama koymuşsam dolambaçlı yollara girmeksizin yapmalıydım onu. Ve yapmak istediğim birşeyi, tamamen kendi kafama göre yapılmalıydı. Çünkü ben istiyordum o işin öyle yapılmasını. Başka birisinden gördüğüm için değil. Bir kitapta rastladığımdan değil. Ya da bir filmde gördüğüm için değil.

O ay Chicago'ya Elijah Muhammed'i ziyaret etmeye gittiğimde, çok önemli bir adım atmayı düşündüğümü söyledim kendisine. Ne olduğunu öğrendikten sonra gülümsedi.

Şimdilik yalnızca düşündüğümü ve hiçbir girişimde bulunmadığımı söyledim. Elijah Muhammed, bu kardeşimizle bir karşılaşmak istediğini bildirdi.

O sıralarda, İslâm Cemaati, Genel merkezdeki iki Numaralı Mabed'in kadınlar için düzenlenen özel kurslarına katılmak üzere değişik mabedlerden gönderilecek elemanların masraflarını karşılayabilecek güçteydi. Böylece, burada bulundukları sürece Elijah Muhammed'le de şahsen görüşme şansına kavuşmuş oluyorlardı. Betty X Bacı tüm bu durumları biliyordu. Bu yüzden, Chicago'ya gitmesi için gerekli işlemlerin bitirilmiş olduğunu öğrenince aklına birşey gelmiş olamazdı. Kuşkusuz, öteki tüm öğretmen bacılar gibi, Elijah Muhammed'in ve zevcesi Clara Muhammed Bacı'nın konukları olarak kalacaktı orada.

Elijah Muhammed düşüncelerini bana açıklarken, Betty X Bacı'nın gayet uygun birisi olduğunu söyledi.

Kafanıza takılan bir konu varsa, onu kesinlikle yapıp yapmayacağınıza kendi başınıza karar vermelisiniz. Bir Cumartesi akşamı, Yedi Numaralı Mabed'in toplantısı sona erdikten sonra arabaya atlayıp Garden Bulvarı'na savuştum. Detroit'teki kardeşim Wilfred'i ziyarete gidiyordum. Wilfred, bir yıl önce, 1957 yılında, Detroit'teki Bir Numaralı Mabed'in imamlığı görevini yürütmekteydi. Ne onu, ne de ailenin öteki üyelerinden herhangi birisini görüp doğru dürüst konuşabilmiştim.

Detroit'e girdiğimde saat öğleden önce on falandı. Depoyu benzinle doldurduktan sonra, doğruca umumi telefona gittim; Betty X Bacı'yı aradım. Hemşirelerin yatıp kalktıkları hastahanenin numarasını öğrenebilmek için önce istihbaratı aramam gerekti. Çoğu numaraları kolayca tutabilirdim kafamda, ama nedense Betty X Bacı'nın numarasını öğrenmeyi önemsememiştim o güne değin. Sonunda birisi telefona çağırdı onu. "Aaa, merhaba, Vekil Kardeş!" dedi. Bense lâfı dolandırmaksızın söyledim meramımı "Dinle bak, evlenmek istiyor musun?"

Doğal olarak, büsbütün şaşırmış, neye uğradığını bilememiş gibi davrandı.

Sanmaktan da öte, kesinlikle biliyordum ki, o güne değin hep poz yapmaktaydı. Kadınlar biliyorlar çünkü. Biliyorlar işte.

Tam da umduğum gibi, dedi ki, "elbet." Sonra ben de, bekleyecek daha fazla vaktim olmadığını, bir uçağa atlayıp hemen Detroit'e gelmesi gerektiğini söyledim ona.

Bunun üzerine, uçağa apar topar atlayıp geldi. Detroit'te oturan üvey annesiyle ve üvey babasıyla tanıştım. O sıraya kadar barışmışlardı yeniden. Sıcak bir ilgiyle karşıladılar, şaşırmakla birlikte mutlu oldular, ya da hiç değilse öyle gözüktüler.

Sonra Betty X Bacı'yı ağabeyim Wilfred'in aile üyeleriyle tanıştırdım. En kestirme yoldan ve fazlaca yorulmaksızın nerede evlenilebileceğini sordum Wilfred'den. "Indiana'da," dedi.

Ertesi sabah erkenden, Betty X Bacı'yı ailesinin yanından aldım. Indiana'nın en yakın kasabasına giden yolu tuttuk. Oraya vardığımızda daha birkaç gün önce eyalet yasalarında bir takım değişiklikler yapıldığını ve artık Indiana'da bu işler için epey beklemek gerektiğini öğrendik.

14 Ocak, 1958, bir Salı günüydü. Kardeşim Philbert'in oturduğu yer olan Lansing'den pek uzakta sayılmazdık. Dümeni oraya kırdım. Vardığımızda Philbert işteydi, Betty X Bacı'yı evdekilerle tanıştırdım. Philbert'in karısıyla Betty X Bacı konuşmaya dalmışlardı, bu arada ben de

telefonla, bir gün içerisinde evlilik işlemlerimizi bitirebileceğimizi öğrendim. Aranılan tek koşul, Birleşik Devletler yurttaşı olmaktı.

Kan tahlilimizi yaptırdık, raporumuzu aldık. Belgede 'Dini' yazılı yerlere, 'Müslüman' sözcüğünü kondurdum. Sonra da Sulh Mahkemesi'ne gittik.

Yaşlıca, kamburu çıkmış bir beyaz yönetti töreni. Tanıkların da tümü beyazdı. Nerelerde "Evet, ediyorum," demek gerekiyorsa, onlar sordukça öyle söyledik. Oradakilerin hepsi de ayakta dikiliyorlar, sürekli gülümsüyor ve her hareketi dikkatle gözetliyorlardı. Yaşlı şeytan dedi ki, "Sizleri karı-koca ilân ediyorum" ve sonra, "Öperek kutlayın gelininizi!" diye seslendi.

Birlikte çıktık dışarı. Hep şu Hollywood serüvenleri! Kocalarının kendilerini kucaklayıp kapı eşiğinden içeri aşırmalarını isteyen kadınlar falan; bakarsınız, kimi kadınların kilosu da sizinkinden ağır basıverir. Kimbilir, kaç evlilikte çiftleri bu tür saçma sapanlıklara zorlamıştır filmler, ve kuşkusuz televizyon. Gördüklerinden huy kapmış, ve kocalarından buketler, öpücükler bekleyen, kucaklarda taşınmak ve Cinderella gibi kolundan tutularak akşam yemeği için, dans için sokağa çıkarılmak isteyen o kadınlar! Sonra cıbırlık kapıyı çalınca, düzenini bir türlü kuramamış olan koca, her Allah'ın günü bir parçacık ekmek için akşamın körüne değin köpekler gibi kan ter içinde kala kala canından bezmeye başlayınca kafayı oynatmak işten bile değildir artık.

Akşam yemeğini Lansing'te, Philbert'in evinde yedik. Eve geldiğimizde, "Sana bir sürprizim var," dedim. "Bana ne sürpriziniz olacakmış," dedi Philbert. İşten eve döndüğünde, onu bir Müslüman kızla tanıştırınca anladı ki, ya evlenmiştim ya da bu yola kesinkes girmiştim.

Hemşirelik okulunun çalışma düzeni, Betty'nin hemen New York'a dönmesini gerektiriyordu ve dört gün içerisinde de geri gelebilecekti. Evlendiğimizi Yedi Numaralı Mabed'den kimseye duyurmayacağına dair söz veriyordu.

O Pazar, Elijah Muhammed, Detroit'teki Bir Numaralı Mabed'de konuşma yapacaktı. New York'ta bir Yardımcı Vekilim vardı; telefon edip benim yerime işleri aksatmaksızın yürütmesini söyledim ona. Cumartesi günü Betty dönmüştü. Allah'ın Elçisi, konuşmasını bitirdikten sonra durumu açıkladı. Tüm bacılarımızdan şiddetle uzak duruşum Michigan'da bile herkesçe bilinirdi; onun için, benim evlenmiş olduğuma bir türlü inanamıyorlardı.

Sonra arabaya atlayıp doğruca New York'a gittik birlikte. Haber, Yedi Numaralı Mabed'deki herkesi şaşkına çevirdi. Kardeşlerimizin bazıları, sanki kendilerine oyun oynamışım gibi bakıyorlardı bana. Ama onların dışında kalan herkes, Harikalar Diyarı'nın kedileri gibi sırıtıp duruyorlardı boyuna. Bacılarımız Betty'nin başının etini yiyip bitiliyorlardı nerdeyse. Kulağıma gelen bir hayreti sanırım hiç unutmayacağım, "Demek arakladın onu sonunda!" Tıpkı size daha önce söylediğim gibi, kadın tıyneti işte. Beni araklamayı başarmıştı sonunda. "Bir bildiği var bunun," deyip duruşumun ve bu kuşkumu bir türlü kafamdan silip atamayışımın bir nedeni de bu oluyor. Her zaman farkında oldum bunun. Belki, beni gerçekten elde etmiştir!

Her neyse, ikibuçuk yıl süreyle Queens'de oturduk. İki daireli küçük bir evin bir yanında biz kalıyorduk, bir yanında da Kardeş John Ali ve o zamanki karısı kalıyorlardı. Kardeş John Ali, şimdilerde, Chicago'da Devlet Bakanlığı görevinde bulunmaktadır.

En büyük kızımız Atillâ 1958 Kasım'ında dünyaya geldi. Hun İmparatoru Atillâ'nın adını taktık ona (hani şu Roma'yı bir çuvala koyan imparator). Atillâ'nın doğumundan kısa bir süre sonra, Long Island'da Queenns'in sadece siyahların oturduğu bir mahallesine, şimdiki yedi odalı evimize taşındık.

Öteki kızımız Kubilay (Kubilay Han'ın adını aldı), 1960'ın Yılbaşı gecesi doğdu. Onun ardından, 1962 yılının Temmuz ayında da İlyas doğdu ('İlyas' sözcüğü "Elijah' sözcüğünün Arapça'sıdır). Son olarak da dördüncü kızımız Cemile dünyaya geldi, 1964 yılında.

Tahmin ederim, şimdi sorulsa, Betty'yi sevdiğimi söylerim. Ömrümde ilk kez sevmeyi düşündüğüm tek kadındır o. Ayrıca, şimdiye değin güvenebildiğim sayılı kadınlardan -dört kadından- birisidir. Önemli olan şu, Betty iyi bir Müslüman kadın ve annedir. Anlaşılıyor sanırım, İslâm, hem kadına, hem de erkeğe, aşkın gerçek anlamını öğreten tek dindir. Batı kafasına göre 'aşk' kavramı, -birbirine karıştırmayasınız sakın- şehvetten başka bir şey değildir. Oysa aşk, salt fizikseli aşan bir şeydir. Aşk yetenektir, davranışlar toplamıdır, tutumdur, düşünceler silsilesidir, sevilen ya da iğrenilen tüm şeyleri içeren bir şeydir. Bütün bu saydıklarım, güzel bir kadın, güzel bir zevce çıkarır ortaya. Sonsuza kadar solmayacak olan güzellik de bu güzelliktir zaten. Sizin Batı Medeniyetinizdeki anlayışa bakılırsa, adamın karısının bedensel güzelliği solduktan sonra, kadın tüm çekiciliğini yitirmiştir artık. Ama İslâm, kadı-

nın iç evrenine bakmayı öğretir insana, ve kadına da bizim iç evrenimize bakmasını öğretir.

Betty yapıyor bunu, böyle olunca da çok iyi anlıyor beni. Hattâ şunu söyleyeyim, benim diyen kadının benim toplumsal durumuma uzun süre dayanabileceğini hiç sanmıyorum. Beyni yıkanmış bu siyahlarla uğraşmak ve kibirli, iblis ruhlu bu beyazlara ne mal olduklarını anlatmaya savaşmak, Betty pek iyi bilir ki, insanın başını kaşımasına vakit bırakmayan bir iştir. Evimde olabildiğim o çok kısa zamanlarda, evde yapmam gereken işlerim olursa, çalışabilmem için gerekli sessizliği sağlamak için elinden geleni yapar. Haftanın yarıdan fazlasını evde geçirdiğimi çok az olur; bakarsınız hiç noksansız beş aylığına uzak kalırım evden. Hiçbir zaman onu bir yerlere götürmek fırsatı geçmez elime, ve biliyorum ki, kocasıyla birlikte olmayı isteyecektir elbet. Bir yerden bir yere giderken, sözgelimi Boston'dan San Francisco'ya, ya da Miami'den Seattle'a giderken havaalanlarından kendisini telefonla aramama alışkındır; şimdi de artık Kahire'den, Akra'dan, ya da Mekke-i Mükerreme'den telgraf çekerek soruyorum halini hatırını; buna da alıştı sayılır. Dış ülkelerden yaptığım telefon konuşmalarının birisinde, o güzel anlatımıyla, nasıl düşündüğünü gösterti bana Betty. Demişti ki, 'Asıl uzaktayken yanımdasın sen.'

O yıldan sonra, yani Betty'le evlendiğimiz yıldan sonra, bir anda birçok yerde bulunmaya çalışayım, İslâm Cemaati'nin sürekli büyümesini sağlamaya çalışacağım derken kendimi fazlaca yıprattım. Boston'daki Mabed'de konuk öğretmen olarak bulunduğum bir sırada, her zaman yaptığım gibi, konuşmamı bitirip sordum "İçinizden kimler Muhterem Elijah Muhammed'e uymak istiyor?" Ve sonra hayretler içerisinde kalarak farkettim, ayağa kalkanlar arasında ablam da vardı; Ella! "Çetin cevizlerden, sağlam Müslüman çıkar," diye bir deyiş vardır bizde. İşte Ella'nın da tam beş yılına patladı bu iş.

Daha önce bir ara değinmiştim, aklınızda olmalı, büyük bir kentte, imkânları büsbütün sınırlı bir örgüt, kamuoyunun dikkatlerini üstüne tam anlamıyla çekebilecek bir olayla karşı karşıya kalmazsa, bu örgüt pratik hayatta hiçbir zaman tanınmamaya mahkûm demektir. İşte, birgün gelip de Harlem'de bir gece böyle olayın patlayacağı, İslâm Cema-

ati'ne mensup olanlardan hiçbirisinin Zenciler şeytanının dahi aklına gelmezdi.

İki beyaz polis, Zenciler arasında çıkan bir kavgayı önlemeye çalışırken orada toplanan Zenci kalabalığa çıkışıyor, "Dağılın!" diye. Aksilik ya, kalabalık içerisinde iki tane de Müslüman varmış, birisi kardeşimiz Johnson Hinton, ötekisi de Yedi Numaralı Mabed üyelerinden birisi. Beyaz aynasızların çıkışmasına aldırmayıp dikilmeye devam ediyorlar orada. Sonra kardeşimiz Johnson Hinton'a coplarla saldırıyorlar. Kafasından yaralanıp derisi epeyce soyuluyor, ve bir polis arabası geliyor, en yakın karakola götürüyorlar kardeşimizi.

Öteki kardeşimiz de lokantamıza telefon edip durumu bildirdi bize. Ardından telefonlar çaldı, derken yarım saata kalmaksızın, Yedi Numaralı Mabed'e bağlı İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyelerinden hemen hemen elli kişi, karakolun önünde düzenli sıralar tutarak toplandı.

Öteki Zencilerden meraklı olanlar da koşa koşa gelerek Müslümanların ardına düşüp bu heyecana katıldılar. Karakolun eşiğinde dikilen ya da pencerelerden bakışan polisler neye uğradıklarını bilemediler, gözlerine inanamıyorlardı sanki. İçeriye girdim ve Yedi Numaralı Mabed'in vekili olarak, kardeşimizi görmek istediğimi bildirdim. Polisler önce, kardeşimizin orada olmadığını söylediler. Sonra da orada olduğunu, ama onunla görüşemiyeceğimi açıkladılar. Dedim ki ben de, 'Kardeşimizi görmedikçe ve gerekli ilk yardım müdahalelerinin yapıldığından emin olmadıkça, Müslümanlar bir adım bile öteye gitmeyecekler."

Dışardaki kalabalığa baktıkça polisler sinirlenip paniğe kapılıyorlardı. Kardeşimiz Hinton'ı görür görmez tepem iyice attı, kendimi zor tuttum. Aklı başında değildi. Kafası, yüzü, omuzları kana bulanmıştı. Umarım, polisin yaptığı vahşiliğin böylesine bir daha çatmam da, feveran etmek zorunda kalmam.

Nöbetçi amire öfkeyle çıkıştım: "Bu adamın yeri karakol değil, hastahanedir." Bunun üzerine hemen bir cankurtaran arabası çağırdılar. Araba geldi ve kardeşimiz Johnson Hinton hemen Harlem Hastahanesi'ne kaldırıldı, biz Müslümanlarsa, Harlem'in en kalabalık caddelerinden olan Lenox Caddesi boyunca darmadağınık bir yürüyüşle kardeşimizin ardından gittik. Tam onbeş sokak boyunca yürüdük. O güne kadar hiç böylesine bir kalabalık görmemiş olan Zenciler, dükkânlardan, lokantalardan, barlardan fırlayıp fırlayıp çıktılar, bize katılarak kalabalığı daha da artırdılar. Harlem Hastanesi önünde toplanmış olan Müslü-

manların ardındaki kalabalık oldukça fazlaydı ve öfkeliydi. Harlem'deki Zenci halk nice zamandır canlarından bezmişler, polisin vahşiliklerinden iyice bıkmışlardı. Şimdiye değin de, bizim yaptığımız gibi kesin bir çıkış yapabilen hiçbir Zenci örgüt olmamıştı. Yüksek rütbeli bir polis görevlisi bana doğru yaklaştı, "Bunları buradan hemen alıp gidin," diyordu. Ben de ona, "Bizim kardeşlerimiz sessiz sessiz, intizamlıca ve hiç kimseye zarar vermeksizin duruyorlar" dedim. Sonra o da, kardeşlerimizin arkasına ulanmış kalabalığın pek rahat durmadığını söyledi. Ötekilerin, bizi değil kendisini ilgilendiren bir sorun olduğunu söyledim nazikçe.

Kardeşimiz Johnson Hinton'ın tedavisi için ellerinden geleni yapmaya çalışacaklarına ilişkin güven sözü verdi doktorlar, sonra ben de işaretimi verdim; sessizce dağıldı Müslümanlar. Öteki Zencilerin durumu gerçekten çok çirkindi, ama biz çekip gidince onlar da yavaş yavaş dağıldılar. Kardeşimiz Johnson Hinton'ın kafatası arasına küçük bir çelik levha konulması gerekiyormuş meğer, bunu çok sonraları öğrenmiştik. (Bu ameliyattan sonra, İslâm Cemaati kardeşimizin davacı olması için çok çalıştı ve yargı kurulu kardeşimize 70 bin dolar tazminat ödenmesine karar verdi. Bu da, polisin yaptığı vahşilikten dolayı New York kentinin ödemek zorunda kaldığı en yüksek rakamdı o güne değin.)

Bu olay, o sıralarda New York'ta çıkan kent gazetelerinin milyonlarca okuyucusu için, "Harlem'de Irksal Huzursuzluk" hikâyelerinin uzun süre yankı yapan ve dillere destan olanlarından bir tanesiydi. Sonradan geçip gitti, üzerinde de pek durulmaz oldu. Ama polis uyanmıştı, herşeyden emin olmak için, İslâm Cemaati'yle ilgili tüm karakol ve hapishane tutanaklarını didik didik taramaya koyuldular. Bize bundan böyle daha değişik bir gözle bakmaya başladılar. En önemlisi de, yeryüzünde siyahların en kalabalık olduğu bir gettoda, Harlem'de çıkan *Amsterdam N e w s*, bu olayı baştan sona, büyük puntolu başlıklar halinde verdi. Tüm siyah erkekler, kadınlar, çocuklar Müslümanlar'ı ağızlarına ilk kez almış oldular ve artık herkes 'şu Müslümanlar'ı konuşmaya başladı.

14. SİYAH MÜSLÜMANLAR

1959 yılının baharında, Kardeş Johnson Hinton'ın başına gelen olayın Harlem'deki tüm siyahların dikkatlerini bizim üzerimize çekmesinden birkaç ay önceydi. O zamanlar New York'ta oturan bir Zenci gazeteci, Louis Lomax, bir sabah bana, tartışmalı konuları işleyen Mike Wallace Programı için çekilecek olan belgesel bir filmde bizim İslâm Cemaati'nin herhangi bir şekilde yardımcı olmak isteyip isteyeceğini sormuştu bana. Ben de demiştim ki Lomax'a, "Doğal olan, bu gibi şeylerin herkesten önce Muhterem Elijah Muhammed'e danışılmasıdır." Bunun üzerine Lomax, Elijah Muhammed'le görüşmek için, Chicago'ya uçtu. Lomax'a epey sorular yönelttikten ve arzu edilmeyen birçok şeylere karşı çok dikkatli olması için onu uyardıktan sonra, Elijah Muhammed bu isteğe rıza göstermişti.

Kameraman, New York'taki, Chicago'daki, Washington'daki mescitlerimizde çeşitli sahnelerin filme alınmasına hemen başladı. Seslendirmeler, Elijah Muhammed tarafından ya da ben de dahil olmak üzere; beyni yıkanmış siyahlara ve şeytan ruhlu beyazlara ilişkin gerçekleri öğretmekle görevli öteki vekil arkadaşlarımız tarafından yapıldı.

Hemen hemen aynı sıralardaydı, Boston Üniversitesi'nde çalışan Zenci bilimadamı C. Eric Lincoln bir doktora hazırlamaya çalışıyordu ve doktora konusu olarak da İslâm Cemaati'ni seçmişti. Atlanta (Georgia) Clark Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak bulunduğu sırada İlahiyat öğrencilerinden birisinin hazırladığı yıl sonu tezinden dolayı ilgi duymaya başlamıştı Lincoln bu konuya. Bu öğrencinin önsözünü Lincoln'ün kitabından olduğu gibi aktarabilirim. Bu önsöz, bizim o yöredeki Onbeş Numaralı Mabed'imizi sık sık ziyaret eden Atlanta'lı yüzlerce öğrenci içerisinden bir tanesinin oldukça açıksözlülükle dışa vurulmuş görüşlerinden başka birşey değildi.

Hıristiyanlık dini, Zencilerin Amerika'da uygulanmasını arzuladıkları kadirşinaslık ve eşitlik anlayışıyla hiçbir zaman uyuşmamaktadır (böyle diyordu öğrenci tezinde). Hıristiyanlık, sorunu çözüme kavuşturacakken, boyuna engellenmektedir; Hıristiyanlık işi büsbütün ahlâk yönünden samimiyete bırakmakla kaçamaklı bir yol seçmiş olmaktadır. Bu da inananları, renksel sorunlardan dolayı bölük pörçük etmiştir, oysa İsa Mesih'in önderliğinde, görevinin evrensel bir kardeşlik bağı kurmak olduğunu ilân etmektedir. Hıristiyanlık sevgisi, beyazların kendilerine ve kendi ırklarına yönelik bir sevgidir. Öyle görülüyor ki, beyaz olmayanlar için, yarınlarda kurulması umulan yeni bir dünyada barış ve eşitlik için tek umut İslâm'dır.

Bu hazırlık çalışmalarından sonra Profesör Lincoln, nasıl bir konuya eğilmiş olduğunu anlamıştı; bu konuda hayli doküman toplamayı başarabilmişti ve basımevi sahiplerinden bir tanesinden tezini de kitaplık çapta geliştirmesi için bir teklif almış bulunuyordu.

Üyelerinin birbiriyle iyiden iyiye kaynaşmış olduğu küçük cemaatımız içerisinde söylentisi kulaktan kulağa dolaşan bu iki önemli adım - televizyonda gösterilen program ve bizimle ilgili olarak hazırlanmış bu kitap- doğal olarak çok büyük bir ilerleyişti. Her Müslüman büyük bir sevinçle şimdiden sezinleyebiliyordu ki, Elijah Muhammed'in her iki tarafı da çok keskin olan 'iki uçlu kılıcı', yani gerçeklere ilişkin öğretisi, beyazların elinde bulundurdukları bunca güçlü yayın organları arasında, Birleşik Devletler'in dört bir yanındaki beyni yıkanmış kardeşlerimizce ve ayrıca iblis ruhlu beyazlarca da artık görülebilecek, duyulabilecek, öğrenilebilecekti.

Elimizde bulunan çok kısıtlı imkânlarımızı, baskı masrafları için sonuna değin kullanmaya hazırdık. Aradan bir süre geçmişti, öncelik-

le, Harlem'de basılan *Amsterdam News* gazetesinin müdürü James Hicks'le görüşmek üzere bir randevu almıştım. Müdür Hicks, bana, "Toplumdaki her sesin duyulmaya lâyık olduğu görüşündeyim," diyordu. O zamandan başlıyarak, her hafta çıkan *Amsterdam News*'te benim kaleme aldığım bir yazı mutlaka yer alıyordu artık. Sonraları, *Amsterdam News*'ün önemli sütunlarında, Elijah Muhammed de birtakım yazılar yayınlamayı kabullendi, benim yazılarımsa, Los Angeles'da basılan ve gene siyahlara ait olan bir başka gazetede, *Herald Dispatch*'de yayınlanmaya başlamıştı.

Oysa benim asıl isteğim, herşeyiyle İslâm'ın hizmetinde olabilecek bir gazete, büsbütün bizim olan bir gazete çıkarmaya başlayabilmekti.

Elijah Muhammed 1957 yılında beni, Los Angeles'daki mabedi örgütlemek için görevlendirdi. Bu işimi yoluna koyduktan sonra, *Herald Dispatch*'in basıldığı kentte bulunmam nedeniyle, gazetenin yazıhanesini ziyarete gittim ve baskı işlerinde bir süre de çalıştım. Bir gazetenin ne gibi işlemlerden geçirildiğini incelememe ses çıkarmadılar. Her zaman memnunlukla sözünü ettiğim iyi bir yanım vardır, bir işin nasıl yapıldığını bir kez görmem, onu artık tek başıma yapabilmem için yeterli oluyor. Bir dümenci olarak sokakları arşınladığım sıralarda da, bir işin nasıl dümenleneceğini çok hızlıca 'kavramak', en önemli kuraldı.

Yeniden New York'a dönünce, elden düşme bir fotoğraf makinesi geçirdim elime. Yarayışlı resimler çekebilecek ustalığı kazanıncaya değin kaç film makarası tükettim bilemiyorum. Elime geçen her fırsatta, İslâm Cemaati'nin ilginç gelişimlerine ilişkin kısa kısa haberler yazıyordum. Her ayın belirli bir gününde bir yere kapanıp, elde ettiğim haberleri ve resimleri bir araya getiriyordum, sonra basabilecek birisini bulunca da elimdeki hazır malzemelerimi hemen veriyordum ona. Gazeteye *Muhammed Diyor ki* adını verdim. Müslüman kardeşlerimiz siyahların semtlerinde, kaldırımlarda satmaya çalışıyorlardı gazetemizi. Daha sonraları, hiyerarşik düzene kıskançlık bulaştığında, kendi kurmuş olduğum gazetede benim hakkımda en küçük birşeyin olsun bulunmayacağını, düşlerimde görsem gene de inanmazdım.

Neyse, Elijah Muhammed beni üç haftalık bir gezi için Afrika'ya gönderdiğinde, İslâm Cemaati için bütün yurt çapında toplu olarak ortaya çıkma günleri pek uzak değildi. Hattâ o günkü küçüklüğümüz, duyulmamışlığımız yanında, Asya'nın, Afrika'nın birtakım belirli simalarından, Amerika'daki siyahları uyandırmaya, kurtarmaya yönelik çalış-

malarından memnunluk duyduklarını bildiren, ve kendisini çalışmalarından dolayı kutlayan bir çok mektuplar alıyordu Elijah Muhammed. Mesajlar bazan benim aracılığımla gönderiliyordu. Elijah Muhammed beni ödüllendirmişti; bunun sonucu olarak da, Mısır'ı, Arabistan'ı, Sudan'ı, Nijerya'yı, Gana'yı gezdim.

Şimdilerde, birçok Zenci önderlerinin, biz Müslümanları uluslararası plânda ortaya çıkmaya zorlayan şeylerin, beyazların elindeki radyo, televizyon ve öteki yayın organları olduğundan yakındıklarını duyarsınız. Buna hiç bir şekilde karşı çıkacak değilim. Çok doğru söylüyorlar. Hem, İslâm Cemaati İçerisinde bir tek kişimiz bile, olayların ne yönde gelişebileceğini önceden kestirebiliyor değildi.

1959 yılının sonlarına doğru, sözünü ettiğimiz televizyon programı ekranlara gelmişti. 'Nefretin Doğurduğu Nefret' -programın adı böyleydi- 'sarsıcı' imajların oldukça renkli bir ortamda ve çok değişik yönlerden verilmesini amaçlıyordu. Elijah Muhammed'in, benim ve daha başkalarının konuşmaları... İslâm'ın Nimetleri adlı örgütümüzün, güçlü kuvvetli görünen, donuk yüzlü üyeleri... Beyaz başörtülü, beyaz cübbeli, her yaştan Müslüman kızlar... Lokantalarımızdaki ya da öteki işyerlerimizdeki Müslüman kardeşlerimiz... Mescidlerimize girip çıkarken gösterilen Müslümanlar ve öteki siyahlar...

Her cümle, ruhsal yönden sarsıntıyı giderek artırıcı bir şekilde veriliyordu. Yapımcıların da amaçladığı gibi, programın bitiminde, sanırım, izleyenler oturdukları yerde eriyip gideceğe benziyorlardı.

Bir başka değerlendirmeyle, halkın tepkisi, 1930'lara dönüp bakıldığında karşılaşılacak tepkiyi andırıyordu; o sıralarda da Orson Welles, sanki gerçekten oluyormuşçasına, "Mars'tan gelen adamlar" tarafından yapılan bir saldırıyı dile getirmeye çalıştığı bir radyo programıyla gözünü korkutmuştu Amerikalıların.

Şimdi artık pencerelerden atlayıp kaçmaya çalışanlar falan yoktu, ama New York kentinde, halkın gösterdiği tepkiden doğan bir heyelan âni yaşanmaktaydı. Kanımca, tepkinin asıl nedeni, "Nefret... Nefret..." başlığıydı. Gerek beyazlardan gerek siyahlardan yüzbinlerce New York'lu, hiddetle soruyorlardı birbirlerine, "Duydun mu? Seyrettin mi programı? Beyazlardan nefret etmeyi telkin ediyor!"

Bu tür davranışların altında, beyazlara özgü davranış modellerinin özü yatmaktadır. Siyahlar sözkonusu olunca nasıl bir tutum içine girdikleri ortadadır. Beyazlar kendilerini taparcasına severler; kurbanlarının, kendi bencil, gururlu düşüncelerini benimsemediklerini bir anlarlarsa, huylanmaya başlar beyazlar. Amerika'da, çağlar boyunca, siyah halk boyuna kurban edilirken, vahşetle ezilirken, sömürülürken, 'Velinimetim, Efendim' şeklinde yaltaklanırken ve Tom Amcalaşırken her şey çok güzeldi. Ama şimdi, durum değişmişti. Bu işte başı çeken beyazların gazeteleri olmuştu; makale yazarları, fıkra yazarları olmuştu; "Tehlike çanları çalıyor!" (...) 'nefret elçileri' (...) 'ırklar arasındaki güzelim ilişkiler koptu kopacak' (...) 'siyah kafatasçılar' (...) 'siyah üstünırkçılar', ve daha neler neler.

Daha gazetelerin mürekkebi bile kurumadan, haftalık haber dergileri bastı yaygarayı: 'Nefret tellâlları' (...) 'zorbalık tohumu saçanlar' (...) 'siyah ırkçılar' (...) 'kara faşistler' (...) 'Hıristiyanlık düşmanları' (...) ve hattâ 'Komünizm telkincileri...'

Tüm bunlar, insanlık tarihinin en büyük iblislerinin başı altından çıkmaktaydı. Ve küplere binmiş olan beyazlar ikinci saldırılarına geçtiler.

Esirliğin ta başlangıcından beri, Amerikalı beyazlar, gözlerinin tuttuğu burnu sürtülmüş Zencileri hep eli altında bulundurmuştur. Bu Zenciler, tarlalarda beygir gibi çalışan, karın tokluğuna ter döken öteki Zencilerden daha iyi bir durumda yaşayagelmişlerdir. Beyazlar, bu 'evuşağı' ve 'kapıkulu' Zencileri, kendi özel işlerinde kullanmak için besliyorlardı. Binbir çeşitlik sofralarından bir parçacık sebeplenmelerine ve hattâ kendi mutfaklarında tıkınmalarına bile göz yumuyorlardı. 'İyi kalpli ve 'haksever' olarak bilinmenin verdiği ben-imgesinden doğan mutluluğunun sürekli olabilmesi için 'iyi kalpli efendi', Zencilere her zaman güvenebilirdi; bunu çok iyi biliyordu beyazlar. 'İyi kalpli efendi', bu 'evuşağı' ve 'kapıkulu' Zencilerden ne duymak istiyorsa onu duymuştur. "Öylesine iyi kalpli, öylesine e ş s i z bir insansınız ki velinimetim!" Ya da, "Ah efen'im, şu öteki aslı zavallı zenci işçileri görüyorsunuz ya, onların mutluluğu da öylesine bir mutluluk işte; memnunlar hallerinden, hem, velinimetim efe'm, kendilerini daha çok düşünmenizi, kendilerine daha iyi davranmanızı gerektirecek kadar zeki kimseler değiller ki efe'm."

Ancak, köle ticaretinin yapıldığı o günlerdeki 'evuşağı' ve 'kapıkulu' Zencileri, tarlada sürünen Zencilerden birazcık daha kültürlüydü, hep-

si bu kadar işte. Artık beyaz adamı telefonun ahizesine sarıldığında, özel hizmetlerinde kullandığı bu 'evuşağı' ve 'kapıkulu' Zencileri bulmaktadır karşısında. Üstelik, iyice eğitilmiş bu kuklalara, ayrıntılı yumuşlar buyurma gereği bile duymamaktadır. Bu Zenciler televizyon izleyebilmekteler; gazete okuyabilmekteler. Şimdilerdeyse birçokları sütunlarda bile boy gösterebilmekteler. Biliyorlar ne yapmaları gerektiğini.

İsimler üzerinde durmak istemiyorum. Ama, şu 1960 yılında dikkat çekmeye başlayan sözümona Zenci 'liderler'in ileri gelenlerinin listesini çıkarmaya kalkışsanız, listenize yazacağınız isimlerin hepsinin de istisnasız bizim gibi 'ayağı çarıklı' tarla Zencilerine ateş püsküren, "velinimetim efen'im" dedikleri efendilerinden farklı bir edayla sözettiğimizden dolayı adımızı kafadan çatlak'a çıkaran kimseler olduğunu göreceksiniz.

"Müslüman diye bilinen bu adamlar, hiçbir şekilde Zenci yığınlarının temsilciliğini yapamazlar." Böyle diyorlardı sözümona bu Zenci liderleri, ve kuşkusuz bu çabalamalar, 'iyi kalpli efendi'nin güvenini yeniden kazanabilmek için, elinin altındaki Zenci ırgatlarından dolayı tasalanmasına hiçbir neden olmadığını açıkça kanıtlayabilmek için atılan ilk adımlardı. "Sorumsuzca ortaya çıkan bir nefret mezhebi" (...) "Irksal görüntünün tam da rayına oturacağı bir sırada ortaya çıkan çok uğursuz bir Zenci imajı."

Aynı şeyleri yineleyip durmak için birbirlerinden iyi destek alıyorlardı. "Yolunu azıtmış, yürekler acısı bir ırkçılık" (...) "Çağdışı İslâm öğretisinin ahmak savunucuları." (...) "Eski köye yeni âdet getiren Hıristiyanlık düşmanları." O zamanki küçük Yedi Numaralı Mabedi'mize ait lokantanın duvarındaki telefon neredeyse kopup yere düşecekti. Ahize her gün, en azından beş saat yapışık kalıyordu kulağımda. Basın görevlileri, radyo ve televizyon görevlileri telefonla beni aradıkça, ben yalnızca dinliyor, defterime not alıyordum. Bunların tümü de bu basmakalıp saldırılara karşı Müslümanların tepkilerinin ne olacağına dikmişlerdi gözlerini. Ayrıca, Chicago'da oturan Elijah Muhammed'le yaptığım telefon görüşmelerinde, defterimdeki notları ona bir bir okuyor, görüşlerini alıyordum.

Benim söylediklerimi duydukça Elijah Muhammed'in serinkanlılığını hiç bozmayışına, sabırsızlanmayışına aklım ermiyordu bir türlü. Oysa ben kendimi güçlükle tutabiliyordum.

Listelerde yer almayan telefon numaram nasılsa öğrenilmişti. Eşim Betty bir mesajı aldıktan sonra ahizeyi yerine koyar koymaz, yeniden

çalmaya başlıyordu telefon. Öyle görünüyordu ki, ben nerede olursam olayım, hep çalacaktı telefonlar benim peşimden.

Telefon konuşmaları doğrudan doğruya benimle yapılıyordu. Çünkü New York kenti en önemli haber ajanslarının merkeziydi ve ben de Elijah Muhammed'in New York'taki vekiliydim. Telefonlar çok uzak yerlerden geliyordu: San Francisco'dan tutun da Maine'e varıncaya değin... Hattâ Londra'dan, Paris'ten, Stokholm'den bile geldiği oluyordu. Lokantamıza kardeşlerimizden birisini mi görmeye girdim, ya da Betty'yi görmek için eve mi gittim, tam kendimi toparlamak istediğim bir sırada, bir de bakarsınız telefon çalmış ve ahize bana uzatılmış; inanasım gelmiyordu bir türlü. Gülünç birşey; havanın gergin olduğu o dönemlerde bir şey dikkatimi çekmişti: Avrupalılar bu 'nefret' sorununa hiç yer vermediler basında. 'Nefret edilmiş' olmaktan tedirginlik duyan ve vebaya yakalanmışa dönen yalnızca Amerikalı beyazlardı. Apaçık anlıyordum, Zencilere karşı beslemiş oldukları nefretten dolayı, suçlarının sınırı yoktu onların.

"Bay Malcolm X, siyahlara niçin üstünlük duygusu ve nefret aşılıyorsunuz?" Buna benzer lâfları duydukça, içimde capcanlı birşeylerin kımıldadığını hissediyordum ve sanki karşımda kırmızı bir bayrak sallanıyordu bana. Müslümanlar olarak kendi aramızda 'İblis ruhlu beyaz adam'dan sözederken, bu konuşmalarımız bir bakıma soyut bir düzeyde kalıyordu, Müslümanların binde bir ilişki kurdukları bir kişi söz konusuydu çünkü; oysa şimdi, telefonda, kanlı-canlı bir iblis duruyordu karşınızda; içten pazarlıklı, kendini ille de haklı çıkaran numaralarıyla, soğuk bakışlarıyla, kabarmış öfkesiyle ve küstahça duruşuyla bir iblis vardı karşıda. Telefonda çeşitli sorular soran sesler, karşımda boyuna soluyan, dipdiri somut birer şeytan gibi gelirlerdi bana.

Tüm bunlara verdiğim karşılıklarda, alttan almak şöyle dursun yangına körükle gidiyordum ben de. "Beyazlar, Elijah Muhammed siyahlara üstünlük duygusu aşılıyor, siyahlara nefret duygusu aşılıyor gibilerden suçlamaların, beyaz ırkın üstünlüğü savlarını gizlemeye yetmediğini gördükçe, suçlarının bir kat daha artmış olduğunu anlıyorlar!

Elijah Muhammed'in yapmak istediği tek şey, siyahları ruhsal yönden yüceltmek, siyahların bu ülkedeki toplumsal ve ekonomik durumlarını bir parçacık olsun düzeltmektir.

"Suçlu ikiyüzlü beyazlar karar veremez siyahların ne istediklerine. Kölelikten gözü açılamayan atalarımız güya 'kaynaşma' teraneleriyle

ölüme terkedilmişlerdir. Şimdiyse Elijah Muhammed 'bölünme' dediği zaman, 'nefret öğütçüleri' ve 'kara faşistler' gibi kulplar takıyor bize beyazlar!

"Beyazlar siyahları hiçbir zamana çekemezler! Beyazlar siyahları kendi içlerinde bir parazit gibi gördüklerinden çekemezler! Siyahların bu ülkedeki varlığı ve konumları, beyazların ne mal olduklarını tüm dünyanın gözleri önüne serdiği için istemezler siyahları beyazlar! Böyleyken niçin saldırırsınız Elijah Muhammed'e?"

Ses tonumla epey kinci oluyordum, farkındaydım bunun.

"Beyazların kalkıp da siyahlara kendilerinden nefret edip etmediklerini sormaları, ırz düşmanının saldırılana, ya da kurdun koyuna, 'Benden iğreniyor musun?' diye sormasına benziyor. Beyazlar kimseyi nefret ediyor diye suçlayamaz, bu ahlâk seciyesi yoktur beyazlarda!

"Hem sonra, yediden yetmişe tüm atalarım yılan sokmasına kurban gitmişse, ben yılan sokmasına kurban gitmişsem, ve çocuklarımı yılanlara karşı çekingen davranmaları için uyarıyorsam, bu yılanın kalkıp da beni nefret öğütleyicisi olarak suçlaması neye benzer?"

"Bay Malcolm X" diye sormaya devam edeceklerdir bu iblisler, "İslâm'ın Nimetleri adlı örgütünüz niçin judo ve karate öğretiyor?" Sırf kendini savunmayı amaçlıyarak bir şeyler öğrenmeye kalkışan bir siyah imajı, bu beyazları her zaman büyük bir telâşa düşürmüştür. Bana sorduklarını ben de onlara yöneltiyordum: "Siyahlar judo ve karate öğreniyorlar diye judo ve karate niçin böylesine uğursuz birşeymiş gibi görülmeye başlanıyor? Amerika'nın her yanında, İzci Oymakları, Genç Hıristiyan Erkekler Derneği ve hattâ Genç Hıristiyan Kadınlar Derneği, Genç Hıristiyanlar Birliği, Protestan Örgütler Federasyonu bile judo öğretmiyor mu üyelerine, bunların tümü de judo öğrenmiyorlar mı? Buna birşey diyen yok, bu çok güzel; ama aynı işi siyahlar yapmaya kalkışırlarsa durum değişir! Oysa ortaokullardaki küçük küçük çocuklar, ufacık kızlar bile kendilerini nasıl savunmaları gerektiğini öğreniyorlar artık."

"Örgütünüzde görev yapan kaç kişi var Bay Malcolm X? Muhterem Peder Baş Piskopos T. Chickenwings, bir avuç üyenizin olduğundan söz ediyor."

Piskopos Chickenwings de, bizim 'Hıristiyan düşmanlığı'mızı diline dolamış birisiydi. Adamın üstüne şöyle varıyordum ben de:

"Hıristiyanlık beyazların dinidir. Beyazların elindeki Kutsal İncil ve beyazların onu yorumlayışları, milyonlarca siyah halkı köleleştire-

bilmek amacıyla kullanılan ideolojik tek silâhtır. Beyazların silâh zoruyla kuşattıkları her ülke aynı serüveni yaşamıştır; beyazlar öncelikle bir zemin hazırlamışlardır bu ülkelerde ve İncil'i koltuklarından hiç düşünmeksizin, saldıracakları ülkenin halklarını İncil'den yaptıkları çarpık yorumlarla 'dinsizler' ve 'putperestler' olarak damgalamışlardır. Sonra silâhlarını yöneltmişlerdir bu halklara ve silâhların ardında gizlenen misyonerler de düşman bildiklerini temizlemeye koyulmuşlardır bu ülkelerde."

Beyaz gazeteciler, öfkeli ses tonlarıyla, 'demagoglar' diye adlandırıyorlardı bizi. Ve ben, daha önceden de aynı soruyla iki üç kez karşı karşıya kalmış olduğum için, hazırlıklı bulunuyordum.

"Peki, Yunan tarihine dönüp şöyle bir göz atalım. Belki 'demagog' sözcüğüyle ilgili olarak öncelikle öğrenmeniz gerekenin ne olduğunu anlarsınız. 'Demagog' demek, aslında 'halk öğretmeni' demektir. Sonra, anımsayabildiğimiz demagoglardan bazılarına bir bakalım. Gelmiş geçmiş Yunanlıların en büyüğü olan Sokrat bir 'demagog' olarak öldürülmüştür. İsa Mesih, kendi zamanının bir Musevi Mezhebi olan Ferisiler tarafından, insan ruhunun üstünlüğünü değil de kendi yasalarını desteklemediği için çarmıha gerilmiştir. Çağdaş Ferisiler ise, Elijah Muhammed'e 'kuşbeyinli', 'yobaz, 'demagog' gibi adlar takarak, başına binbir türlü belâ yağdırmak istiyorlar. Ya Gandi'ye ne dersiniz? İngiliz karakollarında kendisine verilen yiyeceği geri çevirdiği için Çörçil'in 'baldırıçıplak zavallı bir fakir' dediği adama? Ama sonunda, çeyrek milyar halk, bütün bir yarımada Gandi'nin ardından yürüdü ve İngiliz Arslanı'nın kuyruğunu ezim ezim ezdiler! Engizisyon mahkemesi huzurunda dikilerek, 'Dünya gene de dönüyor!" diye tutturan Galile'ye ne dersiniz! Kendisine 'kazankaldıran' diyerek saldırıya geçen bütün güçlü Katolik Kiliseleri karşısında gözü yılmayan ve savunduğu düşünceleri bir kâğıda geçirip kapısının üzerine çivileyen Martin Luther'e ne demeli? Bizler, Elijah Muhammed'in yolunda yürüyenler, bir zamanlar, Hristiyanların yeraltı mezarlıklarında, mahzenlerde saklanarak görkemli Roma İmparatorluğu'nun mezarını kazmaya hazırlanmaları gibi şimdi biz de kendi yoksul mahallelerimizde yaşayarak hazırlanıyoruz istikbaldeki savaşımıza."

Telefonda yaptığımız o ateşli çekişmeler, daha dünkü gibi hafızamdadır. Gazeteciler küplere biniyorlardı. Ben de çok sinirli davranıyordum. Ben boyuna tarihe dalmak istiyordum, onlarsa beni güncele çek-

mek istiyorlardı hep. İşlerini güçlerini bırakıp, öteki görüşmelerini bir yana itip, kendi iblis ruhlu kişiliklerini kurtarmaya çabalıyorlardı. Lincoln'ün yaptıklarını, köleleri özgürlüğe kavuşturmasını falan söz konusu ediyorlardı. Ben de, Lincoln'ün yaptığı konuşmalarda siyahlara karşı kullandığı sözlerini örnek olarak veriyordum. Bunun üzerine de, 1954 yılında Anayasa Mahkemesi'nin okullardaki uzlaşma konusunda almış olduğu kararı dillerine doluyorlardı.

"İnsanı şaşırtacak kadar büyük bir başarıdır bu, ve Amerika'da bir başka örneği daha yoktur," diyordum ben de. "Bir zamanlar Anayasa Mahkemesi'nin almış olduğu şu dokuz karardan mı sözediyorsunuz bana? Eskidenmiş onların çıkardıkları kurallara uymak; aldıkları kararlar yasa olarak yerleşmemiştir hiçbir zaman. Hayır! Siyahlara ırk ayrımının ortadan kaldırıldığı söylenmişti ama bu bir oyundu, kandırmacaydı - Hurraa! Hurraa!- ve aynı zamanda bu kararlar beyazlara da, 'İşte sizin kaçamaklarınız,' gibilerden yol gösteriyordu."

Gazeteciler bu kez de, sözlerini kesinlikle çürütemiyeceğim daha başka beyazlar bulup ileri sürmek için yırtınıp duruyorlardı. Hele birisinin bu tartışmalar sırasında sesi iyiden iyiye kısılmıştı, hiç unutmam. "Sence, Amerika'daki siyahların iş falan bulacağı yoktu. Stalin'se bu baskıyı biraz daha artırmıştı."

Ama bu türlü görüşmelerde üzerinde durduğum noktalar hiç önemli değildi, çünkü, ağzımdan çıktığı gibi geçmiyordu basına nasıl olsa. Canı istediği zaman, basının nasıl birden bire ağız değiştirivereceğini, konuyu hemen çarpıtıvereceğini iyi biliyordum, bu beni daha hırslandırıyordu. Sözgelimi ben, "Meryem'in küçük bir kuzusu vardı," diyecek olsam, bu sözüm hiç kuşkusuz, "Malcolm X Meryem'le Alay Ediyor!" şeklinde çıkacaktı basında.

Bütün bunlara karşın, beyazların yönetimindeki basın-yayın organlarına olan kızgınlığım, Zenci 'önderler'e olan kızgınlığımdan daha da azdı, çünkü bu önderlerin saldırıları bitmek tükenmek bilmiyordu. Elijah Muhammed, her şeye karşın bu Zenci 'önderler'e karşı büyük çapta bir karşı saldırıya girişmekten şiddetle sakınmamızı öğütlüyordu bize. "Çünkü," diyordu, "onların hepsi de, siyahları parçalamak, zayıflatmak isteyen iblis ruhlu beyazların oyunlarına kurban gitmektedirler." Elijah Muhammed diyor ki; "Bu tür davranışlar öteden beridir, Amerika'daki siyahların en büyük eksiği olan birleşme duygusunu daha çok zedelemektedir."

Ama yaptıklarını azaltmak yerine, bu siyah kuklalar İslâm Cemaati'ne ve Elijah Muhammed'e saldırmaya, onu durmadan kötülemeye devam ettiler. Bu 'önemli' Zencilere karşı toplum içerisinde konuşmaktan çekiniyormuşuz gibi bir duygu yerleşinceye değin böylece sürüp gitti bu kötülemeler. Elijah Muhammed'in sabrı artık iyice tükenmişti, bu kez de, onun izniyle, ben ateş püskürmeye başladım onlara karşı.

"Günümüzün Tom Amcaları başlarına mendil örtmüyorlar. Bu çağdaş yirminci yüzyıl Tom Amcalarının başlarında silindir şapkalar vardır. Çoğu da kılığını kıyafetini düzeltmiş ve iyi bir eğitimden geçmiştir. Çoğunlukla da kültür ve nezaket timsali gibi görünürler ortalıkta. Yirminci yüzyılın Tom Amcaları'nın Harvard'dan ya da Yale'den öğretim üyesiyle yanyana oldukları görülebilir. Kimileri de Profesör, Doktor, Yargıç ve Muhterem Peder ve hattâ Baş Piskopos Doktor unvanlarına sahip olabilirler. Yüzyılımızın bu Tom Amcaları, meslekten Zencidirler... Bu sözümle, onların, beyazlar yararına çalışmak için Zenciliği bir meslek olarak seçmiş olduklarını söylemek istiyorum."

Beyazların gözdesi, sözümona 'önderler' genel çapta öylesine bir patlama gösterdiler ki, bunun bir eşine Amerikan tarihinde bir daha rastlayamazsınız. Kendilerini ilgilendiren gerçeklere karşı, beyazlardan bile daha hiddetli olarak saldırıyorlardı. Şimdi de bize karşı 'bilimsel' saldırılarını başlatmışlardı. Kendi kişilikleri için, kendi adlarıyla konuşan bu 'önderler'in yerine şimdi, onların nüfuzlu örgütleri saldırıya geçmişti Elijah Muhammed'e karşı.

"Zenci bedenler üstünde beyaz kafalar," diyordum ben de onlar için. 'Zenci kalkınması'nı amaçlıyarak kurulmuş olan örgütlerinin tümü de aynı durumdaydı. Bu örgütlerdeki işleri yürütenler, halkın gözünde siyah önderlerdi bunlar. Kendileri adına beyazlara karşı savaş verildiğini sanan siyahlar, baktıklarında ortalıkta bunları görüyorlardı. Ama her nasılsa, perdelerin gerisinde mutlaka beyazlardan bir patron bulunuyordu; iplerin ucunu elinde tutan bir başkan, bir yönetim kurulu başkanı, ya da bir başka yetkili bulunuyordu her örgütte.

Gerek beyazların, gerekse siyahların yayın organlarında yazı üstüne yazı yayımlanıyordu. *Life, Look, Newsweek* ve *Time* bize ilişkin haberler yayımlıyorlardı. Birçok gazeteler, yalnızca bir iki haber yayımlamakla kalmayıp, İslâm Cemaati'ne ilişkin iki, üç, ve hattâ dört tane seri halinde 'ifşalar' yayımlamaya başlamıştı. Yirmidört milyonluk tirajıyla bütün dünyaya yayılan ve tam on üç dilde basılan *Reader's Digest*'ta, kendisine

şu okuduğunuz hayat hikâyemi anlattığım yazar tarafından kaleme alınmış olan "Elijah Muhammed Diyor ki" başlıklı bir makale yayımlanmıştı; ve bu yazı, bizi adım adım izleyen öteki belli başlı aylık dergileri çok gerilerde bırakmıştı.

Aradan çok geçmeden, radyo ve televizyon dinleyicileri, açık oturumlara, karşılıklı tartışmalara çıkıp İslâm Cemaati'ni savunmamı istiyorlardı benden. Bize durmaksızın saldıran, 'evuşağı' ve 'kapıkulu' Zenciler arasından çıkan, birçokları da doktoralı moktoralı olan bu bilginlerle, ya da birçok beyaz bilginle yüzyüze gelmem gerekiyordu. Elijah Muhammed öğretisinin kamuoyuna hergün biraz daha çarpıtılarak, iftiralar atılarak verilmesi beni sinir ediyordu. Düşünüyordum da, daha önceden ne bir radyo ne de bir televizyon istasyonundan içeri adım atmışlığımın olmayışı nedeniyle, milyonlarca dinleyici karşısına geçip bir mikrofon başında yalnız olarak konuşmak, gözümü korkutmuyor değildi hani. Müslümanların karşısına geçip yaptığım konuşmaları saymazsak, hapishanedeki tartışmalarımızdan başka tecrübem yoktu bu konuda.

Eski dümencilik günlerinden bildiğim kadarıyla, herşeyin bir raconu vardı. Hapishanedeki yaptığımız tartışmalarda, muarızlarımın düşüncelerini kolaylıkla çürütebilmenin yollarını öğrenmiştim, hiç ummadıkları yerlerinden yakalıyordum onları. Radyoda ya da televizyonda tartışmalara girişmenin de, bence bilinmeyen güçlükleri olmalıydı kuşkusuz.

Bize saldıranların nerelerden yola çıktıklarını dikkatle inceleyecek olursam, Elijah Muhammed'i ve onun öğretisini savunmamda bana yardımı dokunabilecek en önemli şeyleri en kısa zamanda öğrenebileceğime inanıyordum.

O radyo-televizyon stüdyolarına da girip çıktık. Şeytanlarla diplomalı-doktoralı siyahlar birbirlerine öylesine candan, öylesine 'kaynaşmış' olarak davranıyorlardı ki!

Karşılıklı sırıtmalar, birbirlerine adlarıyla hitap etmeler, ve daha neler neler. Midemi bulandıracak kadar büyük birer yalan gibi geliyordu bana tüm bunlar. Hattâ bana karşı bile çok senli benli davranıyorlardı. Hepimiz biliyoruz ki beni orada iyice yormak ve adamakıllı konuşturmak istiyorlardı. Bana kahve ikram ediyorlardı. Ben de yalnızca "Hayır, teşekkür ederim" diyordum, nereye oturmam gerektiğini söylemelerini rica ederek. Bazan mikrofon, masanın üzerinde, gözünüzün önünde di-

kilir durur, bazan da küçücük, silindir şeklindeki bir mikrofon, boynunuzun üzerinden aşırılmış bir ipten sarkar durur. Ta başından beri, hep bu tür mikrofonları yeğlemişimdir; masadaki mikrofona uzak durursunuz, yakın durursunuz; kafanızı hep oraya takamazsınız ki.

Oturumu yöneten sunucular, her seferinde de, dini olmayan, kandırıcı birtakım lâflarla tanıtmaya kalkışıyorlardı beni. "... Ve işte New York Müslümanlarının ateşli, öfkeli başkanı Malcolm X'le birlikteyiz bugün..." gibi lâflar ediyorlardı. Sonra kendimi kendim tanıtıyordum Gerek evde, gerekse arabamda, bunun alıştırmasını epey yapıyordum. İster radyoda olalım, ister televizyonda olalım, sunucumuzun sözünü gerektiğinde kesebiliyor ve kendimi ben tanıtıyordum.

"Batı yarımküresindeki Müslümanlar içerisinde en hızlı büyüyen bir topluluğun ruhani önderi Elijah Muhammed'i temsil ediyorum ben. Onun yolunda yürüyen bizler, onun ilâhi öğrenimden geçtiğine ve Tanrı tarafından gönderildiğine inanıyoruz. Biz inanıyoruz ki, Amerika'daki yirmiiki milyonluk siyah halkın içinde bulunduğu bu yürekler acısı durum, ilâhî hikmetin bir sonucudur. Ve gene inanıyoruz ki, bugün Elijah Muhammed'in Amerika'da bulunması, onun 'Zenciler' dedikleri insanların arasında yaymaya çalıştığı öğretisinin varlığı, ve onun, başta bu 'Zenciler' dedikleri insanların durumları olmak üzere, tüm Amerika'ya karşı yaptığı yüreklice uyarıları, hep ilâhi hikmetin birer sonucudurlar. Benim bütün önemim, New York City'deki Yedi Numaralı Mabedimize vekil olarak seçilmeye lâyık görülmüş olmamdan gelmektedir, ve New York City Elijah Mubammed'in kutsal önderliğini yaptığı İslâm Cemaati'nin yalnızca bir parçasıdır."

Soluklanmak için bir an duraksadığımda, gözlerini dikmiş olan beyaz şeytanlarla onların kuklalarına şöyle bir bakıyor, ses tonumu ayarlıyordum.

Elijah Muhammed'e, bana ve tüm İslâm Cemaâti'ne saldırmak dendi mi birbirlerinden geri kalmıyorlar, hop oturup hop kalkıyorlardı. Bu 'Kaynaşma' delisi Zenciler yok mu, bilirsiniz ağızlarına sakız gibi doladıkları şeyleri. Niçin Müslümanlar, Amerika'daki zencilerin sorunlarına en iyi çözümün 'Kaynaşma' olduğunu anlamıyorlarmış? Ayrıntılarına varıncaya değin anlatmaya çalışıyordum bunu.

"Aklıbaşında olan hiçbir siyah kaynaşmayı savunamaz! Aklıbaşında olan hiç bir beyaz da gerçekten kaynaşmaya yanaşmaz! Aklıbaşında olan bir siyah, beyazların siyahlar için sembolik bir kaynaşmadan baş-

ka hiçbirşey yapmak niyetinde olmadıklarını pekâlâ bilir. Hayır! Elijah Muhammed buyuruyor ki, Amerika'daki siyahlar için tek yol, beyazlardan büsbütün ayrılmaktır!"

Radyoda ya da televizyonda beni birkaç kez dinlemiş olanlar bilirler. Benim konuşma yöntemim, söylemek istediklerimi tümden söyleyinceye değin hiç durmaksızın konuşmaktır. En çok bu yöntemi benimsiyordum o zamanlar.

"Muhterem Elijah Muhammed buyuruyor ki; Batı toplumu bozulmaya başladığından, her yerde ahlâksızlık almış yürümüştür ve Tanrı çok yakın bir gelecekte bu toplumu amansızca yargılayacaktır ve kökünü kazıyacâktır bu toplumun. Bu toplumda, kendini koruyabilmesi için siyahların tutması gereken tek yol ise, bu bozuk toplumla hiçbir şekilde uzlaşma yapmaması, bunun tam tersine, ondan iyice ayrılması ve daha dindar olabileceği, ahlâk ölçülerini daha da yüceltebileceği, kendisini baştan yenileyebileceği bir yere, kendi ülkesine çekilmesidir. Batı dünyasının eğitim görmüş diplomatları, çok tehlikeli bu ırk sorununa hiçbir çözüm getirememiştir. Batının mürekkep yalamış hukuk uzmanları başarısızlığa uğramışlardır. Batının toplumbilimcileri başarısızlığa uğramışlardır. Batının ileri gelen önderleri başarısızlığa uğramışlardır. Batının barışsever önderleri başarısızlığa uğramışlardır. Bütün bunlar ırk sorununu çözmekte başarısızlığa uğramış olduğundan, şimdi bizim için oturup düşünmek zamanı gelmiştir. Hiç kuşku yok ki, iki ucu da çıkmazda olan bu ırk sorununu Tanrının ancak Kendisinin çözebileceğine inanmak zorunda kalacağız sonunda."

Ne zaman 'bölünme'den söz etsem, onların pekçokları yaygarayı koparıp, Müslümanların da beyaz ırkçılarla, beyaz demagoglarla aynı şeyler peşinde koştuğunu yapıştırıyorlardı. Aradaki farklılığı açıklıyordum ben de. "Hayır! Biz ayrımcılığa sizden daha çok karşıyız; siz yalnızca sözde karşısınız, bizse eylemde de karşıyız buna! Bizim istediğimiz ayrılmadır, başka birşey olsa gerçek bu! Muhterem Elijah Muhammed'in bize öğrettiğine göre, özgürlüğünüz ve yaşantınız gözetim altındaysa, başka ellerce düzene sokulmaktaysa ayrımcılıktan sözedilebilir. Ayrımcılık, gözetmek, denetmek demektir. Ayrımcılık demek, yüksek tabakadan olanların, aşağı tabakadakileri ezmesi demektir. Oysa ayrılma, her bakımdan birbirine eşit olan iki tarafın da anlaşmaya varmasıyla gerçekleşir, her iki tarafın da çıkarı için! Muhterem Elijah Muhammed bize öğretiyor ki; bizim halkımız, Amerika'daki siyahlar, her ba-

kımdan beyazlara bağımlı kaldığı sürece, iş bulabilmek için, yiyeceğimiz için, giyeceğimiz için, başımızı sokacak bir yer bulabilmek için, beyazlara hep el açacağız. Ve beyazlar yaşantımızı hep denetim altında bulunduracaklardır, yaşantımızı kendi elleriyle düzenliyeceklerdir, ve bize karşı ayrımcılık yapabilecek güce sahip olacaklardır her zaman. Amerika'da yaşayan Zencilerin durumu, bir çocuğun durumunu andırmaktadır tıpkı. Doğum zamanı gelinceye değin çocuk annesinin karnında bekler! Doğum zamanı gelip çattıktan sonra, çocuk anadan ayrılmalıdır artık, yoksa hem anayı mahvedecektir hem kendisini. Çocuğun vakti dolduktan sonra, ana daha fazla taşıyamaz artık onu karnında. Çocuk kendi dünyasını özlemeye ve kendi dünyası için ağlamaya başlar!"

Benim konuşmalarımı dinleyenler, Elijah Muhammed'e ne derece bağlı olduğumu ve söylediğim herşeyde onun sözlerine sonuna kadar sadık kalmaya çalıştığımı bilirler. Kendime herhangibir pay çıkarmak gibi bir çabam olmamıştır asla.

Katıldığım açık oturumların tümünde de -yüzdeyüz- birkaç kişi çıkıp, "Malcolm X Zencileri zorbalığa kışkırtıyor," şeklinde suçlamışlardır beni. Bunlara karşı vereceğim cevaplar için hiç bir zaman hazırlığım olmamıştır.

"Hristiyanlığın Amerika'da gerçekleştirmiş olduğu en büyük mucize, Hristiyan beyazların ellerine düşmüş olan siyahların zorbalığa başvuramayacak denli zayıf yetişmiş olmalarıdır. Tam yirmiiki milyon siyahın, kendilerini ezenlere karşı bir türlü ayaklanamamış olması, gerçekten bir mucizedir. Kaldı ki, tüm ahlâk kuralları ve hattâ demokratik görenekler karşısında temize bile çıkabilirlerdi! Siyah halktan oluşan koca bir ulusun nicedir 'öteki yanağını da çevir' felsefesine, 'ölümden sonra bağışlanacak cennet' felsefesine dört elle sarılması bir mucizedir. Bir mucizedir ki, beyazların bu dünyadaki cennetleri ortasına kurulmuş olan binbir türlü cehennemi yaşamış olmalarına karşın Amerika'nın siyah halkı gene de suskunluğunu korumuştur! Beyazların kıklalığını yapan Zenci 'önderler'in, beyazlara hizmet eden vaizlerin, unvanlara boğulmuş Zenci aydınların ve kendi kardeşlerinin omuzlarına basarak yükselmelerine göz yumulan öteki Zencilerin siyah kitlelerini herşeye karşın susturmuş olabilmeleri bir mucizedir gerçekten."

Size şunu kesin olarak söyleyebilirim ki açıkoturum yaptığımız bu stüdyolarda beyni yıkanmış, 'kaynaşma' delisi Zenci kuklalarla ve kafasında kırk türlü tilki gezinen şeytan ruhlu beyazlarla her karşı karşıya ge-

lişimizde, hep birlikte beni bitkin düşürüp altetmeye çalışırlarken, bu küçük kızıl yıldız radyoda ya da televizyonda parladığı sürece, Elijah Muhammed'e ve İslâm Cemaati'ne yüzdeyüz sadık kalabilmek, onları temsil eden birisi gibi davranabilmek için bütün gücümü ortaya koymuşumdur.

Dr. C. Eric Lincoln'ün kitabı, Müslümanlar hakkındaki tartışmaların yoğunlaşmaya başladığı sırada basılmıştı. İlk kitle yürüyüşümüzü gerçekleştirmeye çalıştığımız zamanlara rastlıyordu.

Televizyondaki 'Nefretin Doğurduğu Nefret' adlı programın bizim hakkımızda 'nefret-öğütçüleri' imgesini bırakmasından hemen sonra, Dr. Lincoln'ün kitabı çıkmıştı ortaya, adı da "Amerika'daki Siyah Müslümanlar"dı. Bu ad üzerine, basın kükremeye başlamıştı. "Siyah Müslümanlar" adı, kitap eleştirisi yapılan her sütunda yer almıştı, ama yalnızca, kitabın bizi eleştiren bölümlerinden alıntılar yapılmıştı ve daha çok da Dr. Lincoln'ün kalemi övülüyordu.

Kamuoyunda kafalar 'Siyah Müslümanlar'a takılıp kalmıştı. Elijah Muhammed'den tutun da İslâm Cemaati'ne mensup en son üyemize varıncaya değin hepimizi üzüyordu bu 'Siyah Müslümanlar' lafı. Bu "Siyah Müslümanlar" yaklaşımını yıkabilmek için iki yıl savaştım. Karşılaştığım her gazete yazarına, dergi yazarına anlattım durumu. Mikrofon başına çıktığım her zaman açık açık söyledim: "Hayır! Biz Amerika'daki siyah halkız. Bizim dinimiz İslâm'dır. Bu yüzden yalnızca 'Müslümanlar' denilmesi gerekir bize!" Ama 'Siyah Müslümanlar' deyimi yer etmişti bir kez belleklerde.

Kitle toplantılarımızın sağladığı başarı umulanın çok üstündeydi. Detroit'teki çalışkan Bir Numaralı Mabedimiz, Elijah Muhammed'i dinlemek için tam on otomobillik bir kervan göndermişti. Chicago'ya, öyle ki, Doğu Sahilleri Mabedleri; yeni mabedlerin yanında, bünyesinde oldukça kalabalık halkı toplamayı başarmış olan eski mabedler de dahil olmak üzere, denilebilir ki yüzelli, ya da ikiyüz, hattâ bazan üçyüz tane büyük, kiralanmış otobüsle yollara dökülmüşlerdi ve Elijah Muhammed konuşma yapmak üzere nereye giderse onlar da arkasından gitmekteydiler. Her otobüste, İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyelerinden ikisi nöbet tutuyordu. Doksana ikiyüzelli santimlik kalın bezleri boyayarak yaptığımız büyük sancaklarımız otobüslerin yan taraflarından sarkıyordu. Karayolundaki herkes, otobüslerin geçtiği yerlerde evlerden, kaldırımlardan bize bakan halk rahatlıkla okuyabiliyordu sancaklarımızdaki yazıları.

Bunlardan başka, yüzlerce Müslüman ve meraklı Zenciler de kendi arabalarına atlayıp katılıyorlardı kalabalığa. Elijah Muhammed de Chicago'dan kendi özel uçağıyla geliyordu. Hava alanlarındaki kitle toplantılarımızın yapıldığı salonlara gelinceye değin, Elijah Muhammed'in yanında, sürekli siren sesleriyle ilerleyen polis arabaları da geliyordu. Emniyet görevlileri, İslâm Cemaati'miz hakkında 'siyah manyaklar' gibi aşağılayıcı lâflar sarfetmişlerdi bir zamanlar. Oysa şimdilerde, gene aynı adamların, gittikleri her yerde yüzdeyüz bir 'olay' çıkaran ya da bir 'kazaya' neden olan 'beyaz manyaklar' için güvenlik tedbirleri alacağız diye, analarından emdikleri süt burunlarından gelmekte.

Amerika, böylesine büyüleyici bir siyah mitingi görmemişti! Elijah Muhammed'in sesini duyabilmek için, ben diyeyim on bin siz deyin daha fazla siyah, önceden kiraladığımız New York St. Nicholas Stadı, Chicago Kapalı Spor Sarayı, Washington Uline Stadı gibi büyük salonlara, geniş yerlere akın ediyor, özel arabalarıyla, bulabildikleri vasıtalarla küme küme geliyorlardı.

Beyazların bu toplantılara katılmaları yasaklanmıştı. Amerikan siyahları, düşlerinde görseler inanmıyacakları böyle birşeyi ilk kez öğreniyorlardı. Bu durumsa, beyaz adamların ve onların kuklalarının yeni saldırılarına hedef ediyordu bizi. "Siyah kafatasçılar... Irkçılar!" Bizi kafatasçılıkla suçlamak! Amerika'nın dört bir yanında sefayı süren siyahlar değil beyazlardı halbuki.

Toplantılarımıza sonradan katılan yüzlerce kişiyi oturtacak yer bulamıyorduk. Salonun dışarısına hoparlörler koymamız gerekiyordu. Kafalarında çeşitli soru işaretleri bulunan büyük bir siyah kitle, oldukça gergin bir havada, heyecandan heyecana sürükleniyorlardı. Toplantı salonunun yöresinde, salonu fırdolayı kuşatan üç dört sıra halinde, düzenli bir şekilde bekleşen İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyeleri, ellerindeki telsizleriyle sürekli haberleşiyorlardı. Salonların tam girişindeki odalarda, gene İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyeleriyle, beyaz örtülere bürünmüş Müslüman kızlar, içeriye girmek isteyen her kadının, erkeğin ve çocuğun üstünü çok titiz bir şekilde arıyorlardı. İçeriye, içki, uyuşturucu madde gibi şeylerin ve Elijah Muhammed'e karşı girişilebilecek herhangi bir suikastte kullanılabilecek yaralayıcı şeylerin alınmamasına dikkat ediliyordu daha çok. Elijah Muhammed, birisi tarafından yaralanmaktan falan ölümüne korkuyordu ve bunun önüne geçebilmek için de çok titiz bir şekilde arama yapılmasını istiyordu. Bunun nedenini, bugün daha iyi anlıyorum.

İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyeleri, miting gününün erken saatlerinden itibaren yakın bölgelerden kalkıp gelen yüzlerce grubun temsilcisi olarak görev yapmaktaydı.. Birçokları da, gelenleri numaralı yerlere oturtmak için teşrifatçılık yapıyordu. Ana salonun arkadan itibaren yarısına kadar bütün yerler ve geriye kalan bütün balkonlar çeşitli bölgelerden gelen siyahlar tarafından dolduruluyordu. Onların önündeki bütün sıralardaysa Müslümanlar oturuyorlardı. Kızlar tepeden tırnağa beyaz giysiler erkeklerse beyaz gömlekler üzerine siyah giysiler giyerlerdi... Ön tarından bir bölüm de sözümona 'büyükbaş' siyahlar için ayrılırdı. Bunların pek çoğu, bu toplantılara çağrılı olarak katılırlardı. Aralarında, bize saldırmaktan bir türlü usanmayan zavallı kuklalarımız, papağanlarımız, aydınlarımız ve meslekten Zencilerimiz de bulunurdu. Yoksulluktan ve sefillikten şaşkına dönmüş olan siyah kardeşlerine herkesten önce yol göstermeleri gereken, siyahların kurtarılmasında en çok sorumluluk yüklenmesi gereken bu tahsilli kişilerin durumunu düşündükçe, büyük bir üzüntüye boğulurdu Elijah Muhammed. Elijah Muhammed'in söylediklerini, bir tek hecesini bile kaçırmamasıya dikkatle dinlemelerini, gerçekleri bir de bizzat Elijah Muhammed'in ağzından duymaları için onun dediklerine iyice kulak vermelerini isterdik onlardan.

Önden iki ya da üç sırayı, siyah muhabirlerle kameramanlar dolduruyordu; bu gazetecilerin bir kısmı siyah basının önde gelenleriydi, bir kısmı da beyazların yönetimindeki yayın organlarında çalışıyorlardı. Gazetelerde, dergilerde, radyoda, televizyonda falan. Amerika'daki siyah yazarlar için Elijah Muhammed bulunmaz bir nimetti. Çünkü İslâm Cemaati'ne ilişkin yazılar yazmak, denilebilir ki başarıya giden tek yoldu ve bu tür yazarların çoğu bugün büyük çapta üne kavuşmuşlardır.

Konuşmacının bulunduğu sahnede, Elijah Muhammed için hazırlanmış olan kürsünün beş altı adım gerisinde düzenlice sıralanmış sandalyalar bulunurdu, vekiller ve öbür görevliler içindi bunlar. Sahnenin arka kapısından girip yerlerimizi alırdık. Vekil arkadaşlarımızın bazıları, sırf orada bulunabilmek için, yüzlerce millik uzaklıktaki bölgelerden kalkıp geliyorlardı. Sandalyalarımızda gülümseyerek oturuyor, yakınımızdakilerle el sıkışıyor ve birbirimizi yeniden görmenin verdiği sonsuz sevinçle "Es-Selâmü Aleyküm", "Ve-Aleyküm Selâm" diyerek selâmlaşıyorduk.

Her seferinde de, Elijah Muhammed'in epeydir hizmetinde olan eski görevlilerin dışında, yeni açılan küçük mabedlerin genç imamlarıyla

da karşılaşıyor, tanışıyorduk. Bu cümleden olarak; ağabeylerimden Wilfred Detroit'teki mabedde, Philbert Lansing'deki mabedde imamlık yapıyorlardı. Vekil Jeremiah X, Atlanta'daki mabedin başındaydı o sıralar da Vekil John X, Los Angeles'deki mabedde görev yapmaktaydı. Elçi'nin oğlu olan Vekil Wallace Muhammed, Philadelphia'daki mabedin başındaydı. Atlantic Kenti'ndeki mabedde de Vekil Woodrow X bulunuyordu. Vekil kardeşlerimizden pek çoğunun özgeçmişleriyse bambaşkaydı. Washington'daki mabedde görevi olan Vekil Lucias X, önceleri bir Cumartesi Dervişi'ydi ve otuziki dereceden masondu. Camden'deki (New Jersey) mabedinde bulunan Vekil George X, patoloji uzmanıydı. Vekil David X, önceleri Richmond (Virginia) kentindeki Hristiyan kilisesinde vaizlik yapmaktaydı. Kendisiyle birlikte cemaatinin çoğunluğu Müslüman olunca, kilise de olduğu gibi değiştirildi ve şimdiki Richmond Mabedi'miz böylece kurulmuş oldu. Boston Babedi'mizdeki değerli, genç Vekil Louis X, daha önceden 'Büyüleyen ses' diye üne kavuşmuş, herkesçe tutulmuş bir şarkıcıydı. İslâm Cemaati'nin ilk şarkısı olan "Beyazlara Cennet Olan, Cehennemdir Siyahlara", onun tarafından bestelenmiştir. Vekil Louis X, ayrıca bizdeki ilk oyun yazarıdır; yapıtının adı da, 'Orgena' (Sondan başa doğru okunduğunda 'Bir Zenci' anlamına gelmektedir. Oyunda sembolik bir beyaz ele alınmakta, beyaz olmayanlara karşı işlemiş olduğu suçlarının tümünden de sorguya çekilmekte, soruşturmaya her türden siyah katılmakta. Adam sonunda suçlu bulunmakta, ölüm cezasına çarptırılmakta ve 'zavallı zenciler için' yapmış olduklarını çığlık çığlığa açıklarken sürüklene sürüklene çıkarılmakta sahneden.

Sözünü ettiğimiz Vekil Louis X'ten daha da genç olanları vardı vekillerimizin; Hartford Mabedi Vekili Thomas J. X bunlara örnek olarak verilebilir. Başka bir örnek de Buffalo Mabedi'ndeki Vekil Robert J. X'tir.

Elijah Muhammed'e bağlı olan mabedlerin hemen hepsinin de ya kuruluşunda ya da örgütleşme aşamasında benim emeğim geçmiştir. Tüm bu mabedlerde görev yapmakta olan vekil kardeşlerimizle tek tek selâmlaşırken 'avlanma'ya çıktığımız demler ya da siyahların kalabalık olduğu yerlerde kapı kapı dolaştığımız zamanlar bir bir canlanıyordu gözlerimin önünde. Evlerin küçük odalarında bazı zamanlar yedi kişiyi aşmayan bir grupla yaptığımız sayısız toplantı bir türlü silinmiyordu belleğimden. Adım adım ilerleyen çalışmalar, bir mabed kurabilmek için gösterdiğimiz çabalar! Kokmuş dükkânlardan bozulup Müslüman-

ların emekleriyle yağ döksen yalanacak hale getirilen yerler için kiralık sandalyalar aradığımız o günler.

Koskoca bir salonun geniş sahnesinde toplanmış olan bizlerin ve karşımızdaki yoğun kalabalığın gözleri önünde, Allah'ın sınırsız kudreti, varlığını açıkça belli ediyordu; ilgilendiğim kadarıyla görebiliyordum bunu. Elijah Muhammed'in daha önceden bana söylemiş olduğu birçok şeyin gerçek anlamını ilk kez anlıyordum : ikiyüzlülerin başlattığı koğuşturmalar sonucu, bir kurbanlık gibi kentten kente dolaşıp durduğu günlerde, Allah ona, birgün gelip öğretiyi dinlemek üzere kitlelerin akın akın gelmeye başlıyacağını bildirmiş, bu sahneyi açıkça göstermişti. Beyazların zindanlarına kapatılıp yıllarca çürütüldüğü o dönemlerde de aynı görüntülerin ikide bir gözleri önüne gerildiğini söylüyordu Elijah Muhammed.

Sel gibi kitlelerin dinmek bilmeyen fısıltıları birden kesiliyordu...

Mikrofona ya İslâm Cemaati'nin Devlet Bakanı John Ali ya da Boston Mabedi'nin Vekili Louis X geliyordu. İslâm sayesinde siyahlara açılacak olan yeni dünyadan sözedip, tüm siyahların içinde bulundukları havayı daha da canlandırıyorlardı. Tynetta Dynear Bacı da o tatlı sesiyle kadınlara sesleniyor, Müslüman kadınların yapmış oldukları bağışların önemine, taşıdığı anlama değiniyor, Amerika'daki siyahların bedensel, ruhsal, ahlaksal, sosyal, siyasal yönlerden kurtulabilmeleri içirt Müslüman kadınlarına düşen görevleri açıklıyordu.

Daha sonra da ben geliyordum mikrofona; herşeye karşın ta Chicago'dan uçağa atlayıp bildiklerini bize öğretmek için buralara değin gelen Elijah Muhammed'in söylediklerinin sessizce dinlenebilmesi için dinleyicileri hazırlamam gerekiyordu önceden.

Ellerimi havaya kaldırıp sesleniyordum, "Es-Selâmü Aleyküm!"

"Ve-Aleyküm Selâm" Müslümanların oturduğu sıralardan yükselen bir ses tufanıydı bu.

Bu gibi durumlarda yaptığım konuşmalar dönüp dolaşıp aynı noktalara geliyordu:

"Siyah kardeşlerim ve bacılarım, inanan ve inanmayan herkese sesleniyorum. Bizi birbirimize kenetleyebilecek en büyük bağa hepimiz de tek tek sahibiz... hepimiz de siyahız.

"Bütün gün boyunca size Muhterem Elijah Muhammed'in ne büyük bir zat olduğunu anlatıp duracak değilim. Ancak, size onun bir tek yanını, en büyük büyüklüğünü açıklayacağım! Hem size, hem bana, asıl

düşmanımızın kim olduğunu açıklayabilecek ilk ve tek kişidir Elijah Muhammed!

"Muhterem Elijah Muhammed, burada, herkesin gözü önünde bize herşeyi söylemek cesaretini gösteren ilk siyah önderdir. Söylediklerini evlerinize döndüğünüzde yeniden iyice bir düşünün, o zaman anlıyacaksınız ki, yaşantımızın sonuna değin paçamızı bir türlü kurtaramadığımız, her an karşılaşabildiğimiz, her an bizi tedirgin etmekte olan şeylerdir bunlar!

"Bizim tek düşmanımız vardır ve o da beyazlardır!

"Elijah Muhammed'in bize bu gerçeği öğretmesi o kadar önemli birşey midir? Evet, çünkü, düşmanımızın kim olduğunu bir öğrenirseniz, aranızı bir daha açamıyacaktır ve sizi birbirinize karşı bir daha kışkırtmıyacaktır düşmanınız! Çünkü düşmanınızın kim olduğunu bir anlarsanız, ömür boyu sağır, dilsiz ve kör kalasınız diye size bir daha oyunlar oynayamıyacak, yalanlar söyleyemiyecek, tuzaklar kuramıyacak, ikiyüzlülük edemiyecek ve şeytanca davranışlarda bulunamıyacaktır düşmanınız!

"Düşmanınızın kim olduğunu bir anlarsanız, beyninizi bir daha yıkayamıyacaktır, gerçekten bir cehennemde yaşayıp gitmekte olduğunuzu göremiyesiniz diye gözlerinizin önüne perdeler geremiyecektir düşmanınız. Sizin bir cehennem içerisinde yaşayıp durduğunuz bu yeryüzünde, aynı dünyada kendisinin bir cennette yaşamakta olduğunu görmenizi engelleyemiyecektir! Beyaz Hristiyanların bağlandıkları aynı Tanrıya tapınmanız gerektiğini size öğütleyen bu düşman, söylediklerine bakılırsa, bütün insanlığın peşinde olduğu aynı şey için çırpınmaktadır!

"Evet, işte bu şeytandır bizim düşmanımız. Size şimdi kanıtlayacağım bunu! Elinize günlük gazetelerden herhangi birisini alınız! Bizim dindar önderimize yöneltilmiş olan asılsız saldırılara bir göz atınız. Bunun sonucu olarak çıkarabildiğiniz tek gerçek şudur: bu Kafkas Irkı* kendi kuklası olmayan, kendi papağanlığını yapmayan hiç kimsenin, bizim halkımız hakkında konuşmasını istemez. Şeytan ruhlu, köleci bu Kafkas ırkı, kendisini terk etmemizi ne ister, ne de umar, gene de, onlarla içice yaşayıp gittiğimiz bu yerde, bizi toplumun en alt düzeyine itelemekten geri durmaz!

---

* Burada, beyazların kökeni olarak kabul edilen bir ırk, "Caucasian Race" kastediliyor.

"Bu beyazlar, gözlerden uzak yerlerde, köşede bucakta siyahları sıkıştırmaktan her zaman zevk almışlardır. Bu beyazlar, her zaman, 'Ee, halkınız arasında ne var ne yok?' diye sorabilecği siyah önderleri bağrına basmıştır. Ama Elijah Muhammed hiçbir konuda beyazlara boyun eğmediğinden, beyazlar nefretle sözederler kendisinden! Beyazların ondan nefret ettiklerini duyduğunuz zaman, duygu size de bulaşır, çünkü Kutsal Kitap'a özgü hikmetleri kavrayamıyorsunuz, anlayamıyorsunuz söylenenlerin birer iftira olduğunu. Irkçı demelerinin, nefret-öğütçüsü demelerinin, ya da kuru kuruya beyaz-düşmanlığı yaptığı ve siyahlar konusunda üstün ırkçılık tasladığı iddialarının asılsız olduğunu."

Sonra dinleyiciler ani bir dalgalanışla yüzlerini çeviriyorlardı...

Sahnenin gerisindeki daracık aralıktan ortaya doğru gelmeye başlıyordu Elijah Muhammed. Eskiden bizim küçük mescidlerimize de böyle bir merasimle girerdi. Tüm bakışlar, İslâm'ın efendi, uysal, kahverengi-derili Kuzusu olarak saygı duyduğumuz bu zata çevriliyordu. İri gövdeli, birbirine sıkıca kenetlenmiş, geniş adımlarla yürüyen İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyelerince etrafı iyice kuşatılmış olurdu. Elinde Kutsal İncil ve Kur'an-ı Kerim bulunurdu. Başındaki küçük, yuvarlak taç üzerinde, İslâm'ın bayrağını simgeleyen güneş, ay ve yıldızların altın işlemesi vardı. Müslümanlar hayranlıklarını açığa vurmaktan kendilerini alamazlar, çığlıklarıyla karşılarlardı kendisini. "Uysal Kuzu!", "Es-Selâmü Aleyküm!", "Hamd Yalnız Allah'adır!".

Yalnızca benim gözlerimden değil, daha birçok gözlerden de yaşlar dökülmeye başlardı o sırada. Yolunu yitirmiş zavallı bir mahkûm iken elimden tutup kurtuluşa erdirmişti beni. Kendi öz oğluymuşum gibi beni kendi evinde eğiten de Elijah Muhammed'di. İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyeleri birdenbire, bütün dikkatleriyle dimdik bir vaziyet aldıktan ve Elijah Muhammed sahnede birkaç adım ilerledikten sonra, aralarında benim de bulunduğum bütün vekillerinin ayağa fırlayıp yanına koşuştukları, Elijah Muhammed'le tek tek kucaklaşarak el sıkıştıkları o anlarda içimde peydahlanan şeyler, sanırım, şu son günlere gelinceye kadar bile daha fazlasını tadamadığım o doruk noktaya ulaşmış heyecanlardır...

Elijah Muhammed'i dinlemek için gelmiş olan, dünyanın en yoğun siyah kalabalığını daha çok bekletmemek için hemen mikrofona koşuyordum.

"Benim siyah kardeşlerim ve bacılarım; bizim kim olduğumuzu kimse gerçekten bilemiyecektir... biz kendimizin kim olduğunu bilme-

diğimiz sürece! Nerede olduğumuzu bilmedikçe, hiçbir noktaya ulaşamıyacağız. Muhterem Elijah Muhammed bize açıklamaların en gerçeğini yapacak ve durumların en gerçeğini gösterecek. Tüm bunlar Amerika'daki siyahlar tarafından ilk olarak bilinmiş olacaktır.

"Bu zatın yanında olabilirsiniz ama, elinde bulundurduğu gücü ve yetkiyi asla düşleyemezsiniz... (Size şunu söyleyeyim, bütün kalbinizle bana inanımız ki, Elijah Muhammed'in sahip olduğu gücü tam ense kökümde hissediyordum.)

"Elinde bulundurduğu gücü asla sergilemez ve gösteriş olsun diye de açığa vurmaz. Ama Amerika'da, haydin dendiğinde canlarını seve seve feda edebilecek serdengeçtileri bulunan bir başka lider daha yoktur! Ama bu sözlerimle de, güçsüzlüğü kanıtlayan beyazların önünde eğilip ölümü beklemek gibi şeyleri söylemek istemiyorum... Hani şu oturma grevleri, yürüme grevleri, açlık grevleri, pasif direnişler, yaşamaya boykot etmeler falan değil benim söylemek istediğim.

"Siyah kardeşlerim ve bacılarım! Amerika'nın en erdemli siyahını dinlemek için kalkıp geldiniz evlerinizden. Ve işte dinleyeceksiniz birazdan, Amerika'nın en gözüpek siyahını. Amerika'nın en korkusuz siyahını! Kuzey Amerika dedikleri bu cehennemin en güçlü siyahını!"

Sonra Elijah Muhammed, suskunluğa gömülmüş olan dinleyicilerin karşısına birden çıkıp, efendi görünüşlü donuk yüzüyle bir an karşısındakileri süzüyordu. Sonra, "Es-Selâmü Aleyküm!" diye sesleniyordu.

"VE ALEYKÜM-SELAM!"

Dinlemeye hazırlanırken böyle bağırıyordu Müslümanlar. Tecrübeleriyle bilirlerdi ki, o dakikadan başlamak üzere Elijah Muhammed, tam iki saat boyunca gerçeğin iki ucu keskin kılıcını sallayacaktı aralıksız olarak. Doğrusu ya, bronşlardaki nefes darlığına hiç aldırmaksızın Elijah Muhammed, uzun konuşmalara girişmekle, kendi bünyesinin kaldıracağından daha ağır yüklere girmiş oluyordu. Bu durumu bilen her Müslüman üzülmekten kendini alamıyordu.

"Şu anda karşımda hazır bulunanlardan pek çoğunun sahip olduğu gibi bir mertebeye sahip değilim ben. Ama tarih sizin mertebelerinize bakmaz.

"Daha siz mini mini bebeklerken, beyazlar içinize silinip atılması güç korkular salmışlardır. Bir insanın ömrü boyunca karşılaşabileceği en amansız düşman sizin başınızdadır. Korkudur bu da. Kesinlikle biliyorum, bir çoklarınız gerçeklere kulak vermekten bile korkuyorsunuz.

Korkutula korkutula ve yalanlar dinleye dinleye büyütüldünüz çünkü. Ama ne pahasına olursa olsun, üstünüzdeki bu yoğun korkuyu silkip atıncaya değin size gerçekleri anlatmakta kesin kararlıyım...

"Sizi bu ülkeye getiren başınızdaki efendilerinizdir ve geçmişteki herşeyiniz de böylece karanlıklara gömülmüştür. Bugün, gerçek dilinizi bilmiyorsunuz artık. Hangi kabileden geliyorsunuz? Adını zaman zaman duysanız bile, bilemezsiniz artık hangi kabileden geldiğinizi. Asıl kültürünüz hakkında da hiçbir şey bilmiyorsunuz. Asıl soyadınızdan bile haberiniz yoktur. Kullandığınız adlar, herhangi bir beyazın adıdır! Sizden oldum olası tiksinen beyaz efendinizin adıdır kullandığınız!

"İncil dendi mi, Hristiyanlık dendi mi, herşeyi fazlasıyla bildiğinizi sanıyorsunuz. Hattâ, Hristiyanlıktan başka hiçbir şeyin doğru olmadığına inanacak kadar da aptalsınız!

"Şu yeryüzü kendisinin kim olduğunu bilmeyen, kendi soyundan haberi olmayan, kendi tarihini tanımayan, asıl düşmanının kim olduğunu kavrayamamış olan tek topluluk sizsiniz! Beyaz efendilerinizin maksatlı olarak size öğrettiklerinin dışında, kesinlikle hiçbir şey bilmiyorsunuz! Efendilerinizse, ancak kendisine ve kendi türüne çıkar sağlayabilecek şeyleri öğretmektedir size. Efendileriniz, sırf kendi çıkarları için; ne idiği belli olmayan, sünepeleşmiş, elinden tutanı kalmamış 'Zenci' dedikleri bir ırktan olduğunuzu öğretmektedir size.

"Bakın, 'dedikleri' diyorum, çünkü siz asla bir 'Zenci' değilsiniz. 'Zenciler' diye bilinen bir ırk mı varmış sanki! Kökeni Asyalı olan bir ulusun, Şahbaz kabilesinin çocuklarısınız siz! 'Zenci' deyimi, köleci efendileriniz tarafından size zorla yakıştırılan sahte bir isimdir! Bu ülkeye siyahlarla dahi ilk köle gemisi ulaştıktan beridir beyazlar, bana ve size ve bizden olan herkese ne yapmışlarsa zorla yapmışlardır."

Elijah Muhammed soluğunu toplamak için bir an duraksarsa, huzurundaki Müslümanlar başlıyorlardı hep bir ağızdan bağrışmaya; "Uysal Kuzu" (...) "Hamd Yalnızca Allah'adır!" (...) "öğret bize, Elçi!" (...) Sonra sürdürüyordu konuşmasını:

"Amerika'da yaşayan siyahların, içinde bulunduğu kara cahilliğe, içimizde beslediğimiz kendisinden tiksinme duygusuna bir bakalım; bunlar, beyaz efendilerinin bize öğretmeye değer bulduğu şeylerin en güzel örnekleridir. Herşeyi bir yana bırakarak kendi aramızda bir birlik oluşturmak konusunda, şu yeryüzü yuvarlağındaki herhangi bir kişi gibi, sıradan bir sağduyuya mı sahip çıkmalıyız? Asla! Kaldı ki, kendi

kendimize aşağılayıcı bir gözle bakmaktayız, kendi kabuğumuza çekilmişiz ve arzularımızı açığa vuramıyoruz, beyazlarla bütünleşmeye çalışıyoruz! Bundan daha gülünç bir manzara düşünemiyorum. Ellerine geçen her fırsatta beyazların hergün size binlerce kez söylediklerini bir anımsayın; 'Burada oturamazsın, buraya giremezsin, burada zıkkımlanamazsın, içemezsin, yürüyemezsin, çalışamazsın, buradan geçemezsin, burada oynayamazsın, burada uğraşamazsın.' Bütün bunlara bakıp da, beyazların sizinle kaynaşmaya hiçbir şekilde yanaşmıyacaklarını hâlâ göremiyor muyuz?

"Beyaz adamın tarlasını süren sizsiniz! Yemeğini pişiren sizsiniz! Çamaşırlarını yıkayan sizsiniz. Efendiniz evinde yokken karısına, çoluğuna çocuğuna göz kulak olan sizsiniz. Hattâ gerekirse, onları göğüslerinize dayayıp emziren de sizsiniz! Dahası, sıra Hristiyanlığa geldi mi, kendi malı olan Hristiyanlığı size aşılayan efendinizden hiç geri kalmıyorsunuz ve hattâ ondan daha da baskın çıkıyorsunuz!

"Zengin bir ülke kurabilmek için çırpınan efendilerinize yardım edeceğiz diye kan - ter içerisinde kaldınız. Bugünse hesaba kitaba gelmiyecek yardımlar yapmaktalar dışarıya, kendi düşmanlarına bile! Ve bu düşmanlar efendilerinize kafa tutacak bir düzeye gelince de, onlara karşı savaşacak olan ve efendileriniz uğrunda ölüme koşacak olan tutsak askerler gene sizlersiniz. Ve sözümona 'barış' zamanlarında da bu efendilere sonsuza değin sadakatla hizmet edecek olanlar gene sizlersiniz.

"Hal böyleyken gene de, Amerika'nın Bu Hristiyan beyazları, kendi çıkarları uğrunda yalnızca zavallı insanlar olarak bunca kahırlara katlanan siyahlara karşı, bizlere karşı, insanlık namusunun gerektirdiği en küçük adalet duygusu beslememekte, bizleri hiç hesaba katmamakta, bizleri asla tanımamaktadır!.."

"Yaşa varol!" (...) "Ah-hah!" "Öğret bize, Elçi!" (...) "Ya!" (...) "Anlat onlara!" (...) "Doğru söylüyorsun" (...) "Hiç inme oradan, sevgili Elçi!" (...) "Ah evet!"

Müslümanların dışındakiler de bağırmaya başlıyorlardı artık. Biz Müslümanlar, Hristiyan Zencilerin gösterdiği ilgiden daha az ilgi gösteriyorduk görünüşte. Ve şimdi, konuşmanın bu aşamasında durum eski zamanlarda yapılan büyük açık hava toplantıları andırıyordu giderek.

"Öyleyse, siyah halklar olarak biz, bizden böylesine nefret eden efendilerimizden ayrılalım kendi başımıza! Bir bakıma sözde 'Kaynaşma' için yalvarıp duruyorsunuz onlara! Ya bu köleci beyazlar, bu ırz

düşmanları hangi havadan çalıyorlar! Siyah kan zaten melezleşmekte olduğundan, ırk ayrımının kaldırılmasına uğraşmayacaklarını söylemektedirler! Böyle söylüyor onlar ve bir de bize bakın! Oturduğumuz yerde başlarınızı çevirip de bir bakın birbirinize! Beyazlar bizi, ötekilere benzeteceği kadar benzetmiştir zaten. Atalarımızın has rengini, siyahlığını koruyabileniniz yok denecek kadar azdır!"

"Yüce Tanrım, adam doğru söylüyor!" (...) "Öğret bize, Elçi" "Dinleyin! Kulak verin ona!"

"İçimizde, siyah denilebilecek birisini bırakmamıştır beyazlar," diye sürdürüyordu konuşmasını Elijah Muhammed. "Bu yüzden de aşırı şekilde iğreniyor bizden. Kendisinden iğrendiğini, bize karşı yaptıklarından iğrendiğini açığa vurmak istiyor sanki ve diyor ki, hukuk nezdinde, damarlarımızda bir damlacık siyah kan taşıyorsak, çıkartacakları yasalar bu konuya eğildiği sürece tümümüz de siyah olarak kalacağız demekmiş. İyi öyleyse elimizde kalan son şeyimiz buysa, bu bir tek damlayı ıslah etmek istiyoruz!"

Elijah Muhammed'in cılız bünyesi daha fazla dayanamıyacakmış gibi geliyordu. Ama sürdürüyordu öğretisini açıklamayı:

"Öyleyse ayrılmayız beyazlardan. Bu istek beyazların da vurguladıkları neden için gereklidir, kendimizi daha fazla 'kaynaşma'dan kurtarabilmek için zorunludur bu!

"Öyleyse niçin bu beyazlar; kendilerinin iyi olduğunu sanan ve her fırsatta kendilerini iyi kalpli olarak nitelendiren, eli açık olduklarını durmadan yineleyen bu beyazlar, kendi can düşmanlarına bile hesapsız para yardımlarında bulunan bu beyazlar, kendilerinin sadık köleleri ve hizmetçileri olan siyahlar için ayrı bir eyalet kurulmasına niçin yardım etmek istemezler. İçişlerinde bağımsız olabilecek bir devlet kurulmasına niçin yanaşmazlar? Beyazların gecekondu semtlerinden, piyasada oluşturdukları ekmek kuyruklarından kendimizi kurtarabileceğimiz bağımsız bir ülke! Üstelik, bu gecekondular, bu ekmek kuyrukları yüzünden kendilerini büyük zararlara soktuğumuzdan yakınıp duruyorlar! Kendi yağımızla kavrulabiliriz biz! Gücümüzün yetebileceği şeyleri hiçbir zaman yapamamışızdır, çünkü beynimiz adamakıllı yıkanmıştır ve bir eksiğimiz olursa, bir şeye hemen koşup efendilerimizden istemeye, onlara el açmaya alıştırılmışız iyice."

Böylece aradan hemen hemen doksan dakikalık bir süre geçtikten sonra, Elijah Muhammed'in gerisinde oturan vekiller yerlerinde dura-

mıyorlar, ona doğru yaklaşıp da konuşmasını bitirmesi gerektiğini duyurmak isteğiyle kendilerini zor tutabiliyorlardı. Artık ayakta durabilmek için ellerini kürsünün kenarlarına dayayıp destek almaya çalışıyordu Elijah Muhammed.

"Siyahlar olarak neler yapabileceğimizi bilmiyoruz daha biz. Hiçbir zaman kestiremezsiniz nelerin yapılabileceğini. Kendi başına bırakılmadıkça, davranışlarında özgür olmadıkça, neler yapabileceğini! Evinizde beslediğiniz, gözünüzden ayırmadığınız kedinizin, kendi kendisini besleyip besleyemiyeceğini, kendisini koruyup koruyamıyacağını anlamanız için, kediyi kendi haline bırakmanız, ormana salıvermeniz gerekmez mi!

"Amerika'daki siyahlar olarak nelere gücümüzün yeteceğini ortaya koymak için, hiçbir zaman serbest olmadık ki! Teoride ve pratikte kendi kendimizi çekip çevirecek güce sahibiz! Hepimiz de ömür boyunca çiftliklerde sürünmekteyiz. Kendi yiyeceğimizi kendi başımıza kaldırabiliriz elbet. Kendi ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için fabrikalar kurabiliriz! Ticaretimizi ve sanayimizi rayına oturtmak için kendi düzenimizi kendimiz kurabiliriz ve kalkınıp öteki medeni halkların düzeyine ulaşabiliriz.

"Bizi kuşatan bu beyin yıkama işlemlerinden paçamızı kurtarabilir, içimizdeki kendinden utanma duygularının kökünü kazıyabiliriz ve kardeş kardeş yaşayıp gidebiliriz hep birlikte...

"(...) Bizim diyeceğimiz bir karış toprak! (...) Herşey kendimiz için! (...) Bırakınız kendi başının derdine baksın bu beyaz efendiler (...)"

Artık daha fazla konuşamıyacak bir duruma geldi mi, konuşmasını birdenbire kesiverirdi Elijah Muhammed.

Ayakta tutulan alkış temposu şiddetini giderek artırır, katı bir ses duvarı örülürdü adetâ oracıkta.

Sonunda kürsüye çıkıp dikilirdim ve İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyeleri, para toplamak için kullandığımız yağlı kağıtlardan yapılmış kovaları alarak sıra sıra dolaşmaya başladıklarında dinleyicileri susturmaya çalışırdım ellerimi sallayarak. Sonra konuşmaya başlardım:

"Dinlemiş olduklarınızdan da anladığınız gibi, düşündüklerinizi gerçekleştirebilmesi için Elijah Muhammed'e beyazların paralarından bir yarar yoktur. Kendisini 'şevklendirmek' ve 'desteklemek' için, Elijah Muhammed'in düşünceleri ve onun izinde yürüyenler, 'kaynaşmış' değildirler. Elijah Muhammed'in programı ve örgütü pür-siyahtır!

"Yalnızca siyahların desteğiyle ayakta duran tek siyah örgüt biziz. Şu, sözümona 'Zenci kalkınması' için kurulan örgütler, onlar yok mu, eşit haklar elde edebilmek için verdiğiniz savaşta sizin yanıbaşınızda olduklarını söylemekle, sizi düpedüz aptal yerine koymaktadırlar. Beyazların size vermek istemedikleri haklarınız uğrunda beyazlara karşı savaştıklarını söylemekle bu oyalayıcı örgütler sizi hiçe saymaktadırlar. Hem sonra, bu tür örgütleri destekleyenler de gene beyazlardır! Bunlardan herhangi birisine üyeyseniz yılda iki, üç ya da beş dolarınızı çekinmeden bağışlamaktasınız ama ya bu örgütlere yılda ikibin, üçbin, beşbin dolarlık ödenek ayıranlar kimlerdir peki? Kuşkusuz beyazlardır! Onlar beslemektedir bu örgütleri! Böylece, bu örgütleri yönetenler de aslında beyazlardır. Bu örgütlere akıl hocalığı eder onlar, sonra da büsbütün elde eder! Akıl var, yakın var; şöyle bir düşünün kendi kendinize; masraflarını çektiğiniz birisinin, diyelim ki çocuğunuzun denetimi sizin elinizde değil midir, ona söz geçiremez misiniz, öğütler veremez misiniz?

"Beyazlar Elijah Muhammed'i desteklemek için can atacaklardır elbet. Çünkü, Elijah Muhammed onların desteklerine bir kez güvenmeye başlarsa, kendisine öğütlerde bulunmaya başlayacaktır beyazlar. Siyah kardeşlerim ve bacılarım! Bütün siyahlara açık olan bu toplantıları düzenleyebilmesi ve size gerçekleri anlatabilmesi için Elijah Muhammed'e gerekli olan tek şey sizin yardımlarınızdır, yalnızca siyahların parasıdır. Sizden pürsiyah destek isteyişimizin nedeni budur işte!"

Para kovalarını dolduran kağıt paralar hemen hemen hep teklikti. Bir teklikten fazla olanlar da çıkıyordu arada bir. Dolan kovalar hemen boşaltılıyor ve İslâm'ın Nimetleri örgütünün üyeleri dinleyici bırakmayıp dolaştıkça yeniden dolduruluyordu.

Dinleyicilerin içinde bulunduğu havadan anlaşıldığı üzere, halkın birbirine olan bağlılığı iyice sarsılmışa benziyordu. Toplanan bağışlar hemen her seferinde de, bu kitle toplantılarımızın masraflarını karşılamaya yetmiştir; elde kalan üç beş kuruş olursa onlar da, İslâm Cemaati'nin kuruluşunu bütünlemeye yarayacak işlerde kulanılmıştır.

Fazlasıyla ilgi gören birkaç toplantıdan sonra, Elijah Muhammed, toplantılarımızı beyaz basının da izlemesine izin verilmesini emretti. İslâm Nimetleri'nde görevli bulunanlar, bu basın görevlilerini tepeden tırnağa adamakıllı arıyorlardı. Toplantıya katılmak isteyen herkesin aranışı gibi bu basın mensuplarının da defterleri, fotoğraf makinaları, hattâ makinalarının kaplarına varıncaya değin taşıdıkları herşey aranıyordu.

Daha sonraları, Elijah Muhammed yalnızca basın görevlilerinin değil, toplantılarımızı izlemek isteyen her beyazın katılabileceğini açıkladı. Beyazlar için ayrılan özel bölüm giderek dolmaya başlamıştı.

Gelen beyazların çoğu ya öğrenciydi ya da bilim adamıydı. Bense boyuna, gözlerini Elijah Muhammed'e dikerek bakışlarını, kaskatı kesilen ve renkten renge giren yüzlerini inceliyordum onların. "Beyazlar pek iyi bilirler ki davranışları, bir iblisin davranışlarının tıpkısıdır!" Aynı zamanda meslekten Zencilerin, bizim karşımıza geçip veryansın eden sözde bilimadamlarının yüz ifadeleri de kaçmıyordu gözümden. Bizim dışımızda kalan, yoksul siyah kitleleri çekip çevirmelerine yarayacak bilimsel ve teknik hünerlere sahipti bu adamlar; biliyorlardı bu işlerin akademik yordamlarını. Ama bunların tavırlarına bakacak olursa, kendilerine pek değer vermedikleri anlaşılıyordu ve kendilerine "Hele zamanı gelsin... herşey yoluna girecek bir gün... Yalnız sabırlı olmalısınız, beklemelisiniz," diyen sözümona 'özgürlükçü' beyazlarla aynı sosyal düzeye çıkabilmek için, bir yalvarmadıkları kalıyordu onlara. Aydın geçinen ve meslekten Zenci olan kişiler, kendi aralarında bir dayanışma söz konusu olmadığından dolayı, kendi soyları olan siyahların yararı için neler yapılması gerektiğini de bilmiyorlardı. Kendi aralarında anlaşabilseler, kendi türleriyle birleşme yoluna girebilselerdi, tüm dünya siyahlarına yararları dokunabilirdi bunların!

Aydın geçinen ve meslekten Zenci olan bu adamların yüz ifadelerini sürekli inceliyordum; duydukları gerçekler kendilerine fazlaca dokunduğundan, yüzleri giderek ciddîleşiyor, donuklaşıyordu.

Adım adım izleniyorduk. Telefonlarımız dinleniyordu. Hattâ bugün bile, evimdeki telefonla konuşurken, "Şimdi Parlamento Binası'nı bombalamaya gidiyorum", diyecek olsam sizi temin ederim ki, beş dakikaya kalmaz, çevresini kuşatırlar binanın. Alanlarda yaptığım konuşmalarda, dinleyiciler arasında kimlerin Federal Soruşturma Bürosu'ndan olduğunu yüzlerinden tahmin edebiliyordum. Öteki görevliler için de söyliyebilirim aynı şeyi. Gerek polisler, gerekse Federal Soruşturma Bürosu'nun memurları kafalarını bize takmışlardı ve hiç erinmeksizin boyuna ziyaret ediyorlar, sorular soruyorlardı bize. "Korkum yok onlardan," diyordu Elijah Muhammed. "Elde etmişim bana gerekli olanı, asıl gerçeği."

Birçok gece uykularım kaçardı, merakımı bir türlü yenemezdim; bunca yüksek tahsilli kişinin baskınına uğramış olan devlet, iki ucu

keskin bir kılıç durumundaki gerçek karşısında hep yenik düşüyor, ortalık allak bullak oluyordu. Adamların kafalarına bir türlü yatmıyordu bu olanlar, tasaları giderek artıyordu. Bana öyle geliyor ki, İlmi Sonsuz Olan Allah'ın Kendisi, topu topu dört sene mektep yüzü görmüş olan Elçi'ye birşeyler bildirmeseydi böyle olabilir miydi hiç?

Gizlimizi saklımızı iyice öğrenebilmek için aramıza, siyahların ileri gelenlerinden birçoklarını sızdırmaya çalışıyorlardı. Beyazların 'gizli' ajanlarının çalışmaları da ayrı birşey. Onlar da daha çok siyahları kullanmayı deniyorlardı. Kuşkusuz herkes böyledir diyemeyiz, bunu bilmenin yolu yoktur, ama birçokları aramıza katıldıktan, bizi dinledikten, iyice tanıdıktan, gerçeği de kavradıktan sonra görevlerinin ne olduğunu açıklamışlardır bize. Beyazların yanındaki işlerinden ayrılıp da İslâm Cemaati'ne katılanlar yok değil. Birkaçı da, işlerinden ayrılmayıp bize çalışmaya başladılar. Beyazların, İslâm Cemaati hakkındaki emellerini, planlarını bildiriyorlardı bize. Mabedlerimizdeki araştırmalarımızın sonunda ortaya çıkan duruma göre, beyazların hukukla ilgili tüm kuruluşlarının ikinci dereceden en önemli tasaları, siyah mahkûmlar arasında İslâm'ın birden bire kabul görmeye başlamasıydı. İnanıyorum ki, bu durum günümüz Amerika'sının ceza hukukçuları gözünde de, ivedi çözüm bekleyen ana sorunların başında gelmektedir.

Çoğunlukla, hâlâ hapishanelerde sürünmekte olan mahkûm dindaşlarımız, dinimizin ahlâka ilişkin ilkelerini benimsemekte pek zorluk çekmemektedirler, çünkü önceden buna hazırlanmış bir duruma gelmektedirler. Benim de başımdan geçtiği için iyi biliyorum; derli toplu bir Müslüman olabilmek azmiyle, hapisten çıkar çıkmaz bir Mabed'e kayıtlarını yaptırmaktalar, dersleri düzenli bir şekilde izlemeye başlamaktalar. Doğrusu, mahkûm-dindaşlar, ömründe hapishane yüzü görmemiş olan öteki ılımlı Müslümanlardan inanç yönünden daha elverişli bir durumda oluyorlar.

Bizim işimiz Hristiyan kiliselerinin yaptığı gibi kolay değildir pek. Eskiden beri sürdürdüğü günah dolu, ahlâksız yaşantısına son vermeyen bir kimse, Elijah Muhammed'e kesinlikle bağlanmış olduğunu kabul edemezdi. Bizim sarsılmaz kurallarımızı benimseyebilmesi için bir Müslümanın herşeyden önce, fiziksel ve ahlaksal olarak kişiliğini değiş-

tirmesi zorunluydu. Gene Müslüman olarak kalabilmesi için de, bu kurallara yüzdeyüz bağlı kalması gerekiyordu.

Sözgelimi, mabedlerde toplanan Müslümanlar arasında, yeni hidayete erenlerin saçlarını hemen kazıttıkları görebilirsiniz. Bunun istisnası yok denecek kadar azdır. Yeni Müslüman olanlar, düzeltilmiş, metal görünüşlü ya da son günlerde kimilerinin dediği gibi 'tımar edilmiş' saçları büsbütün kovmuşlardır yaşantılarından. Yaptığınız karşısında umursamaz kalmak, nasıl bir yol tuttuğumuza aldırmamak beni üzer. Karacahilliğin sembolü olan bu şeyi, pekçok Zencinin kafasında görebilirsiniz. Müslüman olmayan siyahlar arasında, kafayı adamakıllı düzelttirmiş olan kardeşlerimin, bu işi bir 'kişilik' sorunu gibi gördüklerini sanıyorum, ama kafayı düzelttirmiş ya da 'tımar ettirmiş' birisini yakından inceleyip tanıyınız; büyük bir ihtimalle kara cahil birisidir bu. 'Gösteriş' ya da 'davranış' olarak ne yapmaya kalkışırsa kalkışsın, 'beyaza-benzer' bir duruma getirilmek için düzeltilmiş olan kafası, kendisine bakan herkese bas bas bağırmaktadır "Zenciliğimden utanıyordum," diye. Sonunda kafasına dank edecektir, tıpkı benim gibi; duyduğu utancı silkip attıktan sonra, Tanrı'nın siyahlara bahşettiği doğal saçlara boyun eğdikten sonra ruhsal yönden daha da ilerlemiş olacağını, daha bir kişilik kazanacağını anlayacak, siyahlığından dolayı gurur duymaya başlayacaktır.

Hiçbir Müslüman sigara kullanmaz. Kurallarımızdan bir başkası da buydu. Müslümanlığa yeni yeni ısınmaya çalışanların bir kısmı, sigarayı bir türlü bırakamıyorlardı; aynı şekilde, uyuşturucu maddelerden el çekmek de zoruna gidiyordu çoklarının. Bunun yanında, beyazların elindeki hükümetin, halkın sağlığından çok, tütün sanayiinden elde ettiği milyarlarca liralık vergilere önem verdiğini kafalarına bir sokabilirsek, bu alışkanlıklarını kolayca terk edebiliyorlardı siyahlar. "Bir tamircinin bir paket sigaraya ödediği para ne kadardır?" diye soruyorduk yeni Müslüman olan birisine. Bu soru üzerine düşünmeye başladığında, beyazlara çalışan devletin paket başına koymuş olduğu fiyatın içerisinde tütün ücretinden başka yaklaşık olarak iki dolarlık bir verginin de bulunduğunu anlıyordu. Oysa siyahlar bu iki doları ne zorluklarla kazanıyorlardı.

Yıllardır esrar kullanmış olan tiryakiler üzerinde İslâm Cemaati'nin göstermiş olduğu olağanüstü başarıları duymuşsunuzdur. Bu konuda çok şeyler yazılmış olduğundan, okumuşsunuzdur bir yerlerde. Sosyal kurumların pek çoğu, esrar savaşında bilimsel veriler elde edebilmek

için, proğramlarını başarıyla uygulayan Müslümanların görüşlerini öğrenmek, önerilerini almak istiyorlardı; *New York Times*'da uzun uzun yazıldı bunlar.

Renkdaşlar ve tiryakiler arasındaki bağlar büsbütün farklıdır. Müslümanların uyguladığı program bu noktadan başlıyordu işte. Batı Yarımküresi'ni karış karış dolaştığımızda, en çok esrara kesin Harlem'de toplandığını görüyoruz. Bu bir rastlantı değildir.

Bizim, tiryakiliği bıraktırma programımızın birinci ve en önemli basamağı, daha önceden kendileri de tiryaki olan Müslümanların sonsuz bir sabırla sürdürmüş oldukları çalışmalardır.

Müslümanlar, geçmişte esrarkeşlik yaptıkları siyah mahallelerindeki eroin yuvalarından tanıştıkları kişilerle sıkı bir ilişki kurmaktadırlar. Çabaları, bakarsınız birkaç ayda sonuçlanır, bakarsınız tam bir yıl sürer. Bu dönem içerisinde ıstırap derecesine ulaşan bir sabır göstermektedirler. Tiryakiliği terk etmiş olan Müslümanlar, halen tiryaki olanları denetim altına aldıktan sonra, tedavi yöntemlerini altı aşamalık bir süreçte uygulayabilmekteler.

Esrarkeşin, her şeyden önce, kendisinin bir esrarkeş olduğunu kabullenmesi gerekmektedir. İkincisi, ona niçin uyuşturucu madde kullandığının öğretilmesi anlatılması gerekmektedir. Üçüncü olarak esrarkeşe, tiryakiliği bırakabilmesinin bir yolu olduğunu çeşitli şekillerde göstermek gerekmektedir. Dördüncü aşamada, tiryakinin yıkılmış olan benlik imajı, benlik anlayışı yeniden onarılır ve benliğinde tiryakiliği bırakacak kadar kişisel gücün varlığına inanması sağlanır. Beşinci olarak, tiryaki uyuşturucu maddeleri kesinlikle bırakmayı gönülden istemekte, bunun bütün zorluklarını göze alabilmektedir. Altıncı aşamada artık bu alışkanlığından yakasını iyice sıyırabilmektedir ve kendi kurtuluşuyla ilgilenen eski-müptelâ Müslümanlar da 'avlanma' sürecini böylece bitirmiş olmaktadırlar.

Bu altıncı aşamada, bütün sosyal kurumların ölçülerini altüst eden şeylerden hiçbir eser kalmamaktadır geride. Tiryakilerin karakteristik düşmanlıkları ve tüm kuşkuları bütünüyle silinmektedir. 'Avlanma' yoluyla elde edilen bu esrarkeş, kendisine yaklaşan Müslüman kardeşlerinin de bir zamanlar, günde onbeş dolar ile otuz dolar arasında bir paraya malolan aynı alışkanlığın tutsağı olduğunu biliyordur. Tedavi işiyle uğraşan Müslümanla, üzerinde durulan tiryakinin kafaları uyuşmaktadır; esrar yuvalarını bir zamanlar birlikte aşındırmışlardır çünkü. Birlikte hır-

sızlık yaptıkları bile olmuştur belki. Tiryaki, kendisiyle ilgilenen Müslümanın da bir zamanlar, bir duvara dayanıp ayakta kestirdiğine tanık olmuş, ayağının altındaki bir kibrit çöpünü kütük sanarak üzerinden atlamaya çalıştığını çok görmüştür. Ayrıca, esrar müptelâsına yakınlık gösteren bir Müslüman, esrar yuvalarında geçerli olan dili kullanıyordur.

Alkoliklerde olduğu gibi, esrarkeşlerin de kendi kendilerini iyileştirebilmeleri için, öncelikle, içine düştüğü durumu kökünden kavraması ve büsbütün kabullenmesi gerekmektedir. Esrarkeş dostuna bir sülük gibi yapışmaktadır. Müslüman ise sürekli telkinlerde bulunmaktadır kafalarına, "Müptelasın işte, be adam!" Tiryakinin bunu kabullenebilmesi aylarca sürecektir. Bu gerçeği kabullenmedikçe iyileştirme programının hiç bir yarar olmamaktadır.

Tedavi programının ikinci aşamasında esrarkeşin niçin uyuşturucu madde kullandığını kavraması gerekir demiştik. Bu yolda uğraşan Müslüman, kendi gözetimindeki arkadaşıyla ilgilenirken, eskiden beri iyi bildiği esrar kulüplerinden, hiç ummadığınız o batak evlerinden, çoğu zaman bir düzineye yakın esrarkeş dinleyici bulabilmektedir. Bu esrarkeşler, karşılarındakinin, kendisine artık bir çeki düzen vermiş olan bu onurlu Müslümanın da bir zamanlar kendilerinden farksız olduğunu bildiklerinden dinlemektedirler, yoksa nasıl dinletirsiniz kendinizi onlara.

"Her tiryaki birşeylerden kaçabilmek için esrar kullanmaktadır," diye başlıyor açıklamalarına Müslüman. "Siyahlar içerisinden çıkan esrarkeşlerin pekçoğu, beyazların Amerika'sında bir siyah olduklarını akıllarına getirmemek için kendilerini uyuşturmaya çalışmaktadırlar," diye sürdürüyor konuşmasını. "Oysa aslında," diyor sonra Müslüman, "Siyahların esrar kullanmaları, sadece, siyahların bir hiç olduklarını iddia eden beyazların bu sözlerini kanıtlamaya yaramaktadır."

Sonra Müslüman, inandırıcı ve açık konuşmaktadır. "Adamım, neler hissettiğinizi biliyorum, bunun farkındasınız. Bir zamanlar ben de sizin gibi değil miydim hem? Maymunlar gibi kaşınan, hep pislik soluyan, pislikte yaşayan, nefesi açlık kokan, hırsızlık yapan ve pis beyazlardan kurtulabilmek için boyuna saklanan biz değil miydik! Siyahların kucak dolusu para saydıkları bu uyuşturucu maddeler pis Beyazları zenginleştirmekten başka neye yaramaktadır bre kardeşim. Üstelik kendini de mahvediyorsun!"

Sonra Müslüman, elindeki ava, bu kötü alışkanlığını nasıl bırakabileceğini söylemenin zamanı geldiğine inanırsa ona açılıyor ve bu esrar

belâsını defedebilmenin tek yolunun İslâm Cemaati'ne katılmak olduğunu söylüyordu. Esrarkeş, artık Müslümanların girip çıktıkları çeşitli lokantalara falan getirilmeye başlanıyor, bu arada oldukça değişik toplumsal olgularla da yüzleştirilmiş oluyordu. Zenci semtlerindeki herkesçe bilinen düşmanlıklar yerine, birbirlerine saygılı davranan, karşılıklı sohbetler yapan onurlu, temiz Müslümanlar arasında kendisini bir başka görmeye başlıyordu esrarkeş. Yıllardan beridir kendisine ilk kez samimi olarak 'Kardeşim', 'Efendim', ya da 'Bey' dendiğini duyuyordu. Geçmişine hiç kimsenin aldırdığı yoktu. Esrarkeşliğinin üzerinde pek durulduğu yoktur, durulsa da, azmini kamçılamak için kısaca değinilip geçiliyordu. Karşılaştığı herkes, kendisinin bu kötü alışkanlığı yüzde yüz bırakacağına içtenlikle inanıyordu.

Esrarkeşin kişilik imajı yeniden canlandırıldığında, alışkanlığını bırakmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmeye başlıyordu artık. Bir siyah olarak kendine güven duymanın etkilerini ilk kez görüyordu.

Toplum bataklığında kalmış birisi için bu düşünce, oldukça güçlü bir dayanaktır. Doğrusu, ezilenlerde görülen hızlı ve topyekün değişimler bir başkasında daha görülmez, yeter ki dürtüklenip, harekete bir geçirilebilsinler. Bunun en iyi örneği olarak kendimi gösterebilirim.

Sonunda, en önemli noktaya gelip dayanmıştır esrarkeş ve alışkanlığını kesinkes bırakmaya kendiliğinden karar verecektir artık. Bu uyuşturucu maddeleri birdenbire bırakmanın bedene vereceği dayanılmaz acılara katlanmayı göze almakla olur.

İş bu aşamaya geldikten sonra, eski-esrarkeş Müslüman, kendisine çeki-düzen vermek ve Müslüman olmak emelindeki tiryakinin ardını bırakmamakta ve günlerini saat-başında bir onu aramakla geçirmeye başlamaktadır.

Esrarkeşin vazgeçme dönemi başladıktan sonra, inlemeleri, yırtınmaları, "Yalnızca bir fırtık, Adamım!" diye yalvarmaya başladıktan sonra, yanında bulunan Müslümanlar esrar yuvalarının diliyle karışıyorlar işin içine. "Silkele bu maymunu sırtından koca Bebek! Bırak bu hastalığı! Şu pis beyazları at artık sırtından!" Sonra esrarkeş, kıvranarak, gözleri dönerek, burnu çarpılarak tepeden tırnağa ter dökmeye başlamaktadır. Kafasını taştan taşa çalmaya kalkışmaktadır, yanındakilere saldırmaktadır, çırpınmaktadır, kusmaktadır, içsürmesine yakalanmaktadır. "Çırp omuzundakileri, birşey kalmasın! Kov şu pis beyazları ensenden! Çıta gibi olacaksın, kardeşim! Seni daha şimdiden İslâm'ın Nimetleri arasında sayabiliriz!"

Sıkıntıların en amansızı atlatıldıktan, uyuşturucu maddenin pençesi kırıldıktan sonra, Müslümanlar bu eski-esrarkeşi rahat ettirmekte, zayıf bünyesini yarayışlı yiyeceklerle, et suyuyla canlandırmaya çalışmakta, dipdiri olarak ayağa kalkmasını sağlamaktadırlar. Böyle zamanlarda yanından hiç ayrılmayan kişileri bu eski esrarkeş bir daha unutmayacaktır artık. İçine düştüğü esrar cehenneminden İslâm Cemaati'nin başarıyla uyguladığı program sayesinde kurtuluş olduğunu nasıl unutabilir artık. Ve bu siyah kardeşlerimizin (ya da Müslüman kadınlarca tedavi edilen öteki hanımefendilerin) yeniden uyuşturucu maddelere döndüğü pek görülmüş şey değildir. Tersine, onuruna yeniden kavuşmuş, paklanmış, yaşantısına yeni baştan başlamış olan bu eski esrarkeş, kurtulmuş olduğu bataklığa dönüp 'avlanma'ya başlamak için, bir kafadara takılıp onun iyileşmesini sağlamak için can atmaktadır!

Müslümanların denetiminde gerçekleştirilen böylesine başarılı bir tedavi yöntemini bir başka beyaz ya da 'gözegirmiş' bir siyah bulmuş olsaydı, devlet buna hemen el atar, para yardımlarında bulunurdu. Ayrıca adam övüle övüle göklere çıkarılır, bütün ışıldaklar onun üzerine çevrilir ve bütün gazeteler ondan söz ederdi. Ne gezer, bütün bunların yerine, her gelen saldırmaya başladı bize. Devlet yararına, yerleşme merkezleri yararına kullanılabilecek olan milyonlarca doların çarçur edilmesini önleyen Müslümanlara niçin para yardımında bulunulmaz sanki? Esrarkeşlerin işledikleri suçların ülke çapında nelere malolduğunu bilmiyorum, ama yalnızca New York'ta bu miktarın milyarlara ulaşabileceği söyleniyor. Yalnızca Harlem'de hırsızların aparttığı paralar yılda 12 milyon doları bulmaktadır.

Esrarkeş, alışkanlığını sürdürebilmesi için gereken parayı çalışarak kazanmaz; günlük masrafı da nerede olursa olsun on dolardan aşağı düşmez, on ile elli arasında değişebilir. Meşru yoldan nasıl kazansın bu kadar parayı? Hayır! Esrarkeş çalar, dümencilik yapar; meşru olmayan yollardan sağlar kazancını; bir akbaba gibi, bir doğan gibi sürekli tedirgin eder öteki insanları; ben de böyle yapıyordum. Büyük bir ihtimalle, tıpkı benim gibi, bir mektep kaçkınıdır, bir asker kaçağıdır, bu yüzden de psikolojik olarak kendisini herhangi bir işe yakıştıramaz, çalışabileceği bir yer olsa bile çalışamaz; tıpkı benim gibi yani.

Kadın esrarkeşlerse ya 'destekçilik' yapar (dükkan soyar), ya da kendisini satar. Esrarı bırakmaya ve ahlâkça düzelmiş bir Müslüman olmaya çalışan siyah orospulara, Müslüman kadınlar oldukça ağır konu-

şurlar. "Bedenlerinize bir çöplük kadar bile değer vermiyor beyazlar, bunda da kabahat sizin."

İslâm Cemaati arasından çıkan sayısız 'ifşaatlar' ortaya koymaktadır ki, Elijah Muhammed'in taraftarları daha çok sabıkalılardan ve esrarkeşlerden oluşmaktadır. İşte ilk yıllarda İslâm Cemaati'mizin üye tabanının büyük çoğunluğunu toplumun alt kesiminden gelenler oluşturuyordu. Elijah Muhammed bana her fırsatta şunu öğütlüyordu: "Bataklığa düşmüş olan siyahların peşini bırakmayınız. En sadık Müslüman çoğunlukla bunlar arasından çıkıyor."

Ama zamanla öteki siyahlar arasından da üyeler bulmaya başladık. Kiliselerden 'yakalayıp' getirdiğimiz 'uysal Hristiyanlar', bunların başındadır. Sonraları, kültürlü, eğitim görmüş Zenciler arasından bize katılanların oranı da yükselmeye başladı. Kitle toplantısı düzenlediğimiz her yerde, kentlerin 'orta sınıf' Zencilerinden birkaç kişi daha katılıyordu oradaki mabede. Önceleri bize 'Siyah Müslümanlar', 'demagoglar' ve 'nefret-öğütçüleri', 'siyah ırkçılar' diyerek, ya da buna benzer bir sürü kulplar takarak saldıranlar bunlardı. Müslümanların savundukları gerçekler dikkatle dinlendikten sonra, üzerinde düşünüldükten sonra genç siyah kadın ve erkekler arasından epeyce taraftar toplanmaya başlandı. Eğitim görmüş, bu yetenekli kişilerden İslâm Cemaati, böylesi değerlere gerek duyulan alanlarda fazlasıyla yararlanmıştır.

Beyazlar arasındaki konumlarının gereği olarak durumlarını saklıyan ve Müslüman olduklarını Müslümanlardan başka kimsenin bilmediği kardeşlerimiz de vardı. Hattâ tanıdıklarım arasında öyleleri vardı ki, Müslüman olduklarını yalnızca kendi imamları ve bir de Elijah Muhammed biliyordu; durumları bunu gerektiriyordu.

1961 yılında cemaatımız, büyük ilerlemeler kaydetti, *Muhammed Diyor ki* adlı yayın organımızın arka sayfasını boydan boya kaplayan bir proje yayınlanmıştı; Chicago'da kurulması düşünülen ve 20 milyon dolara çıkacak olan İslâm Sitesi'nin projesiydi bu. Site'nin kurulabilmesi için her Müslüman karınca kararınca hesaba, yardımda bulunmaktan geri durmuyordu. Site'nin bünyesinde güzel bir mescid, okul, kütüphane, hastahane ve siyahların şanlı tarihlerini tanıtacak olan belgelerin sergileneceği bir de müze bulunacaktı.

O sıralarda Elijah Muhammed Müslüman ülkeleri ziyarete gitmişti, dönüşünde de mabedlerimize bundan böyle 'mescid' adını vermemizi buyurmuştu.

Artık, Müslümanların sahip oldukları işyerlerinin sayılarında da hızlı bir artış vardı. Kendi elimizle çekip çevirdiğimiz işyerlerimiz siyahlara, siyahların kendileri için neler yapabileceğini açıkça kanıtlamaya bire birdi Gerektiği yerde birleşebilirlerse, alış verişlerini kendi aralarında yapmaya çalışırlarsa ve işlerinde hep kendilerinden olanları çalıştırırlarsa, aile yaşantısında da bunlara dikkat ederlerse, siyahların paralarını siyahlardan başkasına akıtmazlarsa neler yapılabileceğini görüyorlardı; öteki azınlıkların yaptığı da bu değil miydi zaten.

Amerika'nın dört bir yanındaki küçük radyo istasyonlarından, Elijah Muhammed'in konuşmalar sırasında banda çekilmiş sesi duyulabiliyordu artık. Detroit'teki, Chicago'daki okul çağına gelmiş Müslüman çocukları, kurmuş olduğumuz İslâm Üniversiteleri'ne gidiyorlardı. Chicago'da bir lise, Detroit'teyse bir ortaokul vardı. Daha çocuk yuvalarına verildikleri günlerden itibaren siyahların şanlı tarihlerini öğrenmeye başlıyorlar, üçüncü sınıftan itibaren de siyahların asıl anadilini, Arapça'yı öğrenmeye başlıyorlardı.

Elijah Muhammed'in sekiz çocuğunun sekizi de artık İslâm Cemaati içerisindeki kilit noktalarda bulunuyorlardı. Bu konuyla çok yakından ilgilenmiş olmamdan dolayı, aklıma düştükçe gurur duyuyorum; şu anda değilse bile yıllar önce, birçok durumda yararlılıklarım dokunmuştu. Kendisinin vekili olarak Elijah Muhammed beni yurt dışına göndermişti. İşte ta o zamanlardan beridir, kendi oğullarının fabrikalarda, inşaatlarda çalışarak, taksi sürücülüğü yaparak, ya da buna benzer işler çevirerek beyazlara hizmet etmelerini bir utanç olarak görmeye başlamıştım ve kafamı çok kurcalıyordu bu durum. Diyordum ki kendi kendime, Elijah Muhammed'in kendi kişiliğine karşı nasıl saygıyla hizmet ediyorsam, ailesine de öylece hizmet etmeliyim. Beyazlara çalışıp duracaklarına, İslâm Cemaati içerisinde bir yerlere yerleştirilip bize çalışmaları daha iyi olacaktı oğullarının; bunun içinse toplanan aidatlar yeterli gelmiyordu. O zamanki küçük mescidlerimizden daha fazla para toplayabilmek amacıyla üyelerimizi biraz daha sıkıştırmamız gerektiğini söyledim Elijah Muhammed'e ve bu konuda direttim. Elijah Muhammed razı oldu buna, yardım kampanyasını hızlandırmamızın sonu iyi geldi ve çocukları zamanla cemaat bünyesinde çalışmaya başladılar. En büyük oğlu Emanuel, bugün bir kuru temizleme fabrikası işletmektedir. Ethel (Muhammed) Sharrieff Bacı, Müslüman Hanımlar örgütünün Başöğretmenidir. (Kocası Baymond Sharrieff, İslâm'ın Nimetleri ör-

gütünün Genel Başkanıdır.) Lottie Muhammed Bacı, sözünü ettiğimiz İslâm Üniversiteleri'ni yönetmektedir. Nathaniel Muhammed, kuru temizleme fabrikasında Emanuel'in yanında çalışmaktadır. Herbert Muhammed, temelini benim attığım, İslâm Cemaati'nin yayın organı olan *Muhammed Diyor ki*'yi çıkartmaktadır. Küçük Elijah Muhammed, İslâm'ın Nimetleri'nde Genel Başkan Yardımcılığı yapmaktadır. Wallace Muhammed ise, Philadelphia Mescidi'nde imamlık yapıyordu, bu görevini İslâm Cemaati'nden benimle birlikte ihraç edilinceye değin sürdürmüştür. (Bunun nedenlerine ileride değineceğim.) En küçük çocuğu Ekber Muhammed ailenin tek öğrencisidir ve Kahire'de El-Ezher Üniversitesi'nde okumaktadır. Ekber'le babasının arası da şeker renktir.

Kanaatımca, büyük kitle toplantılarımızda Elijah Muhammed'in yapmış olduğu konuşmalar büyük bir nutuk maratonuydu ve bunun sonunda uzun süredir kendisini rahatsız eden bronşlarındaki nefes darlığı, durumunu birdenbire kötüleştirdi.

Konuşmasının tam ortasında ansızın öksürmeye başlıyordu Elijah Muhammed, öksürüğün temposu azap verecek dereceye ulaşıncaya değin de artıyor ve zayıf bedenini büsbütün yıpratıyordu.

Hattâ kimi zamanlar, neredeyse iki büklüm oluyordu Elijah Muhammed. Çok geçmeden yatağa düştü. Kendisi ne kadar aldırmamaya çalışıyorsa, hastalık da o derece de yükleniyor, üzüyordu kendisini. Bu böyle sürüp gittikçe de, büyük-kent toplantılarını, yorucu programlarını iptal etmek zorunda kaldı. Karşılarında beni, ya da başka birilerini gören binlerce kişi bir anda hayal kırıklığına uğruyordu.

İslâm Cemaati üyeleri fazlaca üzülüyorlardı buna. Doktorlar daha kuru bir iklim öneriyorlardı. Cemaatimiz Elijah Muhammed'e Phoenix'te (Arizona) bir ev satınaldı. Kendisini ilk kez ziyarete gittiğimdeydi sanırım, uçaktan inerken kameralar vızıldıyor, yanıp yanıp sönüyordu, sonunda işkillendim, dönüp baktım. Bir de ne göreyim, kameramanların hepsi de silâhlıydı; Arizona istihbarat Servisi'nden gelmişlerdi.

Arizona ikliminin Elijah Muhammed'e yaradığı ve sıkıntısının hafiflediği söylentileri İslâm Cemaati içerisinde kulaktan kulağa dolaşıyor, herkesi sevindiriyordu. O zamandan beri, her yılın büyük bir kısmını orada geçirir, Phoenix'te.

Durumu giderek iyileşen Elijah Muhammed'in, eskiden Chicago'dayken sürdürdüğü günlük çalışmalarına artık dayanamayacağı bir gerçekti, ama bunun yanı sıra, şimdilerde sorumluluğu daha da artmıştı. Kendisi-

ni bekleyen daha çetin kararlar ve yönetimle ilgili sorunlar vardı. İslâm Cemaati her konuda, gerek içişlerinde gerekse dışişlerinde büyük ilerleyişler kaydetmişti. Daha önceleri hangi isteklere uymam gerektiğini, radyodan, televizyondan, halktan gelen isteklerin hangisini kabul etmem gerektiğini danışırdım kendisine. Oysa şimdi bunlara karar verecek, bunları uzun uzun düşünecek vakti kalmamıştı Elijah Muhammed'in. Ayrıca örgütsel birçok-sorunları, önerilerini öğrenmek ve kararını almak için kendisine getirirdim önceleri, artık bunların da üzerinde duramıyordu.

Elijah Muhammed bana olan güveninin sarsılmazlığını bir kez daha kanıtlamıştı. Sözünü ettiğimiz konularda artık kendi başıma karar vermemi söylemişti bana. Neyin tutarlı olduğuna inanıyorsam, onu çalışmalarımda ilke olarak benimsememi, İslâm Cemaati'nin genel yararını nerelerde görüyorsam onları yapmamı söylemişti.

"Malcolm Kardeş, ünlü bir kişi olmanı istiyorum senin," dedi bir gün Elijah Muhammed bana. "Çünkü senin ünlenmen, benim daha çok tanınmamı sağlayacaktır" diye sürdürdü konuşmasını.

"Ama Malcolm Kardeş, bilmen gereken bir şey var. Ünlendiğin zaman nefret edilecek kadar büyümüş olacaksın. Çünkü halk, çoğunlukla, üne kavuşmuş kişilikleri çekemez."

Elijah Muhammed'in o güne değin bana söylemiş olduğu sözler içerisinde hiçbirisi bu kadar anlamlı değildi.

15. ICARUS

Elijah Muhammed'in temsilcisi olarak radyoda, televizyonda, üniversitelerde yaptığım konuşmalar arttıkça, beni dinleyenlerden gelen mektuplar da durmaksızın artıyordu. Diyebilirim ki mektupların yüzde doksanbeşi beyazlardan gelmekteydi.

Bunların çok azı 'Aziz Zenci X' şeklinde başlıyordu, bir kısmı kuru sıkı tehditlerle doluydu. Aldığım mektupların pek çoğundan, beyazların duyduğu iki önemli tedirginliği öğreniyordum. Bunlardan birincisi şuydu; Tanrı gazaba gelmişti ve beyazların kurmuş olduğu medeniyeti toptan mahvedecekti. Buna iyice inanmaya başlamıştı beyazlar. Beyazlar arasında hızla yayılan ikinci korkuysa, artık beyaz kadınların koynuna girmeye başlamış olan siyah adam imajıydı.

Bana mektup gönderen beyazlar arasında Elijah Muhammed'in sorunları değerlendirişini olduğu gibi kabullenenlerin sayısı inanılmayacak kadar fazlaydı. Ama sıra bu sorunların çözümlerine gelince hiçbirisi yanaşmıyordu. İnsanı asıl şaşırtan bir başka nokta da, Elijah Muhammed'in sözlerine hak verenler bir yan geriye kalan mektuplarda lâf dönüp dolaşıp 'beyaz şeytanlar' deyimine geliyordu. Bu noktayı daha sonraki konuşmalarımda etraflıca açıklamaya çalışmıştım:

"Herhangi bir beyazın adını vermeksizin 'şeytan' diyorsak, herhangi bir beyaz birey üzerinde durmuyoruz. Biz topyekün beyazların tarihsel cürümlerinden sözediyoruz. Bütün beyazların zulümlerinden, günahlarından ve tamahlarından söz ediyoruz biz; beyazların beyaz olmayanlara karşı tıpkı bir şeytan gibi davranmasının nedeni de bunlardır zaten. Beyazların âdet haline getirdiği köle ticareti ve beyazların daha sonraki dönemlerde yapmış oldukları şeytanlıklar. Yalnızca siyahların bugün Amerika'da bulunmalarının değil, aynı zamanda toplum içerisindeki mevcut konumlarının da doğrudan doğruya sorumlusudur. Aklı başında, namuslu, tarafsız düşünebilen birisi nasıl yalanlayabilir bu gerçeği! Topyekün beyazların şeytanlıklarından herhangibir şekilde zarar görmemiş olan bir tek siyah insan gösteremezsiniz, adının şu ya da bu olması önemli değil!"

Hemen her gün 'Siyah Müslümanlar'a yöneltilmiş bir saldırı mutlaka bulunuyordu gazetelerde. Bunların odak noktasını, daha önceden de belirttiğim gibi, bir 'demagog' olarak nitelendirilen 'Malcolm X' oluşturuyordu. Arada bir de Elijah Muhammed'e yöneltilen kaba saldırılar olursa, öfkeden köpürerek okuyordum onları. Benim hakkımda söylediklerine pek kulak astığım yoktu.

Şu sosyal araştırmacılar ve bilimciler yok mu, çok uğraştılar beni köşeye sıkıştırabilmek için. Özellikle de siyah olanları; birtakım nedenlerden dolayı tabii. Asıl nedenin ne olduğunu da biliyorum; çeklere imzayı basıp basıp ellerine tutuşturuyordu beyazlar. Keşke 'cemaate yön veren' ben olmasaymışım; böyle diyordu bu takımdan olanlar, çünkü 'ırksal tabloyu ucuza satıyor'muşum. Başka bir deyişle, 'hep genelden gidiyor'muşum. Ya da önemli bir noktaya parmak bastığımda şöyle deniyordu, "Malcolm X tam zamanında manevra yaptı..."

Bir zamanlar, Yedi Numaralı Mabed'imizin cemaatinden olup Harlem'deki ünlü merkezimizde on yaşından küçük çocukların eğitimiyle ilgilenen bir kardeşimiz bana gizli bir rapor göstermişti. Üniversite son sınıfta okuyan sosyal araştırmacı bir siyah öğrenci, bir ay içerisinde Harlem bölgesindeki Siyah Müslümanlarla ilgili bir araştırma yapmakla görevlendirilmişti. Her paragrafında ikide bir sözlüğe bakma gereği duydum; hakkımda yazılanların tek satırını bile üstünkörü geçmeyişimden olacak. Dinleyin bakın: "Harlem'in değişen alt kültüründeki güçlü adımlar, Malcolm X tarafından kendi çıkarları uğrunda basite indirgenmiş ve büsbütün rayından çıkarılmıştır."

Merak ediyorum doğrusu, Harlem'in getto 'alt-kültür'ünü acaba hangimiz daha iyi tanımaktayız? O sokaklarda yıllar boyu dümencilik yapan birisi olarak ben mi, yoksa tahsil-yaftası taşıyan sosyal araştırmacı bu züppe mi?

Ama önemi yok bunun. Konuyu kendi kafamca yeniden değerlendiriyorum da, asıl önemli nokta şudur diyorum kendi kendime: Amerika'nın 22 milyonluk siyah halkı arasından üniversite öğrenimi yapma şansına kavuşanların sayısı hemen hemen yok denece kadar azdır. İşte bu şansa kavuşanlardan bir tanesi! Düşünüyorum da, öğrenim yapmanın amacını, nedenini, gereğini bir türlü kavrayamamış olan 'tahsilli' Zencilerden işte bir tanesi daha, diyorum içimden. Büyük lâflar etme hastalığı bulaştırmaktan başka birşeye yaramayan, lâf olsun hesabından bir öğrenimle karşı karşıyayız bu noktada.

Amerikan beyazlarının Amerikan siyahlarını böylesine kolayca kafeslemelerinin, sürekli ezmelerinin asıl nedenlerinden bir tanesi budur işte; bilmem kavrıyor musunuz? Çünkü son zamanlara değin, üniversite öğrenimi görmüş bar avuç Zencinin, öğrenimlerini her hangi bir şekilde kullandıkları görülmemiştir ki hiçbir zaman. Bu öğrenimlerden yararlanan hep beyazlar olmuştur.Başedilmez bir yarışın sürüp gittiği, kurt-kanunuyla yönetilen, materyalist beyazlar dünyasında yalnızca kendilerinden olanların çıkarlarını gözetmek, yalnızca kendilerinden olanları korumak amacıyla sürekli araştıran, düşünen hep beyazlar olmuştur. Kuşaklar boyunca hep böyledir bu. Kendi soydaşlarına yol göstermek istiyen sözde 'tahsilli' Zenciler, her zaman beyazların zihniyetine hizmet etmişlerdir. Bu da doğal olarak, sömürücü ve yağmacı beyazların çıkarlarını korumuştur hep.

Bununla birlikte -yiğidi öldür hakkını ketmetme- beyazların olağanüstü bir kurnazlıkları, olağanüstü bir zekâları vardır. Beyazların dünyası, bu sözümün kanıtlarıyla doludur. Beyazların yapamayacağı birşey gösteremezsiniz. Beyazların içinden çıkamıyacağı bilimsel bir zorluk da hemen hemen yok sayılır. Şimdilerdeyse beyazlar, uzayın sonsuzluklarında keşifler yapma işinin içinden başarıyla çıkmaktadırlar, uzaya gönderdikleri adamları yeryüzüne sağ salim döndürmeyi de başarmaktadırlar.

Ama iş, insanlıkla ilgilenme alanına geldi mi, beyazların işlek zekâsı her nasılsa sekteye uğramaktadır. Bütün dünyanın beyaz olmayanlarla dolu olduğunu varsayalım bir an, bu durumda hiçbir konuya eğilmeyecekti beyazların zekâsı. Beyazların duygusal yanları, zekâlarını büs-

bütün işe yaramaz bir duruma getirmektedir. Bir beyaz, elinde olmaksızın, beyaz olmayana karşı en inanılmaz duygusal davranışlarda bulunabilir; böylesine aşırıdır onların 'beyazların üstünlüğü' kompleksi.

Neresiydi atom bombasının atıldığı yer, 'Amerikalıların canlarını kurtarmak için'? Yeryüzü nüfusunun beyaz olmayan üçte ikisi üzerindeki etkisinin, önemini asla yitirmeyeceğini açık açık söyleyecek kadar nasıl bönleşebiliyor bu beyazlar?

Bu bomba bırakılmadan önce, burada, Birleşik Devletler'de yaşıyan ve daha sonra dikenli tellerle çevrili kamplara hayvanlar gibi doldurulan, uysal tabiatlı, Japon asıllı yüzbin kadar Amerikan yurttaşına ne demeli peki? Bir de Alman asıllı Amerikan yurttaşlarının durumuna bakalım, bunların kaçı dikenli teller arasına tıkıldı? Bunlar beyazdı çünkü!

Tarihsel bir olgudur; beyaz olmayan bir sima, beyazların eskiden beri içlerinde bulunan, hakiki mayalarında varolan 'şeytan'ı hep uyandırmış, baştan çıkarmıştır.

Kendilerine 'özgürlük' tanınan ve bir noktaya kadar öğrenim yapmasına izin verilen milyonlarca siyah kölenin, bir gün gelip, Amerika'nın göbeğinde korku salarak dolaşan bir canavar gibi başkaldıracağını daha önceden kestiremeyen Amerikan beyazlarının zekâlarını böylesine körleştiren şey, kimseye göz açtırmayan o duygusal 'şeytan' değil de nedir öyleyse?

Amerikan beyazlarının bugün uzayı keşfe kalkışan o zekâları, köle sahiplerini uyarmalıydı, öğrenim görmüş bir kölenin efendisine bir daha dünyada boyun eğmeyeceğini söylemeliydi onlara. Tarih bunu kanıtlıyor; öğrenim görmüş bir köle önce sormaya başlar, sonra da efendisiyle eşit haklara sahip olmayı talep etmeye başlar.

Artık siyahlar birçok konuda, Amerika'nın bütün beyazlarını beyazların kendilerini tanıdıklarından çok daha iyi tanıyıp gözetmektedirler. Ve 22 milyonluk siyah halk giderek daha iyi kavrıyor ki, uyanan siyahlar psikolojik, politik, ekonomik alanlarda, hattâ bir dereceye kadar toplumsal alanda büyük bir gürültü koparıp beyaz Amerika'yı can damarlarından vurabilir, sırf Amerika'nın uluslararası emellerine alet olmamak için.

Konuyu fazla dağıtmak istemiyorum. Elijah Muhammed öğretisini hezimete uğratabilmek için canla başla uğraşan beyazların gazeteleri, radyoları, televizyonları karşısında sürdürdüğüm savaşı, 1963 yılındaki çalışmalarımı anlatıyordum.

Gazetecilerle ilgili akıllıca bir imaj attım ortaya, 'insan gelincikler' dedim onlara. Beni avlamanın bir yolunu bulabilmek, yaptığımız açık oturumlarda beni bir köşeye kıstırabilmek için havayı sürekli koklayan, fırsatını buldukça ok gibi fırlayan bir yaratıktı onlar benim gözümde.

Diyelim ki, sosyal haklar için savaşan bir 'önder', beyaz kamuoyunu sinirlendirici bir demeç verdi; bunun üzerine bir punduna getirip onu paçavraya çevirmek istiyorlar ve hemen de beni öne sürmeye kalkışıyorlardı. Bir örnek vereyim size. Şöyle bir soru yöneltiliyordu bana: "Bay Malcolm X, sosyal haklarını elde edebilmek amacıyla oturma grevleri yapan ya da buna benzer eylemlere girişen Zencilerin tutumlarını beğenmediğinizi sık sık belirtiyorsunuz; ya Dr. King'in yönettiği Montgomery boykotu için neler söyleyeceksiniz?"

Bu gibi durumlarda, sosyal haklar için savaşan 'önderler'in Müslümanlara saldırmaktan hiçbir zaman vazgeçmemelerine karşın, onların gene de siyah halktan olduklarını, kendi kökenimizden geldiklerini hesaba katıyor ve beni, sosyal haklar direnişine karşıymışım gibi göstermek isteyen beyazların tuzağına kurban gitmenin büyük bir aptallık olacağını düşünüyordum.

Bana, Montgomery boykotuyla ilgili bu soru sorulunca, boykotu doğuran nedeni dikkatle irdeliyordum. Mrs. Rosa Parks otobüse binmiş evine gidiyor, duraklardan birisinde, otobüse beyazlar biniyor ve şoför Mrs. Parks'a kalkıp yerini yeni gelenlerden birisine vermesini emrediyor. "Şimdi, bir kez düşünün bunu!" diye başlıyordum sonra. "İyi kalpli, yorulmak nedir bilmeksizin çalışan, Hıristiyan inançlı siyah bir kadın, bindiği otobüse parasını ödemiştir, kendi payına düşen oturağa oturmuştur. Oturduğu yerden kalkmasını istiyorlar, bunun tek nedeniyse siyah oluşudur! Şunu söylemek istiyorum, öyle zamanlar oluyor ki, beyazlardaki bu kibire ben bile akıl erdiremiyorum!"

Ya da şöyle diyordum: "Görünüşte oldukça basit gibi gelen bu olayı, Montgomery boykotuna katılan Zencilerin gözünde fazlasıyla büyüten asıl nedeni kimse bilemez tam olarak. Güneyli siyahlara yönelen saldırıların en kötü örnekleriyle dolu nice yüzyıllara tanık olunmuştur; linçler, ırz düşmanlıkları, kurşunlamalar, arkası kesilmeyen dayaklar! Ama biliyorsunuz ki, tarihi oluşturan, basit-görünümlü olaylardır. Bir zamanlar, Hindistanlı sıradan bir avukat, bindiği trenden dışarı atılmıştı, ve uğradığı nice haksızlıklardan anası ağlamıştı; ama sonunda İngiliz Arslanı'nın kuyruğunu düğümledi. Adı da Mahatma Gandhi'ydi!"

Ya da gerek günlük yaşantımda olsun, gerekse televizyona çıktığım zamanlarda, avukatlardan gördüğüm bir numaraya başvuruyordum. Çoğu durumlarda hiç dikkate alınmayacak bir konuya, jüri önündeki avukat birdenbire bir dalış yapıverir. (Bütün bunları gerçekten bir avukat olarak yapmalıydım ben, diye düşünürüm çoğu kez. Michigan'a bağlı Mason'da, sekizinci sınıfta bize gelen öğretmen bana iyi bir marangoz olmamı öğütlerken ben de ona avukat olacağımı söylemiştim zaten.) Gazetecilerin sorduğu soruların cevaplandırılmasına geçmeden önce, hiç farkettirmeden konuyu değiştiriyordum ve biraz vakit kazanabilmek için adamın kucağına, yutulması güç bir lokma bırakıyordum.

"Bakınız, beyefendi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'ne katılmaya zorlanan siyahların da bu tür boykotlara girişmelerinin çok yerinde olacağını düşünüyorum. Aslı astarı olmayan bir 'demokrasi'nin bekçiliğini yapmak amacıyla, göz göre göre ölmeye niçin gidecekmişiz? Kaldı ki bu demokrasi, bu ülkede kölelik ederek, hizmetçilik ederek yaşayan siyahlara üçyüz yıldan bu yana verdiklerinin kat kat fazlasını beyaz bir göçmene yalnızca bir günde vermektedir."

Siyahlar isterlerse elli yerde boykota girişsinler, buna seve seve katlanır beyazlar; yeter ki siyahlar yukarda değindiğim nokta üzerinde düşünmeye başlamasınlar. Buna benzer konuların, tam benim ağzımdan çıktığı gibi basına yansıtılmadığını bir kez daha yinelememe gerek yok. Zaten söylenenler olduğu gibi yansıtılmış olsaydı, ortalık şimdiye çoktan allak bullak olmuştu. Beyaz gazeteciler birbirlerine yaklaşıp başbaşa verdiklerinde, artık bana ciddî sorular sormaktan vazgeçtiklerini seziyordum hemen.

Oldukça önemli bir nokta aklıma geldiğinde de, oltaya yemi takıp hazır olarak bekliyordum; radyoda olsun, televizyonda olsun, söylemek istediğim birşeyi mutlaka söylemenin bir yolunu araştırıyordum. Bunun için de konuyu, son zamanlarda sosyal haklarda görülen birtakım gelişmelere getirip dayıyordum. Biliyorsunuzdur; bu dev gibi endüstri dünyasında birkaç Zenciye göstermelik olsun diye iş verilmiştir; bazı lokantalar Zencileri de çalıştırmaya ve daha çok para kırmaya başlamışlardır; Güney'deki üniversitelerden birisi, kasaturasız bir siyah okula kaydetmiştir falan. Oltayı 'fırlattığım' zaman, program sunucusu, yemin üstüne üstüne gelmeye başlıyordu:

"Yaaa! Gerçekten, Bay Malcolm X, ırkınız için tüm bunların birer kazanç olduğunu yalanlayamazsınız!"

Bunun üzerine oltayı hızla çekmeye başlıyordum. "Nereye baksam 'sosyal haklarda gelişmeler' olduğunu görmekteyim! Beyazlar, siyahların 'Allah'a bin şükür!" diyerek sevinçten göklere uçmasını beklemektedir adeta! Beyazların sapladığı bir karışlık kamaları dörtyüz yıldır sırtlarında taşımaktadır siyahlar. Şimdiyse beyazlar, bıçaklarının dışarda kalan kısımlarını da kımıl kımıl gömmek istemektedirler siyahların bedenlerinden hiç yoksa bir karış gelir! Gene de minnettar kalmasını mı bekliyoruz siyahların? Hem sonra beyazlar bıçağı çekip çıkarsalar bile, yüzdeyüz bir yara bırakacaktır bıçak geride".

Her zaman olduğu gibi, bir yerlerde bir belediye başkanı ya da bir encümen azası "Zenci sorunu diye bir sorunumuz yok" demeye kalkışsa, nereden de bulup buluştururlar, hemeninde dayarlar bunu gözümün önüne. Bu haberlerin doğruluğunu yer göstererek kanıtlamak zorunda olmadıklarını söylüyordum ben de; çünkü biliyordum ki siyahların tek tük bulunduğu yerlerdi oralar. Dünyanın her yerinde böyledir bu, biliyorsunuz. Sözgelimi 'demokratik' İngiltere'yi alalım ele: Batı India'lı yüzbin siyah göçmen birden varıp dayandığında, göçmen kabul etmeyi birden bire durdurdu İngiltere. Finlandiya, bir Zenciyi, Birleşik Devletler Büyükelçisi olduğu için bağrına bastı. İyi hoş ama, bunun ardından bir miktar daha göçmen gitseydi ya Finlandiya'ya! Ya da Rusya'yı ele alalım, Kruşçef iktidardayken Afrika'lı siyah öğrencilerin vizelerini toptan iptal etmek tehdidini savurdu; çünkü bu öğrencilerin büsbütün tarafsız olarak yaptıkları gösteriler dünya kamuoyuna "Rusya çok...." dedirtiyordu.

Güney Carolina, Louisiana, Alabama, Georgia, Misissippi gibi Aşağı Güney eyaletlerinin basını genellikle beni karalamak istiyordu. Gene de, Güney'e 'gövde gösterisi' yapmaya giden özgürlük Süvarileri hakkındaki düşüncelerimi baş sayfalarında yayınlıyorlardı. Durumu 'gülünç' olarak nitelendiriyordum ben. Kuzeyli olan bu Özgürlük Süvarilerinin yapacak başka işleri kalmamışsa, kendi evlerinde yeterince fare ve hamamböceği bulunduğunu, gidip onlarla oyalansalar daha iyi edeceklerini söylüyordum. Aşırı liberal New York'un, Misissippi'dekinden daha ciddi toplumsal sorunları olduğunu belirtiyordum. Gerçekten iş yapmak niyetindeyseler, bu özgürlük Süvarileri'nin gidip

ana-babaları sarhoş dolaşan, hırsızlık, esrarkeşlik, fahişelik yapan çocukların, boyunlarında sicimlere dizilmiş anahtarlarla gece boyunca sokaklarda dolaşıp apartmanlara dalmayı kollayan suçlu çocukların kökenleriyle ilgilenmeleri gerektiğini belirtiyordum. Kuzeyli Özgürlük Süvarileri, hiç değilse, adları refah yardımı listelerinde çıka çıka tembellige alışmış, bunun sonucu olarak da insanın yaşamıyacağı kadar berbat yerlerde çürümek zorunda bırakılmış olan Zencilerin tedirginliklerini ortadan kaldırabilmek amacıyla onlara yeni yeni iş alanları açmaya, onların çeşitli çevrelere girip çıkmalarını sağlamaya, kent okullarında rahatça okuyabilmelerini gerçekleştirmek için mücadele verseler, bu doğrultuda bir adım atsalar ya! Bunların tümü de -hâlâ da öyle ya- çırılçıplak ortada duran acı gerçeklerdi; ama ne diye sözünü ediyorum ki bunların? Azılı yılanlar bile bu liberal kafalıların bana besledikleri kin kadar kin besleyemezler.

Evet, maskesini düşüreceğim bu liberallerin, yaptıkları birşey yok ortada, ancak her taşın altından çıkmak istiyorlar! Sonra Kuzey'in liberalleri, nice zamandan beri, suçlayan parmaklarını hep Güney'e çevirip, iki yüzlü bir tutum içerisine girmekle Güneylilerin büyük bir delilik ettiklerini söylemekteler ve böylece suçu üzerlerinden sezdirmeksizin atmaya, Güneylileri de dünyanın en rezil ikiyüzlüleri gibi göstermeye çalışmaktalar.

Oysa ben, kendi yaşantımın bu tür ikiyüzlülükleri en güzel şekilde yansıtılmakta olduğuna inanıyorum. Güney'e ilişkin hiçbir bilgim yoktur benim. Kuzeyli beyazların bir ürünüyüm ben, onların Zencilere karşı takındıkları tavırların bir ürünüyüm.

Güneyli beyazların hakkını her zaman teslim etmiştir Elijah Muhammed. Söz Güneyli beyazlara gelip dayandı mı, şunu kesinlikle söyleyebilirsiniz ki dürüsttür onlar. Güneyliler ısıracakları zaman dişlerini gösterirler siyahlara; söyleyecek birşeyleri varsa siyahların yüzlerine karşı, dobra dobra söylerler. Güneylilerin düzmece bir 'kaynaşma'yı hiç bir zaman kabullenemeyeceklerini de açıkça belirtirler. Hattâ daha da ileriye giderek, ellerine geçecek her fırsatta siyahları bir kaşık suda boğmak niyetinde olduklarını, 'sembolik reform' dedikleri şeye bile kesenkes karşı duracaklarını açık açık söylerler. Bu davranışların asıl işe yarar yanı da şudur ki Güneyli beyazlar karşı karşıya oldukları çıkmazlardan paçayı sıyırabilmek için hiçbir zaman gözboyamacılığa başvurmuyorlar.

İşi bireysel ilişkilere indirgeyip, konuya bu açıdan baktığımızda da gene, birçok Güneylinin Zencilere karşı topluca olmasa bile tek tek, oldukça babacan davrandıklarını bireysel plânda yardımlarını esirgemediklerini görmekteyiz. Oysa Kuzeyli beyazlar bir yandan pişmiş kelle gibi sırıtırken, bir yandan da kurnazlıklar düşünmekte, 'eşitlik' ve 'kaynaşma' gibi kandırmacaları da ağızlarından asla düşürmemektedirler. Bir gün gelir de Amerika'nın dört bir yanında siyah eller Kuzeyli beyazların omuzlarını kavrarsa ve beyazlar dönüp baktıklarında arkalarında kaya gibi dikilen ve 'Ben de...' diyen siyahlarla yüzyüze kalırlarsa, öyle ya, bu durum karşısında Kuzey'in şimdiki liberalleri de, kendi kendilerine suçlanıp, korkuya kapılıp siyahlardan ürkmekte Güneylilerden geriye kalmayacaklardır.

Doğrusu ya, Amerika'daki siyahlar içerisinde ülkenin geleceğini tehdit edenler ve beyazlar için en tehlikeli olanlar, Kuzeyliler tarafından gettolara sıkıştırılıp kalmış olanlardır. Kuzey'de beyazların nüfuzunun temelini oluşturan sistem bir yandan demokrasiden dem vurup dururken, bir yandan da siyahları safdışı bırakmaya, köşeye bucağa itelemeye çalışmaktadır.

Ağızlara sakız olan şu 'kaynaşma' sözcüğü, liberal kafalı bir Kuzeyli tarafından ortaya atılmıştır. Gerçekte belli başlı bir anlamı da yoktur bu sözcüğün. Soruyorum size: Herşeyin ırksal bir yaklaşımla değerlendirildiği şu ortamda, 'kaynaşma' sözcüğünden ne beklenmektedir, kesin olarak bir tanım getirebilir mi buna? Kaynaşmanın salt bir imaj olduğu apaçık ortada duran bir gerçektir. Amerika'daki siyahların temel sorunlarına Kuzeyli kurnaz bir liberal tarafından örülmek istenen bir sis-perdesinden başka bir şey değildir. 'Kaynaşma' sözcüğü, Kuzey Amerika'nın ırkçı ve neo-ırkçı olan elli eyaletinin ellisinde de milyonlarca beyazın kafasını karıştırmakta, onları küplere bindirmektedir. Çünkü, bir yanlış anlamanın sonucu olarak, siyah kitlelerin beyazlara karışıp, beyazlarla içiçe yasayacaklarına inanmaktadırlar. Oysa bu yalnızca kaynaşma delisi Zencilere bakılıp da varolduğu söylenebilecek bir durumdur.

Hani şu 'sembolik olarak kaynaşmış' Zenciler var ya, fakir kardeşlerini, mağdur edilmiş kardeşlerini artık gözü görmeyen Zenciler, onlardan söz ediyorum işte; içlerinde büyüttükleri 'kendinden-nefret' duygularından, asıl kaçmaya çalıştıkları şeylerden söz ediyorum. Anlamışsınızdır sanırım, ne yaparlarsa yapsınlar, hiçbir şekilde beyazlara gereği gibi yaranamayacak olan o Zencileredir benim sözüm. İşte bu 'gözegir-

miş' birkaç Zenci, beyazlardan daha beyaz kafalı, beyazlardan daha zenci-düşmanıdırlar.

İnsan hakları! İnsan yerine konulmaktan ne haber! Amerika'daki Zenci kitlelerin istediği de işte budur. Meselenin püf noktası buradadır işte. Kendilerinden, vebalı görülmüşçesine kaçınılmamasını istemektedir siyah kitleler. Siyah mahallelerinde, gettolarda dikilen yüksek duvarların ardına, gecekondu mahallelerine hayvanlar gibi kapatılmamaktır onların tek istedikleri. Onların asıl istedikleri, öteki kadınlarla erkeklerin yaptıkları gibi, özgürce yaşayabilecekleri, başlarını dikerek dolaşabilecekleri, kendilerine açık bir toplumdur!

Siyah kitlelerin çoğu artık, zorunlu ilişkiler dışında beyazların yanında vakit geçirmekten nefret etmektedirler, şiddetle kaçınmaktadırlar bundan; beyazlardan çok azı bu işin farkındadır. Şu 'kaynaşma' imajının yorumu geniş bir tabana yayılmış olduğundan, kendini beğenmiş, gururundan yanına varılmayan tipler türedi. Siyahların kendileriyle aynı yatakta yatmak niyetinde olduklarına inandırılmıştı bir de bu adamlar; koca bir yalandı bu! Ya da, sıradan bir beyaza, Zenci erkeklerin tek emellerinin beyaz bir kadın elde etmek olmadığını ağzınıza alamazdınız bile; işte bir yalan daha! Kardeşlerimizden biri daha geçenlerde, "Dinle bak, kulağına geldi mi şu martavallar?" diyerek nakletmişti bunu bana.

Siyah kitleler kendi soydaşlarıyla bir arada yaşamayı yeğlerler elbette. Hani o kaprisinden yanına varılmayan burjuva Zenciler var ya, işte onlar bile. Lâfta birer 'kaynaşma' örneği olarak kabul edilen o kokteyl partilerden evlerine döndüklerinde, ayakkabılarını çıkarıp bir köşeye fırlattıktan sonra yapacakları tek şey, oturup, köpek yerine koydukları liberalleri nasıl kendi hallerine terk edip geldiklerini anlatmaya başlamaktır. Büyük bir olasılıkla beyaz liberallerin de yapacakları bundan başka birşey değildir. Beyazlara karşı bir türlü güven duyamıyorum ben, özel ilişkilerim yüzünden onlarla haşır neşir olduğum görülmüş şey değildir. Üstelik, şu bizim burjuva Zenciler pek iyi bilirler gerçeklerden söz ettiğimi.

Konuyu olduğu gibi yansıtmaya çalışıyorum. Dilimi ısırdığımı gördükten sonra endişe duymayasınız benim hakkımda, yeter ki gerçekliğine inandığım birşey aklıma bir kez düşmüş olsun. Tartışma götürmeyen, çırılçıplak gerçekleri vardır bu ülkenin, siyahlarla beyazlar arasındaki ilişkilerde en başta dikkate alınması gereken şeydir bunlar. Bu ülkenin atmosferini tam dörtyüz yıldır kirletip duran palavraların, basma-

kalıplıkların, ırksal serapların kesin bir şekilde temizlenebilmesi için zorunludur bunlar.

Birçok topluluklarda, özellikle küçük topluluklarda, beyaz halktan olanlar kendi çıkarlarına bir yardımseverlik imajı türetip ikide bir 'Zenci kardeşlerimize karşı hüsnüniyet' beslediklerini belirtip durmuşlardır. Çeşitli zamanlarda falanca 'yerli Zenci' herhangi bir yerdeki falanca yerli beyaza gerçeğin asıl kişiliğini öğretmiştir; gerçeğin asıl çehresi ortadadır; siyahlar insanlık onuruyla bağdaşmayacak şekilde muamele görmekten, ikinci sınıf insan yerine konulmaktan, vatandaşlık haklarından yoksun bırakılmaktan bizar olmuş, usanmıştır. Zaman zaman duyarsınız, acıklı bir havaya büründürülerek duyurulur haber: "Yazık ki son zamanlarda, malûm nedenler yüzünden, beyazlarımızın herşeye karşın besledikleri hüsnüniyetleri Zencilerin aleyhine dönmeye başlamıştır artık... Oldukça yerinde bir davranıştır bu... Oysa gelişmeler tıkırındaydı... Şimdiyse ırklar arasındaki tüm bağlar büsbütün koparılmıştır!"

Neden söz ediyor bu adamlar? Hiçbir zaman böyle bir iletişim kurulmadı ki. Beyazlar tarafından Zencilerin başlarına örülen çoraplar hakkında Zencilerin neler düşündüklerini herhangi bir bölgenin yerli Zenci 'liderleri' kendi ağızlarıyla hiçbir zaman duyuramamışlardır beyazlara. İkinci Dünya Savaşı sonuna gelinceye değin Birleşik Devletleri'n hiçbir yerinde parmakla göstermeye kalkışsan böyle bir iletişime rastlanamaz.

Kanıt mı istiyorsunuz buna? Pekâlâ, öyleyse şunu sorayım; Zenciler kesinlikle başkaldırmaya başladıktan sonra, baştan başa bütün Amerika'da görülen şaşkınlığın, burkuntunun kökenini nerede arayacağız? Amerika'nın tüm yurttaşlarında görüldüğü gibi Zenciler hakkında kötümser duygularla donatılmış bir ordunun komutanı olmaktansa, yerle yeksan olmayı yeğlerdim ben.

Daha beyazlar nelerin olup bittiğini kavrayamadan Zencileri devrim noktasına sürükleyende bu durumdur. İşin aslına bakılırsa, Amerika'nın dört bir yanındaki tüm Zenci 'önderler', salt 'önder' olarak kalabilmek amacıyla çevrelerindeki beyazların güvenlerini yeniden kazanmaya çalışıyordu. "Her şey yolunda velinimetim, herşey sanki çantada keklik!" Arada bir bu önderlerin kendi halkları için bir takım isteklerde bulunduğu da oluyordu: "Şey, velinimetim, halktan kimileri daha iyi bir okula gerek duyulduğundan söz ediyorlar velinimetim." O yörenin Zencileri herhangi bir konuda güçlük çıkarmıyorsa, 'hayırhah' beyaz

patron bu isteğe kafa sallayıp onlara bir okul yaptırıyor, ya da ekmek kapıları açıyordu.

İktidar çevrelerine mensup olan Amerikalılar çok iyi bilirler ki sözlerimde oldukça haklıyım ben! Taşra Zencileriyle 'hüsnüniyet sahibi taşra beyazları' arasındaki 'ilişkiler'in gerçek yüzünü ortaya koyduğumu da bilir bu kişiler. Bu nokta "konunun özüdür" ve kendini-beğenmiş, egemen olma sevdasına kapılmış beyazlarca türetilmiştir. Böyle bir davranış biçiminin kendine özgü nakısı yüzünden beyazlar, taşra Zencilerini amansız bir gözükaralığa sürükleyen taşra toplum sistemine bakıp da suçlanacakları yerde, Zencilere fırlattıkları ağız artıklarına bakıp da 'asil' olduklarını sanmaya başladılar.

Size birşey söyleyeceğim. Bu örnek, bu 'sistem', beyazlarca türetilmiştir ve Zencilere gönülsüz bir sırıtışın gerisinde gerçekleri gizleme alışkanlığını getirmiştir. 'Evet efendim-hayhay efendim'ciliği öğretmiştir Zencilere, ayak sürümeye ve sallabaşçılığa alıştırmıştır Zencileri. Diyeceğim bu sistem Amerikalı beyazlara, gemi azıya almış koca bir ordunun veremiyeceği kadar büyük zararlar vermiştir.

Niçin üzerinde duruyorum bunun? Şunun için: bu olgu, Amerikalı beyazların ruhlarının derinliklerinde, kendilerinin 'üstün' oldukları yolunda kesin bir kanı oluşturmuştur. Baksanıza, mektep yüzü görmemiş bir beyazın, Zencilerden olup da yüksek tahsil yapmış bir 'önder'e, bir okul müdürüne, bir öğretmene, bir doktora ya da öteki mesleklerden olan bir kişiye saygı göstermek tenezzülünde bulunduğu görülmüş şey midir hiç?

Beyaz kafaların ortaya attığı sistem, dünyanın neresinde olursa olsun, beyaz olmayan halklara şırınga edilmeye çalışılmaktadır. Beyazlardan başka kimsenin gün görmediği bu dünyada, beyazlardan kurulu hükümetlerin darboğazlardan bir türlü kurtulamayışının, başlarındaki tehlikeleri bir türlü atlatamayışlarının asıl nedeni de bu olsa gerek.

Doğrulardan kaçmayalım! Gerçeklerden! Beyazların, içinde bulundukları belânın ana nedenini oluşturan doğrulara, gerçeklere eğilip eğilmemesi, beyazların yaşantılarını sürdürüp sürdüremiyeceklerini en kestirme yoldan belirleyecek olan şey budur işte.

Fazla değil, daha birkaç yıl öncesine değin güçlü beyazların bir yanbakışları karşısında oldukları yerde donakalan, korkudan titreyen beyaz-olmayan halkların, artık şimdilerde devrimler yaptığını görmekteyiz. Aslı astarı nedir bunun, oldukça basit; gözükaralıklarla, 'aşağılık' ve

işeyaramazlık duygularıyla geçip giden yüzlerce yıllık bir süreden sonra siyah, kahverengi, kızıl ve sarı halklar enselerindeki beyaz topuklardan, ister ölümüne ister kalımına illallah etmişler bizar olmuşlardır.

Beyaz olmayan halkların karşısına geçip de 'demokrasi' ve 'kardeşlik' türküsü çağıran beyaz Amerikan hükümeti nasıl dayanabilecek bunlara? Şu Amerika'da hergün neler olup bittiğini okuyup öğreniyorlarsa tabii ve doğma büyüme Amerikalı olup da beyaz olmayan halkın yanında bile hiç çekinmeksizin 'demokrasi'yi, 'kardeşlik'i yerin dibine batıran Amerikalı bunca beyazın, binbir nasihattan beter fotoğraflarını görüyorsa beyler... Dünyanın beyaz-olmayan öteki halkları pek iyi bilirler ki Amerikalı Zenciler, Amerika'nın beyazlarını gönülden sevmişlerdir, onlar için köleliğe katlanmışlardır, hizmette kusur etmemişlerdir onlara karşı, yaralarını seve seve sarmışlardır onların. Amerika; ister beyaz olsun, ister öteki renklerden olsun, düşmanları tarafından saldırıya uğradığında üniformalarını sırtına geçirip sılasını terk eden ve gözünü kırpmadan ölen gene aynı Zencilerdir. Böylesine bağlı, böylesine sadık. Gene de Amerika hâlâ bombayla varmakta, köpekler salmakta beyaz-olmayan böyle birisinin üstüne, ateş hortumlarıyla acımasızca yakmakta bu zavallıları ve binlercesini zindanlarda süründürmekte, kan gövdeyi götüresiye dayaktan geçirmekte, ve tüm suçlarda onlara cezaların en ağırını revâ görmektedir.

Dünyanın öteki kesimlerindeki beyaz-olmayan halkları da ilgilendirdiğinden hergün gündemde olan, herkesçe bilinen bu konular, kuşkusuz ki, diplomat arabalarını yakmaların, toplu yürüyüşlerin, karşılıklı taşlaşmaların, büyükelçilikleri, temsilcilikleri yakıp yıkmaları, "Go Home Yanki!" diye bağırmaların, beyaz Hristiyan misyonerlerin üstüne saldırmaların, çeşitli yerleri bombalamaların, bayrakları yırtmaların en önemli etkenlerindendir.

Amerikalı beyazların kendileri hakkında besledikleri büyüklük kompleksinin kendilerine, gemi azıya almış koca bir ordudan daha büyük zararlar vermiş olduğunu söylemiştim. Şimdi anlaşıldı mı bunun nedeni?

Amerikalı siyahların tüm girişimlerinin, kendi iş dünyalarını dört başı mamur bir şekilde kurmaya, kendilerine hatırı sayılır bir yuva yapmaya yönelik olması gerekirdi. Tıpkı öteki etnik toplulukların yaptığı gibi, siyah halkın da, nerede olursa olsun, nasıl olursa olsun, kendi ırkından olan insanlar için alınteri dökmesine, kendi türünden olan in-

sanlar için iş alanları açmasına ve giderek siyah ırkın kendi yağıyla kavrulabilecek gücü elde edebilmesi amacıyla çeşitli yolları denemesine engel olunmasın. Amerikalı siyahların saygınlık kazanabilmelerinin tek yolu olsa olsa budur. Beyazların, siyahlara asla vermek istemedikleri şey de kendine güven duygusudur zaten! Öteki insanların sahip olduklarına tek tek sahip olmadıkça, öteki insanların kendileri için yaptıklarının tümünü de elde etmedikçe siyahların bağımsızlıklarına kavuşmaları ve birer insan olarak bağımsızlıklarına kavuşmaları ve birer insan olarak tanınmaları, insan yerine konulmaları düşünülemez.

Gettolarda oturan siyahların maddî, manevi ve ruhi noksanlıklarını, kusurlarını gene kendilerinin gidermesi için zaman geldi de geçiyor bile. Siyahların, içine düştükleri sarhoşluktan, esrarkeşlikten, fahişelikten kurtulabilmeleri için zorunlu olan düzeni kendi elleriyle kurmaya başlamaları gerekmektedir artık. Amerika'daki siyahlar için, kendi değer ölçülerine dört elle sarılıp onları yüceltmekten başkası beyhudedir.

Zencilerin, bugünkü sayılarına oranla pek azı; hemen hemen parmakla gösterilecek kadarı, olsa olsa birkaç bini şu 'kaynaşma' denilen şeyi benimsemektedirler. Yeri gelmişken burada bir kez daha tekrar edelim ki, beyazların konforlu otellerinde, görkemli gece kulüplerinde, lüks lokantalarında paralarını har vurup harman savurmak isteyenler, burjuva kesiminden bir avuç Zencinin oluşturduğu bir kümedir. Böylesi eğlence yerlerini işleten beyazların bu tür harcamalara gücü yetebilir. Ama, bu eğlence yerlerinde gördüğünüz Zencilerin pek çoğunun böylesi bir yaşantıya gücü yetmez; işin aslına bakılacaksa gerçekten yetmez işte. Hani, maaşının taksitlerden arta kalan kısmı eline kazasız belâsız geçerse kalkıp şehir merkezine koşarak, kendisinden çok daha varlıklı şef garsonun suratına sırıta sırıta, bir akşam yemeği yemek isteyen bir Zencinin durumu neye benziyor dersiniz? Yemeğe çıkıp, dizlerine çarşaf kadar peçeteleri açarak bıldırcın kapatma ya da güveçte salyangoz ısmarlayanlar da gene bu burjuva Zencilerdir; kaldı ki, Zenciler oldum olası hoşlanmazlar salyangozdan! Bunların yaptıkları, işte kaynaştıklarını kanıtlama çabaları.

Amacınız, bu lâfta 'kaynaşma'nın asıl sonuçlarına varmaksa, hemen ele almamız gereken şey, renkler arasındaki karmaşık evliliktir.

Karmaşık evlilikler artmadıkça sözümona 'kaynaşma' diye birşeyin gerçekleşmiyeceğine, en azından, gerçekleşse bile uzun ömürlü olamıyacağına inanan Güneylilerin düşüncelerine noktası noktasına katılıyo-

rum. Hem kime yararı olacak bunun? Burada bir kez daha karşı karşıyayız gerçeklerle, kaçmayalım gerçeklerden. Renk düşmanlığının körüklenip durduğu bir toplumda, kadın olsun, erkek olsun; siyah olsun, beyaz olsun; bir başka ırktan eş-dost edinmekle ne geçecek sanki elinize?

Gerçek şu ki, beyazlar gerek çevrelerindeki, gerekse kendi evlerindeki siyahlara karşı besledikleri düşmanlığın ilânını fazlasıyla yaptılar. Bunun yanı sıra Zenciler arasında çok yaygın bir kanı vardır ki bu karmaşık çiftleri, Zenci aileleri, Zenci toplulukları, katıksız beyazların düşündüklerinden daha da tehlikeli bulmaktadırlar. Böyle olunca da, bu tür 'kaynaşık' evlilikleri, hoşnutsuzluklardan, çekememezliklerden, kurulmaya çalışılan dünya içerisindeki 'uzmanlıklar'dan başka ne bekleyebilir ki? Vara vara şu noktaya varıyoruz, sosyal bir değerlendirmeden geçirilirse: 'kaynaşma' denilen şeyin hiçbir tarafa da bir yararı olmayacaktır. 'Kaynaşma' eninde sonunda beyaz ırkı mahvedecektir... Ve kuşkusuz siyah ırkı da.

Beyazların siyah kadınlarla 'kaynaşmaları' neredeyse, Amerika'daki siyah ırkın ten rengini ve karakterlerini değiştirmeye başlamıştır. Tenleri bir 'beyaz'dan 'daha beyaz' olan bu 'siyahlar'la nereye varılmak istenmektedir? Amerika'da bugün iki milyonla beş milyon arasında 'beyaz Zenci' olduğunu duydum. Beyazların toplumuna 'geçiyor' bunlar. Çektikleri azabı bir düşünün! Tanıdık bir siyahın her an karşılarına çıkabileceğini, ayıplarını yüzlerine vurabileceğini düşünerek, bitmez tükenmez bir korkuyla yaşayıp gitmek! Düşünün bir kez hergün bir başka yalanla yaşamayı. Beyaz olan öz kocalarının, beyaz olan kendi kanlarının, beyaz olan öz çocuklarının hergün 'şu Zenciler'den sözettiklerini duyması ne demektir, düşünün bir kez!

Beyazlar karşısında Zencilerin düştükleri akıbetlerin en acılarını ben duymuşumdur, benim duyduklarımdan daha beterini duyan bir tek kulak çıkmaz, hiç sanmıyorum çıkacağını. Size şunu söyleyeyim ki, lâmı cimi yoktur bunun, şimdiye değin duyduğum kadarıyla beyaz-olmayanlar arasından gelen eleştiriler içerisinde en beter olanı, en küçümseyici olanı; beyazlar içerisinde beyaz olarak yaşayan, beyazların kendi aralarında. Zenciler hakkında konuştuklarına hergün kulak misafiri olan şu 'değişen' Zencilerden duyulmuştur. Öylesine eleştiriler ki bunlar, hatırı sayılır bir Zencinin bunları duyması pek yeğlenmez. Hani ırksal bir gösteri söz konusu olsaydı, beyazların muhitinde 'değişen' bu Zenciler, siyah cephenin en değerli 'casus'ları ve dostları olacaktı herhalde.

Avrupa'nın 'esmer bebekleri' artık büyüyüp kadın ve erkek oldular da kendi soylarının ailelerini oluşturmaya başladılar bile. Tüm yaşantıları boyunca ırksal garabetliklerin silinmez izleri olarak kalacak olan bu deneyler, 'kaynaşma' adına olumlu birşey kanıtlayabilmiş midir?

Beyazlardan yola çıkılacaksa, 'kaynaşma' değil 'benzeşme' olmalıdır bunun adı; böyle birşeyse, kendi miraslarını korumak azminde olanlarca şiddetle reddedilecektir, İrlandalıların İngilizleri İrlanda'dan kovup durmalarına baksanıza. İrlandalılar, İngilizlerin kendilerini birgün gelip, bütünüyle yutacaklarını biliyorlardı. Fransız asıllı Kanadalılar'ın kendi asliyetlerini koruyabilmek için sürdürdükleri ve fanatiklik düzeyine ulaşan mücadeleye bir bakın sonra.

İşin doğrusu, bileşime uğramış, bu yüzden de zayıflamış ve bozulmuş bir etnik kimliğin doğurduğu sonuçlar içerisinde tarihin en trajik olgusunu denemiş bulunuyoruz: işte Almanya'daki Yahudi.

Yahudi, Almanların yaptıklarından daha kabarık yardımlar yapmıştır Almanya'ya. Almanya'nın aldığı Nobel ödüllerinin yarıdan fazlasını Yahudiler kazanmıştır. Almanya'da görülebilecek en küçük bir kültürel kıpırtıda bile başı çeken Yahudiydi, en büyük gazeteler onun elindeydi. En ünlü sanatçılar Yahudiler arasından çıkardı, en unutulmaz şairler onlar arasındandı; sahne yönetmenleri için, besteciler için de aynı durum söz konusuydu. Ne var ki, bu Yahudiler bağışlanamaz bir hata yapmışlardı; benzeşmek.

Birinci Dünya Savaşı'ndan tutun da Hitler'in parlamasına değin Yahudiler kendi ırklarından olmayanlarla giderek yoğunlaşan bir evlilik içerisine girdiler. Çokları kendi adlarını değiştirdi, başka başka dinlere geçti. Kendi yahudi dinleriyle olan, zengin Yahudi kültürünün ve ırkının kökenleriyle olan bağlarını dondurdular, kopardılar iyice... Öyle ki kendilerini birer 'Alman' olarak düşünmeye değin vardırdılar işi.

Bunun yanı sıra bildikleri bir şey daha vardı, bira salonlarından çıkıp iktidara oynayan bir Hitler vardı ortalıkta, kendine özgü 'üstün ırk Ariler' kuramıyla geliyordu. Ve tüm yapılanların cezasını çekmek için; aslını unutmuş, aslı bozulmuş bir 'Alman' Yahudi vardı el altında.

İşin akıl almıyan yanı, nasıl olup da bu Yahudilerin tüm parlak zekâlarına, Almanya'nın her konudaki sorunlarında güçlülüklerine ve ustalıklarına karşın; cin çarpmışa dönmüşçesine sorutup kalmaları, olup bitenleri yalnızca seyretmeleridir. Kaldı ki, başlarına gelenler bir gece içerisinde ansızın olup bitiveren birşey değildi; tersine, kademe kademe

geliştirilmiş olan ve kendilerinin katledilmelerini öngören bir tasarı vardı ortada.

Yahudilerin kendi kendilerine uyguladıkları bu beyin yıkama öylesine ileri boyutlara ulaşmıştı ki, gaz odalarına tıkıldıklarında pekçokları son nefeslerinde, "Olamaz, gerçek olamaz bunlar!" diye hırıldıyordu.

Hitler hele bir de, kafasına koyduğu gibi, dünyayı baştan başa teslim almış olsaydı ne olacaktı! Bugün hayatta olan her Yahudi için tüyler ürpertici bir düşüncedir bu.

Yahudi bir daha unutabilir mi bu dersi. Yahudiler bugün gözlerini dört açıp bir Neo-Nazi örgütünü adım adım kollamaktadırlar. Savaştan hemen sonra Yahudilerin arabulucu Haganah'ları İngilizlerle uzun süreli antlaşmalara girişti. Ama bu kez de, Stern çetesi İngilizlere hiç göz açtırmıyordu. Bunun üzerine İngilizler, Yahudilerin Filistin'i Arapların elinden zorla çekip almalarına önce razı oldular, sonra sonra yardımcı oldular, gerçek sahiplerinden gaspederek aldığı bu topraklar üzerinde Yahudiler İsrail'i, kendi ülkelerini kurdular. Yeryüzündeki her insan soyunun ilgi duyduğu, zorunlu gördüğü birşeydir bir ülkeye sahip olmak.

Sözümona 'kaynaşma' düşüncesinin zayıflatıcı, uyuşturucu, aslında saptırıcı etkilerinin bir uzantısı olarak Amerika'daki siyahlara bir başka hap yutturulalı çok olmadı daha. Benim deyimimle, 'Washington Üzerine Sürünüş'tü bu.

Zencilerin büyük bir kitle oluşturarak Washington üzerine bir yürüyüş yapmaları düşüncesi, Yataklı Vagon İşçileri Dayanışma Derneği'nden A. Philip Randolph'un icadıydı. Yirmi yıldan, belki daha da fazla bir zamandan beridir Zenciler arasında Washington Üzerine Yürüyüş düşüncesi dolaşıp dururdu. Derken, şimdi kendi kendine, ansızın parlayıvermişti bu düşünce.

Yediden yetmişe, tarımla uğraşan Güneyli Zenciler, küçük kasaba Zencileri, Kuzey'deki kenar mahalle Zencileri, hattâ çoktan Tom Amcalaşmış olan Zencilerin binlercesi bile ağızlarını açtıkları zaman "Marş marş!" demeden söze başlamıyorlardı.

Joe Louis'den bu yana hiçbirşey böylesine bir araya getirememişti Zenci kitlelerini. Nerede bir Zenci kümesine rastlasanız, ne pahasına olursa olsun Washington'a ulaşmaktan dem vuruluyordu orada. Külüs-

tür otomobillerle mi olur, otobüslerle mi olur, otostop yaparak mı olur, artık nasıl olursa, hattâ gerekirse yürüyerek bile olsa ulaşılmalıydı Washington'a. Hep birden, Washington'a yönelmiş binlerce siyah kardeşin düşünü kuruyordu herkes. Aynı yolda elele, başkent caddelerini boydan boya istila ederek havalimanlarının pistlerini işgal ederek, yeşil alanlara sere serpe uzanarak Kongre'den ve Beyaz Saray'dan, sosyal haklar konusunda dişe dokunur birşeyler yapmalarını talep etmek için yürünmeliydi Washington üzerine.

Ulusal çapta bir zavallıktı bu; saldırganca, yönlendirilememiş, amaçsız ve başsız bir eylem. Büyük oranda, Zencilerin boyunlarının beyaz topuklar altında kısılıp kalmasına en çok içerleyen, bundan en çok bıkan genç Zencilerdi bu yürüyüşe taraftar olanlar; gözlerine birşey de gözüktüğü yoktu bunların.

Beyazların öfkeyle karışık bir korkuya kapılmaması için bir neden yoktu. Umulmadık bir kıvılcım, önceden kestirilemiyen bir feveran, Zenci ayaklanmasına yol açabilirdi. Öfkeden kapkara kesilmiş binlerce siyah yalnızca Washington'u ayağa kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda kenti yerlebir de edebilirdi; hükümet biliyordu bunu.

Beyaz Saray, sosyal haklar savunucusu olarak bilinen Zenci 'önderler'i apar topar çağırdı. Tasarlanan Yürüyüş'ün durdurulması isteniyordu bunlardan. Bu sözde 'önderler' samimi olarak konuşarak bu Yürüyüş düşüncesini kendilerinin ortaya atmamış olduklarını, Yürüyüş üzerinde de hiçbir etkiye sahip olmadıklarını söylediler. Bu düşüncenin aslı ulusaldı, kendiliğinden, yönlendirilmemişti, öndersizdi. Bir başka deyişle, siyah bir barut fıçısıydı ortadaki.

'Kaynaşma' düşüncesinin, zencilerin eylemini nasıl baltaladığını hangi öğrenciye sorsanız, doktora tezi sayılabilecek bir araştırma sunabilir size.

Beyaz Saray, ülke çapında bir velveleyle Washington'a yapılan bir yürüyüşe 'razı olduğunu', bunu 'onayladığını', 'hoş karşıladığını' bildiriyordu. Sosyal hakları amaçlayarak kurulan örgütlerin en ileri gelenleri arasında bağışlar konusunda alenen bir kavgadır almış yürümüştü şimdi. *New York Times* iciğini ciciğini çıkarıncaya değin durdu hikâyenin üzerinde. NAACP kalktı, duymayan mı kaldı ki bunları, öteki örgütlerin giriştikleri gösterilerin, sosyal haklar için yapılan bağışlardan büyük bir kısmını erittiğini iddia etti. NAACP bir yandan da öteki örgütlere mensup göstericiler arasından tutuklananlar için kefalet masrafları ödüyor, torpiller patlatıyordu; kabak kendi başlarında patladı sonunda.

Film gibi birşeydi sanki. Oyunun ikinci perdesi, sosyal haklarla uğraşan Zenci 'önderler'den oluşan 'altı büyükler'le, ünlü bir hayırsevenler derneğinin beyaz başının New York'ta bir araya gelmeleriyle başlıyordu. Kendilerine, alenen para çekişmesi yapmalarının kamuoyundaki itibarlarının zedelenmesine yol açtığı söylenmişti. Bunun ardından, bu 'altı büyükler'ce aniden kurulmuş olan Birleşik Sosyal Haklar Başkanlık Konseyi'ne 800.000 dolarlık bir bağış yapıldığı resmen açıklanıyordu.

Şimdi siyahların birdenbire böyle birleşmelerini gerektiren ve sağlayan şey neydi? Beyazların parasıydı. Ya paranın ucunda ne vardı? Öğüt. O zaman yalnızca bu bağış yapılmakla kalınmamış, ilerde uygun bir zamanda, yürüyüşten sonra... Açıkçası işler yolunda gider de bir terslik çıkmazsa, hesaba kitaba gelmez bir meblağın da ödenmesi için söz verilmişti.

O kendine özgü 'öfkeli' Washington Üzerine Yürüyüş havası, hemen hemen bütünüyle değiştirmişti çehresini.

Ülke çapında oluşturulan kamuoyu, bu 'altı büyükler'i Washington'a yapılacak yürüyüşün tartışılmaz önderleri olarak ortaya çıkarıvermişti. Yürüyüş tasarılarına boyuna öfke ekleyen bu kızgın, halk-dostu Zencilerin kulağına gitmişti bu söylentiler. Artık bu ünlü 'altı büyükler'in de kendilerine hak verdiğini ve kendilerine katılacağını varsayıyorlardı.

Yürüyüşe katılmak üzerine çağrılanlar içerisinde oldukça ünlü dört beyaz figür daha vardı: Bir Katolik, bir Yahudi, bir Protestan ve bir de işadamı.

Oluşturulan kamuoyu şimdi bir başka şeyi ima ediyordu; Washington'a yapılacak yürüyüşün 'mahiyetini' ve rotasını' bu 'on büyükler' oturup 'belirlemeliydi'.

Dört beyaz figür yavaş yavaş gevşiyorlardı. Derken, sözümona 'liberal' Katolikler, Yahudiler, Protestanlar ve işadamları arasında bir haberdir tutuşup gitti: siyahların bu Yürüyüş'üne katılmak 'demokratik' bir şeydi. Bu aşamada, önceden yürüyüş aleyhtarı olan beyazlar, ansızın bir kararla kendilerinin de yürüyüşe katılacaklarını yaymaya başladılar.

Bunun üzerine burjuva Zenciler cereyan çarpmışa dönmüşlerdi, önceleri yürüyüşe şiddetle karşı çıkan, kelimenin tam anlamıyla 'orta-sınıf ve 'aşağı-tabaka', birden, bu halk-dostu Zencilerin koltuğuna girivermişlerdi.

Ama asıl önemlisi, yürüyüşe beyazlar da katılıyordu artık.

Hani, bu arada işsiz güçsüz, mağdur edilmiş, aç kalmış Zencilerden birkaçı da ezilmeliydi ayaklar altında. Bizim şu 'kaynaşma' delisi Zenciler bile, yürüyüşe nereden katılmalarını kararlaştırmak üzere birbirlerine koşuyorlardı, ilkin 'kızgın siyahların' yürüyüşü olarak beliren şey, şimdi birdenbire son derece şık bir duruma dönüştürülüyordu. Bir anda, Kentucky Atyarışları'ndan farklı bir yanı kalmamıştı Yürüyüş'ün. Gösteriş düşkünleri için, tam bir övünme sembolüydü. "Sen de orada mıydın?" Bu cümleyi bugün bile duyabilirsiniz çoklarının ağzından.

Bir açık hava gezintisi, bir piknik olup çıkmıştı Yürüyüş.

Yürüyüş sabahında, üstleri başları toz içinde kalmış, sinirli, terli küçük kasaba Zencilerinin bindikleri külüstür arabalar; kiralanmış jetlerin, trenlerin, havalandırma tertibatlı otobüslerin arasında göze bile gözükmüyordu. İşin başında tam bir 'kükremiş sel' olarak düşünülen şey, şimdi, bir İngiliz gazetesi tarafından 'durgun akan sel' olarak tanımlanıyordu.

Oturup 'kaynaşmışlıktan' konuşmak! Tuzla biber gibi birşeydi. Ve işte şimdi, rahatlıkla denetlenemiyecek bir tek kitle hareketi bile kalınamıştı.

Yürüyüşçülere, hiçbir şekilde pankart getirmemeleri için kesin emir verilmişti; pankartları tertip komitesi tarafından tedarik edilecekti. Ancak bir şarkı için izin verilmişti: 'Zafer Bizimdir'. Kendilerine nasıl varılacağı söylenmişti, nereye ne zaman varılacağı, nerede toplanılacağı, yürüyüşe ne zaman başlanacağı ve yürüyüşün genel rotası falan hep tertip komitesi tarafından belirlenmişti, ilkyardım durakları stratejik yerlere kurulmuştu. Nerede bayılıp düşüleceği bile karara bağlanmıştı!

Evet, ben de oradaydım. Yakından gördüm o curcunayı. Hep bir ağızdan "Zafer Bizimdir... Elbeet Birgün..." diye mırıldana mırıldana sallanan, tiksinmesi gereken birisiyle kolkola girip döküle döküle yürüyen adamlardan kızgın devrimciler çıktığı nerede görülmüştür? Çıplak ayaklarını, kendilerine zulmedenlerin ayaklarına yapıştırıp nilüferli bahçe havuzlarından aşağı sarkıtan, ellerinde İncillerle, omuzlarında gitarlarla 'Size Bir Müjdem Var' martavallarıyla avunanlardan kızgın devrimciler çıktığını kim duymuştur?

Ve o zamanlar Amerika'daki siyah kitleler tam bir kâbus geçirmekteydiler; gerçi şimdi de öyle ya!

Bu kızgın devrimciler, kendilerine komut veren önderlerinin en son buyruklarını bile yerine getirdiler; erkence dağılacaklardı. O, binlerce ve binlerce 'kızgın devrimciler' yığınından kala kala ne kalsa beğenirsi-

niz geriye, bir avuç kalabalık; ertesi günü Washington Otelciler Birliği, boş kalan odalardan doğan zararın büyük olduğunu açıklıyordu. Hollywood bile üstesinden gelemezdi böyle bir senaryonun.

Sonraları basında bir anket düzenlenmişti, eskiden beridir sosyal haklara muhalefetiyle bilinen Milletvekillerinden ya da Senatörlerden bir tanesi olsun görüşlerini değiştirmiş olsalar ya. Başka ne bekleniyordu ki? Bir günlüğüne 'kaynaşmış' kişilerin sergilediği bu piknik, tam dörtyüz yıldır Amerikan beyazlarının içine kök salmış olan o kendinibeğenmişlik havasının temsilcileri olan bu kişilerin nasıl da birden tepkilerine yol açmıştı?

Karşı durulmaz bir gerçek var ortada: gerek siyah gerekse beyaz, binlerce kişinin böylesine eşsiz bir güldürüye gönülden inanması, bu ülkede bir danışıklı döğüşün sürdürülüp gitmesinin, sorunları temelinden yakalamak yerine geçiştirivermek ve örtbas etmek istenmesinin bir başka örneğidir.

Washington Üzerine Yürüyüş hareketinin gerçekleştirdiği tek şey, Zencileri bir süre daha uyutmak olmuştu. Ama siyah yığınlarının, birgün kendilerinin beyazlarca bir daha açıkça oyuna getirilmiş olduklarını kavramaları kaçınılmaz bir şeydi; öyle de oldu. Ve gene kaçınılmaz bir sonuç olarak, siyahların öfkesi yeniden alevlendi ve şimdiye değin hiç görülmemiş bir şekilde harlayıverdi. Derken değişik kentlerden patlaklar vermeye başladı bu kızgınlık, sonra ırksal bunalımlar 1964 yılının 'uzun, sıcak yaz' mevsiminde görülmemiş boyutlara ulaştı.

'Washington Üzerine Sürünüş'ten bir ay kadar önceydi. *New York Times*, Üniversiteler arasında yapmış olduğu bir ankete dayanarak, beni üniversitelerde ve yüksek okullarda 'en çok aranılan ikinci konuşmacı' olarak ilân etti. Benden önceki tek konuşmacı da Senatör Barry Goldwater'dı.

Kanımca üniversite çevrelerinde böylesine tutulmamın nedeni Dr. Lincoln'ün kitabı *Amerika'daki Siyah Müslümanlar*'dı. Üniversitelerdeki derslerin pekçoğunda, bu kitabın okunması isteniyordu. Derken, oldukça uzun, tarafsız bir mülakat yapılmıştı benimle, *Playboy* bunu yayınladı. Bu derginin üniversite çevrelerindeki satışı öteki dergilerden fazladır. Bunun üzerine, önce bu kitabı okuyan, sonra da *Playboy*'daki mülâkatı inceleyen öğrenciler, 'öfkeli Siyah Müslüman' diye bilinen bu adamı bizzat dinlemek istiyorlardı.

New York Times'ın bu tesbiti yayınlandığında, o zamana değin hiç konuşmamışsam elli üniversitede konuşmuştum: Brown, Harvard, Yale, Columbia, Rutgers ve niceleri sayılabilir daha. Şu anda bile, Cornell'den, Princeton'dan ve daha bir düzine okuldan çağrılar gelmektedir. En kısa zamanda, elim değdiği oranda yerine getirmeye çalışacağım isteklerini. Zenci kuruluşları arasından bazılarına, Atlanta Üniversitesi'ne, aşağı Atlanta Clark Üniversitesi'ne, Washington D. C.'deki Howard Üniversitesi'ne de yolum düşmüştü o zamanlar; ve kuşkusuz, ufak tefek bedenli öğrencilerin doldurduğu daha birçoğu da eklenebilir bunlara.

Halis muhlis siyah olan dinleyicileri saymazsak, en çok fakülteli dinleyicileri tutuyordum. Fakültelerdeki oturumlarımızın iki saatten ta dört saate değin sürdüğü oluyordu, zaman sınırını çoğunlukla aşıyorduk. Tarafsız, araştırmacı ve hemen her zaman diri kafalı olan öğrencilerle öğretim görevlileri beni soru yağmuruna tutuyorlar, açıklamalar istiyorlardı benden. Fakültelerdeki bu oturumlarımızdan hiçbirinin de sıkıcı bir havada geçtiği söylenemezdi. Kendi eğitimimde yeni mesafeler katedebilmem için de epey yardımı olmuştur bu deneylerin. Elijah Muhammed öğretisini savunabilmem, gereği gibi temsil edebilmem için bana yeni yollar öğretmeyen bir deney yoktur bunlar arasında. Çoğu kez, açık oturumlarda, karşılıklı tartışmalarda, sırf beni dinlemek amacıyla gelenlerin salonu tıklım tıklım doldurduğunu görürdüm. Oysa, öğrencilerden ya da öğretim görevlilerinden sekiz-on kişinin karşısına tek başıma çıkardım ben; bunlar da genellikle sosyoloji, psikoloji, felsefe, tarih, dinler tarihi gibi bölümlerin kürsü başkanları olurdu ve hepsi de kendi dalında çıkardı benim karşıma.

Hemen her seferinde de açık oturumların başında şuna benzer bir şeyle dalıyordum konuşmaya: "Baylar, Michigan-Mason'da ortaokulu zor bitirdim. Lise tahsilimi Massachusetts-Roxbury'deki siyah mahallelerinde tamamladım. Üniversite tahsilimi Harlem sokaklarında tamamladım, tezimi de hapishanelerde verdim. Elijah Muhammed bana öğretti ki, beyazların beyaz olmayanlara karşı işlemiş oldukları cürümleri savunmaya yeltenen, haklı çıkarmaya uğraşan hiçbir insanın zekâsından korkup çekinmemem gerekmektedir. Hele bir de söz konusu Kuzey Amerika'daki siyahlarla Kuzey Amerika'daki beyazlar olursa."

Savaş alanına dönüyordu ortalık ama bu savaşta aydınca ve filozofça kurşunlardı karşılıklı atılanlar, insana heyecan veren bir düşünceler çarpışmasıydı sürüp giden. Başımdan çok geçtiği için, dinleyicilerimin

nabızlarını yoklayabiliyordum. Ünlü hatiplerle de karşı karşıya gelmekteydim zaman zaman, onlar da kabul ediyordu ki bu yetenek, 'kitleye hitap' vergisine sahip olan ve halkın karşısına çıkıp onları harekete geçirebilen kişiler için oldukça doğaldır. Bir bakıma zihinsel bir radar bu. Bir doktorun, parmağını hastasının nabzına koyup da kalp atışlarını rahatlıkla dinleyişi gibi, ben de konuşmaya başladım mı, söylediklerime karşı gösterilecek tepkileri açık olarak hissedebiliyordum.

Öyle sanıyorum ki, gözlerim kapalı olarak oturup konuşmaya başlasam, arada beş dakika geçtikden sonra beni dinleyenlerin halis muhlis beyaz, ya da halis muhlis siyah olduklarını yüzdeyüz kestirebilirim. Beyaz dinleyicilerle siyah dinleyiciler arasında dağlar kadar fark vardır. Siyah dinleyiciler daha sıcak gibi geliyorlardı bana; nedense, onların susuşlarında bile müziksel bir uyum bulunuyordum.

Sorulu-cevaplı bölümlere geçildiği zaman da gene gözlerim kapalı olarak, sorunun hangi etnik kesimden geldiğini kolayca çıkarabilirim. Tüm bunlar arasından hiç şaşmaksızın tanıyabileceğim iki tipten birisi Yahudidir, ötekisi de 'kaynaşmış' dinleyiciler arasından çıkacak bir burjuva Zencidir.

Yahudiden gelecek sorular ve açıklamalar için elimdeki anahtar şu: bunlar, öteki tüm etnik kökenler içerisinde, bilinen zihniyetleriyle, bilinen tasarılarıyla kendilerine en çok yontan bir topluluktur. Sorularına da yansıyordu bu tek-taraflılıkları. Hem, Yahudilik demek, aşırı alınganlık demektir. Demek istediğim, ağzından hele bir 'Yahudi' sözcüğü çıkmaya görsün, Yahudi düşmanlığıyla suçlanırsınız hemen. Bir Yahudinin meslek alanındaki durumu, doktor olması, tüccar olması, ev kadını olması, öğrenci olması ya da başka bir şeyle uğraşması hiçbir şey değiştirmez bence. Kadınıyla erkeğiyle tümü de, herşeyden önce, bir Yahudi olarak düşünür hep.

Şu anda, kuşkusuz, anlamaktayım niçin bu denli alıngan olduklarını Yahudilerin. Tam ikibin yıldan beridir gerek dinsel konularda gerekse kişisel ilişkilerde Yahudilere yapılmadık haksızlık bırakılmamıştır; beyazların, beyaz olmayanlara karşı yaptığı haksızlıklar kadar çekilmezdir bu haksızlıklar da. Ama, Amerika'da bulunan beşbuçuk milyon Yahudinin (bunların tam iki milyonu New York'ta toplanmışlardır,) gelişmeleri çok iyi kolladıklarını biliyorum. Bilmem farkında olanlar var mıdır; bugün için Zencilerin başına sarılmış olan bağnazlıklar, garazlar, Yahudiyi gözlerden ırak tutmakta, başka bir ortamda kendi başında kümelenen kat kat belâlardan korumaktadır.

Bu söylediklerime bir açıklık getirsin diye belirtiyorum; hangi siyah gettoya giderseniz gidiniz, göreceksiniz ki en göze batar işler Yahudilerin elindedir. Bu işadamları her akşam, cepleri siyah insanların, siyah çevrelerin paralarıyla dolmuş olarak dönerler evlerine. Bu paraların sürekli olarak Yahudiye kaptırılması siyah gettoların sürekli olarak yoksul kalmasına neden olmaktadır ve sonuç olarak bu gidişle siyahların sürünmekten kurtulmaları da bir hayal olarak kalmaktadır. Gelgelelim, su götürmez bu gerçeği, amansız saldırılara uğramaksızın ve Yahudi-düşmanı olarak nitelenmeksizin hiçbir yerde açıklâayamamışımdır dinleyicilere. Niçin? Sözünü ettiğim itirazcılardan hiç yoksa beşyüz tanesine açıkça söylemişimdir ki, bir topluluk olarak ele alındığında Yahudiler, ele geçirdikleri tüm kaynakları bir sülük gibi kitabına uydurarak sonuna değin sömürmediği sürece hiçbir azınlığa göz kulak olmak istemezler. Gene demişimdir ki onlara, salt gerçeklerden söz edersem, Yahudi düşmanı olmamı gerektirmez bu; bunun tek gerekçesi vardır, o da sömürü-düşmanı olmamdır.

Halis muhlis Zencilerden oluşan dinleyici kitlesinin beni dinlerken sürekli susmaları, hiçbir itirazda bulunmamaları ya da beyazların savunucusunu yapmaya kalkışmamaları beyaz liberalleri birazcık şaşırtıyordu belki. Hattâ bu siyahlar arasında pekçok 'siyah burjuva' ya da 'kaynaşma' delisi Zenci bulunmasına karşın, gene de değişen birşey olmuyordu. Halis Zenciler kendi aralarında, beyazların işledikleri cürümlerin belgitlerini kabulleniyorlardı. Belki benim gibi işin derinine inememişlerdi, ama kaba çizgileriyle biliyorlardı konuyu.

Bakın, size manidar bir şeyden söz edeyim: Zenciler arasındayken, beyazları savunmak gibi bir aptallığa düşmeyen şu aynı burjuva Zenci tipine bir bakın; aynı tip Zencilerle beyazların karmakarışık olduğu bir toplulukta birdenbire değişiveriyor, biliyor ki, sevgili dostlarından 'Bay Charlie' kendisini o değilden dinlemektedir. Hani, bana yılmaksızın saldırdıkları çok olmuştur bunların, bütün çabaları beyazların cürümlerini haklı gösterebilmek, hiç değilse bağışlatabilmek! Başkalarına sinirlenmemek, feverana kapılmamak ilkelerimdendir, ama bu ilkemi bozmaya beni en çok zorlayanlar bu tipler olmuştur. Hani, bazan vazgeçeyim bu tutumumdan diyorum kendi kendime, vazgeçeyim de adamakıllı bir boy ölçüşeyim beyazların beyni yıkanmış şu maşalarıyla, papağanlarıyla, kuklalarıyla. Fakültelerde, hazır-cevap olmanın birçok numaralarını onlardan öğrendim: "Hukuk öğrenimi görüyorsunuz sanırım, öy-

le değil mi?" Buna karşılık ya evet demeleri gerekecek, ya da hayır. Ben de hemen yapıştırıyorum, "Biliyordum bunu," ya da "Öyle olduğunuzu sanıyordum. Baksanıza, günahkâr beyazların savunmalarını kendilerinden daha başarılı olarak yapıyorsunuz!"

Hele hele, özel fakültelerden birisinde felsefe doçentliği yapan 'lâfta-kaynaşmış' bir siyahı hiç unutamayacağım; asabımı öylesine bozdu ki gözlerim önümü görmez oldu. Eğitimden yoksun yirmiiki milyonluk siyah halkımızın durumu ne kadar yürekler acısıysa ve hep başkalarının görüşlerine bakıyorsa, onun durumu da aynıydı. Beyaz 'meslektaşlar' arasında sanki ayrandaki sinek gibi gözüküyordu; adam diri diri yutmaya çalışıyordu beni! Geveleyip duruyordu, yok, ne 'fesatçı lâfazan' olduğumu bıraktı, ne 'huysuz kafatasçı' olduğumu bıraktı. Kafamı dikmiş dinliyordum, amacım, en iflah olmaz yerinden yakalamaktı aptalı; sonunda elimi kaldırdım, kesti konuşmasını. "Beyaz kafatasçıların siyah felsefecilere ne dediklerini biliyor musunuz peki" diye sordum adama. "Sanıyorum ki farkında değilim bunun" gibilerden birşeyler söyledi. Öyle ya, lügat-parçalayarak konuşan Zencilerden birisi. Neyse yüksek sesle, suratına diye fırlattım söyleyeceğimi: 'Pis zenci'.

"Bu üniversitelerde, yüksekokullarda konuşmanın büyük yararı olmaktadır İslâm Cemaati'ne," diye yazıyordum Elijah Muhammed'e. "Çünkü," diyordum, "şeytan ruhlu beyazların en gözde beyinleri bu üniversitelerde, yüksekokullarda aydınlatılmakta, biçimlendirmektedir." Ancak, çok yakın zamanlara değin bir türlü öğrenemiyeceğim bir nedenden dolayı, Elijah Muhammed, buralarda yaptığım konuşmaların sürmesini de pek istemiyordu.

Çok sonraları, kendi oğullarından öğrenecektim ki, Elijah Muhammed, kendi öğrenim düzeyinin böyle şeyler için yetersiz olduğunu biliyordu, onun için de benim üniversitelerde falan konuşmamı kıskanıyordu. Bununla birlikte, Elijah Muhammed adına konuştuğum o sıralarda, söylemiş olduğum düşünceleri kabul edebilecek denli geniş görüşlü, yansız, aşırı kültürlü öğrencilere rastladığım da oluyordu; kendilerine söylediğim kesin gerçeklere bir diyecekleri olmuyordu bu öğrencilerin.

"Kimbilir kaç kez, siyah, esmer, kırmızı, sarı ırklar, beyazların, ruhsal konulardaki en küçük bir noktayı bile kavramakta gösterdikleri ye-

tenek kıtlığına kaç kez tanık olmuşlardır ve nicedir tedirgindirler bundan. Beyazlar, topyekün insanlık orkestrası karşısında, ton farklarını kapamayan bir sağırlık sergilemektedir. Hergün, kendi gazetelerinin ilk sayfalarında, kendi başlarına kurmuş oldukları dünyayı sermektedirler gözlerimiz önüne.

"Günahın, kötülüğün, ruhsal karanlığın ortasında takati kesilmiş olarak ve el yordamıyla ilerlemeye çalışan bu beyazların başına, Tanrı'nın gazap dolu yargılaması geldi gelecek.

"Bakın bir kez; bugün ayakta kalabilen iki beyaz süper devletin ikisi de, Amerika da Rusya da, kendilerine güveni olmayan, ürkek bendelere sahipler. Şu andaki beyazlar dünyasının büyük bir kısmına Amerika bel vermektedir. Beyaz-olmayan Asyalılarla Afrikalılar kendi topraklarını yeniden ele geçirdikçe, Fransa, Belçika, Hollanda, Portekiz, İspanya gibi ülkeler başta olmak üzere, tüm beyaz devletler git gide kaditleşmekteler.

"Amerika, bir zamanların güçlü Britanya'sının kudretinden ve nüfuzundan arta kalanlarla bütünlemektedir eksiklerini. Tek gözlüklü, kolonyal şapkalı, kolonilerindeki tüm değerlerinden ustalıkla soyunmuş narin bayanlarla karşı karşıya çaylarını yudumlayan bu ebedi sömürgecinin güneşi ebedi olarak batmaktadır artık. Britanya, büsbütün yersiz kraliyetinin ve asaletinin varlığını artık, bir zamanlar başı dik baronlarının oturduğu görkemli şatoları teftiş için gönderdiği gezginleriyle hissettirebilmektedir, ya da parfümlerini, hayat hikâyelerini, kendi elyazmalarını, serlevhalarını ve hattâ kendilerini satarak hissettirebilmektedir ancak.

"Bütün dünya kesinlikle biliyor ki, beyazlar artık bir başka savaşı daha göze alamazlar. Her iki süper devletin de elleri altındaki düğmelere basıverdiklerini düşünün bir kez, beyaz uygarlığın çöküşü demektir bu!

"Ve bir kez daha anlıyoruz ki, insanları birbirine bağlayan temel şey ideolojiler değil de ırk benzerlikleri, renk benzerlikleridir. Kızıl Çin daha çok Afrika ve Asya ülkelerini ziyaret ederken, öte yandan da Rusya'yla Amerika'nın birbirine daha da yaklaşmaları bir rastlantı sonucu mu oluyor sanıyorsunuz?

"Beyazların tarihi topyekün incelendiğinde, beyazların siyahlara bir başka seçenek bırakmamış oldukları da apaçık görülecektir; siyahların ellerindeki tek seçenekse birbirlerine yakınlaşmalarıdır. Alışmış kudurmuştan beterdir. Beyazlarda, küstahlıklarından vazgeçecek düzeyde bir

ahlâk anlayışı ve yiğitlik ne gezer. Şeytan ruhlu beyazların istedikleri, bugün de öyle, dostlar 'satınalmak'tır beyaz olmayanlar arasından. Geçmişteki suçlarını sürekli örtbas etmeyi huy edinmiştir beyazlar. Suçlarını affettirebilmek, telâfi edebilmek için, yaptıklarını kabul edebilecek alçakgönüllülük yoktur beyazlarda. Peygamber İsa'nın, hayattayken öğretmiş olduğu, yaşantısıyla hayatlaştırdığı sevgi imajını da bile bile çarpıtmıştır bu beyazlar."

İsa Mesih'ten söz açtığımı duyar duymaz şaşırmaktan kendilerini alamıyordu dinleyiciler. Bunun üzerine, biz Müslümanların İsa Mesih'e bütün kalbimizle inandığımızı açıklıyordum. İslâm düşüncesinde Hz. İsa'nın, en önemli üç peygamberden birisi olarak yer bulduğunu, öteki iki peygamberin de Hz. Muhammed ve Hz. Musa olduğunu belirtiyordum ki, bizim düşüncemize göre bugünkü Hristiyanlık, İsa düşüncesini yansıtmamaktadır artık. Baksanıza, Billy Graham bile kendi ağzıyla açıklığa kavuşturmuştur bu noktayı Afrika'dayken demiştir ki, "Ben İsa'ya inanıyorum, İseviliğe değil." Söz buraya gelip dayandı mı, bu cümleyi aktarmadan geçemiyordum.

New England Koleji'nde yaptığım konuşmadan sonra peşime takılan sarışın bir kız vardı, hiç aklımdan çıkmaz. Konuşma bittikten sonra hemen bir uçağa atlayıp New York'a dönmüştüm, sanırım o da, benim bindiğim uçağa yetişemeyip ondan sonraki ilk uçakla gelmişti. Harlem'deki Müslüman Lokantası'nı araya sora buluyor kızcağız. İçeriye girdiğinde, bir rastlantı işte, ben de ordaydım. Aşağı Güney eyaletlerinden geldiği ve terbiyeli, varlıklı bir beyaz olduğu giyim kuşamından, eşyasından, şivesinden falan apaçık belli oluyordu. Kolej'de yaptığım konuşmada, Amerika İçsavaşı'ndan önceki dönemlerde beyaz kölebabalarının kendi karılarını bile nasıl şeytancasına kandırdıklarına değinmiştim biraz. Bu kölebabaları, kadınlarını, kendi 'hayvansal içgüdüleri'ne alet edilemiyecek kadar 'pak' olduklarına inandırıyorlardı. İşte bu 'soylu' desise sayesinde bu efendiler kendi karılarını bile atlatabiliyor, ve 'hayvan' gözüyle bakılan siyah kadınları onlara açıkça yeğleyebiliyorlardı. Sonra da bu 'narin hanımefendiler', kendi öz babalarının, kendi öz kardeşlerinin, kendi çocuklarının, kendi kocasının severek bağrına bastığı, çiftliğin bu melezleşmiş sıpalarının karşısına geçip somurtmaktan başka birşey yapamıyorlardı. Amerikan beyazlarının işledikleri cürümler arasında da bu tür cinsel ilişkilerin de bulunduğunu söylemiştim Kolej'de. Konuya bir de bu açıdan bakılınca Zencilerden nefret ederler-

ken, bir bakıma, adamlar kendi kanlarını reddetmiş, kendi kanlarını inkâr etmiş oluyorlardı.

Diyeceğim, karşıma alıp konuştuğum kişiler içerisinde, böylesine kendisini yitirmiş bir başkasını daha görmemiştim o güne değin; anlaşılan çok alınmıştı kolejli küçük hanım. Karşıma geçmiş diretiyor da diretiyordu. "Beyazlar içerisinden dürüst birilerinin çıkabileceğine inanmıyor musunuz siz?" diye sordu bana. İyimser duygularını yaralamak istemedim o anda. Dedim ki ona, "İnsanların işledikleri ilgilendirir beni Bayan, yoksa lâfları değil."

"Ne yapabilirim öyleyse?" diye hayretle sordu. "Hiçbir şey" dedim ben de. Öfkesinden nereye basacağını bilemiyordu sanki, koşarcasına çıktı, Lenox Caddesi'ni aynı hızla geçti, bir taksiye atladığı gibi çekip gitti.

Elijah Muhammed, kendisini ziyaret etmek için Chicago'ya ya da Phoenix'e her gidişimde, yaptıklarımı beğendiğini ve bana güveninin giderek arttığını belirttikçe daha çok şevkleniyordum.

Mekke-i Mükerreme'ye Umre Haccı için gittiği zaman da, İslâm Cemaati'nin tüm işlerini benim üzerime bırakmıştı.

Elijah Muhammed'e karşı öylesine sarsılmaz bir inancım vardı ki, kendisine yöneltilecek bir kurşunun önüne seve seve atabilirdim kendimi.

Büsbütün rastlantı diyebileceğim bir olay, bana bir gerçeği aydınlatmıştı; birşey vardı, Elijah Muhammed'de gösterdiğim aşırı hürmeti de aşan birşey.

Elijah Muhammed'e hürmet konusunda idrakimin yakalandığı huşuyla karışık korkuydu bu.

Harvard Hukuk Fakültesi'nin düzenlediği Forum'a çağrılmıştım. Yanımdaki pencereden dışarıya farkında olmaksızın şöyle bir göz attım. Yıllarca önce içinde bulunduğum soygun çetesinin üslendiği evin tam karşısındaydım, o anda farkına vardım bunun.

Karşı konulmaz bir dalgayla sarsıldım sanki. Kirli geçmişimin görüntüleri allak bullak etti bir anda beynimi. Tıpkı bir hayvan gibi yaşamak; tıpkı bir hayvan gibi düşünmek!

Umulmadık bir uyanış peydahlandı içimde, içine düştüğüm çamurun ta diplerine değin nasıl da erişip kurtarmıştı beni İslâm. Kaçınılması imkândışı, belli bir son bekliyordu beni: ya bir mezarda çürümeye terkedilmiş suçlu bir ölü olacaktım, ya da, hayatta kalabilmişsem, dev-

let zindanlarından birisinde mi olur artık, tımarhanelerden birisinde mi olur, tek başına bırakılmış, kötü huylu, suratından düşen bin parça, otuzyedi yaşında bir tutuklu olacaktım şimdi. Bundan başka olsa olsa karnını doyurabilmek ve uyuşturucu maddelere ara vermemek için hırsızlığa, dümenciliğe devam eden, yaşlanmış, hükmü geçmiş bir Detroitli Kızıloğlan olarak kalacaktım ve bir zamanların hırslı, acımasız Detroitli Kızıloğlan'ı gibi genç dümencilerin eline düşüp onların maskaraları olacaktım.

Neyse ki, düzeni bozulmuş bu dünyanın beni kuşatan çamurun, pisliğinden kendimi kurtarabilmek için yeterli gücü bana veren İslâm'ı tanıma noktasında Allah bana inayet etmişti.

Ve ben, Harvard'ın davetli konuşmacısı, olduğum yere öylece çakılakalmışım.

Hapisteyken elime geçen Yunan Mitolojisi'ne ilişkin kitaplardan okuduğum bir hikâye yeniden canlandı kafamda.

Hani şu İcarus adlı çocuk. Anımsıyor musunuz onun hikâyesini?

İcarus'un babası, balmumuyla birbirine tutturduğu teleklerden bir kanat yapar. "Uçacağım diye yorma kendini, alır götürür seni bu kanatlar ta yükseklere," der çocuğa. Ama çocuk, ha bu yanaydı, ha şu yanaydı, süzüle süzüle yükselmeye başlar bayağı. Uçabildiğine öylesine sevinmektedir ki İcarus, giderek kendi maharetiyle uçtuğuna inanmaya başlar. Yükseldikçe yükselir; yükselir ya, bu arada, kanatları tutan balmumu güneşin hararetine dayanamayıp erimeye başlar. Ve sonunda İcarus düşüverir; tepe taklak.

Orada, Harvard'ın penceresi önünde dikilirken and içtim kendi kendime: uçmamı sağlayan kanatlarımın bana İslâmca takılmış olduğunu asla unutmayacaktım. Hiç bir zaman aklımdan çıkmaz bu gerçek. . Bir saniyecik olsun.

16. İHRAÇ

Bindokuzyüzaltmışbir yılında Elijah Muhammed'in durumu birden bire fenalaştı.

Kendisini ziyarete gittiğim zamanlarda, benimle ya da başkalarıyla konuşurken, beklenmedik bir anda şiddetli öksürüğe yakalanıyor, acılar içinde kıvranmaya başlıyor ve yatağa düşmek zorunda kalıyordu. Bunları görmek hepimiz için de yürekler açışıydı.

Elijah Muhammed'in buyruğu altındaki bizler ve ailedekiler bu durumu elimizden geldiğince gizli tutmaya çalışıyorduk. Kitle toplantılarımızın devam ettiği sıralarda, çok önceden tasarlanmış olmasına karşın son anda birçok toplantıya katılamayışı bazı Müslümanları işkillendirmeye başlamıştı ve bunun nedenini onlar içerisinde de öğrenenler olmuştu. Kitle toplantılarında bizzat bulunmaması için, Elijah Muhammed'in başında çok önemli bir derdi olmalıydı, bunu biliyordu Müslümanlar, başka izahı da yoktu zaten bunun. Kafalarda beliren soruları aydınlatmak gerekiyordu. Bunun üzerine, Elçi'nin hasta olduğu haberi yıldırım hızıyla yayılıverdi İslâm Cemaati içerisinde.

Elijah Muhammed'in umulmadık bir anda yitirilmesinin ne demek olduğunu, Müslüman olmayan birisi hiçbir zaman anlayamazdı kuşkusuz. Bize göreyse Elijah Muhammed demek, İslâm Cemaati'nin herşeyi

demekti. Siyahların o güne değin Amerika'nın tarihinde hiç görülmedik bir şekilde örgütlenmesinin ana nedeni, Elijah Muhammed'in Müslümanlar arasında siyah Amerika'nın ahlâki, zihni ve manevi bakımlardan öncüsü olarak saygı görmüş olmasıydı.

Bir başka deyişle, biz Müslümanlar, kendimizi öteki siyahların ahlâki, zihnî ve manevî yönden öncüsü olarak kabul ediyorduk; çünkü önümüzde Elijah Muhammed gibi bir kişi duruyordu. Siyah topluluklar içerisinde, Müslümanların yaşantıları: yalan söylemek, kumar oynamak, dolandırıcılık etmek, tütün kullanmak gibi suçlar işlediklerinde İslâm Cemaati'nden tardedildikleri falan konuşuluyordu boyuna. Ahlâka ilişkin suçlarda, diyelim ki evlenmiş ya da evlenmemiş kişiler arasındaki gayri-meşru ilişkilerde, verilmesi gereken cezayı Elijah Muhammed kendisi takdir ederdi. Bir yıldan beş yıla kadar topluluktan 'soyutlanma' cezasına çarptırılırdı kişi, belki de büsbütün uzaklaştırılırdı topluluktan. Üstelik, Elijah Muhammed, kendi hizmetinde çalışanlara, İslâm Cemaati'ne yeni katılmış herhangi birisinden daha ağır cezalar verirdi, hem de gönül rahatlığıyla. Derdi ki Elijah Muhammed: "Kusur işleyen bir görevli hem kendi kişiliğini kirletmiş olur, hem de öteki Müslümanlara örnek ve önder olarak getirildiği mevkisini kirletmiş olur." Her Müslüman, günahtan korunabilmek için gereken tek yol göstericisinin de gene Elijah Muhammed olduğunu kabul ederdi. Onun ışığı olmasa, zifiri karanlık ortasında kalıvereceğimizi sanırdık, bütün Müslümanlar böyle düşünürdü.

Elijah Muhammed'in iyileşebilmesi için kuru bir iklim öneriyorlardı; hangi doktora başvurdumsa aynı şeyleri söylüyorlardı. Bunun üzerine hemen, saksafoncu Louis Jordan'ın Phoenix'teki evini satın almak için girişimlerde bulunduk. İslâm Cemaati'mizin bütçesinden aldık bu evi ve Elijah Muhammed hemen oraya taşındı.

İki kişinin yükünü birden kaldırmam gerektiğinden, kendimi İslâm Cemaati'nin hizmetine daha çok vermiştim. Canımın istediği herşeyi yapabiliyordum. Çalışmaların bir anda ileri boyutlara ulaşmasını sağladım, ülke içerisinde daha etkin olmamıza önem verdim. Öyle ya, kalkıp da "Elijah Muhammed Amerika'nın en etkin siyahıdır" dediğimizde, hiç kimse bu sözümüzü yalanlamamalıydı. Amerikalı siyahların, bundan böyle beyazlara tapılacak bir varlıkmışçasına bakmamaları, beyazlar karşısında pısırıkça davranmamaları için belirli bir düzeye ulaşmalarında, siyahların düşüncelerinin temelinden ve büsbütün değişmesinde

Elijah Muhammed'e ve öteki vekillerine büyük yararlarım dokunmuştur. Siyahların o zamanlar sahip oldukları düşüncelerine bakılarak tüm 'üstün' olgularda beyazların parmağı vardır; işte siyahları bu seraptan kurtaracak olan gerçeklerin herkesçe öğrenilebilmesi için, işi eyleme dökmek zorundaydım. Siyahların gizli ruhlarında burgu gibi işleyen birşeydim bir bakıma.

Ne zaman kendi kendime bir umutsuzluğa düşsem, siyahların Amerika kıtasının dört bir yanında vermiş oldukları mücadelede en etkin gücün İslâm Cemaatı olması gerektiğine bir kez daha kanaat getiriyordum. Bu durum karşısında eyleme daha çok yer vermemiz gerekiyordu. Bununla şunu söylemek istiyorum: kişisel görüşüm gereğince, hemen herkese bulaşmış olan nemelâzımcılıktan hiç olmazsa belirli bir oranda vazgeçilmeliydi. Ya da bu tutum büsbütün ıslah edilmeliydi. İnanıyordum ki, siyah halk nerelerde toplanıyor, nerelerde en yoğun olarak bulunuyorsa, Müslümanlar da ayaklarını asla çekmemeliydi oralardan. Örneğin Little Rocks'ta, Birmingam'da sürekli kol gezmeliydi eğitimden geçmiş Müslüman militanlar. Ortada bir eylem varsa bütün dünya bilmeliydi, ilgilenmeliydi, ağzından düşürmemeliydi.

Zenci toplulukları arasında dolanan şu söylentileri sık sık duyabilirdiniz: "Bu Müslümanlar kesin konuşuyorlar, ama kendilerine birşey yapılmadığı sürece de birşey yaptıkları yok." Öteki Müslüman görevliler içerisinde, yabancılarla benden daha çok konuşup tanışmış olan bir başka kişi daha yoktur hemen hemen. Bunun sonucu olarak görüyordum ki, bizim hakkımızda verilen bu hüküm, alnımıza yapıştırılan 'yalnızca laf yapma' yaftası siyah kitlelerin durmaksızın değişen ruhsal halleri göz önünde tutulursa, bir gün ansızın niteliğini değiştirebilir ve bizim için bulunmaz bir imkân doğmuş olabilirdi. Kuşkusuz herşey, göstereceğimiz etkinliğe bağlıydı; gün gelir, bu Zenci mücadelesinin ön safhalarında yer alırdık elbet.

Ne ki, tüm bunların ötesinde, gösterdiğim gayretlerde bana inayet etmesi için Allah'a yakaracak yüzüm yoktu. İslâm düşüncesi New York kentinde Amerika'nın öteki yerlerinde olduğundan daha hızlı yayılıyordu. Elijah Muhammed özellikle beni seçip gönderdiği zaman bu kentte ufacık bir mescid varken, şimdi İslâm Cemaati'nin en güçlü ve harıl harıl işleyen üç ayrı mescide kavuşmuştu. Harlem Yedi-A'yı Manhattan'da, Corona Yedi-B'yi Quenns'de, Mescid Yedi-C'yi de Brooklyn'de kurmuştum. Yalnızca bu kadarla kalmıyordum, çalışmalarımı ülke çapında yay-

gınlaştırmaya gayret gösteriyordum; elli eyalette kurulmuş olan yüzden fazla mescidin kuruluşunu ya doğrudan doğruya kendim gerçekleştirmişti ya da buna dolaylı olarak yardımcı olmuştum. Haftada en azından dört kez baştanbaşa dolaşıyordum Kuzey Amerika'yı. Çoğu zaman uçakta ne uyuyabilirsem onunla kalıyordum. Basın toplantılarında, radyoda, televizyonda, kitleler önünde yaptığım konuşmalarla, sanki sonsuz bir maraton sürüp gidiyordu. Elijah Muhammed'in bana yüklemiş olduğu görevde benden beklenileni verebilmem için bir tek yol vardı: kendi elleriyle bana takmış olduğu kanatlarla uçmaya devam etmek.

1961 yılma yeniden dönecek olursak; Elijah Muhammed'in hastalığının birdenbire ciddileştiği sıralarda, kendimle ilgili birtakım olumsuz söylentiler gelmeye başladı kulağıma. Bir rastlantı sonucu duymuştum bunları. Sonra üstükapalı birtakım lâflar duyuyordum, önceleri Elijah Muhammed'in de belirtmiş olduğu kıskançlıkların, çekememezliklerin belirtilerini yavaş yavaş görmeye başlamıştım. Söylentilere bir örnek verecek olursak; "Vekil Malcolm, İslâm Cemaati'ni herşeyiyle ele geçirmek istiyor," denildiğini belirtebiliriz. Bundan başka, Elijah Muhammed'in öğretisi sayesinde 'nüfuz artırma' peşinde olduğum, ya da sırf kendi çıkarına çalışan bir 'imparatorluk kurmak' niyetinde olduğum söyleniyordu. Oradan oraya koşturup 'Uzun Menzilli Ağır Top' oyunu oynamaktan hoşlandığımı da söylüyorlardı.

Doğrusu ya, tüm bunları işittiğim zaman en ufak bir kızgınlık bile duymuyordum. Bu söylentilerin şu yararı olmuştur bana: böylesi yalanların benim için hiçbir zaman geçerli olamayacağına ilişkin güvenim daha da pekişmiştir. Elijah Muhammed bu kıskançlık ve çekememezliği çok önceden vurgulamıştı, nasıl unutabilirdim bunu. Böyle olunca da söylentileri duymazlıktan gelebilirdim, çünkü biliyordum ki söylentilerin bazıları onun kulağına gitse bile anlayacaktı bunların nereden çıktığını.

Müslüman olmayanlar arasında da sık sık şöyle bir şey duyuluyordu; "Malcolm X büyük bir meblâğa konuyor." Müslümanlar bu işin aslını daha iyi bilirlerdi elbet. Para kazanmak kim, ben kim? Federal Soruşturma Bürosu (FBI), Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) ve Ulusal Vergi Dairesi (IRS) elele verip araştırmaya koyulsalar bile, altımdaki arabadan ve oturduğum yedi odalı evden başka, bana ait olan bir çöp bile bulamazlar. (Kaldı ki İslâm Cemaati anlaşılmaz bir hırsla ve kıskançlıkla bu evi de elimden almaya çalışıyor şimdi.) O zamanlar para dönü-

yordu elimde. Evet! Elijah Muhammed, istediğim kadar para harcama yetkisi verebilirdi bana. Ama her görevli Müslüman gibi o da biliyordu ki elime geçen her meblâğ, kuruşu kuruşuna İslâm Cemaati'nin kalkınması amacıyla harcanmaktaydı.

Para karşısında takındığım tavır, diyebilirim ki, sevgili eşim Betty ile kavgalı olduğum tek noktaydı. Çocuklarımızın sayıları kabardıkça, Betty'nin bu konudaki imaları da artıyordu. Ona kalırsa, ilerde ailenin geçimini sağlayacak birşeyler ayırmalıydım bir köşeye. Ben buna kesinlikle karşı çıktım ve sonunda da iş tartışmaya döküldü. Direttim, kestirip attım sorunu. Biliyordum, Betty'yle evlenmekle, gerektiğinde canını hiç çekinmeksizin benim uğrumda feda edebilecek bir kadına kavuşmuştum. Ama gene de ona, şimdiye değin nice örgütlerin, kendi çıkarlarını gözeten önderleri yüzünden mahvolduğunu, önderleri bu tür davranışlara iten asıl nedenlerin de karıları olduğunu söyledim. Bu tartışma üzerine bayağı bozuştuk. Sonunda Betty'yi yatıştırmaya çalıştım; benim başıma bir şey gelecek olursa, yaşantısının geri kalan kısmında İslâm Cemaati'nin kendisini darda koymayacağını ve hattâ çocuklar büyüyünceye değin onlara bile bakacağını söyledim. Aptallığıma doymayayım!

Radyoda ve televizyonda yaptığım her konuşmada, gazetelere verdiğim her demeçte, Elijah Muhammed'in temsilcisi olduğumu kesinkes belirtmişimdir her zaman. Bu konuşmalarımdan hiç değilse bir tanesini dinlemiş olanlar varsa bilirler, hemen her dakka başında "Muhterem Elijah Muhammed buyuruyor ki" diyerek sürdürmüşümdür konuşmamı. Elijah Muhammed'den sürekli alıntılar yapmamı bir çeşit 'lâtife' olarak değerlendirmeye kalkışan birisiyle de ilişkilerimi o anda koparmışımdır. Ya da birisi kalkıp benim hakkımda: "Malcolm X, yani Siyah Müslümanların iki numaralı adamı," şeklinde konuşmuş ya da yazmışsa, buna da şiddetle karşı çıkmışımdır. Telefonun başına geçip tanıdığım tüm gazetecilere, radyo ve televizyon görevlilerine, hakkımda ortaya atılan bu tabiri bir daha ağızlarına almamalarını söyledim, hepsine de tek tek açıkladım ki: "Bütün Müslümanlar iki numaralı adamdır; Elijah Muhammed'den sonra tabiî."

Çantam Elijah Muhammed'in fotoğraflarıyla dolu olurdu her zaman. Konuşmalarım sırasında benim fotoğrafımı çekmek isteyenlere dağıtırdım bunları. Gazete sahiplerini telefonla arayıp rica ederdim; "Lütfen benimkilerin yerine Elijah Muhammed'in fotoğraflarını kullanınız." Elijah Muhammed'in ısrarıma dayanamayıp beyaz gazetecilerle

görüşme yapmayı kabullenmesinden sonra da, gidip Chicago'da bizzat kendisiyle görüşmeye razı edemediğim herhangi bir beyaz ya da siyah gazeteciyi asla karşıma alıp konuşmamışımdır. Gazetecilere şunu söylemişimdir ne zaman olsa; "Gidiniz, gerçeği bizzat Elçi'nin ağzından dinleyiniz". Bunun üzerine sayısız gazeteci gidip kendisiyle görüşmüştür, öğrenmek istediklerini ondan öğrenmiştir.

Gerek beyazların, gerekse Zencilerin, hattâ Müslümanların bile yanlış değerlendirmelerde bulunmaları, İslâm Cemaati'nin düzenli bir gelişme içerisinde oluşuna bakıp, yaptıklarımı fazlasıyla abartmaları, boyuna takdir etmeleri çok rahatsız ediyordu beni. "Övgü yalnızca Allah'a özgüdür," diyordum herkese. "Yaptıklarımda takdire değer bir yan görüyorsanız, Elijah Muhammed'in sayesindedir tüm bunlar."

Kanımca, İslâm Cemaati içerisinden benden başka uluslararası bir üne kavuşmuş birisi yoktur, bu da Elijah Muhammed'in takmış olduğu kanatlarla gerçekleşebilmiştir. Bana serbestçe davranma ve istediğimi yapma özgürlüğü tanıyan odur, bunu da katmalıyız hesaba. Şu aşamada bile, eski tutumumda hiçbir değişiklik olmamıştır, gene eskisi gibi Elijah Muhammed'in sadık bir hizmetçisi olarak kabul ederim kendimi.

İslâm Cemaati'mizin çıkardığı *Muhammed Diyor ki* adlı gazetede hakkımda yazılanların giderek kısıldığını, bana artık çok az yer verildiğini, sanırım 1962 yılında farkedebildim. Sonradan öğrendiğime göre, Elijah Muhammed'in oğlu, gazetenin şimdiki yöneticisi Herbert, sütunlarda bana mümkün mertebe az yer verilmesini emretmişti. Gerçekten de, kaynaşma heveslisi Zenci 'önderler'e bile benden daha çok yer veriliyordu gazetede. Oysa, Asya, Avrupa ve Afrika basınındaki yankılarım giderek artıyordu.

Amacım, kamuoyunda kazandığım üne dikkat çekmek değil. Gene de belirtmeden edemeyeceğim ki, dünya çapında isim yapmış birçok kişiden daha fazla konuşuluyordu benden. Oysa Müslümanlar burunlarının dibinde olup biten önemli olaylar karşısında bile ilgisiz kalıyorlardı, bunun tek nedeni de olaylara benim adımın karışıyor olmasıydı; insanı gücendirici bir durumdu bence bu. Elijah Muhammed'in öğretisini daha geniş alanlara yaymaktı tek amacım, bu şevkle de sürekli kitle toplantıları düzenliyordum; sonunda gördüm ki, kıskançlık ve çekememezlik yüzünden olmalı, adımdan hiç sözedilmez olmuştu, o sıralarda gazeteden büsbütün silinip atılmam için bir buyruk çıkarılmıştı, örneğin, California Üniversitesi'nde sekiz bin öğrenciye hitaben bir konuş-

ma yapmıştım, orada yayımlanan gazetelerin tümü de, Elijah Muhammed'in elindeki gücüne, başarılarına, öğretisine ilişkin söylediğim şeyleri olduğu gibi almışlardı sütunlarına. Oysa Chicago'ya döndüğümde, küçük çapta bir ilgi, bir kabul beklerken, tersine, oldukça soğuk bir tepkiyle karşılaştım. Harlem'de yedi bin kişinin bir araya gelmesini sağlamış olan bir kitle toplantısı düzenlediğim zaman da aynı şeyle karşılaştım. O sıralarda, Chicago'da genel merkezde çalışanlar, bu tür kitle toplantılarından vazgeçirmeye çalışıyorlardı beni. Buna karşın, ertesi hafta, Harlem'de bir toplantı daha düzenledim. Üstelik bu, birincisinden daha kalabalıktı ve daha büyük bir yankı uyandırmıştı ama açıkça görülüyordu ki, Chicago'daki genel merkezcilerin kıskançlığını arttırmaktan başka bir şeye de yaramamıştı

Ne ki, buna benzer olayların ardı arkası kesilmezdi, bu yüzden de kafamı bunlara takmamaya çalışıyordum. Hiç olmazsa bir insan olarak buna gücüm yetebilirdi; aklıma getirmeyebilirdim bunların hiçbirisini de. Kendimi temize çıkarmak, kendimi büyüksemek gibi bir amaç gütmüyorum elbet. Gerçek neyse, onu yansıtmaya çalışıyorum. Elijah Muhammed'e ve İslâm Cemaati'ne tutkum vardı. Elijah Muhammed ve İslâm Cemaati için yaşıyordum ben.

Günlük gazeteler resimlerimi daha sık basmaya başladılar. Bu durum öteki Müslüman görevlileri kıskandırıyordu. Resimlerimin oralarda basılışının nedeni, Elijah Muhammed'e toz kondurmamaya kararlı oluşumdan ibaretti; bunu unutuyorlardı sanırım ötekiler. Gerçekle hiç ilgisi olmayan söylentilerin, işkembeden atılmış yalanların İslâm Cemaati'ni sürekli yıpratacağını düşünemiyorlardı. Kendi sözcüleri olarak halk önüne çıkmış birisinin bu tür dedikoduları ikide bir yalanlamasına bile gerek olmadığını düşünemiyorlardı. Kamuoyu yoklamalarına, görevlilerin incelemelerine bakılacak olursa, Elijah Muhammed artık ülke çapında kendisini temsil edemiyordu; kamuoyundan bu anlaşılıyormuş. Ve kendi sözcüsü olarak seçtiği kişi de, basının tek hedefi olmaktan kendisini alamıyormuş.

Düşünürdüm hep, belleğimde gücenmeye benzer en ufak bir duygu yakalasam, zayıflığıma yorardım bunu ve utanırdım kendi kendime. Hiç değilse Elijah Muhammed biliyordu gerçeği, yaşantımı büsbütün kendisine adamış olduğumu biliyordu; öyle sanıyordum.

Gelgeldim, 1963 başlarında İslâm Cemaati'nin yüksek kademelerinde hakkımda yapılan eleştirilere karşı çok alınganlaştım. Başka türlü

davranmak gelmiyordu elimden. Başka kentlerde yeni mescidler açılması gerektiğinde, New York'taki kardeşlerimden gözümün tuttuklarını seçer, masrafları karşılayacak kadar birşeyler verir, gerekli işlemleri tamamlamaları için gönderirdim oralara; ama artık bundan da vazgeçmiştim. Çünkü basında "Malcolm'ün Vekilleri" gibi küçümseyici lâflar duyuluyordu yer yer. Amerika'da artık devir değişmiş, militan siyahlar bir dönemeci daha geçmişler ve seslerini büyük kitlelere ulaştırmaya başlamışlardır; işte bu sırada *Life* dergisi, benim kişiliğimi yayınlamak için başvurdu bana. Bu isteği geri çevirdim. Bir seferinde de kapakta yayınlanmak üzere kısaca özgeçmişim istendi *Newsweek*'ten, bunu da geri çevirdim. Bundan başka, televizyonun 'Basın Saati'nde yer alacak olan zirve toplantısına konuk olarak katılmayı da kabul etmedim. Kuşkusuz ki, tüm bunlara hayır demek, gerek siyah kitleler açısından, gerekse İslâm Cemaati açısından telâfisi mümkün olmayan kayıplar doğuruyordu ve tümü de Chicago'nun tutumu yüzünden oluyordu. Buna benzer isteklerin hiç olmazsa ileriki tarihlerde değerlendirilmesi gerektiğini savunduğum zaman, gene başgösteriyordu kıskançlık.

NAACP Taşra Teşkilâtları Sekreteri Medgar Evers'ın Chicago'da, bir makineli tüfekten fırlayan kurşunlarla yere serilmesi üzerine konuşmak istiyordum, söylenecek çok şey vardı çünkü. Birmingham'da (Alabama) bir Hristiyan Zenci kilisesi bombalanmıştı, suçsuz dört siyah kızcağızın hayatlarına malolan bu olaya ilişkin yorumlarda bulundum. Ama gene de Amerikan beyazlarının türetip beslediği o nefret ikliminde söylenen şeyler türünden değildi bunlar. Nefretin denetim altına alınıp durdurulması gerektiği yerde, önünü tamamiyle salıveriyorlardı, bu da bir saldırganlığa, arsızlığa dönüşüyordu giderek. Birdenbire parlayan bu alev, sonunda beyazları bile sarmaya başlamıştı, hattâ beyazların ileri gelenlerini bile. Dallas'ta (Texas) örneğin, zamanın Başbakan Yardımcısı ve Mrs. Johnson bayağıca hakaretlere maruz kalmadılar mı! Dahası, Birleşik Devletler'in Birleşmiş Milletler Temsilcisi Adlai Stevenson'un yüzüne tükürüldü ve adam başından yaralandı, hem de beyazlardan grev gözcüsü bir kadın tarafından.

Elijah Muhammed, İslâm Cemaati içerisinde ilk kez beni Ulusal Vekil olarak görevlendirmişti. 1963 yılının sonlarına doğru Philadelphia'da yapılan bir kitle toplantısında, dinleyicilerin önünde beni bağrına basarak dedi ki onlara, "İşte benim en sadık, en yılmaz vekilim. Ölünceye değin ayrılmayacaktır izimden."

Elijah Muhammed başka hiçbir Müslümana böylesine bir iltifatta bulunmamıştır. Ve ben de yeryüzünde hiç kimseden böylesine bir övgü almamışımdır.

Ama bu, Elijah Muhammed'le benim, halk önüne birlikte son çıkışımız olacaktı.

Çok geçmeden, Jerry Williams radyosunun bir programına katılmak üzere Boston'da bulunduğum sırada, birisi, Associated Press ajansından yeni çıkmış bir haber bülteni sıkıştırdı elime. Okurken bir maddesine gelip takıldım. Lousiana Halk Divanı, başıma 10.000 dolar ödül koymuştu.

Oysa ölüm tehlikesi, Lousiana'nın herhangibir yerindekinden daha da yakındı bana.

Bu söylediklerim gerçeğin ta kendisidir. Beni öldürmek isteyen bir başkası daha varmış meğer, ve bunun kim olduğunu öğrendiğimde, diyorum ya size, kendimi neredeyse tımarhanede bulacaktım.

Müslümanlar arasında Vekil olarak geçirdiğim oniki yıl boyunca, ahlâk eğitimi üzerinde fazlaca duruyordum. Bu yüzden de birçok Müslümanlar beni 'kadın-düşmanı' olmakla suçladılar. Kişisel anlayışıma göre Elijah Muhammed varlığıyla, bütün davranışlarıyla, Amerika'daki siyah halkın dirilişinin; ahlâkî, zihni ve manevî yönlerden kalkınmanın eşsiz bir simgesiydi. Konuşmalarımın püf noktasını da bu anlayış oluşturuyordu zaten. Siyahların dirilişini sağlayabilecek Elijah Muhammed'in elinde bulundurduğu gücü somutlaştıran bir örnek bulmak gerekirse, ilk akla gelebilecek şey benim durumumdu, bendeki inanılması zor, ansız değişimdi; işte İslâm Cemaati içerisinde geçirdiğim oniki yıl boyunca anlatıp durdum bunu her gittiğim yerde. Hapishaneye girişimden evleninceye değin geçen zaman içerisinde, hemen hemen oniki yıl boyunca sırf Elijah Muhammed'in bendeki etkisi nedeniyle, bir tek kadına bile elim değmemişti.

Ama dikkat edilmişse, 1963 yılında falan, giderek azaltıyordum dini konulara değinmeyi. Bu dönemlerde Müslümanlara daha çok sosyal kuramlar, politik düşünceler öğretmeye çalışıyor, son olaylar üzerinde yorumlar yapıyordum. Ahlâk konusunu bütünüyle silmiştim kafamdan.

Bunun asıl nedeniyse, güvenimin iyice sarsılmış olmasıydı; anlatılması zordur bu işin. Çünkü sonunda anlamıştım ki Müslümanları yoldan çıkaran, Elijah Muhammed'in kendisiydi bizzat.

Elimden geldiğince kısa kesmek isterim bu konuyu, salt benim tavır alışımın, tepkilerimin açıklığa kavuşması için değiniyorum. Bunların açıklanması gerekip gerekmediğine gelince, benim açımdan herhangi bir tereddüde gerek kalmamıştır artık, nasıl olsa kamuoyu duyacağını duymuştur yeterince. Az ve öz olması bakımından, o sıralarda Birleşik Devletler'in kuş uçmaz kervan geçmez yerlerine bile radyo ve televizyon aracılığıyla yayılan, gazetelerin tümünde de yer alan bir haberi olduğu gibi alıntılıyorum buraya:

"Los Angeles, 3 Temmuz (UPI) — Siyah Müslümanlar hareketinin önderi, 67 yaşındaki Elijah Muhammed hakkında, eski sekreterlerinden ikisi tarafından nafaka davası açıldı. (...) Sahip oldukları dört çocuğun, dördünün babasının da Elijah Muhammed olduğunu ileri süren kadınların her ikisi de yirmisinde. (...) Miss Rosary ve Miss Williams, 1957 yılından bu yana Elijah Muhammed'le teklifsiz dost olduklarını söylüyorlar. Miss Rosary, her iki çocuğunun da ondan olduğunu ve gene ondan bir üçüncüsünü beklediğini iddia ediyor. (...) Öteki davacı da kızının babasının Elijah Muhammed olduğunu söylüyor..."

Çok öncelere, 1955 yılına değin uzanalım. Buna benzer üstü kapalı sözler o zamanlar da çalınmamış değildi kulağıma. Ama size şunu söylersem sakın inanmazlık etmeyin: o zamanlarda, Elijah Muhammed'in ahlâksız bir davranışta bulunması gibi akılalmaz bir düşüklük, benim açımdan, değil inanılması, düşlenmesi bile çıldırtıcı birşeydi. Diyeceğim şu ki, salt düşünülmesi yetmişti de artmıştı korkudan ürpermem için.

Böylece, Elijah Muhammed'in adıyla zina sözcüğünün bir ağızdan ardarda çıkışı gibi garip birşeyi aklım bir türlü almıyordu, asla kabul edemiyordum.

Zina! Öyle ya, zina eden herhangi bir Müslümanın duymadığı kalmıyor ve hemeninde tardediliyordu İslâm Cemaati'nden. İşte, Elijah Muhammed'in özel sekreterlerinin ardarda hamile kalmaları İslâm Cemaati'nın en gizli tutulan rezaletlerinden birisiydi. Bu sekreterler Müslüman mahkemelerinin huzuruna çıkarıldılar, zina suçuyla itham edildiler, bunu itiraf da ettiler sonunda. Herkesin gözü önünde rezil edildiler ve bir yıldan beş yıla değin 'soyutlama' cezasına çarptırıldılar. Yani, herhangi bir Müslümanla, hangi nedenle olursa olsun, en küçük bir ilişki kurmaları kesinkes yasaklanmış oluyordu böylece.

Bütün bunlar olup biterken aklımın sesine hiç kulak astığım yoktu, ne duymuşsam tamamiyle silmiştim kafamdan; sanırım, Elijah Muhammed'e olan bağlılığımın derecesini ortaya koymak için bundan daha iyi bir kanıt getiremezdim. Ne olursa olsun, inanmak istemiyordum duyduklarıma. Kafası yanık kardeşim Reginald'ın başına gelenlerin, Elijah Muhammed'e karşı kötü düşünceler beslemesi yüzünden geldiğini sanıyordum ya, Allah'ın benim de 'beynimi yakmak' gibi birşeyler yapmasını asla istemiyordum. Reginald'ı son kez, Yedi Numaralı Mescid'in lokantasına girerken görmüştüm. Tam kapıda gözüme ilişmişti. Koşup karşılamıştım. Gözlerimi kardeşimin, öz kardeşimin gözlerine dikerek; Müslümanlar arasında göze batmasının hiç de hoş birşey olmadığını söylemiştim, bunun üzerine gerisingeri dönüp gitmişti. O gündür bu gündür de görüştüğümüz yok kendisiyle. Bunu kendi öz kardeşime yapmıştım, çünkü yıllarca öncesinde Elijah Muhammed tarafından, Müslüman toplumundan ebediyyen 'soyutlanma' cezasına çarptırılmıştı ve biliyordum ki, Reginald'ın kardeşi olmaktan önce ben bir Müslümandım.

Elijah Muhammed'in, birgün gelip de bütün mescidlerimizi tıklım tıklım dolduran o yoksul İslâm Cemaati'ni canla başla destekleyebilmek için bir lokma bir hırka yaşayıp gitmeye çoktan razı Müslümanların kendisine karşı duydukları sonsuz güveni ayaklar altına alacağını söyleseler, dünyada inandıramazlardı beni. Bu Müslümanların pekçoğu da, oturdukları evlerin kiralarını bile güç belâ karşılayabiliyorlardı.

Ne ki 1962 yılının sonlarına doğru, güvenilir kaynaklara göre, Chicago'daki iki Numaralı Mescidi terk etmeye başlayan Müslümanların haddi hesabı yoktu. Bu çirkin dedikodu bir şimşek hızıyla yayılıyordu ortalığa; Müslüman olmayan Zenciler arasında bile. Sürekli olarak, İslâm Cemaati'nin bir kusurunu araştırıp duran basın aklıma düştükçe, gerek beyazlardan ve gerekse siyahlardan birçok gazetecinin kulağına bu haberin yüzdeyüz gideceğini düşündükçe içim içimi yiyordu.

Kâbuslar görmeye başlamıştım artık... Artık hep manşetler geçiyordu gözlerimin önünden.

Amerika'nın çeşitli yerlerindeki konuşmalarımı aksatmamaya çalışıyordum bir yandan, ama kurşundan bir yük vurulmuştu sanki sırtıma. Hiç umulmadık bir zamanda, hiç umulmadık bir yerde yanıma bir muhabir sokulup sorular yöneltiyordu bana, kendi kulaklarımla duyuyordum bunları. "Doğru mu Bay Malcolm X, duyduğumuz haberlere göre..." Alın bakalım, ne diyecektim ben buna?

Durumu kendi kendime bile itiraf etmekten çekiniyordum çoğu zaman. Konuyla yakından ilgilenmeye başladıktan sonra bile çabucak geçiştirmeye çalışıyordum; insan olmanın gereğiydi belki bu.

Gerek New York'ta, gerekse Chicago'da gayri-Müslim tanışıklarım duymuş olduklarını bana açıkça söylemekten hiç çekinmiyorlardı; ya da durumdan benim de haberdar olup olmadığımı soruyorlardı. Sözünü ettikleri şeylerden hiç haberim yokmuş gibi davranıyordum ve bunun üzerine ağızlarındaki baklayı birden çıkarıvermedikleri için de seviniyordum bir bakıma. Gezip dolaştığım yerlerde beni halis muhlis bir aptal olarak gördüklerini biliyordum. Günlük konuşmalarımı aksatmaksızın hâlâ sürdürmekle, dilimden düşürmediğim kişi hakkında kendi örgütüm içerisinde söylenenleri, burnumun dibinde olup bitenleri bilmiyormuşum gibi davranmakla düpedüz aptallık ettiğime inanasım geliyordu. Ortalıkta sanki bir aptal gibi dolaşmak, Harlem'de üçkâğıtçılıkla geçen günlerimden bu yana hiç tatmadığım duygularımın birden tepmesine yol açtı. Çünkü dümencilikte en kötü şey, insanın avanak yerine konmasıydı.

Bir örnek vereyim size. Birgün Harlem'deki Apollo Eğlence Merkezi'ndeydim. Kuliste gezinirken komedyen Dick Gregory gözlerimin içine baka baka dedi ki, "Ahbap, Muhammed, nasıl desem hani, tıpkı bir..." Kullandığı sözcüğü söyleyemiyeceğim. Bam! İşte böyle birşeydi. Müslüman duyarlığım Dick'e haddini bildirmemi istiyordu benden ama, bunun yerine, elim kolum bağlanmıştı ve kendimi bir sahtekâr gibi hissettim o an. Kanımca Dick, birden kendimi yitirdiğimi sezmişti ve bir daha da o dallara basmadı. Dick'le tanışıyorduk, Chicago'luydu, sokakların kanununu çok iyi bilirdi ve lâfını da budaktan esirgemeyen birisiydi. Bana pervasızca söylemiş olduğu bu sözcüğü bir başkasının yanında kullanmaması için yalvarmak geldi içimden ama yapamadım; benim için bu, ister istemez boyun büküştü bir bakıma

Çektiğim eziyetleri dile getiremem.

Daha önceleri ne zaman bir sıkıntıya düşecek olsam, hemen bir uçağa atlayıp soluğu Elijah Muhammed'in yanında alırdım. Beni kaçınılmaz bir ölümden kurtaran oydu. Takdir edilmeye değer neyim varsa hepsini de ona borçluydum. Hiçbirşey umurumda değildi, olan olmuştu işte; ama şimdi düşüşüne seyirci kalamazdım elbet.

Oturup bu sorun üzerine halleşebileceğim kimse yoktu, Elijah Muhammed'den başka. Böyle kalacak değildi ya, eninde sonunda gündeme

gelecekti nasıl olsa. Chicago'ya hareket ettim, ama önce Elijah Muhammed'in en küçükten bir büyük oğlu Wallace Muhammed'le bir görüşmeliydim. Benim düşünceme göre, Wallace, Elijah Muhammed'in oğulları içerisinde en ince fikirli, en geniş görüşlü olanıydı. Wallace'la benim aramda hemen hemen her zaman, eşi görülmemiş bir yakınlık, bir güven vardı.

Wallace, karşısında beni görünce niçin geldiğimi anlamıştı hemen. "Biliyorum," dedi. Babasına bir yardımımızın dokunabilmesi için toparlanıp birşeyler yapmamız gerektiğine inandığımı söyledim. Babasının, kendi hesabına yapılacak hiçbir girişimi iyi karşılamıyacağını söyledi o da. Wallace çıldırmış galiba, dedim içimden.

Bundan sonra da sürdürdüm girişimlerimi. Cezaya çarptırılarak büsbütün 'soyutlanmış' olan bir Müslümanla öteki Müslümanların ilişki kurmalarını kesinkes yasaklayan bir kuraldan sözetmiştik ya, ilk işim bu kuralı çiğnemek oldu. Elijah Muhammed'in eski sekreterlerinden üçünü arayıp buldum ve bir görüşme yaptım onlarla. Serencamlarını ve çocuklarının babasının kim olduğunu kendi ağızlarından dinledim. Ve gene kendi ağızlarından Elijah Muhammed'in onlara zaman zaman, şimdiye değin birlikte çalıştığı vekilleri içerisinde en gözde, en değerli vekilinin ben olduğumu, ama birgün gelip kendisini terk edeceğimi, aleyhinde çalışmaya başlayacağımı, bu nedenle de 'tehlikeli' birisi olduğumu söylediğini öğrendim. Böylece, Elijah Muhammed'in yüzüme karşı beni överken arkamdan durmaksızın beni kötülediğini eski sekreterlerinden üçünü dinledikten sonra öğrenmiş oluyordum.

Canevimden vurmuştu beni bu.

Her Allah'ın günü mikrofonlar, kameralar, muhabirler peşimdeydi; asıl görevli olduğum Yedi Numaralı Mescid'e bağlı Müslümanlar da dahil olmak üzere, önüme dikilen insanlardan başımı alamıyordum bir türlü. Çıldırasım geliyordu.

Derken, birşey düştü aklıma. Bir köşeye çekilip oturmakla, hainlik yapmak arasında hiçbir ayrım göremiyordum bu aşamada. Bana öyle geliyor ki, hiçbirşey yapmaksızın beklemekle, Elijah Muhammed'in iyiliğine çalışmış olmuyordum, oysa ortada doğrulması gereken birisi vardı.

Bunun üzerine bir gece oturup bir mektup döşendim Elijah Muhammed'e, kendisi hakkında hızla yayılan bu zehir gibi dedikodudan söz açtım. Arkasından, New York'a telefon edip konuştu benimle. İlk görüşmemizde bu konuyu enine boyuna tartışacağını söyledi.

Umutsuzdum, ama gene de bir çıkış yolu bulmak istiyordum; geçit verebilecek bir köprü. Kesin olarak inanıyordum ki, İslâm Cemaati, içten yıkılmaktan ancak böylece kurtulabilirdi. Her bakımdan büyük bir güvenim vardı İslâm Cemaati'ne. Çünkü biz, kendilerini yerden yere çalan, bağrışıp çağrışan ve sayısız günahlara bulaşan sıradan bir Hristiyan Zenci topluluğu değildik ki.

Bu mahvedici ifşa kamuoyunda iyice yaygınlaşırsa, köprü olarak kullanabileceğimiz birşey tasarlıyordum kafamda. Sadık Müslümanlara çeşitli yorumlar getirilebilirdi; bir insanın yaşantısı boyunca kazandığı zaferlerin, işlediği kişisel kusurlardan çok daha önemli birşey olduğu anlatılabilirdi onlara. Bu konuda daha fazla belge ele geçirebilmek için Wallace Muhammed de yardımcı oldu bana; İncil'i ve Kur'an'ı gözden geçirdik, örneğin, Davut'un dev adam Calût'u öldürmesi gibi övgüye değer bir olgu bir yandan dururken, Batsheba'yla zina yapmasının tarih kefesinde hiç mi hiç ağırlığı yoktu. Lût'u anarken de gene, halkı Sodom ve Gomore felâketinden kurtarışı gelir akla, yoksa kendi akrabalarıyla yaptığı zinalar değil. Ya da, Nuh dendiğinde bizde çağrışan şey onun sarhoşluğu değil, yapmış olduğu gemiyle halkım tufandan korumuş olmasıdır. Musa'dan söz açılınca da, İbranileri tutsaklıktan kurtarması gelir aklımıza ilk kez, yoksa, Habeşistanlı kadınlarla olan ilişkileri değil*. İleri sürdüğüm tüm bu durumlarda görülüyor ki, olumlu yanlar, olumsuz yanlara hep baskın çıkmaktadır.

New York Yedi Numaralı Mescid'de yaptığım konuşmalarda artık üzerinde durduğum tek konu buydu; kişinin yaşantısı boyunca gösterdiği yararlılıkların, kusurlarından ve insan olması nedeniyle gösterdiği zaaflardan daha ağır bastığını anlatıyordum sürekli. Kişilerin iyi edinimlerinin, kötü edimlerinden her zaman önde geldiğini söylüyordum, örnekleri önceden görülen, evlilerle bekârlar arasındaki gayri-meşru ilişkilere ve birtakım ahlâksızlıklara hiç değindiğim yoktu tabi.

Mucize kabilinden birşeydi sanki; Chicago'da hemen herkesin kulağına giden bu zina fısıltısı, New York'ta ve Boston'da sanki hiç kimsece duyulmamıştı. Görünüşe bakılırsa bu fısıltı, ülkenin öteki yerlerindeki mescidlere pek yayılmamıştı. Duyduğuma göre Chicago'da sayıla-

* Bütün bu yorumların yanlış bilgilerden ve İslâmi müesseseleri tanımamaktan meydana geldiğine, tahrif edilmiş Kitab-ı Mukaddes'in etkisinde kalınarak konuşulduğuna dikkat çekeriz. (Çev.)

rı günden güne hızla artan Müslümanlar, iki Numaralı Mescid'i teker teker terk ediyorlardı, bunun yanında İslâm Cemaati'ne karşı bir yakınlık duyan gayri-Müslimler de din değiştirmekten kesinlikle vazgeçiyorlardı. Şubat 1963'te, İslâm Üniversitesi'nden mezun olanlar için düzenlediğimiz diploma törenine katılmıştım; Elijah Muhammed ailesinden olanları takdim ettikçe, orada hazır bulunan kalabalığın onlara karşı çok soğuk bir ilgi gösterdiğini seziyordum.

1963 yılının Nisan ayında, Elijah Muhammed beni Phoenix'e çağırmıştı, görüşmek istiyordu benimle.

Kucaklaştık her zaman olduğu gibi ve hemen hiçbir şey konuşmaksızın dışarıya çıkardı beni, yüzme havuzunun kıyısında dolaşmaya başladık.

Allah'ın Elçisi'ydi karşımdaki. Bir zamanlar murdar kirli bir hükümlüden başka-birşey değildim ben, öylesine kötüydüm ki öteki hükümlüler İblis lâkabını takmışlardı bana. İşte bu zat kurtarmıştı beni eski durumumdan. Bana herşeyi öğreten; bana, kendi etindenmişim, kendi kanındanmışım gibi davranan birisiydi bu zat. Sahip olduğum kanatları bana takan da oydu. Gezip göreyim diye, başka bir durumda aklıma hayalime gelemiyecek olan tüm bu işleri yapayım diye. Geziniyorduk durmaksızın, bir heyecan fırtınası kopmuştu içimde.

"Söyle bakalım, evlât" diye başladı Elijah Muhammed. "Nedir meramın?"

Dobra dobra, açıkça, lâfımı hiç çekmeksizin anlattım Elijah Muhammed'e dillerde dolaşanları. Ve ondan hiçbir cevap beklemeksizin sürdürdüm konuşmamı; oğlu Wallace'ın yardımıyla İncil'den ve Kur'an'dan konuya ilişkin dayanaklar bulduğumu, bu olayın Müslümanlara, gerektiği takdirde, bir kerameteye nailiyet olarak anlatılabileceğini söyledim.

"Evlât, şaşırmadım buna", dedi Elijah Muhammed. "Bâtındaki olaylara ve kerameteye karşı derin bir kavrayışın vardır senin zaten. Meselenin aslını astarını pekâlâ biliyorsun işte; keramet. Ancak yaşlılardan beklenebilecek bir anlayış var sende."

"Ben Davudum", dedi sonra. "Davud'u okurken, bir başkasının karısına nasıl göz diktiğini öğrenmişsindir, işte o Davud'um ben. Nuh'u okumuşsundur, şu sarhoşu, işte ben onun ta kendisiyim. Lût'un serüvenini okumuşsundur, gidip kendi kızlarıyla aynı yatağı paylaşan o adamı herhalde tanımışsındır. Bana da tüm bunları işlemek caiz olmak gerektir."

Bildiğim birşey vardı ki bir hastalık bir toplumun kapılarına gelip dayanmak üzereyse, bireylerin bu salgın karşısında bağışıklık kazanabilmeleri için aynı mikroplardan aşılanması gerekiyordu onlara, öyle değil mi? Ancak bu şekilde hazır olabilirlerdi yaklaşan salgına.

Kararımı kesinlikle vermiştim; yapmam gereken en iyi şey, Doğu Sahilleri için altı görevli daha seçmeliydim Müslümanlardan.

Anlattım onlara. Sonra niçin anlattığımı da açıkladım. Dolaştıkları mescidlerde Müslümanlara 'keramete nailiyet' konusunu açıklamak gibi bir iş düşerse başlarına, ansızın şaşırıp sarsılmamaları gerektiği kanısındaydım. İçlerinden yalnız birkaçı duymuştu durumu; bir tanesi, Boston'da görevli Vekil Louis X de hemen hemen altı ay kadar önce duymuştu. Bu kardeşlerimiz de ortalığı kasıp kavuran o dedikoduları duyduktan sonra kendi kendilerine bir çıkmaz içine düşmüşlermiş meğer.

Gelgelelim, Chicago'daki Müslüman görevlilerin, benim çabalarımı yangına körükle gitmek gibi göstermeye yeltenecekleri aklımın ucundan bile geçmezdi. Gelmesi yakın bir salgın hastalığa karşı bağışıklık kazanılsın diye bir aşı kampanyasına girişmiştim ben, ama başkalarının bu durumu değişik yorumlayacaklarını nereden bilebilirdim ki.

Müslümanların dikkat nazarlarının salgın hastalığa değil de başka bir yana, yani doğrudan doğruya bana çevrilebilmesi için yeni bir senaryo hazırlanıyordu bu sırada.

Güvenlerini yitirip bozguna uğramış olan Müslümanları yeniden toparlayabilmenin tek yolu, bana karşı duyulan nefreti körüklemekti sanki.

Müslüman olmayan ama beni çok iyi tanıyan Zenciler, hattâ kendileriyle sıkı bir ilişki içerisinde bulunduğum beyaz muhabirlerden birçokları bana rastladıkları heryerde diyorlardı ki: "Malcolm X, yorgun görünüyorsun. Dinlenmeye ihtiyacın var senin."

Kimse bilmez kimsenin halinden. Müslüman olduğumdan beri ilk kez bir beyaz, benim derdimle yakından ilgileniyordu. Birçoklarının bunda samimi olduklarını bile söyleyebilirim. Hele birisi dedi ki bana —adını belirtmeyeceğim, ekmeğiyle oynamak istemem adamın—, "Malcolm X, siyahlardan çok beyazların ihtiyacı var senin sesine." Adamın bu sözünü çok iyi anımsıyorum, çünkü o konuşmamızda geçen buna benzer cümleler, öncekilerden değişik bir özelliğe sahipti. Müslü-

man oldum olalı beyazlarla az ya da çok sohbetlerim olmuştur, ama hiçbirisiyle de İslâm Cemaati'nin ya da Amerika'daki Zencilerin sorunlarından başka bir nokta üzerinde durmamışızdır. İşte o konuşmayı unutmayışımın nedeni, konunun değişik olmasındandır.

Söz nereden açılmıştı, nasıl olmuştu da o noktaya gelmiştik bilmiyorum ama, bana Lût Gölü Parşömenleri'nden söz etmişti. Buna karşılık, ben de şöyle birşeyler söylemiştim sanırım, "Evet, bu Parşömenler İsa'yı, arkasına gizlendiği renkli camlardan, kendisini pembe-beyaz alacası gösteren fresklerden kurtarıp eski yerine, tarihin uluortasına yerleştirecektir; işte, İsa'nın gerçekten beyaz olmadığı ancak burada ortaya çıkacaktır." Muhabir epeyce şaşırmıştı buna. Dahası vardı; Lût Gölü Parşömenleri İsa'nın, Mısırlı kâhinlerce, hani şu Esseniler diye adlandırılan kişilerce kurulan kardeşlik örgütünün bir üyesi olduğunu pek yakında kesinlikle doğrulayacaklardı. Bu gerçeği şimdilik yalnızca İsa'nın çağdaşı olan Mısırlı ünlü tarihçi Philo'dan öğreniyorduk. Bunun dışında, dinler tarihi, arkeoloji, tarih konularına daldık muhabirle ki iki saatten fazla konuşmuşuz, zamanın nasıl geçiverdiğini anlıyamadık. Öylesine hoş bir vakitti. Bu kısacık sürede, kafamdaki kara bulutları büsbütün dağıtmıştım neredeyse. İyi anımsıyorum, her ikimiz de, tarihin antik çağlarında yaşayan kişilerin gerçek çehrelerinin ancak, ikibin yılından sonra okula başlayacak çocuklarca doğru olarak öğrenilebileceğini kabullenip konuşmamızı düğümlemiştik.

Artık her an gazetelerde büyük manşetler beklemeye başladığımı söylemiştim. Ama böylelerini değildi tabiî.

22 Kasım 1963 yılında, Texsas-Dallas'ta neler olduğunu bilmeyen mi var; kimin öldürüldüğünü anımsatmaya gerek yok.

Cinayetten sonra daha birkaç saat bile geçmemişti -gerçeklerden söz ediyorum size- bütün Müslüman vekillere bir buyruk gönderdi Elijah Muhammed; aslında, iki buyruk demek gerekir. Cinayetle ilgili olarak vekillerin herhangi bir açıklamada bulunmaları kesinlikle yasaklanmıştı. Elijah Muhammed'in buyruğu gereğince, şu ya da bu şekilde bir açıklamada, yorumda bulunmamız için zorlansak bile, "Yorum yok," diye kestirip atacaktık.

Başkan'ın öldürülmesinden sonraki üç gün içerisinde herşey unutulmuştu adeta ve dillerde dolaşan bütün haberler bu cinayet olayıyla ilgiliydi. Öte yandan, önceden kararlaştırıldığına göre Elijah Muhammed'in New York'taki Manhattan Center salonunda bir konuşma yapması gerekiyordu. Konuşmaya gelmekten vazgeçti, ama salon için önceden verilen kira bedelini de geri alamayacağımızdan, kendi yerine benim konuşmamı istedi Elijah Muhammed. Ve böylece, ben konuşmuştum orada.

O gün yaptığım konuşmanın metnini aslında ben cinayetin işlendiği günden aşağı yukarı bir hafta falan önce hazırlamıştım; o konuşmanın notlarını bugün bile arada bir karıştırırım. "Tanrı'nın Beyaz Amerika'yı Yargılaması" başlığını taşıyordu. Alışık olduğum bir konuydu bu, 'ne ekersen onu biçersin' demeye getiriyordum bir bakıma, ya da ikiyüzlü Amerikan beyazlarının ettiklerini er geç bulacaklarını anlatmaya çalışıyordum.

Konuşmamı bitirdikten sonra, sorulu-cevaplı tartışma bölümüne geçtik, ama ilk adımda gelebilecek soruyu kestirebiliyordum. Birisi bana şu soruyu yöneltti: "Başkan Kennedy'nin öldürülmesine ne dersiniz? Ne düşünüyorsunuz bu konuda?"

Bir an bile duraksamaksızın, içimden geçenleri açıkça belirttim. "Görebildiğim kadarıyla, bu olay bir bakıma 'tavukların tünemek üzere kümeslerine dönmesi' gibi -birşey- dir" dedim. Beyazların içindeki kinin, yalnız savunmasız siyah halkı öldürmekle hızını alamadığını, daha geniş alanlara yayılıp gittiğini ve işte sonunda da bu ülkenin Devlet Şefi'nin başını yemiş olduğunu söyledim. Dedim ki, "Bu olayın, Medgar Evers'ın, Patrice Lumumba'nın ve Madame Nhu'nun kocasının başına gelenlerden farklı bir yanı yoktur."

Bütün yayın organları dillerine doladılar bunu, gazetelerde kocaman manşetler atmışlardı: 'Siyah Müslümanlar' adına Malcolm X "Tavuklar Tünemeye Dönüyorlar Kümeslerine."

Bütün bunları ne zaman anımsasam, tiksinirim. Amerika'dan yükselen seslere kulak verin, dünyanın sesine kulak verin. Dünyaca ünlü kişilerin hemen hepsi de değişik vesilelerle değinmekteler buna, üstelik onların eleştirileri benimkinden daha da şiddetli olmaktadır: hepsi de aynı şeyi söylemiyor mu, hepsi de Başkan'ın öldürülmesinin tek sorumlusu olarak Amerika'nın nefret iklimini göstermiyorlar mı? Ama bunu Malcolm X söylediği zaman, uğursuz bir açıklama olarak kabul edilmişti.

Bu konuşmamdan bir gün sonra, Elijah Muhammed'le aylık olağan görüşmemi yapmam gerekiyordu. Ne hikmetse, nedenini bir türlü bilemiyordum ama, daha uçaktayken, birşeylerin olacağını hissediyordum ötedenberi. Çoğu şeyler önceden kesin olarak içime doğardı zaten.

Karşılaşır karşılaşmaz kucaklaştık Elijah Muhammed'le. Kendisinde bir değişiklik olduğunu hemen sezmiştim, her zamanki yumuşak huyluluğu üstünde değildi bu kez. Derken, birden bire gerginleşti sinirlerim; benim için bile anlaşılmaz birşeydi bu. Elijah Muhammed'le benim aramdaki yakınlıktan dolayı yıllar yılı gurur duymuştum, içinden geçenleri bile rahatlıkla bilirdim, çünkü benim de içimden, hemen hemen aynı şeyler geçerdi. O sinirliyse, beni de bir sinir alırdı. Benim keyfim yerindeyse, bilirdim ki onun da keyfi yerindedir. Şimdiyse, kesinlikle hissediyordum, bir gerilim vardı havada.

Oturma odasında bir süre ordan burdan konuştuk. Sonra, "Bu sabah gazetelere bakabildin mi?" diye sordu bana Elijah Muhammed.

"Evet efendim, baktım" dedim ben de.

"Çok yanlış bir cümle," dedi sonra. "Bütün ülke seviyordu bu adamı. Yediden yetmişe bütün ülke onun yasını tutuyor. Hiç sırası değildi. Böylesine bir cümle bütün Müslümanların başına kamu nezdinde hiç umulmadık işler açabilir."

Ve sonra, Elijah Muhammed'in sanki çok uzaklardan duyuluyormuş gibi gelen o sesiyle söylediği şu sözlerini işitiyordu kulaklarım: "Seni doksan günlüğüne susturmak zorunda kalacağım. Böylece bütün Müslümanlar, yapılan bu gaftan paçalarını sıyırabilirler belki." Beynimden vurulmuşa döndüm.

Ama ne de olsa, Elijah Muhammed'in izinde yürüyen birisiydim ben. Kendi yardımcılarıma zaman zaman söylediğim birşey vardı: başkalarınısıkıdüzene sokma durumunda olan birisinin, aynı sıkıdüzeni çekmeye kendisini de alıştırması gerekirdi.

Şunları söyledim Elijah Muhammed'e: "Efendim, katılıyorum düşüncenize ve yerden göğe kadar haklı olduğunuzu da kabul ediyorum."

New York'a geri dönerken uzakta, Yedi Numaralı Mescid'de görevli yardımcılarıma bir süre kızağa çekilmiş ya da 'susturulmuş' olduğumu söyleyebilmek için kendimi psikolojik olarak hazırlamaya çalışıyordum.

Ama gel de şaşma, varır varmaz öğrendim ki, yardımcılarıma gerekli bilgiler çoktan verilmişti.

Ama beni çok şaşırtan şey de; New York'ta ne kadar gazete, radyo, televizyon merkezi varsa tümüne de bir telgraf çekilmiş olmasıydı. Bildiğim kadarıyla, Chicago'daki görevliler şimdiye değin ilk kez böylesine çabuk olarak ve aksatmaksızın bir iş becerebilmişlerdi.

Telefonlar çalmaya başlamıştı, bulunabileceğimi sandıkları her yere telefon ediyorlardı. Londra, Paris, Associated Press, UPI. Aklınıza gelebilecek bütün radyo, televizyon, gazete merkezlerinden aranıyordum. Hepsine de şöyle diyordum: "Elijah Muhammed'e itaatsizlik ettim. Onun erdemine saygım sonsuzdur. Evet, doksan gün sonra yeniden konuşmaya başlayabileceğimi sanıyorum."

"Malcolm X susturuldu!" Böyle diyordu manşetler.

İlk yaklaşımım başkaydı benim, önümüzdeki doksan gün içerisinde İslâm Cemaati'ni ilgilendiren herhangi bir skandal koparsa, basın bundan en güzel şekilde yararlanmak isteyecekti kuşkusuz. Ama Müslümanlar içerisinde yayın organlarıyla en çok ilgilenen bendim ve tüm olasılıklar hesaba katılarak, böylece doksan gün süreyle benim de ağzıma bir tıkaç konmuş oluyordu.

Bundan hemen sonra öğrendim ki, 'susturulmam' sandığımdan çok daha değişik bir havadaydı. Yalnızca basın karşısında ağzımı açmam değil, kendi Yedi Numaralı Mescid'imde ders vermem de yasaklanmıştı.

Arkasından, İslâm Cemaati'nın her yanında bir bildiri yayınlanmıştı; doksan gün içerisinde yeniden eski yerime getirilecektim, 'aklımı başıma toplarsam' tabiî.

İlk kez bu beni kuşkulandırdı. Hürmette hiçbir zaman kusur etmemiştim. Ama kasıtlı olarak, sanki ben başkaldırmış birisiymişim gibi gösteriliyordum Müslümanlara.

Yıllarca dümencilik yapmıştım sokaklarda, boşuna tüketmemiştim elbet ben ömrümü oralarda. Biliyordum başıma gelenlerin mahiyetini.

Aradan üç gün geçmişti daha ve ilk haber geldi kulağıma. Yedi Numaralı Mescid'de görev yapanlardan birisi, üstelik benim en samimi yardımcılarımdan birisi, kardeşlerimize ciddi ciddi şunları söylüyordu: "Vekil'in yaptığını bilseydiniz, gidip kendi ellerinizle öldürürdünüz onu."

Ve sonrasını biliyordum, İslâm Cemaati arasında bir görevlinin ansızın tanınması nasıl bir tek kişinin onayına bağlıysa, benim için savrulan bir ölüm tehdidi de gene o kişi tarafından onaylanabilirdi; onayak olunmuyorsa tabiî.

Sürekli bir beyin kanaması geçiriyormuşum gibi hissediyordum kendimi. Sanki kafatasım ağır bir hasar görmüştü de beynim feci şekilde zedelenmişti. Yıllardan beridir aile doktorluğunuzu yapan Dr. Leona A. Turner'a gittim. Long Island'da, Elmhurts'ün doğu yakasında çalışır. Beynimi iyice bir muayene etmesini istedim.

Muayene etti. Kendimi fazlasıyla yıprattığımı, dinlenmem gerektiğini söyledi.

Cassius Clay'le bugün yollarımız ayrılmıştır. Ama tam bunaldığım bir sırada imdadıma yetişmiş olduğu için hep müteşekkirim kendisine. O zamanlar Sonny Liston'la yapacağı maç için Miami'de antrenmanlarını sürdürüyordu. Betty ile evliliğimizin altıncı yıldönümünde bir armağan olsun diye, bizi yanına çağırmıştı, çocukları da getirmemizi istiyordu konuk olarak.

Cassius Clay'le ilk kez 1962 yılında Detroit'te karşılaşmıştık. Detroit'teki Mescidimizin yanında bir öğrenci kantini vardı, kardeşi Rudolph'la birlikte oraya gelmişlerdi. O gün de Elijah Muhammed'in bir kitle toplantısı vardı. Herkesin gözüne çarpanı, bu yakışıklı profesyonel boksör kardeşlere karşı bütün Müslümanlar sıcak bir samimiyet gösteriyorlar ve imrenerek bakıyorlardı onlara. Cassius yanıma yaklaşıp elimi sıkmış ve daha sonraları bütün dünyaya karşı yaptığı gibi bana kendisini tanıtmıştı: "Cassius Clay'im ben." Sanki kendisinin kim olduğunu mutlaka bilmem gerekiyormuş gibi davranıyordu bana. Oysa ben, o dakikaya değin adını bile duymamıştım onun. Büsbütün ayrı dünyaların insanlarıydık çünkü. Aslında Elijah Muhammed biz Müslümanların spora karşı pek ilgi duymamızı da istemiyordu zaten.

Elijah Muhammed konuştukça Clay kardeşler alışkın oldukları tempoyla ikide bir alkış tutuyorlar, bütün Müslümanların daha çok ilgisini topluyorlardı. Çıkıp şurdan burdan döğüş meraklısı toplamaya kalkışsanız, herhalde en son uğranması gereken yer Müslümanlardan oluşan bir kalabalıktır; buna karşın, büyük bir sevgiyle karşılanıyordu Clay kardeşler.

Daha sonraları, Cassius'un, fırsat buldukça Müslüman lokantalarına, mescidlere gidip geldiğini duyuyordum. Ve nerede bir konuşma yapacak olsam, yetişebileceğini aklı kesince, yüzdeyüz hazır bulunmak istiyordu karşımda. Severdim kendisini. Herkesçe beğenilen birtakım nitelikleri vardı, bu nedenle de, evimde ağırladığım sayılı kişilerden birisiydi. Betty de çok severdi kendisini. Hele çocuklarımız, çılgına döner-

lerdi onu görünce. Cassius sevimli, cana yakın, yakışıklı ve olumlu düşünebilen bir delikanlıydı. En basit bir konuda bile ne denli uyanık davrandığı gözümden kaçmıyordu. Kamuoyu karşısında yaptığı soytarılıklara bir anlam veremiyordum, ama, herhalde bir bildiği vardır diye düşünüyordum. Bayağı merak ediyordum bunu ve merakım da, haksız olmadığımı da kanıtladı sonunda. Tek rauntluk nakavtlarıyla ün salmış olan Liston'ın gene aynı sonucu bekleyerek, kendisine karşı aşırı bir şekilde güvenerek, antrenmansız ve öfkeli olarak ringe çıkmasını sağlamak ve Sonny Liston'ı belli bir 'havaya' sokmak istiyordu Clay. Bunun için de yapabileceği herşeyi yapıyordu. Cassius yalnızca önerilere uymakla kalmaz, daha değişik önerilerde bulunulmasını da isterdi, önerilere her zaman açık bir kimseydi. İlkin; herkesin gönlünde yer etmiş birisinin, etkisini daha da artırabilmesi ve başarısını daha bir köklüleştirebilmesi için kendisine gönül verenlerin doğal mizaçları, gerçek tabiatlar karşısında kafasını çalıştırması ve bilinçli davranması gerektiğini sokmaya çalıştım Cassius'un kafasına. Bir de, 'tilkiler' konusunda uyardım onu; tuttuğunu bırakmayan, cilveli, genç kadınlar için kullandığı kendi deyimiydi bu. Peşini bir türlü bırakmak istemeyen bu kadınların 'tilki' değil, gerçek bir aç kurt olduklarını anlattım Cassius'a.

Evlendik evleneli Betty'nin yaptığı ilk tatildi bu. Kızlarımızın üçü üç koldan yapışıyordu ağır sıklet savaşçısına, hep birlikte neşeli vakitler geçiriyorlardı.

Böylesine nazik bir zamanda New York'ta bulunsaydım; dakikasını geçirmeksizin inatla çalan telefonların, basın görevlilerinin, oh olsun demeye can atan olur olmaz kişilerin, ya da benimle dertleşmek, 'kederimi paylaşmak' isteyenlerin arasında ne yapardım, nasıl ederdim bilemiyorum.

Tam anlamıyla bir buhran içerisinde kalmıştım. Sanki, oniki yıl boyunca eşsiz, parçalanması akla bile gelmeyen bir evlilik yaşantısı sürmüş, ama bir sabah kahvaltı masasının başında, ortada hiçbirşey yokken, eşi tarafından önüne bir boşanma ilâmı uzatılıvermiş birisi gibiydim.

Bana öyle geliyordu ki doğadan birşey eksilmişti; yıldızlar ya da güneş gibi birşey. Benim için bu, inanılması güç bir olaydı, akılla kavranamayacak kadar olağanüstü birşeydi sanki. Kendimi düşündüğüm yok. Cassius Clay'in antrenman yaptığı kamp civarında ya da ailecek kaldığımız Hampton Motel Palas çevresinde karşılaştıklarımla konuşuyordum, karımla konuşuyordum ama; ne anlama geldiklerini benim de bilmedi-

ğim birtakım sözcükleri mırıldanmaktan başka birşey değildi bu yaptığım. Rastgele zamanlarda kullandığım bu tür sözcüklerin belleğimdeki yeri oldukça azdı, ufacık bir köşeye sıkışıp kalmış gibiydiler. Belleğimin geriye kalan büyük bir bölümü, oniki yılık bir geçmişten geride kalan binbir türlü sahnenin yaptığı geçit resmine ayrılmıştı... Müslüman mescidlerinde geçen sahneler... Elijah Muhammed'le birlikte geçen sahneler... Elijah Muhammed'in aile bireyleriyle bir aradayken geçen sahneler... Sosyal çalışmalarımız sırasında ya da özel görüşmeler yaparken yüz yüze geldiğimiz Müslümanlarla geçen sahneler... Dinleyicilerim içerisindeki beyazların ve basın görevlilerinin de tek tek belirdiği sahneler.

Geziyordum, konuşuyordum, işimi gücümü sürdürmeye çalışıyordum. Cassius Clay'in boks kampına gelen spor yazarlarından pekçoğuyla görüşüp konuşuyorduk, hepsine de teker teker anlatmışımdır düşündüklerimi. Bence, doksan gün sonra eski yerime geri dönmem söz konusu değildi artık, kocaman bir yalandan başka birşey olamazdı bu, gün geçtikçe de daha iyi anlıyordum bunun böyle olduğunu. Ama ansızın karşı karşıya kaldığım bu gerçeğe kendimi psikolojik olarak alıştıramamıştım daha. Yani İslâm Cemaati'yle şimdilik yalnızca bedensel olarak boşanmıştık. Bilmem, anlıyor musunuz ne demek istediğimi; bir kağıt parçası üzerine bir yargıcın attığı imza, evli çiftlerin ancak bedensel olarak ayrılmalarını sağlayabilir. Ancak, bunlardan herhangi birisi için, belki her ikisi için de psikolojik olarak ayrılabilmek yıllar sonra gerçekleşecektir.

Gene de, bu fiziksel boşanma sırasında, beni İslâm Cemaati'nden iyiden iyiye ihraç edebilmek amacıyla Chicago'da çevrilen entrikalardan, açık oyunlardan yakamı sıyırabilmiş değildim... Kim bilir, yaşatmak bile istemiyorlardı beni. Tüm bu entrikaların anatomisini de tepeden tırnağa tanıdığımı sanıyordum.

Oysa Müslümanım diyen birisi bilmeliydi ki, benim 'tavuklar tünemek üzere kümeslerine dönüyorlar' şeklinde konuşmamın bir gerekçe olarak ileri sürülmesi, beni saf-dışı edebilmek amacıyla önceden tasarlanmış bazı şeylerin uygulanabilmesi için küçük bir bahaneden başka birşey değildi. Ve işte ilk adım da böylece atılmış oluyordu. Sanki Elijah Muhammed'e kazan kaldırmışım gibi bir izlenim bırakılmak isteniyordu Müslümanların kafasında, ikinci adımı da bekleyebilirdim artık. Hele önce 'kızağa çekilme' işi bir tamamlansın da anından büsbütün 'soyutlanma' gerçekleşecekti benim hakkımda, hem de ebedi olarak. Ola-

yın içyüzünden habersiz Müslümanlar arasından, beni gözünü kırpmaksızın öldürmeyi, ya da yıldızımın giderek sönmesini ve benim sahneden çekilmemi sağlayabilmek amacıyla beni 'karantina' altına almayı dinî bir görev olarak gönüllüce üstlenebilecek birilerine önayak olunmakla da üçüncü adım atılmış olacaktı. Durumu bilen bir tek kişi vardır: karım. Betty'ye öylesine yük oluyorum ki şimdilerde; birgün, herhangi bir kadına bu derece yük olacağımı hiçbir zaman düşünmemiştim. Aramızda değişen birşey yoktu; birşey dediği yoktu Betty'nin bana, sınırsız bir anlayışı vardı ve gerçekten yetenekli bir eşti. Buna karşın, huzurunun yavaş yavaş kaçtığını seziyordum. Allah'a en azından benim kadar bağlı olduğundan ve ne olursa olsun yanımda bulunacağından hiç kuşku duymuyorum ama.

Ağızlarda dolaşan ölüm laflarından korkum yoktu. Elijah Muhammed'in yanında geçirdiğim oniki yıllık sürenin her saniyesinde de canımı onun yoluna feda etmeye hazır değil miydim sanki! Benim gözümde ölümden daha da beter olanı, ihanet suçlamalarıydı. Ölüm aklıma yatıyordu. Ama ihanet hiç yatmıyordu aklıma. İslâm Cemaati'ne ve Elijah Muhammed'e karşı gösterdiğim sadakat da bir yana diyelim: Sözünü ettiğim oniki yıllık dönem içerisinde Elijah Muhammed'in elinden, idamını gerektiren bir kaza çıkmış olsaydı, bu suçunu benim işlediğimi söylerdim ve bunu kanıtlayabilmek için de elimden geleni yapardım, sırf Elijah Muhammed'i kurtarmak için. Dahası, elektrikli sandalyeye seve seve otururdum, bir hizmetkârı olarak Elijah Muhammed'in.

Cassius Clay'in Miami'deki kampında bulunduğum sıralarda, kişisel sorunlarımdan sıyrılarak, kendimi İslâm Cemaati'nin dertlerine vermeye çalışıyordum. Kendimi inandırmaya çalışıyordum hâlâ. Elijah Muhammed'in yaptığı tüm bu şeylerin, erdeminden ileriye geldiğine kandırmaya çalışıyordum kendimi. Çünkü gerçekten inanıyordum ki, Elijah Muhammed Tanrı değilse bile, Tanrı'dan hiç de aşağı kalmayan birisi gibi birşeydi.

Elijah Muhammed, yaptıklarını, bir insanlık zaafı olarak ya da keramete ermişliğin belgiti olarak görmek yerine —kaldı ki, Müslümanların hepsi de bunu anlayacak, en azından olduğu gibi kabullenecek düzeydeydi—, evet, böyle davranmak yerine, onları örtbas etmeye çabalıyordu, güvenimi asıl sarsan şey de buydu zaten. Oysa ben bunu saklayamazdım, görmezlikten gelemezdim ki; aka ak, karaya kara.

İlk kopuşum böyle başladı.

Elijah Muhammed'e, kendisinden bile fazla inandığımın farkına varmaya ilk kez böylece başlamış oldum.

Ve işte, kendi sorunlarıma eğilmek için beş dakika bile ayıramadığım oniki yıl gibi bir süreden sonra, gerçeklerle yüzyüze gelebilmek için cesaretimi ve gücümü toparlamaya, kendi kişiliğimi düşünmeye ilk kez böylece başlamış oldum.

Betty'yle çocukları Long Island'daki evimize bırakmak için Florida'dan hemen ayrıldım. Duyduğuma göre, Chicago'daki Müslüman görevliler, Cassius Clay'in kampında gazetecilerle yaptığım görüşmelerden dolayı bayağı gücenmişlerdi. Yapacağı maçta Cassius'a hiç şans tanımıyorlar, kazanamıyacağını sanıyorlardı. İdeal bir Müslümanı, Cassius Clay'ın kişiliğinde somutlaştırmamın, İslâm Cemaati'nin büyük ölçüde aleyhinde olacağına inanıyorlardı. (Amerika'da çıkan ne kadar gazete varsa -*Muhammed Diyor ki* hariç tabiî- hepsinin de maç öncesinde, kamp yerine muhabir göndermiş olduğunu şampiyonumuz şimdilerde hâlâ anımsar mı bilmiyorum. Cassius da ötekiler gibi bir Müslüman kardeşimizdi, gel gör ki, Müslümanlara seslenen bir gazete, bu kardeşimizin maçının sözünü bile etmeye gerek görmemişti.)

Uçakla Miami'ye geri döndüm, içimde bir duygu vardı: bütün dünyanın huzurunda İslâm'ın yüceliğini kanıtlaması için Cassius'a yardımcı olmamı istiyordu Allah sanki. Bunun yanında, kafanın adaleye üstün olduğunu da kanıtlamış olacaktı elbet. Bilmem tekrar etmenin gereği var mı? Cassius Clay'ın maçı kazanma olasılığından her yerde alayla söz ediliyordu, kimse ummuyordu Liston'ı yenebileceğini.

Bu gelişimde New York'tan, Floyd Patterson'ın ve Sonny Liston'ın antrenman kamplarında yanlarından ayrılmayan, 'manevi telkinciler' sıfatıyla kendilerine moral takviyesinde bulunan beyaz rahiplerle çektirmiş oldukları fotoğrafları falan da getirmiştim. Amerika'daki beyaz Hristiyanlığın Amerikalı siyahlara ne gibi yaralar açtığını Cassius Clay'e ayrıntılı olarak anlatmak gereksiz bir şeydi, Müslüman olduğu için pekiyi bilirdi tüm bunları. "Bu maç gerçek adına yapılan bir maçtır," dedim Cassius'a. "Hilâl ile Haç'ın ringe çıkışıdır bu; hem de ilk kez. Çağdaş bir Haçlı Seferi, bir Müslümanla bir Hristiyanın, televizyon başında bekleşen bütün dünya karşısında kozlarını paylaşmasıdır bu!" Sonra şunları söyledim Cassius'a, "Düşünebiliyor musun, Allah, ringi şampiyon olarak terk etmen için herşeyi hazırlamıştır." (Tartı sırasında Cassius'un bağıra bağıra söylediği şeyleri anımsıyor musunuz bilmem, "Al-

lah tarafından galip geleceğim bildirildi bana! Beni yenecek anasından doğmamıştır daha!")

Sonny Liston'ın menajerleriyle akıl hocaları onun, Cassius'la yapacağı maça hazırlanmasından çok, beyazlarla 'kaynaşabilmesi' için emek harcıyorlardı. Liston sonunda, beyazların oturdukları evlerle duvar duvara, büyük, kullanışlı bir ev kiralamıştı. Bir fikir vermek için söylüyorum bunu: En yakın komşuları, New York Yerlileri Beyzbol Kulübü'nün Başkanı Don Tapping'di. Çoğu zaman, ikindiden sonra Cassius'la birlikte, Zenci semtlerinde gezintiye çıkıyorduk. Bizi gören Zencilerin ağızları bir karış ayrılıyordu. Çünkü alışmışlardı bütün şampiyonların da beyaz mahallelerinde oturmayı yeğlemelerine. Bizi kendi aralarında görmeleri, hayret verici bir şeydi onlar için. Cassius söylediği şeylerle kim bilir kaç kez şaşırtmıştır bu Zencileri: "Siz, benim soyumdansınız. Bütün gücümü, kendi halkımın yanında olmaya borçluyum ben."

Gerçekte, Sonny Liston'ın karşılaşacağı kişi, canını dişine takıp savaşı sonuna değin sürdürebilecek, Allah'a inanan ve hiçbir şeyden de korkusu olmayan birisiydi.

Miami'deki Kapalı Salon'un sekiz bini aşkın oturağı arasında, Yedi Numaralı Oturak bana düşmüştü. Yedi, öteden beri benim uğurlu rakamım olmuştur; bütün ömrüm boyunca uğur getirmiştir bana. Bunu, Allah'tan bir mesaj olarak kabul ettim ve Cassius'un maçı yüzdeyüz kazanacağına yordum. Yalnızca Cassius için değil, ilk profesyonel karşılaşmasını yapmak üzere bir hazırlık maçına çıkacak olan kardeşi Rudolp için de bir o kadar meraklanıyordum.

Rudolph, Floridalı Zencilerden 'Tuzsuz' Johnson adında birisine karşı dördüncü raundda galip ilân edilirken Cassius salonun en arkasında sessiz sedasız bekliyordu. Sırtında siyah bir smokin vardı. Cassius'un aylardan beridir yaptığı soytarılıklardan, tartı sırasındaki muzipliklerinden sonra birden bire suskunlaşması, onun maçı kazanacağını sanan birçok spor yazarının umudunu iyice kırmıştı sanki.

Sonra, Liston'ın karşısına çıkmak için üstünü değiştirmeye gitmişti Cassius. Önceden kararlaştırdığımız üzere, kendisiyle görüşmeye gittim. Vardığımda, Allah'a sessiz sessiz yakarır buldum onu. Derken, Liston da, o da ringe çıkıp köşelerini almışlardı. Kollarımı birbirine kenetleyip sakin gözükmeye çalışarak oturdum yerime, çünkü bu tür profesyonel maçlarda insan farkında olmaksızın kendisini yitiriyor, bağırıp çağırmaya başlıyor ve kameralar da bu tür sahneleri hiç kaçırmak iste-

miyorlar tabiî. Dördüncü ve beşinci raundlarda, gözüne bir perde çekilmişçesine sarsılmıştı Clay'in durumu; bu raundların dışında, tasarladığı gibi gidiyordu maç, Liston'ın indirici yumruklarından kaçmasını biliyordu. Liston'ın kendisine güveni fazlaydı, bu yüzden de yalnızca iki raund için kendisini hazırlamıştı; işte, üçüncü raunddan sonra bitkinleştiği görülüyordu yaşlanan Liston'ın. Sonunda, ister istemez, maçı kaybetti Liston Boks tarihinin en unutulmaz düşüşünün altında yatan sır şuydu: Clay, maç gecesinden aylarca önce başlamıştı Liston'ı kafasında sürekli tartmaya.

Yeni şampiyonlar için törenler düzenlenir. Bu seferki belki de en sakiniydi bu törenlerin. Ringlerin çocuk yüzlü kralı, kaldığım motele geldi. Dondurma yedi, süt içti, futbol yıldızı Jimmy Brown'la, öteki dostlarla, birçok muhabirle uzun süre konuştu. Uykusu gelince de benim yatağıma uzanıp bir süre kestirdi, sonra da kaldığı yere döndü.

Ertesi sabah kahvaltıyı birlikte yaptık; sonra, apar topar basın toplantısına koştu. Ülke çapında büyük yankılara yol açan açıklamasını bu toplantıda yapmıştı, kendisinin bir 'Siyah Müslüman' olduğunu ilk kez burada kamuoyuna açıklamıştı Cassius.

İzninizle, bu konuya ilişkin bir noktaya değineyim. Cassius, 'Siyah Müslümanlar' diye bir örgütün üyesi olduğu şeklinde bir açıklamada falan bulunmamıştır hiçbir zaman. Oysa gazeteciler haberi büsbütün çarpıtmışlar ve asıl söylediklerine hiç yer vermemişlerdi. Şunları söylemişti: "Ben İslâm'a inanıyorum; yani Allah'tan başka Tanrı olmadığına, Muhammed'in de O'nun Rasulü olduğuna inanıyorum. Bu din, Afrika'da ve Asya'da yaşayan yedi milyonu aşkın kara-derili insanın bağlı olduğu bir dindir."

Bunun üzerine başgösteren taşkınlıklar içerisinde bir katolik olan Floyd Patterson'ın Cassius Clay'e meydan okumasından daha gülünç bir şey yoktu sanırım; ağır siklet tacı bir Müslümanın başında durmasın da, ne olursa olsundu. Beyni yıkanmış bir Hristiyanın, sırf beyazların çıkarı uğruna kendisini böylesine bir savaşa atması acınacak bir durumdu kuşkusuz. Yoksa beyazlar, kaşına gözüne hayran değildi bu zavallının. Aradan üç hafta bile geçmemişti, Patterson'ın New York'un Yonkers semtindeki evini 20.000 dolar zararına, 140.000 dolara satılığa çıkardığını öğreniyorduk gazetelerden. Beyazların oturduğu böylesi bir semte taşınmakla 'kaynaşmış' oluyordu aklınca. Beyazlar da sağolsunlar, anasından doğduğuna pişman etmişlerdi adamı. Bir tek dostu bile olma-

mıştı orada. Beyazların çocukları, onun çocuklarının ardından 'pis zenciler' diye bağırıyordu. Beyazlardan bir tanesi, sırf Patterson'ın evine barkına dirlik vermesin diye bir köpek tutmuş, özel olarak eğitmişti köpeği. Bir başkası da bu pis Zencileri gözüm görmesin diye evini yüksekçe bir duvarla çevirmişti. Basına yaptığı açıklamada, "Denedim, ama yürümüyor işte" diye yakınıyordu Patterson.

Artık işin gizlisi saklısı kalmamıştı; hakkımda ilk vur emri, önceleri Yedi Numaralı Mabed'de benim en yakın vekilim olarak çalışan birisine verilmişti. Gene benim çok yakından yardımcılarımdan olan birisi de benim işimi bitirmekle doğrudan doğruya görevlendirilmişti. Patlayıcı maddelerden az çok anlayan bir kardeşimizdi bu. Arabaya binip de kontak anahtarını çevirdiğim zaman beni arabamla birlikte havaya uçurmasını istiyorlardı kendisinden. Ama bu kardeşimiz, bereket versin ki, benim İslâm Cemaati içerisinde gösterdiğim yararlılıkları çok yakından biliyordu ve kendisinden istenilen şeyi yapmaya eli varacak birisi değildi. Verilen buyruğa uyacağına, bana geldi, durumu anlattı. Şükranlarımı bildirdim kendisine; hayatımı bir yerde ona borçluydum. Chicago'da dönen dolapların aslını tek tek anlattım kendisine, inanmak bir yana, söylediklerimi duyunca epey afallamıştı.

Yedi Numaralı Mabed'de bulunan ve daha sonraları beni safdışı etmeleri için göreve çağrılan öteki kardeşlerimizle arası çok iyiydi bu kardeşimizin. Anlattıklarımı dinledikten sonra, durumu, tanıdığı herkese anlatacağını ve kötü bir işe alet olmamaları için onları aydınlatacağını söyleyerek ayrılmıştı yanımdan.

Hakkımda ilk kez ve açıkça çıkarılan bu vur emrinden sonra, nihayet İslâm Cemaati'nden psikolojik olarak da kopmaya başlamıştım.

Gittiğim her yerde, sokaklarda, işyerlerinde, asansörlerde, kaldırımlarda, yanımdan geçip giden arabalarda Müslümanlardan tanıdık simalarla karşılaşıyordum ve kesinlikle biliyordum ki bunlardan herhangibirisi beynime bir kurşun sıkabilmek için sürekli fırsat kolluyordu belki de.

Kara kara düşünüyordum. Ne yapabilirdim? Amerika'daki siyah kitlelerin verdikleri savaşla sıkı sıkıya bağlıydı benim yaşantım. Halkın gözünde de bir 'önder' olarak görülüyordum çoğunlukla. Yıllardan beri, sözümona 'siyah önderler'e, yaptıkları kusurlardan dolayı göz açtırmaksızın saldırmıştım. Şimdi Amerikalı siyahların insanlık haklarını elde edebilmeleri için neler yapabilirdim, nasıl destekleyebilirdim onların savaşlarını? Dürüst davranıp sormalıydım bunları kendime ve düşün-

meliydim bu konular üzerinde tekrar. Bunca yıllık deneylerime dayanarak biliyordum ki, hangi konuda olursa olsun, başarılı bir örgütçü olunacaksa, herşeyden önce, önünüze yığılıp kalmış olan acı gerçekleri sayısal bir çözüme kavuşturmalıydınız.

Bir meziyet olarak belirtilmesi gerekirse, uluslararası bir imaja sahip olduğumu biliyordum. İşi paraya dökecek olursak, hiçbir meblâğın elde edemeyeceği birşeydi bu. Üzerinde durulmaya değer bir lâf edecek olsam, biliyordum ki, yediden yetmişe, herkes, hattâ bütün dünya duyabilecekti bunu, hiç umulmadık bir ilgi göstereceklerdi buna. Müslüman olmadıkları halde, haydin diyecek olsam ardımdan gelecek bir çevrem vardı New York'ta. Zaten tasarım ne olursa olsun, işe her zaman New York'tan başlamışımdır. Kardeşimiz Hinton'ın başına gelenleri anlatmıştım size; işte bu acıklı olayın meydana gelmesi üzerine Müslümanları toplayıp polise karşı protesto yürüyüşü yaptığımız o günden bu yana hızla büyüyen bir çevre edinmiştim. Bu gösteri sırasında, beyazların karşısına korkusuzca dikilebilmeleri halinde siyahların yapamıyacağı birşeyin olmadığını en azından yüzlerce siyah kendi gözleriyle görmüştü ve yüzbinlercesi de kulaktan kulağa duyup öğrenmişti. O olaydan sonra polisin Müslümanlara karşı saygılı bir tutum içerisine girdiğini Harlem'de bilmeyen yoktu. (28. Bölge Başmüfettiş Yardımcısının benim hakkımda "Böylesine göz korkutucu bir güce sahip olmamalı tek bir insan," demesi de o sıralardadır.)

Geçip giden yılların ardından, söylediklerim karşısında ilgisiz kalmayacak olan New York'lu siyahların oranı da epeyce yükselmişti. Niyetlerini açıkça söyleyemeyen binlerce insanı da katıyorum bu orana, örneğin, zaman zaman sokaklarda yaptığım konuşmalarda, öteki sözümona 'Zenci önderler'in toplayabildiği kalabalığın en az on, oniki katı fazla bir kalabalık buluyordum karşımda. Bana göre gerçek bir önder, kafasının sardığı bir kalabalığı çekebilen, bunu başarabilen bir kişidir. Gerçek taraftarlar ise, feverana kapılmaksızın, duygularına köle olmaksızın kendiliğinden gelenlerdir. Görebildiğim kadarıyla, ün yapmış pek çok 'Zenci önderi'nin en büyük kusuru, Zenci gettolarında oturan ırkdaşlarıyla samimi bir ilişki içerisine girememiş olmalarıydı. Zamanlarının büyük bir bölümünü beyazlarla 'kaynaşma' peşinde geçirirken, Zenci semtlerindeki bu insanlarla dostça ilişkiler kurabilirler miydi hem? Gayet iyi biliyordum ki, getto Zencileri, bedenim kendilerinden ayrı düşse bile gönlümün hep onlarla birlikte olduğunu bilmekteydi-

ler. Üstelik, zorunlu olarak ayrılışlarım bir yana bırakılırsa, hiçbir zaman bu semtlerin dışına çıkmamış olduğumu da yakından bilmektedirler. Bende bir getto içgüdüsü vardı; örneğin, gettolardaki dinleyiciler arasında gerilim olağan sınırları aştı mı, bunu hemen sezerdim. Ayrıca gettoların dilinden anlıyordum, rahatça konuşabiliyordum bu dili. Belleğimde sürekli yankılanan bir örneği daha var bunun; şu bizim 'isim yapmış' Zenci 'önderler'den kimilerinin, kendilerinin de gettolardaki siyah halk için 'gırtlak patlatmakta' olduklarını açıklamaları kaçmıyordu gözümden.

Harlem'in sokaklarından birisinde yaptığım bir konuşmadan sonra, kentin göbeğinde 'önderlik' taslayanlardan birkaçıyla başbaşa vermiş konuşuyorduk, yanımıza bu sırada bir dümenci yaklaşmıştı. Daha önceleri hiç görmemiştim adamı; bana yaklaşıp, üç aşağı beş yukarı, şunları söyledi: "Hey ufaklık! Sizin safkanların da iz üstünde perde açtıklarını çakızladım... Yahudinin peteğine bir çöp de benden, soykaları soyunacağız n'apalım-eh, aranızda şöyle bir endam için... Cepler buz kesiyor kesmesine de, yağlı kuyruğun arkasında bir yol da ben hırlaşayım bakalım... Sorma gitsin ahbap, yavan yaşik bişeyler ibikleyip, biraz vızıldamaktır maksadım." Sonra, Yedinci Cadde'ye sapmıştı dümenci.

Kentin merkezinde 'önderlik' taslayan bu adamcağızın durumuna baktım da, sanki duydukları Sanskritçeymişçesine hiçbirşey anlamaksızın dümencinin ardından bakakalmıştı. Neler konuşulduğunu sordu bana, ben de açıkladım. Şunlardı dümencinin söyledikleri: Müslümanlar halis siyahlardan oluşan bir pazar kurmuşlardı Rocklan Palace'ta, önceleri burası müzikhol olarak kullanılırdı; işte bu pazarda alış-veriş yapabilmek için, bir takım elbise rehine bırakmayı kafasına koymuştu dümenci, on dolar karşılığında yapıyordu bunu. Şimdilik parası yoktu ama, kazanmanın yollarını araştıracaktı ileride. Önce karnını doyuracak, sonra da bir süre kestirecekti.

Vurgulamak istediğim nokta şudur: bir 'önder' olarak ben Amerikan Yayın Kurumu (ABC) mikrofonlarında, Ulusal Yayın Kurumu (NBC) mikrofonlarında, Harvard'da, Tuskegee'de konuşabilirdim, gettolarda yaşayan siyahlarla rahatlıkla konuşabilirdim (oysa öteki önderler bu insanların kendileriyle değil, yalnızca bu insanların hakkında konuşabilmekteydiler). Hem sonra kendim de bir zamanlar dümencilik yaptığımdan, beyazlardan ve hatta siyah önderlerin hemen hepsinden de iyi biliyordum ki, Amerika'daki en tehlikeli siyahlar, getto dümencileriydi.

Niçin söylüyorum bunu? Getto batakhanelerinde, gettoların o vahşi dünyasında sürünen dümencilerin iktidarı elinden hiç bırakmayan beyaz azlığa karşı duyduğu saygı, Kuzey Amerikalı sıradan bir Zenci yurttaşın duyduğu saygının yanında solda sıfır kalır. Ülke sınırları içerisinde, getto dümencilerini dizginleyebilecek bir güç olduğunu sanmıyorum. Bu adamlarda din duygusu diye birşey arama, ahlâk kavramı arama, yurttaşlık sorumluluğu arama, korku arama; hiçbirşey arama. Yaşantısını sürdürebilmesi için boyuna sokaklarda sürtmesi, tıpkı bir dağ gelinciği gibi insanın ille bir açık yanını yakalaması ve sürekli başkalarının sırtından geçinmesi zorunludur. Gettolardaki dümenciler ebedî olarak hayal kırıklığına uğramışlardır, hep tedirgindirler ve ne amaçla olursa olsun herhangi bir 'atılım' yapmaya da pek yanaşmazlar. Ama el attığı bir şeye de kendisini tam anlamıyla vermesini bilirler.

Gettolardaki dümencilerin hâlâ en tehlikeli yanları, buralardaki okul kaçkını gençler gözünde 'büyüleyici' bir imaj olarak durmalarıdır. Gettolardaki daha yirmi yaşına basmamış gençler ana-babalarının düştükleri cehennemi açıkça görmektedirler. Beyazların dünyasında anababalarının ne çetin sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını, onlara karşı beslenen garazların, hoşgörüsüz davranışların nerelere vardığını, hangi boyutlara ulaştığın çok iyi bilmektedirler. Bunun sonucu olarak da bu gençler kimseye kulak asmayıp kararı kendi başlarına vermektedirler; su gibi para harcayan, 'jilet gibi' giysilerle dolaşan, kimseye ve hiçbirşeye eyvallah etmeyen o dümenciler gibi olmaktan başkası yalandır artık onlar için. Böylece gönlünü kaptıran gençlik, ne oluyor demeye kalmadan dalacaktır dümencinin dünyasına, yani uyuşturucu madde alışkanlığına, hırsızlığa, orospuluğa, toplumsal suçlara, ahlâksız davranışlara.

Gettolardaki yirmisine basmamış gençlerin şiddete zorlanmaları halinde ne denli tehlikeli olabileceklerini ilk kez gördüğümde, epey korkmaya başlamıştım. Çok sıcak bir yaz günüydü; öğleden sonra Harlem sokaklarından birisinde düzenlenen bir toplantıya katılmıştım. Kalabalık içerisinde bu gençlerden de epeyce vardı. Toplantıya Zenci önderlerden 'sorumluluğunun bilincinde' birkaçı tarafından çağrılmıştım. Göz dolduracak bir kalabalık toplayabilmek için benim adımı kullanmış olduklarını biliyordum; oysa adamlarla daha önceden doğru dürüst konuşmuşluğumuz bile yoktu. Yolun ortasında bunu kendi kendime düşündükçe hiddetim artıyordu. Kürsüye çıktığımda, sokağı dolduran kalabalığa yalnızca, oraya kendi isteğimle gelmediğimi, ama benim adımın bu işe kasten karıştırıldığınısöylemekle yetindim ve kürsüyü terkettim

İyi ama, niçin böyle davranmıştım? Niçin olsun, daha yirmisine gelmemiş o Zenci gençler birden köpürdüler, bir sürü gibi dalgalanmaya başladılar, bir yandan da bas bas bağırıyorlar ve yaşlıları bir kudurtmadıkları kalıyordu. Bilirsiniz böyle şeyleri, öncelikle trafik dört yönde de tıkanmıştı, çünkü gençlerin öfkesi bir anda ateş gibi yayılıverinişti, ben bile gerçekten endişe duymaya başlamıştım. Hemen bir arabanın sırtına çıkıp elimle işaret etmeye ve bağırmaya başladım susmaları için. Anında sustular, sonra dağılmalarını söyledim onlara ve dağıldılar.

O sıralarda da benim hakkımda Amerika'da 'bir isyan başlatabilecek ya da bastırabilecek' tek Zenci şeklinde söylentiler alıp yürümüştü. O zamanlar gerçekten de bunlara gücüm yeter miydi bilmiyorum. Ama bildiğim birşey var: tam yüz yıldan bu yana Kuzeyli beyazların, Zencileri beyazların bulunabileceği her yerden resmen kovarak hepsini de üstüste yığdıkları gettolardaki dümencilerle onların hayranları arasında patlak verecek bir kargaşa karşısında işin başından işin sonuna değin ne yapılması gerektiğini birkaç dakika içerisinde öğretmişti bana bu olay.

1964 yılının 'uzun sıcak yaz'ında Harlem'de, Roshester'da ve öteki kentlerde görülenler, neler olabileceğine ilişkin bir fikir vermiştir; hepsi bu kadar işte, yalnızca bir fikir Zencilerin yaşadığı yerlerin tümünde de bu ayaklanmalar söz konusuydu elbet. Buraların hiçbirisi de dışında değildi çemberin. Amerika'nın neresinde olursa olsun, bu öfke yüklü, şiddete düşkün gettolardan herhangibirisinin önünü bir salıverin bakalım, aralarında bir olay patlak versin, bir alevlensinler, bir patlasınlar, beyazların içine çekildiği o sınırlarını bir çiğnesinler bakalım! New York'u ele alalım, Harlem'deki Zencilerin öfkelenip kabuklarına sığmadıklarını, Central Park'ı çiğneyip geçtiklerini, Madison Caddesi'nin, Beşinci Cadde'nin Lexington Caddesi'nin, Park Caddesi'nin tünellerini bir bir tuttuklarını bir düşünün hele neler oluyor! Ya da, Chicago'nun daha eski, ayak takımının daha çok bulunduğu bir kesimini, Güney Yakası'nı ele alalım; buralardaki siyahların şehir merkezini arı oğulu gibi kapladıklarını varsayalım. Ya da diyelim ki, Washington'un kangren gibi azdıkça azan siyahlarının Pennsylvania Caddeleri'ne doğru yönelmelerine göz yumuldu! Detroit'te yüzbinin üzerinde nispeten daha sakin bir siyah kitle yaşamaktadır; bir de bunları göz önüne alalım bakalım, isterseniz siz bir kent adı verin. Siyahlardan oluşan toplumsal dinamit asıl Cleceland'da, Philadelphia'da, San Francisco'da, Los Angeles'da değil midir?.. Siyahların öfkeleri buralarda kümelenmiştir; mayalanmaktadır sürekli.

Gettolardaki siyahların ne denli tehlikeli olduklarını kanıtlayan, özellikle bu tehlikeye benim dikkatimi çeken birtakım olgular ve konumlar üzerinde durmaya başladık ya, konuyu dağıtmış değiliz aslında. Kişisel niteliklerimin, kendimi siyahlar arasında bağımsız bir 'önder' olarak takdim etmeme yetebileceğini, bunu yaparken haksız olmadığımı, sahip olduğum özellikler itibariyle buna lâyık birisi olduğumu açıklamaya çalışıyordum aslında.

Düşünüp taşındım, sonunda şu noktaya vardım: benim vermem gereken karar kendiliğinden ve çoktan verilmişti bile. Gettolardaki yığınlar bana kendileriyle bütünleşmiş bir önder olarak bel bağlamışlardı. Gettoların böylesine bir güveni, ancak, kendilerini götürüp de beyazlara bir elde satıvermeyeceğine kesinlikle inandıkları birisine karşı duyacaklarını biliyordum. Belki, herşeyi yapabilirdim de bunu yapamazdım işte. Bana bel bağlayanları satmak mizacıma aykırıydı benim.

Yeni tasarılar beliriyordu kafamda: Kuzey Amerika'daki tüm siyahların beyazlardan yakalarını kurtarabilmeleri için, öncelikle, onların belini büken ana hastalıklarının iyileştirilmesini sağlayacak yeni bir örgütün kurulması ve daha değişik çalışma taslakları geliştirilmesi gerektiğini apaçık hissediyordum.

Kuzey Amerika'daki tüm siyahlarda, beyazların kültürlerini koyun sürüsünden farksız bir şekilde, elbirliğiyle benimsemek gibi zihinsel bir hastalığa yakalanmışlardı.

Kuzey Amerika'daki tüm siyahlar, beyazların dini olan Hristiyanlığa asırlardan beri dört elle sarılmakla ruhsal bir hastalığa yakalanmışlardı. Oysa bu Hristiyanlık sözümona Hristiyan siyahlara bir yandan gerçek olmayan insanların Kardeşliği düşüncesini aşılarken, bir yandan da sözümona Hristiyan beyazların zulümlerine sürekli boyun eğmelerini öğütlüyordu. Hristiyanlık siyahların beyinlerini dondurmuştur; onları, ne idikleri belli olmayan ve hangi akla hizmet ettikleri kolayca kestirilemiyen zavallı insan yığınları haline getirmiştir. Bu din siyahlara, çıplak kaldıklarında, ayakkabısız kaldıklarında, aç kaldıklarında oturup, "Cennet'te ayakkabıya ve süte ve bala ve inis gibi balık kızartmalarına nail olacağız" diye hayal kurmaktan başka birşey öğretmemiştir.

Kuzey Amerika'daki tüm siyahların ekonomik açıdan beli bükülmüştür ve bunu da nereye baksak açıkça görebiliriz. Bir tüketici olarak bu insanlar paylarına düşeni elde edememektedirler ve bir üretici olarak da kendilerinden beklenilenin en asgarisini verebilmektedirler. Gü-

nümüzün siyah Amerikalıları dört başı bayındır bir asalak imajının bizce tek örneğidirler. Üç kursaklı, semiz, beyaz Amerika ineğinin memelerine yapışıp kalmış bu kenelerin kurumlarından yanlarına varılmıyor; ilerlediklerini sanıyorlar bununla da. Sözgelimi, siyahların sırf otomobile harcadıkları para, yıllık ortalama olarak üç milyarı aşmaktadır; oysa Amerika'da otomobil acenteliği yapan bir tek siyah işadamına bile rastlanamaz. Sözgelimi Amerika'nın dışarıdan ithal ederek ateş pahasına sattığı İskoç viskisinin yüzde kırkı, toplum-dışı kalmış bu siyahların midelerine akmaktadır; ama siyahların sahip olduğu bir içki fabrikası bulmaya kalkışsanız, ya bir banyo küvetinde rastlayabilirsiniz buna, ya da ormanların gizli saklı köşelerinde. Ya da sözgelimi, New York kentini göz önüne getirelim -yüz kızartıcı bir rakam- bir milyondan fazla Zenci yaşamaktadır bu kentte, ama on kişiden fazla işçi çalıştıran ve siyahlara ait olan iş yerlerini saymaya kalksanız yirmi tane ya bulursunuz ya bulamazsınız. Bunun nedeni ortada, siyahlar kendi toplumlarına ait olan tek tük mağazalara sahip çıkamamakta, söz geçirememektedirler. Bu yüzden de kendi aralarında bir türlü denge sağlayamamaktadırlar.

Kuzey Amerika'daki siyahların yakalandığı en kötü hastalık da siyasal hastalıktır. Siyahlar, kendilerini bölük pörçük etmek isteyen beyazların oyunlarına gelmişler ve kendilerini bir 'Demokrat', siyah 'Cumhuriyetçi', siyah 'Muhafazakâr', siyah 'Liberal' şu bu olarak görmekle düpedüz aptallık etmişlerdir... On milyonluk siyah oy kütlesini Amerikan politikasında bir denge unsuru, iktidara sözgeçiren bir güç haline getirmek varken bu yapılır mıydı hiç? Çünkü beyazlardan çıkan oylar hemen her zaman eşit oranlarda bölünmektedir çeşitli partilere. Siyahların tüm oylarının bir arada toplanması halinde mücadelelerini daha esaslı çizgilere oturtabilirler, güttükleri amaçlara yeni maddeler katabilirler ve beyazların anlayacakları dilden konuşabilirlerdi siyahlar; beyazların dize gelecekleri, korkacakları, işbirliği yapmaya yanaşacakları vasıtalarla savaşlarını sürdürebilirlerdi. Bakın, size birşey söyleyeyim! Siyahlardan oluşan bir kurul, gidip Washington'daki o büyük başlardan en koyu 'pis zenci düşmanı'nın karşısına dikilse ve "Biz on milyonluk bir oyu temsil ediyoruz" deseydi, bu 'pis zenci-düşmanı' yerinden ok gibi fırlayacak; "Ooo, ne âlemdesiniz bakalım? Buyurun, buyurun, içeri buyurun!" gibi laflarla gelenleri içeri buyur edecekti. Hem nedir, Misissippi'nin siyahları el ele verip oylarını bir tek kesime aktarsalar, hiç kuşkunuz olmasın ki Eastland, Jacob Javist'ten daha liberal kesilecekti. Ya

da Eastland, bürosunda bir daha oturamayacaktı. Bu ırkçı politikacıların siyahları desteklemelerinin oy avcılığından başka bir nedeni olduğunu mu sanıyorsunuz?

Bütün oylarını bir tek kanala aktardığı takdirde genel seçimlerin sonuçlarını kesin olarak etkileyebilecek bir topluluk, bunu yapmaktan acizse, bu topluluk politik olarak hastadır. Bir zamanlar, göçmenler Tammany Kulisi'ni Amerikan politikasının en karşı konulmaz gücü durumuna getirmişti. 1880 yılında New York City'nin ilk İrlandalı Katolik Belediye Başkanı seçildi ve 1960'la birlikte Amerika gene ilk İrlandalı Katolik Başkan'ına kavuştu. İşte, Amerika'daki siyahlar, oylarını tek blokta toplamakla bundan daha etkin bir güç elde edebilirler.

ABD politikasına, özel durumlar dolayısıyla bir araya gelmiş kesimler ve lobiler yön vermektedir. Hangi kesimin durumu siyahlarınkinden daha özeldir ve daha acildir peki? Hangi kesimin bir blok kurmaya, bir lobi oluşturmaya daha çok ihtiyacı vardır? İşçi Sınıfı, Washington'un gayri-resmî ve en görkemli binasına sahiptir; üstelik Beyaz Saray'ı saniye sapıtmaksızın gözetleyebilecekleri bir yere kurmuşlardır binayı ve İşçi Sınıfı'nın düşüncelerine kulak asılmaksızın, bir nabız yoklaması yapılmaksızın politik bir tek adım bile atılmaz. Lobilerden birisi sağladığı ruhsat karşılığında, Büyük Rüşvet'ten nasibini almıştı. Kendi lobisiyle sıkı bir ilişki içerisinde olan bir çiftçi Amerika'da en özel-imtiyazlı ve devlet sofrasının baş köşesine kurulmuş bir kişidir bugün; çünkü bir milyon çiftçi seçimlere Demokratlar olarak, Cumhuriyetçiler, Liberaller, Muhafazakârlar olarak değil, yalnızca çiftçiler olarak katılmaktadır.

Doktorlar Washington'un en iyi lobisine sahiptirler. Milyonlarca insan için en büyük bir eksik ve en hayati bir ihtiyaç olan Sağlık Sigortası tasarısını başarıyla engelleyebilmektedir bunların etkinlikleri. Daha, Pancar Ekicileri Lobisi vardır bir de! Buğdaycılar Lobisi! Sığırcılar Lobisi! Çin Lobisi! Küçük ülkelerde belki de hiç kimse Washington'da kendi özel çıkarlarını koruyan bu tür lobileri bulunduğunu duymamıştır bir kez olsun.

Hükümet, kendi ağırlığını koyabilen ve sesini duyurabilen bu özel çıkarcı çevrelerle ilişkilerini geliştirebilmek için birçok kurumlar oluşturmuştur. Diyelim ki bir Tarım Bakanlığı çiftçilerin dertleriyle yalandan ilgilenmektedir. Bir başka kurum daha; Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı da bu sıradandır. İçişleri Bakanlığı'nı da katmak gerekir bunlara. Kızılderililere bile yer vardır bu bakanlıkta. Bütün dertler

bitti de bir tek çiftçilerin, doktorların, yerlilerin sorunu mu kaldı şimdi Amerika'da? Asla, siyahlardır Amerika'nın en büyük sorunu! Yalnız siyahların sorunlarıyla ilgilenen bir bakanlık, hem de M.S. Bakanlığı çapında bir bakanlık bulunmalı aslında Washington'da.

Yirmiiki milyon siyah insan! Tam dörtyüz yıldır Amerika için alınteri dökmektedir bu insanlar. Ta İç Savaş'tan bu yana patlak veren her savaşta kan dökmekteler, can vermekteler; daha Mayflower'ın* getirdiği İngilizler falan ortada yokken, daha göçmenler falan gelip yerleşmemişken Amerika'da yaşıyordu bu insanlar ve hâlâ da toplumun en alt kesimlerinde sürünmekten kurtulabilmiş değildirler!

Ne olursa olsun, yirmiiki milyonluk siyah insan, yarın Washington'da lobi işlerini yürütebilecek bir gökdelen yükseltebilmek için hiç çekinmeksizin son kuruşuna değin harcamalıdır elinde avucunda ne varsa. Hemen her meclis üyesi, her sabah, Amerika'daki siyahların neler beklediğini, ne gibi ihtiyaçları olduğunu, neler istediğini araştırıp soruşturmalı. Herhangi bir konuda oylama yapılırken, Siyahlar Lobisi'nin teklifci sesleri hemen hemen bütün milletvekillerinin kulağında sürekli yankılanmalı.

Bu ülkede dönen çarkların köşe taşları, ekonomik güçlerle politik ağırlıklardır. Ekonomik güç diye birşey aramayın siyahlarda, hem bu gücü elde edebilmeleri için de epey zamana ihtiyaçları olacaktır. Ama siyahlar şu anda, kaderlerini bir gece içerisinde değiştirecek politik ağırlığa ve güce sahiptirler.

Oldukça büyük bir tasarıydı; kafamda tasarladığım örgütten söz ediyorum. Amerikalı siyahların emellerine ulaşmalarına büyük ölçüde yardımcı olabilecek, insanlık haklarını kazanmalarını sağlayabilecek, siyahların zihinsel, ruhsal, ahlâkî, ekonomik ve politik tüm hastalıklarını iyileştirebilecek güçte ve çapta bir örgüt olsun istiyordum. Ama insan dişe dokunur bir iş yapmak peşindeyse, gene dişe dokunur bir tasarıyla girişmek zorundadır bu işe.

---

*1620 tarihinde İngiltere'den Amerika'ya kalabalık bir göçmen kafilesi getiren ünlü geminin adı.

İşin aslına bakarsanız, kurgularıma göre, gerçekleştirmeyi düşündüğüm örgüt, hangi telden çalarsa çalsınlar, bütün siyahlara kapılarını açmakla İslâm Cemaatin'den apayrı birşey olacaktı ve İslâm Cemaati'nin salt lâfını ettiği çoğu şeyleri uygulama alanına dökecekti.

Dedikodular gırla gidiyordu, hele hele Doğu Sahil kentlerinde. Ne yapmalıydım bu durumda? Bu durumda öncelikle yapacağım şey, kendisini bu işlere benden bile çok verebilecek kafaları, gönüllüleri çekmekti yanıma. Önceleri benimle YediNumaralı Mescid'de çalışan kardeşlerimizden hergün bir kaçı bana katılmak üzere İslâm Cemaati'nden ayrıldıklarını açıklıyorlardı. Gene her geçen gün, gayri-Müslim Zencilerden de beni desteklemek isteyenlerin giderek arttığı şu ya da bu şekilde öğreniyordum; toplumsal konumlarını sessiz sedasız değiştirmeye meraklı 'orta' ve 'yüksek tabaka'dan olan Zenci burjuvalar arasında başgösteren şaşırtıcı eğilimi de katmak gerekir buna. Ateşin bacayı şansı gibi her yanı saran bir söylenti dolanıyordu ortada: "örgüt kurmak üzeresiniz galiba. Miting ne zaman?".

İlk toplantımızı yapmak üzere, Harlem'in barut fıçısı olarak bilinen 125. Sokak'la Yedinci Cadde'nin kesiştiği köşedeki Theresa Oteli'nin salonunu kiraladık.

Önceden belirlenen bu toplantıyı *Amsterdam News* sütunlarına geçirince okuyuculardan birçoğu, ilk camimizi Theresa Oteli'nde açmak istediğimizi sanmış. Bunun üzerine ülkenin dört bir yanından, benim adıma telgraflar, telefonlar, mektuplar yağmaya başladı otele. Bütün bunlardan çıkan sonuca ve doğan havaya bakılırsa, bu yaptığımız, halkın nicedir beklediği bir atılımdı. Adını sanını hiç duymadığım kişiler, hangi bakımdan olursa olsun beni destekleyeceklerini belirtiyorlardı. İslâm Cemaati'nde egemen olan katı kuralların gözlerini korkuttuğunu, bu nedenle de bana katılmak istediklerini açıklayanların haddi hesabı yoktu.

Özel hastane işleten bir doktor da şehirlerarası telefonla beni bulup, yanımda olduğunu söylemişti. Gönlünden koptuğunca bağış yollayanlar bile vardı; oysa izleyeceğimiz politika kamuoyuna kesinlikle açıklanmamıştı daha. Öteki kentlerden mektup göndererek ilk etapta bana katılacaklarını açıklayan Müslümanların sayısı da epey kabarıktı; yakınmaları genellikle bir çizgide birleşiyordu: "İslâm Cemaati çok ağır ilerliyor." "İslâm hiç etkinlik gösteremiyor."

Beyazlardan da telefonla, mektupla bağış isteklerinde bulunanların, "Biz de katılabilir miyiz?" diye soranların sayısı çok şaşırtıcıydı doğru-

su. Bunlara verilen cevap bellidir; hayır, beyazlarla işimiz yoktu bizim; üyelerimizin tümü de siyahlardan oluşacaktı. Ama vicdanları kendilerini ille de yardım etmeye zorluyorsa, Amerika'nın başının etini yiyen bu ırk sorununa temelinden el atmamıza parasal katkılarda bulunmalarında hiçbir sakınca yoktu.

Konuşmalar yapmam için çağrılar yağıyor, benden söz istiyorlardı. Yalnızca bir Pazartesi sabah postasından hemen hemen yirmi kadar çağrı mektubu gelmişti. Beyaz Hristiyan din görevlilerinden gelen hiç umulmadık istekler bayağı şaşırtıyordu beni.

Basın toplantısı yapacağımı açıkladım. Mikrofonlar yığıldı önüme. Flaşlar sürekli patladı. Dünyanın dört bir yanına dağılan, en ücra köşelerine değin ulaşabilen yayın organlarının kadınlı erkekli, siyahlı beyazlı muhabirleri geçip oturdular karşıma; kalemleri ellerinde, defterleri önlerinde.

İlk duyurum şu oldu: "Çok yakında New York'ta Müslim Camii Birliği adını vereceğim bir cami açacağım ve başına da kendim geçeceğim. Dinimize ilişkin temel bilgiler öğretilecek burada ve toplumumuzun ahlâk mayasını bozan kötü alışkanlıklardan halkımızın kurtulabilmesi için gerekli olan manevi gücün filizlenmesine çalışılacak.

"Müslim Camii'nin genel merkezi, şimdilik, Harlem Theresa Oteli'dir. Yirmiiki milyonu aşkın Afro-Amerikalıların dörtyüz yıldır karşı karşıya bulundukları sömürüleri, politik baskıları ve toplumsal rezaletleri bertaraf etmeyi amaçlayan bir çalışma taslağının temelini oluşturmaktadır Müslim Camii."

Sonra, soru yağmuruna tuttu beni muhabirler.

Dışardan görüldüğü kadar basit bir iş değildi elbet. Önceki kardeşlerimden pekçoğunun, bir yolunu bulup beni temizleyerek İslâm Cemaati içerisinde bir anda kahramanlaşmak niyetinde olduklarını biliyordum; bunu düşünmeksizin bir adım bile attığım yoktu. Elijah Muhammed taraftarlarının neler düşündüğünü çok iyi biliyordum; onların pekçoğuna zaten ben öğretmiştim düşünmeyi. Bir Müslüman, sizi Allah için öldürmesi gerektiğine inanıyorsa, ölümünüzü bu kişiden daha çabuk hazırlayabilecek bir başkası daha çıkmaz; ben bunun bilincindeydim.

Yapmam gerektiğine inandığım çok önemli bir işim daha vardı. Allah'ın sadık bir kulu olarak nice zamandır buna niyetlenip duruyordum zaten. Ama altından kalkamıyacağım bir meblâğı gerektiriyordu bu iş.

Uçağa atlayıp Boston'a vardım. Nihayet ablam Ella'ya dönüyordum neden sonra. Ella'yı zaman zaman çok kızdırıyorduın kızdırmasına, ama bunlar bir yana, daha onbeşimde kaba bir taşralı olarak Michigan'dan kalkıp yanına geldiğim zamandan beri Ella'ya bir kez olsun yük olmamıştım.

"Ella" dedim, "Mekke'ye, hacca gitmek istiyorum."

Ella, "Ne kadara ihtiyacın var?" dedi.

17. MEKKE

Hacc dediğimiz Mekke ziyareti, her ehli sünnet Müslümanın, bedensel bir engeli yoksa, ömründe hiç olmazsa bir kez yerine getirmekle yükümlü bulunduğu dinsel bir görevdir.

Kutsal Kur'an şöyle belirtiyor bunu: "*Oraya bir yol bulabilenlerin Ka'be'yi haccetmeleri Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*"*

Allah şöyle buyuruyor: "*İnsanlar içinde haccı duyur. Gerek yaya olarak, gerek arık develer üstünde uzak yollardan sana gelsinler.*"**

Üniversitelerde, fakültelerde yaptığım sohbet toplantılarından sonra, çoğu beyaz tenli olan hemen hemen bir düzine insanla yüzyüze gelirdim; bunlar, Orta Doğulu, Arabistanlı, Kuzey Afrikalı Müslümanlardan olduklarını ve Amerika'ya çalışmak için, okumak için, doktora yapmak için geldiklerini ya da uzun zamandan beri Birleşik Devletler'de oturduklarını söylerlerdi bana. Çoğunun üzerinde durduğu nokta şuydu: beyazlara yönelttiğim insafsızca suçlamalar neyse ya, kendimi bir Müslüman olarak görmekte samimi olduğuma inanıyorlardı ve kendile-

---

**Kur'an-ı Kerim*, Süre: 3, Ayet: 97 (Çev.)

***Kur'an-ı Kerim*, Süre: 22, Ayet: 27 (Çev.)

rinin 'gerçek İslâm' deyip durdukları şeyle de bir kez karşılaşabilirsem, 'onu kavrayacağıma, onu benimsiyeceğime' inandıklarını da söylüyordu bu kimseler. Elijah Muhammed'in sadık bir takipçisi olarak, bu kabilden sözler duyar duymaz, şiddetle karşı çıkıyordum.

Bunun gibi birkaç olay daha başımdan geçtikten sonra, ne de olsa bağımsızdım düşüncelerimde, oturup düşünmeye başladım enine boyuna. Kendi kendime sordum: Bir kişi, samimi olarak inanıyorsa bir dine, bu din hakkındaki bilgilerini genişletmekten niçin çekinsin sanki?

Bu durumu bir konuşma sırasında Elijah Muhammed'in oğlu Wallace Muhammed'e çıtlattım. "Ya evet," dedi o da; "bir Müslüman sürekli araştırmalı ve İslâm hakkında öğrenebileceği herşeyi öğrenmeye çalışmalıdır gerçekte." Wallace Muhammed'in düşüncelerine her zaman çok derin bir saygı duymuşumdur.

Sık sık karşılaşmaya başladığım bu ehli sünnet Müslümanlar bana hep Dr. Mahmud Yusuf Şawarbî ile görüşüp konuşmamı salık veriyorlardı. Bu zat bana, Kahire Üniversitesi mezunu, Londra Üniversitesi'nde doktora yapmış mümtaz bir Müslüman, bir İslâm tebliğcisi olarak tanıtılmıştı. Birleşmiş Milletler'de danışmanlık yapıyordu ve birçok kitapları vardı. Önceleri Kahire Üniversitesi'nde profesörlük yaparken New York'a, Birleşik Devletler ve Kanada İslâmî Dernekler Federasyonu Başkanı olarak atanmıştı. Çoğu zamanlar kentin bu kesiminde arabamla dolaşırken, her şeyi bir yana itip İDF'nin kum taşından yayılmış ve Birinci Irmak Şeridi üzerinde yer alan binasına dalma isteğimi zor yenmişimdir. Sonunda, bir gazetecinin aracılığıyla tanıştık Şawarbî'yle.

Oldukça cana yakın birisiydi. Beni, basından sürekli izlediğini söylemişti; ben de, kendisini gıyaben tanımış olduğumu söyledim. Onbeş, yirmi dakika kadar konuştuk. Her ikimizin de randevusu olduğu için, ayrılmamız gerekiyordu. Bir kimsede birşeyler olduğunu bir kez sezersem kolay kolay çıkmaz bu kimse kafamdan; ilk izlenimim bu olmuştu. Demişti ki bana: "Kendisi için istediğini başkası için de istemedikçe bir kişi, gerçek mümin olamaz."

İşte, başka örnek aramaya hiç gerek yok, kardeşim Ella'nın durumu ortada. Yaptıklarını anlatmaya kalkışsam, içinden kolayına çıkamazdım bunun. Kendisinin dirayetli, iri yapılı, Georgia doğumlu bir siyah olduğunu söylemiştim size önceden. Bir zamanlar Boston'daki Onbir Numaralı Mescid'e kayıtlıyken, dikbaşlı tutumları yüzünden İslâm Cemaatı'ndan ayrı düşmüştü. Sonradan kendisini geri çağırmış-

lardı ama küsmüştü Cemaat'e bir kez. Boston'daki ehli sünnet Müslümanların denetimi altında sürdürüyordu çalışmalarını, sonradan bir de Arapça öğretilen bir okul açmıştı. Arapça'yı kendisi konuşamazdı ama ücretli öğretmenler tutmuştu. Emlâk alım satımıyla geçimini sağlıyordu, halen de öyledir; bu sayede para biriktirebiliyordu, kendisi de niyetleniyordu hacca gitmeye. Bütün gece boyunca oturup konuştuk odasında. Paranın bir sorun olmadığını söylüyordu Ella; görevimi yerine getirebilecektim ya, bu hepsinden daha önemliydi. New York'a geri dönerken, uçakta hep Ella'yı düşünüyordum. Dirayetli bir kadın. Üç kocanın ömrünü tüketmişti, gene de, onların üçüne bedeldi diyebilirim. Yaşantımda çok önemli bir rol oynamıştır Ella. Bana yön verebilecek ölçüde bir güç başka kadınlarda zor bulunur; bunun tersine, ben yön vermişimdir kadınlara. Ella'yı İslâm'a ben getirmiştim, şimdi o da beni Mekke'ye gönderiyordu.

Allah çeşitli vesilelerle, her zaman ve her yerde yanınızda olduğunu sık sık gösterir size, yeter ki O'nu gönlünüzden hiçbir zaman çıkarmıyasınız.

Mekke'ye gidebilmek için vize almak üzere Suudi Arabistan Konsolosluğu'na başvurduğumda, Amerika'da din değiştirerek Müslüman olanların, Dr. Mahmud Şawarbi'den onaylanmış bir belge getirmedikçe Hacc vizesi alamıyacaklarını söylediler bana. Ama bu, Allah'ın bana gösterdiği belgitlerin yalnızca ilkiydi. Dr. Şawarbi'ye telefon ettiğimde, şaşırıp kaldı. "Ben de şimdi sizi arayacaktım," dedi, "aman ne iyi, hemen geliniz, bekliyorum sizi."

Dairesine vardığımda, Dr. Şawarbi, Hacc amacıyla Mekke'ye gidebileceğimi bildirir onaylı mektupla birlikte bir de kitap uzattı bana. Abdurrahman Azzam'ın yazdığı ve *Muhammed'in Ebedi Mesajı* adını taşıyan bir kitaptı bu.

Yazar, kitabının bir nüshasının da bana verilmesini istemiş. Ayrıca, Dr. Şawarbi'nin söylediklerinden öğrendim ki, yazar Mısır doğumluydu ama. Suudi Arabistan'da kalıyordu. Uluslararası üne sahip bir devlet adamıydı, Arabistan Meliki, Faysal'ın da en yakın danışmanlarındandı. "Sizi basından çok yakından izlemektedir," dedi Dr. Şawarbi bana, yazar için. İnanamadım bir anda.

Dr. Şawarbi bana oğlunun telefon numarasını verdi. Muhammed Şawarbi, Kahire'de öğrenim yapıyordu. Ayrıca Abdürrahman Azzam'ın oğlu Ömer Azzam'ın da telefon numarasını verdi. Ömer Azzam Cid-

de'de bulunuyormuş. "Mekke'ye varmadan son durağınız, ikisini de arayınız, muhakkak arayınız" dedi bana Dr. Şawarbi.

New York'u sessiz sedasız terk ettim (ama dönüşümün çok gürültülü olacağını şimdiden seziyordum...) Sonunda kentten ayrıldığımı duyanların sayısı oldukça azdı. Son dakikada Dış İşleri'nin ya da başka birilerinin yolumu tıkamasını istemiyordum. Kenedy Uluslararası Havaalanı'na beni uğurlamaya eşim Betty, üç kızım ve birkaç eş dost gelmişlerdi yalnızca. Luftansa Havayolları'nın jeti havalandığında, yanımdaki yol arkadaşlarımla tanıştık. Alın size ilahî bir başka işaret daha! Her ikisi de Müslüman değil miymiş; birisi Kahire'ye gidiyordu, benim gibi, öteki de Cidde'ye gidiyordu. Birkaç güne kalmaz ben de gelirdim oraya.

Frankfurt'a varıncaya değin, kâh bana verilen kitabı okuyordum, kâh arada bir yanımdaki arkadaşlarımla konuşuyordum. Frankfurt'a indiğimizde, Kahire'ye giden arkadaşımız, benimle ve Cidde'ye giden arkadaşımla vedalaştı. Bir başka uçağa binip Kahire'ye uçmadan önce, birkaç saat mola verdik. Frankfurt'ta bir süre gezip dolaşmak istedik birlikte.

Frankfurt Havaalanı'nda, beni tanıyan bir Amerikalı'ya yurt dışında ilk kez rastlamış oldum. Rhode Island'lı beyazlardan bir öğrenciydi. Gözlerini bir süre bana dikti kaldı, sonra yaklaşmıya başladı. "Siz X değil misiniz?" dedi. Güldüm ve şimdiye değin kendime hiç böyle hitab edilmediğini açıkladım ona. "Olamaz!" dedi hayretler içinde, "Demek sizsiniz, bunu başkalarına söylediğimde, biliyorum bana kimse inanmayacak!" Sonra Fransa'da öğrenci olduğunu söyledi Rhode İsland'lı.

Yanımdaki Müslüman kardeşimle ben, Frankfurt halkının çok cana yakın ve konuksever olduklarını gördük. Niyetimiz alışveriş değildi, sırf bakmak istiyorduk mağazalara, dükkanlara falan; bu yüzden de epey yer dolaştık. Önümüze neresi gelirse dalıyorduk içeri; aman Allah'ım, o ne cümbüştü! İnsanlar garip garip bakıyordu bize, hiç görmedikleri bir kimseydik biz onlar için. Hiçbir şey almadığımız halde sıcak bir ilgiyle karşılaşıyorduk her yerde. Amerika'da girdiğiniz bir dükkândan en azından yüz dolar harcamadan çıkamazsınız, gene de yaranamazsınız adamlara. Müşterilerle satıcılar arasındaki ilişkilere bakılırsa, sanki bir görevi yerine getirmektedir herkes. Avrupalılar daha insanca, ya da daha insansever bir ilgiyle karşılıyorlar sizi. Yanımdaki Müslüman kardeşim meramını anlatacak kadar Almanca biliyordu, konuştuklarımıza bizim Müslüman olduğumuzu söylüyordu; gezintimiz sırasında bir şeyin farkına vardım, Amerika'da olduğu gibi bana Zenci olarak de-

ğil de bir Müslüman olarak ilgi duyulduğunu gördüm. Sizi Müslüman olarak bilen insanların size bakışları, sizinle konuşmaları bambaşka oluyordu, herşeyleri değişik oluyordu, çünkü sizi önce bir insan olarak değerlendiriyorlardı. Frankfurt'ta, mağazaların birisinde -küçük bir dükkân demek daha doğru olur belki- tezgâhtar bize sokulup oradan geçen Almanları göstererek, "Bugün tersine, yarın mersine," gibi birşeyler söyledi. Arkadaşım, adamın, Almanların birgün yeniden kendilerine geleceklerini söylemek istediğini açıkladı bana.

Frankfurt Havaalanı'nda, Birleşik Arab Havayolları'na ait bir uçağa binip Kahire'ye hareket ettik. O ne izdihamdı öyle! Belli ki hacca gitmek üzere değişik ülkelerden kalkıp gelmişlerdi. El sıkışanları mı ararsınız, kucaklaşanları mı ararsınız. Her renkten insana rastlayabilirdiniz, aralarında samimi ve dostça bir hava vardı. Bayağı duygulandım, çünkü görüyordum ki bu insanlar arasında renk sorunu diye birşey yoktu burada. Sanki az önce bir hapishaneden salıverilmişim gibi bir duygu sardı beni.

Müslüman kardeşime, Cidde'ye geçmeden önce birkaç gün Kahire'de kalmak niyetinde olduğumu söyledim. Telefon numarasını verdi bana ve kendisini mutlaka aramamı söyledi. Arkadaşlarından bazılarının İngilizce bildiklerini, beni onlarla tanıştırmak istediğini belirtti; onlardan da hacca gidecekler varmış, bana epey yardımları dokunabilirmiş.

Kahire'de iki gün kalıp kenti tanıdım. Gördüğüm modern okullar, yeni kurulan yerleşme merkezleri, yollar, hızla gelişen sanayi karşısında epey şaşırdım. Başkan Nasır'ın, Afrika kıtasında her bakımdan önde gelen yeni bir ülke kurduğunu söylüyorlardı. Beni en çok şaşırtan şey de, Kahire'de otomobil, hattâ otobüs üretimine geçildiğini duymak oldu.

Dr. Şawarbi'nin oğlu Muhammed Şawarbi'yi ziyaret etmekten çok memnun olmuştum. Ondokuz yaşındaydı, Kahire Üniversitesi'nde, ekonomik ve politik bilimler kürsüsünde öğrenciydi. Birleşik Devletler'de bir İslâm Üniversitesi açmak, babasının en büyük hayaliymiş, bunu özellikle söyledi bana.

Karşılaştığım insanlar benim Müslüman olduğumu öğrenince, şaşırıp kalıyorlardı; hem de Amerikalı ha! Mısırlı bir bilimadamıyla zevcesi bunlardan birisiydi; Hacc için onlar da Mekke'ye gideceklerdi. Kahire'nin varoşlarından birisi olan Heliopolis'te hep birlikte yemek yememiz için çok ısrar ettiler bana. Her ikisi de oldukça kültürlü ve kafalı insanlardı. Bilimadamının söylediklerine göre, Batılı ülkelerin Mısır'a kar-

şı cephe alışlarının ilk nedeni Mısır'ın hızla gelişen endüstrisiydi. Mısır'ın bugünkü durumu, öteki Afrika ülkeleri için de iyi bir örnekti üstelik. Konuşma sırasında bilim adamının karısı bana, "Amerika'nın elinde bunca gıda maddesi varken, dünyanın birçok yerinde insanlar niçin açlıktan kırılmaktadır?" diye bir soru yöneltti, sonra ekledi, "Ne yapıyorlar bu kadar yiyeceği, denize mi döküyorlar?" "Öyle sayılır," diye karşılık verdim ben de, "ama bir bölümünü de gemi ambarlarında, kiralanmış ofislerde, soğuk hava depolarında saklanmaktadırlar ve başlarına da bir alay asker dikmektedirler; çürüyünceye değin oralarda bekler bu maddeler. Yenemiyecek bir hale geldikten sonra da, gene bir alay askerin denetiminde boşaltılır bu depolar ve yeni gelen stoklarla yeniden doldurulur." Söylediklerime hiç inanası gelmiyormuş gibi bakıyordu bana. Belki de şaka yaptığımı sanıyordu. Ama Amerika'yı tanıyanlar, bunların gerçek olduğunu bilirler. Amerika'da da bir yığın aç insanın bulunduğunu kadına söylemeye dilim varmadı.

Önceden söz verdiğim gibi, yolda tanıştığım Müslüman kardeşimi aradım, arkadaşlarından kurulu Hacc kafilesi de beni bekliyormuş. Ben de katılınca sekiz kişi olduk; aralarında bir yargıç, bir de Eğitim Bakanlığı'nda görevli birisi bulunuyordu. Çok güzel İngilizce konuşuyorlardı ve bir kardeş gibi bağırlarına bastılar beni. Allah'ın sayısız lütuflarından bir başkası olarak yorumluyordum bu durumu; nereye adım atsam, elimden tutacak birisi yüzde yüz çıkıyordu.

Haccın Arapça'daki sözlük anlamı, belirli bir amaç gözeterek yola koyulmak oluyor. İslâm ıstılahındaki anlamıysa; Kabe'ye, yani Beytullah'a gitmek üzere yola çıkmak ve bütün kutsal yerleri ziyaret edip, bütün kutsal ayinlere katılmak demektir. Kahire havaalanı hacı adaylarıyla tıklım tıklımdı ve hepsi de burada Muhrim oluyorlardı; günlük giysilerini soyunup İhram'a girenlere böyle deniyor, ve bir bakıma, yapacağı ibadete ruhsal ve bedensel açıdan kendisini tam olarak vermiş oluyor kişi. Bana söylendiği üzere, yanımdaki dört fotoğraf makinemi, bir film makinemi ve bütün eşyalarımı Kahire'de bıraktım. Zaten Arabistan'a götürmek istediğim valiz, elbisemi, gömleğimi, iç çamaşırlarımı ve ayakkabılarımı ancak alıyordu; bu valizi de Kahire'den almıştım. Hacc kafilemizle birlikte havaalanına giderken sinirlerim temelli gerilmeye

başlamıştı; gittiğimiz yerlerde ne yaptıklarını ve ne yapacaklarını tam olarak bilen insanları seyretmekten, onları taklit etmeye çalışmaktan başka birşey gelmeyecekti elimden, biliyordum.

İhram'a girmek için üstümde ne var ne yok çıkardım, bunların yerine peştemal gibi iki beyaz örtüye büründük. Bunlardan birisi belden aşağıya örtülüyordu ve İzar deniyordu adına. Ötekisi de, yani Rida da, sağ omuzla sağ kolu açıkta bırakmak suretiyle belden yukarıya örtülüyordu.

Nalin denilen bir çift sandaleti de ayaklarınıza geçirdiniz mi tamamdı bu iş; sandaletler oldukça sadeydi, şemiklerinizi örtmüyordu. Beli fırdolayı saran Izar'ın üstünden, para taşımaya elverişli bir de kuşak sarıp kayış bir kemerle iyice sıkıyordunuz. Paranız, kıymetli evrakınız falan olursa burada saklıyordunuz, hani benim Dr. Şawarbi'den getirdiğim mektup gibi şeylerinizi demek istiyorum. Bir bakıma, kadınların taşıdığı çanta görevini görüyordu.

Havaalanında Cidde'ye hareket etmek için bekleşen binlerce insanın hepsi de bu şekilde giyinmişti işte. Orada bir çiftçi ya da bir sultan olarak bulunabilirdiniz, kimin umurundaydı sanki. Bana arada bir o değilden gösterdikleri büyük adamların hepsi de benim gibi giyinmişlerdi. Üstümüzü değiştirdikten sonra hep bir ağızdan, "Lebbeyk! Lebbeyk!" (Allah'ım davetine her zaman sadakatla icabet ederim) diye aralıklarla yakarmaya başladık. Havaalanı, hacca yüksek sesle niyet eden Muhrim'lerin sesleriyle çalkalanıyordu.

Birkaç dakikada bir, grup grup hacı adayı taşıyordu uçaklar, ama havaalanının yoğun kalabalığında hiç azalma görülmüyordu. Bir de uğurlamak üzere gelen dostlar, akrabalar vardı, göz gözü görmüyordu. Hacca gitmek için değil de salt uğurlamak için gelen bu insanlar, Mekke'de kendileri için de dua etmelerini istiyorlardı yakınlarından. Sonunda binmiştik uçağa. Aslında uçakta yer bulunmadığı halde bana iltimas geçildiğini hayretle öğrendim uçakta. Amerikalı bir Müslümanı hayal kırıklığına uğratmak istemediklerinden, birisinin yerini bana vermişlerdi. Bana yer bulabilmek için başkasını rahatsız etmelerine gönlüm razı olmadı, pişmanlık duymaya başladım; gene de bana yerini veren her kimse, bana karşı böylesine bir alçakgönüllülük gösterdiği için minnet duyuyordum kendisine.

Uçak beyaz, siyah, kırmızı, kahverengi ve sarı insanlarla tıklım tıklımdı, benim kıvırcık kızıl saçlarımdan başka, sarı saçlı mavi gözlü insanlar

da vardı, hepsi de kardeşti bu insanların! Aynı Tanrı'nın, Allah'ın sevgisini taşıyorlardı gönüllerinde, eşdeğer saygılarla bağlıydılar birbirlerine.

Uçakta Amerikalı bir Müslümanın bulunduğu haberi koltuktan koltuğa yayılmaya başlamıştı. Yüzler bana çevriliyordu, gülümseyerek selâmlıyorlardı beni. Öğle yemeklerimiz dağıtıldı, bunu yemeye koyulduğumuz sırada pilot kabinindekiler de öğrenmişlerdi uçakta Amerikalı bir Müslümanın bulunduğunu.

Kaptan pilot beni görmek için yanıma geldi. Mısırlıydı, teni benimkinden de siyahtı; Harlem'de adamı tek başına bıraksanız kimse yönünü dönüp bakmazdı bile. Amerikalı bir Müslümanla tanıştığına çok sevinmişti. Pilot kabinini gezdirmek için beni davet ettiğinde, bunu fırsat bilip yerimden fırladım.

İkinci kaptan, ondan da siyahtı. O anda içimden geçenleri anlatmak olanaksızdır. Jet süren bir siyaha ilk kez rastlıyordum ömrümde. Neydi o cihaz cümbüşü: Bütün bunların ne işe yaradığını insan ömrü boyunca uğraşsa öğrenemezdi! Pilotların her ikisi de gülümsüyordu bana, saygıda birbirlerinden aşağı kalmıyorlardı. Amerika'dan kurtuldum kurtulalı hep aynı şekilde davranıyorlardı bana. Pencereden dışarıya, üstümüzdeki gökyüzüne bakıyordum olduğum yerde. Amerika'dayken, sıradan bir Zenciden daha çok uçağa binmiştim ama kimse beni pilot kabinine davet etmemişti. Şimdi kabindeydim işte, iki Müslüman kardeşimle birlikte, birisi Mısırlı, ötekisi de Arabistanlı. Hepimiz de Mekke'ye gidiyorduk, pilot kabinindeydik işte. Kardeşim, diyorum ya sana, Allah'ın her an benimle olduğunu biliyordum ben.

Yerime döndüm. Yol boyunca hepimiz de "Lebbeyk! Lebbeyk!" diye hep bir ağızdan bağırdık. Uçak Cidde'ye indi. Kızıl Deniz kıyısında bir liman kentidir burası; Mekke'yi ziyaret etmek üzere Arabistan'a gerek havadan gerekse denizden gelen hacıların birleştikleri bir merkez. Mekke, daha iç kısımlarda, kırk mil kadar uzakta bulunuyor.

Cidde Havaalanı, Kahire'ninkinden daha da kalabalıktı. Kafilemiz, yeryüzündeki her renkten insanın bulunduğu bir başka kafileye karışıverdi. Her kafile düzenli bir şekilde sıraya girmiş, gümrük işlemlerini yaptırmak için bekleşiyorlardı. Gümrük dairesine gitmeden önce, her kafileye bir Mutavaf veriliyordu; kafilenin Cidde'den Mekke'ye geçişini sağlamakla görevliydi bu kişi. Hacılardan bazıları "Lebbeyk!" diye bağırıyordu. Zaman zaman ötekiler de katılıyordu bunlara, belirli bir makamla ve sürekli bir uyum içinde, size anlamını açıklayacağım şu cüm-

leleri söylüyorlardı: "Allah'ım Ben senin emrü fermanına her zaman itaat ederim. Senin için ortak yoktur. Davetine daima hulûs ve sadakatla icabet ederim. Şüphe yok ki hamd de, nimet de sana mahsustur, mülk senindir ve senin şerikin yoktur Mabudum."

Mutavaflarla, onların yardımcılarının giydiği ihram kıyafetini, ya da beyaz takkeleri, geceliği andıran uzun, beyaz cübbeleri, terlikleri belli bir yerde görevli olanlar giymiyorlardı. Arapça'da *mmm* sesleri, fiillerin önüne getirilerek isim türetmeye yarıyor; işte Mutavaf sözcüğü tavaf eden hacılara 'rehberlik eden kimse' anlamına geliyor. Tavaf da, Mekke'de bulunan Kabe'yi belirli bir süre dolaşmak anlamına geliyor.

Pasaportlarını almak için bekleyen kafilemizin ortasında tedirgin olmaya başlamıştım, yerimde duramıyordum. Vesveseli bir duygu vardı içimde. Karşımdakilere uzattığım şeye bir bakın. Müslümanlar diyarındaydım, yani Kaynak'taydım. Ama görevlilere, İslâm'ın öngördüğü bir dünyanın yüzseksen derece tersinde yer alan Amerika'nın pasaportunu uzatıyordum.

Kafilemizdeki yargıç bendeki bu iç burkuntusunu sezmişti. Omuzumdan tutup sarstı beni. Nereye dönsem, hemen elle dokunulacak kadar belirgin, somut bir sevgi, alçakgönüllülük ve gerçek kardeşlik anlayışıyla karşılaşıyordum. Sıra bizim kafiledeydi, görevliler hacıların pasaportlarını ve çantalarını özenle kontrol ettikten sonra salıveriyorlardı.

Valizimi açmak için davrandığımda anahtarı çeviriyorum çeviriyorum olmuyor, açamadım, kafamın tası attı, bir yandan da korkuyordum; valizde, taşınması yasak birşeyin bulunduğunu sanmıştı belki de adamlar, sonra kırarak açtım valizi. Sonra gözünün önüne Amerikan pasaportu dayayınca memur şaşırıp kaldı. Pasaportu aldı, yüzüme baktı, Arapça birşeyler söyledi bana. Yanımdaki arkadaşlarım da hızlı hızlı Arapça konuşmaya başladılar; beni göstererek el kol hareketleri yapıyorlar, benim derdimi çözmeye çalışıyorlardı. Kafilemizdeki yargıç Dr. Şawarbi'den getirdiğim mektubu istedi benden ve memura uzattı. Memur mektubu okuduktan sonra geri verdi, itiraz ederek, evet itiraz ederek. Bir tartışmadır almış yürümüştü, benim için. Kendimi, bir tek sözcük bile konuşamıyan ağızsız dilsiz bir aptal gibi hissediyordum o anda. Hiç birşey anlamıyordum söylenenlerden. Sonunda, yargıç geri döndü, üzüntülüydü.

Mahkeme-i Şeria'ya çıkman gerekiyormuş, böyle söyledi arkadaşım. Sonradan Müslüman olup da Mekke'yi ziyaret etmek isteyenlerden her-

hangibirisi, olur ya, pek güven vermezse bu makamca incelemeye tabi tutuluyordu, bir bakıma Müslümanların yüce divanı oluyor burası. Müslüman olmayan birisinin Mekke'ye girmesi kesinlikle yasaktı.

Arkadaşlarım Mekke'ye bensiz gitmek zorunda kalıyorlardı. Benim için epey endişe duyuyorlardı, bir gözleri arkada kalacaktı. Ben de endişeliydim elbet. Onlara söyleyecek birşeyleri zorlukla bulabildim, "Üzülmeyiniz, hiçbirşey olmaz bana, Allah yalnız bırakmaz," diyebildim ancak. Her saat başında bir, benim yerime de dua edeceklerini söylediler. Bir yandan da beyaz kıyafetli Mutavaf, havaalanındaki şu kadar insanın içinde kurallara uymaları için sıkıştırıyordu arkadaşlarımı. Vedalaştık, arkalarından bakakaldım.

O sıralarda saat sabahın üçü falandı, bir Cuma sabahıydı, insandan geçilmiyordu, iğne atsan yere düşmezdi, böylesine kalabalığı hiç görmemiştim şimdiye değin, ama kendimi böylesine de yalnız hissetmemiştim. Çocukluğumdan beri ilk kez böyle çaresiz olarak kalakalmıştım ortada, işin kötüsü, Müslümanlar arasında Cuma günü, Hristiyanların Pazar gününe denkti. Müslüman dünyasında Cuma günleri bütün Müslümanlar bir araya gelirler, topluca kılarlar namazlarını. Bu, yevm-elcum'a olayıdır. Yani 'topyekün olma günü'. Her yerin kapalı olması demekti bu. Cumartesiye değin beklemem gerekecekti.

Bir memur, genç Mutavaf'lardan birisinin yardımcısını başıyla çağırdı. Benim, havaalanında biryerlere gitmem gerektiğini bozuk bir İngilizceyle anlatmaya çalıştı memur. Pasaportum Gümrük'te takılıp kalmıştı. Buna itiraz ettim. Çünkü seyahatte bulunan birisi için en önemli ilke, pasaportundan hangi nedenle olursa olsun hiç ayrılmamaktır. Ama lâf anlatamadım bir türlü. Üstümdeki örtülerle ve sandaletlerimle, yanıma kattıkları mihmandarların ardına düştüm; mihmandarımın üstündeyse, uzun beyaz bir cübbe, kafasında bir takke ve ayaklarında da terlik vardı. Halimiz görülmeye değerdi sanırım. Yanımızdan geçip giden insanlar binbir değişik dilden konuşuyordu. Bense kimsenin dilinden anlamıyordum. Çaresizdim.

Havaalanın hemen yanında bir cami vardı, üst yanındaysa yurda benzer, dört katlı bir bina bulunuyordu. Daha şafak sökmemişti, alacakaranlıktı ortalık. Uçaklar düzenli ve sürekli olarak inip kalkıyorlardı; ışıkları pistleri yalıyor, kanatlarındaki ve kuyruklarındaki ışıklar da gökte titreyip duruyordu. Beni alıp götürdükleri pansiyon karınca yuvası gibi işliyordu; girenler, çıkanlar; Ganalı, Endonezyalı, Japonyalı,

hele hele özellikle söylemek istiyorum, Rusyalı hacılara rastlayabilirdiniz. Film makinelerinin benim gözlerimin gördüğünden daha renkli bir insan enstantanesi yakalamış olduğunu hiç sanmıyorum. Pansiyona girdik ve yeryüzündeki bütün ırklara mensup çeşit çeşit insanların arasından sıyrılarak, dördüncü kata, yani son kata çıkmak için merdivenleri tırmanmaya başladık. Çinliler, Endonezyalılar, Afganistanlılar. Birçokları daha İhram kıyafetlerini giymemişlerdi, kendi ulusal giysileriyle dolaşıyorlardı ortalıkta. Her birisi, *Uluslar Coğrafyası* dergisinden koparılmış birer sayfaydı sanki.

Dördüncü kata geldiğimizde mihmandarım onbeş kişilik bir bölme gösterdi bana. Herkes, seccadelerinin üstüne iki büklüm kıvrılmış uyuyordu. Başları ve ayakları güzelce kapatılmış kadınlar da vardı aralarında. Rusyalı yaşlı bir Müslümanla karısı uyanıktılar. Gözleri bana takılıp kalmıştı, dostça bir bakışları vardı. Mihmandarım beni köşeye yerleştirmeye çalışırken ikisi Mısırlı, birisi İranlı üç Müslüman daha uyandı, onlar da gözlerini hiç ayırmıyordu üstümüzden. Mihmandarım bana namaz kılmasını öğretmek istediğini anlatmaya çalışıyordu el hareketleriyle. Düşünebiliyor musunuz Elijah Muhammed'in İslâm Cemaati'nde bir önder, Müslüman bir vekil olarak görev yapıyorsunuz da, namaz kılmasını bile bilmiyorsunuz.

Mihmandarımın yaptıklarını olduğu gibi tekrarlamaya çalışıyordum. Pek beceremediğimin farkındaydım. Oradaki Müslümanların hepsinin de gözleri bendeydi, bakmasam da seziyordum bunu. Müslümanların ayak bileklerinin bir ömür boyu sürekli yaptığı şeylere, Batılıların ayak bilekleri dayanamaz. Asyalılar diz çökerek otururlar, Batılılarsa sandalyalarda otururlar. Mihmandarım yere kapanıp oturumuna geldiğinde, onun yaptığını aynıyla yapabilmek için neler çektiğimi ben bilirim, canım burnuma geliyordu. Bir saat kadar uğraştık; Mihmandarım daha sonra gene geleceğini söyleyerek ayrıldı.

Uyku aklıma bile gelmiyordu. Öteki Müslümanların gözleri hep bana dikilmişti, bense namaz denemelerimi sürdürmek istiyordum. Kimbilir onların gözünde ne gülünçtü halim, ama hiç aldırdığım yoktu buna. Bir süre sonra hareketlere birazcık alışmaya başlamıştım, yere daha iyi kapanabiliyordum artık. Ne ki, aradan birkaç gün geçince kemiklerim şişmeye başlamıştı.

Şafak söküyordu, tek tek uyanmaya başlayan Müslümanlar beni hemen farkediyorlardı ve bir yandan işlerine bakarlarken bir yandan da ba-

na arada bir göz atıyorlardı. Müslümanların dünyasında seccadenin ne büyük bir rol oynadığını yeni yeni öğreniyordum. Herkesin kendisine ait küçük bir seccadesi vardı, ayrıca karı kocaların ya da daha kalabalık grupların ortaklaşa kullandıkları büyükçe bir seccadesi daha vardı. Her Müslüman seccadesini kaldığı bölümde yere yayıyor ve namazını onun üstünde kılıyordu. Sonra seccadesinin üstüne masa örtüsüne benzer birşeyler serip yemeklerini yiyebiliyorlardı, böylece, yemek masası olarak kullanılmış oluyordu seccade. Tabakları, örtüyü falan kaldırdıktan sonra da gene seccadenin üstünde oturuyorlardı; alın size bir oturma odası. Sonra, uykuları gelince de kıvrılıp yatıyorlardı seccadenin üstüne; basbayağı yatacak yer işte. Kaldığımız bölümden çıkmadan önce, bende şafak yeni atıyordu; Boston'da soygunculuk yaptığımız zamanlarda Doğu halılarına, piyasada niçin aşırı rağbet edildiğini şimdi anlıyordum. Halıların çok yönlü olarak kullanıldığı bu ülkelerde, bunların dokumalarına da aşırı bir özen gösteriliyordu, çok para etmelerinin nedeni de buydu işte. Daha sonraları, Mekke'ye vardığımda bir başka iş için daha kullanıldığını görecektim bu halıların. Herhangi bir konuda anlaşmazlık başgösterdiğinde olayla ilgisi bulunmayan ve herkesçe sevilip sayılan birisi, anlaşamayan tarafları karşısına alıp halının üstünde oturuyor ve sorunu çözüyordu, bir çeşit mahkeme kuruluyordu anlıyacağınız. Yeri geldikçe dersane olarak da kullanılabiliyordu bu halılar.

Hele, Mısırlı Müslümanlardan birisi vardı, gözünün ucuyla sürekli beni izliyordu. Gülümsedim adama. Yerinden kalkıp yanıma geldi "Hello..." dedi. Sevinerek baktım adama "Merhaba," dedim ben de. İsmini sordum. "Name? Name?" diyerek benim cümlemdeki İngilizce 'name' sözcüğünün anlamını çıkarmaya çalışıyordu, ama boşuna, anlamamıştı. Birbirimize bazı şeyler anlatmaya çalıştık. Bildiği İngilizce sözcüklerin sayısı yirmiye bile ulaşmıyordu kanımca. Bu bile yetiyordu bana. Ona birkaç sözcük öğretmeye çalışıyordum. "Gökyüzü," deyip işaret ediyordum. Gülümsüyordu. "Gökyüzü," diye tekrarlıyordum bir kez daha, söylediğimi tekrar etmesini isteyerek. Tekrarlıyordu "Uçak... seccade... ayak... terlik... göz..." Buna benzer şeyler. Sonra ilginç birşey oldu. Konuşacak birisini bulmuştum ya, sevinçten uçasım geliyordu, bunun için de aklıma eseni söylüyordum. Bir ara "Muhammed Ali Clay..." dedim, bizi dinleyen Müslümanlar bunu duyar duymaz, Noel ağacı gibi birden parladılar. "Siz? Siz ha?" diye beni gösteriyordu arkadaşım. Başımı sallayıp, "Hayır, hayır. Muhammed Ali Clay benim dostumdur, dostum!"

Pek anlamadılar söylediklerimi, bunun üzerine, benim dünya ağır sıklet boks şampiyonu Muhammed Ali Clay olduğum haberi birdenbire yayıldı çevreye. Daha sonraları öğrenecektim bunu; (Müslüman ülkelerde insan yiyen dev olarak tanınan) Sonny Liston'ın Cassius Clay'den yediği dayağı duymayan kalmamıştı İslâm dünyasında, çünkü, Davud'un Calût'u dize getirişini andıran bu maç sırasında Clay, adının Muhammed Ali ve dininin İslâm olduğunu, başarısını Allah'ın inayetine borçlu olduğunu açıklamıştı.

Aynı bölümde kaldığımız kişilerle daha yakın bir ilişki kurabilmek için bundan daha ilginç bir şey olamazdı. Amerikalı bir Müslüman oluşum, oradakilerin tutumunu büsbütün değiştirivermişti, bana geriden geriye bakıp durmayı bıraktılar ve yanıma sokuldular. Yüzler teker teker gülümsemeye başlıyordu bana. İyice sokuldular, tutkulu bakışlarla tepeden tırnağa süzüyorlardı beni. Dostça, Mars'tan gelmiş birisini andırıyordum sanki.

Mutavaf yardımcısı döndü. Birlikte gideceğimizi söyledi. Aşağıdaki camiyi gösteriyordu, sabah namazımı kılmamı istiyordu, anlamıştım. Güneş doğmadan önce kılınan bu namaza, El-Subh deniyor. Aşağıya indik. Binlerce hacı gelip geçiyordu yanımızdan, her biri bir dilden konuşuyordu, hangi dili ararsanız vardı, İngilizce'den başka. Amerika'dayken, ehli sünnet Müslümanların bilmesi gereken temel konularda, namaz konusunda yeterli bilgiyi elde etmeye fırsat bulamadığımı düşündükçe sinirleniyordum kendi kendime. Elijah Muhammed'in İslâm Cemaati'nde hiçbir duayı Arapça olarak öğrenmemiştik. On, oniki yıl kadar önce, ben hapishanedeyken, Bostonlu ehli sünnet Müslümanlardan Abdülhamid adında birisi ziyaretime gelmiş ve daha sonra da Arapça birçok şeyler öğretmişti bana. O sıralarda bu ayetleri/duaları tek tek öğrenmiştim, sırf ses dizeleri olarak. Ama ondan sonra da hiçbir yerde işime yaramamıştı bunlar.

Kafama iyice koydum, önce, mihmandarım kılıp bitirmeliydi namazını, bense sırf bakacaktım yaptıklarına. Nasıl olsa onun için değişen birşey yoktu. Zaten o da benim gibi düşünüyordu. Caminin hemen bitişiğinde, bir dizi musluklarının yer aldığı bir oluk vardı. Namazdan önce abdest almak gerekiyordu. Bunu biliyordum. Mutavaf yardımcısını dikkatle izlememe karşın, gene de yanlışlıklar yapıyordum. Abdest alırken ehli sünnet Müslümanların uymaları gereken bir sıra vardı ve bu sırayı bozmamak önemliydi.

O önde, ben arkada girdik camiye. Bir adım gerisinde duruyordum, gözlerimi hiç ayırmıyordum kendisinden, o ne yaparsa ben de aynısını yapacaktım. Namaza durdu, yere bakıyordu. Ben de durdum namaza. "Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla)." Namaza duran her Müslüman önce böyle başlıyordu. Sonra, okuduklarımı açık seçik okumalıydım, oysa ben geveleyip geveleyip atıyordum.

İşi şakaya vurmuyorum, niyetim o değil. O sırada bana bakan birisi, bambaşka şeyler mırıldandığımı sanabilirdi.

Sabah namazından sonra mihmandarımla birlikte dördüncü kata geri döndük. El işaretleriyle, üç saat sonra geri geleceğini anlatarak ayrıldı.

Güneş doğarken, havaalanı çok güzel gözüküyordu bizim kattan. Parmaklıklara yapışıp seyre daldım. Uçakların biri inip biri kalkıyordu, her şey saat gibi tıkırındaydı. Dünyanın her yanından kalkıp gelen insanlar, rengârenk bir kaynaşma içerisindeydiler. Bölük bölük olup yollara düşmüşler Mekke'ye gidiyorlardı, taksilerle, otobüslerle, kamyonetlerle. Kırk millik yolu yayan olarak tüketmeye hazırlananlar bile vardı, işlerim bir bitseydi de, ben de hazır olabilseydim yürümeye keşke. Hiç değilse yürümeyi biliyordum.

Başıma gelebilecekleri düşündükçe korkum artıyordu. Mekke'nin kapısından geri çevrilmiş bir hacı mı olacaktım sonunda? Mahkeme huzuruna ne zaman çıkacağımı ve bana neler soracaklarını bayağı merak ediyordum.

Ben parmaklığın yanında dururken, İranlı Müslüman yanıma sokuldu. Çekinerek selâmladı beni, "Amer... Amerikan?" Zevcesiyle kahvaltı yapıyorlardı, kendilerine benim de katılmamı istiyordu anlaşılan. Biliyordum ki, adam içinden gelerek buyur ediyordu beni. Bir Müslümanın zevcesiyle karşı karşıya çay içmemeliydiniz. Rahatlarını kaçırmak istemedim. Gülümseyip, "Hayır, teşekkür ederim," gibilerinden başımı salladım. Adam, ne demek istediğimi bilmem anladı, bilmem anlamadı. Gene de, bir bardak çayla, biraz çörek getirdi bana. Aç olduğum hiç aklıma gelmemişti o zamana dek.

Ötekiler de birşeyler anlatmaya çalışıyorlardı el işaretleriyle. Yanıma yaklaşıp gülümsüyorlar, karşımda kafalarını sallayıp duruyorlardı. Burada ilk tanıştığım arkadaşım birazcık İngilizce konuşabiliyordu,

ama o da gitmişti galiba. Bilmiyorum ama, dördüncü katta Amerikalı bir Müslümanın bulunduğunu herkes ondan öğrenmişti sanırım. Kalabalık giderek artıyordu, herkes bizim bölüme doluşmaya başlamıştı. Müslümanların pekçoğu İhram kıyafetine bürünmüşlerdi, bir kısmı da daha, kendi milli kıyafetleriyle duruyorlardı, ortalıkta sürekli dolaşıyorlar, gülümsüyorlardı boyuna. Ben orada kaldığım sürece de, ardı kesilmeyecekti bunun. Ama bunca kalabalığın oraya benim yüzümden toplanmış olduğunu daha farketmemiştim.

Meraklı bir insanım ben, boş durmaya öteden beri alışkın değilim. Üç saat geçmiş olmasına karşın, Mutavaf yardımcısı dönmemişti daha, bu da beni iyice işkillendirmişti. Artık benden usanmış olduğunu ve bana yardım etmekten vazgeçtiğini sanıp kuşkulanmaya başladım. Hem sonra yavaş yavaş karnım da acıkıyordu. Kaldığım bölümdeki Müslümanların hemen hepsi de yiyecek birşeyler vermek istemişlerdi bana, ama kabul etmemiştim. Benim için sorun başkaydı, diyelim ki kabul ettim, ama nasıl uyacaktım onların yemek göreneklerine. Büyük seccadelerine dizilip, yiyecekleri her şeyi bir çanağa boşaltıyorlar ve yumuluyorlardı peş peşe, üstelik elleriyle yiyorlardı.

Parmaklığın yanında öyle dikilip duruyordum, aşağıdaki avludaydı gözlerim. Merakımı tutamadım, işlemlerimin ne aşamada olduğunu öğrenmeye karar verdim. Birinci kata indim. Sonra yerimden fazla uzaklaşmamam gerektiğini düşündüm, belki beni arayan falan olurdu. Bunun üzerine, yeniden dördüncü kata çıktım. Kırkbeş dakika geçti geçmedi ki gerisingeri aşağı indim. Bu kez birazcık uzaklaşmıştım, geçtiğim yerlere dikkat ediyordum. Avlunun bir yerlerinde bir lokanta gözüme ilişti. Hemen daldım içeri. Tıklım tıklımdı içerisi, binbir çeşit dil konuşuluyordu. İşaretlerle falan meramımı anlatmaya çalışarak kızartılmış bir piliçle, patates kızarmasına benzer birşeyler aldım. Avluya çekilip pilici ellerimle parçaladım. Çevremdeki bütün Müslümanlar da böyle yapıyorlardı zaten. Sanki birinci sınıf bir lokantada, vızır vızır çalışan garsonların ortasında yemek yiyormuşçasına büyük bir iştahla ve hallerinden memnun olarak karınlarını doyuran, en azından doksan yaşında insanlar çarpıyordu gözüme; bacaklarını altlarına çalmış dört büklüm oturuyorlardı, bir nokta kadar küçülmüşlerdi sanki. Hepsi de tek insanmış gibi yiyorlar ve tek insanmış gibi uyuyorlardı. Hacc atmosferi içerisinde herşey, Tek Tanrı inancı altında insanın Tekliğini vurguluyor gibiydi.

Gün boyunca, kaldığım bölümle avlu arasında mekik dokudum durdum, her iniş çıkışımda da daha değişik şeylere tanık oluyordum. Bir seferinde, yan yana dikilen iki siyaha gözüm takıldı. Britanya şivesine çalan bir İngilizce'yle bana birşeyler söylüyordu bunlardan birisi, bunu duyunca sevinçten uçacaktım. Mekke'ye gideceklerdi, ama kafileleri daha gelmemişti. Bu arada, epey konuşma fırsatı bulduk, nereli olduğumu öğrendiler, kendileri de, Habeşistanlıydılar. Çok üzgündüm: Sonunda İngilizce konuşabilecek iki Müslümana rastlamıştım, onlar da biraz sonra ayrılacaklardı. Habeşistanlıların ikisi de Kahire'de okula gidiyorlardı ve Suudi Arabistan'ın siyasal başkenti Riyad'da kalıyorlardı. Daha sonraları hayretler içerisinde kalarak kimi şeyler daha öğrenecektim; Habeşistan'daki onsekiz milyon halkın tam on milyonu Müslümandı. Oysa Habeşistan bir Hristiyan ülkesi olarak bilinir, ama aslında Hristiyan olan yalnızca Hükümet'tir. Batı, dünyanın neresinde olursa olsun, Hristiyan hükümetlerin iktidarda kalmaları için elinden gelen herşeyi yapmaktadır.

El-Magrib diye bilinen Akşam namazını daha yeni kılmış, dördüncü kattaki bölmemizde ceketimin üzerine uzanıvermiştim; üzüntülüydüm, kendimi yalnız hissediyordum. Tam bu sırada, kara bulutların ardından ansızın bir ışık peydahlanmıştı sanki.

Gerçekten de hiç aklımda olmayan birşeydi. Fıkır fıkır kaynayan avluya bir inişimde sandalyalarında oturan dört memur gözüme çarpmıştı; önlerinde telefonlu bir masa duruyordu. Bir ara, memurlarla görüşmeyi geçirmiştim kafamdan, sonra telefonu anımsayınca da, New York'tayken Dr. Şawarbi'nin bana verdiği telefon numarasından, elimdeki kitabın yazarının oğlunu aramak ansızın aklıma düşmüştü. Cidde'de oturmuyor muydu Ömer Azzam!

Birkaç dakikaya kalmaksızın soluğu aşağıda aldım ve memurların bulunduğu yere doğru koşarcasına yürümeye başladım. Memurlardan birisi İngilizceyi iyi konuşabiliyordu. Dr. Şawarbi'den aldığım mektubu gösterdim kendisine. Okudu. Sonra arkadaşlarına dönüp bir kez de onlara okudu mektubu. "Amerikalı bir Müslüman ha!" Kiminle karşılaşsam şaşırıyorlardı buna, herkeste bir merak uyanıyordu. Çok şaşırmışlardı. İngilizce konuşan memura derdimi anlatmaya çalıştım, elimdeki telefon numarasından Ömer Azzam'ı bulmama yardımcı olmalarını rica ettim. Memnunlukla kabul etti isteğimi. Telefona çıkan kişiye, Arapça olarak birşeyler anlattı.

Dr. Ömer Azzam hemen damlamıştı havaalanına. Oradaki memurların saygı gösterileri karşısında, elimi sıkıp hoşgeldin dedi bana. Genç, uzun boylu, babayiğit birisiydi. Bayağı uzun boyluydu hani. Oldukça efendi birisine benziyordu. Amerika'da olsa, sıradan bir beyaz olarak görülebilirdi, ama, kafama güçlükle yatmış bile olsa davranışlarına bakıp da bir beyazla konuşuyormuşum gibi bir duyguya kapılmadım asla. "Niçin daha önce aramadınız?" diye sordu bana. Oradaki memurlara bir hüviyet göstererek telefona sarıldı. Havaalanındaki görevlilerden birisiyle konuşuyordu, Arapça olarak. "Buraya gel!" dedi sonra.

Aradan yarım saat bile geçmemişti daha; kurtarmıştı beni, gümrükte takılıp kalan valizimle pasaportum elime geçmişti sonunda. Dr. Azzam'ın arabasına binip üzerimdeki İhram kıyafetiyle Cidde'ye daldık. İnsanlığın durumunu düşündükçe suskunluğum artıyordu; düşünüyordum da insanlar arasında gerçekten hiçbir ayrılık gayrılık yoktu. Müslümanların gösterdiği konukseverliği ikide bir duyardım duymasına da, canayakınlığın böylesini hiç geçiremezdim kafamdan. Durmaksızın soru soruyordum. Dr. Azzam, İsviçre'de öğrenim yapmış bir mühendisti. Şehir planlama alanında eğitim görmüştü. Birleşmiş Milletler'de görevliymiş ama, Suudi Arabistan Hükümeti, kutsal bölgelerde yapılan inşaatları denetlemesi için geçici olarak getirtmiş kendisini. Ve Dr. Azzam'ın kızkardeşi, Kral Faysal'ın geliniymiş. Demek, Arabistan kralının oğlunun kayın biraderiyle aynı arabadaydım. Allah'ın hikmetinden başka birşey değildi işte bütün bunlar. "Babam sizinle tanışmaktan kimbilir ne kadar memnun olacaktır," dedi Dr. Azzam. Bana kitabını gönderen yazar ha!

Babasına ilişkin sorular sordum. Abdurrahman Azzam önceleri Azzam Paşa diye bilinirmiş, ya da Lord Azzam diye; ama Mısır devriminden sonra Başkan Nasır bütün 'Lord'lukları ve 'Asalet' ünvanlarını kaldırınca iş değişmiş.

"Eve vardığımızda o da orda olur sanırım," dedi Dr. Azzam. "Vaktinin pek çoğunu, Birleşmiş Milletler'deki görevinden dolayı, New York'ta geçirir, uzun süreden beri sizin çalışmalarınızı da büyük bir ilgiyle izlemektedir."

Donup kalmıştım

Dr. Azzam'ın evine vardığımızda sabahın körüydü daha Babası evdeydi. Kardeşi ve bir dostuyla birlikte oturuyorlardı. Hepsi de erkenden kalkmış bekliyorlardı demek. Nice zamandır kayıplara karışmış bir çocukmuşum gibi teker teker kucakladılar beni. Ömrümde bir kez olsun görmemiştim bu insanları ve onlar bana bu şekilde davranıyorlardı işte! Hayatımda hiçbir zaman böylesine bir şerefe ermediğimi söylemeliydim size, böylesine candan bir konukseverlikle karşılaşmış olduğumu sanmıyorum.

Bir hizmetçi çay ve kahve ikram etti, sonra geri çıktı. Hiç çekinmememi istiyorlardı. Ortalıkta, kadın göremezdiniz. Arabistan'da, dünyada kadın diye bir varlığın olduğunu kolayca unutabilir insan.

Konuşmalarımıza daha çok, Dr. Abdurrahman Azzam egemendi. Niçin daha önce haber vermemiştim? Anlayamazlardı bunun nedenini. Rahatım yerinde miydi? Beni hiç boş bırakmıyorlardı, bütün vaktimi havaalanında geçirdiğim için, Mekke'ye gitmekte epey geciktiğim için son derece mahcup gözüküyorlardı. Önemsiz olduğunu, epey beklediğimse de orada rahatımın yerinde olduğunu ne kadar söylersem söyleyeyim, dinledikleri yoktu. "Dinlenmeye ihtiyacınız var sizin," dedi Dr. Azzam. Telefon etmeye gitti.

Bilmiyordum bu kibar insanın neler tasarladığını. Hiçbirşey anlamıyordum. Kapıda beni bir arabanın beklediğini ve akşam yemeği için beni almaya geleceklerini söylemişlerdi ama, az sonra Müslüman konukseverliğinin en eşsiz örneklerinden birisiyle karşılaşacağımı nereden bilebilirdim ki?

Abdurrahman Azzam arada bir memleketine döndüğünde, Cidde Palas Oteli'nin dayalı döşeli bir dairesinde kalıyormuş. Çok yakın bir dostundan mektup getirdiğim için, kendisi oğlunun evinde kalacaktı ve dairesini bana bırakacaktı, Mekke'ye gidinceye değin de orada kalmamı istiyordu.

Ne olup bittiğini anlamaya fırsat kalmaksızın kendimi otelde bulmuştum, itiraz edecek kimse de yoktu. Dr. Azzam ayrılmıştı. Üç odalı dairenin bir banyosu vardı ki New York Hilton otelindekilerin en azından iki misliydi. Dairenin numarası 214'tü. Dış yanında bir de veranda vardı; eski bir Kızıl Deniz kenti olan bu yer oldukça güzel gözüküyordu buradan.

Niyaz etmek için böylesine yenilmez bir istek duymamıştım şimdiye değin ve yerine getirdim bu isteğimi, oturma odasına geçip seccadede secdeye kapandım.

Amerika'dayken belli başlı iki meslekle uğraşmıştım, her ikisinde de beni idealistçe yorumlar yapmaya zorlayan hiçbir şeyle karşılaşmamıştım hemen hemen. Benim için yapmak zorunda olmadığı birşeyi yapan kişinin amaçlarını, böyle birşeyi yapmasının ana nedenini hemen hemen her zaman içgüdüsel olarak değerlendirmişimdir. Bana iyilikte bulunan kişi beyazsa, bu iyiliğinin ardından hep bencil bir motif aramışımdır, her zaman.

Ama o sabah, otelde, telefonlar çalalı ve pansiyonun dördüncü katındaki şiltemden kurtulalı daha bir kaç saat bile geçmemişken yaşamaya başladığım zaman, dehşete düştüğüm ve kendimi büsbütün dirençsiz hissettiğim sayılı zamanlardan birisiydi. Bu beyaz adam -hiç değilse Amerika'da 'beyaz' olarak kabul edilebilecek bu adam- Arabistan kıralının akrabalarından ve en yakın danışmanlarından birisi olan, dünyadan alacağını artık fazlasıyla almış olan bu adam, bir anlık rahatım için dairesini bana veriyordu. Gerçekten de hiçbirşeye ihtiyacı yoktu. Bana ihtiyacı yoktu, istediği her şeye sahipti. Kazanacak birşeyi yoktu ama kaybedecek çok şeyi vardı. Amerikan basınında hakkımda yazılanları günü gününe izlemişti. Bunu titizlikle yapmışsa, hakkımda son zamanlarda söylenenlerin de, bana çalınmış karadan başka birşey olmadığını çok iyi bilirdi. Boynuzlu birisi gibi bakıyorlar ve 'Kafatasçı' diyorlardı bana. 'Beyaz-düşmanı' diyorlardı; oysa bu adam da herşeyiyle tam bir beyazdı. Sanki ağır bir suç işlemiştim; yalnızca suçlu kabul edilmekle kalsam ya, herkes beni, Elijah Muhammed'in İslâm'ını yanlış uygulamalarıma, sapık felsefeme paravana etmekle de suçluyordu. Bu zatın beni çeşitli amaçlarla kullanmak gibi bir niyet beslediğini varsayalım bir an; ama benim, Elijah Muhammed'den ve Amerikan basınının deyimiyle 'nüfuz kaynağı' olarak kullandığım İslâm Cemaati'nden kesinlikle farklı düşündüğümü bilmiyor muydu sanki. Elimdeki tek örgütün mazisiyse daha birkaç haftalık birşeydi. İşsizdim, parasızdım. Buralara gelebilmek için gerekli olan üç beş kuruşu da ablamdan ödünç olarak almıştım.

İşte o sabah, 'beyaz adam' deyimine yepyeni bir değer biçtiğim bir zamandır, ikide bir kullandığımız bu 'beyaz adam' deyiminin, bir genelleme yapacak olursak, doğrudan doğruya bir renk ayrımı belirtmesi ikinci sırada kalıyordu; bu sözcüğün akla ilk gelmesi gereken anlamı bir davranıştır, belli bir tavırdır: bunun farkına ilk kez işte o sabah varmıştım. Amerika'da 'beyaz adam' deyiminden, siyahlara karşı ve giderek bütün dünyadaki beyaz olmayan tüm insanlara karşı takınılan belirli

tutumlar, belirli davranışlar anlaşılır. Oysa İslâm dünyasında beyaz tenlilerin öteki insanlardan daha geçim ehli olduklarını gördüm.

İşte benim, 'beyaz' olanlara bakışımdaki köklü değişimler o sabahla birlikte başlamıştı.

Defterim yanımda, size bazı şeyler aktarmak istiyorum buradan. Otelde kaldığım sırada, öğleye doğru yazmıştım bunları:

"Hacc Kurulu'nun huzuruna çıkmak için burada beklerken duyduğum coşkunun anlatılması oldukça zordur. Odamın pencereleri denize bakıyor, yani doğuya. Sokaklar, dünyanın dört bir yanından akın akın gelen hacılarla tıklım tıklım. Burada bütün yakarışlar Allah'a ve herkesin dudaklarında Kur'an'dan ayetler. Böylesine çarpıcı bir manzaraya daha hiç tanık olmuş değilim ömrümde, gözlerim böylesine bir sahne görmüş değildir ve kendimi böylesine bir atmosferde hissetmiş değilim şimdiye değin. Alışkın olduğum yaşama ortamından binlerce mil uzaktayım ve herşeyin a'dan z'ye bambaşka olduğu bir yerdeyim; bir parça heyecan duyuyorsam da tasasızım, emniyette sayıyorum kendimi. Ya yirmidört saat önceki duruma ne demeli; havaalanındaki pansiyonun dördüncü katında, neyin nereye varacağını hiç kestirmeksizin, derdimi asla anlatamadığım bir yığın insanın ortasında yapayalnız kalmışken, Dr. Şawarbi'nin tavsiyelerine uyarak bir telefon görüşmesi herşeyi değiştiriveriyor. İslâm dünyasının en saygın simalarından birisiyle tanışıyorum. Birazdan bu zatın yatağında uykuya dalacağım Cidde Palas'ta. Biliyorum, samimiyetlerini, dinsel coşkularını açıkça sezdiğim dostların kucağına düştüm artık. Bu lütfundan dolayı Allah'a şükran borcumu ödeyebilmek için namaza durmalıyım yeniden, ve Amerika'da bırakıp geldiğim eşimin ve çocuklarımın nicedir çektikleri çilelerden dolayı Allah'ın inayetine mazhar olmaları için de açmalıyım ellerimi yeniden".

Defterimde belirtildiği gibi, iki kez dua ettim, ayrı ayrı iki kez. Sonra telefon çalıncaya değin, dört saat kadar uyudum. Genç Dr. Azzam'dı telefondaki. Akşam yemeği için beni götürmeye gelecekti bir saate kadar. Yaptıkları bunca iyiliğe nasıl teşekkür edeceğimi iyice şaşırmıştım, ard arda yuvarladığım sözcüklerle birşeyler söylemek geliyordu içimden. Hemen sözümü kesti. "Maşallah", yani "Allah'ın dilediği olur," anlamına geliyordu bu.

Dr. Azzam gelmeden önce bekleme salonuna inip bir kez daha göz atmak istiyordum. Kapıyı açar açmaz tam karşımda resmi kıyafetli birisine gözüm ilişti, buranın yerlisi olduğu belliydi, yanındakilerle birlikte aşağıya inerken en önde yürüyordu. Arkalarından ben de indim,

salona varınca da bir süre izledim onları. Dışarıda bir araba konvoyu bekliyordu. Komşum olan bu zat, Cidde Palas'ın önkapısından çıkar çıkmaz halk başına toplanıverdi ve elini öpmeye başladı. Kim olduğunu merak ediyordum, öğrendim de: Kudüs Baş Müftüsüymüş. Daha sonra otelde kendisiyle yarım saat kadar konuşma fırsatı bulabildim. Gerçekten çok değerli, itibarlı birisiydi. Dünya sorunlarından haberi vardı, son zamanlarda Amerika'da görülen gelişmeleri de tüm ayrıntılarıyla biliyordu.

Azzam'ın evindeki akşam yemeğini kolay kolay unutamam. Defterime başvuracağım gene: "Bu insanların 'beyaz' olduklarını kendime bile söyleyemiyordum. Hani, adamlar neredeyse benim öz kardeşim gibi davranıyorlardı bana; yaşlı Dr. Azzam babammış gibiydi sanki. O erdemli ve babacan konuşması yok mu. Karşımdaki bu zatın babam olduğu hissine kapılıyordum zaman zaman. Oldukça tecrübeli bir diplomat ve kafalı bir insan olduğu söylenebilirdi. Dünyada olup bitenlerden haberdardı. Bir kimse, kendi evinde olanları nasıl yakından tanırsa, o da dünya sorunlarını o derece yakından tanıyordu.

"Konuşmalar uzayıp gittikçe, Dr. Azzam'ın bilgi dağarcığının çok zengin ve çok renkli olduğu daha iyi anlaşılıyordu. Peygamber Muhammed'in soy şeceresinden nesebinden söz etti ve Peygamber soyundan gelen kimselerin hem beyaz hem siyah olduklarını açık açık anlattı. İslâm dünyasında görülen renk ayrıcalıklarının, renk sorunlarının daha çok, Batı'nın el attığı bölgelerde başgösterdiğini söyledi. Değişik renklere karşı takınılan tavırlar üzerine kurulu bir ayrımla karşılaşılıyorsa, bunun, Batı etkisinden doğan bir sonuç olduğunu bilmek gerektiğini söylüyordu Dr. Azzam."

Akşam yemeği sırasında öğrendiğime göre, ben oteldeyken Hacc Kurulu durumu açıklığa kavuşturmuş ve sabahleyin orada hazır bulunmam gerektiğini bildirmişti. Sabahleyin hemen damladım oraya.

Yargıç, Şeyh Muhammed Harkan adında birisiydi. Mahkemede benden ve Hindistanlı bir kadından başka kimse yoktu. Bu din kardeşimiz de önceleri bir Protestanmış, sonradan din değiştirip Müslüman olmuş. O da benim gibi Hacc görevini yerine getirmek için uğraşıyordu. Çepeçevre kapattığı yüzü küçücük gözüküyordu, teni kahverengiydi. Yargıç Harkan, nazik, güleç yüzlü birisiydi. Bir süre konuştuk. Bu işte samimi olup olmadığımı anlamak için çeşitli sorular sordu bana. Dilimin döndüğünce birşeyler söylemeye çalıştım ben de. Samimi bir Müslüman olduğuma karar vermekle kalmadı, bana iki tane de kitap verdi; birisi İn-

gilizce, ötekisiyse Arapça'ydı bu kitapların. Samimi Müslümanların adlarının kayda geçirildiği Kutsal Sicil'e benim adımı da ekledi. Yola koyulabilirdik artık. "İnşallah, Amerika'ya döndüğünüzde azimli bir İslâm tebliğcisi olursunuz," dedi bana. İsteğine katıldığımı, elimden geleni yapacağımı belirttim ben de.

Mekke'ye gitmeye lâyık bulunduğum için Azzam ailesi çok sevinmişti, öğle yemeğini Cidde Palas'ta yedim. Sonra yatıp birkaç saat daha uyudum; sonra telefonla uyandım.

Kral Faysal'ın Protokol Bakanı Abdül Aziz Mecid'di telefondaki. "Yemekten hemen sonra yola çıkabilirsiniz, sizi Mekke'ye götürmek üzere özel bir araba ayrılmıştır, kapıda bekliyor" dedi Bakan. Hacc sırasında insanın dirayetli olması gerektiğinden, çekinmememi, karnımı iyice doyurmamı da tavsiye etti.

O anda, şaşırmaktan da öte bir duygu sarmıştı beni.

İki genç Arap, Mekke'ye değin yanımda geldiler. Yolculuğumuz çok rahat geçti, yol iyi ışıklandırılmıştı, paralı kullanılan modern bir yoldu. Yol boyunca sık sık görevlilere rastlıyorduk ama bizim arabayı pek eğlemiyorlardı, şoförümüzün bir işaretiyle doğrudan doğruya geçip gidiyorduk, hatta arabanın yavaşlamasına bile gerek kalmıyordu. Bütün bunları gördükçe heyecanım artıyordu. Koltuklarım kabarıyordu; minnettardım, müteşekkirdim her şeye.

Kente girer girmez, Mekke, zaman kadar kadim gibi geldi bana. Dönemeçlere geldikçe yavaşlayan arabamızdan, yol boyunca dizilmiş mağazaları seyrediyordum; sokaklarda, otobüslerden, otomobillerden kamyonlardan, dünyanın her yerinden gelmiş olan hacılardan geçilmiyordu.

Araba, bir yere gelip yavaşça durdu. Mutavaf beni bekliyordu orada. Havaalanındayken birçoklarında gördüğüm kıyafet vardı üstünde; takke, geceliği andıran uzunca bir giysi. Muhammed adında, kısa boylu, siyah tenli bir Araptı Mutavaf. İngilizce'den zerre kadar anladığı yoktu.

Mescidi Muazzama yanında park etti arabamız. Abdest alıp içeri girdik. Öylesine kalabalıktı ki içerisi, hacılar sırt sırtaydı sanki; uzanmış yatanları mı ararsınız, oturanları mı, uyuyanları mı, gezinenleri mi, namaz kılanları mı.

Kâbe çevresinde yer alan bu yeni caminin durumunu anlatabilmek için söyleyecek söz bulamıyorum doğrusu. Bitmesine çalışılan bu caminin, beni ağırlayan Dr. Azzam'ın denetimi altında yapımı sürdürülen sayısız çalışmalardan yalnızca bir tanesi olduğunu düşündükçe içimde heyecana benzer birseyler duyuyordum. Mekke'deki Mescidi Muazza-

ma'nın yapımı bitirildikten sonra bu yapının, Hindistan'daki Taç Mahal'in mimari güzelliğini bastıracak bir özellikte olacağı söylenebilir.

Sandaletlerimi sürükleye sürükleye yürüyordum Mutavaf'ın ardısıra. Sonra, Kabe dikildi karşıma, Mescidi Muazzama'nın ortasında yer alan, kara taştan yapılmış görkemli bir yer. Ağızlardan yakarış hiç eksik olmayan binlerce ve binlerce hacı durmaksızın tavaf ediyorlardı Kabe'nin çevresini; kadın erkek, her tipten, her boydan, her renkten ve dünyadaki her ırktan insanlar. Kâbe görünür görünmez hacıların okumaları gereken duayı biliyordum. Şöyle çevirebiliriz, "Ey Rabbim, selâm sensin ve sendendir selâm. Beyti izzetine özgü teşrifi, tazimi, tekrimi, ihsanı ve islâli artır ya ilâhi!" Camiye girdikten sonra hacılar, bir fırsatını bulabilirlerse, Kabe'yi öpmeye çalışmalıdırlar, ama kalabalık yüzünden bunu yapmazlarsa, yalnızca dokunmaları yeterlidir; kalabalık buna da elvermezse, ellerini açıp tekbir getirmelidir yüksek sesle: "Allahu Ekber!" ('Allah büyüktür!') Avluya bile giremedim. "Allahu Ekber!"

Bütün duyarlıklarımı yitirmiştim sanki Beytullah'ta. Bana rehberlik eden Mutavaf, sürekli dua eden, Kâbe'nin yöresinde yedi kez dolaşırken bülbüller gibi ötüşen kalabalığın arasına çekti beni. Kimileri iyice yaşlanmış, iki büklüm olmuş, bir deri bir kemik kalmıştı; akıl almaz bir görüntü. Takattan iyice kesilmiş, başkaları tarafından taşınan hacılar bile gördüm. Coşkulu yüzler kendinden geçmişti. Yedinci tavafımı bitirdikten sonra iki rek'at namaz kıldım, secdeye kapandım, alnım yerle bir. İlk rek'atta şu süreyi okudum Kur'an'dan: "De ki, O Allah birdir. Allah her yönden eksiksizdir." İkinci rek'atta da şu süreyi okudum: "De ki, Ey kâfirler, tapmam sizin taptıklarınıza! Siz de tapanlardan değilsiniz benim Mabuduma".

Secdeye kapandığımda Mutavaf, öteki hacıların beni çiğneyip geçmelerine engel olmaya çalışıyordu.

Daha sonra Mutavafla birlikte Zemzem kuyusundan su içtik. Sonra da Safa ve Merve tepeleri arasında koştuk: Hacer'in, oğlu İsmail için su aramaya çıktığı bölge oluyor burası.

Bundan sonra, Mescidi Muazzama'yı değişik zamanlarda üç kez daha ziyaret ettim ve Kâbe'nin çevresinde tavaf ettim. Ertesi gün, tan ağardıktan hemen sonra, Arafat Dağı'na gitmek üzere yola koyulduk; binlerce kişiydik, hep bir ağızdan bağrışıyorduk: "Lebbeyk! Lebbeyk!" ve "Allahu Ekber! Allahu Ekber!" diye. Çıplak dağlar çepeçevre sarıyordu Mekke'yi; iyi tanırım bu dağları, maden eritme ocağından çıkan mucur yığınlarını andırıyorlar. Bitki diye birşey barınmaz buralarda, öğleye

doğru varmıştık, namazlarımızı kıldıktan sonra akşama değin yüksek sesle dualar okuduk hep birlikte, bu arada Asr (ikindi) ve Mağrib (akşam) namazlarını da kıldık tabii.

Sonunda, Allah'ın kendi kelâmıyla yakarmak için ellerimizi kaldırdık: "Allah'tan başka ilah yoktur. Eşi ve ortağı yoktur, O'nun. Kudret O'nundur, şan O'nun. Hayır O'ndandır, ve O herşeye kadirdir."

Arafat Dağı'nda bulunmak Mekke hacısı olabilmenin temel koşulu sayılmaktadır. Bunu herhangibir nedenden dolayı yapamayanlar, kendisini hacı yerine koymamalıdır.

İhram son bulmuştu. Geleneksel şeytan taşlama töreni için yedişer taş fırlattık. Birçokları saç ve sakal tıraşı olmuşlardı. Bense, sakal bırakmaya karar verdim. New York'a döndüğümde beni sakallı olarak gördükleri zaman eşim Betty ve çocukların ne diyeceklerini merak ediyordum. New York, bir milyon mil uzakta kalmış gibi geliyordu bana. New York'tan çıktım çıkalı hiç gazete okumamıştım. Neler olduğundan hiç haberim yoktu. Harlem'de yirmi yılı aşkın bir süredir varlığını sürdüren Zencilerin barındıkları bir soyguncular yatağı polis tarafından 'keşfedilmişti', benim orada 'saklandığım' yolunda bir yaygara koparılmıştı. Elijah Muhammed'in İslâm Cemaati benim aleyhimde bir dava açmıştı, Long Island'daki evimizi boşaltmamız isteniyordu.

Amerika'nın en önde gelen yayın organlarının, televizyonların, radyoların muhabirleri Kahire'ye doluşmuşlar, her yeri didik didik araştırıyorlardı, bütün dertleri benim izimi bulabilmekti. Dediklerine bakılırsa benim yüzümden su yüzüne çıkmış olan bir söylentinin ardındaydılar, bu konuda bir mülakat yapmak istiyorlardı benimle, oysa benim hiçbirşeyden haberim yoktu o sıralarda.

Bildiğim tek şey vardı; Amerika'da bırakıp geldiğim şeylerle, İslâm dünyasında karşılaştığım şeyler arasında dağlar kadar fark vardı. Hacc görevini tamamlamış yirmi kadar hacıyla birlikte, Arafat Dağı'na kurulmuş koca bir çadırda toplanmış konuşuyorduk. Amerikalı Müslüman olduğum için tüm dikkatler bende toplanıyordu. Haccın beni en çok hangi yönden etkilediğini sordular bana. İngilizce bilen birkaç kişiden birisi sormuştu soruyu, verdiğim cevabı da gene aynı kişi çevirdi ötekilere. Bu soruya, hiç ummadık bir karşılık vermiştim, ama taş yuvarlanmış gediğini bulmuştu.

Dedim ki: "En çok kardeşlik yönünden. Yeryüzündeki bütün renklere, bütün ırklara mensup insanlar sanki tek varlıkmışcasına birleşmektedirler. Bu da, Tek olan Allah'ın kudretini kanıtlamaktadır bence."

Konuşmalar zevksizdi belki ama küçük bir fırsat yakalamıştım ve kullandım bunu; Amerika'daki ırkçılığın tarihçesini ve kötü yanlarını kısaca açıklamaya çalıştım onlara.

Söylediklerim etkilemişti herkesi. Amerika'daki tüm siyahların şimdiki durumlarının tek kelimeyle 'berbat' olduğunu zaten bilirlerdi, ama bilmiyorlardı ki siyahlara yapılanlar insanlık dışı davranışlardı, psikolojik yönden iğdişleştirmeydi bir bakıma. Dünyanın çeşitli yerlerinden gelen bu insanlar şoke olmuşlardı bir anda. Müslüman olduklarından, tüm talihsizlikler için çok hassas kalbleri, ve hak için, hakikat için de çok nazik duyguları vardı. Konuşmamız uzadıkça, değindiğim konularda ölçü olarak neye sarıldığımı da kavrıyorlardı. Dünyanın en yıkıcı, en amansız kötülüğü, özellikle Batı Dünyası'ndaki Tanrı kullarının Tek varlıkmışçasına yaşayıp gitmelerine olanak bırakmayan ırkçılıktı bence.

Sonunda yazmayı gerçekleştirebildiğim mektup kafamda biçimlenmeye başladığından beri uzun uzun düşünüyordum.

İslâm dünyasının dinsel temele dayalı toplumundaki renk körlüğü ve İslâm dünyasının insanseverlik temeline dayalı toplumdaki renk körlüğü: işte asıl bu iki olgu, benim önceki düşünce şeklimde her geçen gün daha büyük değişiklikler yapıyor ve önceki zihniyetimden sürekli caydırıyordu beni.

İlk mektubu, kuşkusuz, eşim Betty'ye yazmıştım. İlk anda belki bir parça şaşıracaktı ama kesinlikle inanıyordum ki, Betty de fikir değiştirip benim gibi düşünmeye başlayacaktı. Binlerce kez tanık olmuşumdur, Betty'nin bana duyduğu güven pazarlıksız birşeydi, kesindi. Benim gördüklerimi onun da görebileceğine inanıyordum. Ben ki Allah'ın inayetine mazhar olmuştum ve Hz. Muhammed'in diyarında, Hz. İbrahim'in diyarında, İslâm dininin gerçek yüzü karşısında yeni bir bakış açısına kavuşmuştum, ve Amerika'nın her bakımdan iki yanlı çıkmaz olan ırk sorununu daha derinden kavramaya başlamıştım.

Betty'ye yazdığım mektubun aynısından bir de ablam Ella'ya gönderdim. Biliyordum Ella'nın ne durumda olduğunu. Zaten kendisi de Mekke'ye gelip hacc görevini yerine getirmek için para biriktiriyordu.

Samimiyetime olan inancı sayesinde Mekke pasaportu alabildiğim Dr. Şawarbi'ye de bir mektup gönderdim.

Sabaha değin, birbirine çok benzeyen mektuplar karaladım, yakın dostlarıma göndermek istiyordum bunları da. Bu dostlar arasında, Elijah Muhammed'in oğlu Wallace Muhammed de vardı. İslâm Cemaati'nin ancak ve ancak Ehli Sünneti, yani itikatta orta yolu benimseme-

si, özümlemesi halinde kurtuluşa erebileceği kanısında olduğunu açıklamıştı Wallace bana bir zamanlar.

Ayrıca, Harlem'de yeni kurduğum Müslim Camii Birl. bünyesindeki vefalı yardımcılarıma da mektup gönderdim, bir suretinin de basına verilmesini istedim kendilerinden.

Mektubumun Amerikan kamuoyuna açıklandığında birçoklarının son derece şaşıracaklarını biliyordum; yakın dostlarım, sevip saydıklarım, düşmanlarım neye uğradıklarını bilemeyeceklerdi bir süre. Ve hiç tanımadığım milyonlarca insan, Elijah Muhammed'le birlikte geçirdiğim oniki yıl boyunca Malcolm X dendiğinde kafalarında yalnızca 'nefret' imajı doğan bunca insan da az şaşırmayacaktı sanırım.

Kendim bile anlamıyordum nasıl olduğunu. Ama benim yaşantımda, mektuplarımda belirttiğim şeylerin sayısız örneklerine rastlanabilirdi. Bütün yaşantım, ardarda sökün eden değişimler zincirinden başka birşey değildi ki zaten.

İşte yazdıklarım... İçimden geldiği gibi:

"Hz. İbrahim'in ve Hz. Muhammed'in Kutsal Kitap'ta adı geçen tüm peygamberlerin diyarı olan kadim Kutsal Belde'de bütün renklere ve bütün ırklara mensup insanlar arasında görülen sarsılmaz, gerçek kardeşlik ruhunun bir eşine daha rastlamadım. Geçtiğimiz hafta, her renkten insanın bana gösterdiği cana yakınlık karşısında büyülenmiştim, dilim tutulmuştu sanki.

Kutsal Kent Mekke'yi ziyaret etmekten duyduğum mutluluk sonsuzdur. Muhammed adındaki Mutavafın rehberliğinde Kabe'yi yedi kez tavaf ettim. Zemzem kuyusundan su içtim. El-Safa ve El-Merve tepeleri arasında yedi kez, koşarak gidip geldim. Eski devirlerden kalma Mina kentinde ve Arafat Dağı'nda namaz kıldım.

Dünyanın her yerinden gelen, yüzbinlerce hacı vardı. Her renkten insan vardı; mavi gözlü sarışınlardan tutun da Afrikalı karaderililere değin. Ama tümümüz de, birlik ve kardeşlik anlayışına bağlı kalarak, aynı ibadetleri yapmakla bütünleşiyorduk; oysa Amerika'da gördüklerimize bakıp beyazlarla ötekiler arasında hiçbir zaman, kardeşlik diye birşeyin var olamayacağına inanırdık.

Amerika'nın, İslâm'ı tanıması gerekir, çünkü Amerika'yı başındaki ırk belâsından temelli olarak kurtarabilecek tek şey İslâm Dini'dir. Müslüman ülkelere yaptığım geziler sırasında, Amerikan toplumunda 'beyaz' olarak damgalanabilecek kişilerle tanıştım, konuştum, hattâ onlarla aynı masada yemek yedim; ama İslâm Dini sayesinde bu insanların

kafalarında 'beyaz' damgasını yiyecek hiçbir düşünce barınmamaktadır. Çeşitli renklere mensup olan insanlar arasındaki samimiyetin ve gerçek kardeşliğin böylesine hiç tanık olmamıştım; birbirlerinin renklerine aldırdıkları bile yok.

Benden duyduğunuz bu sözler karşısında, kim bilir, şaşırıp kalacaksınız. Ama hacc sırasında gördüklerim, karşı karşıya geldiklerim, eskiden beri sahip olduğum düşünce kalıplarının birçoklarını yeni baştan düzene sokmamı ve eskiden beri sürdürdüğüm birçok yanlışlıkları bir yana itmemi gerekli kılmıştır. Benim için pek zor olmadı bunlar. Katı inançlarım bulunmasına karşın, her zaman gerçekleri araştıran ve yeni bilgilerin, yeni deneylerin göz önüne serdiği hayat ilkelerini kabullenen birisi olmuşumdur hep. Gerçek peşinde koşturan akıldan, yapacağı her atılımda belli bir esnekliği hiç elden bırakmaması beklenir; işte ben, bu esnekliğe kapılarını sonuna değin açık tutan bir insanım.

İslâm dünyasına geldim geleli onbir gün oluyor; 'o gündür bugündür de, gözleri maviler mavisi ve saçları sarılar sarısı ve tenleri beyazlar beyazı olan Müslüman kardeşlerle aynı Tanrı'ya inandığımız için aynı tabaklardan yemekteyiz, aynı bardaklardan içmekteyiz, aynı yataklarda (ya da aynı halılarda) uyumaktayız. Ve gene, 'beyaz' Müslümanların sözlerinde, davranışlarında, tutumlarında; Nijerya'dan, Sudan'dan, Gana'dan gelen Afrikalı siyah Müslümanların gösterdikleri samimiyetin aynısını bulmaktayım.

Hepimiz de gerçekten 'kardeş' gibiyiz, çünkü bu insanların aynı Tanrı'ya yönelen inançları; kafalarındaki tüm 'beyaz' imajları, davranışlarındaki tüm 'beyaz' imajları, tutumlarındaki tüm 'beyaz' imajları silip atmıştır.

Buradan şöyle bir sonuca varıyorum ben: Amerikalı beyazların, Tanrı'nın Tekliğine inandıklarını varsayalım bir an, bu durumda belki, İnsanın Tekliğine de gerçekte inanmaya başlayacaktır beyazlar. Bunun sonucu olarak da, kendi deyimleriyle, renk 'ayrılıkları' yüzünden başkalarını tedirgin etmeyi, başkalarını engellemeyi, başkalarını yanlış ölçütlerle değerlendirmeyi bırakacaklardır.

Önüne geçilemez bir kanser gibi Amerika'nın başına belâ kesilen ırkçılıktan bunalmış Amerikalı sözümona 'Hristiyan' beyazların kalbleri, daha önceden denenmiş ve böylesine ciddi bir sorunda başarısı kesinlikle kanıtlanmış bir çözüm karşısında az buçuk yumuşamalıydı. Belki, daha iş işten geçmemişken, kaçınılmaz bir felâketten ancak bu şekilde kurtulabilirdi Amerika. Almanya'nın başına gelenler de aynı ırkçı-

lıktan gelmişti ve Almanya'nın ırkçılığı kendi başını yemekten başka birşeye de yaramamıştı.

Kutsal Belde'de geçirdiğim her saat, Amerika'da siyahlarla beyazlar arasındaki çekişmelerin içyüzünü daha yakından tanıma şansı veriyor bana. Amerikalı Zenciler, besledikleri ırksal düşmanlıklar nedeniyle, asla kınanamaz; çünkü bunların yaptıkları, Amerikalı beyazların dörtyüz yıldır bilinçli olarak sürdürdükleri ırkçılığa karşı bir tepkiden ibarettir. Ama ileride Amerika intihar yolunu tuttuğu zaman, deneylerime dayanarak kesinlikle inanıyorum ki, fakültelerdeki, yüksek okullardaki genç beyaz kuşaklar akla karayı daha iyi seçebilecekler ve birçokları gerçeğin yolunu, kutsal olanın yolunu bulabileceklerdir. Amerika'nın başındaki bu ırkçılık belâsını savabilmesi için geriye kalan tek yol da budur zaten.

Hayatımda asla böylesine bir itibar görmedim ben. Hayatımda bundan daha alçakgönüllü, bundan daha sıkılgan hissetmedim kendimi asla. Kimin inanası gelir, bir Amerikan Zencisi için bunca izzet-ü ikramda bulunulduğuna? Birkaç gün önce, bir Birleşmiş Milletler diplomatı, bir büyükelçi, kralların çok yakın dostu, Amerika'da hiç kuşkusuz 'beyaz' olarak görülecek birisi, oteldeki kendi dairesini, kendi yatağını bana verdi. Bu kişi aracılığıyla, şu Kutsal Belde'nin hâkimi Kral Faysal, benim Cidde'de bulunduğumdan haberdar oldu. Hemen ertesi sabah, Kral Faysal'ın oğlu bizzat yanıma gelip, şevketli babasının arzusu ve buyruğu üzerine Devlet Konuğu olarak kabul göreceğimi bildirdi bana.

Protokol Bakanı, beni kendisi götürdü Hacc Kurulu huzuruna. Zatı Muhteremleri Şeyh Muhammed Harkan kendi ağzıyla onay verdi Mekke'yi ziyaret edebileceğime dair. Bu Muhterem zat bana, kendi imzasını ve özgeçmişini taşıyan iki de kitap verdi, Amerika'da İslâm'ın yılmaz bir savunucusu olmam için dua ettiğini söyledi bana. Bir araba, bir şoför ve bir de rehber ayrılmıştı benim hizmetime, Kutsal Belde'nin her yerini canımın istediği gibi gezip göreyim diye. Gittiğim her kentte klima cihazlı, hizmetçili daireler ayrıldı bana hükümetçe. Bana böylesine payeler verileceğini hayalimden bile geçirmezdim; oysa bu payeler Amerika'da, olsa olsa bir krala verilir, bir Zenciye değil.

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Saygılarımla,

El-Hacc Malik El-Şahbaz

(Malcolm X)

EL-HACC MALİK EL-ŞAHBAZ

Arabistan'ın tartışılmaz hükümdarı Kral Faysal beni Devlet konuğu olarak ağırladı. Gösterilen nezaket ve şahsıma tanınan ayrıcalıklar arasında, en çok -hiç çekinmeksizin- özel şoförlü arabanın tadını çıkarmak hoşuma gitti. Benim hizmetime ayrılan kişi bana hem şoförlük hem de rehberlik etti, Mekke'nin önemli sayılan her yerini gezdirdi. Kutsal Kent'in çoğu yerleri sanki zamanla yaşıt gibi görünüyordu insana. Kentin öteki kesimleriyse modern Miami varoşlarını andırıyordu. Dörtbin yıl kadar eskiden büyük Peygamberlerin ayak basmış oldukları bu topraklarda gezinirken beni, parmağımı ısırtırcasına heyecanlandıran duyguları aktarabilmek elimden gelmeyecek birşey.

'Amerikalı Müslüman', gittiği her yerde büyük bir ilgi toplayıp epey merak uyandırdı. Hemen her yerde de benim Cassius Clay olduğumu sanıyorlardı. Daha önceleri, mahalli bir gazete, Cassius Clay'le benim, Birleşmiş Milletler'de birlikte olduğumuz sırada çekilmiş bir fotoğrafımızı basmıştı. Bana şoförlük-rehberlik-tercümanlık yapan kişi aracılığıyla, Cassius Clay hakkında bir yığın soru soruluyordu bana. Çocuklar bile tanıyorlardı kendisini, herkes seviyordu Clay'i İslâm dünyasında, Afrika'daki, Asya'daki sinemalar umumi istekler üzerine, Clay'ın maçını tekrar tekrar göstermişlerdi. Bu başarısından dolayı genç Cassius, bütün siyahlar dünyasında haklı olarak bir itibar kazanmıştı.

Mina'daki ve Arafat Dağı'ndaki ibadetlere, bana özel olarak ayrılan arabayla gittim. O güne değin böylesini görmemiştim; yollardaki trafik insanın yüreğini ağzına getiriyordu: bağrışan kornalar, uçarcasına kayıp giden arabalar, homurdanan frenler, karabasan gibi bir trafik. (Kutsal Belde'deki tüm bu kaynaşmalar, inanıyorum ki, hep Allah'ın adıyla başlamaktadır.) Namaz sırasında okuduğumuz şeylerin Arapçasını öğrenmeye başlamıştım; bu aşamada namazda çektiğim en büyük güçlük bedenseldi. Namaz sırasında yapılması gereken ve hiç alışkın olmadığım bazı hareketler ayaklarımın ağrımasına, başparmağımın şişmesine yol açmıştı, bu da canımı çok acıtıyordu.

Ama İslâm dünyasındaki kimi törelere kısa zamanda alıştım, yabancılık çekmez oldum. Müslüman kardeşlerle birlikte yemek yediğimiz tabağa, artık hiç çekinmeden daldırabiliyordum ellerimi. Öteki kardeşlerimin yaptığı gibi, başkalarının kullandığı bardaktan hiç tereddüt etmeksizin su içebiliyordum; herkesin malı sayılan ibriği rahatlıkla kullanabiliyordum; açık havaya serilmiş bir hasır üstünde sekiz on kişiyle birlikte huzurla uyuyabiliyordum artık. İyi anımsıyorum; Müzdelife'de bulunduğumuz sırada, uykuya dalmış olan Müslüman kardeşlerimin ortasında uzanmış yatıyordum. Üstümüzde gökyüzünden başka birşey yoktu. O gece birşeyin farkına vardım: Çeşitli ülkelerden gelen hacıların tümü de -her renkten, her sınıftan, her mertebeden insan vardı ve yüksek dereceli bir memurla bir dilenci aynı düzeydeydi orada- durmaksızın mırıldanıyorlar, birşeyler okuyorlardı ve işin garibi, hepsi de aynı dili kullanıyorlardı.

Yeminle söylüyorum, Kutsal Belde'nin gezip gördüğüm yerlerinde, boşaltılıp boşaltılıp atılmış, aşağı yukarı bir milyon meşrubat şişesi yatıyordu ve on milyon kadar da izmarit olduğu söylenebilirdi. Hele hele Arabistanlı Müslümanlar durmaksızın sigara içiyorlardı; hattâ hac sırasında bile bırakmıyorlardı sigarayı ağızlarından. Bu sigara belâsı Peygamber Hz. Muhammed zamanında daha bilinmiyordu. Bilinseydi ne olurdu, öyle sanıyorum ki Peygamberimiz yasaklardı sigarayı.

Daha sonra öğrendiğime göre, tarihin en kalabalık haccıydı bu yılki. Türkiyeli Parlementerlerden Kasım Gülek, yalnızca Türkiye'den altıyüzden fazla otobüs geldiğini ve ellibinden fazla Müslümanın hacc görevini ifa ettiğini övünerek söylüyordu bana. Ben de, yüzbinlerce Amerikalı Müslümanın Hacc için Mekke'ye gemilerle, uçaklarla akın ettiklerini göreceğimiz günün özlemini çektiğimi söyledim kendisine.

Yoğun kalabalık arasında, görülmedik bir renk cümbüşü vardı. Bir rastlantı sonucu fakına varabildim bunun, ondan sonra da epey gözlemde bulundum bu nokta üzerinde. Amerikalı olduğum için, istesem de istemesem de çok alıngan davranıyordum renk ayrılıkları karşısında. Birbirine benzeyen insanların hep birlikte düşüp kalktıklarına, zamanlarının büyük bir kısmını bir arada geçirdiklerine dikkat ediyordum. Ama bu büsbütün olağan bir davranıştı; başka bir nedeni olduğu söylenemezdi bunun. Gene de Afrikalı birisi hep Afrikalılarla düşüp kalkıyordu. Pakistanlı birisi de hep Pakistanlılarla. Ötekiler için de durum aynıydı. Kafama iyice koymuştum bunu, yurduma döndüğümde, Amerikalılara anlatacaktım bu gözlemlerimi; bütün renkler arasında gerçek anlamda bir kardeşliğin varolabileceğini, buralarda hiç kimse için ayrılık gayrılık gözetilmediğini, kimsenin 'büyüklük' kompleksine kapılmadığını, kimsede 'aşağılık' kompleksi diye bir şey görülmediğini, aynı türden olan insanların hep birbirleriyle düşüp kalkmalarınınsa, sahip oldukları bazı ortak değerlerden ileri geldiğini ve bunun hiçbir artniyet taşımadığını, salt doğal bir davranış olarak belirdiğini anlatacaktım Amerikalılara.

Bir daha hacca gitmek nasib olursa bana, niyetim, o zamana değin Arapça'mı ilerletmek ve meramımı anlatabilecek bir düzeye erişmektir. Kutsal Belde'de bütün bu cehaletimle, yarım insandan farksız bu halimle, bana, tercümanlar aracılığıyla da olsa derdimi anlatma olanağı sağlayan sabırlı dostlarla tanışmış olmam, kuşkusuz büyük bir şanstı benim için. Müslüman kardeşlerimin ortasında tek başıma kaldığım o sırada, kendimi tam bir sağır ve dilsiz gibi kabul ediyordum, daha önceleri hiç böyle olmamıştım. Çevremdeki Müslüman kardeşlerim bilmiyorlardı ki, bu 'Amerikalı Müslüman' Arapça birkaç duadan, söylenenlere kafa sallamaktan ve gülümsemekten başka birşey bilmiyordu.

Bu kafa sallayışlarımın, gülümseyişlerimin ötesinde, gene de, bazı şeyler düşünebiliyordum ve Amerikanvari tepkilerde bulunuyordum. Gördüklerime dayanarak şunu söyleyebilirim: Haccın çok yönlülüğü, manevi cephesi bütün dünyaya yeterince duyurulabilirse ve gereği gibi anlatılırsa, İslâm'ın din olarak seçenlerin sayısı en azından iki üç misli daha artacaktır. Görebildiğim kadarıyla Araplar, Arap olmayanların psikolojisini anlamakta ve halkla ilişkilerin önemini kavramakta oldukça azgelişmişe benziyorlar. Araplar sürekli "inşa Allah" diyorlar ('Allah dilerse') sonra da yeni yeni mühtediler bekliyorlardı. Bu durumuyla bile

İslâm sürekli ilerleme kaydediyordu ama inancıma göre, halkla ilişkilere önem verilir, geliştirilmiş yöntemlerle işe el atılırsa Allah'a yönelenlerin, din değiştirenlerin sayısı milyonlara ulaşacaktır.

Kutsal Belde'de gerek yüksek kademeden gerekse aşağı kademeden çok sayıda görevliyle, ya da dünyanın çeşitli yerlerinden gelmiş olan Müslümanlarla yaptığımız sayısız sohbetler sırasında, -ve daha sonra Kara Afrika'ya yaptığım geziler sırasında- Amerika'daki siyahların yıllardır karşı karşıya kaldıkları hakaretleri, gördükleri kötülükleri, işledikleri suçları bütün ayrıntılarıyla anlamak ve gerçekleri aydınlığa kavuşturmak için elime geçen bir tek fırsatı bile kaçırmadığımı, gerektiğinde taşı gediğine koymuş olduğumu bilmem söylememe gerek var mı! Tercümanım aracılığıyla, Amerika'daki siyahların gerçek durumlarını gözler önüne sermede, bir tek fırsatı bile değerlendirmeden bırakmadım. Arafat dağında karşılaştıklarıma uzun uzadıya anlattım bunları, Cidde Palas Oteli'nin kalabalık salonunda karşılaştığım insanlara durmaksızın anlattım bunları. Sohbetlerimiz sırasında, beni dinleyenleri tek tek göstererek -konunun kökeninde kavranması için böyle yapıyordum- "Siz... Siz... siz ve siz de, Amerika'da, sırf tenlerinizin kara olması yüzünden 'pis zenci' diye anılırsınız. Tenleriniz kara olduğu için, ya bombalarla paramparça edilirsiniz, ya kurşunlarla delik deşik edilirsiniz; ya sığırlara çiğnetilirsiniz, ya ateş püsküren hortumlarla yakılırsınız, ya da ölümüne dayak yersiniz!"

Konuşmalarımı yalnızca yoksul hacılar dinlemiyordu; Kutsal Dünya'nın önemli kişilerinden pek çokları da dinliyordu benim söylediklerimi. Kudüs Baş Müftüsü, mavi gözlü sarı saçlı Hüseyin Emini'yle uzun uzadıya konuştuk. Türkiyeli Parlamenterlerden Kasım Gülek aracılığıyla Arafat dağında tanışmıştık bu zatla. Sözünü ettiğim kişilerin her ikisi de oldukça kültürlü insanlardı; özellikle Amerika'nın toplumsal sorunları konusunda her ikisi de çok şeyler biliyorlardı. Kasım Gülek Elijah Muhammed'le aramızın niçin açıldığını sordu bana. Ayrıldığımız noktalar üzerinde fazla durmak istemediğimi, Amerikalı siyahların birlik ve beraberliğini zedelememek için, meseleyi fazla büyütmek niyetinde olmadığımı belirttim kendisine. Her ikisi de anlıyorlardı ne demek istediğimi, hak veriyorlardı bana.

Mekke Belediye Başkanı Şeyh Abdullah Eraif'le de epey sohbet ettik. Bir zamanlar gazetecilik yaparken, Mekke'de yürütülen belediye hizmetlerini hep eleştirirmiş. Bunun üzerine de Kral Faysal, daha iyi

hizmetler getirebilecek mi bakalım diye, kendisini Mekke'ye Belediye Başkanı olarak atamış. Şeyh Eraif'in yaptığı hizmetlerden hemen herkes memnun kaldığını belirtiyordu. Ahmed Hayrullah ve Tunus televizyonunda çalışan arkadaşı Essid Muhammed tarafından, 'Amerikalı Müslüman' adında bir de film çekilmişti bu arada. Bir zamanlar, Ahmet Hayrullah Amerika'da Elijah Muhammed'le de bir mülakat yapmıştı.

Cidde Palas Oteli'nin salonunda, çeşitli ülkelerden gelmiş olan gayri-resmi kişiliklerle konuşmak ve gerçekleri anlatmak için fazlasıyla fırsat yakaladım. Zaten bu insanlar, 'Amerikalı Müslüman'ı epey merak ediyorlar, söylediklerini dinlemek için can atıyorlardı. Amerika'da bir süre kalmış, ya da Amerikalı siyahlara reva görülenler hakkında pek çok şey duymuş Afrikalılarla da tanıştık. Bunlardan birisi, Kara Afrika'nın kabinelerinden birinde görevli bir bakan Amerika'nın gerek Kuzey kesimine, gerekse Güney kesimine sık sık yaptığı gezilerinden açtı, her gidişinde de, özellikle dikkat ediyormuş ulusal giysileriyle gitmemeye. Dünya sorunlarını günü gününe izleyebilen bir kişiydi; böylesine pek rastlamamıştım şimdiye değin. Dinleyicilerin sayısı oldukça kalabalıktı, anılarımdan söz ettim onlara. Bir siyah olarak karşılaştığım hareketleri anımsaması bile, bu kültürlü, yüksek tahsilli, itibarlı bakanın öfkesini tazelemeye fazlasıyla yetiyordu. Birdenbire hiddetlenmişti, gözleri alev alev yanıyordu, eli havadaydı: "Amerika'nın ayaklar altında çiğnenen siyahları, hallerinden ne diye memnun görünürler sanki? Amerikalı siyahlar ne diye savaşmıyorlar insan olmak için?"

Sudanlı yüksek bir memur, "Amerika'lı siyah halkın hakkını arıyorsunuz siz" diye bağrına bastı beni. Hindistanlı bir başka memur da, "ülkenizdeki kardeşlerim için," diye gözyaşları dökmeye başladı. Kim bilir kaç kez düşüncelere dalmışımdır; Amerikalı siyahların kendilerini, dünyanın beyaz olmayan halklarından bir parça gibi görmeleri, kendilerini onlardan ayrılmaz bir organ olarak kabul etmeleri gerekirken, bu tür düşüncelerden büsbütün yoksun olduklarına ve beyin yıkama işlemlerine tabi tutulduklarına kaç kez yanmışımdır kim bilir. Dünya halkları içerisinde, beyaz olmayan milyonlarca insanın gözü Amerikalı siyahlara çevrilmiştir, gelgelelim siyahların bütün bunlardan zerre kadar haberleri yoktur. Kendilerini gerçek kardeşlik duygularıyla selâmlayan insanların hiç farkında değil siyahlar.

Önceleri, Kutsal Belde'deyken uyanan ve Afrika'ya geçtiğimde de iyice pekişen bir kanı vardır bende, o gündür bu gündür de taşırım ay-

nı kanıyı: Amerika'da Zencilere önderlik yapan herhangi birisi için son derece gerekli olan birşey varsa, o da, yeryüzündeki beyaz olmayan tüm ülkeleri kapsayan oldukça uzun süreli bir geziye çıkmaktır. Kuşkusuz, gezisi sırasında, çeşitli kademelerden pek çok insanla da uzun uzun dertleşmesi gerekecektir bu önderin. Kalıbımı basarım ki, dürüst davranan, geniş düşünen bir Zenci önder, Amerikalı siyahların sorunlarını çözüme kavuşturabilmek için daha değişik çıkış yolları önererek, daha geçerli düşünceler edinmiş olarak yurduna dönecektir. Herşeyden önce, bu Zenci önderler, yüksek mevkilerde bulunan birçok siyahın, özellikle Afrikalıların, başbaşa verip dertleşmeye başladıklarında, sorunu daha değişik olarak ele aldıklarını öğrenecek ve Zenci hareketini bütün varlıklarıyla desteklemeye, konuyu Birleşmiş Milletler'e getirmeye ve ivedilikle çözümlenmesini sağlamak için bütün ağırlıklarını koymaya hazır olduklarını memnunlukla anlayacaktır. Ama Afrikalı bu kişilerin tümü de çok iyi bilirler; Amerika'daki Zenciler öylesine parçalanmışlar, öylesine hiziplere ayrılmışlar ki, amaçlarının ne olduğunu kendileri bile doğru dürüst bilememektedirler. Bir daha tekrar edeyim ki, özellikle Afrikalılar bu noktaya tekrar ve tekrar değinmişler, yardıma ihtiyacı olduğunu açıkça bildirmeyen birisine, kardeş bilinen birisine yardımcı olmayı kimsenin göze alamayacağını, buna kimsenin cesaret edemiyeceğini anlatmaya çalışmışlardır bana. Hele bir de, yardıma ihtiyacı olan kişinin tutumlarından, yardım adına hiçbirşeyi kabul etmeyeceği anlaşılıyorsa, kimse bunun lâfını edemeyecektir elbet, kimse işbirliğine kendiliğinden yanaşmayacaktır.

Amerikalı siyah önderler'in en nazik sorunlarından birisi hayalgücü noksanlığıdır! Bu önderlerin düşünceleri, kitle yönetim bilgileri, varsa tabii, sınırlıdır; en azından bunların düşünceleri de bilgileri de beyazlarca kabul görmüş, beyazlarca öne sürülmüş noktaya dayanmaktadır temelde. Amerikan iktidar çevrelerinin Zencilerde görmek istemedikleri tek şey, Zencilerin enternasyonal olarak düşünmeye başlamalarıdır.

Amerika'daki siyah örgütlerde ve bu örgütlerin ileri gelenlerinde görülen en büyük eksiklik, Afrika'daki bağımsız uluslarla ve Amerika'nın siyah halkıyla doğrudan bir bağlantı kuramamış olmaları ve kardeşlik bağlarının temelini bir türlü atamamış olmalarıdır. Baksanıza, Kara Afrika'daki ülkelerin devlet başkanları, hemen hergün, Amerikalı siyahların verdikleri mücadelenin sürekli olarak dökümünü yapmaktadırlar. Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı, Afrikalılara, Amerika'daki

siyahların sorunlarının hızla 'çözüme kavuşturulmakta' olduğunu üstü kapalı olarak duyurma çabası içerisindedir sürekli; Afrikalılar buna mı inanısınlardı yani!

Amerikalı iki yazarın en çok satılan iki kitabı, Kutsal Belde'de Amerikan siyahlarına karşı gösterilen ilgiyi daha da artırmış, daha da genişletmiştir. Bunda, John-Griffin'in *Bencileyin Bir Siyah* adlı kitabının payı olduğu kadar, James Baldwin'in çevrilen kitaplarının da büyük payı vardır. John Griffin'in kitabını okumamışsınızdır belki; kitapta, bir beyaz olan Griffin'in tenini siyaha boyayıp Amerika'da geziye çıkması ve bir Zenci olarak geçirdiği iki aylık süre içerisindeki serencamı anlatılır; sonra Griffin, bu gezide karşılaştığı olayların sonuçlarını oturup kaleme almıştır. "Korku dolu bir deneydi bu!" demektedir Griffin bu seyahati için. Kutsal Dünya'da, çok beğenilen bu kitabı okumuş birçok kişinin, zaman zaman açığa vurdukları hayretlerini gizlemekten kendilerini alamadıklarına tanık oldum. Bu kitabı okuyan herkesin, bu konudaki kanılarında büyük bir değişiklik ve düşüncelerinde de alabildiğine bir genişleme görülmektedir. "Düşünün bir kez; sahte bir Zenci olarak altmış gün geçiren bir kişinin gördüklerine, korku dolu deneyler denmekteyse, Amerika'daki gerçek Zencilerin dörtyüz yıldan bu yana çektiklerine ne demek gerekecektir kim bilir, gerisini siz düşünün artık," demektedirler kitabı okuyanların çoğu.

Hep şükranla anacağım bir şeref bağışlamıştı bana: Ali Cenap Kral Faysal, kendisiyle başbaşa sohbet etmek üzere davet etmişti beni.

Odaya girdiğimde, uzun boylu, yakışıklı Kral Faysal yerinden doğruldu, bana doğru geldi. O anda duyduğum zihinsel tepkileri asla unutamam. Düşünebiliyor musunuz, dünyanın en önemli kişilerinden birisiyle karşı karşıyaydım o anda; alçakgönüllülüğünde ne derece samimi olduğu da, gösterdiği kadirbilirlikten hemen anlaşılıyordu. Kendi eliyle bir sandalya getirdi bana, karşı karşıya oturduk. Tercümanlığımızı, Protokol Bakanı Abdül Aziz Mescid yapmaktaydı; Mısır doğumlu bir Araptı ve Harlemli bir Zenciden hiç de farkı yoktu bu zatın.

Beni Devlet Konuğu olarak ağırlamakla, bana vermiş oldukları eşsiz payeden duyduğum sonsuz şükranları belirtmek amacıyla dilimin döndüğünce birşeyler söylemeye çalışıyordum, ama Kral Faysal sabırsızlıkla girdi araya. Bütün bunların, bir Müslümanın bir başka Müslümana göstermesi gereken konukseverlikten başka birşey olmadığını belirtti. Özellikle benim, Amerikalı bir Müslüman olarak değişik birisi olduğu-

mu ekledi. Bana karşı yaptığı herşeyi, sırf içinden geldiği için yaptığını söyledi, ve bunun ötesinde hiçbir nedene dayanmadığının anlaşılmasını istedi benden.

Kral Faysal konuşurken, içeriye bir hizmetçi sessizce süzüldü, getirdiği nadide çayları bırakıp çıktı. Oğlu Muhammed Faysal, Kuzey Kaliforniya Üniversitesi'nde okuduğu sıralarda, benimle Amerikan televizyonunda 'müşerref' olduğunu belirtti. Kral Faysal, Mısırlı yazarların Amerika'daki 'Siyah Müslümanlar' konusunda yazdıkları herşeyi okumuştu. "Bu yazarların yazdığı şeyler doğruysa, 'Siyah Müslümanlar'ın İslâm diye sarıldıkları şey, dalaletin ta kendisidir," dedi Kral Faysal. İslâm Cemaati'nin örgütlenmesine, yaygınlaşmasına çalışmaktan başka bir rolümün olmadığını, oniki yıldır da hep aynı rolde kaldığımı söyledim kendilerine. Hacca gelmekteki tek amacımın gerçek İslâm'ı tanımak olduğunu belirttim. "İsabet buyurmuşsunuz," dedi Kral Faysal, sonra da, İslâm üzerine yazılmış kitapların büyük bir çoğunluğunun İngilizce'ye çevrilmiş olduğuna değindi. Böylece, gerçeklerden haberi olmayan, ya da başkalarınca yanlış yollara saptırılan kişiler için hiçbir mazeret kalmıyordu ortada.

1964 Nisanının son günü, Lübnan'ın en büyük limanı ve başkenti olan Beyrut'a geçtim uçakla. Bir parçamı, Mekke-i Mükerreme'de bırakıp gitmiştim. Ve dönüşümde de Mekke'nin bir parçasını ebedi olarak yanıma aldım.

Şimdi de, önce Nijerya'ya, sonra Gana'ya uğramak üzere yola çıkıyordum. Ama Kutsal Belde'de tanıştığımız dostlardan birçokları, dönüşümde kendilerine uğramamı, birkaç günlüğüne de olsa bir mola vermemi istemişler, hattâ bunda hayli de ısrar etmişlerdi; kabul etmiştim ben de. Örneğin, dönüşte uğrayacağım ilk durak, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi olacaktı. Burada öğrencilere hitaben bir de konuşma yapacaktım, bunun için gerekli herşey çoktan hazırlanmıştı.

Amerika'dan ayrıldım ayrılalı, doğru dürüst uyku görmemişti gözlerim. İlk kez, Beyrut'taki Pamiye Sahil Oteli'nde doyasıya bir uyku uyuyordum. Sonra, yürüyüşe çıktım. Kutsal Belde'de geçirdiğim birkaç haftadan sonra kendimi oldukça dinç hissediyordum. İlk anda dikkatimi çeken şey, Lübnanlı kadınların kendilerine özgü giysileri, kendilerine

özgü tavırları oldu. Kutsal Belde'de oldukça gösterişsiz, tam kadına yaraşır bir biçimde yaşayan Arap kadınlarıyla karşılaşmıştım. Oysa burada hiç beklenmedik bir çelişkiyle karşı karşıya kalıverdim. Sokaklarda gördüğüm Lübnanlı kadınlar, yarı Fransız, yarı Arap bir görünüm içindeydiler; giysilerinden, davranışlarından, daha serbest, daha özgür gözükmeye çalıştıkları belli oluyordu. Lübnan'ın günlük yaşantısı üzerinde Avrupa'nın kesin etkisi açıkça görülebiliyordu. Buradan şu sonuca varıyordum: bir ülkenin ahlâkî durumu açısından güçlülük ya da zayıflık derecesini ölçebilmek için, yalnızca sokaklardaki kadınların giyim kuşamlarına, tutumlarına bir bakmanız yeterli olacaktır; özellikle genç kadınlara bakarak kesin bir yargıya varabilirsiniz.

Bir ülke üzerinde küçümsenemeyecek baskılar egemense, manevî değerlerde bir gerileme olacağı kesindir; büsbütün batmazlarsa tabi. Kuşkusuz, bu tür değişimlerin yansıması da herşeyden önce kadınlarda görülür, değişmez bir kural gibidir bu. Manevi değer diye birşeyin kalmadığı Amerika'daki kadınların durumları, en büyük kanıtıdır bu söylediklerimin. Ülkelerin pek çoğunda, belirli bir dengeye rastlanmamakta, bunun yerine, ama olumlu yönde, ama olumsuz yönde, bir aşırılık görülmektedir. Aslında, maddi gelişmelerle manevî değerlerin dengede tutulabildiği yerlerde, gerçek bir cennet oluşturulabilir.

Beyrut Üniversitesi'nde, Amerikalı siyahların gerçek durumlarını gözler önüne seren bir konuşma yaptım. Daha önceleri, kalabalık huzurunda konuşmaya alışmış tecrübeli bir konuşmacının, dinleyicilerinin göstereceği tepkileri kolayca sezebileceğini açıklamıştım. Konuşmam ilerledikçe, dinleyiciler içerisindeki Amerikalı beyazların tek yanlı ve kendilerini savunucu tutumlarını açıkça görüyordum, ama hiç ses çıkaramıyorlardı ve ben çürütülmesi olanaksız kanıtlar ileri sürdükçe de düşmanlıkları git gide azalıyordu. Ama Afrika asıllı öğrencilerin durumu bambaşkaydı; bu arada, işittikleri karşısında Afrikalıların takındıkları tavırları asla unutamam.

Sonradan, Amerikan gazeteleri, benim Beyrut konuşmamın bir 'kargaşa' doğurduğunu yazıyorlardı. Bunları okuduğumda hayretler içerisinde kalmıştım. Ne biçim bir kargaşaydı bu? Denizaşırı ülkelerden böylesine bir haberi hangi hayırsever muhabir ulaştırabilmişti, anlamıyorum. Beyrut'ta çıkan *Daily Star* baş sayfasında yer ayırmıştı benim konuşmama, ancak, 'kargaşa'dan falan söz ettiği yoktu bu gazetenin, böyle birşey yoktu ki zaten. Konuşma bittikten sonra, Afrikalı öğrencilerin

tümü de başıma üşüştüler, kıskıvrak kuşattılar beni; kucaklamak isteyenler imza isteyenler gırla gidiyordu. Amerika'da Zenciler bile böylesine bir anlayış ve kabulleniş göstermemişlerdir bana karşı, Afrikalılar bütün çekingenliklerini atmışlardı üstlerinden, daha gerçekçi düşünebiliyorlardı.

Beyrut'tan uçakla Kahire'ye geçtim, oradan da trenle İskenderiye'ye. Mısır'ın bir başka kenti oluyor burası. Nerde bir mola verecek olsam, hemen fotoğraf makinama sarılıyordum. Şimdi de, Nijerya'ya giden bir uçaktaydım.

1960 Olimpiyatları'na yüzücü olarak katılan pilotla konuşmamız bittikten sonra Afrikalı, hararetli bir politikacının yanına oturdum. Konuya kendisini öylesine veriyordu ki, neredeyse bağırırcasına konuşuyordu. "Halkın mayası büsbütün bozulmuşsa ve bunun önüne de bir türlü geçilemiyorsa, seçime meçime vakit kalmamış demektir artık!" Bağımsızlıklarını tam olarak elde etmeye çalışan yeni Afrika uluslarının, tartışmalara yol açan, düşünce ayrılıkları doğuran herhangi bir politik sisteme ihtiyacı olmadığını söylüyordu ve bu düşünce, savunduğu tezin nüvesini oluşturuyordu. "Halk ne bilsin seçimin ne demek olduğunu! Halk birşey bilmiyor, halkı bilinçlendirmekse, kültürlü önderlerin işidir herkesten çok."

Lagos'a vardığımda beni, İbadan Üniversitesi'nde görev yapan Profesör Essien-Udom karşıladı. Her ikimiz de çok memnun kalmıştık bu karşılaşmadan. Siyah Milliyetçilik adındaki kitabını hazırlarken, İslâm Cemaati'nde araştırmalar yapmak üzere Birleşik Devletler'e geldiğinde tanışmıştık kendisiyle. O akşam evinde, bazı profesörlerin ve önemli birçok kişinin de hazır bulunduğu bir yemek verdi şerefime. Yemek sırasında genç bir doktor, Harlem'de son zamanlarda beyazlardan bir kadının öldürülmesi üzerine New York basınının ateş püskürdüğünü belirtti ve bu olaydan haberdar olup olmadığımı sordu bana. Basının ağzına bakılırsa, birçokları, bu olayda doğrudan doğruya olmasa bile, dolaylı olarak benim parmağımın da bulunduğunu söylüyordu. Harlem'de bir konfeksiyon mağazası çalıştıran beyaz bir karı koca, bazı Zenci gençler tarafından saldırıya uğramışlardı ve kadın aldığı ağır yaralar sonunda ölmüştü. Bu Zenci gençlerden bazıları polisçe tutuklanmışlardı. Sorguları sırasında da. 'Kan Kardeşleri' adı altında yeni kurulmuş bir örgütün üyelerinden olduklarını açıklamışlardı. Söylentilere bakılırsa, bu gençler, bana katılmak üzere İslâm Cemaati'nden ayrılan Siyah Müslü-

manlarla sıkı bir ilişki içerisinde olduklarını açık açık söylemeseler bile, üstü kapalı olarak belirtmişlerdi.

Böyle birşeyin olduğunu ilk kez duyuyordum, ama buna hiç de şaşırmadığımı belirttim akşam yemeğinde hazır bulunan konuklara. Çünkü, Amerika'nın gettolarında hayvanlar gibi bir araya sıkışmış olarak yaşayıp giden ve kendilerine bir cüzzamlı gibi davranılan siyahlar arasında buna benzer şiddet hareketleri birgün nasıl olsa patlak verecekti. Fazla söze ne gerek vardı bu konuda. Söz konusu olayla beni itham etmelerininse, her olaydan sonra başkalarının günahını çekecek bir kurban bulmaya alışık olan beyazların tipik davranışlarından birisi olduğunu açıkladım. Hep böyle olmuştur şimdiye değin; siyahlar arasında ne zaman beyazların hoşuna gitmeyecek bir olay ortaya çıksa, beyazların gözleri olayın ana nedenine değil de, olayın ilk akla gelen kurbanına çevrilir hemen.

"Yalnızca 'Kan Kardeşleri'ni değil," dedim, bütün siyahları benim kan kardeşlerim olarak kabul ettiğimi söyledim. Beyazların işleri güçleri benim adımı kirletmektir, nasıl edip bir şekilde adımı kötüye çıkarmaktır; ama onların bu çabalarının sonucu oldukça ters bir yönde gelişmiştir. Bugün milyonlarca siyah, en azından Joe Louis'i saydıkları kadar sayarlar beni, dedim oradakilere.

İbadan Üniversitesi'nin salonunda konuşurken, Afrika'daki bağımsız ulusların, Afro-Amerikalıların sorununu hiç oyalanmaksızın Birleşmiş Milletler'de gündeme getirmeleri gerektiğine değinip konunun önemini anlattım. Amerikalı Yahudilerin politik, ekonomik ve kültürel açıdan dünya Yahudiliğiyle nasıl bir uyum içerisinde olduklarını anlattım ve tıpkı onlar gibi, Afro-Amerikalıların da dünyadaki bütün Pan-Afrikancılarla birleşmeleri gerektiğini vurguladım; benim kanımca, zaman o zamandı artık. Sonra dedim ki, "Biz Afro-Amerikalılar yaşantımızı bedensel olarak Amerika'da sürdürmeliyiz, tüm Anayasal haklarımızı elde etmek için yılmadan savaşmalıyız ama, öte yandan da, düşünsel ve kültürel olarak artık Afrika'ya 'dönmek' için var gücümüzle çalışmalıyız, biz Afro-Amerikalılar için şimdi en çok gerekli olan şey budur. Pan-Afrikanizm adı altında toplanan ve iyice işlerlik kazanan bir birlik oluşturmak zamanı gelmiştir artık bizim için."

Politik konulara daldığımızda, Afrikalı öğrenciler oldukça çapraşık sorulara boğuyorlardı insanı. Amerika'da benim diyen adamlardan bile beklemezsiniz bu tür soruları. Konuşma sırasında Batı İndia'lı yaşlıca

bir adam dikine doğrulup bana karşı veryansın etmeye başladı. Amerika'ya atıp tutmama dayanamamıştı anlaşılan; ne olduysa ondan sonra oldu işte. "Kes dırdırı! Kes dırdırı!" diye bağrışmaya, ıslık tutturmaya, yuhalamaya başladı bütün öğrenciler. Yaşlı Batı İndia'lı, öğrencilere de karşı çıkacak oldu ama, bazı öğrenciler yerlerinden fırlayıp adamın çevresini sarıverdiler. Adam öğrencilerin ellerinden zorlukla kurtulabildi. Böylesini hiç görmemiştim. Öğrenciler gene de hırslarını alamamışlardı, adamın ardına düşüp bahçe kapısına değin kovaladılar. (Daha sonra öğrendiğime göre, Batı İndia'lı bu vatandaş bir beyazla evliymiş, beyazların işlettiği bir şirketten iyi bir iş koparmak niyetindeymiş ve şirket de, bana arada bir gözdağı versin diye benim peşime takmış adamcağızı. Meğer adamın derdi başkaymış.)

Politikadan açılınca Afrikalıların duygularını frenleyemediklerine ve davranışlarını neredeyse bağnazlık derecesine vardırdıklarına son kez tanık oluşum değildir bu.

Daha sonra, öğrenci Birliği'ne de yolumuz düştü. Burada da soru üstüne soru yöneltiyordu bana öğrenciler. Bayağı bunalmaya başlamıştım ardı arası kesilmeyen bu sorulardan. Bunun yanı sıra, Nijerya Müslüman Öğrenciler Derneği'nin şeref üyeliğine kabul edildim: Üyelik kartım işte burada, cüzdanımın arasında duruyor: 'El-Hacc Malcolm X. Kayıt No: M-138.' Üyeliğimin kabul edilişinden sonra da yeni bir ad verildi bana: "Omowale'. Yoruba dilinde bu sözcük, 'yuvaya dönen yavru' anlamına gelmektedir. Bunu öğrendikten sonra, yaşantımda böylesine değerli bir payeye ermediğimi belirttim kendilerine.

O sıralarda, Barış Gönüllüleri'nin altıyüz kadar üyesinin Nijerya'da olduğunu öğrenmiştim. Barış Gönülllüleri'nin beyaz üyelerinden birçokları, kendi ırklarının Amerika'da yaptığı şeylerden dolayı fazlasıyla mahcup görünüyorlardı; benimle konuşurlarken bunu açık açık anlıyordum. Vakit buldukça konuştuğum Zenci Barış Gönüllüleri'nden dikkatimi en çok çeken, Fort Lauderdale'li (Florida) Larry Jackson olmuştu. Morgan Eyalet Üniversitesi'nden mezunmuş, Barış Gönüllüleri örgütüne 1962 yılında katılmış.

Nijerya radyosunda ve televizyonunda da birer konuşma yaptım. Haberleşme işleriyle uğraşan siyahlardan birçoklarının kendi haber ajanslarını kurabildiklerini anımsadıkça, buruk bir acıyla tüylerim diken diken olur sanki. Benimle mülakat yapmak üzere gelen pek çok muhabir arasında, Amerikalı bir Zenci de bulunuyordu, *Newsweek* der-

gisinden; adı Williams'dı. Afrika'nın her yerini dolaşmak istiyordu, en son olarak Başbakan Nkruma'yla bir görüşme yapmıştı.

Nijeryalı devlet memurlarının birçoklarıyla oturmuş sohbet ediyorduk, lâf arasında Birleşik Devletler Haber Ajansı'nın sürdürdüğü yoğun çalışmalara da değinildi bir ara. Olayları tamamiyle çarpıtmak için akla gelmedik yollar denemekte oldukça ustalaşmış olan ajansın, Afrikalılar arasında, Amerika'daki Zenciler her geçen gün hızla kalkınıyormuş ve ırk sorunu çok yakın bir gelecekte kökünden çözümlenecekmiş gibi bir izlenim bırakmak için elinden geleni ardına koymadığını söylediler. Yüksek mevkilerde görev yapan birisi dedi ki bana, "Bizim tahsil görmüş önderlerimiz ve halktan niceleri gerçekleri tam tersinden görmekteler." Sürdürdü konuşmasını; "Birleşik Milletler'de görev yapan Afrikalı diplomatların 'diplomatik maskeleri'nin arkasında koca bir gerçek yatmaktadır. Beyazlar, Afrika kökenli halkları bölük bölük parçalamak, gerek fizyolojik gerekse ideolojik olarak birleşmelerini engellemek için durmaksızın ikiyüzlülük yapmakta, gizli fesat anlaşmaları imzalamaktadırlar."

Sonra da aynı kişi, "Söyler misiniz bana, Kuzey, Güney ve Orta Amerika'da seksen milyonu aşkın Afrika asıllı insan bulunduğunun farkında olan kaç kişi vardır ülkenizde?" diye sordu bana.

"Afrika kökenli bütün insanlar birer kardeş olarak birleştikleri gün, göreceksiniz, dünyanın gidişi birden değişecek!" diye tamamladı konuşmasını.

Amerikalı siyahlar içerisinde, siyahlar adına böylesine evrensel düşünebilen bir kişiye rastladığımı söylesem, yalan olur.

Nijerya'nın Lagos kentinden Gana'nın Akra kentine geçtim uçakla.

Sanırım, kara kıtadaki ülkeler içerisinde doğal güzellik ve zenginlik açısından Gana en ileri düzeydedir. Halkının durumu da oldukça iyi. Ülkelerini Pan-Afrikanizm'in ocağı kabul etmekteler ve haklı olarak gurur duymaktalar bundan.

Uçaktan dışarıya adımımı atar atmaz, sinirime dokunan birşeyle karşılaştım. Amerikalı kızıl suratlı bir beyaz beni hemen tanıdı; yanıma sokularak elimi kapmak cesaretini gösterebildi. Konuşurken sözcükler tek tek süzülüyordu ağzından. Alabama'lı olduğunu söyledi ve birlikte bir akşam yemeği yemek için beni evine davet etti!

Kahvaltı için aşağıya indiğimde, otelin yemek salonunun beyazlarla tıklım tıklım dolu olduğunu gördüm. Sanki Afrikalı garsonların kulakları sağırmış gibi, adamlar hiç çekinmeksizin, Afrika'nın eldeğmemiş

yeraltı zenginliklerinden konuşuyorlardı. Amerika'da siyahların üzerine polis köpekleri saldırtanlar, kendi kardeşleri olan beyazların kiliselerinin kapılarına kilit vururken, siyahların kiliselerine bombalar yağdıran bu adamlar değil miydi? Ve bir zamanlar bu topraklar üstünde talanlara girişen, siyahları anayurtlarından zorla çıkarıp köleleştiren bu beyazların ataları değil miydi? Şimdi hangi yüzle gezinebiliyordu bu adamlar bu topraklar üstünde. Kahvaltı yaparken hep bunları düşünüyordum, yediğim zehir olmuştu.

İşte orada, Gana yemekleriyle dolu o masa başında vermiştim kararımı. Afrika'da bulunduğum sürece, ağzımı her açışımda, Afrika'yı bir kez daha sömürmek amacıyla buralara değin gelen bu yılışık beyazlara haddini bildirecek, hiç dirlik vermeyecektim. Bir zamanlar Afrika'nın insan gücünü sömüren bu adamlar, şimdi de Afrika'daki maden yataklarına dikmişlerdi gözlerini.

Bu tür davranışlarımın, Kutsal Belde'de öğrenmiş olduğum gerçek kardeşlik anlayışıyla da çelişen bir yanının bulunmadığını biliyordum. Benim düşüncelerimi temelinden değiştiren 'beyaz' derili Müslüman kardeşlerim, yeryüzündeki gerçek kardeşliğin ne demek olduğunu da göstermişler, tıpkı bir kardeş gibi davranmışlardı bana. Ve gene biliyordum ki, siyahlara karşı gerçek bir kardeşlik duygusu besleyen Amerikalı bir beyaza rastlamak büsbütün olanaksızdı. Bakmayın siz siyahların yüzlerine karşı sırıtıp durduklarına.

Gana'ya bağlı küçük bir koloni vardır, Amerika'dan kaçıp gelen Afrika asıllılar oturur burada. Görünüşüne bakılırsa, yazar Julian Mayfield onların tek önderi durumunda. Mayfield'a telefon etmemle, kendimi evinde bulmam bir oldu. Oraya vardığımda, Amerika'dan kalkıp gelmiş ve buraya yerleşmiş kırk kadar siyahla daha karşılaştım: benim gelmemi bekliyorlarmış hepsi de. Birçok işadamları, Brooklyn'lilerin eski militanlarından Dr. Robert E. Lee gibi çeşitli meslek erbabı da vardı aralarında. Doktorla karısı dişçilik yapıyorlardı, Birleşik Devletler vatandaşı olmaktan kesinlikle vazgeçmişlerdi. Daha başka, Alice Windom, Maya Angelou Make, Victoria Garvin ve Lelslie Lacy gibi adları da sayabilirim. Ayrıca bir de, kendi aralarında 'Malcolm X Kurulu' oluşturduklarını belirtmek isterim. Son zamanlardaki toplumsal olayların, umulmadık gelişmelerin başdöndürücü hızı içerisinde bana destek olmak amacıyla böyle birşeye başvurmuşlardı.

Dönüşte Afrika'ya da uğradığımı öğrenen Afrika basınının, ben oradayken yayınladığı haberlerden bir kısmını hâlâ saklıyorum, çantamdadır:

"Ganalılarca, en azından Güneyin köpekleri kadar, ateş püsküren hortumlar kadar, sığır sürüleri kadar, meydan dayakları kadar ve beyazların çirkin, nefretten burkulmuş yüzleri kadar bilinen bir isimdir Malcolm X.."

"Malcolm X'in kavganın uluortasına atılmaya karar vermesi; hayvanca muamele gören, zora karşı zor kullanamayan pasif direnişin sönük manzarası adına umut verici bir haberdir..."

"Şu inkâr edilemez bir gerçektir ki, Dr. Du Bois'nın Gana'ya gelişinden bu yana, hiç bir artniyet beslemeksizin Afrika'yı ziyarete gelen Afro-Amerikalı ve ülke çapında şöhrete sahip tek önder, kuşkusuz Malcolm X'tir. Umarız, mücadelemizde yeni bir dönemin başlangıcı olur bu adım. Buna biz de en azından Dışişleri Bakanlığı kadar umut bağladığımızı açıkça belirtmek isteriz."

Bir başka haber daha: "Malcolm X bizim en önemli ve en militan önderlerimizden birisidir. Halihazırda bir savaş içerisinde olduğumuzu unutmayalım. Düşman güçler, kendisine kara çalmak ve itibarını sarsmak için ellerinden geleni yapacaklardır elbet..."

Amerika'nın tam altıbin mil uzağında kalan bir yerde böylesine tepkiler gösterildiğini aklım bir türlü almıyordu! Bu ne kabuldü böyle! Hattâ basın görevlileri, bütün masraflarımı kendi ceplerinden karşılamayı kararlaştırmışlardı, itiraz etmek istiyordum ama dinleyen bile yoktu beni. *Gahanaian Times*'ın başyazarı T.D. Baffoe; *Spark*'ın yazı işlen Müdürü ve Pan-Afrikan Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreteri Kofi Batsa; Gana Haber Ajansı'nın Müdürü G.T. Anim; Mr. Cameron Duodu ve daha birçokları sayılabilir bunlar arasında. Bütün bunlara karşılık olarak teşekkür etmekten başka birşey de gelmiyordu elimden. Sonra, Julian Mayfield'ın Puerto Rico'lu sevimli karısı Ana Livia'nın (Akra'daki bölge sağlık programında görevliydi) kendi eliyle hazırladığı yemek masasına oturduğumuzda, Amerika'dan kaçıp Anayurt Afrika'ya sığınmış olan siyah göçmenlerin merakları giderek artıyor ve ardarda sordukları sorularla beni iyice bunaltıyorlardı.

Keşke mümkün olsaydı da, Gana'da benim adıma düzenlenen ardı arkası kesilmeyen o randevular sırasında gözlerimin gördüklerine, kulaklarımın duyduklarına ve içimde ayaklanan duygulara Amerikalı her siyah ortak olabilseydi. Bütün bunları bir bir belirtmekteki amacım, bu insanların adını duydukları birisine karşı, sıradan bir birey olarak benim kişiliğime karşı göstermiş oldukları yakın ilgiyi vurgulamak değil-

dir tabi. Bana gösterilen ilginin tek nedeni, olsa olsa, beni, Amerika'da mücadele veren tüm siyahların bir sembolü, bir temsilcisi olarak kabul etmeleridir; siyahlarca sayılıp sevilme şerefine ermiş olmamdan geliyordu bütün önemim.

Salonun tıklım tıklım dolduğu bir basın toplantısında, biliyordum ki, bana yöneltilecek ilk soru, Elijah Muhammed'le, İslâm Cemaati'yle aramızın ne yüzden açıldığını deşeleyen bir soru olacaktı. Afrikalılar, Elijah Muhammed'in Arizona'da görkemli bir saray yaptırdığı yolunda birçok söylentiler duymuşlardı. Bunun düpedüz bir yalan olduğunu belirttim ve herhangibir açıklamadan da özellikle kaçındım. Anlaşmazlığımızın yalnızca, politik birtakım ayrılıklardan ve insanlık haklarımızı elde edebilmek için dindışı bir tutum izlemekten ileri geldiğini söyledim. Toplumsal ve ahlaksal bir canlanmanın öncülüğünü ettiği, büyük ölçüde psikolojik bir diriliş eylemine giriştiği için İslâm Cemaati'ne son derece saygı duyduğumu ve Elijah Muhammed'in Amerikalı siyahlar üstündeki etkisinin asla inkâr edilemeyeceğini belirttim.

Toplantıda hazır bulunan basın mensuplarına özellikle, Afrikalılarla Afro-Amerikalılar arasındaki bağların sağlamlaştırılmasının, alış verişin hızla artırılmasının kaçınılmaz olduğunu anlatmaya çalıştım. Her iki kesimin de verdiği mücadelenin birbirinden ayrı olarak düşünülemeyeceğini vurguladım. Hiç aklımdan çıkmaz, bu toplantı sırasında 'Zenci' sözcüğünü ağzımdan kaçırmıştım ve hemeninde düzeltmişlerdi bu yanlışı, nazikçe. "Bu sözcük pek iyi karşılanmaz burada Mr. Malcolm X, Afro-Amerikalılar deyimini kullanmak daha yerinde ve daha anlamlıca bir şey olacaktır sanırım." Bağışlamalarını diledim kendilerinden. Öyle sanıyorum ki, Afrika'da bulunduğum sürece de, ondan sonra bir daha kullanmadım 'Zenci' sözcüğünü. Amerika'daki 22 milyonluk Afro-Amerikalının, Afrikalılar yararına bulunmaz bir güç olduğunu; tabi, bunun karşılığı olarak da Afrikalıların, Amerika'daki iğrenç ırk ayırımına dur diyebilmek için politik düzeyde ağırlıklarını koyabileceklerini ve koymaları gerektiğini söyledim. "Güney Afrika'da egemen olan ırk ayrımlarına ve Portekiz'in Sömürgesi olan yerlerdeki yoğun baskılara karşı bütün Afrika bir araya gelmiştir," dedim. "Ama tüm bu gelişmeler Amerika'nın yararına olmasaydı, Fransa, Britanya, Salazar, Verwoerd bir gün bile dayanamazlardı. Bu yüzden, Washington'dakileri kendi keyiflerine bıraktıkça, hiçbir şeyin üstesinden gelemeyeceğinizi kesinlikle bilmelisiniz."

Dışişleri Bakanlığı görevlilerinden G. Mennen Williams'ın resmi bir görevle Afrika'da bulunduğunu biliyordum. Dedim ki, "Şu sözüm kulağınıza küpe olsun; Afrika'ya gelen Amerikalı memurların hiçbirisine de güveneyim demeyesiniz sakın. Bakmayın burada sizin yüzünüze karşı tebessüm dağıttıklarına, yurdumuzda bize hiç de böyle davranmazlar." Sonra, benim öz babamın, bir zamanlar G. Mennen Williams'ın Valilik yaptığı eyalet olan Michigan'da, beyazlar tarafından acımasızca öldürülüşünü anlattım.

Gana Kulübü'nde pek çok basın görevlisinin ve ileri gelen bazı kişilerin hazır bulunduğu bir toplantıya, onur konuğu olarak katıldım. Amerikalı siyah yazarlardan müteveffa Richard Wright'ın güzel, narin yapılı, kadife sesli kızı Julia'nın evine konuk olmuştum. Julia'nın Fransız asıllı genç kocası Ganaca bir gazete çıkarıyordu. Sonraları, Richard Wright'ın dul kalan karısı Ellen'le ve küçük kızı Rachel'le de Paris'te karşılaşmıştık.

Büyükelçileri ziyaret edip, kendileriyle makamlarında konuştuk. Cezayir Büyükelçisi, kendisini herşeyiyle birlikte saldırganlığa adamış birisi gibi bir izlenim bıraktı bende. Dünyadaki ezilen tüm halkların sorunlarını temelinden çözebilmek için tek yolun devrim olduğunu savunuyordu ve başka birşeyi de gördüğü yoktu gözü. Hararetle savunduğu bu görüşünün kapsamına, yalnızca Cezayirlileri almıyordu; bütün Afro-Amerikalılar için ve dünyanın neresinde olursa olsun ezilen herkes için bu yolu öneriyordu. Çin Büyükelçisi Mr. Huang Ha, oldukça nazik davranan birisiydi, ama bunun bir damarında militanlık vardı. Batının, Afrika'daki ulusları ve Afrika kökenli bütün halkları parçalamak için çırpınıp durduğunu söylüyordu da başka birşey söylemiyordu. Nijerya Büyükelçisi'yse, Amerika'da yaşayan Afro-Amerikalıların yürekler acısı durumuyla çok yakından ilgileniyordu. Yüksek öğrenimini Washington'da tamamlamıştı, ayrıca uzun süre de kalmıştı bu kentte; bunun sonucu olarak, Amerikalı siyahların çektiklerini gözleriyle görmüştü. Aynı cümleden olarak, çok cana yakın birisi olan Mali Büyükelçisi, Birleşmiş Milletler görevlisi olarak New York'ta bulunmuştu bir süre. Britanya Guianası'ndan Dr. Makonnen'la bir kahvaltıda birlikteydik. Pan-Afrikan birliğinin kapsamına bütün Afro-Amerikalıların da katılması gerektiğini tartıştık kendisiyle. Ve Gana'nın Kültür Bakanı Nana Nketsia'yla da, Afro-Amerikalıların çeşitli sorunlarını dile getirdik.

Bir keresinde, otelime döndüğümde New York'tan bir telefon gelmiş beni bekliyordu. Amerikan Radyo-Televizyon Kurumu'ndan Mal Goode arıyordu. Mal Goode telefonda, 'Kan Kardeşleri' hakkında, Zencileri silahlandırma kulüpleri hakkında ve Amerikan basınında benim parmağımın olduğu belirtilen birçok olay hakkında sorular sordu bana. Ve ben de hırıltılı sesler çıkararak çalışan teybine tek tek söyledim düşündüklerimi.

Gana Üniversitesi'nin Büyük Salon'unda, Afrika'da karşılaştığım en büyük kalabalığa sesleniyordum. Öğrencilerin çoğunluğu Afrikalıydı, ama beyazların sayısı da az değildi. Bu kalabalık huzurunda, Amerika'daki ırklar arasındaki ilişkilerin sanıldığı gibi olmadığını anlatabilmek ve Birleşik Devletler Haber Ajansı'nın bu konuda yaymaya çalıştığı haberlerin tümüyle gerçek-dışı olduğunu kafalara sokabilmek için konuya var gücümle yüklenmeye çalışıyordum. Afro-Amerikalıların düştükleri durumun gerçek yanlarını yansıtma konusunda bütün iplerin, beyazların ellerinde bulunduğuna parmak basmak istiyordum. Sözlerimi genellikle, dinleyiciler arasındaki beyazlara yöneltiyordum.

"Bunca beyazın, bunca siyaha karşı böylesine iyi davrandığını görmedim asla; Afrika'da Afro-Amerikalılar kaynaşmak için mücadele vermekteler nicedir. Buraya -Afrika'ya- gelip, Afrikalılar karşısında sizin nasıl davrandığınızı bir görmeliler. Burada gerçekten bir kaynaşma söz konusu olabilir. Ama Amerika'daki siyahlara da böylesine cana yakın davrandığınızı söyleyebilir misiniz şu gördüğünüz Afrikalılara? Hayır, bunu söyleyemezsiniz işte! Ve şu gördüğünüz Afrikalıları candan sevmeniz için de bir neden yoktur aslında; ama sizin kesinlikle sevdiğiniz birşey varsa, o da; toprak altında yatan madenleridir Afrika'nın..."

Bir akşam, Ganalı birçok yetkiliyle oturmuş ordan burdan konuşuyorduk. Hepsiyle de önceden tanışmıştık bunların; Gana Millet Meclisi Başkanı ve Milli Savunma Bakanı Sayın Kofi Baako'nun şerefime verdiği bir yemekteydi bu tanışmamız. Duyduğuma göre, Dr. W.E.B. Du Bois'nın Gana'yı ziyaret edişinden bu yana, bir yabancı için ilk kez böylesine görkemli bir kabul töreni hazırlanıyordu. Bir yanda müzik, bir yanda dans, bir yanda tadına doyum olmayan Gana yemekleri. Partiye gelenlerin bir kısmı, bir kenara çekilmiş konuşuyorlardı; aynı gün sabahleyin bir parti daha verilmiş de ABD Büyükelçisi Mahoney bu partide, hiç görülmedik bir neşeyle doluymuş ve benim söylediklerimi yalanlamak istercesine samimi davranabilmek için didinip durmuş. Konuklar

bunu anlatıp anlatıp gülüşüyorlardı kendi aralarında. Sonra adam, elime geçen her fırsatta Amerika'daki gerçekleri su yüzüne çıkarmamı önleyebilmek için de birşeyler tasarlıyormuş.

Derken, düşlerimde bile karşılaşsam inanamayacağım bir davetle karşı karşıya kaldım. Gana Parlamentosu'nda, üyelerin karşısına geçip de konuşma yapacağımı hayalime bile sığdıramazdım doğrusu.

Sözü pek uzatmak istemedim, öz konuştum: "Amerika'daki siyah kardeşlerimiz sopalar altında inlerken, alanlarda köpekler tarafından parçalanırken, Portekiz'le, Güney Afrika'yla uğraşmanın sırası mı şimdi?" Amerika'da olup bitenler karşısında Afrikalıların yani siyah kardeşlerimizin böylesine ilgisiz durmalarının tek nedeninin, Amerikan hükümetinin yoğun propagandaları sonucunda, olaylar hakkında yanlış bilgiler elde etmeleri olduğunu belirttim.

Konuşmamın sonunda, "Evet!" diye bir ses yükseldi. "Afro-Amerikalıları gerekirse her bakımdan desteklemek isteriz... Kafalarımızla, bedenlerimizle, bütün varlığımızla"

Gana'da -ya da daha doğrusu Kara Afrika'da diyeyim- şahsen beni en çok sevindiren şey, Şato'da aralarında Osagyefo Dr. Kwame Nkruma'nın da bulunduğu bir dinleyici karşısına çıkmak oldu.

Kendisini görmeden önce Nkruma'nın kişiliği hakkında epeyce sorup soruşturmuştum. Bütün Ganalıların, önderlerine karşı besledikleri sonsuz güveni gördükçe saygım artıyordu. Önderlerine karşı besledikleri bu saygıyı gözlerimle gördükten sonra, bağımsızlığına kavuşmuş olan siyahlara iyice imrenmeye başlamıştım. Sonra. Dr. Nkruma'yı makamında ziyaret ettim. Kapıdan girdiğimi görünce, salonun en dibindeki koltuğundan kalkıp beni karşılamaya koştu. Dr. Nkruma'nın sırtında, herkesin giyebileceği bir elbise vardı, elini bana uzatırken sevimli yüzüne bir tebessüm yayılmıştı. El sıkıştık. Bayağı bir sedire oturup konuştuk. Bir zamanlar, öğrencilik yıllarında, Amerika'da uzun süre kaldığını biliyordum. Amerika'daki siyahların hangi koşullar altında yaşantılarını sürdürdüklerini geniş geniş anlatmaya gerek yoktu kendisine; her şeyden haberi vardı. Afrikalıların ve Afrika kökenli insanların birleşebilmeleri üzerinde durduk daha çok. Pan-Afrikanizm'in yalnızca Afrikalılar için değil, Afrika kökenli tüm halklar için de en kestirme bir çözüm yolu olduğu görüşünü her ikimiz de benimsedik. Dr. Nkruma'nın davranışlarını çok sevimli, çok samimi, ve görüşlerini de çok tutarlı buldum. Sohbetimiz sırasında vakit ne de çabuk geçivermişti! Bir-

leşik Devletler'e döndüğümde, Afro-Amerikalılara en içten saygılarını ileteceğimi söyledim kendisine.

Aynı gün öğleden sonra otuzdokuz mil uzaklıktaki Winneba'da Kwame Nkruma İdeoloji Enstitüsü'nde de bir konuşma yaptım. Burada, Gana Kültür Devrimi'ni hızlandırmak amacıyla ikiyüz öğrenci eğitim görmekteydi, ve genç Afrikalılardaki politika tutkusunun son derece şaşırtıcı örneklerinden birisine de burada tanık oldum. Konuşmamızı bitirmiştik, sorulu-cevaplı tartışma bölümüne geçtik hemen. Afro-Amerikalı birkaç genç yerlerinden doğruldu; onları, burada kimsenin tanımadığı belliydi. "Amerikalı bir Zenciyim," diye tanıttı kendisini. Konuşmalarından anlaşıldığına göre, Amerikalı beyazları üstü kapalı savunmaya çalışıyordu. Afrikalı öğrenciler de bunun üzerine, genci yuhalamaya başladılar. Hakaretin bini bir paraydı. Konuşma biter bitmez de öğrenciler adamın peşini bırakmak niyetinde değillerdi; hemen çevirdiler etrafını, "Rockefeller'a mı çalışıyorsun?" "Çocukları ayartmayı sil kafandan!" (Adamın mesleği, ortaokul öğretmenliğiydi, bir Amerikalı aracılığıyla girmişti bu işe.)...

Çin Büyükelçisi ve karısı Bayan Huang Ha, benim şerefime resmi bir yemek verdiler. Konuklar arasında Küba ve Cezayir Büyükelçileri de bulunuyordu. Bayan W.E.B. Du Bois ile de burada tanıştım. Yemekten sonra, üç tane film gösterildi. İlk film, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun Ondördüncü Yıldönümü kutlama törenlerinde çekilmiş renkli bir filmdi. Bu filmde, Kuzey Carolinalı eski Afro-Amerikalı militanlardan Robert Williams'a da geniş yer verilmişti. Amerikalı siyahların haklarını elde edebilmeleri, kendilerini savunabilmeleri için silahlarını kuşanıp meydana çıkmaları gerektiğini söylemesi üzerine, soluğu Küba'da almıştı ve o gündür bu gündür de orada yaşıyordu Williams. İkinci film, Afro-Amerikalıların kavgasını Çin halkının canla başla desteklediklerini konu alıyordu. Filmde, Başkan Mao Ze-Dung'un bu desteklerle ilgili olarak verdiği demecini belgeleyen sahnelerin yanı sıra, beyazların herkesçe bilinen vahşetlerinin tiksindirici örnekleri ve sosyal haklarını elde edebilmek için Amerika'nın çeşitli kentlerinde gösteriler düzenleyen siyahlara karşı gerek polis gerekse halk tarafından yapılan işkencelerin bir kısmı da yer alıyordu. Son filmi de, Cezayir Devrimi'nin dramatik görüntüleri oluşturuyordu.

'Malcolm X Kurulu'ndaki arkadaşlar, beni, Çin Büyükelçiliği'ndeki yemekten hemen sonra apar topar alıp, Basın Kulübü'nde adıma düzen-

lenen bir gece toplantısına götürdüler. Dansa düşkün Gana'lı sosyetelerle ilk karşılaşmam oluyordu bu toplantı. Herkes neşeden dört köşeydi ve taşkınlık içindeydi. Kısa bir konuşma yapmaya zorladılar beni. Burada da, Afrikalılarla, Afro-Amerikalılar arasındaki birliğin vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğuna değindim yeniden. Kendimi tutamıyordum sanki, kalbimde ne varsa döktüm ortaya; "Evet dansediniz! Eğleniniz! Ama bunları yaparken de, Mandela'yı unutmayınız, Sobokwe'yi unutmayınız! Mezarında ebedi istirahata çekilmiş olan Lumumba'yı unutmayınız! Unutmayınız zindanlarda çürüyen Güney Afrikalıları!"

Sonra dedim ki, "Niçin benim de dansetmediğimi merak ediyorsunuzdur, kimbilir? Çünkü, Birleşik Devletler'deki yirmiiki milyonluk Afro-Amerikalının bir an olsun aklınıza gelmesini istiyorum!"

Ertesi sabah, bir Cumartesiydi, Cassius Clay'ın, kafilesiyle birlikte bulunduğumuz kente geldiğini öğrendim. Havaalanında görülmemiş bir kalabalık tarafından karşılanıyordu. Cassius Clay, Elijah Muhammed'in İslâm anlayışını benimsemeyi yeğlediğinden, umulmadık bir zamanda karşı karşıya gelmemizin kendisine epey sıkıntı vereceğini düşünüyordum. Bana göre hava hoştu, ama adım gibi biliyordum ki, Cassius'un benimle ilişki kurması, görüşüp konuşması yasaklanmış olmalıydı. Cassius pek iyi bilirdi ki, şimdilerde peşini hiç bırakmayan, kendisine toz kondurmayan tüm bu insanların hiçbirisi de ortalıkta yokken Cassius'un yanında ben vardım; önceki maçında bu insanların hiçbirisi de kendisine en ufak bir şans tanımazken ben onun kazanacağına bütün kalbimle inanıyordum ve herşeyimi adamıştım kendisine. Güç durumda kalmasın diye, Cassius'la karşılaşmaktan elimden geldiğince sakınmaya karar verdim.

Aynı gündü. Öğleden sonra, Nijerya Yüksek Komiseri El-Hacc İsa Veli tarafından, benim şerefime bir öğle yemeği verildi. Zâtı âlîleri; gözlüklü, kısa boylu, oldukça dostsever birisiydi. Washington'da yirmi yıl kalmıştı. Yemekten sonra Zâtı âlîleri, Amerika'dayken karşılaştığı dayanılmaz ırk ayrımını, edindiği Afro-Amerikalı dostlarını anlattı konuklara. Daha sonra da, Afrikalılarla Afro-Amerikalılar arasındaki ilişkilerin durumunu bir de kendisi değerlendirdi.

Zâtı âlîleri, yemeğe katılan konuklara, Amerikan dergilerinden *Horizon*'ın epeyce kabarık ve özenle hazırlanmış sayılarından birisini gösterdi. Bu sayıda, Princeton Üniversitesi'nden Dr. Moorroe Berger'in İslâm Cemaati hakkında kaleme aldığı bir yazısının ilk bölümüne sayfa-

larını açıyordu dergi. Sayfanın birisini boydan boya benim fotoğrafım kaplamıştı; karşı sayfayı da gene boydan boya, Nijeryalı, yakışıklı, güçlü-kuvvetli, heybetli bir Müslümanın yüzlerce yıllık renkli bir resmi kaplıyordu.

"Bu fotoğraflara baktığımda, her ikisinin de aslında tek kişi olduğunu düşünürüm," dedi Zâtı âlîleri. "Ayrıldıkları tek nokta, giyim-kuşam; ve birisi Amerika'da doğmuş, ötekisiyse Afrika'da.

"Bunun için, kardeş olduğumuzu cümle âlem bilsin diye, El-Hacc Malcolm X'e huzurunuzda, bu fotoğrafta gördüğünüz Nijeryalının giydiği cübbenin aynısını hediye ediyorum."

Zâtı âlîleri o zamanlar, mavi renkli, görkemli bu cübbeyle bir de portakal renginde bir sarık vermişti; epeyce duygulanmıştım bu davranış karşısında. Sarığı kendi eliyle güzelce yerleştirmek istemişti başıma, kısa boylu olduğu için iyice eğilmek zorunda kalmıştım. Zâtı âlîleri El-Hacc İsa Veli, Kur'an-ı Kerim'in iki ciltten oluşan çevirisini de armağan etmişti bana o zamanlar.

Anısını hâlâ bir türlü unutamadığım bu öğle yemeğinden hemen sonra, Bayan Shirley Graham Du Bois arabasıyla evine götürdü beni. Böylece, merhum eşi, ünlü W.E.B. Du Bois'nın son günlerini geçirdiği yerin fotoğrafını çekmek şansına kavuştum. Bayan Du Bois, daha çok eğitime ağırlık veren Gana Televizyonu müdürüydü ve aynı zamanda yazarlığı da vardı. Dediğine göre, Dr. Du Bois Gana'ya geldiğinde, Dr. Nkruma, artık yaşlanmaya yüz tutmuş olan bu koca militana, Afro-Amerikalı bu büyük bilgine, görülmedik bir tören hazırlamış ve daha sonra da dile benden ne dilersen hesabı, her isteğini memnunlukla yerine getirmeye çalışıyormuş. Bayan Du Bois'nın konuşması ilerledikçe bana anlattıklarına göre, Dr. Du Bois'nın takati artık iyice kesilmeye başladığında, Dr. Nkruma kendisini ziyarete koşuyor hemen. Ölümünün yakın olduğunu her ikisi de biliyor tabiî; dostunun bir ayağı çukurda olduğu için, helâllaşıyorlar ve Dr. Nkruma gözyaşlarıyla ayrılıyor oradan.

Gana'da karşılaştığım olaylar içerisinde sözünü etmeye değer bulduğum bir başka şey de, Küba'nın Gana Büyükelçisi, Zâtı âlîleri Mr. Armando Entralgo Gonzalez tarafından benim şerefime verilen partidir. Ertesi sabah -günlerden Pazardı- 'Malcolm X Kurulu', beni havaalanına götürmek üzere, kaldığım otele gelmişti. Otelden çıkarken, kafilesindeki birkaç arkadaşıyla birlikte sabah yürüyüşünden dönen Cassius Clay'le karşılaştık. Cassius, gözlerine inanamamışçasına baktı bir an,

sonra kendisine gelebildi ve diliyle dişinin arasında "Nasılsınız?" gibi bir şeyler mırıldandı. O anda, hayatının akışını değiştiren o maçtan önce kendisiyle nasıl da senli benli olduğumuzu anımsadım birden. İyi olduğumu söyledim karşılık olarak; pek bilmiyorum ama öyle birşeydi işte; ve sonra, kendisinin de sanırım iyi olduğunu, öyle olmasını bütün kalbimle istediğimi belirttim. Daha sonra Cassius'a bir telgraf çektim. Gittiği her yerde Müslümanların kendisini ne kadar sevdiklerini gözünden kaçırmayacağını; bunun için de, başkalarına alet olmak gibi, başkalarının ağzına bakmak gibi, yıldızını söndürücü davranışlardan sakınacağınıumduğumu belirttim.

Akra havaalanında 'Malcolm X Kurulu'ndaki arkadaşlarla vedalaşıyorduk; o sırada beş büyükelçiyi taşıyan bir araba çıkageldi; beni uğurlamak için gelmişler!

Artık bir tek sözcük bile çıkmıyordu ağzımdan.

Liberia'nın başkenti Monrovia'da bir iki gün kalmak istiyordum. Uçakta düşündüklerim, belleğimden hiçbir zaman silemiyeceğim Kutsal Belde'de gördüklerimden sonra en unutulmaz şeylerdi bence. Afrika, birbiri ardından durmaksızın sökün eden bir uyanış dönemine girmişti artık. Doğal zenginliklerinin kıymetini anlıyordu artık Afrika, yavaş yavaş kendisine dönüyordu, kendi gücünün farkına varıyordu, dünyanın kaderini etkileyecek olan rolünün bilincine varıyordu Afrika.

Monrovia'dan, Senegal'in başkenti Dakar'a geçtim Havaalanında Amerikalı bir Müslümanın aralarında bulunduğunu öğrenen Senegalliler, benimle el sıkışabilmek için sıraya geçmişlerdi, imza dağıtıyordum herkese. "Halkımız Arapça konuşmasını bilmez, ama kalbimiz İslâm için çarpmaktadır," dedi bir Senegalli. Ben de onlara, Afro-Amerikalı Müslüman dinkardeşlerinin de bu minval üzere olduğunu söyledim.

Dakar'dan, Fas'a geçtim. Bir gün kaldım orada. Meşhur Casbah'ı ziyaret ettim. Tarihçesini bilmelisiniz; ülkede dediği dedik olan beyaz Fransızlar, karaderili yerlilerin Kazablanka'da her istedikleri yere girip çıkmalarına, her istedikleri yerde gezip dolaşmalarına izin vermediklerinden, yerliler ister istemez belli bir yerde toplanmaya başlamışlardı ve bunun sonucu olarak bir getto ortaya çıkmıştı. Casbah, binlerce ve binlerce boynu büyük yerli halk, bu gettoda çok acınılacak bir yaşantı içerisindeydiler ve kıran kırana bir yığılma vardı. New York Harlem'i nasıl meydana gelmişse orası da aynı şartlarla meydana gelmişti. Harlem de Amerika'nın Casbah'ı değil mi zaten?

19 Mayıs 1964 günü otuzdokuzuncu doğum yılıma rastlayan Salı günü indim Cezayir kentine. Köprünün altından çok sular akmıştı o yıllarda. Gene de, bir düzine insanın yapacağından daha fazlasını yaptım sayılır. Aletti Oteli'ne gitmek üzere bindiğim taksinin sürücüsü, bir zamanlar Fransızların yaptığı gaddarlıkları ve bundan kendi yakasını kurtarabilmek için giriştiği bireysel çabalarını anlattı bana. Karış karış dolaştım Cezayir sokaklarını. Cezayirlileri ezen zalimleri, yani Fransızları desteklediği için, Amerika'ya karşı aşırı bir kin vardı Cezayir halkında ve hemen hemen herkes de aynı şiddetteydi bu kin. Gerçek devrimci diye bunlara denirdi işte; en ufak bir korkuları yoktu ölümden.

Pan American'ın beni yurda götüren 115 sefer sayılı Jet uçağı, 21 Mayıs günü öğleden sonra 4.25'te New York'un Kennedy Havaalanı'na kondu. Bütün yolcular uçaktan indiler ve gümrük kapısına doğru ilerlemeye başladılar. Muhabirlerden ve fotoğrafçılardan oluşan elli-altmış kişilik bir kalabalığa gözüm ilişince, doğrusu ya, şaşırıp kaldım. Meğer ne şöhretli birisiyle yolculuk etmişim ben bu uçakta diye geçirdim içimden.

Ne yazık ki karşılamaya geldikleri o 'hain' adam da benmişim meğer.

Birleşik Devletler'in birçok kentlerinde, özellikle de 1964 yılıyla gelen uzun sıcak yazın nicedir beklenilen çalkantıları patlak vermeye başlamıştı. Beyazların gazetelerinde yazı üstüne yazı yayınlanıyor ve herkes olanlardan doğrudan doğruya dile getirilmese bile dolaylı olarak beni sorumlu buluyordu ve Amerikalı siyahlar arasında nerede bir 'ayaklanma', nerede bir 'zorbalık' baş gösteriyorsa, bunun tek kışkırtıcısı benmişim gibi bir anlayış yayılmaya çalışıyordu; ayaklanmaların tek sembolü vardı ve o da bendim.

Nerde olursa olsun o güne kadar düzenlediğim basın toplantılarının en muhteşemi oluyordu bu seferki; flaşlar ardarda patlıyor ve muhabirler soru yağmuruna tutuyordu beni.

"Mr. Malcolm X, şu sizin 'Kan Kardeşleri'nden ne haber? Rivayetlere göre sizin örgütünüzle çok yakın bir ilişki içindeymişler söylendiğine göre, gerektiğinde şiddete başvurabilmek için uzun eğitimlerden geçiyorlarmış, masum beyazların canına kıyanlar da hep onlarmış, siz ne dersiniz?" (...) "Mr. Malcolm X, bütün Zencilerin, silahlandırma kulüplerinin saflarında yer almasına işaret eden bir buyruk vermişsiniz, öyle mi?..."

Tümünü de ayrı ayrı cevaplandırdım bu soruların. Dönüp dolaşıp gene Amerika'ya gelmiştim biliyordum bunu. Olup biten herşeyin günahını toptan çekecek bir kurban arayan beyazların, hep kendi tarafla-

rına yontan sorularıyla karşı karşıyaydım gene. New York'un beyaz gençleri zavallı insanları kurban ederken kimseden çıt çıkmaz; ve bunun adı 'sosyolojik' bir sorun olup çıkar. Ancak ne var ki, siyahlardan birisi, bir cana kıyacak olursa, ülkenin bütün iktidar unsurları, ipe çekecek birisini aramaya koyulurlar hemen. Bu numaraları bilmeyen mi kaldı Amerika'da? Siyahlar linç edilirken, ya da ölümlerden ölüm beğenirken kimsenin kılı kıpırdamamıştır ve hep denilmiştir ki, "Sakin olun, herşey yoluna girer yakında." Beyazlar evlerinde silah bulundururlarsa, mesken savunması için; nefis savunması için, Anayasa'nın verdiği bir hak denilir buna. Gelin görün ki, siyahlar, bırakın evde silah bulundurmayı, silahın adını bile ağızlarına alacak olsalar, düpedüz 'melun' bir düşünce kabul edilir bu.

Bütün muhabirleri şapşallaştıracak bir bakış açısıyla girmiştim sorunlarımıza. Amerikalı siyahların, beyazlar tarafından kafalarına sokuşturulan safsataların peşinde koşturup durmayı artık bırakmaları gerektiğini söyledim. Beyazların ağızlarına bakacak olursak, Amerika'daki tüm siyahlar için sözümona 'sosyal haklar' dilenip durmaktan başka bir seçenek kalmamıştı ortalıkta. Dedim ki, "Amerikalı siyahlar Birleşik Devletler'i, Birleşmiş Milletler'in huzuruna çıkarmalıdır herşeyden önce. Ellerindeki en güçlü, en karşıkonulmaz silahın bu olduğunu bilmelidir siyahlar. Üstelik bunu yaparken de, 'insanlık haklarının çiğnenmesi' gibi oldukça sağlam bir yasal dayanak da sözkonusudur. Ve bunun yanında, Angola ve Güney Afrika da emsal olarak gösterilirse, ABD'nin suçluluğu daha da kesinleşecek ve o zaman kaçacak delik bulamayacaktır. ABD'ye kendi yurdu kendisine dar gelmeye başlayacaktır.

Bilmez miyim ben bu adamların ne menem bir yaratık olduklarını; basın görevlileri bana bu konuyu unutturmak ve sözü başka bir alana kaydırmak için geveleмeye başlamışlardı. Sözü "Mekke'den Gelen Mektup"a getirip dayadılar, benim gönderdiğim mektuba. Bu konuyla ilgili olarak kendimi hazırlıklı olarak kabul ediyordum:

"Umuyorum ki, Mekke-i Mükerreme'ye ilk ve son kez yaptığım bu Hacc ziyareti, İslâm Dünyasının itikatta orta yolu benimsemiş olan 750 milyonluk Müslüman kitlesiyle çok sıkı bir ilişki içerisine girebilmemiz için Müslim Camii Birliği'mizin attığı güvenli adımların ilki olacaktır. Gene ilk ve son kez anlıyorum ki, Kara Afrikalılar artık yönlerini nicedir kayıplara karışmış kardeşlerine, Amerika'daki 22 milyon siyah insana çevireceklerdir! Afrikalılar seviyor bizi! Özgürlük yolunda sürdür-

düğümüz çetin mücadeleyi adım adım izliyor hepsi de! Şu bizim Amerikalı sözümona 'Hristiyan' beyazların, biz siyahlara, öz kardeşlerimiz olan Afrikalıları ve anayurdumuz olan Afrika'yı horlamamızı öğretebilmek için elinden geleni yapmasına karşın, arkası gelmeyen bu uykudan geç de olsa uyanmaya başlamamızı gören Afrikalıların ne kadar mutlu olduklarını anlatamam!

"Doğrudur, Mekke'den böyle bir mektup gönderdim. 'Artık beyazları da bir kardeş gibi gördüğünüzü söyleyen siz değil miydiniz?' diye soruyorsunuz bana. İşte, şöyle cevaplandırayım bu soruyu: İslâm Dünyası'nda bunu gözlerimle gördüm, bütün kalbimle duydum ve sonunda düşüncelerimin ne gibi gelişmeler gösterdiğini de bildirdim memleketime! Mektubumda yazdığım herşeyi şimdi de harfi harfine kabul ediyorum. Burada bir kez daha tekrar edeyim ki, beyaz tenli Müslümanlarla gerçek kardeşlik sevgisini gönülden paylaştık, ama oralarda herhangi bir Müslümanın başka bir ırktan oluşuna, başka bir renkten oluşuna kimsenin kulak astığı da yoktu ki zaten.

"Hacca gitmek, görüş açımı alabildiğine genişletmiştir: Bu gezi, yeni bir anlayış üfledi benim ruhuma. Kutsal Belde'de geçirdiğim iki hafta içerisinde, Amerika'da geçirdiğim otuzdokuz yıl boyunca hiç rastlamadığım şeylere tanık oldum. Bütün ırkları, bütün renkleri tanıdım; hem de gerçek bir kardeşlik anlayışı içerisinde! Tek bir yürek gibi çarpan! Tek bir beden gibi yaşayan! Tek bir varlık gibi ibadet eden! Irk ayrımcıları yok, liberaller yok; bu sözcüklerin ne anlama geldiğini, ne işe yaradığını bile bildikleri yok o insanların.

"Geçmişte, evet, bütün beyazların görüşlerine kulaklarımı bile bile tıkıyordum. Aynı hataya bir daha düşeceğimi de hiç sanmıyorum; çünkü artık, hepsinin değilse bile, bazı beyazların gerçekten tamamiyle samimi olabileceklerini anlamış bulunuyorum. Bazı beyazların, siyahlarla gerçekten dostça, kardeşçe geçinebilecek zihniyette olduklarını biliyorum artık. Gerçek İslâm bana göstermiştir ki, siyahların tümünü birden bir kalemde silip atmak ne kadar yanlış bir tutumsa, beyazların tümünü birden bir kalemde silip atmak da o kadar yanlış bir tutumdur.

"Evet, bazı Amerikalı beyazların, bu ülkeyi mahvetme yolunda başını almış yürümüş olan bu ırkçılık belasını iyileştirmeyi gerçekten istediklerine inanıyorum artık!

"Benim tavırlarım Kutsal Dünya'da değişmeye başlamıştır asıl; bunun nedeniyse, orada gördüklerim, orada öğrendiklerimdir; gerçek kardeşlik

adına yapılan nice şeylere tanık olmamdır bunun nedeni; yalnız bana karşı gösterilen kardeşçe yakınlıklardan söz etmiyorum kuşkusuz. Çeşitli milletlere mensup, çeşitli renklere mensup kişilerin bir araya geldiği bir yerde, bütün insanlar arasında görülebilen kardeşlikten sözediyorum ben. İşte şimdi de Amerika'da bulunuyorum gene ve beyazlara karşı takınacağım tavrımın da doğal olarak, gerek benim gördüğüm, tanık olduğum, gerekse öteki siyah kardeşlerimin gördüğü, tanık olduğu şeylere göre yön değiştirmesi, duruma göre bir yön belirlemesi gerekecektir. Kardeşlik adı altında nelerle karşı karşıyaysak, tepkimiz de ona göre olacaktır, bundan başkası nasıl düşünülebilir! Bugün için Amerika'nın başındaki en büyük dert çok daha başkadır; beyazlar içerisinde 'iyi' ya da 'kardeşçe' duygular beslediğini söyleyebileceğimiz kişiler toplum içerisinde azınlıkta kalmaktadırlar, hattâ parmakla gösterilecek kadar azdır bunların sayısı; üstelik, bu insanlar da genelde değil de, yalnızca bireysel ilişkilerde böyle davranmaktadırlar. Birleşik Devletler'i karış karış dolaşarak ancak elde edebileceğimiz bu bir avuç 'iyi' insanı hesaba katmayacak olursak, topyekün 22 milyonluk siyah halkın karşısında aynı safta toplanan topyekün 150 milyonluk beyaz halk kalıyor geride!

"Baksanıza, Amerika'daki ırkçılığın tohumları ne kadar derinlere saçılmıştır. Beyazlar, her ne hikmetse, kendilerinin 'üstün' olduklarına inanırlar ve bu inanç beyazlara toplu olarak kök salmıştır, beyazların hepsi de istisnasız inanırlar bu ırk üstünlüğüne; üstelik çok derinlere kök salmış olan bir düşüncenin köklerinin derinliğini kestirebilmek de pek mümkün değildir; çünkü bu kökler, beyazların ulusal bilinçaltında yatmaktadır. Hattâ çoğu beyazlar, kendi ırkçılıklarının farkında bile değildirler; çok önemli bir deneyden geçip de, bilinçaltında yatan ırkçılıklarının şu ya da bu şekilde su yüzüne vurduğuna tanık oluncaya değin de bilincine varmazlar ırkçılıklarının.

"Bakınız! Beyazların Amerika'daki siyahlara karşı güttükleri bu ırkçılık politikası yalnızca Amerikalı siyahlarla değil, dünyanın başka yerlerindeki beyaz-olmayan halklarla da başının derde girmesine neden olacak boyutlara ulaşmıştır. Beyazlar için önemli olan; kendi renklerinden olmamaktır; yani beyaz değilseniz, beyazlar herşeyleriyle sizin karşınızdadır. Kim olursanız olun, aldırmazlar bile buna. İşte beyazlar, beyaz-olmayan insanlar karşısında takındıkları bu yüz karası tavırdan bir türlü kurtulamamaktadırlar. Ve dünyadaki beyaz-olmayan bütün insanlar da, beyazlara lâf anlatmaya çalışmaktan artık bütünüyle usanmışlar-

dır! Birçok ülkelerde, örneğin Vietnam'da karşılaştığınız açmazların tek nedeni de budur işte. Ya da daha yakın bir örneği, sözgelimi Batı Yarımküresi'ni ele alalım; Afrika kökenli hemen hemen 100 milyonluk bir insan kitlesi parça parça bölünüp, birbirine düşman edilmiştir; birbirlerinden nefret etmeyi, birbirlerine asla güvenmemeyi onlara öğretense beyazlardır elbet. Büyük Antiller'de, Küçük Antiller'de, Küba'da, Brezilya'da, Venezuela'da, Güney Amerika'nın her yerinde, Orta Amerika'da durum hep böyle değil midir! Saydığım bu ülkelerin tümü de Afrika kanı taşıyan insanlarla doludur! Kaldı ki Afrika kıtasında bile yapacağını yapmıştır beyazlar ve siyah Afrikalıları esmer Araplara, sözümona 'Hristiyan' Afrikalıları da Müslüman Afrikalılara can düşmanı yapmayı başarmıştır. Düşüne biliyor musunuz, neler olmazdı, Afrika kökenli bütün bu halklar bir an olsun, aralarındaki bu kan bağını bir düşünebilseler. Hepsinin de aslında ortak amaçlar güttüklerini bir hesaba katsalar ve bir birleşebilseler neler olmazdı ki gerçekten?"

Basın görevlileri o gün benden yakalarını kurtarabildiklerine ne kadar sevinmişlerdir kimbilir. Son zamanlarda Afrika'da tanıştığım dostlarımın beni anladıklarına, konuşmalarımda hep hakkı gözettiğimi bildiklerine bütün samimiyetimle inanıyorum. O gece, diyebilirim ki sabaha değin ardı kesilmedi telefonların. Evimde telefonun başından hiç ayrılamıyordum. New York'un çeşitli semtlerinde oturan erkek ve kadın dinkardeşlerimiz, basın toplantısında söylediklerimi radyo ve televizyondaki haber bültenlerinden öğrenmişlerdi, bu nedenle kutlamak istiyorlardı beni. Pek çoğu beyaz olan bazı insanlar da, başka yerlerde de konuşup konuşamıyacağımı merak ediyorlardı.

Ertesi gün, arabama binmiş, çevreyoluna gezintiye çıkmıştım. Kırmızı ışıkta beklerken, bir araba sokuldu yanıma. Arabayı bir beyaz kadın kullanıyordu, kaldırımdan yanda, yani benden yana da bir beyaz erkek vardı "Malcolm X!" diye seslendi adam. Dönüp baktığımda, arabadan dışarıya sarkıp elini bana doğru uzattı. Gülümsüyordu da. "Bir beyazla el sıkışmanın sizce bir sakıncası var mı" diye soruyordu adam. Düşünebiliyor musunuz! O sırada yeşil ışık yanmıştı, dedim ki adama, "İnsanlarla el sıkışmanın ne sakıncası olacakmış bence. Ama siz insan mısınız bakalım? İnsansanız ne âlâ!"

19. 1965

Gerçeği olduğu gibi söylemem gerekir. Zenciler, yani Afro-Amerikalılar, Birleşmiş Milletler'e başvurarak, Amerika'da kendileri için adaletin sağlanmasını talep etmeye hiç eğilim göstermediler. Bunu yapacaklarına da asla ihtimal vermiyordum ben aslında. Amerikalı beyazlar, siyahların beyinlerini öylesine yıkamışlar ki, ne deseniz hava; siyahlar, kendi sorunlarının ülke içerisinde çözümlenmesi gereken bir 'sosyal haklar' sorunu olduğuna inanıyorlar. Amerikalı siyahlar mücadelelerinin esas itibariyle uluslararası bir sorun olduğunu ileride belki anlayacaktır, ama o günleri de benim gözüm görmeyecektir sanırım.

Ve gene çok iyi biliyordum ki; beyazlarla siyahların gerçekten kardeşçesine bir anlaşma içerisinde birarada yaşayıp gidebileceklerini bana öğreten, bana yeni bir anlayış, yeni bir bakışaçısı getiren İslâm'ın orta yolunu benimsemek bakımından da bana uymayacak, benim izimden yürümeyecekti Zenciler. Amerika'nın Zencileri, hele hele yaşlı Zenciler, Hristiyanlığın herkesçe bilinen, kabul edilen zulümlerine öylesine boyun eğmişler, kendilerini bu anlayışa öylesine teslim etmişler ki, sormayın gitsin.

Bu durumu çok iyi bildiğim için, her Pazar günü öğleden sonra, ya da akşamları Harlem'in meşhur Audubon Balo Salonu'nda düzenledi-

ğim toplantılara katılan ve çoğunluğu Müslüman olmayan Zencilerden oluşan dinleyiciler karşısında konuşurken, İslâm dinine pek ağırlık vermiyordum. Bunun yerine, beni dinlemeye gelenlerin hepsini de oldukları gibi kabullenmek durumunda kalıyordum:

"İster Müslüman olsun, ister Hristiyan! İster Katolik olsun, ister Protestan... İster Baptist olsun, ister Metodist; ister Demokrat olsun, ister Cumhuriyetçi; ister Mason olsun, isterse Boynuzlu! Bunlara hiç aldırdığım yok, benim sözüm Amerika'daki bütün siyahlaradır. Ve giderek bu yeryüzündeki bütün siyahlara! Çünkü başımızdaki bu sorun tüm dünya siyahlarını içeren bir sorundur; hem biz, yalnızca sosyal haklarımızdan yoksun bırakılmış değiliz, biz tüm insanlık haklarından yoksun bırakılmışız, insanı insan yapan tüm değerlerden..."

Konuşmalarım bittikten sonra, sokaklarda karşılaştığım insanların, hattâ elime sarılmak için can atan, benden imza isteyen hayranlarımın bile yüzlerinde ve seslerinde, dur bakalım n'olacak bu işin sonu tavrını açıkça sezebiliyordum. Hissediyordum ve hattâ bal gibi biliyordum ki beni dinleyen bu insanlar benim pek sağlam tahtaya basmadığıma inanmaktadırlar. İç Savaş'ın getirdiği 'özgürlük' kavramından bu yana siyahlar, dönüşü olmayan birtakım yollara girmişlerdir. Siyahların önüne düşüp önderlik taslayan kimseler, büyük bir çoğunlukla, hiç olmadık bir yerde yüzüstü bırakmıştır onları. Dört elle sarıldıkları Hristiyanlık yüzüstü bırakmıştır onları. Siyahlar geçmişin yaralarıyla kıvranmaktadırlar daha, siyahlar çekingendirler, siyahlar kuşkuludurlar.

Önceleri işin pek farkında değildim belki, ama şimdi daha iyi anlıyorum bunu. Kutsal Dünya'da bulunduğum, yani Amerika'nın ırksal çıkmazlarının çok uzağında olduğum sıralarda, Amerika'daki beyazlar arasındaki temel bölünmeler üzerine rahat bir kafayla ilk kez düşünmeye başlayabilmiştim. Ve gene beyazların tutumlarının, güdülerinin siyahlarla ne derece ilgili olduğu, siyahlan ne dereceye kadar etkilediğini de ilk olarak orada kavramaya başlamıştım. Bu yeryüzünde geçirdiğim otuzdokuz yıl boyunca ilk kez Âlemlerin Yaratıcısı huzuruna Mekke-i Mükerreme'de çıkıyordum, tüm dünya insanlığının yaptığı gibi.

Kutsal Dünya'nın o eşsiz huzuru içerisinde; aslında, daha önceden sözünü ettiğim horul horul uyuyan hacı kardeşlerimin ortasında uyanık olarak geçirdiğim o gecede, belleğim, ebedi olarak unuttuğumu sandığım kişisel bazı anılarıma bütün benliğimle çekip götürdü beni... Ta eskilere, hattâ sekiz dokuz yaşlarında ufacık bir çocuk olduğum o yıllara.

Evimizin tam arka tarafına düşen, Lansing kırlarının ortasında, 'Hector Tepesi' diye adlandırdığımız bir yer vardı, umarım şimdi yerinde yeller esmiyordur. İşte Hector Tepesi'ne tek başına uzanıp gökyüzünü seyrettiğim, üstümden kayıp giden bulutlara baka baka binbir hayallere daldığım o eski günleri yeniden anımsadım Kutsal Dünya'da. Ve daha sonra, bunun tam tersine, nice yıllar sonra hapishaneye düştüğümde hücremdeki ranzama uzanarak geçirdiğim günleri anımsadım; özellikle hücre hapsinde kaldığım zamanlarda yapardım bunu; biz tutuklular arasında 'Delik' denirdi buna. Ranzamın üzerinde yalnız başıma uzanırken, sel gibi kalabalıklara hitap ederdim düşlerimde. O sıralarda, nasıl olurdu da böylesine sağlam bir önseziye sahip olabilirdim, ya da niçin bu gibi şeyler sezerdim; hiç bir düşüncem yok bu konuda. Ama görüyordum işte bunları o zamandan. O zamanlar kalkıp da bunları birisine anlatacak olsaydınız, kafayı oynatmış derlerdi adama. Ben, kendim bile en küçük bir ihtimal veremiyordum bunlara.

Mekke'de de, Elijah Muhammed'in yanında geçirdiğim oniki yılımı yeniden anımsadım ve herşey bir film şeridi gibi yeniden geçti gözlerimin önünden. Öyle sanıyorum ki, Elijah Muhammed'e karşı duyduğum inancın ne kadar bütün ve sarsılmaz olduğunu tam anlamıyla kestirebilmek, başkaları için tamamiyle imkânsız birşeydir. Ben ona, yalnızca sıradan bir insan mertebesindeki bir önder değil, aynı zamanda ilâhî bir önder olarak da inanıyordum. Bütün kalbimle inanıyordum ki, insanlarda görülen zaafların, noksanlıkların hiçbirisi de yoktu onda, ve gene inanıyordum ki o yanlış bir iş yapmazdı, hiç kusur işlemezdi. Kutsal Dünya'daki bir tepe üzerinde sıradan bir insana halkın böylesine bir hürmet göstermesinin hele hele birisine 'kutsal ışığa ermiş' ya da 'ilâhî desteğe mazhar olmuş' birisi gözüyle bakmalarının ne kadar tehlikeli olabileceğini enine boyuna düşündüm.

Düşüncelerimde alabildiğine bir genişleme, daha Mekke'deyken başladı. Yakınlarıma yazdığım mektuplarımda, Amerikan siyahlarının mücadelesine, temel sorunlarına yeni bir anlayışla bakmaya başladığımı anlatmaya çalışıyordum. Hak ve hakikat arayıcısı olarak kaldığım sürece de bu tür değişikliklerin meydana gelmesi olağan birşeydi.

"Bir başkasının propagandasını yeterince yaptım artık" diye yazmıştım dostlarıma. "Ben gerçeğin peşindeyim, kimin ağızından çıkmış olursa olsun umurumda değil. Ben hakkın peşindeyim, kimin lehinde ya da aleyhinde olursa olsun umurumda değil. Ben herşeyden önce ve

herşeyden çok bir insanım. Bu nedenle de, insanlık âlemine kimin yararı dokunduğuna inanıyorsam, onun yanındayım artık."

Amerikalı beyazların ellerinde bulunan yayın organlarının büyük bir çoğunluğu, benim, artık siyahlara yeni bir yön vermeye çalıştığımı duyurmaya pek yanaşmıyordu. 1964 yılını 'uzun sıcak yaz'ıyla birlikte başgösteren olaylar her aşamada yenilerini sürükleyip getiriyordu ardından ve 'Zencileri kışkırtmakla' suçlanan da hep ben oluyordum. Hiç boş bırakılmıyordum, bir radyo ya da televizyon mikrofonu ağzıma dayandığında, 'Zencileri kışkırtmak'tan, 'şiddete önayak olmak'tan sözedildi mi, tepem atıyordu birden.

"Şunu kafanıza kesinlikle koyunuz ki, gettolardaki mevcut adi eğitimden, evsizlikten, işsizlikten ileriye gelen bu toplumsal dinamiti ateşlemek, kimsenin işine yaramayacaktır. Patlamaya her an hazır olan bu durum eskiden beri vardır, yeni değildir ve fitilinin ateşlenmesine falan da gerek yoktur: kendi kendine patlayacak özelliktedir; fitilini tutuşturacak ateşi kendi içinde taşımaktadır bu dinamit..."

Bu sefer de, "Amerika'nın en öfkeli Zencisi" deyip çıktılar bana. Bu ithamları kınamama gerek yoktu. İçimden nasıl geliyorsa, öylece konuşmaya bakıyordum ben; "öfkeye inancım vardır. İncil, öfkenin de bir vakti olduğunu söyler." Ağızları kapanmak bilmiyordu, 'kışkırtıcı, kaba kuvvet öğretmeni' diyorlardı bana. Yeri gelince taşı gediğine koymak gerekiyordu. "Bu kuyruklu bir yalandır. Lâf olsun diye şiddet isteyen kim, ama adalet için gerekli görüyorum bunu. Sanıyorum ki, beyazlar, Zenciler tarafından bir saldırıya uğrayacak olursa ve emniyet kuvvetleri, bu beyazları Zencilerin elinden kurtarma konusunda güçsüzlüğünü, yetersizliğini, isteksizliğini ortaya koyarsa, bu durumda iş başa düşecektir ve beyazlar kendilerini Zencilerin ellerinden kurtarabilmek için, kendilerini savunabilmek için birşeyler yapacaklardır, gerekirse silaha sarılacaklardır; bunu yaparken de haksızlar mı yani? Ve gene bana kalırsa; mevcut yasalar beyazların saldırılarına hedef olan Zencileri korumaktan aciz kalıyorsa, bu durumda Zencilerin silaha sarılmaları gereklidir; şartlar zorluyorsa kendilerini savunmak için tabii."

"Malcolm X Silahlı Zencilerin Meccani Avukatlığını Yapıyor!"

Nesi var sanki bu cümlenin? Söyleyeceğim size nesi, olduğunu. Beyazlara karşı bedensel bir savunmadan söz eden bir siyahım ben. O beyazlar ki, Zencileri linç edebilirler, ateşlere atabilirler, bombayla havaya uçurabilirler, meydan dayaklarına çekebilirler; buna birşey diyen ol-

maz. Diyecekleri bellidir: "Sabırlı olun!" "Ee ne de olsa kolayına kopulmuyor alışkanlıklardan" (...) "Bakın işte herşey düzeliyor yavaş yavaş."

Ben bunu bilir bunu söylerim; hayvanca muameleler gören birisinin, kendisini savunmak için birşeyler yapmayı denemeksizin, karşılaştığı bütün gaddarlıklara boyun eğmesi, bağışlanamaz bir suçtur. Bu pısırık 'Hristiyan' felsefesinin yorumlarından ileri geliyorsa ya da Gandi felsefesinin öğrettiği birşeyse bile, nerden geldiklerine bakmam ben, insanlık dışı felsefeler olarak nitelendiririm bunları.

Yaptığım her konuşmada, beyazlara karşı takındığım yeni tavrımın iyice aydınlığa kavuşmasına çalışıyordum: "Samimi, art niyeti olmayan, iyilik sever beyazlara karşı söyleyecek sözüm yoktur benim. Artık biliyorum ki böyleleri vardır! Kesinlikle inanıyorum ki, bütün ırkçılara karşı mücadele vermek Zencilerin doğal bir hakkıdır, hangi bahaneyle olursa olsun kullanmalıdırlar bu haklarını."

Şu kadar var ki, bu 'şiddet' yaftası boynumda asılı olmadığı sürece beyaz gazetecilerin gözlerine uyku girmiyordu sanki. Bu suçlamayla karşı karşıya kalmaksızın bir tek söyleşi bile yaptığımı sanmıyorum.

"Kaba kuvvet ve şiddet taraftarı olmamak, Amerikalı siyahların sorunlarına çözüm bulmayı sürekli ertelemek anlamına geliyorsa, ben her zaman şiddet taraftarı olmayı yeğlerim; ama sırf şiddetten korunmak için. Şiddete karşı çıkmaktan, ertelenmiş bir çözüm anlaşılıyorsa, ben bu işte yoğum. Bana göre, ertelenen bir çözüm, çözüm değildir hiç bir zaman. Ya da başka bir şekilde açıklayayım bunu. Bu ülkedeki siyahların insanlık haklarını elde edebilmek için şiddete başvurmak gerekiyorsa, buna hiç tereddüt etmeksizin başvurulmasına taraftarım ben. Tıpkı, aşırı ayırım gözetilmesinin sonucu olarak İrlandalıların, Polonyalıların, Yahudilerin yaptığı gibi. Onların durumu neyse, bizimki de odur, öyleyse onların yaptıkları neyse, bizimki de o olmalıdır; bu işin sonu nereye varacaksa varsın, bu şiddetten kim zararlı çıkacaksa çıksın, hiç mesele değil."

Beyazlar, kendi ırklarının siyahlara karşı giriştikleri insanlık dışı davranışları anlatan birisine kulak vermekten iğrenirler açıkça. İkide bir bana çeşitli yaftalar takılmasının, bana 'devrimci' denilmesinin nedenini çok iyi anlıyorum. Sanki ben suç işliyormuşum gibi bir hava doğmaktadır! Hani, Amerikalı siyahların gerçek anlamda bir devrime karşı ilgi duymalarının gerekmediği de söylenemez. Bizdeki 'devrim' sözcüğünün Almancası Umwalzung'tur. Topluca bir değişimi anlatır bu sözcük, her şeyi temelli olarak devirmeyi. Mısır'da Kral Faruk'un devri-

lişi ve Nasır'ın ulaştığı başarılar, gerçek anlamda bir devrimin en güzel örneğidir. Eski bir sistemi temelinden yıkıp, yerine yeni bir sistem oturtmak demektir devrim. Bunun bir başka örneği de, Bin Bella'nın öncülüğünü yaptığı Cezayir devrimidir. Cezayirliler 100 yıldır ülkelerine kök salmış olan Fransızların tümünü de silip atmışlardı yurtlarından. Öyleyse, Amerikalı Zencilerden söz eden birisi, 'devrim' sözcüğünü nasıl sakız edebilir ağzına? Evet, Zenciler sürekli olarak suçlamaktalar bu sistemi; ama bunların amaçları sistemi temelinden yıkmak, bütünüyle değiştirmek değildir ki. Zencilerin sözde 'isyan' etmeleri, mevcut sistem içerisinde varlıklarını kabul ettirmek çabasından öte bir amaç taşımamaktadır! Zenciler ciddi bir isyana kalkışsalardı böyle mi olurdu, ne bileyim, hani bunun için, Zencilerin bağımsız eyaletler kurmak amacıyla savaşmaları gerekirdi. Çeşitli grupların, çeşitli kişilerin savunup durdukları bir görüştür bu, çok önceleri Elijah Muhammed de katıldığını bildirmişti bu görüşe.

Beyazlar bu ülkeye ayak bastıklarında 'şiddete karşı' olduklarını kanıtlama gereği duymuyorlardı. Ama işin aslı öyle değil ki, adı şiddet aleyhtarına çıkmış aynı beyazların dile getirdikleri sözlere bir kulak verelim:

"Yerli Amerikalıların, yani Kızılderililerin adi bir ırk olduğu kuramını kabullenen ulusumuz, katliamların doğurduğu bir ulustur. Daha Zenci kitleleri kıyılarımıza gelip dayanmadan önce, koloni halinde yaşayan bu toplumun yapısı çoktan bozulmaya başlamıştı bile. Onaltıncı yüzyıla gelinmeden önce de, ırksal üstünlükler sağlamak uğrunda savaşlar yapılmış, ve kanlar akıtılmıştır. Yerli halkın soyunu kökünden kurutmayı ulusal bir politika olarak benimseyen ve uygulayan tek ulus biziz herhalde. Üstelik bütün bu trajik deneylere, kutsal bir cihad gözüyle baktık. Doğrusu ya, bugünkü halimizle biz bile, utanç verici bu olayları bir türlü kınamak istemiyoruz, ya da bu olaylardan dolayı vicdan azabı çekmeye başlayabilmiş değiliz henüz. Edebiyatımız, filmlerimiz, oyunlarımız, şarkılarımız, sözün kısası herşeyimiz, geçmişteki bu katliamın övgüleriyle doludur. Bu topraklarda bizden çok daha önce hayat sürmekte olan Kızılderilileri birkaç parçaya böldükten sonra nerede kurak bölge varsa oralara ağıla kapatılmış davarlar gibi sıkıştırdık ve soylarının temelli olarak tükenmesi için, sürüler halinde ölüme terk ettik onları. İşte biz, hâlâ böylesine bir gaddarlığa saygı duymalarını öğretiyoruz çocuklarımıza."

"Huzur içinde yanyana! İşte size, beyazların ağızlarına sakız gibi doladıkları sözlerden bir başkası daha. İyi, güzel! Söylediklerine bir diyeceğimiz yok ama, yaptıklarına ne demeli ya bu beyazların? Beyazlar, tarihte kaydettikleri ilerleyişler sırasında hep Hristiyanlığın sancağını taşımışlardır... Ama bir ellerinden de kılıç ve tüfek hiç düşmemiştir.

Hristiyanlık tarihinin ta başlarına dönüp bir göz atabilirsiniz. Şimdilerde kendisini hiyerarşik bir düzenle büsbütün tamamladığına inandığımız ve Hristiyanlığın kökünü oluşturan Katoliklik, günümüz Hristiyan kiliselerinin 'Çöl Papazları' dediği kimseler tarafından Afrika'da geliştirilen bir inançtı. Aynı inanç beyazların Avrupasına girer girmez, Hristiyan kiliseleri bu inancı adamakıllı bozmaya koyuldular. Hristiyan kiliseleri birden bire, Afrika'ya yöneldiler. Kızılhaç sancağı ardına gizlenerek toprak istilâ etmek, ölüm saçmak, sömürmek, yağmalamak, ırz düşmanlığı yapmak, insanları ezmek, insanlara zulmetmek için ve beyaz ırkın üstünlüğünü zorla kabul ettirmek için gitmişlerdi oralara. Kendilerini dünyanın tek ve yenilmez efendisi olarak kabul eden beyazların, bu konuda kendilerine ne denli güvendiklerinin açık bir kanıtıdır bu tür davranışları. Bütün dünyanın tek efendisi havalarına giren beyazların sırtlarını dayadıkları tek güçse, kupkuru bir madde üstünlüğüydü. Maddede böylesine üstün olmalarına karşın, manada sıfırı iyice tüketmişti beyazlar. İnsanlığın ezelden beri sürüp gelen tarihçesi bize göstermiştir ki, gerçek anlamda önderlik ancak mânâ planında sağlanabilir. İnsanı insan yapan, insanı mıknatıs gibi çeken şey mânâdır. Madde, insana ancak zorla söz geçirebilmektedir. Mânâdan, sevgi fışkırır. Madde gücüyse ancak bunalımlar üretebilmektedir.

Devlet tarafından çıkartılan yasaların hiçbirisinin de kardeşlik anlayışını zorla yayamıyacağını söyleyen ırkçıların görüşlerine bu noktada yüzdeyüz katılıyorum. Gerçek anlamda bir dünya barışıysa aradığımız, bunu olsa olsa, ilhamını dinden alan; mânânın egemen olduğu bir dinle yönetilen dünya devletleri verebilecektir bize. İşte gözlerinizin önündeki şu hırpalanmış Amerika'da İslâm dinine şiddetle ihtiyaç vardır; herkesten önce de Amerikalı siyahların ihtiyacı vardır buna. Ben bu kanıdayım. Amerika'daki tüm siyahlar akıllarını başlarına toplayıp, düşünsünler bir kez; öteden beri Amerika'nın en ateşli Hristiyanları kendileridir; iyi, güzel ama ellerine ne geçti bundan? İşin aslına bakılırsa, iplerin ucu beyazların ellerinde olduktan sonra, beyazların çıkarcı yorumları içerisinde boğulup kaldıktan sonra... Bu dünyayı nereye götürebilecektir ki Hristiyanlık?

Dünya nüfusunun üçte ikisini oluşturan beyaz-olmayan insanları ancak başkaldırıya götürebilmiştir bu din. Dünya nüfusunun üçte ikisi, dünyanın her yerinde, üçte birlik beyaz azınlığa "Defol!" çekmektedir. Ve beyazlar da ardına bakmaksızın defolup gitmektedir. Bir yandan beyazlar giderken, bir yandan da beyaz-olmayan halkların soluk soluğa bir akınla eski dinlerine, beyazların 'pagan' diye yaftaladıkları dinlerine döndüklerine tanık oluyoruz. Yalnızca bir din -İslâm- beyazların Hristiyanlığı karşısında ayakta duracak ve ona karşı savaşacak gücü kendisinde bulabilmiştir; üstelik bin yıldır sürüp gelmektedir bu savaş. Zaten Hristiyanlığa da, olsa olsa İslâm haddini bildirebilirdi.

Afrikalılar hızla, ya İslâm'a, ya da kendi yerli dinlerine dönmektedirler artık. Asyalılar da, ya Hindu olmaktalar, ya Budist olmaktalar, ya da Müslüman olmaktalar.

Bir zamanlar Hristiyanlık Haçlı Seferleri adı altında dinsel bir savaş dönemi açmıştı Doğu'ya karşı; şimdi de sıra İslâm'da, şimdi de İslâm Batı'ya yürümektedir. Hristiyanlığa Doğu'nun -Asya'nın- kapıları kapanmıştır artık; Afrika'ya baktığımızda, Afrikalıların hızla din değiştirdiğini ve İslâm'ı seçtiğini görmekteyiz; Avrupa'daysa Hristiyanlıktan birdenbire bir soğuma ve hızlı bir kaçış dönemine girildiğini görmekteyiz. Bütün bu gelişmelere bakılarak yapılan genel bir değerlendirmeden sonra hemen herkesin birleştiği bir görüş çıkıyor ortaya: Hristiyanlığın elde kalan en son ve en güçlü kalesi, dünyadaki bütün beyazlar adına yıkılmaz bir payanda görevini üstlenmiş olan Amerika'nın 'Hristiyan' medeniyetidir.

Madem ki, durum bu minval üzeredir, madem ki Hristiyanlık'tan bütün dünyanın sıtkı sıyrılmıştır ve madem ki bu sözde 'Hristiyanlık' bugün yalnızca Amerika'da benimsenmektedir, öyleyse Hristiyanlığın sonu ha geldi ha geliyor demektir. Bunu tahmin edebilmek için aklı başında birisinin daha fazla kanıta ihtiyacı olmasa gerek.

Protestan dinbilimcilerinden bazılarının, çeşitli yerlerde çıkan yazılarında 'Hristiyanlık sonrası dönem' diye bir deyim kullandıklarından haberiniz var mıdır bilmem? Ve bu deyimleriyle de şimdiyi anlatmak istiyorlar.

Peki ama, nedir bu Hristiyanlık kiliselerinin birden düşüşlerinin tek nedeni? Bunun tek nedeni, ırkçılıkla savaşmakta görülmemiş bir başarısızlığa uğramalarıdır. Eskiden beri sürüp gelen "Ne ekersen, onu biçersin" sözüdür bu düşüşün tek nedeni. Hristiyan kiliseleri ırkçılık ekmişti, zmdıkçasına yapılmıştı bu; şimdi de ırkçılık biçiyorlar işte.

Bir bakıma kerem yılı olarak kabul edebileceğimiz şu 1965'in Pazar günlerinde yapılanları düşünün bir kez, aklına hayaline sığdıramıyor insan; sözde dindar siyahlara, "Siz buraya, Tanrı'nın Evine giremezsiniz!" diyerek kapıları arkasından sürgüleyen diyakozların yönettiği cemaatlerde görülen 'Hristiyan vicdanı' karşısında söyleyecek söz bulamıyor insan.

Son zamanlarda kanlı ırk çatışmalarına sahne olan St. Augustine olaylarından daha acıklı bir olay olabilir mi? Örnek olarak gösterebileceğiniz bir şey varsa, hemen söyleyin. Florida topraklarında yer alan bu kent, adını, Katolikliği sapmalardan kurtaran Afrikalı bir azizden almaktadır oysa.

Bana sorulacak olursa; dünyanın beyaz olmayan halklarının tümünü de kendisine kul köle etmeyi, bütün siyahları toptan mahvetmeyi kafalarına koyan, dünyanın sözde 'Hristiyan' beyaz toplumları için Tanrı son bir şans tanımaktadır, tüm yaptıklarından dolayı pişmanlık duymaları için, bütün günahlarının kefaretini ödemeleri için son bir fırsat vermektedir onlara. Tanrı'nın, tövbe etmesi için Firavun'a tanıdığı son şansın aynısıdır bu da. Ama Firavun inkârında diretmişti ve ezdiği insanlara karşı adaletle hükmetmeye yanaşmak istememişti. Ve, hepimizin de bildiği gibi, Tanrı sonunda defterini dürmüştü Firavun'un.

Siyahlara karşı işlediği günahlardan dolayı gerçekten vicdan azabı çekiyor mu acaba beyaz Amerika? Beyaz Amerika, pişmanlık duyacak ve günahlarının kefaretini ödeyecek bir zihniyet taşıyor mu acaba şimdi? Amerikan toplumunda azınlıkta kalan, toplumun yarısını, hattâ üçte birini oluşturan bu beyazların, ettiklerine pişman olma ve günahlarının kefaretini ödemeye niyetleri var mıdır herşeyden önce?

Siyahların, yani şu zavallı kurbanların birçoğu -aslında siyahların hemen hepsi demek daha doğru olur- kendilerine yapılanları bağışlayacak olgunluktadır. Daha doğrusu, hepsi de unutup giderler bütün bu cinayetleri.

Ne var ki, Amerikalı beyazların pekçoğunda, yaptıklarını telâfi etmek için hiç bir eğilime rastlanmamaktadır; anlaşılan, siyahlara karşı adaletli davranmaya pek niyetleri yok.

Gerçekten de, yüzyıllar boyunca milyonlarca insanı hayvanlaştıran, köleleştiren, türlü türlü bahanelerle ezen, bunca insanın namusunu gözünü hiç kırpmaksızın kirleten beyazlar, bütün bunların karşılığını neyle ödeyecektir? Gerçek kimliklerinden, gerçek kişiliklerinden soyulan,

kültürlerinden koparılan, tarihleri unutturulan, işsiz güçsüz bırakılan siyahların çektikleri sefilliklere karşılık olarak, Adil Tanrı ne gibi bir kefaret isteyecektir bakalım?

Irk ayrımının lâfta kaldırıldığı bir kıraathane, bir tiyatro, bir helâ - bir dizi göstermelik 'kaynaşma' olayından birkaçıdır bu saydıklarım-; bunların hiçbirisi de birer kefaret yerine geçemez kuşkusuz.

Amerika'da kısa bir süre kaldıktan sonra, yeniden yurt dışına çıktım. Bu seferki gezimde de, Orta Doğu'da ve Afrika'da onsekiz hafta kadar kaldım.

İkinci gidişimde özel görüşmeler yaptığım dünya çapında ünlü kişiler arasında şunlar bulunuyordu: Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır; Tanzanya Devlet Başkanı Julius K. Nyerere; Nijerya Devlet Başkanı Nnamoi Azikiwe; Gana Devlet Başkanı Osagyefo Dr. Kwame Nkruma; Gine Devlet Başkanı Sekou Toure; Kenya Devlet Başkanı Jomo Kenyatta; Uganda Başbakanı Dr. Milton Oboto.

Ayrıca Afrikalı, Arabistanlı, Asyalı; gerek Müslim, gerekse gayri-Müslim dinî liderlerle de tanışıp konuştum. Gezdiğim bu ülkelerin hepsinde de, Afro-Amerikalılarla, çeşitli mesleklerden çalışan beyazlarla, ileri gelenlerle, halktan kişilerle konuştum.

Afrika ülkelerinden birisinde görev yapan beyaz bir Amerikan büyükelçisi, Afrika'da, gelmiş geçmiş Amerikan büyükelçileri içerisinde en çok sevilip sayılanıymış. Sevinerek belirteyim ki, Afrikalı kıdemli bir önder söyledi bunu bana. Birgün, öğleyin oturup, akşama değin usanmaksızın konuştuk bu büyükelçiyle. Kendisi hakkında çok iyi şeyler duymuştum ya önceden, buna dayanarak, bana anlattıklarına doğal olarak inanmam gerekiyordu: Afrika kıtasında bulunduğu sürece hiçbir şeye ırksal yaklaşımla bakmamış, renklerine falan bakmaksızın bütün insanlarla çok iyi geçinmiş, herkesle ilgilenmiş. Ona göre, dil ayrılıkları, renk ayrılıklarından daha öndeymiş. Renk ayrılıklarının farkına, ancak Amerika'ya döndüğü zaman varabiliyormuş.

Dedim ki kendisine, "Söylediklerniz oldukça güzel, ama gerçekte ırkçı olan Amerika'nın insanı değildir; beyazlardaki bu ırkçılık psikolojisini besleyip büyüten, Amerika'nın politik, ekonomik ve toplumsal atmosferidir doğrudan doğruya." Katılıyordu söylediklerime.

Amerikan toplumunun, çeşitli insanların bir araya gelmelerini ve aralarındaki renk ayrılıklarına karşı kayıtsız kalmalarını neredeyse imkânsız hale getirdiğini her ikimiz de kabul ediyorduk. Gene her ikimiz

de kabul ediyorduk ki, şu ırkçılık belâsı bir defedilebilseydi, zenginle yoksulun birbirine öte git, beri gel demeksizin, insan insana yaşayıp gidebilecekleri bir topluma kavuşacaktı Amerika.

Büyükelçiyle yaptığımız konuşmanın sonunda yeni birşey öğreniyordum, üstelik çok hoşuma giden birşey: beyazların hiç irisi de doğuştan kötü insan değildi asla. Ama Amerika'nın ırkçı toplumu, bireyleri kötü davranmaya, şeytan gibi olmaya zorluyordu. Bu toplum, insanın en adi yanlarını su yüzüne çıkaran ve insanın en rezil davranışlarını ön plana iten bir psikoloji doğurup emziriyordu.

Gene Afrika'da karşılaştığımız bir başka beyazla da, büsbütün değişik bir konuşma geçmişti aramızda; bana kalırsa, büyükelçiyle uzun uzun tartıştığımız şeylerin pek çoğu bu adamın kişiliğinde toplanmıştı. Yaptığım bu geziler sırasında, sürekli bir gözetim altında bulunduğumun, adım adım izlendiğimin farkındaydım kuşkusuz. Ardıma takılan görevli, kendisini kasıtlı olarak belli ediyordu, sürekli olarak beni izlediğini gizlemiyordu, ve çirkefin tekiydi. Kim adına çalıştığını kesinlikle bilmiyordum, kendisi de açıklamamıştı bunu zaten, yoksa niye saklıyacağım. Neyse bende şafak biraz geç atmıştı ama adamın foyası da sonunda meydana çıkmıştı. Farkına varmıştım ki kaldığım otelde ne zaman yemek için lokantaya girsem, karşımda bu adamı görüyordum, bana yakın bir masaya oturup sürekli olarak beni gözetliyordu. Ona rastlamadan yemek yediğimi bilmiyorum. Gören de, John Dillinger falan sanırdı beni.

Bir sabah kahvaltı yapıyordum, baktım gene o. Kalkıp doğruca yanına yardım ve benim peşimi hiç bırakmadığının farkında olduğumu söyledim adama, sonra da; "Merak edip de öğrenmek istediğin birşey varsa, niçin gelip bana sormuyorsun da geriden geriye bakıp duruyorsun?" dedim. Bunun üzerine adam, benim, yanına yaklaşılamıyacak kadar azametli birisi olduğumdan falan dem vurmaya başladı. O zaman, kelimenin tam anlamıyla bir ahmak olduğunu söyledim adamın yüzüne karşı. Benim kim olduğumu bilmediği halde, benim ne için uğraştığımı, hangi düşünceye hizmet ettiğimi bilmediği halde başkalarının ağzına bakarak, başkalarının kuklası olarak peşime takıldığını söyledim. İnsanın tuttuğu işin kimseyi ırgalamayacağını, ama yaptığı iş ne olursa olsun, insanın biraz kafa çalıştırması gerektiğini, hep başkalarının düşüncelerine göre değil, biraz da kendi düşüncelerine göre hareket etmesi gerektiğini söyledim. Bu sözüm adama epey dokundu; ondan sonra

biraz dili çözülmeye başladı da baklayı çıkardı ağzından. Meğer ben neymişim; adamın ağzından konuşuyorum: Amerikan düşmanıymışım, Amerikalılığı kabul etmiyormuşum, fesatçının tekiymişim, hainmişim ve büyük bir olasılıkla da azılı bir Komünistmişim. Bütün bu söylediklerinin, beni ne kadar az tanıdığını ve bana karşı ne kadar kısır bir anlayış içerisinde olduğunu açıkça kanıtladığını söyledim adama. Federal Soruşturma Bürosu'nun, CIA'nın ya da başkalarının beni, sırf özgür düşünceli olduğumdan dolayı suçlu çıkarmaya çalıştıklarını belirttim. Gerçeklerin peşinde olduğumu, herşeyi tarafsız olarak tartmaya ve herşeye lâyık olduğu değeri vermeye çalıştığımı söyledim. Benim asıl karşı çıktığım şeyin, basmakalıp içten-pazarlıklı düşünceler ve içten-pazarlıklı toplumlar olduğunu açıkladım. Kişilerin inanç özgürlüklerine son derece saygı duyduğumu; kişilerin, akıllarının doğru bildiği şeylere uymakta serbest olmaları gerektiğine inandığımı ve aynı şekilde, başkalarının da benim inanç özgürlüğüme saygı göstermelerini beklediğimi söyledim adama.

Bizim yıldırım hafiye bu sözlerimden sonra, 'Siyah Müslümanlar' hakkındaki dini görüşlerime sıçradı hemen. "Şeflerin bunun için mi görevlendirdiler seni?" dedim adama. "Tavrımın ve düşüncelerimin değişip değişmediğini anlaman, ağzımı yoklaman için mi görevlendirdiler seni? Şu anda inandığım İslâm, Mekke'de öğretilen İslâm'dır", dedim. "Şudur yani: Allah'tan başka Tanrı yoktur, ve bindörtyüz yıl önce Mekke-i Mükerreme'de yaşamış olan Muhammed İbn Abdullah da Allah'ın en son Peygamberidir."

Ta başından beri işkillendiğim birşey vardı, bir fırsatını bulup deştim bu noktayı ve bununla da bizim 'yıldırım hafiye'yi bütünüyle çileden çıkardım. Konuşma sırasında adam, sorduğu ya da söylediği herşeyden hiç değişmeyen, hep birbirinin benzeri olan bir bencillik, öznellik gösteriyordu. Buradan hareketle bir tahminde bulunmaya çalışıyordum. Dedim ki adama, "Sen daha iyisini bilirsin ya, bana kalırsa, senin adın İngilizleşmiş ama aslın Yahudi." Elinde olmaksızın yaptığı davranıştan, edasından, tam üstüne bastığım anlaşılıyordu. Nereden bildiğimi sordu bana. Bu konuda çok tecrübeli olduğumu, Yahudilerin bana hangi cephelerden saldırdıklarını iyi bildiğimi, bu yüzden foyalarını kolaylıkla meydana çıkarabileceğimi söyledim. Aslında Yahudilerle benim bir alıp veremediğimin olmadığını, ancak, Yahudilerin Amerikalı siyahlarla ahbap olduklarını ve siyahları dost bildiklerini iddia etmelerine rağmen bu

konuda açıkça ikiyüzlülük yaptıklarını; öte yandan, Yahudiler hakkındaki tartışma götürmez gerçekleri açıklamaktan çekinmediğim için de adımın 'Yahudi-düşmanı'na çıktığını ve bana ikide bir böyle söylenmesinin büsbütün sinirime dokunduğunu anlattım adama. Dedim ki, "Evet Zencilerin sosyal hakları konusunda başlatılan harekette beyazlar içerisinde en çok uğraşan, en çok varlık gösteren, en çok para harcayan, harekete 'önderlik' eden, en 'liberal' davranan Yahudiler olmuştur, bu bakımdan takdir ediyorum onları. Ama," diye sürdürdüm konuşmamı; "Yahudilerin böyle bir rolü aynı zamanda kendileri için oynadıklarını, çok can alıcı bir nedenden dolayı bunu yapmaya gerek duyduklarını biliyorum: Beyaz Efendilerin ilerde daha da artabilecek garazlarının yönünü değiştirmek, Yahudileri buna hedef olmaktan kurtarmak mı gerekiyordu, öyleyse Amerika'da ortaya çıkan garazlar niçin daha çok Zencilerden odaklanmasındı!" Sonra dedim ki, "Sosyal haklarla Yahudilerin lâf olsun diye ilgilendiğini, bu konuda hiç de samimi olmadıklarını ortaya koyan bir kanıt gerekiyorsa, çevremize bir bakmak yeterlidir; Kuzey'de en amansız ırk ayrımcılarının Yahudiler olduğunu her adım başında görebiliriz. Başka örnek aramaya hiç gerek yok, siyahların 'hak iddia ettiği' alanların hemen hepsine de bir göz atın; buralarda Yahudiler herşeyi ellerinde bulundurmuyorsa, herşeyc egemen değillerse, ya en büyük hisseler onlarındır, ya da manivelayı ellerinde tutmaktadırlar. Peki, Yahudiler gerçekten, samimi olarak, Zencilerin sosyal haklarına kavuşmaları için tüm bu baskı araçlarını kullanıyorlar mı? Asla!"

"Bütün bunların uzantısında, Yahudilerin siyahlara karşı ne kadar dikkatli davrandıklarının kanıtı da açıktır bence," dedim. "Herhangi bir Zenci, kendi semtini bırakıp da beyazların oturduğu hatırı sayılır bir yere taşınıyorsa, burada yüzdeyüz Yahudiler büyük çoğunluktadır, hemen her zaman geçerli bir tesbittir bu. Beyazların toplu göçlerinde yurtlarından çıkışlarında hep başta gidenler kim olmuştur? Yahudiler! Böyle durumlarda çoğu zaman, bazı beyazlar yerlerinden hiç kımıldamazlar, bunların kimler olduğu da bir bakmakla anlaşılır: İrlanda Katolikleridir bunlar, İtalyanlardır; tek tük de Yahudilere rastlanabilir bu arada. Ve, işin tuhafı, Yahudilerin kendileri için de 'kabul edilmek' çoğu zaman büyük derttir."

Bunları söylüyorum ya, gene her yerden 'Yahudi-düşmanı' sesleri yükselmeye başlayacaktır. Evet, öyle! Ama kim ne derse desin: gerçek, gene de gerçektir.

Yurt dışına bu kez yaptığım gezi sırasında, Amerikan sahnesine daha çok politik gelişmeler egemendi. Hem Kahire'deyken, hem de daha sonra geçtiğim Akra'dayken, Amerikan haber ajansları arkamı bırakmıyorlar, Atlantik-aşırı telefonlarla kimden yana olduğumu soruyorlardı. Johnson'dan yana mıydım, yoksa, Goldwater'dan yana mıydım?

Benim düşüncelerime göre, Amerikalı siyahların çilesi dinmediği sürece, her iki adayın da birbirinden farksız olacağını söyledim. Bana göre, siyahlar için bu seçimin, tilki Johnson'ı ya da kurt Goldwater'ı yeğlemekten öte hiçbir önem taşımadığını söyledim.

Amerika'nın politik ortamında 'Muhafazakârlık' sözünden çıkan sonuç, "Pis zencileri oldukları yerde tutalım," cümlesinde düğümlenir. Ve 'Liberalizm' de, "Zincirlileri oldukları yerde tutalım, ama kendilerine daha iyi davranacağımıza dair söz verelim; aptal yerine koyalım bu zencileri bir süre daha, daha parlak vaadlerle," demeye getirmektir bir bakıma. Benim düşünceme göre, bu iki durum arasında Amerikalı siyahlara düşen tek şey, hangisine yem olacağını seçmekti; 'Liberal' tilkiye mi, yoksa 'Muhafazakâr' kurda mı? Çünkü, her ikisi de nasıl olsa boğazına sarılacaktı siyahların.

Johnson'a yüklendiğimden daha az yükleniyordum Goldwater'a. Aralarında gördüğüm tek fark şuydu; kurt inine düşen bir insan ne yapacağını bilebilir hiç değilse. Tehlikeli kurdu daha yakından izleyebilir insan, oysa, mülayim, kurnaz tilki için durum hiç de böyle değildir. Kurdun sırıtan dişleri karşısında uyanık durur insan ve hayatını kurtarabilmek için gücünün yettiğince savaşabilir. Halbuki, kurnaz tilki karşısında faka basabilir, kanabilir. Madem tilkiden açıldı söz, size bir örneğini vereyim bunun. Dallas'taki cinayet Johnson'ı Başkanlık koltuğuna oturttuktan sonra, Johnson'ın yoklamaya gittiği ilk insan kimdi? Gönlünü almaya gittiği ilk kimse, en yakın dostu 'Serçe'ydi; Georgia senatörü Richard Russel'dı yani. Sosyal haklar bir 'seciye meselesidir' diyordu, önüne gelene bunu söylüyordu Johnson, ama öte yandan da en yakın dostu Kuzey'in en azılı ırkçılarındandı, sosyal haklara karşı açılan savaşı Johnson'ın en yakın dostu körüklüyordu. Düşünün ki, bir şerif, bir yandan banka soygunlarına şiddetle karşı çıktığını açıklıyor herkese, öte yandan da Kanunsuz Receple sıkı fıkı dostluk ilişkileri kuruyor; neye benziyor dersiniz bu durum?

Özüyle sözü birbirine uyduğu için, bir insan olarak Goldwater'ı sever, sayarım. Günümüzün politik ortamında pek rastlanamıyacak bir özelliktir bu. Irkçılarla gizli saklı görüşmeler yapıp, kaynaşmacılara da pas vermek sevdasında değildi. Bana kalırsa, Goldwater halkı ikna etmeksizin, böylesine beğenilmeyen bir durumun riskini göze almamalıydı. Siyahlara açıkça söyledi kendisinden onlara bir yarar gelmiyeceğini. Hesaba katılması gereken birşey vardır oysa. Siyahların huylarıdır, bir sistemin kesinlikle kendilerine karşı olduğunu görüp, bu sisteme karşı durmaları gerektiğini anladıklarında birdenbire silkinip harekete geçerler. Kuzeyli Zenciler, kurnaz liberallerin sürekli ninnilerini dinleye dinleye birer dilenci olup çıktılar. Güneyli Zenciler de, köpek gibi dişlerini göstererek hırlayan beyazlarla yüz yüze olduklarından, kısa zamanda, ayaklanıp özgürlüklerini elde edebilmek için beyazlarla çatışmaya giriştiler. Oysa bu hareketler Kuzey'de çok sonraları başlayabildi.

Diyeceğim, siyahlar için Goldwater'ın Johnson'dan ya da falancadan daha iyi olacağını sanmıyordum. Seçimler sırasında Birleşik Devletler'de değildim ben, ama olsaydım bile, adayların ikisinden birini Başkanlığa uygun bulup da oy kullanmaya gideceğimi, ya da herhangi bir Zenciye bu konuda akıl vereceğimi hiç sanmıyordum. Herşey olup bitti, sonuçlar alındı ve Beyaz Saray'a oturanın Johnson olduğu açıklandı. Ezici bir çoğunlukla kazanmasında en büyük etken kuşkusuz, Zencilerin oylarıydı; tam da Johnson'ın istediği gibi bir seçim olmuştu işte. Kazanan Goldwater olsaydı, her zaman söylüyorum ya, Zenciler, kendilerine karşı dürüst davranarak dişlerini gösteren bir kurtla karşı karşıya olduklarının farkına varacaklardı. Böylesi daha iyi değil miydi, neler oluyor demeye kalmaksızın kendilerini bir saldırıda yarı yarıya parçalayabilecek bir tilkiyle karşı karşıya bulunmaktansa, ne yapacağı belli olan bir kurt karşısında bulunmaları daha iyi değil miydi siyahların?

Amerikalı Zencilerin sorunlarına eğilebilmek için kurmayı tasarladığım siyah Milliyetçilik türünden bir örgütün kuruluşunu tamamlayabilmek için çabalarken karşılaştığım zorlukların tümüne de yılmadan karşı koyuyordum. Niçin Siyah Milliyetçilik? Niçini belli: Amerikan toplumunda gördüğümüz şeyleri şöyle bir karşılaştıralım; toplumda gözle görülebilecek bir siyah dayanışması olmazsa, ne yaparsak yapalım, hiçbir zaman beyaz-siyah dayanışması da olamayacaktır; birlik sağlanacaksa, bu birliği öncelikle siyahlar kendi aralarında sağlamalıdırlar, değil mi? Umarım hatırlayacaksınız, çocukluğumda Marcus Garvey'in Siyah Mil-

liyetçilik hakkındaki düşüncelerini öğrenerek büyüyordum; aslında, babamın ölümüne neden olan şeyin de bu düşünceler olduğunu söylemişlerdi bana. Elijah Muhammed'le çalıştığım sıralarda da görmüştüm Milliyetçilerin, etkinliklerini; politik, ekonomik ve toplumsal felsefe bakımından güçlüydüler ve ırksal değerleri siyahlar arasında yavaş yavaş yaymakta çok ustaydılar. Irksal değerlerle birlikte, ırksal güdüleri geliştirmeye ve güven duygusu aşılamaya çalışıyorlar; siyahların artık ne pahasına olursa olsun emeklemeyi bırakıp ayakları üstünde dikilmeye başlamaları gerektiğini, geçmişin bütün kötü etkilerini üstlerinden tek tek silkerek toplumda kendilerine bir yer bulmalarının zorunlu olduğunu iddia ediyorlardı bu Siyah Milliyetçiler.

Tasarladığım örgütü kurabilmek için didinirken karşılaştığım zorluklardan birisi, güya benim eski bir 'Siyah' Müslüman' olarak bilinmemdi. Gerçek anlamda bir siyah-beyaz kardeşliğinin oluşabileceği bir toplum yaratmayı en büyük amaç olarak benimseyen ve halis siyahlardan kurulu bir örgütün mayasını tutturmak istiyordum, ama kamuoyunda benim hakkımda beslenen eski yaygın kanı, yolumu iyiden iyiye tıkıyordu. Hakkımdaki bu yanlış imaja yavaş yavaş yeni bir şekil vermeye çalışıyordum. Halkın, özellikle de Zencilerin güvenini yeniden elde ederek önümdeki köşeyi dönmeye çalışacaktım. Öfkemde herhangi bir azalma olduğu söylenemezdi, en azından eskisi kadar öfkeliydim gene, buna karşılık, Kutsal Dünya'da tanık olduğum gerçek kardeşlik, öfke yüzünden insanın görme yeteneğinin bütünüyle körlendiğini öğretmişti bana.

Elime geçirebildiğim her fırsatta, Harlem'deki ileri gelen kişilerle uzun uzadıya konuşuyorduk. Bunun yanında halka hitaben konuşmalar da yapıyordum, diyordum ki: "Gerçek İslâm'ın bana öğrettiğine göre; İnsanlık Ailesini ve İnsan Toplumu'nu dört başı mamur bir duruma getirebilmek için, dinsel, siyasal, ruhsal, ırksal, ekonomik cüzlerin tümünü bir araya getirmek gerekmektedir."

Mekke'de gerçek yolu bulduktan sonra, hemen her çeşitten yakın dostlar edindim.Hristiyanlardan, Yahudilerden, Budistlerden, Hindulardan, mantıkçılardan, hattâ tanrıtanımazlardan! Kapitalist, Komünist ve Sosyalist olarak bilinen dostlarım vardır benim! Dostlarım arasında ılımlılar, muhafazakârlar, aşırı uçlardan olanlar var, hattâ Tom-Amcalaşmış olanlar bile var bunların arasında! Şimdiki dostlarım artık rengârenktir; siyahtır, esmerdir, kızıldır, sarıdır ve beyazdır!

Harlem sokaklarındaki dinleyicilere diyorum ki, İnsanlık, Âlemlerin Yaratıcısı olan, Tek olan Tanrı'ya kendisini ne zaman topyekün teslim ederse, nice zamandan beri lâfı çok edilen 'barış' ortamına ancak o zaman yaklaşabilecektir... Lâfı çok edilen, ama bir türlü eyleme dökülemeyen o barış alanına.

Diyorum ki konuştuğum insanlara, Amerika'nın bugünkü ırksal ortamında, siyahların beyazlara karşı sürdürdükleri kavgaya salt bir insanlık sorunu olarak yaklaşmamız gerekmektedir, ve bundan sonra da, ikiyüzlü bir politika gütmeyi, yıkıcı propaganda yapmayı bütünüyle bırakmak gerekmektedir. Diyorum ki sırf insan olarak ele aldığımız her iki ırk da Amerika'daki insanlık sorununu rayına oturtabilmeleri bakımından aynı zorunluluklar ve aynı sorumluluklarla karşı karşıya bulunmaktadırlar. İyi-niyetli beyazların diyorum, öteki beyazlar arasında beslenen ırkçılık anlayışıyla etkin bir şekilde ve doğrudan doğruya savaşmaları bir ödevdir. Ve siyahlar da kendi aralarında, yalnızca eşit sosyal haklar konusunda değil, aynı zamanda sorumlulukların da eşit olarak yüklenilmesi gerektiği konusunda bir gayreti körüklemek zorunluluğuyla karşı karşıya bulunmaktadırlar.

Öteki Zencilerin pek çoğundan daha iyi biliyordum ki, Amerika'nın başındaki ırk sorununun bir an önce çözüme kavuşmasını dört gözle bekleyen ne kadar beyaz vardı. Biliyordum ki, beyazların birçoğu da, en azından Zenciler kadar bezmişlerdi bu durumdan. Beyazlardan belki en azından elli mektup aldığım günler olmuştur; sizi temin ederim. Gene beyazlar, herhangi bir yerde yaptığımız mitingten sonra dinleyiciler arasından seçilip gelerek etrafımı çeviriyorlar ve hep aynı soruyu soruyorlardı bana: "Samimi bir beyazın yapabileceği şey nedir bu durumda?"

Onu dedim de aklıma geldi, ne zaman bu soruyla karşılaşsam, size daha önceden sözünü ettiğim küçük kolejli kızı hatırlamadan edemem. Hani şu, New England'daki kolejinden kalkıp taa New York'a gelen, İslâm Cemaati'nin Harlem'deki lokantasında beni bulan kız var ya, işte ondan söz ediyorum. Sorusuna karşılık, yapabileceği 'bir şey' bulunmadığını söylemiştim kendisine, hatırlarsınız sanırım. Kızcağıza bu şekilde karşılık verdiğim için hâlâ pişmanlık duyarım. Şimdilerde de beyazlardan pekçoğu aynı soruyu yöneltmekte bana; bu konuda tamamen ciddi olduklarını, samimi olduklarını söylüyorlar ve hemen hemen hepsi de, üç aşağı beş yukarı aynı noktalara değiniyorlar. Hani

diyeceğim, keşke kızcağızın adını, adresini, hiç olmazsa telefon numarasını falan bilseydim de, daha sonraları beyazlara söylediklerimi ona da söyleseydim.

Beyazlara, herşeyden önce, bizim Siyah Milliyetçiliğini benimsemiş örgütümüzün, Afro-Amerikalılar Birliği Teşkilâtı adındaki örgütümüzün ne durumda olduğunu açıklamak gerekiyordu. Örgütümüzün belirli kurallar çerçevesinde işlediğini, bu nedenle de örgütümüze katılmalarının mümkün olmadığını belirtiyordum. Aslında bütün bunlar, siyahların kurdukları örgütlere katılmak isteyen beyazların, vicdan azabından kurtularak gönül rahatlığına erebilmek için kestirme bir yol aramalarından başka birşey değildi benim düşüncelerime göre. Gözümüze batabilecek şekilde çevremizde dolaşıp durmakla, bizim yanımızda olduklarını açıkça 'kanıtlamış' oluyorlar bir bakıma. Ama tüm bunların, Amerika'daki ırkçılık derdini yokedebilmek için hiçbir işe yaramadığı da acı bir gerçekti. Irkçılığı Zenciler yapmamaktadır ki. Gerçekten samimi olan beyazların, ırkçılık konusunda kendi durumlarını araştırmak için sağlıklı bir 'deney' yapabilecekleri alanı, siyah kurbanlar arasında aramamaları daha doğru olacaktır. Kendilerini bir de başka yerlerde, Amerika'daki ırkçlığın asıl savaş cephelerinde denesinler bakalım. Irkçılık kendi aile ocaklarındadır; Amerika'daki ırkçılığın hası, kendi renkdaşları arasındadır. Gerçekten samimi olduklarını söyleyen beyazların, asıl uğraşmaları gereken alanlar, işte buralardır; birşeyler başarmak niyetindeyseler, buralara el atmalıdırlar.

Bundan başka; siyahların örgütlerine beyazların üye olarak katıldıklarını düşünelim, bu durumda beyazların salt varlıkları, hiç farkında olunmaksızın, bu örgütlerin güçlerini doğrudan doğruya zayıflatacaktır. Böyle söylüyorum diye, samimi beyazların aleyhinde konuştuğum sanılmasın. Hattâ, beyazların en değerli üyeleri bile; Zencilerin, neler yapmaları gerektiğini, hele hele kendileri için, kendi kendilerine, baş başa vererek, kendi toplulukları içerisinde neler yapabileceklerini keşfetmelerini bütünüyle engelleyecektir.

Kimsenin duygularını zedelemek istemiyorum asla, ama şu kadarını da söylemeliyim ki; Zencilerin çevrelerinde, ya da Zenci semtlerinde aylak aylak dolaşan aşırı meraklı beyazlara, hiçbir zaman güven duyamamışımdır. Zencilerin yanlarından hiçbir zaman ayrılmasını istemeyen, her zaman Zencilerle bir arada olmaktan hoşlanan beyazlara asla güven duyamamışımdır. Bilmiyorum; belki de bu duygu, Harlem'de dümencilik yapığım günlerden kalma bir alışkanlıktır. Gece kuşlarının

tünediği kulüplerden çıkmayan kırmızı yanaklı, sarhoş beyazlar, önlerine gelen Zencilerin yakasına yapışırlar, "Senden tek istediğim, senin en azından benim kadar iyi bir insan olduğunu bilmendir," gibilerden laflar ederlerdi Zencilere, ve sonra da, özel otomobillerine ya da siyahların çalıştırdığı taksilere atlayıp şehir merkezinde yer alan ve hizmetçilerin dışında bir tek siyaha bile rastlanamayan işyerlerine dönerdi sabah olunca. İş bununla da bitmiyor elbet, çeşitli vesilerlerle sık sık şahit olduğum birşey vardır, isterseniz siz de bir araştırın bakalım. Beyazlar, Zenci örgütlerine gönüllü olarak katıldılar mı, aradan çok geçmiyor, bir de bakıyorsunuz, örgütün ayakta durabilmesi için Zenciler tamamiyle beyazlara bel bağlamaya başlıyorlar; derken, siz işin hiç farkında olmuyorsunuz ve siyahlardan birisinin hatırı sayılır bir unvana kavuştuğunu, birden parladığını görüyorsunuz ama aslında örgütün gerçek yöneticileri, yapılan işlerde asıl söz sahipleri gene de beyazlar oluyor, mangırları sayesinde tabi.

Şunu söylüyorum samimi beyazlara, "Çalışmalarınızla destek olunuz bize, bizler her iki taraf olarak kendi soydaşlarımız arasında sürdürelim en iyisi çalışmalarımızı." Sözünde samimi olan beyazlar, kendileri gibi düşünen başka beyazlar bulsunlar, ve kendi aralarında sırf beyazlardan meydana gelen komiteler kursunlar. Katıksız bir ırkçı olarak düşünen, davranışlarında katıksız bir ırkçılık içinde bulunan beyazları düşüncelerinden vazgeçirmeye çalışsınlar. Sözlerinde samimi olan beyazlar gidip beyazlara anlatsınlar şiddete başvurmamak gerektiğini.

Bizimle işbirliği yapan beyazlara sonsuz saygı duyacağız. Hakkı kolay kolay ödenmiyecektir bunların. Ne yapsak azdır bu kimseler için. Ama ne olursa olsun, biz gene de kendi soydaşlarımızla bir arada, kendi topluluğumuz arasında sürdüreceğiz çalışmalarımızı; tıpkı öteki siyahların yaptıkları gibi çeşitli yollar deneyerek siyahların gözlerini açmaya, artık kendilerine önem vermeleri gerektiğini öğretmeye çabalayacağız. Görünüşte ayrı ayrı çalışıyorlarmış gibi gelecektir belki ama, sözünde samimi beyazlarla, sözünde samimi siyahlar, aslında birlikte hareket etmiş olacaklar bu konuda.

Birbirimize göstereceğimiz karşılıklı samimiyet sayesinde, Amerika'nın mânâ planındaki onmaz yarasına merhem olabileceğiz belki de. İnsanlık hakları ve insanlık değerleri her yönüyle siyahlara da açılabilirse, ancak o zaman iyileşebilir bu onmaz yara. Günümüzde Amerika'daki ırk çalkantılarını doğuran temel nedenler, üzerinde, ancak ve ancak, engin bir insanlık anlayışının ve eşsiz bir ahlâk sorum-

luluğunun derinliklerinden çıkıp gelen anlamlı davranışların, güven verici gerçeklerin kesin etkileri olabilir. Aksi takdirde, ırk çalkantıları hep olumsuz yönde gelişmeye devam edecektir ve günden güne daha da azıp gidecektir. Yoksa, Amerika'daki ırkçılığın bütün günahını benim üstüme yıkmaya çalışmakla, 'aşırı uçlardaki' sözümona Zencilere, ya da lâfazanlar'a yüklemeye çalışmakla hiç bir sorunun çözüme kavuşacağı yoktur.

Arada bir hayallere daldığım ve tarihin gelecekte benim sesime de beyazların kendini beğenmişliklerini, kibirlerini, gönül rahatlıklarını temelinden sarsmış olan sesime de yer vereceğini ve benden yükselen bu sesin Amerika'yı bir mezardan, belki de uğursuz bir felâketten çekip çıkardığını kaydedeceğini düşünmek cüretini gösterdiğim anlar olur.

Amaç her zaman aynı olmakla birlikte, soruna yaklaşmamız bakımından benim katı tutumumla Dr. Martin Luther King'in şiddete dayalı olmayan ilerleyişi arasında az buçuk bir farklılık vardır. Bu iki durumun birbiriyle karşılaştırılması, savunmasız siyahlara karşı beyazların yaptıkları kötülükleri ve zulmü iyiden iyiye dramatikleştirmektedir. Ve bu ülkenin bugünkü ırkçılık atmosferinde, siyahların sorunlarına yaklaşma bakımından 'aşırı uçlar' olarak nitelendirilen taraflardan hangisinin, yani 'şiddet aleyhtarı' olarak bilinen Dr. Martin Luther King'in mi, yoksa 'şiddet taraftarı' olarak bilinen benim mi daha önce kişisel olarak uğursuz bir felâketle karşı karşıya kalacağını kime sorsanız kolaylıkla bilebilir.

Bugün için, yaptığım herşeyi çok acil ve zorunlu olarak görmekteyim ben. Hiç kimseye, hayatında yapması gereken şeylere yeteceğinden fazla zaman verilmemiştir, özellikle de benim hayatım, hiçbir zaman bir noktaya uzun boylu bağlı kalmamıştır. Hayatımın nasıl geçtiği işte olduğu gibi gözlerinizin önünde; hiç beklenmedik anlarda, çok keskin dönemeçler çıkı çıkıvermiştir karşıma.

Herhangi bir günün ya da bir gecenin herhangi bir saniyesi ölümü getirebilir bana; bunu adım gibi bildiğimi söylersem, kesin bir gerçeğe parmak basmış oluyorum yalnızca. Bu kanı, özellikle, yurt dışına son kez çıkışım üzerine gerçek haline dönüşmüştür. Ortalıkta dönen şeylerin mahiyetini çok iyi biliyorum ve üstelik güvenilir kaynaklardan işitmekteyim bunları.

Ölüm üzerine düşünmeye başlamak bir başkasına belki biraz dokunacaktır, ama benim pek aldırdığım yok buna. İhtiyarlayıncaya değin yaşayacağıma hiçbir zaman inanmamışımdır zaten. Daha Müs-

lüman olmadan önce bile, getto batakhanelerinde dümencilik yaparken ve daha sonraları bir mahkûm olarak hapishanede yatarken kafamda bir saplantı halinde iyice yer etmiş bir inanç, benim rahat yatağımda ölmeyeceğime dair bir inanç vardı. Aslına bakarsanız, ailemizde öteden beri sürüp gelen bir şeydi bu. Babam ve amcalarımın pek çoğu birer kazaya kurban gitmişlerdir; inandığı şeyler yüzünden öldürülmüştür babam. Lâf oradan açılmışken belirteyim; nelere inanacağımı kesinlikle seçmişsem, buna bir de bendeki mizacı ekleyiniz, sonra bunlarla da, inandığım şeye kendimi yüzdeyüz adayacağımı toplayınız, işte size apaçık bir hesap. Bütün bunlar, benim için yaşımı yaşayıp dişimi dişledikten sonra ölmenin mümkün olmadığını gösteren gerekçeler değil mi?

Bu kitaba vaktimin pek çoğunu ayırıyorum, çünkü inanıyorum ve umuyorum ki, yaşantımın bilançosunu en ince ayrıntılarına varıncaya değin, dürüst olarak çıkarabilirsem, nesnel olarak okunduğunda, birtakım toplumsal değerlerin belgesi olduğu ortaya çıkacaktır.

Daha toy bir delikanlı olarak, bir siyah olarak başıboş salıverildiğim bu Amerikan toplumunda çok şeyler görmüş geçirmiş birisi olarak benim için hapishaneye düştükten sonra beklenmedik bir değişime uğramanın kaçınılmaz bir sonuç olduğunu, kitabı nesnel olarak okuyan birisi rahatlıkla anlayacaktır; buna inanıyorum.

İnanıyorum ki, nesnel bir okuyucu; "Beyazlar şeytanın ta kendisidir" cumlesini bir kez duyduktan ve o güne değin başımdan geçenleri bir bir anımsadıktan sonra, buna karşı olumlu cevap vermenin kaçınılmaz olduğunu; bu olumlu adımdan sonra da hayatımın oniki yılını siyahlar arasında bu düşüncenin yayılmasına adadığımı, kendimi bütünüyle bu yola verdiğimi açıkça görecektir.

İnanıyorum ve umuyorum ki, nesnel düşünen bir okuyucu, doğal olarak gettolarda doğup büyümüş bir Zencinin yaşantısından başka birşey olmayan hayat hikâyemi satır satır izlerken, Amerika'da yaşayan yaklaşık 22 milyonluk Zencinin düşüncelerini ve yaşantılarını istediği kalıba sokan Zenci gettoları hakkında daha olumlu bir tablo ve daha değişik bir anlayış elde edebilecektir.

Durumları benim bir zamanki durumumu andıran delikanlıların sayısı her yıl biraz daha kabarmaktadır gettolarda. Ancak kötü şeyler-

den etkilenir bunlar ve kendilerine yanlış kahramanları örnek alırlar. Yani hepsinin de, benim gibi bir asalak olup çıktıklarını söylemiyorum. Allah'tan, bunu yapanlar çoğunlukta değil. Ama gene de, sayıları az bile olsa, yıllık toplam olarak birbirinden korkunç, birbirinden tehlikeli gençlik suçları işleyenler vardır hâlâ. Federal Soruşturma Bürosu'nun bu yakınlarda açıkladığı rapora göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana geçen her yıl işlenen suçlarda, bir önceki yıla oranla aşırı bir artış görülmektedir; yüzde on-oniki arasında değişmektedir bu oran. Raporda, herşey bütün gerçekliğiyle olduğu gibi belirtilmiş değildir elbet, ama ben diyorum ki; işlenen suçlarda bir yıl içerisinde görülen bu hızlı artışların büyük çoğunluğu, Amerikan toplumunun ırkçılığı yüzünden gettolarda ortaya çıkan olaylardan ileri gelmektedir. 1964 yılının 'uzun, sıcak yaz'ında Birleşik Devletler'in en önemli kentlerinde patlak veren isyanların hemen hepsinde de başı çekenler, toplumsal mirastan yoksun bırakılan gettolardaki başıboş gençlik olmuştur.

İçinde bulunduğumuz şu 1965 yılında, yine; Sosyal Haklar Tasarısına rağmen, vicdanların bir parça olsun rahatlamış gibi görünmesine rağmen, adım gibi biliyorum ki, öncekilerden daha fazla ve tabiî daha etkili ayaklanmalara tanık olunacaktır; üstelik bu seferki ayaklanmaların bulaşacağı kent sayısı öncekilerden de kabarık olacaktır. Bu isyanlara neden olan tek şey, Amerika'daki ırkçı habisliğin nice zamandır görmezlikten gelinmesidir.

Bana göre, Amerika'nın herhangi bir yerinde, toplum bataklığı içinde benim bulunduğum yerlerden daha aşağılarda yaşamış bir siyah; ya da şimdiki haliyle benden daha cahil kalmış bir siyah; ya da yaşantısı boyunca benim çektiğim acılardan daha fazlasına katlanmış bir siyah bulmak, neredeyse imkânsız bir şeydir. Ama, ancak zifiri bir karanlıktan sonra, pırıl pırıl bir aydınlık çöker ortalığa; ancak, katlanılmaz çileler döneminin kapanmasından sonra, çılgınca bir sevinç dönemi açılabilir; ancak, tutsaklıktan ve zindandan sonra özgürlüğün en tatlı meyvelerine kavuşabilir insan.

Amerika'daki 22 milyonluk siyah kardeşlerimin ve bacılarımın özgürlükleri uğrunda, bütün kusurlarımla birlikte, en tutarlı olarak bildiğim yöntemlerle ve elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışarak savaştım hep. Birçok kusurumun bulunduğunu biliyorum.

En büyük eksiğim, kanımca, gönlümün dilediği şekilde bilimsel bir eğitimden geçmemiş olmamdır belki. Avukat olmaktı en büyük emelim. Kalıbımı basarım ki, çok başarılı bir avukat olabilirdim. Savaşımı hep

kelimelerle vermeyi yeğledim ve her zaman saldırdım ben düşmanlarıma. İnanınız, vaktim olsa, bu yaştan sonra okula başlamaktan en küçük bir utanç bile duymazdım ve gidip New York halk okuluna kaydımı yaptırır, bıraktığım yerden devam ederdim okumaya; istediğim düzeye gelinceye değin de bırakmazdım peşini okumanın. Çünkü, şimdilerde ilgi duyduğum birçok şeyler var ama, bilimsel bir eğitimden geçmeyi gerektirdiğinden, hiçbirisine de el atamıyorum. Sözgelimi, diller üzerine araştırma yapmayı çok severim. Keşke, hatırı sayılır bir dilbilimci olsaydım. Çünkü, dillerinden anlamadığınız insanlar içerisine düşmekten daha moral bozucu bir şey bilmiyorum hayatta. Hele, bu insanlar kendi soydaşlarınızsa, durum daha da ağırlaşıyor. Afrika'dayken, Hausa gibi, Swahili gibi özgün anadiller, hâlâ canlı kalabilmiş diller duydum. Bense, konuşanlar arasında küçük bir çocuk gibi, söylenenleri başka birisinin bana anlatmasını bekleyip duruyordum; cahilliğimden dolayı kendime ne kadar kızdığımı ben bilirim, aklımdan kolay kolay çıkmayacak bunlar.

Afrika'da konuşulan belli başlı diller dışında, Çince de öğrenirdim. Çünkü, dünyanın gidişine bakılırsa, politika alanında geleceğin en güçlü dili Çince olacaktır. Ve yakın zamanlarda da Arapça çalışmaya başladım. Çok yakın bir gelecekte Arapça da maneviyat açısından dünyanın en güçlü dili haline gelecektir.

Sırf iş olsun diye araştırmayı çok severim. Çok yönlü bir araştırmayı kastediyorum; çünkü herşeye açık bir kafa yapısına sahibim ben. Hemen hemen aklınıza gelebilecek her konuya az buçuk ilgi duyarım. Radyoda, televizyonda açık oturumlara çıktığımda tanıdığım kişilerden birçoklarını gerçekten sevmiş olmamın ve düşüncelerine yürekten saygı duymuş olmamın nedeni de budur işte; düşüncelere açık olmaları. Çünkü, bu kişiler, ırk sorununda benimle aynı düşünceleri paylaşmıyorlardı ama düşüncelerime de kulaklarını tıkamıyorlardı ve dünya olayları hakkında nesnel olarak davranabiliyorlardı. Chicago'da Irv Kupcinet; New York'ta Barry Farber, Barry Gray, Mike Wallace ve bunlara benzer kişileri sayabilirim. Bunlar, benim düşüncelerime saygı duyduklarını da kanıtladılar bana; bunun ne şekilde olduğunu sanırım hiçbirisi de farkedemedi. Ben bunun farkına şuradan varmıştım; ırk sorunundan başka sorunlara geçmeye ve o sorunlar üzerinde neler düşündüğümü açıklamaya çağırıyorlardı beni. Çoğu zaman, programın bitiminden sonra bir köşeye çekilip hemen her konuda alıp veriştiriyorduk; güncelliğini koruyan olaylardan, şundan bundan. Bir saat, belki

daha da fazla sürdüğü oluyordu sohbetimizin. Kolayca farkına varılabilecek bir nokta var; beyazların pek çoğu, karşılarına alıp da konuştukları kişi, aydın olarak kabul ettikleri bir Zenci bile olsa, gene de, bu Zencinin lâf edebileceği tek konunun ırk konusu olduğunu sanırlar. Beyazların çoğu, Zencilerin başka konularda da söyleyecek birşeylerinin bulunabileceğine, başka düşüncelerden de haberleri olabileceğine hiç ihtimal vermezler. İsterseniz bir dikkat edin de görün; başka bir konuda, diyelim ki dünya sağlık sorunu hakkında, ya da aya adam gönderebilmek için sürdürülen uzay yarışı hakkında Zencilerin düşüncelerini öğrenmek isteyen beyaz pek çıkmaz.

Artık, her sabah gözlerimi açar açmaz, başkasından bir gün daha ödünç almışım gibi geliyor bana. Gerek halka hitapta bulunmak için, gerek teşkilâtımızın mitinglerine katılmak için, gerekse başka işler için hangi kente, nereye gidersem gideyim, siyahlar yaptığım her hareketi, attığım her adımı dikkatle izliyorlar ve beni kurşunlamanın bir fırsatını kolluyorlar. Kamuoyuna da birkaç kez açıkladım bunu, biliyorum; kesin buyruk verilmiştir onlara. Bu söylediklerime inanmak istemeyen bir kişi, İslâm Cemaati'ne mensup Müslümanların durumunu hiç bilmiyor demektir.

Ama bunların yanında, sadık izleyicilerimin bulunmasından da çok mutluyum. Bu sadık insanların bana en azından, bir zamanlar benim kendimi Elijah Muhammed'e adayışım kadar bağlı olduklarını biliyorum. Bir insanı avlamak için pusuya yatanların bilmeleri gerekir ki, balta girmemiş bir ormanda, avcıları da bir avlayan bulunur her zaman.

Birkaç beyaz ırkçının kolları arasında ansızın ölüvereceğimi de biliyorum. Ya da, beyazlar tarafından kiralanmış bir Zencinin ellerinde de ölebilirim. Gittiğim her yerde beyazlar hakkında lâfımı hiç çekmeksizin konuştuğum için; kendi kafasınca, beni temizlemekle beyazlara büyük bir iyilikte bulunduğunu sanacak beyni yıkanmış bir Zencinin elinden de olabilir ölümüm.

Her neyse, sanki vurulmuşum da can çekişiyormuşum gibi geçiriyorum her günümü, ve işte sizden istediğimi de burada söylüyorum: Benim ölümümden sonra kesinlikle bildiğim şeylere dayanarak söylüyorum ki bu kitabı basılmış olarak okumaya ömrümün

yeteceğini hiç sanmıyorum bunun üstüne düşmenizi ve söylediklerimde haklı olup olmadığımı anlamanızı istiyorum sizden yalnızca. Diyorum ki, beyazlar hemen ardımdan, 'nefret'le sözedecekler yayın organlarında benden.

Üstünde durmaya değer bir 'kin' sembolü olarak sağlığımda benden nasıl yararlanmaya kalkıyorlarsa, ölümümden sonra da beni istismar etmeye çalışacaklar. Beyazların bu çabalarıysa, kendi soydaşlarının benim soydaşlarıma karşı işledikleri ve ağıza bile alınamayacak kadar iğrenç suçların tarihini herkesin huzurunda olduğu gibi yansıtabilmek amacıyla aynaya sarılmaktan başka bir günahımın bulunmadığı gerçeğini örtbas etmeye yetecek de artacak bile.

Bekleyiniz ve görünüz. En iyimser bir ihtimalle, 'sorumsuz' bir siyah olarak yaftalanacağım. Bu tür suçlamalar karşısında her zaman dikkatli olmuşumdur. Beyazların 'sorumluluğunu bilen' birisi olarak kabul ettiği bir siyah 'önder', siyahların sorunlarında hiçbir zaman, hiçbir şekilde sonuca gidemeyen bir 'önder'dir yüzdeyüz; bunun hiç istisnası yoktur. Beyazlar size 'sorumsuz' diyerek bir kulp takıyorlarsa, bunun tek nedeni, katıksız bir siyah gibi davranmış olmamızdır. Aslında, parmak kadar bir çocukken farkına varmıştım bu numaranın. Ve Amerika'nın bu ırkçı toplumunda siyahlara bir bakıma 'önder' olduğum günden bu yana beyazlar ne zaman bana karşı cephe alacak olsalar, ya da saldırılarını yoğunlaştıracak olsalar, bunlara bakıp her seferinde de daha fazla güven duymaya başlamışımdır kendime. Çünkü beyazların gözlerine uyku girmediğini gördükçe, yaptığım işlerin siyahlara yüzde yüz yarar sağlayacağından bir kat daha emin oluyordum. Irkçı beyazların yaptıklarına karşı çıkmaları, siyahlara oldukça yarayışlı birşey sunduğumu onaylıyordu doğrudan doğruya.

Evet, 'demagog' rolümü hep gurur duyarak anıyorum. Biliyorum ki, toplumlar, hemen her zaman, kendilerinin olumlu yönde değişimlere uğramasına büyük katkısı olan insanların canına kastetmişlerdir sonunda. Ve, Amerika'nın bünyesine uğursuz bir kurt gibi giren ırkçılık kanserinin kökünü kurutabilecek bir gerçeğin mayasını tutturmuş olarak, fersiz de olsa bir ışık bırakarak ölürsem, ne mutlu bana. Bu takdirde, şan Allah'a özgüdür. Benim olan tek şeyse, günahlarımdır.